

Aistė SAMUILYTĖ-MAMONTOVĖ

DAKTARO DISERTACIJA

**EUROPOS SĄJUNGOS
DIREKTYVŲ VEIKIMAS:
TEISINIO SAUGUMO PRINCIPŲ
UŽTIKRINIMO ASPEKTAI**

SOCIALINIAI MOKSLAI,
TEISĖ (01 S)
VILNIUS, 2016

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Aistė Samuilytė-Mamontovė

EUROPOS SAJUNGOS DIREKTYVŲ
VEIKIMAS: TEISINIO SAUGUMO PRINCIPO
UŽTIKRINIMO ASPEKTAI

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2016

Daktaro disertacija rengta 2013–2016 metais, ginama Mykolo Romerio universitete pagal Mykolo Romerio universitetui ir Vytauto Didžiojo universitetui Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. birželio 8 d. įsakymu Nr. V-1019 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Ignas Vėgėlė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S)

VARTOJAMŲ SUTRUMPINIMŲ SĄRAŠAS

ABTĮ – Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas

Angl. – anglų kalba

CPK – Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas

d. – dalis

DK – Lietuvos Respublikos darbo kodeksas

EB – Europos Bendrija, Europos Bendrijos

EBS – Europos Bendrijos steigimo sutartis, Sutartis

EEB – Europos Ekonominė Bendrija

ES – Europos Sąjunga, Sąjunga

ESS – Europos Sąjungos sutartis, Sutartis

ETT, Teisingumo Teismas – Europos Bendrijų Teisingumo Teismas, Europos Sąjungos Teisingumo Teismas

EŽTK – Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas

IID – VĮ „Indėlių ir investicijų draudimas“

LAP – laikinosios apsaugos priemonės

LAT – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas

Liet. – lietuvių kalba

Lot. – lotynų kalba

LRKT – Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas

LVAT – Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas

SESV – Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo, Sutartis

Str. – straipsnis

Sutartis – vartojama apibrėžti analizuojamai tarptautinei sutarčiai

VFKT – Vokietijos Federacijos Konstitucinis Teismas

Vok. – vokiečių kalba

TURINYS

Vartojamų sutrumpinimų sąrašas	3
ĮVADAS	6
I. BENDRIEJI EUROPOS SĄJUNGOS DIREKTYVŲ VEIKIMO IR TEISINIO SAUGUMO PRINCIPO UŽTIKRINIMO KLAUSIMAI.....	20
1.1. Europos Sąjungos direktyvų veikimo samprata.....	21
1.2. Teisinio saugumo principo samprata.....	35
1.3. Europos Sąjungos direktyvų veikimo doktrinų ryšys su teisinio saugumo principu.....	42
II. TIESIOGINIS EUROPOS SĄJUNGOS DIREKTYVŲ VEIKIMAS IR TEISINIO SAUGUMO PRINCIPO UŽTIKRINIMAS	49
2.1. Tiesioginio Europos Sąjungos direktyvų veikimo sąlygos	49
2.1.1. Europos Sąjungos direktyvos nuostata savo turiniu turi būti pakankamai tiksli ir besąlyginė.....	52
2.1.2. Valstybė kaip subjektas, kurio atžvilgiu direktyva gali veikti tiesiogiai..	59
2.1.3. Europos Sąjungos direktyvos įgyvendinimo laikas turi būti pasibaigęs.	65
2.1.4. Europos Sąjungos direktyva turi būti neįgyvendinta arba netinkamai įgyvendinta	68
2.2. Europos Sąjungos direktyvų „substitucijos“ ir „netaikymo“ veikimo teisinis pagrįstumas	69
2.3. Alternatyvos dabartiniam Europos Sąjungos direktyvų veikimo reglamentavimui	77
III. EUROPOS SĄJUNGOS DIREKTYVŲ NETIESIOGINIS VEIKIMAS IR TEISINIO SAUGUMO PRINCIPO UŽTIKRINIMAS	86
3.1. Netiesioginio Europos Sąjungos direktyvų veikimo sąlygos	87
3.1.1. Suderinto aiškinimo pareigos taikymas <i>ratione materiae</i>	87
3.1.2. Ribojimas aiškinti nacionalinę teisę <i>contra legem</i>	90
3.1.3. Suderinto aiškinimo pareigos taikymas <i>ratione temporis</i>	96
3.1.4. Europos Sąjungos direktyvos tikslo nustatymas.....	100
3.2. Netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos santykis su tiesioginio direktyvų veikimo ir valstybės atsakomybės doktrinomis.....	106
IV. EUROPOS SĄJUNGOS DIREKTYVŲ SPECIFINIO VEIKIMO ATVEJAI IR TEISINIO SAUGUMO PRINCIPO UŽTIKRINIMAS	115
4.1. Europos Sąjungos direktyvos ar bendrojo teisės principo tiesioginis horizontalus veikimas ir teisinio saugumo principo užtikrinimo problemos	115
4.1.1. Europos Sąjungos direktyvos, sukonkretinančios bendrąjį teisės principą, veikimo teisinis pagrįstumas.....	115
4.1.2. Europos Sąjungos direktyvos įgyvendinimo laiko svarba.....	122
4.1.3. Teisingumo Teismo suformuluotos <i>Mangold</i> taisyklės priimtumas .	123

4.2. Kiti direktyvų veikimo atvejai ir teisinio saugumo principo užtikrinimo problemos	128
4.2.1. Pirmoji bylų grupė (<i>Grosskrotzenburg, Wells ir kt.</i>)	128
4.2.2. Antroji bylų grupė (<i>Pafitis, Bernaldez ir kt.</i>)	134
4.2.3. Trečioji bylų grupė (<i>CIA Security, Unilever ir kt.</i>)	139
V. EUROPOS SĄJUNGOS DIREKTYVŲ VEIKIMO PROCESINIAI REIKALAVIMAI NACIONALINEI TEISEI	152
5.1. Valstybės narės teismo proceso autonomija ir jos ribos	153
5.1.1. Lygiavertiškumo ir veiksmingumo principų reikšmė nacionalinio teismo procese	156
5.1.2. Reikalavimai nacionalinio proceso teisiniam reglamentavimui	160
5.2. Laikinių apsaugos priemonių taikymas nacionaliniame procese.....	163
5.3. Europos Sąjungos teise grįsto teisinio pagrindo nagrinėjimas nacionaliniame teisme <i>ex officio</i>	173
IŠVADOS	181
PASIŪLYMAI	184
LITERATŪROS SĄRAŠAS	186
SANTRAUKA	210

*La directive intrigue, dérange, divise.
Sa singularité en est la cause, ...*¹
*„Direktyva intriguoja, trikdo, supriešina.
To priežastis yra jos savitumas, ...“*

IVADAS

Tyrimo aktualumas ir problematika. Jau ankstyvojoje Europos Sąjungos teisės kūrimosi stadijoje Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencijoje suformuluota ES teisės tiesioginio veikimo doktrina² buvo stiprus postūmis Europos Sąjungoje siekiant užtikrinti vienodą ES teisės taikymą ir iš ES teisės kildinamų asmens teisių veiksmingą apsaugą valstybėse narėse³. Be to, tai tapo tam tikru atskaitos tašku, nuo kurio Teisingumo Teismas sustiprino savo vaidmenį. Toks Teisingumo Teismo aktyvumas⁴, pasireiškiantis ES teisės doktrinų⁵ formavimu, iš esmės pakeitė ES teisės sistemą, tiesiogiai turėjo įtakos valstybių narių nacionalinės teisės sistemoms, paskatino glaudesnę ES teisės integraciją.

ES teisės veiksmingumas tiesiogiai susijęs su Europos Sąjungos teisės sistemai būdingo teisės šaltinio, direktyvos, veikimu. Reikalavimas užtikrinti ES direktyvų veiksmingumą buvo vėliava, po kuria pateko ES direktyvų veikimo doktrinos. Vėliavnešio funkciją atliekantis Teisingumo Teismas byla po bylos, jau daugiau nei keturis dešimtmečius, formuluoja direktyvų veikimo taisykles, kurios žvelgiant per Europos Sąjungos prizmę yra ES direktyvų veiksmingumo garantas. Tačiau vertinant iš privataus subjekto⁶ perspektyvos – kiekviena

- 1 Kovar, R. Observations sur l'intensité normative des directives. (ed. Capotorti, F.) *Du droit international au droit de l'intégration. Liber Amicorum Pierre Pescatore*. Baden-Baden: Nomos, 1987, p. 359.
- 2 Sąvoka „doktrina“ disertacijoje vartojama įvardinti Teisingumo Teismo praktikoje suformuluotas ir vystomas teisines taisykles ir principus. Kadangi Europos Sąjungos teisės veikimo taisyklės yra conceptualios, apimančios kriterijus, taikymo metodus, be to, jos yra suformuluotos teismo, tai joms apibrėžti tyrime vartojamas bendrosios teisės sistemai būdingas terminas „doktrina“, *inter alia* vartojamas teismo sukurtai privalomai teisei taisyklei, principui apibūdinti (dėl teisės doktrinos sampratos žr. Tiller, E. H; Cross, F. B. What Is Legal Doctrine? *Northwestern Public Law Research Paper*. 2005. 5, 6; The American Heritage Dictionary of the English Language. Boston: Houghton Mifflin, 2013). Šis terminas rado vietą ir teisės moksle, nagrinėjančiame ES teisę (žr., pvz., Bengoetxea, J., Jääskinen, N. Rights and Diverse Effects in EU Law: A Hohfeldian Approach to the Doctrine of Direct Effect of Directives. (ed. Banakar, R.) *Rights in Context. Law and Justice in Late Modern Society*. 2010, p. 277; Betlem, G. The Doctrine of Consistent Interpretation: Managing Legal Uncertainty. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2002, 22 (3), p. 397; Prechal, S. *Direct Effect Reconsidered, Redefined, Rejected*. Direct Effect. Rethinking a Classic of EC Legal Doctrine. Groningen: European Law Publishing, 2002, p. 15; Pescatore, P. The Doctrine of Direct Effect: An Infant Disease of Community Law. *European Law Review*. 1983, p. 155.
- 3 Žr. Skouris, V. Effet Utile Versus Legal Certainty: The Case-law of the Court of Justice on the Direct Effect of Directives. *European Business Law Review*. 2006, 17, p. 242.
- 4 Apie teisminį ETT aktyvumą žr. Masson, A., Micheau, C. The Werner Mangold Case: An Example of Legal Militancy. *European Public Law*. 2007. 13, p. 587.
- 5 Sąvoka „ES teisės doktrinos“ vartojama įvardinti Teisingumo Teismo jurisprudencijoje įtvirtintas ir vystomas ES teisės koncepcijas, apimančias teisines taisykles dėl ES teisės tiesioginio veikimo, ES direktyvų tiesioginio ir netiesioginio veikimo ir valstybės atsakomybės už ES teisės pažeidimus.
- 6 Disertacijoje vartojama sąvoka „privatus subjektas“ suprantama kaip bet koks fizinis ar juridinis asmuo, kuris nepatenka į sąvokos „valstybė“ turinį ES direktyvų veikimo kontekste.

Teisingumo Teismo suformuluota direktyvos veikimo taisyklė verčia spręsti teisinį diskursą: *effet utile*⁷ versus *teisinis saugumas*.

Teisingumo Teismas, siekdamas teisinio pagrįstumo, patvirtino, kad tiesioginio direktyvų veikimo doktrina yra teisinio saugumo principo⁸ užtikrinimo prielaida⁹. Su šia pozicija galima būtų sutikti, jei ji atitiktų teisinio saugumo lūkestį, kuris reikalauja, kad kiekvienas asmuo turėtų teisę į teisinę apsaugą. Šiuo tikslu teisės normos turi būti aiškios, kad galima būtų iš anksto nustatyti savo teises ir pareigas, o teismai turi vykdyti teisingumą vadovaudamiesi galiojančiomis teisės normomis¹⁰ priimdami motyvuotus sprendimus, o ne, vaizdžiai kalbant, grįstus monetos metimo rezultatu¹¹, kad asmenys galėtų racionaliai planuoti savo veiksmus (formalusis (*numatomumo*) teisinio saugumo aspektas)¹². Ne mažiau svarbu, kad sprendimus priimtų nešališkas ir teisingas teismas, taikantis leistinus teisės aiškinimo metodus¹³ ir, kad jie būtų akceptuoti teisinės bendruomenės¹⁴ (materialusis (*priimtinumas*) teisinio saugumo aspektas)¹⁵. Priimtino problema iškyla patvirtinus apribojimą direktyvai veikti tiesiogiai horizontaliai¹⁶. Kritikuotinas Teisingumo Teismo nenuoseklumas pasirenkant šiuo atveju išimtinai lingvistinį steigimo sutarties aiškinimo metodą, kuris lėmė siaurą direktyvos tiesioginio veikimo koncepciją. Sukūręs apribojimus (draudimas veikti direktyvai horizontaliai), nustatęs sąlygas (subjektas turi atitikti plačią sąvokos „valstybė“ sampratą) Teisingumo Teismas sudarė prielaidas pažeisti asmenų teisinį tikrumą. Šį teiginį pagrindžia P. Craig teigdamas, kad kiekviena teisinė taisyklė turi konkretų tikslą ir teisinio saugumo vardan turi būti teisiškai apibrėžta; išimtis

7 *Effet utile* – vartojamas apibrėžti ES teisės veiksmingumui.

8 Pažymėtina, kad anglų kalba teisinio saugumo principas vadinasi „legal certainty“. Teisingumo Teismo praktikoje lietuvių kalboje jis kartais įvardinamas kaip teisinio tikrumo, kitais atvejais kaip teisinio saugumo. Iš esmės pagal apibrėžimą tai yra tapatūs principai, todėl tyrime vartojami kaip sinonimai. Detaliau šio principo turinys pristatomas disertacijos 1.2 skyriuje.

9 Žr. 1974 m. gruodžio 4 d. Sprendimas *Van Duyn*, 41/74, Rink. p. 1337, 13 punktą.

10 Aarnio, A. *The Rational as Reasonable, A Treatise on Legal Justification*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1987, p. 191.

11 Bix, B. *Language and Legal Determinacy*. Oxford: Oxford University Press, 1995, p. 106.

12 Raitio, J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Vienna: Springer Verlag, 2003, p. 372.

13 Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. 1989, p. 34.

14 Paunio, E. Beyond Predictability – Reflections on Legal Certainty and the Discourse Theory of Law in the EU Legal Order. *German Law Journal*, 2009 10 (11), p. 1469.

15 Pagal dvinarę teisinio saugumo koncepciją, išvystytą A. Aarnio ir A. Peczenik (Žr. Aarnio, A. *The Rational as Reasonable, A Treatise on Legal Justification*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company. 1987, p. 3, 189 – 191. Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. 1989, p. 29 – 31).

16 Žr. 1994 m. sausio 27 d. generalinio advokato Jacobs išvados byloje *Vaneetveld*, C-316/93, Rink. p. I-763, 20 punktą. Darbe vartojamas Teisingumo Teismo jurisprudencijoje ir teisės doktrinoje plačiai paplitusios sąvokos: „vertikalus“ ir „horizontalus“ direktyvų veikimas. Šios geometrijos sąvokos vartojamos siekiant iliustruoti ES direktyvų veikimo doktrinų taikymą. Vertikalus veikimas – tai veikimas tarp privataus subjekto ir valstybės; horizontalus veikimas – tai veikimas santykyje tarp privačių subjektų. Siekdama aiškumo autorė vartoja matematinę sąvoką „geometrija“ apibrėžiant teisinį santykį. Horizontalų ir vertikalus teisinį santykį galima vizualiai pateikti pagal dvimatę Dekarto koordinacių sistemą, kurią apibrėžia dvi nustatytos statmenos linijos (ašys): horizontali ašis yra vadinama x ašimi, o vertikali – y ašimi.

iš taisyklės gali reikšti teisinį netikrumą dėl konkrečios taisyklės turinio, taikymo apimties ir normatyvinio „svorio“¹⁷.

Dėl tiesioginio direktyvų veikimo doktrinos ribotumo (netaikymo horizontaliai) Teisingumo Teismas suformulavo naują teisinę taisyklę: netiesioginio direktyvų veikimo doktriną, kurios teisiniu pagrindu tapo lojalus bendradarbiavimo principas, nustatantis bendro pobūdžio pareigą imtis visų bendrų ar specialių priemonių. Tokiu būdu Teisingumo Teismas įpareigojo nacionalinius teismus vykdyti konkrečią pareigą: aiškinti savo nacionalinės teisės nuostatas atsižvelgiant į direktyvos tekstą ir tikslą¹⁸. Šiai doktrinai leidus veikti ir horizontaliai, gali iškilti teisinio saugumo principo pažeidžiamumo problema, kai aiškinant nacionalinę teisę suderintai su direktyva atsiranda tokios pačios teisinės pasekmės kaip ir tiesioginio direktyvų veikimo atveju¹⁹.

Aktyvi diskusija dėl direktyvų horizontalaus veikimo nuolat vyksta Teisingumo Teismo „scenos užkulisiuose“ – generaliniai advokatai, vertindami direktyvų veikimo doktrinas, judėjo dviem kryptimis. Vieni ne kartą bandė Teisingumo Teismą įtikinti pripažinti tiesioginių horizontalių direktyvų veikimą²⁰. Kiti teigė, kad reikia išlaikyti horizontalaus ir vertikalus tiesioginio veikimo atskyrimą²¹. Pirmųjų siekis buvo grindžiamas poreikiu efektyviai užtikrinti privataus subjekto teisių apsaugą, ypatingai siejant su žmogaus teisių apsauga. Antrieji laikėsi pozicijos, kad direktyvos skirtos valstybėms narėms ir turi būti laikomasi teisinio tikrumo principo.

Be to, nors suderinto aiškinimo pareiga kyla tik pasibaigus direktyvos perkėlimo terminui, tačiau paraleliai Teisingumo Teismas nustato valstybių narių teismams pareigą direktyvos perkėlimo laikotarpiu *kuo labiau susilaikyti* nuo tokio nacionalinės teisės aiškinimo, kuris, pasibaigus direktyvos perkėlimo terminui, galėtų rimtai sutrukdyti įgyvendinti šia direktyva siekiamą tikslą²². Siekiant teisinio aiškumo reikia atsakyti į klausimus: kokie yra netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos taikymo ribojimai, kaip nacionalinis teismas turi įgyvendinti jam priskirtą pasyvią pareigą, koks yra santykis su direktyvų tiesioginio veikimo doktrina ir kokie turėtų būti padaryti doktrininiai pakeitimai nepažeidžiant asmenų teisinio saugumo.

ES direktyvų veikimo ribos tampa neaiškiais Teisingumo Teismui priimant naujus sprendimus, kuriuose leidžiamas tam tikras direktyvų horizontalus veikimas, nebetelpan-

17 Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 34 (3), p. 350.

18 Žr. 1984 m. balandžio 10 d. ETT Sprendimo *Von Colson ir Kamann*, 14/83, Rink. p. 1891, 26 punktą; 1990 m. lapkričio 13 d. ETT Sprendimo *Marleasing*, C-106/89, Rink. p. I-4135, 8 punktą.

19 Raubenheimer, A. The Possible Effects of EU Directives on Relations Between Individuals. *International Review of Industrial Property and Copyright Law*. 1997, 28 (2), p. 198.

20 Žr., pavyzdžiui, 2000 m. sausio 18 d. generalinio advokato S. Alber išvados, pateiktos byloje *Collino ir Chiappero*, C-343/98, Rink. p. I-6659, 29–31 punktus; 2003 m. gegužės 6 d. generalinio advokato D. Ruiz-Jarabo Colomer išvados, pateiktos byloje *Pfeiffer*, C-397/01–C-403/01, Rink. p. I-8835, 58 punktą; 2009 m. liepos 7 d. generalinio advokato Y. Bot išvados, pateiktos byloje *Kücükdeveci*, C-555/07, Rink. p. I-365, 63 ir 70 punktus.

21 Žr., pavyzdžiui, 2011 m. rugsėjo 8 d. generalinės advokatės Trstenjak išvados, pateiktos byloje *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33, 63 punktą.

22 Kaip, pvz., 1997 m. gruodžio 18 d. ETT Sprendimo *Inter-Environnement Wallonie*, C-129/96, Rink. p. I-7411, 45 punktas; 2003 m. gegužės 8 d. ETT Sprendimo *ATRAL*, C-14/02, Rink. p. I-4431, 58 punktas bei 2005 m. lapkričio 22 d. ETT Sprendimo *Mangold* C-144/04, Rink. p. I-9981, 67 punktas.

tis į anksčiau jo jurisprudencijoje nustatytus rėmus. Ieškant naujų direktyvų veiksmingumo užtikrinimo būdų, išimtis iš bendrosios *Marshall / Faccini Dori* taisyklės, draudžiančios direktyva sukurti įsipareigojimus privačiam subjektui, rodos, tampa taisykle: kai direktyva sukonkretinamas teisės principas, kuriam Teisingumo Teismas suteikia ES bendrojo teisės principo statusą (pvz., *Mangold, Küçükdeveci*)²³; kai direktyvos veikimas gali sukelti neigiamas pasekmes kitai bylos šaliai – privačiam subjektui (pvz., *Pafitis, CIA Security* ir kt. bylos)²⁴ ir taip pažeisti jų teisinį tikrumą; arba trečiajam subjektui (pvz., *Wells, Waddenzee* ir kt. bylos)²⁵; kai privatus subjektas remiasi direktyva, nustatančia specifinius įsipareigojimus valstybei, kurių vykdymas gali turėti neigiamų pasekmių kitiems (tretiesiems) privatiems subjektams²⁶; arba, kai leidžiama direktyvos nuostata remtis valstybei prieš privatų asmenį (angl. *inverse vertical effect*), sukuriant pareigą privačiam subjektui (*Salzburger Flughafen*)²⁷). Dėl teisinio neapibrėžtumo autorė ieško pagrindimo šioms taisyklėms bei sprendinių, padėsiančių užtikrinti teisinio saugumo principą.

Siekiant efektyvios ES direktyva garantuojamų asmens teisių gynbos nacionalinėje erdvėje, ne mažiau svarbus yra procesinis teisinio saugumo aspektas (turi būti aišku, kur ir kaip šias teises asmuo gali ginti valstybėje narėje). Šiame sudėtingame neįgyvendintų ar netinkamai įgyvendintų direktyvų veiksmingumo užtikrinimo procese centrinį vaidmenį atlieka nacionaliniai teismai²⁸. Tai jie kasdieniniame savo darbe turi atsakyti į daugybę klausimų: ar direktyva perkelta tinkamai į nacionalinę teisę; ar galiojantys nacionalinės teisės aktai neprieštarauja direktyvos tikslams; ar įmanomas suderintas nacionalinės teisės aiškinimas; ar nacionalinės teisėkūros subjektas nepadarė procedūrinių pažeidimų priimdamas techninius reglamentus ir kt. Veikdami kaip Europos Sąjungos teismai, jie turi „tariamą“ proceso autonomiją, kuri iš tiesių yra ribojama Teisingumo Teismo formuluojamomis taisyklėmis, pavyzdžiui, atitikimo lygiavertiškumo ir (ar) veiksmingumo principams testu.

Keliant klausimą, ar Lietuvos teismuose užtikrinamas ES direktyvų veiksmingumas, svarbu įvertinti, aktualias Lietuvos civilinio proceso ir administracinio proceso normas²⁹ ir nacionalinių teismų praktiką taikant direktyvų veikimo doktrinas.

- 23 2005 m. lapkričio 22 d. ETT Sprendimas *Mangold*, C-144/04, Rink. p. I-9981; 2010 m. sausio 19 d. ETT Sprendimas *Küçükdeveci*, C-555/07, Rink. p. I-365.
- 24 1996 m. kovo 12 d. ETT Sprendimas *Pafitis*, C- 441/93, Rink. 1347; 1996 m. balandžio 30 d. ETT Sprendimas *CIA Security*, C-194/94, Rink. p. I-2201.
- 25 2004 m. sausio 7 d. ETT Sprendimas *Wells*, C-201/02, Rink. p. I-723; 2004 m. rugsėjo 7 d. ETT Sprendimas *Waddenzee*, C-127/02, Rink. I-7405.
- 26 Tokia situacija galima, pavyzdžiui, aplinkosaugos srityje, kai suinteresuotas subjektas ginčija teisme valstybės institucijos sprendimą išduoti kitam privačiam subjektui leidimą vykdyti veiklą tuo pagrindu, kad nebuvo atliktas pagal ES direktyvą privalomas poveikio aplinkai vertinimas. Teismui pripažinus leidimo išdavimą neteisėtu, neigiamas pasekmes patiria privatus subjektas, kuris vadovaudamasis nacionalinės teisės reikalavimais ir valstybės institucijų išduotu leidimu, turėjo pagrįstą teisėtą lūkestį vykdyti veiklą.
- 27 2013 m. kovo 21 d. ETT Sprendimas *Salzburger Flughafen prieš Umweltssenat*, C-244/12, ECLI:EU:C:2013:203.
- 28 Disertacijoje analizuojamas direktyvų veikimo doktrinų taikymas tik nacionaliniuose teismuose (neapimant ikiteisminių institucijų). Atitinkamai nacionalinis teisminis procesas disertacijos apimtyje suprantamas kaip teisminis civilinių bylų nagrinėjimo ir teisminis administracinių bylų nagrinėjimo procesas, neapimant baudžiamųjų bylų nagrinėjimo proceso.
- 29 Tiriamas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340) ir Lietuvos administracinių bylų teisenos įstatymas (Valstybės žinios, 1999, Nr. 13-308).

Pažymėtina, kad pagal Teisingumo Teismo jurisprudenciją Europos Sąjungos direktyvų veikimo taisyklės yra vis dar besivystančios. Dėl jų sudėtingumo ir daugialypumo praktikoje doktrinų taikymas nacionaliniame teisme vis dar yra iššūkis. Dėl to mokslinis tyrimas pasirinkta tema padėtų ištirti ES direktyvų veikimo doktrinų dinamiką, jų atitikimą teisinio saugumo principui, nustatyti jų taikymo valstybėje narėje problematiką, įvertinti procesines galimybes užtikrinti direktyvų veiksmingumą ir Lietuvos teismuose, pateikti siūlymus dėl direktyvų veikimo perspektyvos Europos Sąjungoje ir veiksmingumo užtikrinimo Lietuvoje.

Mokslinio tyrimo objektas, tikslas ir uždaviniai. *Mokslinio tyrimo objektas* – Europos Sąjungos Teisingumo Teismo suformuotos ES direktyvų veikimo doktrinos ir jų taikymas nacionaliniame teisminiame procese užtikrinant ES direktyvų veiksmingumą ir asmenų teisinį saugumą.

Atkreiptinas dėmesys, kad šiuo darbu nesiekama atlikti atskirų valstybių narių teismų praktikos, taikant ES direktyvų veikimo doktrinas, analizės. ES direktyvų veikimo doktrinų taikymo problematika atskleidžiama per Teisingumo Teismo jurisprudenciją, kuri vystoma gavus nacionalinių teismų paklausimus dėl prejudicinio sprendimo. Tokiu būdu atsiskleidžia teisinės problemos, aktualios skirtingiems nacionaliniams teismams, kurie sprendžia su ES direktyvų veiksmingumo užtikrinimu susijusius klausimus. Tyrime apsiribojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo bylų, kuriose taikytos ar turėjo būti taikytos direktyvų veikimo doktrinos, analize. Tokių tyrimo apimtį suponavo Lietuvos žemesnės instancijos teismų praktikos taikant šias doktrinas fragmentiškumas, iš esmės pasireiškiantis deklaratyviu doktrinų paminėjimu arba rėmimusi aukščiausios instancijos teismų praktika šioje srityje.

Mokslinio tyrimo tikslas – ištirti ES direktyvų veikimo doktrinas, įvertinti jų atitikimą teisinio saugumo principui, identifikuoti jų taikymo problemas nacionaliniame teisminiame procese ir pateikti siūlymus dėl alternatyvaus direktyvų veikimo reglamentavimo.

Tyrimo tikslui pasiekti keliami šie *uždaviniai*:

1. ištirti ES direktyvų veikimo doktrinų turinį ir įvertinti ES direktyvų veikimo doktrinų atitikimą teisinio saugumo principui ir pateikti siūlymus dėl jų tobulinimo siekiant užtikrinti teisinio saugumo principą;
2. išnagrinėti ES direktyvų veikimo doktrinų taikymo Lietuvos Aukščiausiajame Teisme ir Lietuvos vyriausiajame administraciniame teisme praktiką ir įvertinti, ar ji atitinka Teisingumo Teismo nustatytas sąlygas;
3. nustatyti nacionalinio teismo pareigos netaikyti direktyvai prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos vykdymo sąlygas;
4. įvertinti Lietuvos civilinio proceso ir administracinio proceso normų, reikšmingų direktyvų veiksmingumui užtikrinti nacionaliniame teisme, atitikimą teisinio saugumo principui ir nustačius teisės spragas pateikti pasiūlymus dėl jų užpildymo.

Ginamieji mokslinio tyrimo teiginiai. Moksliniu tyrimu įrodinėjamas šių ginamųjų mokslinių teiginių pagrįstumas:

1. Teisingumo Teismo suformuluotos ES direktyvų veikimo taisyklės sudaro prielaidas pažeisti teisinio saugumo principą.

2. Lietuvos civiliniame procese ir administraciniame procese nesant specialių teisės normų, reglamentuojančių laikinųjų apsaugos priemonių taikymo – laikinai netaikant nacionalinės teisės nuostatos, dėl kurios atitikimo ES direktyvai sprendžiamas klausimas, nepažeidžiamas ES teisės veiksmingumo principas, tačiau sudaromos prielaidos pažeisti teisinio saugumo principą.

Ankstesnių mokslinių tyrimų apžvalga. Direktyvas kaip specifinį ES teisės šaltinį ir jų veikimo doktrinas tyrė S. Prechal³⁰, tačiau vertinant ES direktyvų veikimo doktrinų dinamiką šios autorės tyrimai atlikti iki 2007 m., o nuo to laiko Teisingumo Teismo jurisprudencija šioje srityje evoliucionavo. Daugiausiai tyrimų rezultatų pristatyta mokslinių straipsnių pavidalu. Bendrai ES teisės veikimo doktrinų problematiką tyrinėjo A. Arnall³¹, B. de Witte³², T. Erecinski³³, A. Hartkamp³⁴, K. Lenaerts³⁵. Horizontalaus direktyvų veikimo problemas analizavo T. Tridimas³⁶, C. Siebert³⁷, F. Skevi³⁸, G. O’Brolchain³⁹. Netiesioginio direktyvų veikimo doktrinai daug dėmesio skyrė G. Betlem⁴⁰, M. Klamert⁴¹.

-
- 30 Prechal, S. *Directives in European Community Law: A Study on EC Directives and their Enforcement in National Courts*. Claredon Press, 1995, p. 15; Prechal, P. Does Direct Effect still Matter? *Common Market Law Review*, 2000, p. 1047; Prechal, S. *Direct Effect Reconsidered, Redefined, Rejected*. Direct Effect. Rethinking a Classic of EC Legal Doctrine. Groningen: European Law Publishing, 2002, p. 15; Prechal, S. *Directives in EC Law*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
 - 31 Arnall, A. *The European Union and its Court of Justice*. Oxford University Press, 2006.
 - 32 De Witte, B. Direct Effect, Supremacy, and the Nature of the Legal Order. (ed. P. Craig ir G. de Burca) *The Evolution of EU Law*. Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 323.
 - 33 Erecinski, T. Supremacy, Direct Effect and Consistent Interpretation – Tools for an Effective and Uniform Application of European Union Law? *ERA Forum*. 2011.
 - 34 Hartkamp, A. The Concept of (Direct and Indirect) Horizontal Effect of EU Law: The Terminology of European Law Scholars and of Private Law Scholars Compared. (ed. U. Bernitz et al.) *General Principles of EU Law and European Private Law*. Alphen aan den Rijn : Wolters Kluwer, Law & Business, 2013, p. 189.
 - 35 Lenaerts, K. The Rule of Law and the Coherence of the Judicial System of the European Union. *Common Market Law Review*. 2007, 44 (6), p. 1625; Lenaerts, K., Corthaut, T. Of Birds and Hedges: the Role of Primacy in Invoking Norms of EU Law. *European Law Review*. 2006, 31, p. 287.
 - 36 Tridimas, T. Black, White, and Shades of Grey: Horizontality of Directives Revisited. *Yearbook of European Law*. 2001-2002, 21, p. 113; Tridimas, T. Horizontal Effect of General Principles: Bold Rulings and Fine Distinctions. (ed. Bernitz, U et al.) *General Principles of EU Law and European Private Law*. 2013, p. 213; Tridimas, T. Horizontal Effect of Directives: A Missed Opportunity. *European Law Review*. 1994, 19, p. 621.
 - 37 Siebert, C. *Die horizontal-unmittelbare Wirkung des Gemeinschaftsrechts*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2010.
 - 38 Skevi, F. The Horizontal Effect of Directives after Küçükdeveci. *EU Law Foundations. The Institutional Functioning of the EU*. 2010-2011, 1, p. 123.
 - 39 O’Brolchain, G. Unimplemented directives – re-examining the need for horizontal direct effect. *University College Dublin Law Review*. 2003, 3, p. 92.
 - 40 Betlem, G. The Doctrine of Consistent Interpretation: Managing Legal Uncertainty. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2002, 22 (3), p. 397; Betlem, G. Nollkaemper, A. Giving effect to public international law and European Community law before domestic courts. A comparative analysis of the practice of consistent interpretation. *European Journal of International Law*. 2003, p. 569; Betlem, G. The Effect of Indirect Effect. *Maastricht Journal of European & Comparative Law*. 1995, p. 73.
 - 41 Klamert, M. Richtlinienkonforme Auslegung und unmittelbare Wirkung von EG-Richtlinien in der Rechtsprechung der österreichischen Höchstgerichte. *Juristische Blätter*. 2008, p. 130; Klamert, M. Judicial Implementation of Directives and Anticipatory Indirect Effect: Connecting the Dots. *Common Market Law Review*. 2006, 43, p. 1251.

S. Drake⁴², K. Sawyer⁴³ nagrinėjo šios doktrinos veikimo apribojimus. *Mangold* bylos tipo problemas tyrė M. de Mol⁴⁴, M. Beyer-Katzenberger⁴⁵, M. Fuchs⁴⁶, A. Gabinaud⁴⁷, A. Masson, C. Micheau⁴⁸. Tačiau reikia pažymėti, kad šių autorių darbai yra skirti konkrečių direktyvų veikimo doktrinų susiformavimo prielaidų, jų taikymo sąlygų analizei, netiriant teisinio saugumo principo užtikrinimo aspektų. Kiti direktyvų veikimo (nepatenkančių į tiesioginį ir netiesioginį) atvejai analizuoti ne taip gausiai, netiriant naujausios Teisingumo Teismo praktikos šių mokslininkų (K. Lackhoff, H. Nyssens⁴⁹, A. Ward⁵⁰, C. Siebert⁵¹, A. Epiney⁵², P. V. Figueroa Regueiro⁵³, A. Dashwood⁵⁴) straipsniuose. Šioje srityje išskirtinas L. Squintani, H. H. B. Vedder straipsnis⁵⁵, kuriame nagrinėjama kontraversiška *Salzburger Flughafen* byla⁵⁶, kurioje direktyvos veikimu įpareigojamas privatus asmuo ir dėl ko kykla teisinio saugumo principo užtikrinimo problema.

42 Drake, S. Twenty Years after “Von Colson”: the Impact of “Indirect Effect” on the Protection of the Individual’s Community rights. *European Law Review*. 2005, 30 (3), p. 329.

43 Sawyer, K. The Principle of Interpretation Conformé’: How Far Can or Should National Courts Go when Interpreting National Legislation Consistently with European Community Law? *Statute Law Review*. 2007, 28(3), p. 168.

44 De Mol, M. *Kücükdeveci: Mangold Revisited – Horizontal Direct Effect of a General Principle of EU Law: Court of Justice of the European Union (Grand Chamber) Judgment of 19 January 2010, Case C-555/07, Seda Küçükdeveci v. Swedex GmbH & Co. KG. European Constitutional Law Review*. 2010, 6, p. 293. De Mol, M. *Dominguez: A deafening silence Court of Justice of the European Union (Grand Chamber). Judgement of 24 January 2012, Case C-282/10, Maribel Dominguez v. Centre informatique du Centre Ouest Atlantique and Préfet de la région Centre. European Constitutional Law Review*. 2012, 6, p. 280.

45 Beyer-Katzenberger, M. Judicial Activism and Judicial Restraint at the Bundesverfassungsgericht: Was the Mangold Judgement of the European Court of Justice an Ultra Vires Act? *ERA Forum*. 2011, 11, p. 517.

46 Fuchs, M. *Mangold – kein ausbrechender Rechtsakt. Zeitschrift für europäisches Sozial- und Arbeitsrecht*. 2011, p. 3.

47 Gabinaud, A. Case C-555/07 Seda K Küçükdeveci v. Swedex GmbH&Co. KG, Judgement of the Court (Grand Chamber) of 19 January 2010. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 2011, 18 (1-2), p. 189.

48 Masson, A., Micheau, C. The *Werner Mangold* Case: An Example of Legal Militancy. *European Public Law*. 2007, 13, p. 587.

49 Lackhoff, K. Nyssens, H. Direct Effects of Directives in Triangular Situations. *European Law Review*. 1998, 23 (5), p. 397.

50 Ward, A. From Direct Effect to Review of Discretion: the Impact of Directives in National Law and the End of Individuals Rights? *Europarättslig Tidskrift*. 2007, 10 (1), p. 123.

51 Siebert, C. *Die horizontal-unmittelbare Wirkung des Gemeinschaftsrechts*. Hamburg: Verlag Dr. Kováč, 2010.

52 Epiney, A. Unmittelbare Anwendbarkeit und objektive Wirkung von Richtlinien. *Deutsches Verwaltungsblatt*. 1996 (1), p. 409.

53 Figueroa Regueiro, P. V. Invocability of Substitution and Invocability of Exclusion: Bringing Legal Realism to the Current Developments of the Case Law of “Horizontal” Direct Effect of Directives. *Jean Monnet Working Paper*. 2002 (7).

54 Dashwood, A. From Van Duyn to Mangold via Marshall: Reducing Direct Effect to Absurdity? *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*. 2006-2007, 9, p. 81.

55 Squintani, L., Vedder, H. H. B. Case Note Towards Inverse Direct Effect? A Silent Development of a Core European Law Doctrine. *Review of European Community & International Environmental Law*, 2014, 23 (1), p. 144.

56 2013 m. kovo 21 d. ETT Sprendimas *Salzburger Flughafen prieš Umweltsenat*, C-244/12, ECLI:EU:C:2013:203.

Teisinio saugumo principo samprata Europos Sąjungoje analizuota J. Raitio⁵⁷ monografijoje, tačiau tik fragmentiškai skirta dėmesio ES direktyvų veikimo doktrinoms. ES direktyvų veikimo doktrinų teisinio pagrindimo problemas kėlė V. Skouris⁵⁸, keldamas klausimą dėl *effet utile* santykio su teisinio saugumo principu. Visgi jo tyrimas yra daugiau apžvalginio pobūdžio, skirtas aptarti naujausią tuo metu Teisingumo Teismo jurisprudenciją. Kaip vienas svarbiausių tyrėjų nagrinėjamos teismo kontekste išskirtinas P. Craig⁵⁹, analizavęs atskirų direktyvų veikimo taisyklių (suformuluotų jam atliekant mokslinį tyrimą) atitikimą teisinio saugumo principui. P. V. Figueroa Regueiro⁶⁰ analizavo tam tikrus teisinio saugumo principo pažeidžiamumo aspektus išimtinai nacionalinės teisės netaikymo esant prieštaravimui direktyvai „substitucijos“ ir „netaikymo“ atvejais. Apibendrinusi tyrimo šaltinius autorė daro prielaidą, kad teisinio saugumo principo ryšys su ES direktyvų veikimo doktrinomis nėra kompleksiška iširtas.

Europos Sąjungos mokslinėje doktrinoje tirtas ES valstybių narių teismų vaidmuo įgyvendinant ES teisę atskirais aspektais. Išskirtina M. Claes monografija⁶¹, kurioje tiriamos ES valstybių narių teismų, kaip ES teismų, veikimas pagal Europos Sąjungos suteiktą jiems mandatą; U. Galetta monografijoje⁶², kiti autoriai (M. Bobek⁶³, A. Adinolfi⁶⁴, L. Flynn⁶⁵, J. Engström⁶⁶) straipsniuose analizuoja valstybių narių teismo proceso autonomijos ribas. Nacionalinių teismų vaidmenį įgyvendinant ES teisę atskirais aspektais tyrė: F. G. Jacobs⁶⁷,

-
- 57 Raitio, J. The Expectation of Legal Certainty and Horizontal Effect of EU Law. (ed. Bernitz, U.) *General Principles of EU Law and European Private Law*. Alphen aan de Rijn: Kluwer Law International, 2013.
- 58 Skouris, V. Rechtswirkungen von nicht umgesetzten EG-Richtlinien und EU-Rahmenbeschlüssen gegenüber Privaten: neue Entwicklungen in der Rechtsprechung des EuGH. *Zeitschrift für europarechtliche Studien*. 2005, 8 (4); Skouris, V. Effet Utile Versus Legal Certainty: The Case-law of the Court of Justice on the Direct Effect of Directives. *European Business Law Review*. 2006, 17, p. 241.
- 59 Craig, P. Directives: Direct Effect, Indirect Effect and the Construction of National Legislation. *European Law Review*. 1997, 22, p. 525; Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 34 (3), p. 349; Craig, P. The ECJ, National Courts and the Supremacy of Community Law. <<http://www.ecln.net/elements/conferences/bookrome/craig.pdf>> [2013-06-01].
- 60 Žr. Figueroa Regueiro, P. V. Invocability of Substitution and Invocability of Exclusion: Bringing Legal Realism to the Current Developments of the Case Law of “Horizontal” Direct Effect of Directives. *Jean Monnet Working Paper*. 2002 (7).
- 61 Claes, M. *The National Courts’ Mandate in the European Constitution*. Oxford: Hart Publishing, 2006.
- 62 Galetta, D. U. *Procedural Autonomy of EU Member States: Paradise Lost?*, A Study on the “Functionalized Procedural Competence” of EU Member States. Springer, 2011.
- 63 Bobek, M. Why there is no Principle of “Procedural Autonomy” of the Member States. (ed. Micklitz, H. W.; de Witte, B.) *The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States*. Intersentia, 2012, p. 306.
- 64 Adinolfi, A. The “Procedural Autonomy” of Member States and the Constraints Stemming from the ECJ’s Case Law: is Judicial Activism still Necessary? (ed. Micklitz, H. W.; de Witte, B.) *The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States*. Intersentia, 2012, p. 281.
- 65 Flynn, L. When National Procedural Autonomy Meets the Effectiveness of Community Law, Can it Survive the Impact? *Scriptauris Europaei*. 2008, 9 (2), p. 245.
- 66 Engström, J. National Courts’s Obligation to Apply Community Law Ex Officio – The Court Showing New Respect for Party Autonomy and National Procedural Autonomy? *Review of European Administrative Law*, 2008, 1 (1), p. 501.
- 67 Jacobs, F. G. Enforcing Community Rights and Obligations in National Courts: Striking the Balance. (red. J. Lonbay, A. Biondi) *Remedies for Breach of EC Law*. Chichester: Wiley, 1997, p. 25.

W. van Gerven⁶⁸, M. Dougan⁶⁹. Tačiau iš esmės neanalizuota, ar Lietuvos civilinis ir administracinis procesas užtikrina ES direktyvų veiksmingumą ir asmenų procesinį teisinį saugumą.

Viena iš ES direktyvų veiksmingumo užtikrinimo priemonių teisme yra laikinųjų apsaugos priemonių taikymas, t. y. laikinai nacionalinio teismo proceso metu netaikoma nacionalinė teisės norma, dėl kurios atitikimo ES teisei (direktyvai) iškilo abejonė arba yra sprendžiamas ES teisės akto, kurio pagrindu priimtas nacionalinis teisės aktas, galiojimo klausimas. Šiame kontekste, kaip svarbūs, išskirtini D. Sinaniotis⁷⁰ ir S. Apter⁷¹ moksliniai darbai. V. Tamavičiūtės disertacijoje⁷² tirta prejudicinis sprendimo procedūra dėl ES teisės akto (įskaitant direktyvas) galiojimo. Autorė šiam aspektui skirs dėmesį tik tiek, kiek būtina laikinųjų apsaugos priemonių taikymo problematikai atskleisti.

Lietuvoje iš esmės netirtas ES direktyvų veikimo doktrinų taikymo nacionaliniame teisme klausimas. Bendrai klasikines ES teisės veikimo doktrinų bylas analizavo I. Jarukaitis⁷³, apie ES teisės tiesioginio veikimo ir taikymo sąvokų problematiką rašė D. Soloveičikas⁷⁴. S. Žaltauskaitė-Žalimienė⁷⁵ tyrė nacionalinio teismo vaidmenį įgyvendinant ES teisę, ypač atkreipiant dėmesį į galimą Europos Sąjungos teisės viršenybės ir teisinio saugumo principų koliziją bei jų suderinamumo problematiką. Teisėtų lūkesčių principo sampratą Europos Sąjungoje analizavo A. Gedmintaitė⁷⁶. Valstybės atsakomybės už ES teisės pažeidimus, įskaitant už direktyvos neįgyvendinimą, doktrinos tema Lietuvoje parašytos R. Valutytės⁷⁷ ir A. Vaitkevičiūtės⁷⁸ disertacijos, todėl šiame tyrime ši doktrina detaliau netiriama, tik vertinama kaip *ultima ratio* priemonė, kai nebėra kitų veiksmingų būdų pritaikyti direktyvų veikimo doktrinas.

68 Van Gerven, W. Of rights, remedies and procedures. *Common Market Law Review*. 2000, 37, p. 501.

69 Dougan, M. *National Remedies before the Court of Justice*. Issues of Harmonisation and Differentiation. Oxford: Hart Publishing, 2004; Dougan, M. The „Disguised“ Vertical Direct Effect of Directives? *Cambridge Law Journal*. 2000, 59 (3), p. 586.

70 Sinaniotis, D. *The Interim Protection of Individuals Before the European and National Courts*. Kluwer Law International, 2006.

71 Apter, S. A. Interim measures in EC Law: Towards a Complete and Autonomous System of Provisional Judicial Protection before National Courts? Iš *Electronic Journal of Comparative Law* 2003 (7.2). <<http://www.ejcl.org/72/art72-1.html>>[2013-05-01].

72 Tamavičiūtė, V. *Prejudicinis sprendimas dėl Europos Sąjungos teisės akto galiojimo*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.

73 Jarukaitis, I. *Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: konstituciniai narystės pagrindai*. Vilnius: Justitia, 2011.

74 Soloveičikas, D. Europos Sąjungos teisės tiesioginis veikimas ir jos taikymas – dvi skirtingos tapačios doktrinos dalys? *Jurisprudencija*. 2007, 4 (94), p. 35.

75 Žaltauskaitė-Žalimienė, S. Nacionalinio teismo vaidmuo įgyvendinant Europos Sąjungos teisę ir teisinio saugumo principo pažeidžiamumas. *Teisė*. 2011 (78), 137 – 151; Žaltauskaitė-Žalimienė, S. Teisinio saugumo principas ir Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai : recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Lietuvos notaru rūmai, 2012, p. 136 – 156.

76 Gedmintaitė, A. *Teisėtų lūkesčių apsaugos principas viešojoje teisėje*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016.

77 Valutytė, R. *Valstybės atsakomybė dėl nacionalinių galutinės instancijos teismų sprendimų*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.

78 Vaitkevičiūtė, A. *Valstybių narių atsakomybė už žalą pažeidus Europos Sąjungos teisę*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.

Apibendrinama autorė daro išvadą, kad kompleksiškai nėra ištirtas ES direktyvų veikimo doktrinų atitikimas teisinio saugumo principui, neišanalizuotos nacionalinės procesinės galimybės užtikrinti direktyvų veiksmingumą Lietuvos teismuose.

Mokslinio tyrimo naujumas ir praktinė reikšmė. Šio mokslinio tyrimo naujumą atskleidžia keletas aspektų. Disertacijos originalumas pasižymi tuo, kad autorė atlieka kompleksinį ES direktyvų veikimo doktrinų tyrimą teisinio saugumo principo, kuris yra jungiančioji tyrimo ašis, užtikrinimo kontekste. Autorė tiria ES direktyvų veikimo taisyklių atitikimą teisinio saugumo formaliajam (numatomumo) ir materialiajam (priimtimumo) aspektams. Atsižvelgiant į galimas teisinio saugumo principo pažeidžiamumo prielaidas, siūlomi alternatyvūs sprendiniai dabartiniam direktyvų veikimo reglamentavimui.

Disertacijoje tiriami ES teisės keliami procesiniai reikalavimai valstybės narėms, siekiant užtikrinti ES direktyvų veiksmingumą. Tyrimo mokslinis naujumas pasižymi tuo, kad vertinamas Lietuvos civilinio proceso ir administracinio proceso normų, reikšmingų direktyvų veiksmingumui užtikrinti nacionaliniame teisme, atitikimas teisinio saugumo principui.

Analizuojama Lietuvos teismų praktika taikant ES direktyvų veikimo taisykles, atliekamas vertinimas dėl direktyvų veiksmingumo užtikrinimo nacionaliniame teisminiame procese.

Disertacijos tyrimo rezultatai gali turėti reikšmingą praktinę reikšmę. Visų pirma, atliktas tyrimas padės atskleisti ES valstybės narės teismo vaidmenį užtikrinant ES direktyvų veiksmingumą, kitaip sakant – „įgyvendinant“⁷⁹ ES direktyvas. Atsižvelgiant į tai, kad nacionaliniai teismai įkurti nacionalinės konstitucijos pagrindu, bet veikia kaip ir ES teismai, jų vaidmuo taikant ir įgyvendinant ES teisę yra daugiafunkcinis. Teismas, kaip teisingumo vykdytojas, turi gerai išmanyti ES teisės sistemą, įskaitant kintančią ES Teisingumo Teismo jurisprudenciją, kuri ES direktyvų veikimo doktrinų kontekste yra pagrindinis kelrodis. Šis tyrimas reikšmingas tuo, kad jame analizuojama naujausia Teisingumo Teismo jurisprudencija, tiriamos ES direktyvų veikimo doktrinų pritaikymo galimybės Lietuvos teismuose, nustatomos teisinio reglamentavimo spragos. Tyrimo tema yra itin naudinga Lietuvos teismų praktikai ir jos formavimui. Tinkamas ES direktyvų veikimo doktrinų ištyrimas ir jų taikymo nacionaliniuose teismuose problemų identifikavimas leistų Lietuvos teismams efektyviai apginti iš ES direktyvų kildinamas asmens teises bei trumpinti su ES elementu susijusių ginčų nagrinėjimo trukmę.

Antra, disertacija galėtų būti naudinga teisės praktikams, atstovaujantiems teisme subjektams, kurie siekia apginti ES direktyvoje įtvirtintas teises.

Trečia, tyrimas gali būti panaudojamas kaip metodinė medžiaga rengiant mokymus ar praktinį vadovą apie ES direktyvų veikimą.

Ketvirta, autorės pateikiami siūlymai dėl ES direktyvų veikimo doktrinų transformavimo ES lygiu siekiant užtikrinti asmenų teisinį saugumą yra reikšmingi Teisingumo Teismo praktikos vystymui ES lygiu.

79 Tyrime vartojama ES direktyvų teismo įgyvendinimo sąvoka turi būti suprantama kaip ES direktyvos įgyvendinimas konkrečiame teisminiame procese *ad hoc*: tiesiogiai remiantis direktyvos nuostatomis arba išaiškinant nacionalinę teisę suderintai su direktyva tokiu būdu užtikrinant ES teisės veiksmingumą. Tačiau neeliminuojama teisėkūros subjekto pareiga tinkamai įgyvendinti direktyvą.

Penkta, autorės pateikiami siūlymai dėl nacionalinės teisės normų keitimo gali būti naudingi Lietuvos įstatymų leidėjui tobulinant civilinio proceso ir administracinio proceso normas siekiant jų suderinamumo su ES teisės reikalavimais.

Darbo struktūra. Mokslinį tyrimą sudaro įvadas, penkios dalys, išvados ir pasiūlymai.

Pirmosios dalies tikslas ištirti bendruosius ES direktyvų veikimo ir teisinio saugumo principo užtikrinimo klausimus. Visų pirma atskleidžiamos ES teisės tiesioginio veikimo doktrinos susiformavimo prielaidos, „tiesioginio taikymo“ ir „tiesioginio veikimo“ sąvokų atribojimo problemos; analizuojamos ES direktyvų tiesioginio, netiesioginio veikimo sampratos, atskleidžiamos kitos direktyvų veikimo taisyklės, jų ypatumai. Pristatoma teisinio saugumo principo samprata Europos Sąjungoje, tiriamas jo ryšys su ES direktyvų veikimo doktrinomis, apibrėžiami tolimesnio tyrimo, dėl ES direktyvų veikimo taisyklių suderinamumo su teisiniu saugumo principu, rėmai.

Antroji tyrimo dalis skirta ištirti direktyvų tiesioginio veikimo sąlygas. Analizuojami kriterijai, pagal kuriuos nustatoma, ar subjektas atitinka sąvoką „valstybė“. Vertinama Lietuvos aukščiausiųjų teismų praktika, identifikuojamos problemos, su kuriomis susiduria nacionaliniai teismai. Tiriamas direktyvų „substitucijos“ ir „netaikymo“ veikimo teisinis pagrįstumas, atskleidžiamas pareigos netaikyti ES direktyvai prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos vykdymo turinys ir apimtis. Pateikiami argumentai „už“ ir „prieš“ direktyvų tiesioginį horizontalų veikimą. Pagrindine ašimi tampa direktyvų tiesioginio veikimo doktrinos atitikimo teisinio saugumo principui analizė. Ištyrus Teisingumo Teismo praktikos dėl tiesioginio direktyvų veikimo kitimo dinamiką atsižvelgiant į ES glaudesnės integracijos procesus, daromi apibendrinimai ir siūlomos alternatyvos dabartiniam direktyvų veikimo reglamentavimui.

Trečioji tyrimo dalis skirta ES netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos teisiniams pagrindams. Šioje dalyje atskleidžiama, kokios yra ES direktyvų netiesioginio veikimo doktrinos taikymo ribos *ratione materiae*, *ratione temporis*. Išryškintas netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos ir tiesioginio direktyvų veikimo bei valstybės atsakomybės doktrinų santykis taikant jas nacionaliniame teismo procese. Taip pat analizuojamas nacionalinio teismo, kaip ES teismo, vaidmuo ir diskrecija aiškinant nacionalinę teisę suderinti su ES teise, pristatoma Lietuvos aukščiausiųjų teismų praktika ir netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos taikymo problemos. Atliekama iškeltos mokslinės problemos analizė siekiant išsiaiškinti, ar direktyvų netiesioginio veikimo doktrina suderinama su teisiniu saugumo principu.

Ketvirtoji dalyje analizuojami specifiniai direktyvų veikimo atvejai, netelpantys į klasikinių (tiesioginio ir netiesioginio) ES direktyvų veikimo doktrinų rėmus. Pirmame skyriuje atskleidžiamos *Mangold*⁸⁰ bylos tipo situacijos, kai Teisingumo Teismas ES direktyvoje sukonkretintą principą priskiria ES bendriesiems principams ir leidžia jam sukelti nacionalinės teisės netaikymo pasekmes. Šios doktrinos sudėtingumą ir daugialypumą parodo Teisingumo Teismo sprendimai vėlesnėse bylose *Kücükdeveci*⁸¹, *Dominguez*⁸². Ketvirtojoje dalyje tiriama šios „teisminės teisėkūros“ problematika privačių subjektų atžvilgiu teisinio saugumo principo pažeidžiamumo aspektu. Antrame skyriuje analizuojamos trys

80 2005 m. lapkričio 22 d. ETT Sprendimas *Mangold*, C-144/04, Rink. p. I-9981.

81 2010 m. sausio 19 d. ETT Sprendimas *Kücükdeveci*, C-555/07, Rink. p. I-365.

82 2012 m. sausio 24 d. ETT Sprendimas *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33.

Teisingumo Teismo bylų grupės. Bendra šioms byloms tai, kad dėl direktyvos veikimo gali būti neigiamai paveikiamas privatus subjektas (bylos šalis) arba trečiasis asmuo. Tyrime pateikiamas *CIA Security*⁸³ ir *Unilever*⁸⁴ bylose suformuluotos taisyklės turinys ir jos (ne) taikymo Lietuvoje problematika. Atliekamas tyrimas teisinio saugumo principo pažeidžiamumo aspektu ir pateikiamas apibendrinimas.

Penktoje tyrimo dalyje atskleidžiami ES teisės keliami reikalavimai nacionaliniam procesui siekiant užtikrinti ES direktyvų veiksmingumą. Šios dalies tikslas yra atskleisti valstybės narės teismo proceso autonomiją ir jos ribas tam, kad galima būtų įvertinti Lietuvos teismų procesinę diskreciją taikant direktyvų veikimo taisykles. Tam, kad užtikrintų ES direktyvų veiksmingumą, valstybės narės pareiga turėti teisių gynimo priemonių ir procedūrų sistemą, leidžiančią užtikrinti šios teisės laikymąsi. Tokios priemonės ir procedūros turi atitikti ES teisėje įtvirtintus lygiavertiškumo ir veiksmingumo principus, kurių turinys atskleidžiamas disertacijoje. Šioje dalyje sprendžiama mokslinė problema: ar nesant specialių teisės normų, reglamentuojančių nacionalinės teisės atitikimo ES direktyvoms nagrinėjimo ir laikinųjų apsaugos priemonių taikymo – laikinai netaikant nacionalinės teisės nuostatos, dėl kurios atitikimo ES direktyvai sprendžiamas klausimas, nepažeidžiamas teisinio saugumo ir ES teisės veiksmingumo principai.

Tyrimo pabaigoje pateikiamos išvados, pasiūlymai ir literatūros sąrašas.

Tyrimo metodai. Atsižvelgdama į pasirinktą tyrimo objektą, tikslą ir uždavinius autorė taikė šiuos tyrimo metodus.

Loginiu analitiniu metodu nustatomas Teisingumo Teismo išvystytų ES direktyvų veikimo doktrinų turinys, tiriamos jų taikymo sąlygos nacionaliniame teisiniame procese siekiant užtikrinti ES direktyvų veiksmingumą. Šis metodas pasitelkiamas atskleisti teisinio saugumo principo sampratą.

Sisteminės analizės metodu tirama ES teisės veikimo doktrinų vieta ES teisės principų sistemoje, jų įtaka teisinio saugumo principo užtikrinimui, analizuojamos Lietuvos civilinio proceso ir administracinio proceso normos siekiant įvertinti jų atitikimą teisinio saugumo principui direktyvų veiksmingumo užtikrinimo procese; analizuojamas tiesioginio direktyvų veikimo doktrinos santykis su netiesioginio direktyvų veikimo ir valstybės atsakomybės doktrinomis. Taip pat nustatomas nacionalinio teismo, kaip ES teismo, pareigų, užtikrinančių ES direktyvų veiksmingumą teisiniame procese, turinys ir apimtis.

Lingvistiniu metodu analizuojama ES teisės normų, sąvokų („tiesioginis veikimas“, „tiesioginis taikymas“, „substitucijos veikimas“, „netaikymo veikimas“) žodinė išraiška ir prasmė. Analizuojant Teisingumo Teismo praktiką lyginamos vartojamos sąvokos lietuvių, anglų, vokiečių, prancūzų kalbomis siekiant išsiaiškinti jų prasmę. Taip pat šis metodas naudojamas ieškant ES teisėje vartojamų sąvokų atitikmenų lietuvių kalba.

Teleologinis metodas taikomas siekiant išsiaiškinti direktyvų veikimo doktrinų susiformavimo tikslus analizuojant ES steigimo sutarčių nuostatas. Šis metodas pasitelkiamas tiriant Teisingumo Teismo jurisprudenciją.

Istoriniu metodu tirama ES direktyvų veikimo doktrinų susiformavimo prielaidos ir vystymosi eiga šiandien itin sparčiai progresuojančiame skirtingų ideologijų ir teisės tradicijų valstybių narių teisės integracijos procese.

83 1996 m. balandžio 30 d. ETT Sprendimas *CIA Security*, C-194/94, Rink. p. I-2201.

84 2000 m. rugsėjo 26 d. ETT Sprendimas *Unilever*, C-443/98, Rink. p. I-7535.

Lyginamasis metodas pasitelktas lyginant skirtingo laikotarpio Teisingumo Teismo jurisprudenciją, įvertinti nacionalinių proceso normų atitikimą ES veiksmingumo principui, įvertinti argumentus „už“ ir „prieš“ direktyvų tiesioginį horizontalų veikimą, nustatyti, koks yra santykis tarp direktyvų tiesioginio, netiesioginio veikimo ir valstybės atsakomybės doktrinų.

Europos Sąjungos direktyvų veikimo taisyklių turinys ir taikymo sąlygos, teisinio saugumo principo samprata nustatomi taikant *bylų (dokumentų) analizės metodą*, analizuojant nehomogenišką, evoliucionuojančią Teisingumo Teismo jurisprudenciją, tiriant ES teisės šaltinius, mokslinius darbus. Šis metodas pasitelkiamas taip pat tiriant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktiką taikant ES direktyvų veikimo taisykles.

Duomenų šaltinių apžvalga ir rinkimo eiga. Atsižvelgiant į tai, kad ES teisės veikimo doktrinos suformuluotos Teisingumo Teismo jurisprudencijoje, pagrindinis dėmesys tyrime skiriamas Teisingumo Teismo sprendimų⁸⁵ analizei. Moksliniam tyrimui svarbios yra ir generalinių advokatų išvados, kuriose pateikiama ekspertinė nuomonė reaguojant į ankstesnius Teisingumo Teismo sprendimus bei formuluojami siūlymai Teisingumo Teismui dėl doktrininų pokyčių.

Siekiant ištirti Lietuvos teismuose vykdomą ES direktyvų „įgyvendinimą“, analizuojami Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimai⁸⁶. Nacionaliniai teisės aktai tiriami tiek, kiek būtina norint įvertinti Lietuvos teismų procesines galimybes „įgyvendinti“ ES direktyvas ir užtikrinti jų veiksmingumą. Tiek ES Teisingumo Teismo, tiek nacionalinių teismų sprendimų paieškai naudojami oficialūs paieškos sistemos tinklalapiai.

Mokslinių pozicijų ir nuomonių įvairovei ištirti pasitelkiamos mokslo atstovų monografijos, disertacijos, straipsniai, studijos, kurios randamos Lietuvos ir užsienio mokslo institucijų bibliotekose, elektroninėse duomenų bazėse, konferencijose.

Pastabos dėl terminijos. Įsigaliojus Lisabonos sutarčiai pasikeitė tam tikrų terminų vartojimas. Europos Bendrijų (EB) sąvoka pakeista Europos Sąjungos (ES) sąvoka. Disertacijoje aiškumo dėlei suvienodinamas sąvokų vartojimas, visur nurodant Europos Sąjungos teisės terminą, išskyrus išimtinius atvejus, kai norima pabrėžti Bendrijų egzistavimo laikmetį. Kalbant apie Europos Sąjungos Teisingumo Teismą pagrindiniame tekste vartojamas „Teisingumo Teismo“ trumpinys. Išnašose vartojamas „ETT“ sutrumpinimas, apimantis tiek iki Lisabonos sutarties įsigaliojimo vartotą Europos Bendrijų Teisingumo Teismo, tiek po įsigaliojimo naudojamą Europos Sąjungos Teisingumo Teismo pavadinimą.

Cituojant Teisingumo Teismo praktiką ar generalinių advokatų išvadas nurodomos tuo metu galiojusią tarptautinių sutarčių Europos Ekonominės Bendrijos (EEB), Europos

85 Atsižvelgiant į mokslinio tyrimo atlikimo laikotarpį, šiame darbe analizuota ETT jurisprudencija, priimta iki 2015 m. rugsėjo 1 d.

86 Žemesnės instancijos civilines bylas nagrinėjantys teismai retai savarankiškai taiko ES direktyvų veikimo doktrinas. Paprastai apsiriboja klasikinių ETT bylų pacitavimu ir rėmimusi LAT ar LVAT jurisprudencija šioje srityje. Dėl to autorė analizuoja tik LAT ir LVAT šioje srityje iki 2015 m. rugsėjo 1 d. priimtus sprendimus.

Bendrijų (EB) straipsnių numeracija; skliausteliuose autorė (esant galimybei) nurodo šiuo metu galiojančios Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV) straipsnio numerį.

Tyrimo rezultatų aprobavimas. Pagrindiniai tyrimo rezultatai pristatyti straipsniuose:

1. Samuilytė-Mamontovė, A. Europos Sąjungos teisės įgyvendinimas valstybės narės teisme: netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos taikymo ribos. *Socialinių mokslų studijos*. 2013, 5 (3), p. 865–883.
2. Samuilytė-Mamontovė, A. Laikinosios apsaugos priemonės – nacionalinės teisės netaikymas kaip veiksmingos teisminės gynybos Europos Sąjungoje sudėtinė dalis. *Socialinių mokslų studijos*. 2014, 6 (1), p. 135–155.
3. Samuilytė-Mamontovė, A. Principle of legal certainty and (in)direct effect of directives. *Social Transformations in Contemporary Society*. 2014 (2) http://stics.mruni.eu/wp-content/uploads/2014/08/STICS_2014_2_57-68.pdf

I. BENDRIEJI EUROPOS SĄJUNGOS DIREKTYVŲ VEIKIMO IR TEISINIO SAUGUMO PRINCIPO UŽTIKRINIMO KLAUSIMAI

Direktyva, kaip ES teisės šaltinis, yra specifinis ir tik Europos Sąjungos teisės sistemai būdingas teisės aktas, neturintis ekvivalento nacionalinėje ar tarptautinėje teisėje⁸⁷. Direktyva siekiama suderinti nacionalinės teisės sistemas užtikrinant ES teisės bendrumą ir nacionalinių teisės sistemų savitumą. Tai yra viena iš pagrindinių vidaus rinkos kūrimo priemonių.

Jos savitumą atskleidžia SESV 288 straipsnis, pagal kurį direktyva, skirtingai nei reglamentas, nėra visuotinai taikoma, jos adresatas yra valstybė narė ar valstybės narės, kurioms ji skirta. Direktyva nėra taikoma tiesiogiai kaip reglamentas ar sprendimas; valstybėms narėms pirminėje teisėje suformuluota užduotis laiku⁸⁸ įgyvendinti nacionalinėje teisėje direktyvą rezultato, kurį reikia pasiekti, atžvilgiu⁸⁹. Valstybės narės teisėkūros subjektas pasirenka, kokių teisės aktu ar aktais pasieks direktyvoje numatytą rezultatą⁹⁰.

Dėl direktyvos neįgyvendinimo ar netinkamo įgyvendinimo tampa aktualios Teisingumo Teismo kuriamos ES direktyvų veikimo doktrinos, kurios yra kompleksiškos, sudėtingos ir kintančios. Iš vienos pusės jos įgalina asmenį apginti ES direktyvoje reglamentuotas teises, iš kitos pusės jos gali pažeisti asmens teisinį saugumą.

Siekdama teisinio aiškumo autorė visų pirma atskleidžia ES direktyvų veikimo bendruosius klausimus. Toliau analizuojama teisinio saugumo principo samprata Europos Sąjungoje ir nustatomi kriterijai, kuriais remiantis bus atliekamas tyrimas dėl atitikimo teisinio saugumo principui. Trečiame skyriuje lakoniškai pristatomas ES direktyvų veikimo doktrinų ryšys su teisinio saugumo principu siekiant nubrėžti tolimesnio tyrimo rėmus.

87 Prechal, S. *Directives in EC law*. Oxford University Press, 2006, p. 1.

88 Pareiga įgyvendinti direktyvą atsiranda valstybėms narėms nuo direktyvos įsigaliojimo, t. y. po jos paskelbimo Oficialiajame leidinyje, pačioje direktyvoje nurodytą dieną. Jei nėra nurodyta konkreti įsigaliojimo data, tuomet direktyva įsigalioja dvidešimtą dieną po jos publikavimo. Pačios direktyvos baigiamosiose nuostatose yra nurodomas valstybei narei direktyvos įgyvendinimo terminas, kuris gali būti nuo kelių mėnesių iki kelių metų. Atskirais atvejais gali būti nustatomas skirtingas įgyvendinimo terminas skirtingoms valstybėms narėms ar skirtingoms direktyvos nuostatom.

89 Teisingumo Teismas, aiškindamas SESV 288 straipsnio 3 dalį, teigia, kad nors ši nuostata suteikia valstybėms narėms laisvę pasirinkti formą ir būdus direktyvos įgyvendinimui užtikrinti, ši laisvė palieka kiekvienai valstybei, kuriai skirta direktyva, pareigą vadovaujantis savo nacionaline teisės sistema imtis visų priemonių, būtinų visiškam direktyvos veikimui užtikrinti, atsižvelgiant į jos siekiamą tikslą (žr. 1984 m. balandžio 10 d. ETT Sprendimo *Von Colson ir Kamann*, 14/83, Rink. p. 1891, 15 punktą).

90 Pasiekti direktyvoje numatytą rezultatą nėra lengva užduotis, nes, visų pirma, reikia suvokti direktyvos turinį ir tikslus. Dažnai teisėkūros subjektas perkelia į nacionalinę teisę direktyvos nuostatas pažodžiui. Iš pirmo žvilgsnio toks būdas atrodo priimtinas siekiant nenukrypti nuo direktyvos teksto. Tačiau pažodinis perkėlimas gali sukelti teisės taikymo procese problemų dėl sąvokų neaiškumo. Čia atsakingas darbas tenka vertėjams, kurie rengia oficialius direktyvos tekstus lietuvių kalba, ir atitinkamai teisėkūros subjektui, kuris sprendžia, kokias teises sąvokas vartoti direktyvą įgyvendinančiame tekste.

1.1. Europos Sąjungos direktyvų veikimo samprata

Siekiant atskleisti tiesioginio ES direktyvų veikimo doktrinos sampratą, teisinga tyrimą pradėti nuo tiesioginio ES direktyvų veikimo doktrinos susiformavimo teisiųjų prielaidų, atskleisti ES teisės veikimo sąvoką. Dėl teisinio aiškumo analizuojama ir sąvokų „tiesioginis veikimas“ ir „tiesioginis taikymas“ atskyrimo problematika. Toliau tiriama netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos sąvoka, atskleidžiami jos teisiniai pagrindai; pristatomi kiti galimi direktyvų veikimo atvejai. Pažymėtina, kad šiame skyriuje atskiros ES direktyvų veikimo taisyklės nagrinėjamos tiek, kiek būtina direktyvų veikimo sampratai atskleisti.

Detalus tyrimas dėl jų veikimo sąlygų ir ryšio su teisinio saugumo principu atliekamas antroje, trečioje ir ketvirtoje disertacijos dalyse.

Kalbant apie ES teisės tiesioginio veikimo kilmę pasakytina, kad kiekviena teisės sistema, sukurianti teises ir pareigas subjektui, turi būti veiksminga⁹¹. Europos Bendrijoms, jungiančioms valstybes nares su skirtingomis teisės sistemomis, reikėjo efektyvaus teisinio instrumento, leisiančio privatiems asmenims įgyvendinti ES teisę nacionalinėje teisės sistemoje⁹².

Kitu atveju direktyvos nuostatos perkeliamos adaptuojant joje vartojamą terminiją į nacionalinės teisės sistemai žinomą terminiją. Šiuo atveju svarbu nepamiršti, kad tais atvejais, kai sąvokos kildinamos iš ES teisės, tai jos turi autonominę reikšmę, nepaisant jų skambėjimo tapatumo (Byloje *CILFIT* ES Teisingumo Teismas pažymėjo, kad ES teisės aktai surašomi daugeliu kalbų ir kad įvairios kalbinės versijos taip pat yra autentiškos; taigi ES teisės nuostatos aiškinimas reikalauja ir jos kalbinių versijų palyginimo. Net ir tikslaus kalbinių versijų sutapimo atveju reikia pažymėti, kad ES teisėje vartojama jai būdinga terminija. Be to, reikia pabrėžti, kad teisiųjų sąvokų turinys ES ir skirtingų valstybių narių teisėje nebūtinai yra tas pats. Galiausiai kiekviena ES teisės nuostata turi būti įvertinta atsižvelgiant į atitinkamą kontekstą bei aiškinama paisant ES teisės nuostatų visumos, jos tikslų bei raidos būklės tuo metu, kai nagrinėjama nuostata turi būti taikoma (žr. 1982 m. spalio 6 d. ETT Sprendimo *CILFIT*, 283/81, Rink. 3415, 18-20 punktus)). Čia svarbi užduotis tenka ir nacionaliniam teismui, kuris turi nustatyti, ar atsakingos institucijos, pasirinkdamos direktyvos įgyvendinimo formą ir būdus, laikėsi pačioje direktyvoje nustatytų diskrecijos ribų. Tokią pareigą Teisingumo Teismas išveda iš direktyvos, kaip ES teisės akto, privalomosios galios, kuri įtvirtinta ES pirminėje teisėje. ES institucijos įpareigojo valstybes nares direktyvos forma reglamentuoti tam tikrus teisinius santykius. Dėl to direktyvos efektyvumas bus susilpnintas, jei nacionalinis teismas nevertins, ar nacionalinis teisėkūros subjektas pasirinko tinkamą formą ir būdus direktyvai įgyvendinti. Jei diskrecijos ribos buvo viršytos, tai direktyvą įgyvendinantis teisės aktas turi būti netaikomas (žr. 1977 m. vasario 1 d. ETT Sprendimo *Verbond*, 51/76, Rink. p. 113, 24 punktą; 1999 m. rugsėjo 16 d. ETT Sprendimo *WWF*, C-435/97, Rink. p. I-5613, 70-71 punktus; 2000 m. rugsėjo 19 d. ETT Sprendimo *Linster*, C-287/98, Rink. p. I-6917, 25-39 punktus).

91 ES teisės įgyvendinimo kontrolės funkcija buvo priskirta Europos Komisijai, kuri gali inicijuoti ES teisės pažeidimo procedūrą Teisingumo Teisme (SESV 258 str.). Toks teisių gynimo būdas yra ribotas, šiuo straipsniu negali remtis privatūs subjektai (Craig, P. Once Upon a Time in the West: Direct Effect and the Federalization of EEC Law. *Oxford Journal Legal Studies*. 1992, 12 (4), p. 453).

92 Cremona, M. The Judgment – Framing the Argument. *Conference Proceedings of 50 th Anniversary of the Judgment in Van Gend en Loos 1963 – 2013*. 2013, p. 24.

Teisingumo Teismas *Van Gend en Loos*⁹³ byloje žengė reikšmingą žingsnį asmens teisių gynybos prasme: įtvirtino ES teisės tiesioginio veikimo principą⁹⁴. Tai reiškė, kad Europos Bendrija veikia ne tik siekdama sukurti apribojimus ir išipareigojimus privatiems subjektams, bet ir prerogatyvas ir teises, kurios turi būti teisishiškai apsaugotos⁹⁵. Asmuo savo teises, kylančias iš tam tikros ES teisės normos, gali ginti nacionaliniame teisme tiesiogiai, nereikalaujant jų įgyvendinti nacionalinėje teisėje⁹⁶. Teisingumo Teismo argumentaciją suponavo socialinis kontekstas, t. y. poreikis ginti privataus subjekto teises, kylančias iš ES teisės, teisme. Tai leido atsirasti ES teisės veikimo privačių subjektų atžvilgiu modelio naratyvui⁹⁷. Be to, tai buvo patvirtinimas, kad ES teisės veiksmingumui užtikrinti būtinas Teisingumo Teismo ir nacionalinių teismų bendradarbiavimas.

Šiuo tyrimu nesiekama išsiaiškinti sprendimo *Van Gend en Loos* teisinio pagrįstumo⁹⁸. Pritariama, kad ES teisės tiesioginis veikimas – tai socialinis teisinis fenomenas, apimantis privataus subjekto ekonominių, politinių ir socialinių interesų apsaugą, užtikrinant *rule of law* transnacionaliniame lygyje⁹⁹. Retrospektyviai vertinant *Van Gend en Loos* sprendimą, tai buvo inovatyvus Teisingumo Teismo žingsnis patvirtinant tarptautinės organizacijos steigimo sutarties nuostatos tiesioginį veikimą, siejant jį su siekiu užtikrinti steigimo sutarčių tikslų pasiekimą bei užtikrinant vienodą ES teisės taikymą valstybėse narėse. Sprendimas *Van Gend en Loos* byloje yra konstitucinės svarbos, padėjęs pagrindus ES teisės veikimo doktrinų plėtojimui. Tačiau negalima teigti, kad ES teisės tiesioginio veikimo principo turinys yra aiškus, vienareikšmis. Žvelgiant iš šių dienų perspektyvos jis yra besivystantis, net ir praėjus daugiau nei 50 metų nuo jo paskelbimo¹⁰⁰.

Tiesioginio veikimo sąvoka. Teisingumo Teismui patvirtinus ES teisės tiesioginio veikimo galimybę, teisės doktrinoje diskutuojama, koks yra ES teisės „tiesioginio veikimo“ sąvokos turinys. Plačiąja prasme tai reiškia, kad privalomos ES teisės aktų nuostatos, kurios yra pakankamai aiškios, tikslios ir besąlyginės, kad būtų vertinamos kaip teisingos ir gali būti taikomos bei jomis gali būti remiamasi nacionaliniuose teismuose. Siaurąja, arba klasikine, prasme – tai ES teisės normų galimybė suteikti teises privačiam subjektui. Pirmoji koncepcija siejama su objektyviu tiesioginiu veikimu, antroji – su subjektyviu tiesioginiu veikimu¹⁰¹. Objektyvaus tiesioginio veikimo atveju valstybės narės institucijos

93 1963 m. vasario 5 d. ETT Sprendimas *Van Gend en Loos*, C-26/62, Rink. p. 1.

94 Weiler, J. H. H. Revisiting Van Gend en Loos: Subjectifying and Objectifying the Individual. *Conference Proceedings of 50 th Anniversary of the Judgment in Van Gend en Loos 1963 – 2013*. 2013, p. 12.

95 Pescatore, P. The Doctrine of Direct Effect: An Infant Disease of Community Law. *European Law Review*. 1983, p. 155.

96 Žr. Figueroa Regueiro, P. V. Invocability of Substitution and Invocability of Exclusion: Bringing Legal Realism to the Current Developments of the Case Law of “Horizontal” Direct Effect of Directives. *Jean Monnet Working Paper*. 2002 (7), p. 6.

97 Bobek, M. Van Gend en Loos + 50: the Changing Social Context of Direct Effect. *Conference Proceedings of 50 th Anniversary of the Judgment in Van Gend en Loos 1963 – 2013*. 2013, p. 183.

98 Retrospektyviai ir perspektyviai pateikiamos skirtingų teisės mokslininkų pozicijos dėl *Van Gend en Loos* sprendimo reikšmės: *Conference Proceedings of 50 th Anniversary of the Judgment in Van Gend en Loos 1963 – 2013*. Luxembourg: Office des publications de l’Union européenne. 2013.

99 Weiler, J. H. H. Revisiting Van Gend en Loos: Subjectifying and Objectifying the Individual. *Conference Proceedings of 50 th Anniversary of the Judgment in Van Gend en Loos 1963 – 2013*. 2013, p. 13.

100 Bobek, M. Van Gend en Loos + 50: the Changing Social Context of Direct Effect. *Conference Proceedings of 50 th Anniversary of the Judgment in Van Gend en Loos 1963–2013*. 2013, p. 181–183.

101 Craig, P.; De Burca, G. *EU law. Text, cases and materials*. Oxford University Press. 2011, p. 179.

yra įpareigotos vadovautis direktyvos nuostatomis, nustatančiomis joms pareigas, nepriklausomai nuo to, ar konkrečiu atveju to reikalauja asmuo¹⁰². Pavyzdžiui, direktyva nustato pareigas valstybės narės institucijoms, kurios vadovaujantis direktyvų objektyviu veikimu yra įpareigotos įvykdyti nustatytas pareigas (pvz.: įpareigojimas atlikti poveikio aplinkai vertinimą)¹⁰³. Taip pat šiai grupei priskirtinas direktyvos, nustatančios valstybėms narėms procedūrinius reikalavimus, pagal kuriuos valstybės, prieš priimdamos techninio pobūdžio normą (pvz.: apribojimas prekiauti alumi tik stiklinėje taroje), turi atlikti direktyvoje nustatytą notifikavimo procedūrą, veikimas¹⁰⁴. Direktyvų subjektyvus tiesioginis veikimas apima tik tuos atvejus, kai ES teisės norma suteikia teises asmeniui. Autorės nuomone, tokia ES tiesioginio veikimo samprata yra per siaura vertinant privataus subjekto plačias galimybes remtis ES teisės normomis nacionaliniame teisme. Asmuo gali siekti ne tik tiesiogiai pasiremti ES teisės nuostata suteikiamomis jam teisėmis, tačiau, vadovaujantis ES teise, kelti nacionalinės teisės atitikimo ES teisei klausimą, reikalauti netaikyti ES teisei prieštaraujančios nacionalinės teisės normos. Šis aspektas ypatingai aktualus kai sprendžiamas nacionalinės teisės normos atitikimo direktyvai klausimas.

Dėl to, direktyvų veikimo kontekste labiau priimtina teisės doktrinoje vartojama prancūziška sąvoka „*invocabilité*“, reiškiančia teisės normos savybę, įgalinančią asmenį remtis ja kaip autonominiu teisiniu pagrindu nacionaliniame teisme ir atitinkamai įpareigojanti teismą taikyti ją. Tai aktualu ir tų direktyvų atveju, kurios neįtvirtina jokių teisių privačiam subjektui, tačiau jų pagrindu gali būti vertinamas valstybės narės veiksmų teisėtumas¹⁰⁵. Autorė pritaria prancūziškai koncepcijai tuo aspektu, kad ji susieta su asmens teise remtis ES teisės norma siekiant apginti savo interesus teisme. Įpareigojimas teismo „taikyti“ teisės normą turi būti suprantamas plačiai, kaip sudarymas galimybės įgyvendinti ES teisės normoje įtvirtinta teisę. Šiame tyrime „tiesioginio veikimo“ sąvoka daugiausia bus vartojama „*invocabilité*“ prasme, išskyrus atvejus, kai nurodoma kitaip.

Pagal Teisingumo Teismo jurisprudenciją tiesiogiai veikiančia ES teisės norma galima remtis ne tik nacionaliniame teisme, tačiau ir nacionalinėse valstybės institucijose, įskaitant municipalines¹⁰⁶. Atsižvelgiant į disertacijos objektą ir tikslą, tyrime analizuojamas ES teisės veikimas tik nacionaliniame teisminiame procese.

Tiesioginio taikymo ir tiesioginio veikimo sąvokų atribojimas. Išanalizavus ES teisės (direktyvų) tiesioginio veikimo principo kilmę ir sąvoką, svarbu išsiaiškinti tiek Teisingumo Teismo jurisprudencijoje, tiek teisės doktrinoje vartojamų sąvokų ES direktyvų „tiesioginis taikymas“ ir „tiesioginis veikimas“ reikšmes ir atribojimo problemas¹⁰⁷.

102 Klein, E. *Objektive Wirkungen von Richtlinien, in Festschrift für Ulrich Everling, Band I.* Baden-Baden 1995, p. 641.

103 Detaliau šie atvejai analizuojami disertacijos 4.2.1 skyriuje.

104 Detaliau šie atvejai analizuojami disertacijos 4.2.3 skyriuje.

105 De Witte, B. Direct Effect, Supremacy, and the Nature of the Legal Order. (ed. P. Craig ir G. de Burca) *The Evolution of EU Law.* Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 323. Taip pat žr. De Mol, M. The Novel Approach of the CJEU on the Horizontal Direct Effect of the EU Principle of Non-Discrimination: (Unbridled) Expansionism of EU Law? *Maastricht Journal of European and Comparative Law.* 2011, 18 (1-2), p. 110.

106 1989 m. birželio 22 d. Sprendimas *Costanzo*, 103/88, Rink. p. 1839.

107 Lietuvoje šių sąvokų atribojimo problema tyrė: Soloveičikas, D. Europos Sąjungos teisės tiesioginis veikimas ir jos taikymas – dvi skirtingos tapačios doktrinos dalys? *Jurisprudencija.* 2007, 4 (94).

Tiek teisinėje literatūroje, tiek Teisingumo Teismo jurisprudencijoje yra vartojamos ES teisės sąvokos „tiesioginis veikimas“ (angl. *direct effect*) ir „tiesioginis taikymas“ (angl. *direct applicability*). Siekiant teisinio aiškumo yra svarbu iširti šių sąvokų reikšmę ir atsakyti į klausimą, ar jos gali būti vartojamos kaip sinonimai ES teisės kontekste. Sumaištį dėl vartojamų sąvokų sukelia aiškiai išreikšto šių sąvokų apibrėžtumo nebuvimas, nevienoda Teisingumo Teismo praktika vartojant šias sąvokas ir skirtinga šių sąvokų samprata bei kalbiniai skirtumai nacionalinės teisės sistemose.

Lietuvoje plėtojamoje teisės teorijoje kalbama apskritai apie teisės taikymą¹⁰⁸, neanalizuojant tiesioginio ir (ar) netiesioginio teisės taikymo ar veikimo. Tiesioginio taikymo sąvoka *expressis verbis* pavartota SESV 288 straipsnio 2 dalyje, įtvirtinant, kad reglamentas yra privalomas visas ir tiesiogiai taikomas visose valstybėse narėse. Detalesnio paaiškinimo, ką reiškia „tiesiogiai taikomas“, nėra. Teisingumo Teismas, siekdamas atskleisti SESV 288 straipsnio 2 dalyje vartojamą reglamento „tiesioginio taikymo“ sampratą, byloje *Danske Svineproducenter* teigė, kad „ES teisės šaltinių sistemoje reglamentų nuostatos paprastai iškart *veikia* (pažymėta autorės) nacionalinės teisės sistemose, todėl nacionalinėms valdžios institucijoms nereikia imtis taikymo priemonių“¹⁰⁹. Teisingumo Teismas ir kitomis kalbomis vartoja sąvokos „veikia“ atitikmenį, pavyzdžiui, anglų kalba „*have effect*“, prancūzų kalba „*effet*“, vokiečių kalba „*Wirkung*“. Pagal tokią Teisingumo Teismo argumentaciją darytina prielaida, kad reglamentas, kaip tiesioginio taikymo aktas veikia tiesiogiai nacionalinės teisės sistemoje. Kitaip sakant, tiesioginis veikimas tiesiogiai kyla iš tiesioginio taikymo sąlygos, t. y. reglamentas nereikalauja nacionalinių įgyvendinimo priemonių ir juo tiesiogiai galima remtis, siekiant apginti savo teises.

Teisingumo Teismas sąvokas „veikia“ ir „taikomas“ vartoja apibūdinti reglamento sąvybei būti sudėtine nacionalinės teisės sistemos dalimi be papildomų įgyvendinimo priemonių. Autorės nuomone, net žinodamas doktrinoje vykstančias diskusijas šiuo klausimu Teisingumo Teismas nesiekia sustabdyti keliamų dvejonių dėl šių sąvokų tapatumo. Tokia Teisingumo Teismo pozicija leidžia daryti prielaidą, kad Teisingumo Teismas, kalbėdamas apie reglamento ar Sutarties nuostatos tiesioginį taikymą, kaip pirmąjį kriterijų išskiria šio teisės akto tapimą nacionalinės teisės sistemos dalimi nuo įsigaliojimo momento, nereikalaujant papildomai nacionalinių priemonių, įgyvendinančių šį aktą. Antrasis kriterijus –

108 Pavyzdžiui, E. Spruogis, atskleisdamas „teisės taikymo“ sampratą, teigia, kad tai yra ypatinga teisės įgyvendinimo forma; tai trečiųjų asmenų (arbitrų), turinčių pagal teisę valdingus įgaliojimus, aktyvi, kūrybinė veikla, kurios metu, laikantis proceso principų ir normų, įvertinamos konkrečios gyvenimo aplinkybės ir nustatomos kitų teisės subjektų teisės ir pareigos (šiuo klausimu žr. Baublys, L., Spruogis, E. (red.) *Teisės teorijos įvadas*. Vilnius: MES, 2012, p. 389–397). A. Vaišvila papildomai detalizuoja, kad teisės taikymas gali būti dvejopas: pozityvus (valstybės pagalba asmeniui pasinaudoti pozityviosios teisės jam suteikta ar įgyta teise) ir negatyvus (teisingumo vykdymas, siaurinant ar likviduojant teisės pažeidėjų teises, atkuriant suvaržytas ar paneigtas konkrečių asmenų teises) Vaišvila, V. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2009, p. 394).

109 Žr. 2011 m. gruodžio 21 d. ETT Sprendimo *Danske Svineproducenter*, C-316/10, ECLI:EU:C:2011:863, 39 punktą, 2004 m. birželio 24 d. ETT Sprendimo *Handlbauer*, C-278/02, Rink. p. I-6171, 25 punktą ir jame nurodytą teismo praktiką.

tai teisės akto savybė suteikti asmeniui teises, kuriomis jis gali pasiremti nacionaliniame teisme¹¹⁰.

Kyla klausimas, kaip yra su tais teisės aktais, kuriuos reikia įgyvendinti. Paprastai ES teisės įgyvendinimo sąvoka siejama su ES direktyvomis¹¹¹, kurių adresatai yra valstybės narės. Direktyva savo esme nėra tiesiogiai taikoma, t. y. įsigaliojusi ji automatiškai netampa nacionalinės teisės sudėtine dalimi, tačiau Teisingumo Teismo praktikoje yra išvystytos tiesioginio ir netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos. Nors, kaip jau minėta anksčiau, Teisingumo Teismas „tiesioginio veikimo“ ir „tiesioginio taikymo“ sąvokas vartoja pakaitomis, kalbėdamas apie Sutarčių ar reglamentų nuostatas, visgi kalbėdamas apie direktyvas, Teisingumo Teismas linkęs vartoti išimtinai sąvoką „tiesioginis veikimas“. Direktyvų specifiškumas atskleidžiamas per adresatą – valstybę, kuri turi pareigą jas įgyvendinti per nustatytą laikotarpį. Teisingumo Teismas, siekdamas atskleisti direktyvos veikimo specifiškumą, remiasi savo nusistovėjusia praktika, pagal kurią „nors pagal EEB Sutarties 189 straipsnio (dabar SESV 288 str., pažymėta autorės) nuostatas reglamentai yra *tiesiogiai taikomi* (pažymėta autorės) ir todėl dėl savo pobūdžio gali turėti tiesioginių pasekmių, tai nereiškia, kad kitos šiame straipsnyje aptartos teisės aktų kategorijos niekada negali veikti *analogiškai* (pažymėta autorės)”¹¹². Angliškame sprendimo tekste vartojama sąvoka „*similar effect*“, vokiškame – „*ähnliche Wirkungen*“, prancūziškame – „*effet analogues*“. Tiek angliškame, tiek vokiškame tekste vartojamos sąvokos verstinos kaip „panašus veikimas“, prancūziška sąvoka – „analogiškas veikimas“. Ko gero, neverta veltis į diskusiją, kaip vertinti skirtingų sąvokų vartojimą apibrėžiant tą patį. Reikšmingiau būtų įvertinti tokios Teisingumo Teismo argumentacijos reikšmę. Iš esmės Teisingumo Teismas siekė pabrėžti ES teisės nuostatų veiksmingumo svarbą: direktyvos veiksmingumas sumažėtų, jei asmenys negalėtų ja remtis valstybės atžvilgiu kreipiantis į teismą, o nacionaliniai teismai negalėtų į ją atsižvelgti kaip į ES teisės elementą¹¹³. Akivaizdu, kad tokiu būdu Teisingu-

110 Teisingumo Teismas, plėtodamas SESV 288 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto reglamento statuso klausimą, teigė, kad „todėl dėl savo pobūdžio ir vietos Sąjungos teisės šaltinių sistemoje jis (reglamentas, įterpta autorės) gali privatiems asmenims suteikti teises (pažymėta autorės), kurias nacionaliniai teismai privalo ginti“ (Žr. 1973 m. spalio 10 d. ETT Sprendimo *Variola*, 34/73, Rink. p. 981, 8 punktą; 2002 m. rugsėjo 17 d. ETT Sprendimo *Muñoz ir Superior Fruiticola*, C-253/00, Rink. p. I-7289, 27 punktą ir 2011 m. liepos 14 d. ETT Sprendimo *Bureau national interprofessionnel du Cognac*, C-4/10 ir C-27/10, Rink. p. I-6131, 40 punktą). Pagal tokį aiškinimą, reglamentas dėl savo statuso gali suteikti privatiems asmenims teises ir atitinkamai nacionaliniai teismai privalo jas ginti. Teisingumo Teismas neteigia, kad reglamentas tiesiogiai taikomas, nes visada suteikia privatiems asmenims teises, tačiau jis gali dėl savo statuso jas suteikti. (Soloveičikas, D. Europos Sąjungos teisės tiesioginis veikimas ir jos taikymas – dvi skirtingos tapačios doktrinos dalys? *Jurisprudencija*. 2007, 4 (94), p. 36–37). Teisingumo Teismas, kalbėdamas apie ES pirminės teisės, Sutarties nuostatas, į nacionalinio teismo klausimą, ar „EEB sutarties 48 straipsnis *tiesiogiai taikomas* (pažymėta autorės) ta prasme, kad jis suteikia asmenims teises, kuriomis jie gali remtis valstybės narės teismuose“, atsakė teigiamai ir kartu pažymėjo, kad „šios nuostatos nustato valstybėms narėms aiškia pareigą, dėl kurios nereikia priimti jokio kito ES institucijų arba valstybių narių akto ir kuri nepalieka joms jokios diskrecijos ją įgyvendinti“ (Žr. 1974 m. gruodžio 4 d. ETT Sprendimo *Van Duyn*, 41/74, Rink. p. 1337, 4, 6, 8 punktus).

111 Atskirais atvejais reglamentą taip pat reikia įgyvendinti, jei jame nustatyta tokia pareiga: žr., pvz., 2001 m. sausio 11 d. ETT Sprendimo *Monte Acrosu*, C-403/98, Rink. p. I-103, 26 punktą.

112 Žr. 1979 m. balandžio 5 d. ETT Sprendimo *Ratti*, C-148/78, Rink. 1629, 19 punktą, 1982 m. sausio 19 d. ETT Sprendimo *Becker*, 8/81, Rink. p. 53, 21 punktą.

113 Šiuo klausimu žr. 1982 m. sausio 19 d. ETT Sprendimo *Becker*, 8/81, Rink. p. 53, 22–25 punktus.

mo Teismas siekdamas ES teisės veiksmingumo suteikė galimybę direktyvos nuostatomis veikti tiesiogiai, t. y. esant Teisingumo Teismo praktikoje nustatytoms sąlygoms asmuo, siekdamas apginti savo teises, turi galimybę remtis direktyvos nuostatomis tiesiogiai.

Teisės doktrinoje išsiskiria mokslininkų pozicijos dėl „tiesioginio taikymo“ ir „tiesioginio veikimo“. Vienai grupei priklauso tyrėjai, kurių nuomone, tai yra iš esmės tapačios sąvokos. Pavyzdžiui, M. Dougan, kalbėdamas apie ES teisės tiesioginį taikymą, kaip sinonimą vartoja „tiesioginio veikimo“ sąvoką, pažymėdamas, kad tai yra Europos Bendrijos viena iš fundamentalių doktrinų. Daroma paralelė su nacionalinio parlamento įstatymu. Nors jis pamini, kad kai kurie autoriai išvelgia konceptualų skirtumą tarp „tiesioginio veikimo“ ir „tiesioginio taikymo“ sąvokų, tačiau pažymi, kad Teisingumo Teismas vartoja šias sąvokas ir kaip sinonimus¹¹⁴.

Vokiečių mokslininkas J. A. Winter laikosi kitokios pozicijos. Jo nuomone, tai nėra tapačios sąvokos. Teisės normos tiesioginis veikimas turi būti siejamas su galimybe pasiremti ja teisme, siekiant apginti subjekcinę teisę. Problema yra ta, kad ne visomis teisės normomis asmenims suteikiamos teisės, kurias galima būti apginti teisme. ES teisės normos buvimas sudėtine nacionalinės teisės dalimi nereiškia, kad ji būtinai tiesiogiai veikia¹¹⁵. Pritariant šios pozicijos pirmajam aspektui, reikia pasakyti, kad direktyvos tiesioginio veikimo atveju *stricto sensu* prasme, direktyvos nuostata turi suteikti teises asmeniui, kad jis galėtų apginti jas teisme. Tačiau asmuo taip pat gali remtis direktyvos nuostatomis ir ši veiks net jei nesuteikia teisių asmeniui, tačiau nacionalinės teisės nuostata prieštarauja direktyvai. Teisinio aiškumo dėlei, tokį direktyvos veikimą reiktų priskirti „netaikymo veikimui“ ir netapatinti jo su tiesioginiu veikimu. Tais atvejais, kai teisės aktas turi teisinės pasekmės nacionalinėje teisėje, tačiau jo nereikia perkelti į nacionalinės teisės sistemą, reikia vartoti „ES teisės taikymo“ sąvoką. Kadangi direktyvos visada reikalauja įgyvendinimo, tai „taikymo“ sąvokos direktyvoms siūloma nevartoti.

Atskirai šio skyriaus kontekste galima išskirti „kitokį teisės veikimą“. Generalinis advokatas P. C. Villalón kaip atskirą kategoriją išskiria ES teisę atitinkančią nacionalinės teisės aiškinimą, taip pat žinomą kaip netiesioginį ES teisės veikimą. Tokį išskirimą jis grindžia tos ES teisės normos svarba ir nauda siekiant nacionaliniame teisme išnagrinėti bylą. Suderinto aiškinimo pareigą jis taip pat vadina teisės taikymu ir pabrėžia, kad šiuo atveju teisės normos taikymas nėra jos tiesioginio veikimo sinonimas¹¹⁶. Autorė laikosi nuomonės, kad siekiant išvengti painiavos, suderinto su direktyva nacionalinės teisės aiš-

114 Kartu jis pateikia nuorodą į EB sutarties 249 straipsnį (dabar SESV 288 straipsnis) teigdamas, kad Europos Sąjungos priimti reglamentai yra tiesiogiai taikomi nacionalinės teisės sistemoje, t. y. jie yra integrali valstybės narės teisės sistemos dalis be įgyvendinimo nacionalinės teisės priemonėmis.

Šiuo klausimu žr. Cane, P., Conaghan, J. (red.) *The New Oxford Companion to Law*. Oxford University Press, 2008, p. 318-320.

115 Šiuo klausimu žr. Winter, J. A. Direct Applicability and Direct Effect: Two Distinct and Different Concepts in Community Law. *Common Market Law Review*. 1972, 9 (4).

116 Generalinis advokatas teigė, kad „Sąjungos teisės norma, kuri nėra tiesioginio veikimo nuostata, kaip antai į vidaus teisę neperkelta direktyva, daranti poveikį privačių asmenų santykiams, gali būti taikoma (pažymėta autorės) nagrinėjant bylą, nes nacionalinis teismas nacionalinę teisę bet kuriuo atveju privalo aiškinti atsižvelgdamas į Sąjungos teisės normą. Direktyva taikytina ir teismas privalo ją taikyti, kai nagrinėja bylą. Kitas klausimas yra tai, kad dėl tiesioginio veikimo nebuvimo direktyvą teismas gali taikyti tik aiškinimo tikslu ir tik tiek, kiek to konkrečiai nedraudžia nacionalinė teisė“. Šiuo klausimu žr. 2013 m. gegužės 30 d. generalinio advokato Cruz Villalón išvados byloje *Spedition Welter*, C-306/12, ECLI:EU:C:2013:650, 35-37 punktus.

kinimo atveju, vartotina netiesioginio veikimo sąvoka. Nacionalinis teismas, aiškindamas nacionalinę teisę suderintai su ES direktyvos nuostatomis, pasiremia jomis, kad galėtų nacionalinei teisei suteikti direktyvos tikslus atitinkantį turinį ir taip padėti asmeniui apginti savo pažeistas teises.

Doktrinine prasme diskusija dėl „tiesioginio taikymo“ ir „tiesioginio veikimo“ yra įdomi, tačiau ištyrus Teisingumo Teismo praktiką paaiškėjo, kad Teisingumo Teismas vartoja šias sąvokas ir kaip sinonimus. Pagal Teisingumo Teismo jurisprudenciją tiesiogiai veikti gali tiek Sutarties, reglamento, tiek direktyvos nuostatos, atitinkančios tiesioginio veikimo sąlygas, tačiau ne visos ES teisės normos automatiškai tampa nacionalinės teisės sistemos dalimi. Visgi siekiant teisinio aiškumo, autorė siūlo lietuvių kalba aiškiai atskirti „veikimo“ ir „taikymo“ sąvokų vartojimą: *ES teisės veikimas* – tai teisės normos savybė, įgalinanti asmenį remtis ja kaip autonominiu teisiniu pagrindu nacionaliniame teisme ir atitinkamai įpareigojanti teismą vadovautis ja. *ES teisės taikymas* – tai teisės normos savybė, reiškianti, kad teisės norma turi teises pasekmes nacionalinėje teisėje ir jos nereikia perkelti į nacionalinę teisės sistemą. Kalbant apie direktyvas išimtinai vartotina „veikimo“ sąvoka.

Tiesioginio direktyvų veikimo doktrina. Išplėtojus steigimo sutarčių nuostatų tiesioginį veikimą, kilo klausimas, ar galimas ES antrinio teisės akto – direktyvos tiesioginis veikimas ir kokiomis sąlygomis.

Iš esmės direktyva taip pat siekiama ES tikslų, tik dėl jos pobūdžio ja siekiamus rezultatus turi pasiekti valstybė narė, priimdama arba papildydama nacionalinės teisės aktus. Valstybė narė, o tiksliau jos teisėkūros subjektas, turi laiku ir tinkamai įgyvendinti direktyvą, pasiekti direktyvos tikslus nacionalinio teisės akto nuostatomis. Būtent direktyvą įgyvendinantis nacionalinis teisės aktas yra tiesioginio taikymo aktas. Jei kiekviena valstybė narė, kuriai skirta direktyva, laiku ir tinkamai įgyvendintų direktyvas, nebūtų poreikio vystyti direktyvų veikimo doktrinas. ES direktyvoje nustatyti tikslai būtų pasiekiami taikant direktyvą įgyvendinančią nacionalinės teisės nuostatą.

Direktyva kaip teisės aktas yra ypatingai svarbi ES teisės harmonizavimo priemonė valstybėse narėse. Siekiant ES teisės veiksmingumo buvo reikalingas teisinis įrankis, padėsiantis „įveikti“ valstybių narių neveikimą, laiku neįgyvendinant direktyvos, arba netinkamą veikimą, netinkamai įgyvendinant direktyvą. Direktyvų tiesioginio veikimo doktrinos ištakų galima rasti Teisingumo Teismo sprendime *Grad*, kuriame Teisingumo Teismas, vadovaudamasis EBS 189 straipsniu (dabar SESV 288 str.) patvirtino, kad „<...> reglamentai taikomi tiesiogiai, ir todėl pagal savo pobūdį jie gali veikti tiesiogiai. Tačiau tai nereikia, kad šiame straipsnyje numatytos kitos aktų kategorijos (pažymėta autorės) niekada negali turėti analogiško (panašaus) poveikio“¹¹⁷. Aiškiai šią argumentacijos liniją Teisingumo Teismas pritaikė direktyvoms *Van Duyn* byloje¹¹⁸. Ginčas kilo dėl to, kad Olandijos pilietė buvo neįleista į Jungtinę Karalystę, nes siekė įsidarbinti scientologų bažnyčioje; apribojimas pritaikytas laikant šią organizaciją socialiai žalinga. Byloje nacionalinis teismas *inter alia* siekė išsiaiškinti, ar 1964 m. vasario 25 d. Tarybos direktyva 64/221 dėl užsienio piliečių judėjimui ir gyvenimui skirtų specialių priemonių, pateisinamų viešosios tvarkos, visuomenės saugumo ar jos sveikatos sumetimais, derinimo¹¹⁹ yra tiesiogiai taikoma ta prasme, kad ji suteikia asmenims teises, kuriomis jie gali remtis valstybės narės teismuose.

117 Žr. 1970 m. spalio 6 d. ETT Sprendimo *Grad*, 9/70, Rink. p. 723, 5 punktą.

118 1974 m. gruodžio 4 d. ETT Sprendimas *Van Duyn*, 41/74, Rink. 1337.

119 O L L 56 1964 m. balandžio 4 d.

Teisingumo Teismas visų pirma patvirtino, kad „<...> su direktyvai pripažintu įpareigojančiu poveikiu būtų nesuderinama tai, jog atitinkamiems asmenims iš esmės būtų atimta galimybė remtis direktyvoje nustatyta pareiga“. Antra, Teisingumo Teismas, atsižvelgdamas į tuos atvejus, „kai ES institucijos direktyva įpareigoja valstybes nares imtis konkrečių veiksmų, tokio akto veiksmingumas būtų susilpnintas, jeigu asmenims būtų užkertamas kelias juo remtis nacionaliniuose teismuose, o šiems – atsižvelgti į jį kaip į ES teisės elementą“. Trečia, direktyvos nuostata yra besąlyginė, „netaikoma jokia išimtis ar sąlyga ir kurios pobūdis nereikalauja, kad Bendrijos institucijos arba valstybės narės priimtų aktus“. Ketvirta, direktyvų tiesioginio veikimo doktriną Teisingumo Teismas grindė EBS 177 straipsniu (dabar SESV 267 str.), pagal kurį nacionaliniai teismai gali kreiptis *dėl visų* ES institucijų aktų galiojimo ir aiškinimo prejudicinio sprendimo procedūros tvarka ir tai, be kita ko, reiškia, kad asmenys gali remtis šiais aktais nacionaliniuose teismuose. Teisingumo Teismas atkreipė dėmesį, kad kiekvienu atveju reikia išnagrinėti, ar nagrinėjamos nuostatos pobūdis, bendra struktūra ir formuluotė gali turėti tiesioginį poveikį valstybių narių ir asmenų santykiams¹²⁰. Iš esmės šioje byloje Teisingumo Teismo argumentacijos pagrindas buvo ne tik ES direktyvų veiksmingumo, tačiau ir teisinio saugumo principo užtikrinimas. Pagal Teisingumo Teismo argumentaciją būtent teisinio saugumo principas reikalauja, kad suinteresuotieji asmenys galėtų remtis pareiga, nustatyta norminiame akte, kuris visas savaime neturi tiesioginio poveikio¹²¹. Tokiu būdu Teisingumo Teismas pagrindė, kad asmens teisė remtis direktyvos nuostata tiesiogiai susijusi su teisinio saugumo principo apsauga.

Toliau *Ratti* byloje¹²² Teisingumo Teismas konkretina – siaurina direktyvų tiesioginio veikimo doktrinos galimybę veikti *ratione personae*, *ratione temporis*. Direktyvų veikimo klausimas iškilo baudžiamojoje byloje, iškeltoje chemines medžiagas gaminančios įmonės vadovui už nacionalinę teisę pažeidžiantį gaminių ženklimą. Kaltinamasis vienu atveju laikėsi Direktyvos Nr. 73/173¹²³ nuostatų, kurių Italijos vyriausybė laiku neperkėlė į savo vidaus teisės sistemą, o kitu atveju laikėsi Direktyvos Nr. 77/728¹²⁴ nuostatų, kurias valstybės narės turėjo įgyvendinti iki 1979 m. lapkričio 9 d. (dar nepasibaigęs įgyvendinimo laikas). Pirmosios direktyvos tinkamam įgyvendinimui būtų reikėję panaikinti Italijos įstatymo nuostatą, kuria remiantis kaltinamasis yra kaltinamas, ir taip būtų pakeistos šiame įstatyme nustatytų baudžiamųjų sankcijų taikymo sąlygos. Antrosios direktyvos nuostatų veikimo klausimas nekeltinas, nes dar nepasibaigęs jos įgyvendinimo laikas.

Sprendimas *Ratti* byloje direktyvų veikimo prasme svarbus šiais aspektais: direktyvos veikimas tiesiogiai tik vertikaliai pagrindžiamas estoppelio principu; Teisingumo Teismas paaiškina direktyvos įgyvendinimo laiko svarbą jos veikimui.

Teisingumo Teismas, atsižvelgdamas į tai, kad direktyvų tiesioginis adresatas yra valstybės narės, kurios turi pareigą įgyvendinti direktyvą, „per nustatytą terminą nepriėmusios direktyvoje nustatytų įgyvendinimo priemonių, *negali asmenų atžvilgiu remtis tuo*,

120 Žr. 1974 m. gruodžio 4 d. ETT Sprendimo *Van Duyn*, 41/74, Rink. 1337, 12 punktą.

121 Žr. 1974 m. gruodžio 4 d. ETT Sprendimo *Van Duyn*, 41/74, Rink. 1337, 13 punktą.

122 1979 m. balandžio 5 d. ETT Sprendimas *Ratti*, 148/78, Rink. p. 1629.

123 1973 m. birželio 4 d. direktyva 73/173/EEB dėl pavojingų preparatų (tirpiklių) klasifikavimo, pakavimo ir ženklavimo etiketėmis (OL L 189, p. 7)

124 1977 m. lapkričio 7 d. direktyva 77/728/EEB dėl dažų, lakų, spausdinimo rašalo, klijų ir panašių produktų klasifikavimo, pakavimo ir ženklavimo etiketėmis (OL L 303, p. 23).

kad neįvykdė direktyvoje nustatytų įsipareigojimų (pažymėta autorės)¹²⁵; negali asmeniui, kuris laikėsi direktyvos reikalavimų, taikyti savo vidaus teisės aktų, nesuderintų su direktyvos nuostatomis, net jei tuose teisės aktuose nustatytos baudžiamosios sankcijos¹²⁶.

Teisės doktrinoje toks draudimas valstybei narei, iš esmės Sutartimi įsipareigojusiai laiku ir tinkamai įgyvendinti direktyvą, remtis savo neveikimu (direktyvos neįgyvendinimu) prieš privatų subjektą grindžiamas estoppelio teorija (angl. *estoppel theory*)¹²⁷. Teisingumo Teismas paprastai vartoja teiginį „valstybė narė negali remtis savo neveikimu“, o generaliniai advokatai tai vadina „estoppelio principu“. Teisinės metodologijos požiūriu teisių apribojimo sąvoka sukonkretina sąžiningumo principą, tiksliau maksimoje „*venire contra factum proprium*“ išreikštą teisinę idėją, pagal kurią, jeigu teisės turėtojas netinkamai elgiasi, jam draudžiama pasinaudoti teise šios teisės įpareigoto subjekto atžvilgiu¹²⁸. Asmens teisių apsaugos aspektu tai būdas apginti savo teises, o valstybei, neįgyvendinusiai laiku ir tinkamai direktyvos – tai „sankcija“ už prisiimtų įsipareigojimų nesilaikymą¹²⁹. Be to, leidimas valstybei narei, neįvykdžiusiai pareigos įgyvendinti direktyvos, remtis jos nuostatomis prieš privatų asmenį būtų nesuderinama su Europos Sąjungos viešąja tvarka (*ordre public*)¹³⁰. Estoppelio sąvokos vartojimas traktuotinas kaip analogo kitose teisės sistemose paieška, pagrindžiant vienkryptį vertikalų direktyvų tiesioginį veikimą ir patvirtinant draudimą veikti tiesiogiai horizontaliai.

Kitas svarbus aspektas, tai direktyvos įgyvendinimo terminas. Direktyvų tiesioginio veikimo doktrinos kontekste svarbūs šie Teisingumo Teismo byloje *Ratti* pateikti teisiniai argumentai: pirma, jei nėra pasibaigęs direktyvos perkėlimo į nacionalinę teisę terminas, direktyva negali veikti tiesiogiai; toks veikimas įmanomas tik pasibaigus direktyvos perkėlimo terminui ir valstybei narei neįgyvendinus direktyvos. Antra, valstybė narė, pasibaigus direktyvos įgyvendinimo laikui, negali remtis nacionaline teise, spręsdama sankcijos klausimą asmeniui, kuris veikė suderintai su direktyvos nuostatomis. Trečia, atsižvelgiant į tai, kad direktyva pagal savo prigimtį sukuria įsipareigojimus tik valstybėms narėms, asmuo negali remtis teisėtų lūkesčių principu dar nepasibaigus direktyvos įgyvendinimo terminui¹³¹. Esminė nustatyta direktyvų tiesioginio veikimo sąlyga: direktyvos įgyvendinimo laikas turi būti pasibaigęs.

125 Žr. 1979 m. balandžio 5 d. ETT Sprendimo *Ratti*, 148/78, Rink. p. 1629, 22 punktą.

126 Žr. 1979 m. balandžio 5 d. ETT Sprendimo *Ratti*, 148/78, Rink. p. 1629, 24 punktą.

127 Estoppelio doktrina gerai žinoma iš tarptautinės teisės. Pagal šią teoriją draudžiama šaliai, kuri padaro pareiškimą arba sutinka su pareiškimu, kuriuo, kiek tai paveikia jos padėtį, remiasi kitas asmuo, vėliau tvirtinti priešingai (Lord McNair. *The Laws of Treaties*. Oxford Clarendon Press, 1961, p. 485). Bendrosios teisės sistemose yra panašūs principai: *nemo auditur suam turpitudinem allegans* (liet. *niekas, veikiantis nedorai, neturi būti išklaustas teisme*) ir *non venire contra factum proprium* (liet. *negalima remtis savo ankstesnio elgesio pažeidimu*). Vokietijos teisės sistemoje estoppelio doktrina iš esmės grindžiama sąžiningumo principu (vok. *Ausprägung des Grundsatzes von Treu und Glauben*). Betlem, G. Medium Hard Law - Still no Horizontal Direct Effect of European Community Directives after Faccini Dori. *Columbia Journal of European Law*. 1994–1995, 1, p. 478.

128 Žr. generalinės advokatės V. Trstenjak 2011 m. vasario 3 d. išvados byloje *Budvar*, C-482/09, Rink. p. I-8701, 60 punktą.

129 Winter, G. Direktwirkung von EG Richtlinien. *Deutsches Verwaltungsblatt*, 1991, p. 659.

130 Dashwood, A. From Van Duyn to Mangold via Marshall: Reducing Direct Effect to Absurdity? *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*. 2006–2007, 9, p. 86.

131 Žr. 1979 m. balandžio 5 d. ETT Sprendimo *Ratti*, 148/78, Rink. p. 1629, 22–25, 46 punktus ir rezoliucinę dalį.

Sprendime *Becker* Teisingumo Teismas iš esmės susistemino direktyvų tiesioginio veikimo sąlygas. Visais atvejais, kai direktyvos nuostatos *turinio požiūriu yra besąlygiškos ir pakankamai aiškios*, jomis galima remtis, *jei per nustatytą terminą nebuvo priimtos įgyvendinimo priemonės*, ginčijant bet kurią direktyvos neatitinkančią nacionalinės teisės nuostatą arba tuo atveju, *jei jos apibrėžia teises*, kuriomis asmenys gali remtis prieš valstybę¹³².

Teisingumo Teismui sukūrus tiesioginio direktyvų veikimo doktriną, pagal kurią esant tiesioginio veikimo sąlygoms direktyva veikia tiesiogiai, keltinas klausimas, kaip pagrindžiamas naujos doktrinos suformavimas. Teisingumo Teismas po sprendimo *Ratti* byloje įvairiais argumentais grindė direktyvų tiesioginį veikimą. Kai kuriose bylose rėmėsi veiksmingumo argumentu¹³³, kitose – direktyvų privalomuoju pobūdžiu¹³⁴, kartais abiem šiais argumentais¹³⁵. Kaip svarbus išskiriamas teisinio saugumo principas¹³⁶, kurio užtikrinimui yra būtina asmens teisė remtis ir nacionalinio teismo pareiga vadovautis direktyvos nuostata, kuri savaime neturi tiesioginio poveikio. Panašiai Teisingumo Teismas remiasi tuo, kad valstybė narė negali gintis savo neveikimu ar klaidingu veikimu kaip vieninteliu argumentu¹³⁷, o kartais panaudojami ir kiti anksčiau paminėti argumentai¹³⁸. Valstybėms vykdant direktyvos įgyvendinimo pareigą netinkamai arba apskritai jos nevykdant, direktyvos privalomasis pobūdis suponuoja poreikį užtikrinti jos veiksmingumą. Vadinasi, iš esmės šie argumentai yra susiję. Paraleliai Teisingumo Teismas konstatuoja, kad direktyvų tiesioginio veikimo doktrina yra teisinio saugumo principo užtikrinimo prielaida. Tokia Teisingumo Teismo argumentacija leidžia teigti, kad jis laviruoja tarp dviejų tikslų: bendrojo tikslo – kaip įmanoma labiau užtikrinti ES teisės veiksmingumą ir vienodą taikymą valstybių narių teismuose; ir tikslo išsaugoti savitumą direktyvos kaip įgyvendinimo reikalaujančio akto, SESV 288 straipsnyje apibrėžtos kitaip nei reglamentas¹³⁹ bei siekio užtikrinti asmenų teisinį saugumą Teisingumo Teismo praktikoje buvo įtvirtinta direktyvų tiesioginio veikimo doktrina. Pastarasis aspektas priskirtinas prie tyrimo uždavinių.

Netiesioginio direktyvų veikimo doktrina. Visgi tiesioginio direktyvų veikimo doktrina nebuvo pakankama priemonė siekiant apsaugoti direktyvose reglamentuotas asmens teises dėl jos išimtinai vertikalaus veikimo. Siekdamas užtikrinti direktyvų veiksmingumą, Teisingumo Teismas sprendime *Von Colson ir Kamann*¹⁴⁰ įtvirtino netiesioginio direktyvų veikimo doktriną, reiškiančią nacionalinės teisės akto aiškinimą, atsižvelgiant į direktyvos tekstą ir tikslą. Netiesioginio direktyvų veikimo doktrina įpareigoja nacionalinį teismą aiškinti nacionalinę teisę harmoningai, suderintai su direktyva (angl. *consis-*

132 Žr. 1982 m. sausio 19 d. ETT Sprendimo *Becker*, 8/81, Rink. p. 53, 25 punktą.

133 Žr. 1990 m. vasario 25 d. ETT Sprendimą *Busseni*, C-221/88, Rink. p. 495; 1990 m. liepos 12 d. ETT Sprendimą *Foster*, C-188/89, Rink. p. 3313.

134 Žr. 1986 m. vasario 26 d. ETT Sprendimą *Marshall*, C-152/84, Rink. p. 723.

135 Žr. 1982 m. sausio 19 d. ETT Sprendimą *Becker*, 8/81, Rink. p. 53.

136 Žr. 1974 m. gruodžio 4 d. ETT Sprendimo *Van Duyn*, 41/74, Rink. p. 1337, 13 punktą.

137 Žr. 1994 m. liepos 14 d. ETT Sprendimą *Faccini Dori*, C-91/92, Rink. p. I-3325.

138 Žr. 2004 m. vasario 4 d. ETT Sprendimą *Rieser*, C-157/02, Rink. 1477; 1982 m. sausio 19 d. ETT Sprendimą *Becker*, 8/81, Rink. p. 53.

139 Editorial Comments. *Common Market Law Review*, 2006, 43, p. 1–8.

140 Žr. 1984 balandžio 10 d. ETT Sprendimo *Von Colson ir Kamann*, 14/83, Rink. p. 1891, 26 punktą.

tent interpretation; harmonious interpretation; uniform interpretation; pranc. *invocabilité d'interprétation*)¹⁴¹.

*Von Colson ir Kamann*¹⁴² byloje nacionalinis teismas *inter alia* norėjo išsiaiškinti, ar prireikus asmenys turi teisę remtis 1976 m. vasario 9 d. Tarybos direktyvos 76/207 dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo taikymo įsidarbinimo, profesinio mokymo, pareigų paaugštinimo ir darbo sąlygų atžvilgiu¹⁴³ nuostatomis nacionaliniame teisme, jei per nustatytą laikotarpį ji neperkeliamą į nacionalinę teisę. Šis klausimas iškilo byloje dėl dviejų diplomuotų socialinių darbuotojų moterų atsisakymo įdarbinti vyrų įkalinimo įstaigoje dėl jų lyties. Už įdarbinimą atsakingi tarnautojai atsisakymą priimti į darbą aiškino problemomis bei pavojumi, kylančiu dėl moterų kandidatų įdarbinimo tokiose institucijose, ir dėl šių priežasčių suteikė pirmenybę kandidatams vyrams, nors jų kvalifikacija buvo žemesnė.

Teisingumo Teismas, nagrinėdamas paklausimą, konstatavo, kad remiantis lojalios bendradarbiavimo principu valstybės narės turi pasiekti direktyvoje nurodytą tikslą. Imtis visų bendrų ar specialių priemonių turi visos valstybių narių valdžios institucijos, įskaitant ir *teismus* (pažymėta autorės), pagal savo kompetenciją. Iš to išplaukia, kad taikydamas nacionalinės teisės aktus, ypač nacionalinio įstatymo, specialiai priimto direktyvai įgyvendinti, nuostatas, nacionalinis teismas *privalo aiškinti savo nacionalinės teisės nuostatas atsižvelgdamas į direktyvos tekstą ir tikslą* (pažymėta autorės), kad būtų pasiektas 189 straipsnio 3 dalyje (dabar SESV 288 str.) numatytas rezultatas¹⁴⁴. Atkreiptinas dėmesys, kad tai buvo privataus asmens byla prieš valstybę, tačiau direktyvos nuostata negalėjo veikti tiesiogiai, nes ji nebuvo pakankamai tiksli ir besąlyginė¹⁴⁵.

Tą pačią dieną Teisingumo Teismas priėmė sprendimą *Harz* byloje¹⁴⁶, kurioje nacionalinis teismas taip pat sprendė privataus asmens skundą dėl atsisakymo įdarbinti diskriminuojant dėl lyties. Skirtingai nuo *Von Colson ir Kamann*, šioje byloje darbdavys buvo privatus, o ne valstybinis subjektas. Kadangi direktyva negalima buvo remtis tiesiogiai, siekiant ES teisės veiksmingumo liko tik galimybė apsvarstyti netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos taikymą. Šio klausimo sprendimas paliktas nacionalinio teismo diskrecijai. Abiejų bylų atveju nesant galimybės direktyvai veikti tiesiogiai vertikalčiai, Teisingumo Teismas veiksmingą teisių, kylančių iš ES direktyvos, teisminę gynybą susiejo su harmoningu nacionalinės teisės aiškinimu¹⁴⁷.

141 Drake, S. Twenty Years after “Von Colson”: the Impact of “Indirect Effect” on the Protection of the Individual’s Community rights. *European Law Review*. 2005, 30 (3), p. 330.

Betlem, G. The Doctrine of Consistent Interpretation: Managing Legal Uncertainty. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2002, 22 (3), p. 397.

142 Žr. 1984 balandžio 10 d. ETT Sprendimo *Von Colson ir Kamann*, 14/83, Rink. p. 1891, 26 punktą.

143 1976 m. vasario 9 d. Tarybos direktyva 76/207 dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo taikymo įsidarbinimo, profesinio mokymo, pareigų paaugštinimo ir darbo sąlygų atžvilgiu (OL L 39, 1976 m. vasario 14 d. p.40).

144 Žr. 1984 m. balandžio 10 d. ETT Sprendimo *Von Colson ir Kamann*, 14/83, Rink. p. 1891, 26 punktą; 1990 m. lapkričio 13 d. ETT Sprendimo *Marleasing*, C-106/89, Rink. p. I-4135, 8 punktą.

145 Žr. 1984 m. balandžio 10 d. ETT Sprendimo *Von Colson ir Kamann*, 14/83, Rink. p. 1891, 27 ir 28 punktus.

146 1984 m. balandžio 10 d. ETT Sprendimas *Harz*, 79/83, Rink. p. 1921.

147 Drake, S. Twenty Years after “Von Colson”: the Impact of “Indirect Effect” on the Protection of the Individual’s Community rights. *European Law Review*. 2005, 30 (3), p. 332.

Priėmus sprendimus *Von Colson* ir *Harz* byloje paaiškėjo keletas svarbių netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos taikymo aspektų. Ši doktrina yra autonominė, taikytina tiek horizontaliai, tiek vertikaliai. Be to, direktyvos nuostata neprivalo būti tiksli ir besąlyginė, kaip reikalaujama tiesioginio direktyvų veikimo atveju. Dėl to kyta papildomas klausimas, ar nacionalinis teismas gali išaiškinti nacionalinės teisės nuostatą suderintai su direktyvos nuostata, kuri yra sąlyginė ir nepakankamai aiški. Dėl aiškumo aspekto nacionaliniam teismui galbūt galėtų pagelbėti Teisingumo Teismas, kuris prejudicinio sprendimo procedūros tvarka sukonkretintų ir paaiškintų šią nuostatą. Tačiau jei direktyvos nuostatos sąlyga siejama su nacionaline teisėkūros procedūra, neatlikus jos, būtų sudėtinga teisės aiškinimu pasiekti direktyva siekiamų tikslų.

Steigimo sutartyse nėra nuostatų, *expressis verbis* įtvirtinančių netiesioginį direktyvų veikimą. Tai yra teisminės teisėkūros rezultatas. Kalbant apie netiesioginio veikimo doktrinos teisinį pagrindimą, kaip svarbų teisinį argumentą Teisingumo Teismas nurodo ES teisės veiksmingumo principą. Netiesioginio direktyvų veikimo teisinį pagrindą Teisingumo Teismas išveda iš Sutarties: „[r]eikalavimas aiškinti nacionalinę teisę atitinkant ES teisę išplaukia iš pačios Sutarties sistemos (pažymėta autorės), kadangi ji leidžia bylą nagrinėjančiam nacionaliniam teismui pagal savo kompetenciją užtikrinti visišką ES teisės veiksmingumą.“¹⁴⁸ Pačią pareigą Teisingumo Teismas kildina iš lojalaus bendradarbiavimo principo¹⁴⁹, pagal kurį valstybės narės turi imtis visų bendrų ir specialių priemonių Sutarties tikslams pasiekti. Šis principas yra svarbus veiksmingos teisminės gynybos principo teisinis pagrindas¹⁵⁰. Juo Teisingumo Teismas remiasi pagrįsdamas ir direktyvų tiesioginio veikimo doktriną¹⁵¹, ir valstybės atsakomybę už direktyvų neįgyvendinimą¹⁵². Tokiu būdu netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos įtvirtinimas praplėtė privatiems subjektams veiksmingos teisminės gynybos ribas ir tapo alternatyvia priemone direktyvų tiesioginiam veikimui (tiksliau jo negalimumui) ir valstybės atsakomybei.

Visgi reikia pastebėti, kad iš lojalaus bendradarbiavimo principo išvedama pareiga imtis bendrų ir specialių priemonių yra labai bendro pobūdžio. Teisingumo Teismas, pasiremdamas šiuo principu, suteikia nacionalinio teismo pareigoms turinį, kuris yra kintantis laike ir vis dar besivystantis. Tokių direktyvų veikimo taisyklių ydingumas slypi tame, kad net keliant abejones dėl jų teisinio pagrindumo, jos legitimuojamos nacionaliniuose teismuose akceptuojant jas praktiniame taikyme. Detaliau šis aspektas tiriamas trečioje disertacijos dalyje.

Sukūręs ES direktyvų tiesioginio ir netiesioginio veikimo doktrinas, Teisingumo Teismas, siekdamas ES teisės veiksmingumo toliau plėtojo atskiras direktyvų veikimo taisykles, kurios nėra priskirtinos tiesioginiam ar netiesioginiam direktyvų veikimui, tačiau galimai susijusios su juo.

148 Šiuo klausimu žr. 2003 m. gegužės 15 d. Sprendimo *Mau*, C-160/01, Rink. p. I-4791, 34 punktą.

149 Žr. 1984 balandžio 10 d. ETT Sprendimo *Von Colson ir Kamann*, 14/83, Rink. p. 1891, 26 punktą.

150 Caranta, R. Judicial Protection Against Member States: A New Jus Commune Takes Shape. *Common Market Law Review*. 1995 (32), p. 704.

151 Žr. 1988 m. rugsėjo 20 d. ETT Sprendimo *Moormann*, 190/87, Rink. 4686, 22 punktą.

152 Žr. 1991 m. lapkričio 19 d. ETT Sprendimo *Francovich* ir kt., C-6/90 ir C-9/90, Rink. p. I-5357, 36 punktą; 1996 m. kovo 5 d. ETT Sprendimo *Brasserie du Pêcheur ir Factortame*, C-46/93 ir C-48/93, Rink. p. I-1029, 39 punktą.

Direktyvos, sukonkretinančios ES bendrąjį teisės principą, veikimas. Pagal tiesioginio direktyvų veikimo doktriną, direktyva negali veikti tiesiogiai horizontaliai. Tačiau pradedant *Mangold* byla iškilo diskusinis klausimas, galbūt vis dėlto galimas tiesioginis horizontalus direktyvų veikimas tam tikrose, su žmogaus teisių apsauga susijusiose situacijose? Direktyvų veikimo sudėtingumą ir daugialypumą šioje srityje atskleidžia sprendimai *Mangold*¹⁵³, *Kücükdeveci*¹⁵⁴ bylose.

Nagrinėjamos temos kontekste pirmiausia paminėtinas sprendimas *Mangold* byloje¹⁵⁵. Nacionalinis ginčas šioje byloje vyko tarp privačių subjektų, t. y. darbuotojo ir jo darbdavio, kurie buvo sudarę terminuotą darbo sutartį. Tokios darbo sutarties sudarymas buvo leistinas pagal nacionalinės teisės nuostatą. Tačiau darbuotojo nuomone, toks nacionalinis reglamentavimas buvo nesuderinamas su ES teise, t. y. Bendruoju susitarimu¹⁵⁶ ir Direktyva 2000/78¹⁵⁷. Taip pat svarbus aspektas, kad sudarant darbo sutartį Direktyva 2000/78 nebuvo perkelta į nacionalinę teisę ir nebuvo pasibaigęs direktyvos įgyvendinimo laikas Vokietijai, nes valstybė pasinaudojo galimybe pratęsti įgyvendinimo laiką 3 metams.

Teisingumo Teismas iš esmės lakoniškoje argumentacijoje vadovaudamasis ES teisės veiksmingumo principu konstatavo: „ES teisės aktus, konkrečiai kalbant, Direktyvą 2000/78, nustatančią vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus, reikia aiškinti kaip *draudžiančius nacionalinės teisės aktus* (pažymėta autorės), kaip antai nagrinėjami pagrindinėje byloje, kurie leidžia, jeigu nėra glaudaus ryšio su ankstesne su tuo pačiu darbdaviu sudaryta neterminuota darbo sutartimi, be jokių apribojimų sudaryti terminuotas darbo sutartis, jei darbuotojas yra sulaukęs 52 metų. Nacionalinis teismas privalo visiškai užtikrinti bendrojo nediskriminavimo dėl amžiaus principo taikymą, *netaikydamas nė vienos prieštaraujančios nacionalinės teisės akto nuostatos, net jei nėra pasibaigęs direktyvos perkėlimo terminas* (pažymėta autorės)¹⁵⁸“. Teisingumo Teismo suformuluota taisyklė privertė susimąstyti dėl galimai naujos direktyvų veikimo krypties esant horizontaliems santykiams. Kad direktyva per jos įgyvendinimo laikotarpį daro poveikį nacionalinės teisės sistemai, nebuvo naujiena¹⁵⁹. Tačiau visiškai nauja buvo tai, kad, pirma, direktyvoje įtvirtintas nediskriminavimo dėl amžiaus principas yra ES bendrasis teisės principas, veikiantis tiesiogiai horizontaliai ir, antra, kad pareiga netaikyti prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos kyla dar nepasibaigus direktyvos, įtvirtinančios nediskriminavimo dėl amžiaus principą, įgyvendinimo laikui.

153 Žr. 2005 m. lapkričio 22 d. ETT Sprendimą *Mangold*, C-144/04, Rink. p. I-9981.

154 Žr. 2010 m. sausio 19 d. ETT Sprendimą *Kücükdeveci*, C-555/07, Rink. p. I-365.

155 Žr. 2005 m. lapkričio 22 d. ETT Sprendimą *Mangold*, C-144/04, Rink. p. I-9981.

156 1999 m. kovo 18 d. Bendrasis susitarimas dėl darbo pagal terminuotas sutartis, kurį įgyvendina 1999 m. birželio 28 d. Tarybos direktyva 1999/70/EB dėl Europos profesinių sąjungų konfederacijos (ETUC), Europos pramonės ir darbdavių konfederacijų sąjungos (UNICE) ir Europos įmonių, kuriose dalyvauja valstybė, centro (CEEP) bendrojo susitarimo dėl darbo pagal terminuotas sutartis (OL L 175, 1999 m. liepos 10 d., p. 43).

157 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus (OL L 303, 2000 m. gruodžio 2 d., p. 16).

158 Žr. 2005 m. lapkričio 22 d. Sprendimo *Mangold* C-144/04, Rink. p. I-9981, 77, 78 punktus.

159 Pvz., 1997 m. gruodžio 18 d. ETT Sprendimo *Inter-Environnement Wallonie*, C-129/96, Rink. p. I-7411, 45 punktas; 2003 m. gegužės 8 d. ETT Sprendimo *ATRAL*, C-14/02, Rink. p. I-4431, 58 punktas.

Visgi po *Mangold* bylos apie ją diskutavo daugiausiai mokslininkai¹⁶⁰ ir generaliniai advokatai¹⁶¹, o pats Teismas, spręsdamas kitas diskriminavimo dėl amžiaus bylas, neteikė nuorodų į *Mangold* sprendimu suformuluotas taisykles¹⁶² ir nedetalizavo savo formuluočių. Rodos, galima buvo daryti išvadą, kad tai buvo tik išimtinis atvejis, taikytas konkrečioje byloje. Tačiau sprendimas *Kücükdeveci*¹⁶³ byloje išblaškė abejones dėl Teisingumo Teismo pozicijos tvirtumo.

Kücükdeveci byloje ginčas taip pat vyko tarp privačių subjektų darbuotojos ir darbdavio. Nors darbuotoja turėjo 10 metų darbo stažą įmonėje, darbdavys pranešimo apie atleidimą iš darbo terminą apskaičiavo laikydamas, jog darbuotoja turėjo tik 3 metų stažą. Darbuotojos nuomone, nacionalinės teisės reglamentavimas, pagal kurį apskaičiuojant pranešimo apie atleidimą iš darbo terminą neatsižvelgiama į iki 25 metų amžiaus išdirbtą laiką, yra diskriminaciją dėl amžiaus įtvirtinanti priemonė, kuri prieštarauja ES teisei, ir todėl turi būti netaikoma. Taigi, kaip ir *Mangold* byloje, ginčas kilo tarp privačių subjektų. Skirtingai nei *Mangold* byloje, direktyvos įgyvendinimo terminas jau buvo pasibaigęs ir Vokietija jau buvo įgyvendinusi direktyvą, nors ir netinkamai¹⁶⁴. Teisingumo Teismas šioje byloje iš esmės rėmėsi *Mangold* byloje nurodytais argumentais, papildomai

160 Gabinaud, A. Case C-555/07 Seda K *Kücükdeveci v. Swedex GmbH&Co. KG*, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 19 January 2010. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 2011, 18 (1-2); 300; LeVan Bergman, K. Going Horizontal? Four Possible Interpretations of the *Kücükdeveci* Case. *Europarättslig Tidskrift*. 2011, 14 (1); Skevi, F. The Horizontal Effect of Directives after *Kücükdeveci*. *EU Law Foundations. The Institutional Functioning of the EU*. 2010-2011, 1; LeVan Bergman, K. Going Horizontal? Four Possible Interpretations of the *Kücükdeveci* Case. *Europarättslig Tidskrift*. 2011, 14 (1); Wiesbrock, A. Case Note - Case C-555/07, *Kücükdeveci v. Swedex*, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 19 January 2010. *German Law Journal*. 2010; Wiesbrock, A. The Implications of *Mangold* for Domestic Legal Systems: the Honeywell Case. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 2011, 18 (1-2). de Mol, M., *Kücükdeveci: Mangold Revisited – Horizontal Direct Effect of a General Principle of EU Law: Court of Justice of the European Union (Grand Chamber) Judgment of 19 January 2010, Case C-555/07, Seda Küçükdeveci v. Swedex GmbH Co. KG. European Constitutional Law Review*. 2010, 6 (2); De Mol, M. The Novel Approach of the CJEU on the Horizontal Direct Effect of the EU Principle of Non-Discrimination: (Unbridled) Expansionism of EU Law? *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 2011, 18 (1-2).

161 Apibendrintai kritikuotinus *Mangold* sprendimo aspektus išdėstė Generalinė advokatė Sharpston išvadoje *Bartsch* byloje (2008 m. gegužės 22 d., C-427/06, Rink. p. I-7245): labiausiai kritikuojama tai, kad naujoviškai darydamas nuorodą į bendrąjį ES teisės principą Teisingumo Teismas (savo paties valia, nenurodydamas rimtų priežasčių ir prieš teisės aktų leidėjo norus) praplėtė direktyvos taikymo sritį ir suteikė jai poveikį dar iki pereinamojo laikotarpio pabaigos, be to, horizontaliomis aplinkybėmis. Todėl nemažai teisės doktrinos atstovų išreiškė nuomonę, kad Teisingumo Teismas pakenkė tiesioginio veikimo tikslui. Be to, sprendimas kritikuojamas todėl, kad sukėlė nemenką teisinį netikrumą (2008 m. sausio 24 d. generalinio advokato D. Ruiz-Jarabo Colomer išvados byloje *Michaeler*, C-55–56/07, Rink. 3135, 21 – 22 punktai).

162 Labiausiai kritikuotini yra *Mangold* sprendimo 74-77 punktai. Tekste kalbama apie sprendimus, kuriuose analizuojamas nediskriminavimo dėl amžiaus principas. 2010 m. sausio 12 d. ETT Sprendimas *Petersen*, C-341/08, Rink. p. I-47; 2010 m. sausio 12 d. ETT Sprendimas *Wolf*, C-229/08, Rink. p. I-1; 2009 m. birželio 18 d. ETT Sprendimas *Hütter*, C-88/08, Rink. p. I-5325; 2009 m. kovo 5 d. ETT Sprendimas *Age Concern England*, C-388/07, Rink. p. I-1569; 2008 m. rugsėjo 23 d. ETT Sprendimas *Bartsch*, C-427/06, Rink. p. I-7245; 2007 m. spalio 16 d. ETT Sprendimas *Palacios de la Villa*, C-411/05, Rink. p. I-8531.

163 Žr. 2010 m. sausio 19 d. ETT Sprendimą *Kücükdeveci*, C-555/07, Rink. p. I-365.

164 Žr. 2010 m. sausio 19 d. ETT Sprendimo *Kücükdeveci*, C-555/07, Rink.p. I-365, 12,14 punktus.

sustiprindamas savo poziciją, darydamas nuorodą į ES Pagrindinių teisių chartiją, kurioje *inter alia* įtvirtintas nediskriminavimo dėl amžiaus principas¹⁶⁵. Be to, Teisingumo Teismas patvirtino, kad Direktyva 2000/78 neįtvirtina, o tik sukonkretina diskriminacijos dėl amžiaus principą, kaip bendrąjį Sąjungos principą¹⁶⁶. Tokia Teisingumo Teismo praktika patvirtino naują tendenciją: ES bendrojo principo, sukonkretinto direktyva, veikimas gali sukelti prieštaraujančios nacionalinės teisės netaikymo pasekmes. Tokios taisyklės teisinio pagrįstumo analizė atliekama disertacijos ketvirtoje dalyje.

Kitos direktyvų veikimo taisyklės. Nors Teisingumo Teismas pagal *Marshall / Faccini Dori* taisyklę¹⁶⁷ neigia direktyvos veikimo galimybę horizontaliai, tačiau atskiri Teisingumo Teismo praktikos pavyzdžiai liudija, kad direktyvos nuostatos gali turėti poveikį privatiems subjektams. Siekiant aiškumo Teisingumo Teismo bylas galima suskirstyti į tris grupes:

- 1) apima atvejus, kai direktyva nustato pareigas valstybės narės institucijoms, kurios įpareigojamos jas įvykdyti (*Grosskrotzenburg* byla), arba direktyva įtvirtina teisę privatiems subjektams reikalauti, kad valstybė narė imtųsi tam tikrų veiksmų, o tai sukuria prievolę kitam privačiam subjektui (*Wells* byla);
- 2) apima atvejus, kai direktyva suteikia teises asmeniui ir saugo jį nuo tam tikrų valstybės veiksmų (*Pafitis, Bernaldez* bylos);
- 3) apima atvejus, kai direktyva įpareigoja valstybę narę laikytis procedūrinių reikalavimų, rengiant nacionalinius techninio pobūdžio reglamentus (taisykles), pavyzdžiui, informuoti Europos Komisiją apie techninių reglamentų projektus prieš jų patvirtinimą (*CIA Security, Unilever* bylos).

Nors tai labai skirtingi Teisingumo Teismo praktikos pavyzdžiai, bet jiems bendra tai, kad tokio pobūdžio direktyvos veikimas gali paveikti privataus subjekto teises ir pareigas. Be to, pirmuoju atveju teisinės pasekmės gali kilti trečiajam asmeniui, todėl teisės doktrinoje jos įvardinamos anglų kalba „*direct effect in triangular situations*“, vokiečių kalba „*die Drittwirkung*“¹⁶⁸. Tokia situacija susiklosto, pavyzdžiui, kai privatus asmuo remiasi direktyva, nustatančia specifinius įsipareigojimus valstybei, kurių vykdymas gali turėti neigiamas pasekmes kitiems privatiems asmenims (ne ginčo šalims). Ketvirtoje disertacijos dalyje detaliau analizuojamos šios direktyvų veikimo taisyklės ir jų suderinamumas su teisinio saugumo principu.

1.2. Teisinio saugumo principo samprata

Kalbant apie direktyvų kaip specifinio ES teisės šaltinio veikimą, ypatingai svarbūs yra teisinio saugumo principo užtikrinimo klausimai. Dėl to nagrinėjant atskiras ES direktyvų veikimo taisykles bus tiriamas jų atitikimas teisinio saugumo principui. Šiuo darbu nesiekama visapusiškai iširti visų teisinio saugumo principo koncepcijų. Šiame skyriuje atskleidžiama teisinio saugumo principo vieta ES teisės principų sistemoje. Remiantis Tei-

165 Žr. 2010 m. sausio 19 d. ETT Sprendimo *Kücükdeveci*, C-555/07, Rink.p. I-365, 22 punktą.

166 Žr. 2010 m. sausio 19 d. ETT Sprendimo *Kücükdeveci*, C-555/07, Rink.p. I-365, 50 punktą.

167 Žr. 1986 m. vasario 26 d. ETT Sprendimo *Marshall I*, 152/84, Rink. p. 723, 48 punktą; 1994 m. liepos 14 d. ETT Sprendimo *Faccini Dori*, C-91/92, Rink. p. I-3325, 22 punktą.

168 Lackhoff, K.; Nyssens, H. Direct Effect of Directives in Triangular Situations. *European Law Review*. 1998, 23.

singumo Teismo jurisprudencija ir teisės doktrina pristatomas teisinio saugumo principo turinys, pagal kurį tyrime bus atliekamas vertinimas dėl teisinio saugumo principo užtikrinimo ES direktyvų veikimo kontekste.

Europos Sąjungoje teisės principai gali būti suskirstyti į tris grupes: (1) *principai, kildinami iš steigimo sutarčių* (pvz., lojalus bendradarbiavimas, subsidiarumas, vienodo užmokesčio vyrams ir moterims principai ir kt.); (2) *bendrieji ES teisės principai* (pvz., teisinio saugumo, proporcingumo principai, teisė į veiksmingą teisminę gynybą ir kt.); (3) *principai, suformuluoti Teisingumo Teismo (viršenybės, tiesioginio veikimo, netiesioginio veikimo, valstybės atsakomybės principai)*¹⁶⁹. Pirmajai ir trečiajai grupei priskirtini principai vadinami „principais“, nes būtent taip šios taisyklės, pareigos vadinamos ES teisės aktuose ir Teisingumo Teismo jurisprudencijoje. Kadangi ES teisės sistemoje vartojamos sąvokos turi autonominę reikšmę, tai šiame tyrime jos bus vartojamos pagal ją. Antrajai grupei priskirtini principai yra kildinami iš nacionalinių teisės sistemų, tarptautinės teisės ir ankstesnės Teisingumo Teismo jurisprudencijos¹⁷⁰. Toks ES teisės principų sugrupavimas siejamas su teisės šaltinio kilme¹⁷¹. Visgi trečioji principų grupė, autorės nuomone, teisės šaltinio prasme kildinama iš steigimo sutarčių, todėl pagal tokį grupavimą galėtų būti priskirtina pirmajai grupei. Nors steigimo sutartyse *expressis verbis* nėra įtvirtintas ES teisės tiesioginio veikimo principas, tačiau siekiant ES sutarčių (teisės) veiksmingumo ir vadovaujantis Sutartyje įtvirtintu lojalus bendradarbiavimo principu nacionaliniai teismai įpareigojami taikyti Teisingumo Teismo suformuluotus ES teisės viršenybės, tiesioginio veikimo, netiesioginio veikimo, valstybės atsakomybės principus¹⁷². Trečiosios grupės išskirtinumas, kad principų turinys ir veikimas išimtinai formuluojamas Teisingumo Teismo jurisprudencijoje.

Teisės doktrinoje teisinio saugumo principo turinys gana įvairus. Teisinio saugumo principas (pranc. *sécurité juridique*) yra bendras visų teisės sistemų principas¹⁷³, apimantis šiuos elementus: teisės aiškumą, stabilumą, galėjimą įgyvendinti teises, teisės prieinamumą¹⁷⁴. *Stricto sensu* prasme teisinio saugumo lūkestis reiškia kiekvieno subjekto teisę į teisinę apsaugą¹⁷⁵. Atitinkamai teismas yra įpareigotas užtikrinti asmens teisių apsaugą

169 Raitio, J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Vienna: Springer Verlag, 2003, p. 94, 95.

170 Kaip pavyzdžiui, nediskriminavimo dėl amžiaus principas, sukonkretintas direktyva, kildinant jį iš „įvairių tarptautinės teisės dokumentų ir bendrų valstybių narių konstitucinių tradicijų. *Mangold* (2005 m. lapkričio 22 d. Sprendimas *Mangold*, C-144/04, Rink. p. I-9981). Plačiau šis aspektas tiriamas disertacijos 4.1 skyriuje.

171 Raitio, J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Vienna: Springer Verlag, 2003, p. 94.

172 Pagal O. Mäenpää, ES teisės viršenybės, tiesioginio ir netiesioginio veikimo principai pasitelkiami tam, kad galima būtų nustatyti, kuri teisės norma (ES teisės ar nacionalinės teisės) taikytina konkrečiame teisiniame santykiyje (Mäenpää, O. Eurooppalainen hallinto-oikeus. Helsinki: Kauppakaari, Lakimiesliiton kustannus, 2001, p. 196, kaip cituojama: Raitio, J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Vienna: Springer Verlag, 2003, p. 106). Autorės nuomone, ES teisės viršenybės principas gali būti suprantamas kaip kolizijos taisyklė, tačiau direktyvų veikimo atveju tampa svarbūs tiesioginio, netiesioginio direktyvų veikimo principai ir kitos Teisingumo Teismo suformuluotos direktyvų veikimo taisyklės tam, kad galima būtų nustatyti, kaip veikia direktyva. Detaliau trečios grupės principų tarpusavio santykis atskleidžiamas disertacijos 2.2.1 skirsnyje ir 3.2 skyriuje.

173 Schermers H. G, Waelbroeck, D. *Judicial Protection in the European Communities*. Boston: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1992, p. 52 – 69.

174 Bydliński, F. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff*. Vienna: Springer Verlag, 1982, p. 325–329.

175 Aarnio, A. *The Rational as Reasonable, A Treatise on Legal Justification*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1987, p. 3.

ir vadovaudamasis teise priimti motyvuotą sprendimą¹⁷⁶. Teisinis netikrumas gali atsirasti faktinių (įrodymų vertinimas) ir norminių aspektais¹⁷⁷. Tyrimo kontekste svarbus yra tik norminis kriterijus, t. y. kokia teisės norma turi būti taikoma, koks jos turinys, ar jis aiškus. Direktyvų veikimo doktrinų kontekste tampa svarbus teisės normos veikimo mechanizmas, kurį atskleidžia ES direktyvų veikimo doktrinos.

Largo sensu prasme teisinis saugumas gali būti suprantamas kaip apimantis formalius (numatomumas, angl. *predictability*)¹⁷⁸ ir materialius (priimtinumą, angl. *acceptability*) elementus¹⁷⁹. Pagal formalų teisinio saugumo aspektą teisės normos turi būti aiškios, kad galima būtų iš anksto nustatyti savo teises ir pareigas. Taip pat teisinio saugumo principo užtikrinimui svarbus reikalavimas įtvirtinti asmens teises ir pareigas suprantama kalba¹⁸⁰ ir prieinamame šaltinyje (numatomumui svarbus prieinamumas). Teismai turi vykdyti teisingumą priimdami motyvuotus sprendimus, kad asmenys galėtų racionaliai planuoti savo veiksmus. Tam jie turi vadovautis galiojančiomis teisės normomis¹⁸¹. Čia teisinio saugumo principas glaudžiai siejasi su teisėtumo principu.

Materialus teisinio saugumo aspektas reiškia, kad nešališkas ir teisingas teismas turi taikyti leistinus teisės aiškinimo metodus, sprendimas turi būtų priimamas remiantis faktais, argumentuotas ir priimtinas konkrečiu laiku konkrečioje visuomenėje¹⁸². Pastarąjį aspektą kai kurie autoriai išskiria kaip trečiąjį – faktinį elementą¹⁸³, kuris siejamas su realiu teisiniu kontekstu bei siekiu užtikrinti teisės veiksmingumą. E. Paunio nuomone, Teisingumo Teismo praktikoje teisinio saugumo samprata labiau siejama su materialiu nei formaliu elementu. Vadovaujantis teisinio saugumo principu Teisingumo Teismo praktikoje pagrindžiamas pasirinktas teisės aiškinimas ir gautas teisinis rezultatas¹⁸⁴.

Teisingumo Teismas teisinio saugumo principą taiko tiek materialinės teisės, tiek procesinės teisės kontekste¹⁸⁵. Pagal teisinio saugumo principą ES teisės normos turi būti „aiš-

176 Peczenik, A. *On Law and Reason*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. 1989, p. 29 – 31.

177 Raitio, J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Vienna: Springer Verlag, 2003, p. 340.

178 Pagal T. C. Hartley numatomumas yra pagrindinis teisinio saugumo principo aspektas (Hartley, T. C. *The Foundations of European Community Law*. Oxford: Oxford University Press, 1998, p. 142).

179 Raitio, J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Vienna: Springer Verlag, 2003, p. 372.

180 1975 m. vasario 18 d. Sprendimo *Farrauto*, 66/74, Rink. 157, 6 punktas.

181 Aarnio, A. *The Rational as Reasonable, A Treatise on Legal Justification*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1987, p. 3, 191.

182 Priimtinumą elementas gali būti susietas su socialiniu ir moralės kriterijais konkrečioje visuomenėje. Raitio, J. *The Expectation of Legal Certainty and Horizontal Effect of EU Law*. (ed. Bernitz, U.) *General Principles of EU Law and European Private Law*. Alphen aan de Rijn: Kluwer Law International, 2013, p. 201, 203.

183 Pavyzdžiui, jei teismas pritaiko galiojančią, bet „pasenusią“ ir seniai netaikomą teisės normą, tai pažeidžiamas asmens faktinis teisinis saugumas. Formaliai yra teisėta, nes taikoma galiojanti teisės norma, tačiau neatitinkanti faktinių realiųjų. Raitio, J. *The Expectation of Legal Certainty and Horizontal Effect of EU Law*. (ed. Bernitz, U.) *General Principles of EU Law and European Private Law*. Alphen aan de Rijn: Kluwer Law International, 2013, p. 200.

184 Paunio, E. *Beyond Words, The European Court of Justice and Legal Certainty in Multilingual EU Law*. Helsinki: Unigrafia, 2011, p. 7, 113.

185 Pavyzdžiui, byloje *Delimitis*, Teisingumo Teismas bylos nagrinėjimo jurisdikcijos nustatymo klausimus grindė teisinio saugumo principu (1991 m. vasario 28 d. Sprendimo *Delimitis*, C-234/89, Rink. p. 935, 47 punktą). Apie procesinį teisinį saugumą žr. Paunio, E. *Beyond Predictability – Reflections on Legal Certainty and the Discourse Theory of Law in the EU Legal Order*. *German Law Journal*, 2009 10 (11), p. 1474–1477.

kios, tikslios, o jų pasekmės – nuspėjamos¹⁸⁶. ES teisė nuostata ir jos veikimas turi būti aiškus, suprantamas, kad kiekvienas subjektas galėtų iš anksto nustatyti savo teises ir pareigas¹⁸⁷, tiksliai žinoti jais nustatytų teisių ir pareigų turinį ir atitinkamai imtis veiksmų¹⁸⁸. Teisinio saugumo principas, kurį papildo teisėtų lūkesčių apsaugos principas, reikalauja, kad teisės subjektai galėtų numatyti teisės normų taikymą¹⁸⁹. Šie išvardinti elementai siejami su anksčiau pristatytu formalaus teisinio saugumo elementu – numatomumu. Dėl direktyvų veikimo taisyklių įvairumo, daugialypumo, sudėtingumo formalus teisinio saugumo aspektas yra pagrindinis (pirminis) tyrimo kontekste. Numatomumas yra svarbus tiek teisės normų, tiek teismo sprendimų atžvilgiu. Teisingumo Teismas, vadovaudamasis EŽTT praktika, pavirtino numatomumo aspekto svarbą¹⁹⁰. „Numatomumo“ sąvoka daugiausia priklauso nuo nagrinėjamos nuostatos turinio, nuo ja reglamentuojamos srities bei adresatų skaičiaus ir statuso. Tačiau įstatymo numatomumas neprieštarauja tam, kad suinteresuotasis asmuo turi naudotis specialisto patarimais, siekdamas susiklosčiusiomis aplinkybėmis tinkamai įvertinti tam tikro akto pasekmes¹⁹¹. Numatomumo kriterijus yra ypač svarbus taikant išimtis iš taisyklės¹⁹².

Kalbant apie ES teisės taikymą valstybės narės teismuose, tai nacionalinis teismas neturi teisės aiškinti ES teisės. Tačiau turi pareigą užtikrinti ES teisės veiksmingumą. Tam jis turi aiškiai suvokti teisės normos turinį. Šiuo tikslu nacionalinis teismas gali (o paskutinės instancijos teismas privalo) kreiptis į Teisingumo Teismą prejudicinio sprendimo. Direktyvų veikimo doktrinų taikymo kontekste gali tapti svarbus ne tik direktyvos nuostatų aiškumas, tačiau ir nacionalinės teisės normos aiškinimas suderintai su direktyva.

Teisinio saugumo principas gali būti aiškinamas objektyviuoju ir subjektyviuoju požiūriu. Objektyvusis teisinis saugumas siejamas su teisės sistema apskritai, t. y. jos sta-

186 Žr. 2012 vasario 16 d. Sprendimo *Marcello Costa*, C-72/10 – C-77/10, Rink. ECLI:EU:C:2012:80; 2005 m. birželio 7 d. Sprendimo *VEMW ir kt.*, C-17/03, Rink. p. I-4983, 80 punktą, 1981 m. lapkričio 12 d. Sprendimo *Salumi ir kt.*, 212/80–217/80, Rink. p. 2735, 10 punktą ir 1984 m. vasario 22 d. Sprendimo *Kloppenborg*, 70/83, Rink. p. 1075, 11 punktą.

187 Žr. 1981 m. liepos 9 d. Sprendimo *Administration des Douanes*, 169/80, Rink. 1931, 17 punktą.

188 Žr. 2009 m. kovo 10 d. Sprendimo *Heinrich*, C-345/06, Rink. p. I-1659, 44 punktą; 2007 m. birželio 21 d. Sprendimo *ROM-projecten*, C-158/06, Rink. p. I-5103, 25 punktą ir jame nurodytą teismo praktiką.

189 Žr. 1996 m. vasario 15 d. Sprendimo *Duff ir kt.*, C-63/93, Rink. p. I-569, 20 punktą; 2000 m. gegužės 18 d. Sprendimo *Rombi ir Arkopharma*, C-107/97, Rink. I-3367, 66 punktą ir 2005 m. birželio 7 d. Sprendimo *VEMW ir kt.*, C-17/03, Rink. p. I-4983, 80 punktą; 1987 m. gruodžio 15 d. Sprendimo *Airija prieš Komisiją*, 325/85, Rink. p. 5041, 18 punktą. Dėl šio aspekto priskyrimo teisėtų lūkesčių principui (Tridimas, T. *The General Principles of EU Law*. Oxford University Press, 2006, p. 252). Šis principas taikomas ypač griežtai, kai kalbama apie teisės aktus, galinčius turėti finansinių pasekmių, kad suinteresuotieji asmenys galėtų tiksliai žinoti jiems nustatytus įpareigojimus (2004 m. balandžio 29 d. Sprendimo *Sudholz*, C-17/01, Rink. p. I-4243, 34 punktą).

190 EŽTK 7 str. 1 dalis draudžia taikyti atgal naują pažeidimą konstatuojančios normos išaiškinimą. Tokia situacija pirmiausia susiklosto tuomet, kai kalbama apie teisminį aiškinimą, kurio rezultato, visų pirma atsižvelgiant į tuo metu teismų praktikoje pateikiamą nagrinėjamos teisės nuostatos išaiškinimą, nebuvo galima protingai numatyti pažeidimo padarymo metu.

191 Pvz., 1996 m. lapkričio 15 d. EŽTT Sprendimo *Cantoni prieš Prancūziją*, Europos žmogaus teisių teismo sprendimų rinkinys, 1996-V, § 29–32, kaip cituojama 2005 m. birželio 28 d. ETT Sprendimo *Dansk Rørindustri ir kt. prieš Komisiją*, C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P–C-208/02 P ir C-213/02 P, Rink. p. I-5425, 215 – 223 punktuose.

192 Raitio, J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Vienna: Springer Verlag, 2003, p. 192.

bilumu, nuspėjamumu, prieinamumu. Subjektyviaja prasme teisinis saugumas susijęs su teisiniais santykiais tarp šalių, su suinteresuoto asmens teisėtais lūkesčiais¹⁹³.

Europos Sąjungos teisės sistemoje teisinio saugumo principas priskiriamas antrajai – bendrųjų ES teisės principų grupei¹⁹⁴. Nors steigimo sutartyse jis nėra įtvirtintas, tačiau jo svarba yra neginčijama kiekvienoje demokratinėje teisės sistemoje¹⁹⁵. Teisinio saugumo principas užima svarbią vietą Europos Sąjungoje¹⁹⁶. Pirmą kartą Teisingumo Teismas

193 Plačiau apie šias koncepcijas žr. Kolb, R. La sécurité juridique en droit international : aspects théoriques. *African Yearbook of International Law*. 2001, 9, p. 109 – 110 ; Gedmintaitė, A. *Teisėtų lūkesčių apsaugos principas viešojoje teisėje*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016, p. 63 – 65.

194 Tridimas, T. *The General Principles of EU Law*. Oxford University Press, 2006; Raitio, J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Kluwer Law International, 2003; Bernitz, U. (ed.) *General Principles of EU Law and European Private Law*. Kluwer Law International, 2013.

195 Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, aiškindamas teisinės valstybės principą, kaip elementą išskyrė – teisinio saugumo principą. Analizuodamas šį principą išskyrė du aspektus. „Pirma, teisinio saugumo imperatyvas suponuoja tam tikrus privalomus reikalavimus pačiam teisiniam reguliavimui. Jis privalo būti aiškus ir darnus, teisės normos turi būti formuluojamos tiksliai. Žemesnio lygmens teisės aktai neturi prieštarauti aukštesnio lygmens teisės aktams, ir joks teisės aktas negali prieštarauti Konstitucijai. Teisės norminiai aktai turi būti nustatyta tvarka paskelbiami, ir su jais turi turėti galimybę susipažinti visi teisinių santykių subjektai. Antra, šis principas apima ir keletą reikalavimų, susijusių su teisinio reguliavimo galiojimu. Pagal šį principą teisinį reguliavimą galima keisti tik laikantis iš anksto nustatytos tvarkos ir nepažeidžiant Konstitucijos principų ir normų, būtina *inter alia* laikytis principo *lex retro non agit*, teisinio reguliavimo pataisomis negalima paneigti asmens teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių, turi būti užtikrinamas jurisprudencijos tęstinumas“ (2001 m. liepos 12 d. LRKT nutarimas (*Valstybės žinios*, 2001-07-18, Nr. 62-2276)). Kitame nutarime LRKT konstatavo, kad „[v]ienas iš esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų yra teisinis tikrumas ir aiškumas. Teisinio tikrumo, aiškumo imperatyvas suponuoja tam tikrus privalomus reikalavimus teisiniam reguliavimui. Jis privalo būti aiškus ir darnus, teisės normos turi būti formuluojamos tiksliai, jose negali būti dviprasmybių. Teisės aktai turi būti nustatyta tvarka paskelbiami, galimybę su jais susipažinti turi turėti visi teisinių santykių subjektai“ (2003 m. gegužės 30 d. LRKT nutarimas (*Valstybės žinios*, 2003-05-31, Nr. 53-2361)). Kaip matyti iš LRKT jurisprudencijos, aiškaus principų atskyrimo nėra. Teisinio saugumo principo apibrėžimas naudojamas ir teisinio tikrumo principui. Teisėti lūkesčiai patenka į teisinio saugumo principo apsaugą. Kitais atvejais išvardinami visi trys principai: teisėtų lūkesčių, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo (2003 m. gruodžio 3 d. LRKT nutarimas (*Valstybės žinios*, 2003-12-10, Nr. 115-5221)). Pasak S. Žaltauskaitės-Žalimienės, dėl tokios LRKT praktikos, sunku nustatyti konkretaus konstitucinio teisės principo turinį, o ypač sunku atsakyti į klausimą, ar teisinio saugumo principo turinys keičiasi konstitucinėje jurisprudencijoje, ir jei keičiasi, tai kaip konkrečiai (Žalimienė, S. Teisinio saugumo principas ir Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai : recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Lietuvos notarų rūmai, 2012, p. 139 – 140). Pagal A. Gedmintaitės atliktą analizę, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo imperatyvai yra neatsiejami konstitucinio teisinės valstybės principo elementai. Teisinis tikrumas, siejamas su su teisiniu aiškumu, taikomas teisės sistemai, jos kokybei apskritai. Teisinio tikrumo užtikrinimas kartu su teisėtų lūkesčių apsauga taip pat reikšmingi konkretiems privačių asmenų santykiams su viešąja administracija (Gedmintaitė, A. *Teisėtų lūkesčių apsaugos principas viešojoje teisėje*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016, p. 72 – 75).

196 Lang, T. Legal Certainty and Legitimate Expectation as General Principle of Community Law (ed. U. Bernitz et. al.). *General Principles of European Community Law*. Kluwer. 2000, p. 163.

pasirėmė teisinio saugumo principu *Algera*¹⁹⁷ byloje. Vėliau Teisingumo Teismas išplėtojo teisinio saugumo principo koncepciją. Pagal Teisingumo Teismo teisinio saugumo principo taikymo praktiką, šis principas yra „skėtinis principas“, apimantis teisės akto negaliojimo atgaline data¹⁹⁸, įgytų teisių apsaugos¹⁹⁹ (angl. *acquired rights*) ir teisėtų lūkesčių apsaugos²⁰⁰ principus²⁰¹. Tokiai teisinio saugumo principo sampratai pritariama ir teisės doktrinoje²⁰². Nubrėžti aiškią ribą tarp šių principų yra sudėtinga. Dėl to teisinio saugumo principas gali būti apibrėžtas kaip sudėtinis, savyje talpinantis kitus teisės principus, ES bendrasis teisės principas²⁰³. Teisinio saugumo principo sampratai pristatyti pasitelkiami šie teisės principai, kurių turinį atskleidžia Teisingumo Teismo jurisprudencija.

Teisės aktų retroaktyvaus galiojimo draudimas siejamas su teisinės tvarkos, teisės stabilumu ir subjektų pasitikėjimu teisės sistema. Teisės akto negaliojimo atgal principas pažeidžiamas, kai teisės norma taikoma veiksmui ar susitarimui, kurie buvo užbaigti iki teisės normos paskelbimo (tikrasis retroaktyvumas). Teisingumo Teismas šio principo svarbą ir taikymą atskleidžia per teisėtų lūkesčių apsaugos principo prizmę. Pagal nusistovėjusią Teisingumo Teismo praktiką teisėtų lūkesčių apsaugos principą atitinka tai, kad naujas teisės aktas taikomas situacijos, atsiradusios taikant ankstesnį teisės aktą, būsimam poveikiui (kvazi-retroaktyvumas)²⁰⁴. Tačiau teisėtų lūkesčių apsaugos principas prieštarauja tam, kad nacionalinės teisės akto pakeitimas su atgaline data galiojančiu poveikiu atimtų iš asmens teisę, kurią jis įgijo pagal ankstesnį teisės aktą²⁰⁵. Nors pagal bendrąją teisės akto negaliojimo atgal principo koncepciją teisinių nuostatų galiojimas atgal yra draudžiamas, nes priešingu atveju būtų pažeistas teisinio saugumo principas, tačiau šis draudimas nėra absoliutus, jei tikslai, kurių siekiama to reikalauja ir laikomasi teisėtų lūkesčių apsaugos principo²⁰⁶. Išimtis iš negaliojimo atgal principo taikymo yra leistinos, tačiau

197 Teisinio saugumo ir teisėtų lūkesčių apsaugos principų (nurodomi kartu) kontekste, neteisėto administracinio akto panaikinimui svarbus protingas terminas šiai procedūrai ir tai, kiek suinteresuotas asmuo galėjo pasitikėti akto teisėtumu (žr. 1957 m. liepos 12 d. ETT Sprendimą *Algera prieš Angliją ir plieno bendrijos asamblėją*, 7/56, 3/57 ir 7/57, Rink. p. 39). *Algera* bylos taisykle Teisingumo Teismas rėmėsi vėliau: 2006 m. gegužės 4 d. ETT Sprendimo *Europos Komisija prieš Jungtinę Karalystę*, C-508/03, Rink. p. I-3969, 68 punktą.

198 Žr. 2006 m. liepos 6 d. Sprendimo *Kersbergen-Lap e.a.*, C-154/04, Rink. p. I-6249, 42 punktą.

199 2008 m. gruodžio 18 d. Sprendimo *Altun*, C-337/07, Rink. 10323, 59–60 punktus.

200 Žr. 2009 m. rugsėjo 10 d. Sprendimo *Plantanol*, C-201/08, Rink. P. I-8343, 44 punktą.

201 Groussot, X. *General Principles of Community Law*. European Law Publishing, 2006, p. 24; Tridimas, T. *The General Principles of EU Law*. Oxford University Press, 2006, 242–243; Van Meerbeeck, J. The principle of legal certainty in the case-law of the European Court of justice: from certainty to trust. <https://www.academia.edu/12521882/The_principle_of_legal_certainty_in_the_case-law_of_the_European_Court_of_justice_from_certainty_to_trust> [2015-09-01] p. 9.

202 Hartley, T. C. *The Foundations of European Community Law*. Oxford: Oxford University Press, 1998, p. 143; Groussot, X. *General Principles of Community Law*. European Law Publishing, 2006, p. 24.

203 Lang, T. Legal Certainty and Legitimate Expectation as General Principle of Community Law (ed. U. Bernitz et. al.). *General Principles of European Community Law*. Kluwer. 2000, p. 164.

204 Žr. 1999 m. birželio 29 d. ETT Sprendimo *Butterfly Music*, C-60/98, Rink. p. I-3939, 25 punktą ir jame nurodytą teismų praktiką.

205 Žr. 2011 m. gegužės 12 d. ETT Sprendimo *Iztok*, C-107/10, Rink. p. I-3873, 39 punktą ir jame nurodytą teismų praktiką.

206 1979 m. sausio 25 d. ETT Sprendimas *Racke*, 98/78, Rink. 69.

turi būti pagrįstos bendru interesu²⁰⁷. Objektiviai pagrįstu laikytas leidimas taikyti ES teisės normą atgaline data, pavyzdžiui, dėl pokyčių monetarinėje sistemoje – nacionalinės valiutos devalvacijos²⁰⁸. Paprastai tai sietina su pinigų vertės kritimu, kuris tiesiogiai paveikia kainas, pavyzdžiui, žemės ūkio srityje. Numatomumo aspektas nėra pažeidžiamas, nes atsakingas ūkio subjektas stebi pokyčius rinkoje ir gali pagrįstai tikėtis pokyčių piniginių kompensacijų sistemoje²⁰⁹. Tais atvejais, kai ES taikomos pereinamojo laikotarpio priemonės, kurių negalėjo numatyti net atsakingi ūkio subjektai, jos gali būti pateisinamos viešojo intereso apsauga²¹⁰. *Fedesa* byloje naujai priimtai direktyvai buvo leista veikti atgaline data. Tokią argumentaciją suponavo susidariusi teisinė situacija. Senoji direktyva buvo panaikinta nustačius jos priėmimo procedūrinius pažeidimus. Naujoji, tokio paties turinio direktyva, buvo priimta ir leista jai veikti atgaline data siekiant išvengti teisinio vakuumo. Atsižvelgiant į tai, kad teisinio neapibrėžtumo situacija truko tik vieną mėnesį bei įvertinus tai, kad asmenys pagrįstai negalėjo tikėtis kitokio naujo teisinio reguliavimo, Teisingumo Teismas nenustatė prieštaravimo teisinio saugumo principui²¹¹.

Po teisinio saugumo principo „skėčiu“ telpa teisėtai įgytų teisių principas, kuris reiškia, jog, jei teisės buvo suteiktos asmeniui teisės norma, tai jų neleidžiama panaikinti ar suvaržyti vėlesniais teisės aktais. Teisingumo Teismas šio principo taikymą sieja su teisinio saugumo principo užtikrinimu²¹². Remiantis teisinio saugumo principu, bylos turi būti sprendžiamos pagal įstatymo, kuris galiojo jo taikymo metu, nuostatas. Dėl to draudžiamas retroaktyvus teisės aktų taikymas, kuris keltų grėsmę įgytoms teisėms²¹³. Toks Teisingumo Teismo aiškinimas parodo teisės principų sąsajas, kai vieno turinys atskleidžiamas pasitelkus kitą teisės principą.

Teisėtų lūkesčių apsaugos (vok. *Vertrauensschutz*; pranc. *protection de confiance légitime*) principas glaudžiai susijęs su teisinio saugumo principu²¹⁴. Teisės doktrinoje nurodoma, kad, jei subjektas veikia vadovaudamasis teisės aktais (teisėtumo aspektas, įterpta autorės), gera valia, yra rūpestingas ir atsakingas (pagrįstumo aspektas, įterpta autorės), tai jis gali turėti pagrįstą teisėtą lūkestį kad jo veiksmai bei elgesys bus laikomi teisėtais, atitinkamai subjektinės teisės bus apsaugotos bei nesąlygos neigiamų padarinių²¹⁵. Pagal Teisingumo Teismo praktiką teisėtų lūkesčių apsaugos principas yra subjektyvus teisinio

207 Absolutus galiojimo atgal draudimas taikomas baudžiamosios teisės ar baudžiamąjį pobūdžio sankcijų taikymo srityje. Teisingumo Teismas daro nuorodą į Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) 7 straipsnį, kuriame įtvirtintas baudžiamųjų įstatymų negaliojimo atgal principas, yra ir bendrasis ES teisės principas, kurio turi būti laikomasi skiriant baudas už konkurencijos normų pažeidimą ir kuris reikalauja, kad skirtos sankcijos atitiktų sankcijas, kurios buvo numatytos pažeidimo padarymo metu (2005 m. birželio 28 d. ETT Sprendimo *Dansk Rørindustri ir kt. prieš Komisiją*, C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P–C-208/02 P ir C-213/02 P, Rink. p. I-5425, 202 punktą).

208 Žr. 1971 m. vasario 11 d. ETT Sprendimo *Rewe-Zentrale*, 37/70, Rink. 23, 13 – 16 punktus.

209 Žr. 1977 m. birželio 7 d. ETT Sprendimą *Merkur*, 97/76, Rink. 1063.

210 Raitio, J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Kluwer Law International, p. 194.

211 Žr. 1990 m. lapkričio 13 d. Sprendimo *Fedesa ir kt.*, C-331/88, Rink. p. I-04023, 46-47 punktus.

212 Žr. 2008 m. gruodžio 18 d. Sprendimo *Altun*, C-337/07, Rink. 10323, 59–60 punktus.

213 Raitio, J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Kluwer Law International, 2003, p. 255, 256.

214 Schwarze, J. *European Administrative Law*. London: Sweet & Maxwell, 1992, p. 938.

215 Raitio, J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Vienna: Springer Verlag, 2003, p. 200 – 220.

saugumo principo aspektas²¹⁶. Teisėtų lūkesčių apsaugos principas išvestinas iš teisinio saugumo principo, kuris reikalauja, kad ES teisės aktai asmenims būtų aiškūs, o jų taikymas – numatomas, nes juo siekiama, kad, pakeitus teisės normą, būtų užtikrinta vieno ar kelių konkrečių fizinių ar juridinių asmenų teisėtai įgytos padėties apsauga²¹⁷. Tam, kad galima būtų remtis teisėtų lūkesčių apsaugos principo pažeidimu, turi būti tenkinamos šios sąlygos: pirma, Europos Sąjunga savo teisės aktu ar veiksmais sukelia teisėtus lūkesčius. Europos Sąjunga pati anksčiau turėjo sukurti tokią situaciją, kuri gali būti asmenų teisėtų lūkesčių „pagrindu“²¹⁸; antra, ES institucijos teisės aktu ar veiksmo sukelti lūkesčiai yra „teisėti“, vadinasi, turi būti saugomi, jei atitinkamas „atidus ir pakankamai informuotas“ asmuo galėtų pagrįstai tikėtis, kad taip sukurta situacija bus išlaikyta ar išliks stabiliai²¹⁹. Atitinkamai toks asmuo negali remtis teisėtų lūkesčių apsaugos principo pažeidimu, jei galėjo tikėtis teisės akto pakeitimo; trečia, turi būti įvertinta ES intereso ir asmeninio subjekto intereso apsaugos svarba. Jei palyginus esamus interesus matyti, kad nagrinėjamos aplinkybėmis ES interesus (pvz., viešosios tvarkos interesus) nėra viršesnis už atitinkamo asmens interesą, turi būti išlaikyta situacija, kurią jis teisėtai laikė stabilia²²⁰.

Apibendrintai galima pasakyti, kad teisinio saugumo principas yra sudėtinis bendrasis teisės principas Europos Sąjungoje. Teisingumo Teismo praktikoje teisinio saugumo principas savyje talpina teisės akto negaliojimo atgal, suteiktų teisių ir teisėtų lūkesčių principus. Teisingumo Teismas nesiekia aiškiai atriboti šių principų turinio, dažnai aiškina vieną teisės principą, pasitelkdamas kitą teisės principą į pagalbą.

1.3. Europos Sąjungos direktyvų veikimo doktrinų ryšys su teisinio saugumo principu

Pagal aukščiau pateiktą skirstymą ES direktyvų veikimo doktrinos patenka į trečiąją principų grupę, t. y. principai, suformuluoti Teisingumo Teismo. Siekiant atlikti tyrimą pagal išsikeltą disertacijos tikslą, reikia nustatyti, koks yra ryšys tarp ES direktyvų veikimo doktrinų ir teisinio saugumo principo.

Visų pirma pažymėtina, kad ES teisės tiesioginio ir netiesioginio veikimo kontekste Teisingumo Teismas naudoja teisinio saugumo principą savo argumentacijai, teisės aiškinimui pagrįsti. Kitaip sakant, tam tikra ES teisės nuostatos veikimo taisyklė gali būti teisinio saugumo principo užtikrinimo prielaida. Tokia Teisingumo Teismo deklaratyvi

216 Teisingumo Teismo praktikoje pradėtas taikyti 1970 – 1980 metais (1975 m. gegužės 14 d. ETT Sprendimo *CNTA prieš Komisiją*, 74/74, Rink. p. 533, 44 punktą). Teisėtų lūkesčių principas pripažįstamas bendroju ES teisės principu 1992 m. gegužės 19 d. ETT Sprendimo *Mulder ir kt. prieš Tarybą ir Komisiją*, C-104/89 ir C-37/90, Rink. p. I-3061, 15 punktą ir 2001 m. spalio 4 d. ETT Sprendimo *Italija prieš Komisiją*, C-403/99, Rink. p. I-6883, 35 punktą.

217 Žr. 1996 m. vasario 15 d. ETT Sprendimo *Duff ir kt.*, C-63/93, Rink. p. I-569, 20 punktą; 2000 m. gegužės 18 d. ETT Sprendimo *Rombi ir Arkopharma*, Rink. C-107/97, Rink. p. I-3367, 66 punktą.

218 Žr. 1983 m. gegužės 19 d. ETT Sprendimo *Mavridis prieš Parlamentą*, 289/81, Rink. p. 1731, 21 punktą; 1992 m. sausio 10 d. ETT Sprendimo *Kühn*, C-177/90, Rink. p. I-35, 14 punktą; 2004 m. liepos 15 d. ETT Sprendimo *Gereksens ir Procola*, C-459/02, Rink. p. I-7315, 29 punktą.

219 Žr. 1987 m. kovo 11 d. ETT Sprendimo *Van den Bergh en Jurgens ir Van Dijk Food Products prieš Komisiją*, S265/85, Rink. p. 1155, 44 punktą; 1997 m. balandžio 15 d. ETT Sprendimo *Irish Farmers Association ir kt.*, C-22/94, Rink. p. I-1809, 25 punktą; 2004 m. liepos 15 d. ETT Sprendimo *Di Lenardo ir Dillexport*, C-37/02 ir C-38/02, Rink. p. I-6911, 70 punktą.

220 Žr. 1997 m. liepos 17 d. ETT Sprendimo *Affish* (C-183/95, Rink. p. I-4315, 57 punktą.

pozicija atspindi ES perspektyvą ir yra atspirties taškas tyrimui. Tačiau kaip rodo praktika, kaip tik ES teisės veikimo taisyklės gali būti asmens teisinio saugumo pažeidimo pagrindas.

Kaip jau analizuota, ES direktyvų tiesioginio veikimo kilmė sietina su ES teisės tiesioginiu veikimu. Dėl to autorė pateikia iliustracinę konstitucinę reikšmės bylos pavyzdį, atspindintį, koks yra ES teisės tiesioginio veikimo doktrinos ryšys su teisinio saugumo principu. Jau minėtos *Van Gend en Loos*²²¹ bylos atveju²²² Teisingumo Teismas, patvirtinęs, kad privatus subjektas gali tiesiogiai remis EEB sutarties 12 straipsniu nacionaliniame teisme, įtvirtino ES teisės tiesioginio veikimo principą. Tai buvo naujas principas Europos Sąjungoje, todėl iškilo klausimas dėl jo santykio su teisinio saugumo principu tiek numatomumo, tiek priimtinum aspektu. Analizuojant EEB sutarties 12 straipsnį pasakyta, kad aiškinant lingvistiniu metodu juo nustatomas apribojimas valstybėms narėms. Galima sutikti, kad šio straipsnio nuostatos yra aiškios, tikslios ir besąlyginės, tačiau nei pačioje teisės nuostatoje, nei kituose Sutarties straipsniuose nekalbama apie ES teisės tiesioginį veikimą, pagal kurį privatus subjektas gali remtis teisės nuostata teisme. Iki sprendimo *Van Gend en Loos* byloje priėmimo nebuvo galima numatyti, kad EEB sutarties 12 straipsnis gali veikti tiesiogiai (numatomumo aspekto trūkumas). Atitinkamai privatus subjektas, norėdamas užginčyti trišaliu tarptautiniu susitarimu nustatyto padidinto maito tarifo taikymą, be Teisingumo Teismo išaiškinimo prejudiciniame sprendime, negalėjo veiksmingai apginti pažeistų teisių. Net valstybės narės (Olandija ir Belgija), būdamos „Sutarties šeimininkės“ laikėsi nuomonės, kad bylos išnagrinėjimui svarbu išspręsti tarptautinių sutarčių koliziją²²³, o ne išaiškinti EEB sutarties nuostatos veikimą. Taigi, nors teisės nuostata buvo aiški, tiksli ir besąlyginė, tačiau jos veikimo mechanizmas iki sprendimo priėmimo *Van Gend en Loos* byloje buvo neaiškus. Iš vienos pusės, privatus subjektas negalėjo numatyti, kokia teisės norma bus pritaikyta ir atitinkamai, kokios bus jos veikimo pasekmės. Iš kitos pusės, būtent dėl privataus subjekto siekio apginti savo teises, kreipimosi į nacionalinį teismą, o pastarojo kreipimosi į Teisingumo Teismą prejudicinio sprendimo su prašymu išaiškinti Sutarties nuostatos veikimą, buvo sudarytos sąlygos subjektui apginti savo teises nacionaliniame teisme. Numatomumo aspektu, nors privatus subjektas negalėjo numatyti, kad EEB sutarties 12 straipsnis tiesiogiai taikomas, tačiau teisinių pasekmių požiūriu jis teisingai nustatė, kad negali būti taikoma EEB sutarčiai prieštaraujanti teisės nuostata.

221 1963 m. vasario 5 d. ETT Sprendimas *Van Gend en Loos*, C-26/62, Rink. p. 1.

222 Pagal faktines aplinkybes iškilo klausimas dėl EEB sutarties (įsigaliojusios 1958 m. sausio 1 d.) 12 straipsnio (dabar SESV 30 str.), draudžiančio įvesti naujus importo ir eksporto maito ir lygiavėrcio poveikio mokėjimus ir Benilukso valstybių susitarimo (įsigaliojusio 1960 m. kovo 1 d. taikymo), nustatančio padidintą emulsijos įvežimo mokesťį, taikymo. Nors ES pirminė teisė draudė įvesti naujus importo mokėjimus, privataus subjekto atžvilgiu buvo taikomas trišalis susitarimas, nustatęs naują, didesnį importo mokėjimą.

223 Teisės doktrinoje Teisingumo Teismo sprendimui priskiriama politinė reikšmė. Teigiama, kad iš esmės dėl politinių priežasčių svarbiau buvo EEB sutarties veiksmingumas nei maksimos (kolizijos sprendimo taisyklės) *lex posterior derogat legi priori* taikymas. Costa ENEL sprendimu, kuriame įtvirtintas ES teisės viršenybės principas, priėmimu Teisingumo Teismas pripažino meta-normą *lex superior derogat legi priori*. Tokia Teisingumo Teismo pozicija siejama su siekiu užtikrinti vieningą ES teisės taikymą valstybėse narėse ir veiksmingos vidaus rinkos veikimą (žr. Raitio, J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Vienna: Springer Verlag, 2003, p. 350).

Kalbant apie teisinio saugumo principo priimtino aspekta pasakytina, kad teismas turi vadovautis galiojančiomis teisės normomis ir aiškinti jas leistiniais aiškinimo metodais. Visų pirma pažymėtina, kad EEB sutartis yra tarptautinė sutartis, ratifikuota valstybių narių. Sutarties kūrėjai neįtraukė „tiesioginio veikimo“ sąvokos į Sutarties tekstą; be to, neturime duomenų apie steigiamųjų sutarčių *travaux preparatoires*²²⁴. Dėl to neaišku, ar valstybės narės apskritai turėjo intenciją EEB sutarties nuostatas įgalinti veikti tiesiogiai. Diskutuotina ir dėl Teisingumo Teismo argumentacijos, išvedant „tiesioginio veikimo“ galimybę iš EEB sutarties 177 straipsnio (dabar SESV 267 str.). Analizuojant šį straipsnį lingvistiniu metodu, jis skirtas prejudicinio sprendimo procedūrai, pagal kurią veikia nacionaliniai teismai, pateikiantys klausimus dėl ES teisės aiškinimo ar galiojimo Teisingumo Teismui. Dėl to sunkiai suprantama, kaip jis susiejamas su asmens teise remtis ES teise tiesiogiai nacionaliniame teisme. Šie argumentai patvirtina abejones dėl Teisingumo Teismo sprendimo atitikimo teisinio saugumo principui priimtino aspektu. Šias abejones sustiprina nacionalinių konstitucinių teismų (Vokietijos ir Italijos) sprendimai, kuriais kvestionuojamas Teisingumo Teismo aktyvumas kuriant ES teisės doktrinas²²⁵. Teisės doktrinoje taip pat buvo kritikuojama Teisingumo Teismo argumentacija dėl to, kad Teisingumo Teismas, remdamasis teleologiniu teisės aiškinimo metodu iš esmės „sukūrė“ teisę, nors tokios kompetencijos neturėjo²²⁶. Visgi vystantis ES teisei, nacionaliniai teismai akceptuoja Teisingumo Teismo kompetenciją plečiamai aiškinti ar net „kurti“ ES teisę²²⁷.

Autorės nuomone, *Van Gend en Loos* sprendimu patvirtinta ES teisės (EEB sutarties nuostatos) tiesioginio veikimo doktrina, nustatanti teisės nuostatos veikimo mechanizmą, *perspektyviai* prisidėjo prie teisinio saugumo principo užtikrinimo (numatomumo aspektu), tačiau sprendimo priėmimo metu galima buvo pritarti teisinio saugumo principo priimtino aspekto pažeidimui. Dabartiniame ES teisės išsivystymo etape, kai visuotinai akceptuojamas toks Teisingumo Teismo ES pirminės teisės aiškinimas, ES pirminės teisės tiesioginio veikimo doktrina prisideda prie vieningo ES teisės taikymo valstybėse narėse ir atitinkamai jos taikymo numatomumo. Šis sprendimas ir jo akceptavimas valstybėse narėse atvėrė kelius kitų ES teisės šaltinių, įskaitant direktyvų, veikimo doktrinų vystymui.

Visgi *Van Gend en Loos* bylos atveju santykis tarp šalių buvo vertikalus, todėl neiškilo klausimas dėl kito privataus subjekto teisinio tikrumo. Horizontalus santykis susiklostė kitos, *Defrenne*²²⁸ bylos atveju. Čia Teisingumo Teismas sprendė klausimą dėl EEB sutar-

224 Įsteigus Europos Bendrijas buvo nuspręsta neviešinti Europos Bendrijų steigimo sutarčių *travaux preparatoires*. Atitinkamai Teisingumo Teismo praktikoje nekalbama apie sutarčių kūrėjų ketinimus. Nuo 1994 m. yra prieinamas istorinis archyvas Florencijoje, Italijoje (Pratter, J. À la Recherche des Travaux Préparatoires: An Approach to Researching the Drafting History of International Agreements <http://www.nyulawglobal.org/globalex/Travaux_Preparatoires.htm > 2005 [2015-06-02]; Beck, G. The Legal Reasoning of the Court of Justice of the EU. Hart Publishing, 2012, p. 217–219.

225 Vokietijos Federacijos Konstitucinio Teismo sprendimai: *Solange* byloje (Bundesverfassungsgericht, BvL 52/71, 29.5.1974, 37, 271. (1974); Italijoje *Frontini* byloje (1974, 2 *Common Market Law Review*, p. 372).

226 Rasmussen, H. *On Law and Policy in the European Court of Justice, A Comparative Study in Judicial Policymaking*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1986, p. 13 – 14.

227 P vz., Vokietijos Federacijos Konstitucinio Teismo sprendimas *Honeywell* byloje (Bundesverfassungsgericht, 2 BvR 2661/06, 6.7.2010, 116).

228 1976 m. balandžio 8 d. ETT Sprendimo *Defrenne*, 43/75, Rink. p. 455., 31 punktas.

ties 119 straipsnio (dabar SESV 157 str.), susijusio su principu už vienodą darbą vyrams ir moterims mokėti vienodą užmokestį, veikimo ir įgyvendinimo. Nors šiame straipsnyje aiškiai buvo minimos tik „valstybės narės“, tačiau Teisingumo Teismas konstatavo, jog: „tai, kad kai kurios Sutarties nuostatos formaliai skirtos valstybėms narėms, dar nereiškia, kad teisės negali būti suteiktos bet kuriam privačiam asmeniui, suinteresuotam, kad būtų laikomasi apibrėžtų sąlygų“²²⁹. Tai reiškė, kad privalomojo pobūdžio EEB sutarties 119 straipsnis yra taikomas ir visoms sutartims, kuriomis siekiama kolektyviai reglamentuoti samdomą darbą, bei sutartims tarp privačių asmenų²³⁰, t. y. darbuotojo ir darbdavio. Teisingumo Teismo sprendimas *Defrenne* byloje verčia iškelti klausimą dėl teisinio saugumo principo pažeidžiamumo. Visų pirma dėl to, kad ginčo šalys buvo du privatūs asmenys: darbuotojas ir darbdavys, abu turintys pagrįstą teisėtą lūkestį dėl savo teisių ir pareigų apibrėžtumo. Šis lūkestį sukūrė: valstybės narės, kurios, nepaisant nustatyto pereinamojo periodo, per kurį nacionalinė teisė turėjo būti suderinta su ES teise ir užtikrintas vieno do atlygio vyrams ir moterims už vienodą darbą mokėjimas, ir Europos Komisija, kuri nepradėjo pažeidimo procedūrų, leido formuotis ES teisę pažeidžiančiai praktikai. Šis sprendimas tyrimui svarbus tuo, kad ES teisės nuostatos tiesioginis veikimas buvo apri botas laike dėl teisinio saugumo principo apsaugos. Teisingumo Teismas konstatavo, kad Sutarties 119 straipsnis veikia tiesiogiai ir gali būti taikomas motyvuojant pretenzijas dėl užmokesčio tik už laikotarpius po sprendimo priėmimo dienos²³¹. Priešingu atveju būtų pažeistas teisinio saugumo principas tiek numatomumo, tiek priimtimumo aspektu. Be to, tai būtų didelė ar net nepakeliama finansinė našta vidaus rinkos subjektams. *Defrenne* byla yra pavyzdys, kaip Teisingumo Teismas nustato ES teisės normos veikimo ribojimus, grįsdamas teisinio saugumo principu.

Jau aukščiau analizuotoje *Van Duyn* byloje²³² Teisingumo Teismas aiškiai įtvirtino ES direktyvų tiesioginio veikimo doktriną. Šioje byloje Teisingumo Teismo argumentacijos pagrindas buvo ne tik ES direktyvų veiksmingumo, tačiau ir teisinio saugumo principo užtikrinimas. Pagal 1964 m. vasario 25 d. Tarybos direktyvos 64/221 dėl užsienio piliečių judėjimui ir gyvenimui skirtų specialių priemonių, pateisinamų viešosios tvarkos, visuomenės saugumo ar jos sveikatos sumetimais, derinimo²³³ 3 straipsnio 1 dalį priemonės, kurių buvo imtasi viešosios tvarkos ar visuomenės saugumo sumetimais, turi būti grindžiamos išimtinai tam tikro asmens asmeniniu elgesiu. Tokiu būdu buvo siekiama apriboti diskreciją, kurią nacionalinės teisės aktai paprastai suteikia užsieniečių įvažiavimo ir išsiuntimo srityje kompetentingoms valdžios institucijoms. Kadangi valstybės narės privalo neatsižvelgti į asmeniniam elgesiui nebūdingus veiksnius, tai pagal Teisingumo Teismo argumentaciją būtent teisinio saugumo principo užtikrinimui suinteresuotieji asmenys gali remtis pareiga, nustatyta norminiame akte, kuris visas savaime neturi tiesioginio poveikio²³⁴. Tokia Teisingumo Teismo argumentacija leidžia teigti, kad ES direktyvų tiesioginio veikimo doktrina gali būti teisinio saugumo principo užtikrinimo prielaida. Kitaip sakant, teisės normos veikimo mechanizmo suformulavimas, įgalina asmenį apginti savo

229 Žr. 1976 m. balandžio 8 d. ETT Sprendimo *Defrenne*, 43/75, Rink. p. 455, 31 punktą.

230 Žr. 1976 m. balandžio 8 d. ETT Sprendimo *Defrenne*, 43/75, Rink. p. 455, 39 punktą.

231 Raitio, J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Vienna: Springer Verlag, 2003, p. 355.

232 1974 m. gruodžio 4 d. ETT Sprendimas *Van Duyn*, 41/74, Rink. 1337.

233 OL L 56 1964 m. balandžio 4 d.

234 Žr. 1974 m. gruodžio 4 d. ETT Sprendimo *Van Duyn*, 41/74, Rink. 1337, 13 punktą.

teisės teisme. Visgi tai yra įmanoma, jei teisinio apibrėžtumo reikalavimus atitinka tiek pati norma, tiek jos veikimo mechanizmas. Tačiau dėl ES direktyvų tiesioginio veikimo doktrinos sąlygų sudėtingumo ir abstraktumo, gali iškilti klausimas dėl teisinio saugumo principo pažeidžiamumo, ypač numatomumo aspektu. Vertinant Teisingumo Teismo jurisprudenciją chronologiškai, direktyvų tiesioginio veikimo doktrina suformuota tam, kad užtikrintų ir teisinio saugumo principo apsaugą. Taigi asmuo turi teisę remtis direktyva, siekdamas apginti savo interesus, vadovaudamasis direktyvos tiesioginio veikimo doktrina, kuri sukuria mechanizmą teisių gynybai. Tačiau vėlesnėje Teisingumo Teismo praktikoje akcentuojamas ES direktyvos veiksmingumas, kuris siejamas su direktyvos privalomuoju pobūdžiu. Tai rodo Europos Sąjungos teisinę poziciją į ES direktyvas ir jų veikimą. Teisingumo Teismas, gaudamas nacionalinių teismų klausimus pagal prejudicinio sprendimo procedūrą, yra „priverstas“ užtikrinti specifinio ES teisės akto – direktyvos veiksmingumą. Spręsdamas bylas dėl direktyvų tiesioginio veikimo, Teisingumo Teismas atskleidžia tvyrančią įtampą tarp dviejų tikslų: bendrojo tikslo – kaip įmanoma labiau užtikrinti ES teisės veiksmingumą ir vienodą taikymą valstybių narių teismuose; ir tikslo išsaugoti savitumą direktyvos kaip įgyvendinimo reikalaujančio akto, SESV 288 straipsnyje apibrėžtos kitaip nei reglamentas²³⁵.

Netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos suformulavimas *expressis verbis* nesiejamas su teisinio saugumo principu užtikrinimu. Tačiau jos veikimo apribojimai siejami su teisinio saugumo principo apsauga. Pavyzdžiui, draudimas aiškinti nacionalinę teisę *contra legem*²³⁶ ar direktyvos veikimu nustatyti baudžiamąją atsakomybę²³⁷. Netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos sąlygos taip pat vystomos išimtinai Teisingumo Teismo praktikoje, be to, skirtingai nei tiesioginio direktyvų veikimo doktrina, ji taikoma ir santykiuose tarp privačių subjektų. Dėl to kyla klausimas, ar aiškinant nacionalinę teisę suderintai su direktyva, rezultato požiūriu ištrinama riba tarp tiesioginio ir netiesioginio direktyvų veikimo. Šis teisinio saugumo pažeidžiamumo aspektas detaliau tiriamas trečiojoje disertacijos dalyje.

Ketvirtoje dalyje autorė tiria skirtingas Teisingumo Teismo bylas, kuriose formuluojamos kitos direktyvų veikimo taisyklės, nepatenkančios į tiesioginio ar netiesioginio direktyvų veikimo doktrinų reguliavimo sritį. Šios dalies pirmajame skyriuje analizuojami atvejai, kai direktyva sukonkretinto bendrojo teisės principo veikimas gali sukelti prieštaraujančios nacionalinės teisės netaikymo pasekmes net nepasibaigus direktyvos įgyvendinimo laikui horizontaliame santykiuose. Tokia Teisingumo Teismo suformuluota taisyklė, kuria be teisinio pagrindimo suteikiamas teisės principui bendrojo teisės principo statusas, aiškiai nenurodomas nacionalinės teisės netaikymo pasekmes sukeliantis teisės šaltinis (direktyva ar bendrasis teisės principas ar abu) leidžia kelti klausimą dėl teisinio saugumo principo pažeidžiamumo tiek numatomumo, tiek priimtimumo plotmėse. Antrajame skyriuje tiriamos bylos, suskirstytos į tris grupes. Bendra joms tai, kad dėl direktyvos veikimo neigiamas pasekmes gali patirti privatus subjektas. Atsižvelgiant į tai, kad direktyvų veikimo taisyklės formuluojamos išimtinai Teisingumo Teismo jurispriu-

235 Editorial Comments. *Common Market Law Review*, 2006, 43, p. 1–8.

236 2008 m. balandžio 15 d. ETT Sprendimo *Impact*, C-268/06, Rink. p. I-2483, 100 punktą; 2009 m. balandžio 23 d. ETT Sprendimo *Angelidaki ir kt.*, C-380/07, Rink. p. I-3071, 199 punktą ir 2009 m. liepos 16 d. ETT Sprendimo *Mono Car Styling*, C-12/08, Rink. p. I-6653, 61 punktą.

237 Žr. 1987 m. spalio 8 d. ETT Sprendimo *Kolpinghuis Nijmegen*, 80/86, Rink. p. 3969, 13 punktą;

dencijoje, kai kurie atvejai yra kazuistiniai ir teisiškai neapibrėžti, autorė tiria teisinio saugumo principo pažeidžiamumo problemas.

Svarbu pažymėti, kad direktyvų veikimo taisyklės formuluojamos išimtinai Teisingumo Teismo jurisprudencijoje. Kaip nurodyta aukščiau, teisinio saugumo principas reikalauja, kad ne tik teisės norma, bet ir jos veikimo mechanizmas turi būti aiškūs, suprantamas ir prieinamas. Tai reiškia, visų pirma, kad direktyva turi būti paskelbta tinkamai. Pagal SESV 297 straipsnį teisėkūros procedūra priimtos direktyvos skelbiamos *Europos Sąjungos oficialiajame leidinyje*. Jie įsigalioja juose nurodytą dieną arba, jei ji nenurodoma, dvidešimtą dieną nuo jų paskelbimo. Paskelbimas kaip teisės akto prieinamumo elementas yra vienas esminių, jei juo siekiama teisinių pasekmių privataus subjekto atžvilgiu²³⁸. Ne mažiau svarbus yra reikalavimas suprasti savo teises ir pareigas. Šiam tikslui pasiekti teisės aktai turi būti skelbiami oficialia adresatai suprantama ES kalba²³⁹. Siekiant teisinio saugumo principo užtikrinimo svarbu ne tik direktyvos, tačiau ir jos veikimo taisyklių, be kurių neįmanomas veiksmingas direktyvos veikimas, tinkamas paskelbimas ir prieinamumas. Atsižvelgiant į tai, kad jos formuluojamos Teisingumo Teismo praktikoje, šis reikalavimas ne visada yra tenkinamas. Teisinio saugumo principo pažeidžiamumo rizika padidėja tais atvejais, kai direktyvų veikimo taisyklė paskelbta ne visomis dabar oficialiomis ES kalbomis.

Kaip rodo Teisingumo Teismo praktika, nors ES direktyvos veikimo taisyklė gali būti teisinio saugumo principo užtikrinimo prielaida, tačiau dėl direktyvų veikimo doktrinų sudėtingumo, Teisingumo Teismo nenuoseklumo, keltinas klausimas dėl teisinio saugumo principo pažeidžiamumo. Siekiant nustatyti, ar konkreči ES direktyvos veikimo taisyklė nepažeidžia teisinio saugumo principo, disertacijoje tiriamas jų atitikimas teisinio saugumo principo formaliajam (*numatomumas*) ir materialiajam (*priimtinumumas*) aspektams.

Apibendrinimas. Apibendrintai galima pasakyti, kad direktyva siekiama užtikrinti Europos Sąjungos teisės bendrumą ir išsaugoti nacionalinių teisinių savitumų įvairovę, įskaitant nacionalinio teisėkūros proceso niuansus, pabrėžiant nacionalinio parlamento svarbą.

Akivaizdu, kad kiekvienos teisės sistemos tikslas – efektyviai veikiančios teisės normos. Dėl to ir tuometinių Europos Bendrijų teisės sistemoje jos steigėjų sukurta norminė bazė ir jos veikimas turėjo prisitaikyti prie vykstančių procesų, nebūti sustabarėjusi. Nekeičiant Sutarčių, o tai iš esmės yra sudėtingas procesas, teisės vystymą vykdo Teisingumo Teismas, kuris drąsiai prisiėmė teisės „kūrėjo“ vaidmenį. Siekiant ES teisės veiksmingumo buvo įtvirtinti ES teisės tiesioginio veikimo, vėliau ES direktyvų tiesioginio, netiesioginio veikimo ir kitos veikimo taisyklės.

Doktrinine prasme diskusija dėl „tiesioginio taikymo“ ir „tiesioginio veikimo“ yra įdomi, tačiau ištyrus Teisingumo Teismo praktiką šioje srityje paaiškėjo, kad šios sąvokos vartojamos ir kaip sinonimai. Pagal Teisingumo Teismo jurisprudenciją tiesiogiai veikti gali tiek Sutarties, reglamento, tiek direktyvos nuostatos, jei atitinka tiesioginio veikimo sąlygas, tačiau ne visi ES teisės šaltiniai automatiškai tampa nacionalinės teisės sistemos dalimi. Net tais atvejais, kai direktyva atitinka tiesioginio veikimo sąlygas ir nacionalinis

238 Žr. 2009 m. kovo 10 d. ETT Sprendimo *Heinrich*, C-345/06, Rink. p. I-1659, 61-63 punktus.

239 Žr. 1998 m. lapkričio 26 d. ETT Sprendimo *Covita*, C-370/96, Rink. p. I-7711, 27 punktą.

teismas pritaiko jos nuostatas konkrečioje byloje prieš valstybę, jis neeliminuoja teisėkūros subjekto pareigos tinkamai įgyvendinti direktyvos nuostatų. Tinkamai įgyvendinus direktyvą, būtent šios nuostatos tiesiogiai veiks ir bus taikomos nacionaliniame teisme. Taigi direktyvų tiesioginis veikimas iš esmės siejamas su *ad hoc* „teisminių įgyvendinimų“, tuo tarpu Sutarčių ir reglamentų nuostatos gali veikti tiesiogiai visuotinai²⁴⁰. Teisinio aiškumo vardan, lietuvių kalba siūloma vartoti „veikimo“ sąvoką kalbant apie direktyvas.

Pagal pirminę ES direktyvų tiesioginio veikimo doktrinos idėją, būtent ES direktyvos tiesioginis veikimas yra teisinio saugumo užtikrinimo prielaida. Tačiau dėl ES direktyvų veikimo taisyklių neapibrėžtumo, Teisingumo Teismo nenuoseklumo ar kazuistinės praktikos, kyla klausimas dėl teisinio saugumo principo, kuris yra ES bendrasis teisės principas, talpinantis savyje kitus teisės principus: teisės akto negaliojimo atgaline data, suteiktų teisių ir teisėtų lūkesčių apsaugos, pažeidžiamumo. Tyrimo kontekste yra svarbūs formalus (numatomumo) ir materialus (priimtinum) teisinio saugumo principo elementai.

Ištyrus tiesioginio ES direktyvų veikimo doktrinos ir teisinio saugumo principo sampratos bendruosius klausimus, toliau analizuojamos atskiros ES direktyvų veikimo taisyklės ir jų atitikimas teisinio saugumo principui.

240 Žr. 2013 m. gegužės 30 d. generalinio advokato Cruz Villalón išvados byloje *Spedition Welter*, C-306/12, ECLI:EU:C:2013:650, 35 punktą.

II. TIESIOGINIS EUROPOS SĄJUNGOS DIREKTYVŲ VEIKIMAS IR TEISINIO SAUGUMO PRINCIPŲ UŽTIKRINIMAS

Teisingumo Teismas *Van Duyn*²⁴¹ byloje patvirtino, kad tiesioginis direktyvų veikimas yra teisinio saugumo principo užtikrinimo prielaida. Tačiau tiesioginio direktyvų veikimo doktrina formuojama byla po bylos, detalizuojant tiesioginio veikimo sąlygas. Vertinimą dėl atitikimo šioms sąlygoms turi atlikti nacionalinis teismas vadovaudamasis Teisingumo Teismo suformuluotais kriterijais. Nors jau daugiau nei 40 metų vystoma tiesioginio direktyvų veikimo doktrina, tačiau teisinio saugumo principo pažeidžiamumo klausimas išlieka aktualus.

Siekdama teisinio aiškumo autorė visų pirma tiria direktyvų tiesioginio veikimo sąlygas. Direktyvos veikimas tiesiogiai sukelia prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos netaikymo pasekmes. Dėl to svarbu išsiaiškinti direktyvų „substitucijos“ ir „netaikymo“ veikimo sampratą ir skirtumus. Nepaisant Teisingumo Teismo siekio užtikrinti ES direktyvų veiksmingumą ir asmenų teisinį saugumą, direktyvų tiesioginis veikimas siejamas būtent su galimu teisinio saugumo principo pažeidžiamumu. Atsižvelgiant į Teisingumo Teismo praktikos vystymąsi bei glaudesnę ES teisės integraciją, autorė tiria argumentus „už“ ir „prieš“ direktyvų horizontalų veikimą bei pateikia siūlymus dėl alternatyvų dabartiniam direktyvų veikimo reglamentavimui.

2.1. Tiesioginio Europos Sąjungos direktyvų veikimo sąlygos

Kaip jau analizuota, direktyva pagal SESV 288 straipsnį turi būti laiku ir tinkamai įgyvendinta valstybėje narėje. Tais atvejais, kai direktyva neįgyvendinama arba įgyvendinama netinkamai, galimas jos tiesioginis veikimas vertikaliame santykiyje, jei tenkinamos direktyvų tiesioginio veikimo sąlygos. Sprendime *Becker* Teisingumo Teismas susisteminio direktyvų tiesioginio veikimo sąlygas. Visais atvejais, kai direktyvos nuostatos *turinio požiūriu yra besąlygiškos ir pakankamai aiškios*, jomis galima remtis, *jei per nustatytą terminą nebuvo priimtos įgyvendinimo priemonės*, ginčijant bet kurią direktyvos neatitinkančią nacionalinės teisės nuostatą arba tuo atveju, *jei jos apibrėžia teises*, kuriomis asmenys gali remtis prieš valstybę²⁴².

Becker byloje patvirtinus, kad asmenys gali remtis tokia direktyva „valstybės“ atžvilgiu²⁴³, vis dar buvo atviras klausimas, ar direktyvai atitinkant tiesioginio veikimo sąlygas jos nuostatomis galima remtis ginče tarp privačių subjektų.

Abejones dėl direktyvų tiesioginio veikimo geometrijos Teisingumo Teismas išskleidė *Marshall* byloje. Nacionalinis teismas nagrinėjo ginčą tarp buvusios darbuotojos ir darbdavio dėl jos diskriminacinio pobūdžio atleidimo. Pagal darbdavio vykdomą politiką moterys buvo atleidžiamos sulaukusios senatvės pensijos amžiaus – 60, o vyrai – 65 metų. Nacionalinis teismas siekė išsiaiškinti, ar darbdavio bendroji atleidimo politika, apimanti moteris atleidimą tik dėl to, kad sukako pensijai gauti reikalingas amžius, kuris vyrams ir moterims yra nevienodas, yra diskriminuojanti dėl lyties ir dėl to prieštarauja 1976 m.

241 Žr. 1974 m. gruodžio 4 d. Sprendimo *Van Duyn*, 41/74, Rink. p. 1337, 13 punktą.

242 Žr. 1982 m. sausio 19 d. ETT Sprendimo *Becker*, 8/81, Rink. p. 53, 25 punktą.

243 Žr. 1982 m. sausio 19 d. ETT Sprendimo *Becker*, 8/81, Rink. p. 53, 25 punktą.

vasario 21 d. Tarybos direktyvai 76/207 dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo taikymo įsidarbinimo, profesinio mokymo, pareigų paaugstinimo ir darbo sąlygų atžvilgiu²⁴⁴.

Teisingumo Teismas patvirtino, kad pagal EEB sutarties 189 straipsnį (dabar SESV 288 str.) direktyvos privalomumas suteikia pagrindo remtis ja nacionaliniame teisme, tačiau tik valstybės narės, kuriai ji skirta, atžvilgiu. Dėl to darytina išvada, kad direktyva negali sukurti įsipareigojimų asmeniui ir kad direktyvos nuostatomis negalima remtis kito tokio asmens atžvilgiu²⁴⁵. Šiuo sprendimu buvo aiškiai patvirtinta, kad direktyvos nuostata tiesiogiai remtis galima tik prieš valstybę, kuri laiku nesiėmė direktyvai įgyvendinti reikalingų priemonių. Teisingumo Teismas konstatavo, kad Direktyvos Nr.76/207 5 straipsnio nuostata yra pakankamai tiksli ir besąlygiška, kad privatus asmuo, siekdamas išvengti bet kokios 5 straipsnio 1 dalies neatitinkančios nacionalinės nuostatos taikymo, galėtų ja remtis nacionaliniame teisme prieš valstybinės valdžios instituciją, veikiančią kaip darbdavys²⁴⁶. Tai reiškia, kad subjektas, net neatsakingas už direktyvos įgyvendinimą, atliekantis darbdavio funkciją, gali patekti į „valstybės“ sąvoką direktyvų tiesioginio veikimo prasme.

Marshall byloje patvirtintos pozicijos Teisingumo Teismas laikėsi ir vėlesnėje *Faccini Dori* byloje. Pagal faktines bylos aplinkybes 1989 m. sausio 19 d. bendrovė *Interdiffusion Srl* be išankstinio P. Faccini Dori prašymo, ne savo buveinėje sudarė su ja sutartį dėl nuotolinių anglų kalbos kursų. Po kelių dienų P. Faccini Dori registruotu laišku pranešė šiai bendrovei atšaukianti savo užsakymą. Ši bendrovė atsakė, kad ji savo reikalavimo teisę perleido *Recreb*. P. Faccini Dori raštu pranešė *Recreb*, kad atsisako kursų, remdamasi, be kita ko, 1985 m. gruodžio 20 d. Tarybos direktyva 85/577 dėl vartotojų apsaugos, susijusios su sutartimis, sudarytomis ne prekybai skirtose patalpose²⁴⁷. Nacionaliniam teismui *inter alia* kilo klausimas, ar galima santykiyje tarp privačių subjektų remtis neįgyvendintos direktyvos nuostatomis. Tiek Europos Komisija, tiek valstybės narės, išskyrus Graikiją, pateikdamos nuomonę byloje laikėsi pozicijos, kad direktyvos neturi veikti tiesiogiai horizontaliai²⁴⁸. Teisingumo Teismas, pritardamas ankstesnei savo praktikai, konstatavo: „išplėsti šią Teisingumo Teismo praktiką santykiams tarp privačių asmenų reikėtų pripažinti, kad Europos Bendrija turi teisę nustatyti privatiems asmenims *nedelsiant įsigaliojančius* (pažymėta autorės) įpareigojimus, tačiau tokią teisę ji iš tikrųjų turi tik tuo atveju, jei ji yra įgaliota priimti reglamentus“²⁴⁹. Taip buvo paneigta galimybė privačiam subjektui – vartotojui ginti savo teises remiantis pačia direktyva prieš kitą privatų asmenį – pardavėją. Teisingumo Teismas pagrindė draudimą veikti direktyvoms horizontaliai iš esmės esminiu lingvistiniu Sutarties aiškinimu grįstu argumentu, kad direktyvos adresatas yra valstybė narė, kuri turi įgyvendinti direktyvos nuostatas ir atitinkamai, neįgyvendinus ar netinkamai įgyvendinusi direktyvą, turi prisiimti su tuo susijusias pasekmes, kurios apima ir galimybę direktyva remtis nacionaliniame teisme prieš valstybę.

244 OL L 39, 1976 m. vasario 14 d., p. 40

245 Žr. 1986 m. vasario 26 d. ETT Sprendimo *Marshall I*, 152/84, Rink. p. 723, 48 punktą.

246 Žr. 1986 m. vasario 26 d. ETT Sprendimo *Marshall I*, 152/84, Rink. p. 723, 53, 54 punktus.

247 OL L 372, 1985 m. gruodžio 31 d., p. 31.

248 Žr. 1994 m. vasario 9 d. generalinio advokato Lenz išvada byloje *Faccini Dori*, C- 91/92, Rink. p. I-3325, 6 punktą.

249 Žr. 1994 m. liepos 14 d. Sprendimo *Faccini Dori*, C-91/92, Rink. p. I-3325, 24 punktą.

Tokia Teisingumo Teismo argumentacija dėl direktyvų kelia klausimą, kodėl, pavyzdžiui, tuometinės EB sutarties 119 straipsnis, kuriame įtvirtintas vienodo užmokesčio už vienodą darbą moterims ir vyrams principas, gali veikti horizontaliai, įpareigodamas privačius subjektus, nors pagal formuluotę ši pareiga formuluota tik valstybėms narėms²⁵⁰. Kitaip sakant, nors šiuo atveju steigimo sutartyje *expressis verbis* nurodytas teisės nuostatos adresatas valstybė, tačiau teleologiniu metodu išaiškinus Sutarties nuostatą, tai netrukdo jai veikti horizontaliai. Tuo tarpu SESV 288 straipsnis direktyvų atžvilgiu aiškina mas lingvistiniu metodu, susiaurinant direktyvų veikimą įgalinant jas veikti tik vertikaliai.

Siekdamas sustiprinti direktyvų tiesioginio veikimo pagrįstumą Teisingumo Teismas remiasi ne tik EEB 189 straipsniu (dabar SESV 288 str.), bet ir 5 straipsniu (dabar ESS 4 str. 3 d.), kuris įtvirtina lojalaus bendradarbiavimo principą, pagal kurį valstybės narės turi imtis visų bendrų ir specialių priemonių tam, kad įvykdytų joms priskirtus įsipareigojimus. Dėl to valstybės narės negali vengti joms iš direktyvos išplaukiančių įsipareigojimų²⁵¹. Vadovaujantis šia logika lojalaus bendradarbiavimo principas, kuriuo remiantis formuluojama labai bendra pareiga, tampa tais vartais, pro kuriuos „įeina“ ES teisės veikimo doktrinos. Visgi, autorės nuomone, lojalaus bendradarbiavimo principas turi būti taikytinas Sutartyje įtvirtintiems tikslams pasiekti. Nagrinėjamu atveju tikslus, nežinant tikrosios Bendrijų steigėjų valios, „sukuria“ Teisingumo Teismas, jiems pasiekti suformuoja direktyvų veikimo taisykles. Be to, yra nenuoseklus pasirinkdamas Sutarties aiškinimo metodus: kalbėdamas apie direktyvą, kaip ES teisės aktą, remiasi SESV 288 straipsniu, kurio aiškinimui taiko išimtinai lingvistinį teisės aiškinimo metodą. Esant tokiai praktikai tampa nebeaiškios Teisingumo Teismo veikimo ribos, tampa sudėtinga numatyti jo ir atitinkamai nacionalinio teismo sprendimus.

Teisės doktrinoje, kalbant apie tiesioginio veikimo doktriną, išskiriamos dviejų tipų sąlygos – apribojimai: „vidiniai“ – tai reikalavimai, kad norma būtų pakankamai aiški, tikslė, besąlyginė; ir „išoriniai“ apribojimai, kurie susiję su teisės akto pobūdžiu, dėl kurio keliamas tiesioginio veikimo klausimas, ir situacijų, kada tai yra įmanoma (pavyzdžiui, draudimas veikti direktyvoms tiesiogiai horizontaliai). Cf. K. Lenaerts, T. Corthaut nuomone, šių apribojimų egzistavimas reiškia, kad tiesioginis veikimas yra „invazinės“ teisinės technikos dalis²⁵². Tokią išvadą mokslininkai prieina dėl to, kad laiko direktyvas „kitos“ teisės sistemos dalimi, kurios pagal Teisingumo Teismo nustatytas tiesioginio veikimo sąlygas gali veikti nacionalinės teisės sistemoje. Toks skirstymas svarios reikšmės neturi, nes direktyvos savo esme visada yra įgyvendinimo reikalaujantys teisės aktai, tenkinant Teisingumo Teismo nustatytas tiesioginio veikimo sąlygas jų normos gali veikti tiesiogiai. Pagal nusistovėjusią Teisingumo Teismo praktiką direktyvos nuostata veikia tiesiogiai, jei yra šios sąlygos: kai direktyvos nuostatos savo turiniu yra besąlyginės ir pa-

250 EBS 119 straipsnio 1 dalis: *kiekviena valstybė narė* (pažymėta autorės) užtikrina, kad būtų taikomas principas už vienodą ar vienodos vertės darbą vienos ir kitos lyties darbuotojams mokėti vienodą užmokesį. Pagal Teisingumo Teismo praktiką: teismai privalo užtikrinti apsaugą tų teisių, kurias ši nuostata suteikia asmenims, ypač diskriminacijos, tiesiogiai kylančios iš teisės aktų nuostatų arba iš kolektyvinių darbo sutarčių, atveju, taip pat tuo atveju, kai vyrams ir moterims už vienodą darbą, atliktą toje pačioje privačioje ar valstybinėje įstaigoje arba tarnyboje, mokamas nevienodas užmokestis (žr. 1976 m. balandžio 8 d. Sprendimą *Defrenne*, 43/75, Rink. p. 455).

251 Žr. 1988 m. rugsėjo 20 d. ETT Sprendimo *Moormann*, 190/87, Rink. 4686, 22 punktą.

252 Lenaerts, Cf. K., Corthaut, T. Of Birds and Hedges: the Role of Primacy in Invoking Norms of EU Law. *European Law Review*. 2006, 31, p. 310–311.

kankamai tikslios, asmenys gali jomis pasiremti prieš valstybę narę, jei per nurodytą laikotarpį ji neperkėlė direktyvos į nacionalinę teisę ar ją perkėlė neteisingai²⁵³. Toliau darbe šios sąlygos analizuojamos detaliau.

2.1.1. Europos Sąjungos direktyvos nuostata savo turiniu turi būti pakankamai tiksli ir besąlyginė

Kaip jau minėta, *Becker* sprendime Teisingumo Teismas sukonkretino direktyvos tiesioginio veikimo sąlygas, įvardindamas reikalavimą direktyvos nuostatai savo turiniu būti pakankamai tiksliai ir besąlyginei²⁵⁴. Kai kurių autorių nuomone, toks reikalavimas direktyvos nuostatai yra nesuderinamas su pačia direktyvos sąvoka, nes pagal Sutartį (EBS 249 str. (ex 189 str.)) pati direktyva turi būti pakankamai lanksti, paliekanti pakankamai diskrecijos valstybei narei įgyvendinant ją²⁵⁵. Kaip rodo ES direktyvų veikimo doktrinų vystymasis, toks požiūris galėjo būti pateisinamas tik pradiniam Europos Bendrijų ikūrimo etape. Teisingumo Teismas, įtvirtindamas ES direktyvų tiesioginio veikimo doktriną, nepalaukė šios pozicijos; detalizavo aiškumo, tikslumo ir besąlygiškumo reikalavimus. Manytina, kad šios sąlygos tiesiogiai sietinos su teisinio saugumo principo užtikrinimu. Vadovaujantis teisinio saugumo principu teisės normos turi būti aiškios, tikslios, o jų taikymo pasekmės – nuspėjamos²⁵⁶; asmuo turi galėti iš anksto nustatyti savo teises ir pareigas²⁵⁷ ir numatyti teisės normų taikymą²⁵⁸ (numatomumo aspektas).

Teisės nuostata yra *pakankamai tiksli* tada, kai įpareigojimas joje nustatytas nedviprasmiškai, aiškiai²⁵⁹, taigi ji yra teisiškai išbaigta ir gali būti taikoma bet kurio teismo²⁶⁰.

253 Žr., be kita ko, 1991 m. lapkričio 19 d. Sprendimo *Francoovich ir kt.*, C-6/90 ir C-9/90, Rink. p. I-5357, 11 punktą; 2002 m. liepos 11 d. Sprendimo *Marks & Spencer*, C-62/00, Rink. p. I-6325, 25 punktą bei 2004 m. spalio 5 d. Sprendimo *Pfeiffer ir kt.*, C-397/01–C-403/01, Rink. p. I-8835, 103 punktą.

254 Žr. 1982 m. sausio 19 d. ETT Sprendimo *Becker*, 8/81, Rink. p. 53, 25 punktą.

255 Easson, A. J. EEC Directives for the Harmonisation of Laws: Some Problems of Validity, Implementation and Legal Effects. *Yearbook of European Law*. 1981, 1 (1), p. 38 – 39. Grabitz, E. The Sources of Community Law: Acts of the Community Institutions. *Thirty Years of Community Law*. 1981, p. 86–86.

256 Žr. 2012 vasario 16 d. Sprendimo *Marcello Costa*, C-72/10 – C-77/10, Rink. ECLI:EU:C:2012:80; 2005 m. birželio 7 d. Sprendimo *VEMW ir kt.*, C-17/03, Rink. p. I-4983, 80 punktą, 1981 m. lapkričio 12 d. Sprendimo *Salumi ir kt.*, 212/80–217/80, Rink. p. 2735, 10 punktą ir 1984 m. vasario 22 d. Sprendimo *Kloppenburger*, 70/83, Rink. p. 1075, 11 punktą.

257 Žr. 1981 m. liepos 9 d. Sprendimo *Administration des Douanes*, 169/80, Rink. 1931, 17 punktą.

258 Žr. 1996 m. vasario 15 d. Sprendimo *Duff ir kt.*, C-63/93, Rink. p. I-569, 20 punktą; 2000 m. gegužės 18 d. Sprendimo *Rombi ir Arkopharma*, C-107/97, Rink. I-3367, 66 punktą ir 2005 m. birželio 7 d. Sprendimo *VEMW ir kt.*, C-17/03, Rink. p. I-4983, 80 punktą; 1987 m. gruodžio 15 d. Sprendimo *Airija prieš Komisiją*, 325/85, Rink. p. 5041, 18 punktą. Dėl šio aspekto priskyrimo teisėtų lūkesčių principui (Tridimas, T. *The General Principles of EU Law*. Oxford University Press, 2006, p. 252). Šis principas taikomas ypač griežtai, kai kalbama apie teisės aktus, galinčius turėti finansinių pasekmių, kad suinteresuotieji asmenys galėtų tiksliai žinoti jiems nustatytus įpareigojimus (2004 m. balandžio 29 d. Sprendimo *Sudholz*, C-17/01, Rink. p. I-4243, 34 punktą).

259 Žr. 1983 m. rugsėjo 22 d. Sprendimo *Auer*, 271/82, Rink. p. 2727 16 punktą; 1983 m. gruodžio 15 d. Sprendimo *Rienks*, 5/83, Rink. p. 4233 8 punktą; 1986 m. gruodžio 4 d. Sprendimo *Federatie Nederlandse Vakbeweging*, 71/85, Rink. p. 3855 18 punktą; 1994 m. vasario 23 d. Sprendimo *Comitato di coordinamento per la difesa della Cava*, C-236/92, Rink. p. I-483 10 punktą.

260 Žr. 1989 m. birželio 27 d. Sprendimo *Kühne*, 50/88, Rink. p. 1925 26 punktą ir 1980 m. gegužės 22 d. Sprendimo *Santillo*, 131/79, Rink. p. 1585 13 punktą.

Iš esmės, jei nacionalinis teismas, neperžengdamas jam kaip ES teismui suteiktos kompetencijos ribų, gali suvokti direktyvos nuostatą kaip aiškia ir taikytiną procese, tuomet ji laikytina pakankamai tiksli. Tačiau tai nereiškia, kad nevisiškai aiškiai suformuluota nuostata negali veikti tiesiogiai, jei ES teisėje lestinomis procedūromis galima aiškiai nustatyti nuostatos turinį. Tai pasiekti galima, pavyzdžiui, pasitelkus prejudicinio sprendimo procedūrą Teisingumo Teisme²⁶¹. Ši procedūra padeda užtikrinti ES direktyvos veiksmingumą, tačiau pats jos poreikis ir dažnumo taikymas direktyvų atveju patvirtina, kad asmuo be institucijų (nacionalinio teismo ir Teisingumo Teismo) pagalbos ne visada gali nustatyti direktyvos nuostatos atitikimą nagrinėjamai tiesioginio veikimo sąlygai, atitinkamai negali nustatyti, ar konkrečiame santykyje ji bus taikoma (teisinio saugumo principo numatomumo aspektas).

ES teisės nuostata savo turiniu yra *besąlygiška*, kai ji taikoma be išlygų ir sąlygų ir nereikalauja papildomų valstybių narių ar Europos Sąjungos institucijų priemonių²⁶². Siekdamas nustatyti, ar konkreči direktyvos nuostata yra pakankamai tiksli ir besąlyginė, Teisingumo Teismas išskyrė dar vieną svarbų kriterijų – nuostata neturi būti programinio pobūdžio, kurioje paskelbiamas tik siektinas tikslas paliekant valstybėms narėms didelę diskreciją dėl priemonių, kurios turi būti įgyvendinamos siekiant šio tikslo. Dėl to tais atvejais, kai nenumatomas joks besąlyginis ir pakankamai tikslus išpareigojimas priimti konkrečią specifinę politiką arba priemones, skirtas tam, kad būtų sudarytos sąlygos pasiekti nustatytą rezultatą, privatus asmenys nacionaliniame teisme negali tiesiogiai remtis šiuo straipsniu²⁶³.

S. Prechal, kalbėdama apie besąlygiškumo reikalavimą, išskiria kelis atvejus²⁶⁴. Visų pirma, direktyvos nuostata bus sąlyginė, jei jos įgyvendinimas siejamas su tam tikro termino pasibaigimu, kuriam suėjus subjektas valstybėje narėje turi veikti pagal direktyvos reikalavimus. Tai svarbu, kai šis terminas yra vėlesnis nei direktyvos įgyvendinimo. Antra, direktyvos nuostata laikytina sąlygine, jei jos veikimui reikalingas tam tikrų sąlygų įvykdymas. Pavyzdžiui, įvertinimas, ar tam tikra įmonės veikla gali turėti įtakos konkurencijos iškraipymui. Jei nacionalinis teismas pagal savo kompetenciją gali atlikti tokį vertinimą, tai sąlyga įvykdyta, priešingu atveju, direktyvos nuostata negali veikti tiesiogiai. Trečia, jei direktyvos nuostatos veikimas yra susietas su tam tikrų priemonių patvirtinimu. Pavyzdžiui, gerai žinomoje byloje Francovich nacionalinis teismas inter alia siekė išsiaiškinti, ar Direktyvos 80/987 nuostatos, kuriomis siekiama užtikrinti darbuotojams minimalų apsaugos lygį pagal ES teisę jų darbdaviui tapus nemokiam, gali veikti tiesiogiai, t. y. yra pakankamai tiksli, besąlygiška, kad suinteresuotieji asmenys gali remtis šiomis teisėmis prieš valstybę nacionaliniuose teismuose, jei per nustatytą terminą neprimamos direktyvą įgyvendinančios priemonės. Šiuo tikslu Teisingumo Teismas išskyrė tris vertinimo aspektus, t. y. reikia nustatyti asmenis, turinčius teisę gauti jose numatytą garantiją, šios garantijos turinį ir galiausiai asmenį, kuris privalo suteikti tokią garantiją. Pagal Teisingumo Teismo aiškinimą, direktyva aiškiai ir besąlygiškai apibrėžia darbdavio nemokumo

261 Žr. 1974 m. gruodžio 4 d. Sprendimo *Van Duyn*, 41/74, Rink. p. 1337 13 ir 14 punktus;

262 1987 m. gegužės 12 d. Sprendimo *Traen*, 372/85-374/85, Rink. p. 2141 25 punktą; 1988 m. rugsėjo 20 d. Sprendimo *Beentjes*, 31/87, Rink. p. 4635, 43 punktą; 1994 m. vasario 23 d. Sprendimo *Comitato di coordinamento per la difesa della Cava*, C-236/92, Rink. p. I-483, 9 punktą.

263 2011 m. gegužės 26 d. ETT Sprendimas *Stichting Natuur en Milieu ir kiti*, C-165/09, C-166/09 ir C-167/09, Rink. p. I-4599.

264 Prechal, S. *Directives in EC law*. Oxford University Press, 2006, p. 243–249.

atvejus ir pateikia nuorodą į nacionalinę teisę siekiant nustatyti, kas patenka į darbuotojo sąvoką. Kalbant apie minimalios garantijos turinį, Teisingumo Teismas pažymėjo, kad svarbiausia, kad būtų patenkinti darbuotojų reikalavimai darbdavio nemokumo atveju, o valstybėms narėms tam tikra diskrecija dėl tokios garantijos nustatymo metodų ir jos dydžio apribojimo neturi poveikio aiškiam ir besąlygiškam rezultato pobūdžiui²⁶⁵. Vadinasi, direktyvoje nustatyta tokio pobūdžio diskrecija valstybei narėi nepaneigia nuostatos turinio tikslumo ir aiškumo. Svarbiausia, kad aiškiai galima nustatyti valstybės įsipareigojimų apimtį ir asmens teisių turinį. Tačiau kalbėdamas apie privalančio suteikti garantiją asmens nustatymą, Teisingumo Teismas teigė, kad direktyvos nuostatomis valstybė narė įpareigojama sukurti tinkamą institucinę garantijų sistemą; turi didelę diskreciją garantijų institucijų organizavimui, veikimui ir finansavimui, tačiau nėra aiškiai nurodytas asmuo, kuris turi suteikti garantiją, todėl asmuo negali remtis šiomis nuostatomis nacionaliniame teisme prieš valstybę²⁶⁶. Teisingumo Teismas detalai ištyrė galimybę remtis direktyvos nuostatomis tiesiogiai, paaiškindamas, kad nepakanka, kad nuostatos, susijusios su asmenų, kurie turi teisę į garantiją, nustatymu ir minimaliu garantijos turiniu, yra aiškios, nes neįmanoma nustatyti asmens, kuris privalo suteikti garantiją. Ketvirta, konkrečiu atveju siekiant nustatyti, ar direktyvos nuostata yra besąlyginė, yra svarbu atkreipti dėmesį, ar yra įtvirtintos išimtys, išlygos, leidžiami nukrypimai nuo reikalavimo ir pan. ir ar juos nacionalinis teismas gali aiškiai nustatyti.

Kaip papildomą / alternatyvų kriterijų Teisingumo Teismas atskirais atvejais nurodo, kad direktyvos nuostata gali veikti tiesiogiai, jei įtvirtina teises asmeniui. Tokią poziciją Teisingumo Teismas išreiškė sprendime *Becker* pasakydamas, kad direktyvos nuostatomis galima remtis, jei jos besąlygiškos ir pakankamai tikslios ir per nustatytą terminą nebuvo priimtos įgyvendinimo priemonės, ginčijant bet kurią direktyvos neatitinkančią nacionalinės teisės nuostatą arba tuo atveju, jei jos apibrėžia teises, kuriomis asmenys gali remtis valstybės atžvilgiu (pažymėta autorės)²⁶⁷. Autorės nuomone, aiškumo dėlei reiktų išskirti du atvejus, t. y. kai asmuo remiasi direktyvos nuostata tiesiogiai teisme, remdamasis joje įtvirtintomis asmens teisėmis, ir kitu atveju, kai reikalauja netaikyti nacionalinės teisės normos, kuri prieštarauja direktyvos nuostatai. Pirmuoju atveju direktyvos nuostata turi būti tokia, kad asmuo galėtų nustatyti savo teisių turinį. Tuo tarpu antruoju atveju svarbu, kad būtų galima nustatyti nacionalinės teisės prieštaravimą direktyvai, tačiau nekeliamas reikalavimas direktyvos nuostatai apibrėžti asmens teises. Taigi asmens teisių įtvirtinimas galima, bet neprivaloma direktyvų tiesioginio veikimo sąlyga. Tačiau direktyvos nuostatos tikslumas ir besąlygiškumas laikytini būtini sprendžiant direktyvos tiesioginio veikimo klausimą.

Kalbant apie analizuojamos direktyvų tiesioginio veikimo sąlygos suderinamumą su teisinio saugumo principu, pasakytina, kad asmuo, siekdamas nustatyti savo teisių ir pareigų turinį, vadovaujasi galiojančiomis teisės normomis. Direktyva pagal savo pobūdį reikalauja įgyvendinimo, todėl paprastai yra taikomas ją įgyvendinantis teisės aktas. SESV 288 straipsnį aiškinant lingvistiniu metodu, direktyvos adresatas yra valstybės narės; be

265 Žr. 1991 m. lapkričio 19 d. Sprendimo *Francovich ir kt.*, C-6/90 ir C-9/90, Rink. p. I-5357, 18, 19 punktus.

266 Žr. 1991 m. lapkričio 19 d. Sprendimo *Francovich ir kt.*, C-6/90 ir C-9/90, Rink. p. I-5357, 25-27 punktus.

267 Žr. 1982 m. sausio 19 d. ETT Sprendimo *Becker*, 8/81, Rink. p. 53, 25 punktą.

to, *expressis verbis* Sutartyje neįtvirtintas direktyvos tiesioginis veikimas. Kad direktyva gali veikti tiesiogiai ir kokiomis sąlygomis yra įtvirtinta Teisingumo Teismo praktikoje. Didžioji dalis Teisingumo Teismo praktikos šioje srityje suformuluota iki Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą, todėl Teisingumo Teismo jurisprudencijos, o reiškia ir direktyvų tiesioginio veikimo taisyklių, turinčių privalomąją galią, nėra lietuvių kalba. Ši problema aktuali ir kitoms valstybėms narėms, kurių kalbomis nėra išversta aktuali Teisingumo Teismo praktika. Primintina, kad teisinio saugumo principo užtikrinimui svarbus reikalavimas įtvirtinti asmens teises ir pareigas suprantama kalba prieinamame šaltinyje²⁶⁸. Dėl to privačiam subjektui gali būti pernelyg sudėtinga nustatyti, kokia teisės norma (direktyva ar ją įgyvendinanti nacionalinė teisė) taikytina konkrečiam teisiniam santykiui ir koks jos veikimas galimas konkrečiu atveju.

Siekiant užtikrinti teisinio saugumo principą, asmuo turi nustatyti taikytiną teisės aktą, jo turinį ir veikimą, kad galėtų planuoti savo elgesį ir numatyti jo teises pasekmes. Tačiau numatomumo reikalavimas neprieštarauja tam, kad suinteresuotasis asmuo pasinaudotų specialisto (ES teisės eksperto, advokato) patarimais, siekdamas susiklosčiusiomis aplinkybėmis tinkamai įvertinti tam tikro akto taikymo pasekmes²⁶⁹. Visgi net ir specialistui, o ir pačiam nacionaliniam teismui ne visada aišku, ar direktyvos nuostata yra pakankamai aiški, tiksli ir besąlyginė, kad galėtų veikti tiesiogiai. Siekdamas nustatyti, ar direktyvos nuostata aiški, tiksli, besąlyginė, nacionalinis teismas neretai pasitelkia prejudicinio sprendimo procedūrą. Tai įrodo, kad tokio klausimo nagrinėjimas gali būti sudėtingas net teismui, todėl gali būti pažeistas teisinio saugumo principo numatomumo aspektas.

Pagal disertacijoje išsikeltus uždavinius, svarbu nustatyti, kaip Lietuvos teismai supranta ir taiko Teisingumo Teismo suformuluotas tiesioginio direktyvų veikimo sąlygas. Lietuvos Aukščiausiajam Teismui ir Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui yra žinoma, taikoma ir akceptuojama ES direktyvų tiesioginio veikimo doktrina, nekvestionuojamas jos atitikimas teisinio saugumo principui. Teismai atlieka direktyvos nuostatos vertinimą dėl atitikimo aiškumo, tikslumo ir besąlygiškumo kriterijams. Byloje, *eVigilo Ltd v. Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos*, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atkreipė dėmesį, kad ieškovė galėjo tiesiogiai pasiremti laiku neįgyvendintos direktyvos nuostatomis: „2009 m. gruodžio 21 d., kai į Viešųjų pirkimų įstatymą turėjo būti perkelta Direktyva 2007/66, o tai Lietuvoje laiku nebuvo padaryta, tiekėjai tiesioginio šios direktyvos veikimo principo pagrindu gali naudotis joje nurodytais minimaliais peržiūros procedūros (pretenzijų ir ieškinio senaties) terminais, t. y. 15 dienų (direktyvos 2 c straipsnis), nes ši nuostata aiški, besąlyginė, iš jos asmenims kyla subjektinės teisės“²⁷⁰.

Toliau išskirtina grupė bylų dėl atskirų fizinių ir juridinių asmenų teisių gynimo banko „Snoras“ bankroto procese. Čia aktuali indėlių draudimo sistema, kildinama iš ES tei-

268 1975 m. vasario 18 d. ETT Sprendimo *Farrauto*, 66/74, Rink. 157, 6 punktas.

269 Pvz., 1996 m. lapkričio 15 d. EŽTT Sprendimo *Cantoni prieš Prancūziją*, Europos žmogaus teisių teismo sprendimų rinkinys, 1996-V, § 29–32, kaip cituojama 2005 m. birželio 28 d. ETT Sprendimo *Dansk Rørindustri ir kt. prieš Komisiją*, C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P–C-208/02 P ir C-213/02 P, Rink. p. I-5425, 215 – 223 punktuose.

270 2013 m. spalio 9 d. LAT sprendimas civilinėje byloje Nr. 3K-3-436/2013.

sės, o tiksliau iš ES indėlininkų direktyvos 94/19²⁷¹. Vienoje iš bylų²⁷² šalys aktyviai visose instancijose kėlė klausimą dėl šios direktyvos turinio aiškinimo ir tikslų, tačiau nė vienoje instancijoje teismas (nors jo ir nesaisto šalių prašymai kreiptis prejudicinio sprendimo) neįžvelgė poreikio kreiptis į Teisingumo Teismą prejudicinio sprendimo ir nesprenė klausimo dėl galimo Indėlininkų direktyvos 94/19 tiesioginio veikimo, nors dalis kasatorių buvo varotojai, o tokiose bylose teismas turi būti aktyvus. Nacionalinis teismas neatsižvelgė į kasatorių keltinas abejones dėl nacionalinės teisės atitikimo ES direktyvai ir prašymo išsiaiškinti Indėlininkų direktyvos 94/19 turinį, o tiksliau, ar jos 11 straipsnis, *inter alia* atsižvelgiant į subrogacijos principą, turi būti aiškinamas kaip draudžiantis suteikti prioritetinę iš indėlininkų įgytų reikalavimų tenkinimo eilę garantijų sistemai, kai analogiška kreditorinių reikalavimų patenkinimo eilė nesuteikiama kitiems banko kreditoriams (indėlininkams), turintiems garantijų sistemos neapsaugotą indėlio likutį (viršijantį maksimalią draudžiamą sumą). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas laikėsi pozicijos, kad Indėlininkų direktyvos nuostatos ir jų tikslai yra pakankamai aiškūs, todėl nereikia kreiptis į Teisingumo Teismą prejudicinio sprendimo. Be abejo, nacionalinis teismas turi *ex officio* teisę spręsti dėl poreikio kreiptis į Teisingumo Teismą. Tačiau vertinant tai, kad ši byla yra rezonansinė, susijusi su daugybės subjektų galimu teisių pažeidimu, manytina, kad tikslinga būtų buvę išsklaidyti visas abejones dėl ES direktyvos turinio oficialaus ES teisės aiškintojo – Teisingumo Teismo teisinėje arenoje.

Svarbu pažymėti, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kitoje, su bankrutuojančiu banku „Snoras“ susijusioje byloje pasirinko teisinio apibrėžtumo kelią ir siekdamas aiškiai suvokti ES direktyvos turinį kreipėsi prejudicinio sprendimo. Nagrinėjamos direktyvų tiesioginio veikimo doktrinos kontekste svarbi yra nacionalinio teismo pateikta klausimo formuluotė: „ar Direktyvos 94/19 <...> nuostatos <...> pasižymi aiškumo, detalumo, besąlygiškumo ir subjektinių teisių įtvirtinimo reikalavimais tam, kad privatūs asmenys, remdamiesi šiomis nuostatomis, nacionaliniame teisme galėtų grįsti savo reikalavimus išmokėti kompensaciją prieš valstybės įsteigtą draudiką, atsakingą už jų mokėjimą²⁷³? Analogiška paklausimo formuluotė pateikta ir dėl Investuotojų direktyvos 97/9²⁷⁴ aktualių nuostatų. Pateiktas klausimas yra reikšmingas keliais aspektais. Visų pirma, ar direktyvos nuostata atitinka aiškumo, tikslumo ir besąlygiškumo reikalavimus. Antra, ar subjektas (VĮ „Indėlių ir investicijų draudimas“), kurio atžvilgiu siekiama taikyti tiesioginę direktyvų veikimo doktriną, atitinka „valstybės“ sampratą. Dėl pirmojo aspekto turi atsakyti Teisingumo Teismas. Antrasis – priklauso nacionalinio teismo diskrecijai. Pastarasis turi patikrinti, ar nacionalinis draudikas yra „valstybė“ pagal Teisingumo Teismo patvirtintus kriterijus. Teisingumo Teismas, nagrinėdamas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo paklausimą, patvirtino, kad aktualios Direktyvos 97/9 nuostatos savo turiniu yra besąlygiškos ir pakankamai tikslios, todėl privatūs asmenys gali jomis remtis nacionaliniuose teismuose

271 1994 m. gegužės 30 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 94/19/EB dėl indėlių garantijų sistemų ir Europos ir Tarybos 2009 m. kovo 11 d. direktyva 2009/14/EB, iš dalies keičiančios direktyvos 94/19/EB dėl indėlių garantijų sistemų nuostatas dėl kompensacijų lygio ir išmokėjimo termino (OL L 135, 1994 m. gegužės 31 d., p. 5).

272 2014 m. birželio 20 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-324/2014.

273 Žr. 2015 m. birželio 25 d. ETT Sprendimo C-671/13, VĮ „Indėlių ir investicijų draudimas“, ECLI:EU:C:2015:418, 30 punktą.

274 1997 m. kovo 3 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 97/9/EB dėl investuotojų kompensavimo sistemų (OL L 084, 1997 m. kovo 26 d., p. 22).

prieš valstybę narę, jeigu ji per nustatytą terminą neperkėlė direktyvos į nacionalinę teisę arba perkėlė ją netinkamai.

Kitas LAT praktikos pavyzdys patvirtina, kad ne visada nacionalinio teismo paklausimas prejudicinio sprendimo yra realus. Hipotetiškumas gali paaiškėti priimant nacionalinį galutinį sprendimą. Pažymėtina, kad, jau atlikus tyrimą, LAT priėmė sprendimą nacionalinėje byloje²⁷⁵. Įdomu tai, kad LAT nesprenė Indėlių direktyvos 94/19 ar Investuotojų direktyvos 97/9 tiesioginio veikimo klausimo, nors prejudicinio sprendimo paklausimas leido galvoti apie tokią bylos nagrinėjimo eigą. LAT, pasiremdamas teisės aiškinimu, žvelgdamas plačiau, ne tik į Indėlių direktyvą įgyvendinančių įstatymą, konstatavo, kad banko „Snoras“ platinti indėlio sertifikatai patenka į „indėlio“ sąvoką Indėlių direktyvos prasme. Prie tokios išvados LAT priėjo įvertinęs indėlio sertifikato perleidžiamumo požymį, kaip nurodė Teisingumo Teismas²⁷⁶. Tačiau LAT priėmus galutinį sprendimą byloje, hipotetinis atrodo jo klausimas dėl Investuotojų direktyvos nuostatų galimumo taikyti tiesiogiai. Nors Teisingumo Teismas konstatavo, kad aktualios Investuotojų direktyvos nuostatos yra aiškios, tikslios ir besąlyginės, galinčios veikti tiesiogiai, jei VĮ „Indėlių ir investicijų draudimas“ atitinka sąvoką „valstybė“²⁷⁷, tačiau LAT šių klausimų nenagrinėjo. Kalbant apie investuotojų apsaugą ir Investuotojų direktyvos įgyvendinimą, svarbus yra Teisingumo Teismo konstatavimas, kad Investuotojų direktyva „<...> draudžia tokius nacionalinės teisės aktus, kaip nagrinėjamieji pagrindinėse bylose (*Indėlių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymas (toliau – IĮIDĮ)*) (įterpta autorės), pagal kurios galimybę pasinaudoti šioje direktyvoje numatyta kompensavimo sistema priklauso nuo to, ar atitinkama kredito įstaiga nagrinėjamus pinigus ar vertybinius popierius perleido ar panaudojo be investuotojo valios. Dėl to ši nacionalinės teisės nuostata turi būti netaikoma. LAT nenagrinėja direktyvos tiesioginio veikimo klausimo, nesprenė ir prieštaraujančios nacionalinės teisės netaikymo klausimo. Tačiau paaiškino, kad obligacijos yra grąžintini vertybiniai popieriai ir kompensacija neturi būti taikoma (Investuotojų direktyvos 2 straipsnio 2 dalies prasme) ir IĮIDĮ 2 straipsnio 2 dalies prasme. Tokia LAT praktika laikytina ydinga, nes nacionalinio teismo paklausimas dalinai tapo hipotetiniu. Teismo praktika šiuo aspektu pažeidė teisinio saugumo principo tiek numatomumo, tiek priimtimumo elementus.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje taip pat analizuojama ir taikoma direktyvų tiesioginio veikimo doktrina. Ši doktrina plačiau pristatyta Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo (toliau – LVAT) 2010 m. gruodžio 6 d. nutartyje²⁷⁸. LVAT, vadovaudamasis EBS 249 straipsniu (SESV 288 straipsniu) patvirtino, kad „<...> direktyvos neturi tiesioginio veikimo valstybėse narėse. Direktyvų sukeltos teisinės pasekmės nacionalinėje teisėje atsiranda tik tuomet, kai valstybė narė tinkamai įvykdo perkėlimo pareigą. Visgi remiantis Teisingumo Teismo praktika, direktyvoms išimtiniais atvejais tam tikromis sąlygomis gali būti pripažintas ir tiesioginis veikimas. Šiuo klausimu iš nusistovėjusios Teisingumo Teismo praktikos matyti, kad visais atvejais, kai direktyvos nuostatos savo turiniu yra besąlygiškos ir pakankamai tikslios, asmenys gali jomis remtis

275 2015 m. lapkričio 17 d. LAT nutartis Nr. 3K-7-602-684/2015.

276 Žr. 2015 m. birželio 25 d. ETT Sprendimo „*Indėlių ir investicijų draudimas*“ ir kt. C-671/13, ECLI:EU:C:2015:418, 36, 38 – 40 punktus.

277 Žr. 2015 m. birželio 25 d. ETT Sprendimo „*Indėlių ir investicijų draudimas*“ ir kt. C-671/13, ECLI:EU:C:2015:418, 59, 60 punktus.

278 2010 m. gruodžio 6 d. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. N444-2513/2010.

nacionaliniuose teismuose prieš valstybę narę, jei ji direktyvą į nacionalinę teisę perkėlė neteisingai ar ne laiku <...>. Tačiau atvirkštinis atvejis – kai valstybės institucijos nori remtis direktyvomis prieš piliečius – nėra galimas. Pagal nusistovėjusių Teisingumo Teismo praktiką pati direktyva negali įpareigoti asmens ir dėl to ja iš esmės negalima remtis prieš asmenį²⁷⁹. Atkreiptinas dėmesys, kad teisėjų kolegija bendrai pristačiusi direktyvų tiesioginio veikimo doktriną, imasi detaliai analizuoti konkrečios direktyvos nuostatas tam, kad nustatytų įgyvendinimo pareigos apimtį ir įvertintų nacionalinės nuostatos atitikimą direktyvai. LVAT, analizuodamas direktyvą, akcentuoja, „<...> kad iš tiesų nagrinėjamos nukrypti leidžiančiose nuostatose – Direktyvos 91/439²⁷⁹ 8 straipsnio 2 ir 4 dalyse – numatytos išimtyms yra pačios valstybės pasirenkamas dalykas, todėl pagal ES teisę valstybės narės neprivalo jų įgyvendinti nacionalinėje teisėje. Kad galėtų pasinaudoti šiose nuostatose numatyta teise tam tikromis aplinkybėmis nukrypti nuo visuotinio vairuotojo pažymėjimų pripažinimo principų, valstybės narės turi pasirinkti jas <...>. Jei pagal ES teisę valstybėms narėms paliekama teisė nukrypti nuo tam tikrų direktyvos nuostatų, jos turi naudotis savo diskrecija laikydamosi Sąjungos teisės bendrųjų principų, tarp kurių yra teisinio saugumo principas“. Taigi LVAT, atsižvelgdamas į tai, kad nacionaliniuose teisės aktuose nesant aiškiai ir konkrečiai įtvirtintos teismo ar kitų kompetentingų institucijų teisės nepripažinti kitoje valstybėje narėje išduoto vairuotojo pažymėjimo, padaro išvadą, kad nėra administracinio teisės pažeidimo sudėties“.

Kitoje byloje *Uždaroji akcinė bendrovė „Baltijos farmacijos centras“ prieš Muitinės departamentą prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos*²⁸⁰ LVAT kelia direktyvų tiesioginio veikimo klausimą: „po Lietuvos Respublikos akcizų įstatymo 25 straipsnio 1 dalies 3 punkto²⁸¹ pripažinimo prieštaraujančiu Konstitucijai, susiklostė situacija, jog Direktyva 92/83²⁸² šios teisės normos apimtyje yra neįgyvendinta. Ši aplinkybė – direktyvos neįgyvendinimas laiku ar jos netinkamas įgyvendinimas, savo ruožtu lemia, kad susidarė teisinės prielaidos tiesioginiam Direktyvos; 92/83 27 straipsnio 1 dalies d punkto nuostatų veikimui. Tačiau, kad šios Direktyvos 92/83 nuostatos galėtų būti tiesiogiai pritaikytos, asmens importuotos prekės turi atitikti Direktyvos 92/83 27 straipsnio 1 dalies d punkto taikymo sąlygas“. Tačiau byloje nagrinėjamu atveju nustatyta, kad buvo importuotas medicininės paskirties maisto produktas (maisto papildas) savo sudėtyje turi 73 procentus etilo alkoholio, bet jis nustatyta tvarka nebuvo priskirtas vaistų kategorijai, t. y. buvo importuotas produktas, kuris nėra vaistas. Tai lemia, kad šio produkto importo atveju nebuvo teisinio pagrindo taikyti akcizo mokesčio išimties, numatytos Direktyvos 92/83 27 straipsnio 1 dalies d punkte. Iš Direktyvos 92/83 27 straipsnio taip pat matyti, kad aptariamas produktas neatitinka ir kitų atvejų, kai yra leidžiama produktus, turinčius etilo alkoholio, atleisti nuo akcizo mokesčio. Analogiškos pozicijos LVAT laikosi priimdamas sprendimą byloje *Bankrutavusi uždaroji akcinė bendrovė „Baltijos farmacijos centras“ prieš Muitinės departamentą prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos*²⁸³.

279 2009 m. rugpjūčio 25 d. Komisijos direktyva 2009/112/EB, iš dalies keičianti Tarybos direktyvą 91/439/EEB dėl vairuotojo pažymėjimų (OL L 223, 2009 m. rugpjūčio 26 d., p. 26).

280 2014 m. kovo 20 d. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. A438-15/2014.

281 2004 m. sausio 29 d. įstatymo Nr. IX-1987 redakcija.

282 1992 m. spalio 19 d. Tarybos direktyvą 92/83/EEB dėl akcizo mokesčio alkoholiui ir alkoholiniams gėrimams struktūrų suderinimo (OL L 316, 1992 m. spalio 31 d. p. 21).

283 2014 m. liepos 24 d. LVAT sprendimas administracinėje byloje Nr. A442-1761/2014.

2.1.2. Valstybė kaip subjektas, kurio atžvilgiu direktyva gali veikti tiesiogiai

Kaip jau minėta, privatus asmuo, vadovaujantis direktyvos tiesioginio veikimo doktrina, tenkinant nustatytas sąlygas, gali remtis jos nuostatomis tik prieš „valstybę“. Dėl to svarbu pirmiausia nustatyti, koks konkrečiu atveju susiklostė santykis: horizontalus ar vertikalus. Tai aktualu siekiant sužinoti, ar direktyva įpareigoja konkretų subjektą, o tiksliau, ar tas subjektas patenka į sąvoką „valstybė“. Norint įvertinti direktyvos galimumą veikti tiesiogiai, paprastai iš pradžių reikia nustatyti teisinio santykio geometriją ir tik tuomet vertinti atitikimą kitoms tiesioginio veikimo sąlygoms. Jau minėtame sprendime *Marshall* Teisingumo Teismas konstatavo, kad asmuo, dalyvaujantis teisminiame procese, visais atvejais, kai direktyvos nuostatos, sprendžiant iš jų turinio, yra besąlyginės ir pakankamai aiškios, gali jomis remtis *valstybės*, nepriklausomai nuo to, ar ji veikia kaip darbdavė, ar kaip viešosios valdžios institucija, atžvilgiu²⁸⁴. Svarbus aspektas, kad Teisingumo Teismas, suvokdamas pačios „valstybės“ sampratos problematiką, *Marshall* byloje nustatė, kad valstybės narės teismo pareiga nustatyti, koks yra subjekto statusas, ir paaiškino, kad direktyvos nuostatomis galima remtis prieš valstybės instituciją, nepriklausomai nuo to, ar ji veikia kaip asmens darbdavys, ar kaip valdžios institucija. Šią koncepciją Teisingumo Teismas susiejo su siekiu užkirsti kelią valstybei gauti naudos dėl savo įsipareigojimų, kylančių iš ES teisės, nevykdymo²⁸⁵.

Tokia Teisingumo Teismo argumentacija buvo kritikuojama tiek teisės doktrinoje²⁸⁶, tiek generalinių advokatų²⁸⁷. Visų pirma, Teisingumo Teismas nukrypo nuo klasikinės *effet utile* principo sampratos. Toks nuokrypis jau buvo žinomas iš *Van Gend en Loos* sprendimo ir kritiškai vertintas nacionalinių teismų dėl valstybių narių kaip „Sutarčių šeiminkinių“ valios transformacijos. Teisingumo Teismas „nesiryžo“ žengti žingsnio pritarant tiesioginiam horizontaliam direktyvų veikimui. Pritarimo atveju nacionalinių aukščiausių instancijų teismų „maištas“ nebūtų naudingas Teisingumo Teismui, kuris grindė savo argumentus nacionalinių teismų lojalus bendradarbiavimo pareiga siekiant tinkamo ES teisės funkcionavimo²⁸⁸.

Šiame kontekste Jungtinė Karalystė kritikavo Teisingumo Teismo poziciją, kad privatus asmuo gali remtis direktyva tiesiogiai prieš valstybinį subjektą, nepriklausomai nuo to, kokią funkciją jis konkrečiu atveju atlieka. Pagal tokią Teisingumo Teismo argumentavimo logiką bet koks subjektas, atitinkantis sąvoką „valstybė“, net visiškai negalintis paveikti direktyvos įgyvendinimo proceso, bus „atsakingas“ už direktyvos neįgyvendinimą ar netinkamą įgyvendinimą ir jo atžvilgiu privatus subjektas galės remtis direktyvos nuostatomis.

284 Žr., be kita ko, šiuo klausimu 1986 m. vasario 26 d. Sprendimo *Marshall*, 152/84, Rink. p. 723, 46 ir 49 punktus.

285 Žr. 1986 m. vasario 26 d. ETT Sprendimo *Marshall I*, 152/84, Rink. p. 723, 49-51 punktus. Teisingumo Teismas, spręsdamas klausimą dėl konkrečios direktyvos tiesioginio veikimo, pabrėžia draudimą remtis valstybei savo įsipareigojimų nevykdymu.

286 Coppel, J. Rights, Duties and the End of Marshall. *The Modern Law Review*. 1994, 57 (6).

287 Žr. 1994 m. sausio 27 d. generalinio advokato Jacobs išvada byloje *Vaneetveld*, C-316/93, Rink. p. I-763, 20 punktą.

288 Žr. Skevi, F. The Horizontal Effect of Directives after Kücükdeveci. *EU Law Foundations. The Institutional Functioning of the EU*. 2010-2011, 1, p. 125.

Kitas kritikuotinas aspektas yra Teisingumo Teismo teiginys, kad EBS 189 straipsnyje (dabar SESV 288 str.) nurodytas direktyvų adresatas yra valstybės narės²⁸⁹. Toks argumentavimas suprantamas kaip lingvistinis teisės nuostatos aiškinimas. Vertinant Teisingumo Teismo taikytiną platų ES teisės aiškinimą dėl ES teisės viršenybės principo, ES teisės tiesioginio veikimo doktrinos, šiuo atveju pasirinktas labai siauras teisės aiškinimas, kuris teismų praktikoje paprastai laikomas nepakankamu siekiant išsiaiškinti teisės normos turinį. Pažymėtina, kad SESV 288 straipsnis tiesiogiai neeliminuoja galimybes kildinti iš šio straipsnio išpareigojimus ir kitiems subjektams, ne tik valstybėms narėms²⁹⁰. Tokia argumentacija iš esmės išvestina iš ankstesnės Teisingumo Teismo praktikos, kai, pavyzdžiui, EBS 119 straipsnis buvo išaiškintas kaip galintis veikti tiesiogiai horizontaliai; tiesioginis direktyvų veikimas galimas prieš subjektus, kurie tiesiogiai nėra atsakingi už valstybės narės neveikimą, tačiau jų atžvilgiu direktyvos nuostatos vis tiek gali būti pritaikytos tiesiogiai²⁹¹. Sistemiskai vertinant Teisingumo Teismo praktiką, kuria formuojamos ES teisės doktrinos, išimtinai lingvistinio Sutarties aiškinimo metodo taikymas yra nepagrįstas. Kaip jau analizuota, teisinio saugumo principo pažeidžiamumo klausimas buvo aktualus priimant *Van Gend en Loos* sprendimą. Visgi akceptavus tokį steigimo sutarties aiškinimą, pagrįsta buvo tikėtis nuoseklaus Teisingumo Teismo jurisprudencijoje. Apribojimas veikti direktyvai tik vertikaliai, teisiškai nepagrįstai išplečiant subjektų, patenkančių į „valstybės“ sąvoką ratą, padėjo pagrindus teisinio saugumo principo pažeidžiamumui (tiek numatomumo, tiek priimtinum aspektais).

Akivaizdu, kad įtvirtinus direktyvos tiesioginio veikimo vertikalią geometriją, siekiant ES teisės efektyvumo, reikia aiškumo, kokie subjektai patenka į sąvoką „valstybė“. Subjekto priskyrimo „valstybei“ klausimas buvo nagrinėtas Teisingumo Teismo byloje *Foster*²⁹². Remdamasis šia byla S. Prechal skiria du testus, kuriais galima patikrinti, ar subjektas, kurio atžvilgiu ketinama remtis direktyvų tiesioginiu veikimu, atitinka sąvoką „valstybė“. Pirma, *funkcinis testas*, apimantis subjekto vykdomos veiklos vertinimą. Subjektas, vykdamas viešąsias funkcijas ir veikiantis valstybės vardu, arba subjektas, kuriam patikėta teikti viešąsias paslaugas, turi būti vertinamas kaip „valstybė“. Čia nacionaliniam teismui svarbu įvertinti, kokios funkcijos ir paslaugos priskiriamos viešosioms. Antra, *kontrolės testas*. Kontrolė gali pasireikšti dviem formomis: subjektas veikia vadovaudamasis specialiu valstybės institucijos priimtu teisės aktu; kita forma – tai valstybės buvimas konkretaus subjekto akcininke arba šio subjekto finansavimas iš valstybės lėšų²⁹³. *Foster* byloje nustatyti kriterijai yra kumuliatyvūs²⁹⁴.

Esant vertikaliai samtykiui subjektas, patenkantis į „valstybės“ sąvoką, gali būti valstybės institucija, įmonė, tarnautojas ir pan. Iš esmės nėra svarbu, kaip tas subjektas vadinasi, svarbu, kad jis atitiktų Teisingumo Teismo nustatytus kriterijus. Kaip ne kartą pažymėjo Teisingumo Teismas – nesvarbu, koks to subjekto statusas konkrečiu atveju – kaip darbdavys

289 Žr. 1986 m. vasario 26 d. ETT Sprendimo *Marshall I*, 152/84, Rink. p. 723, 47 punktą.

290 Žr. 1994 m. sausio 27 d. generalinio advokato Jacobs išvada byloje *Vaneveld*, C-316/93, Rink. p. I-763, 20 punktą.

291 Skevi, F. The Horizontal Effect of Directives after Kücükdeveci. *EU Law Foundations. The Institutional Functioning of the EU*. 2010-2011, 1, p. 126.

292 Žr. 1990 m. liepos 12 d. Sprendimą *Foster ir kt.*, C-188/89, Rink. p. 3313.

293 Prechal, S. *Directives in EC law*. Oxford University Press, 2006, p. 59 – 60.

294 Žr. 2004 m. vasario 5 d. ETT Sprendimo *Rieser*, C-157/02, Rink. p. I-1477; 2010 m. lapkričio 18 d. ETT Sprendimas *Georgiev*, C-250/09, Rink. p. I-11869.

vės ar viešosios valdžios institucijos. Abiem atvejais reikia vengti, kad valstybė gautų naujos dėl Sąjungos teisės nesilaikymo²⁹⁵. Be to, tarp subjektų, kurių atžvilgiu galima remtis tiesioginį poveikį galinčiomis turėti direktyvos nuostatomis, yra ir subjektai, kuriems, kad ir kokia būtų jų teisinė forma, valdžios institucijos aktu ir jai kontroliuojant buvo pavesta teikti viešąsias paslaugas ir kurios dėl to turi nepaprastai didelius įgaliojimus, palyginti su santykiams tarp privačių asmenų taikomomis taisyklėmis²⁹⁶. Pavyzdžiui, byloje *Fuß* darbuotojas, ugniagesys, dirbo viešajam sektoriui priklausančioje operatyvinėje miesto Halle tarnyboje. Nors asmenį su tarnyba siejo darbo santykiai, tačiau atsižvelgiant į darbdavio statusą, pastarasis pateko į sąvoką „valstybė“ tiek direktyvos tiesioginio veikimo, tiek valstybės atsakomybės už ES teisės pažeidimus doktrinų prasme²⁹⁷, nors ir nebuvo atsakingas už direktyvų įgyvendinimą laiku. Kitoje byloje *Georgiev*²⁹⁸ Teisingumo Teismas teigė, kad iš bylos medžiagos matyti, kad, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismo manymu, yra įrodyta, jog universitetas yra valstybės viešoji įstaiga, kurios atžvilgiu gali būti taikomos direktyvos nuostatos, galinčios daryti tiesioginį poveikį²⁹⁹.

Byloje *Rieser*³⁰⁰ iš Teisingumo Teismui pateiktos informacijos buvo aišku, kad Austrijos valstybė yra vienintelis „Asfnag“ (subjekto, atsakingo už greitkelio valdymą) akcininkas. Ji turi teisę kontroliuoti visas įmonės „Asfnag“ ir jos filialų taikomas priemones, reikalauti informacijos apie vykdomą veiklą; turi teisę suformuluoti užduotis, susijusias su kelių eismo organizavimu, saugumu ir statyba. Kasmet įmonė valstybės biudžeto rengimo laikotarpiu privalo pateikti būtinas kelių ir greitkelių išlaikymo (projektavimas, statyba, išlaikymas, priežiūra) išlaidas. Be to, už kelius renkamos rinkliavos dydį nustato ne pati įmonė, o įstatymas. Šie faktai aiškiai įrodo, kad „Asfnag“ yra subjektas, kuris vadovaudamasis valdžios priimtu aktu, kontroliuojamas valdžios institucijų, teikia viešojo intereso paslaugas (konkrečiai, statyba, planavimas, valdymas, priežiūra, rinkliavų už kelius rinkimas) ir dėl to turi nepaprastai didelius įgaliojimus, palyginti su santykiams tarp privačių asmenų taikomomis taisyklėmis³⁰¹. Atlikęs funkcinį ir kontrolės testą, Teisingumo Teismas konstatavo, kad direktyvos nuostatos gali veikti tiesiogiai juridinio asmens, kuriam valstybė patikėjo rinkti rinkliavą už naudojimąsi viešaisiais keliais, atžvilgiu, atsižvelgiant ir į tai, kad ji gali tiesiogiai ir netiesiogiai kontroliuoti šį juridinį asmenį³⁰².

Teisės doktrinoje buvo keliamas klausimas dėl nacionalinio teismo pareigų apimties, jei nacionalinis teismas nustato, kad subjektas neatitinka sąvokos „valstybė“ ir direktyvos veikimas tiesiogiai negalimas. Kitaip sakant, ar nacionalinis teismas, vadovaujantis direk-

295 Žr., be kita ko, 1986 m. vasario 26 d. Sprendimo *Marshall*, 152/84, Rink. p. 723, 49 punktą; 1990 m. liepos 12 d. Sprendimo *Foster ir kt.*, C-188/89, Rink. p. 3313, 17 punktą; 2000 m. rugsėjo 14 d. Sprendimo *Collino ir Chiappero*, C-343/98, Rink. p. I-6659, 22 punktą; 2012 m. sausio 24 d. Sprendimo *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33, 38 punktą.

296 Žr., be kita ko, 1990 m. liepos 12 d. Sprendimo *Foster ir kt.*, C-188/89, Rink. p. 3313, 20 punktą; 2000 m. rugsėjo 14 d. Sprendimo *Collino ir Chiappero*, C-343/98, Rink. p. I-6659, 23 punktą; 2007 m. balandžio 19 d. Sprendimo *Farrell*, C-356/05, Rink. p. I-3067, 40 punktą; 2012 m. sausio 24 d. Sprendimo *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33, 39 punktą.

297 2010 m. lapkričio 25 d. Sprendimas *Fuß*, C-429/09, Rink. p. I-12167.

298 2010 m. lapkričio 18 d. ETT Sprendimas *Georgiev*, C-250/09, Rink. p. I-11869.

299 Žr. 2006 m. rugsėjo 7 d. Sprendimo *Vassallo*, C-180/04, Rink. p. I-7251, 26 punktą ir jame nurodytą teismo praktiką.

300 2004 m. vasario 4 d. Sprendimas *Rieser*, C-157/02, Rink. 1477.

301 Žr. 2004 m. vasario 5 d. ETT Sprendimo *Rieser*, C-157/02, Rink. p. I-1477, 25 ir 26 punktus.

302 Žr. 2004 m. vasario 5 d. ETT Sprendimo *Rieser*, C-157/02, Rink. p. I-1477, rezoliucinę dalį.

tyvos netiesioginio veikimo doktrina, turi aiškinti nacionalinę teisę suderintai su tikslu įgyvendinti direktyvą³⁰³? Atsakymą į E. Szyszczak iškilusį klausimą galima rasti *Dominguez* bylos sprendime, kur Teisingumo Teismas, remdamasis ES teisės veikimo doktrinomis, sudėliojo nacionalinio teismo veikimo chronologiją: „nacionalinis teismas, atsižvelgdamas į visą nacionalinę teisę <...> ir taikydamas nacionalinėje teisėje pripažintus aiškinimo metodus, kad būtų užtikrintas Direktyvos 2003/88³⁰⁴ veiksmingumas ir priimtas ja siekiamą tikslą atitinkantis sprendimas, turi visų pirma patikrinti, ar jis gali šią teisę aiškinti taip (pažymėta autorės), kad būtų galima darbuotojo nebuvimą darbe dėl vykstant į jį patirto nelaimingo atsitikimo prilyginti vienam iš šiame Darbo kodekso straipsnyje minimų atvejų; jeigu taip aiškinti negalima, nacionalinis teismas, atsižvelgęs į atsakovų pagrindinėje byloje teisinį statusą (pažymėta autorės), turi patikrinti, ar prieš juos galima remtis Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 1 dalies tiesioginiu veikimu“³⁰⁵. Tokia Teisingumo Teismo argumentacijos linija nurodo suderinto aiškinimo pareigą kaip pirminę ir tik tada kitą pareigą spręsti subjekto atitikimo sąvokai „valstybė“ klausimą.

Analizuojant tiesioginio direktyvų veikimo kilmę ir susiformavimo prielaidas jau buvo pasakyta, kad valstybė negali asmenų atžvilgiu remtis tuo, kad neįvykdė direktyvoje nustatytų išpareigojimų³⁰⁶ (estopelio principas). Kitaip sakant, tuo atveju, kai valstybė turi pareigą atitinkamai veikti (įgyvendinti direktyvą), tai neveikimo atveju ji negali tuo (neįgyvendintos direktyvos nuostatomis) grįsti savo reikalavimų prieš privatų subjektą. Pagal tokią Teisingumo Teismo argumentacijos liniją, autorės nuomone, estopelio doktrina turėtų būti taikoma tik tų nacionalinių subjektų, kurie yra atsakingi už direktyvos įgyvendinimą, atžvilgiu. Tokių subjektų ratas neturėtų būti didelis. Tačiau dabar, pagal byloje *Foster* įtvirtintus kriterijus, „valstybės“ sąvoka gali apimti ir švietimo, sveikatos įstaigos ir valstybės įmones, nors jos neturi jokių įgaliojimų dalyvauti direktyvų įgyvendinimo procese. Analizuotų *Foster* bylos kriterijų įvardinimas nėra teisiškai pagrįstas *Ratti*³⁰⁷ bylos kontekste. Dėl to generalinis advokatas Jacobs kritikuoja plačią „valstybės“ sąvokos koncepciją, teigdamas, kad tuomet „valstybės“ sąvoką gali atitikti ir komercine veikla užsiimantis subjektas, kurio veikloje tam tikrą vaidmenį atlieka valstybė. Tokiu atveju, nors toks subjektas nėra niekaip susijęs su direktyvų įgyvendinimu, tačiau gali atsidurti nepalankesnėje padėtyje nei jo konkurentas, kurio atžvilgiu direktyva nebūtų taikoma³⁰⁸. Šiai pozicijai pritaria ir autorė. Teisingumo Teismo argumentacijoje dėl plataus subjektų rato priskyrimo sąvokai „valstybė“ trūksta teisinio pagrįstumo.

Kita problema, kad valstybės narės teismui palikta diskrecija vadovaujantis Teisingumo Teismo praktika atlikti kontrolės ir funkcinį testą. Daugiausiai klausimų kyla dėl funkcinio testo, t. y. kaip nustatyti, ar subjektas teikia viešąsias paslaugas ir dėl to turi nepaprastai didelius įgaliojimus, palyginti su santykiams tarp privačių asmenų taikomomis taisyklėmis. Nors Teisingumo Teismas *Foster* byloje neįvardino, kas patenka į „viešųjų paslaugų“ ir „nepaprastai didelių įgaliojimų“ sąvokas, tačiau atskirose bylose, pavyzdžiui,

303 Szyszczak, E. *Foster v. British Gas*. *Common Market Law Review*, 1990 (27).

304 2003 m. lapkričio 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/88/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų (OL L 299, 2003 m. lapkričio 18 d., p. 9).

305 Žr. 2012 m. sausio 24 d. Sprendimo *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33, 44 punktą.

306 Žr. 1979 m. balandžio 5 d. ETT Sprendimo *Ratti*, 148/78, Rink. p. 1629, 22 punktą.

307 1979 m. balandžio 5 d. Sprendimas *Ratti*, C-148/78, Rink. p. 1629.

308 Žr. 1994 m. sausio 27 d. generalinio advokato Jacobs išvada byloje *Vaneetveld*, C-316/93, Rink. p. I-763, 31 punktą.

universitetą³⁰⁹, greitkelį prižiūrinčią įmonę³¹⁰ pats priskyrė prie teikiančių viešąsias paslaugas. Taigi keltinas klausimas, kokia apimtimi subjektą turi kontroliuoti valstybė, kad šis subjektas atitiktų sąvoką „valstybė“ ir kokios paslaugos atitinka „viešųjų paslaugų“ sąvoką. A. Arnall, komentuodamas sprendimą *Foster* byloje, teigė, kad Teisingumo Teismas neturėjo tikslo suformuluoti aiškiai apibrėžtą „valstybės“ sąvoką, kuri svarbi sprendžiant direktyvos tiesioginio veikimo klausimą. Be abejo, galima diskutuoti, kokį tikslą turėjo Teisingumo Teismas palikdamas daug erdvės manipuliacijai dėl to, koks subjektas atitinka sąvoką „valstybė“, tačiau akivaizdu, kad paliekant šį klausimą spręsti nacionaliniam teismui, kuris remdamasis kazuistine Teisingumo Teismo praktika turi nuspręsti dėl subjekto atitikimo sąvokai „valstybė“, išlieka rizika dėl veiksmingo direktyvų tiesioginio veikimo ir teisinio saugumo principo pažeidimo.

Pagal *Marshall / Faccini Dori* taisyklę direktyva remtis galima tik prieš valstybę. Subjekto, atitinkančio „valstybės“ sąvoką, nustatymo klausimas paliktas spręsti nacionaliniams teismams. Pagal Teisingumo Teismo argumentaciją, SESV 288 straipsnyje nustatytas direktyvų tiesioginis adresatas yra valstybės narės, kurios turi pareigą įgyvendinti direktyvą. Per nustatytą terminą nepriėmusios direktyvoje nustatytų įgyvendinimo priemonių, negali asmenų atžvilgiu remtis tuo, kad neįvykdė direktyvoje nustatytų įsipareigojimų³¹¹ (estopelio principas). Toks Teisingumo Teismo aiškinimas susieja direktyvų tiesioginį veikimą su valstybe (jos institucija), kuri yra atsakinga už ES direktyvos įgyvendinimą ir patvirtina galimybę veikti direktyvai tiesiogiai tik vertikaliai. Teisinės metodologijos požiūriu teisių apribojimo sąvoka sukonkretina sąžiningumo principą, tiksliau maksimoje „*venire contra factum proprium*“ išreikštą teisinę idėją, pagal kurią, jeigu teisės turėtojas netinkamai elgiasi, jam draudžiama pasinaudoti teise šios teisės įpareigoto subjekto atžvilgiu³¹². Tačiau vėlesnėje Teismo praktikoje įtvirtinta plati „valstybės“ koncepcija³¹³, iškėlė abejones dėl tokios pozicijos teisinio pagrįstumo ir teisinio saugumo principo pažeidžiamumo. Taigi Teisingumo Teismas, nepaisydamas kritikos, plačiai apibrėžė „valstybės“ sąvoką direktyvų tiesioginio veikimo doktrinos kontekste. Manytina, kad tokiu būdu Teisingumo Teismas siekė sumažinti šios doktrinos nepakankamumą ir ribotumą bei padidinti ES teisės veiksmingumą. Kaip pažymėjo A. Dashwood, plačiai apibrėždamas sąvoką „valstybė“ Teisingumo Teismas siekė neutralizuoti horizontalaus direktyvų tiesioginio veikimo nebuvimą, išlaikant balansą tarp teisės veiksmingumo ir direktyvos specifiškumo³¹⁴. Be to, „estopelio“ argumentas prarado savo svarumą, nes į „valstybei“ priklausančių subjektų ratą buvo įtraukti su direktyvų įgyvendinimu nesusiję subjektai. Dėl to teiginys, kad tiesioginis direktyvų veikimas yra „sankcija“ už neveikimą, neteko teisinio pagrįstumo. Be to, kriterijai, pagal kuriuos atliekamas subjekto priskyrimas „valstybei“, yra per abstraktūs, kad privatus subjektas be teismo (įskaitant Teisingumo Teismą) galėtų iš anksto nustatyti galimą direktyvos veikimo geometriją. Teisingumo Teismas nurodo,

309 2010 m. lapkričio 18 d. ETT Sprendimas *Georgiev*, C-250/09, Rink. p. I-11869.

310 2004 m. vasario 5 d. ETT Sprendimo *Rieser*, C-157/02, Rink. p. I-1477.

311 Žr. 1979 m. balandžio 5 d. ETT Sprendimo *Ratti*, 148/78, Rink. p. 1629, 22 punktą.

312 Žr. 2011 m. vasario 3 d. generalinės advokatės Trstenjak išvados byloje *Budvar*, C-482/09, Rink. p. I-8701, 60 punktą.

313 1989 m. birželio 22 d. ETT Sprendimas *Costanzo*, 103/88, Rink. p. 1839; 1990 m. liepos 12 d. Sprendimas *Foster ir kt.*, C-188/89, Rink. p. 3313.

314 Dashwood, A. From Van Duijn to Mangold via Marshall: Reducing Direct Effect to Absurdity? *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*. 2006-2007, 9, p. 90.

kad subjektas turi teikti viešąsias paslaugas, tačiau nesukonkretina, kokios tai paslaugos. Gali iškilti klausimas, ar konkretaus subjekto vykdoma veikla priskirtina viešosioms paslaugoms; lieka neaišku, koks turi būti valstybės kontrolės mastas konkrečiam subjektui, kad šis patektų į sąvoką „valstybė“. Taigi dėl „valstybės“ sąvokos teisinio neapibrėžtumo asmenys *a priori* negali identifikuoti, ar ginčas yra vertikalus; atitinkamai negali įvertinti, ar taikoma tiesioginio direktyvų veikimo doktrina; negali nustatyti savo teisių ir pareigų ir pagal tai teisėtai veikti (teisinio saugumo principo numatomumo aspektas).

Dėl plačios ir nevienareikšmės „valstybės“ sampratos gali būti pažeistas ir potencialus atsakovo teisinis tikrumas. Nepriskirdamas savęs „valstybei“ subjektas turi teisėtą lūkestį, kad jo atžvilgiu nebūs taikoma neįgyvendinta direktyva. Visgi nacionalinis teismas (prejudicinio sprendimo pagalba ar be jos) gali priėti priešingos išvados³¹⁵.

Nors nustatyti, ar konkretus subjektas patenka į sąvoką „valstybė“, palikta nacionaliniam teismui. Nacionalinis teismas, turėdamas pakankamai informacijos apie atsakovą, sprendžia, ar gali jį priskirti „valstybei“. Kartais Teisingumo Teismas pateikia savo svarstymus ar siūlymus šiuo klausimu. Pavyzdžiui, nacionalinis teismas byloje *Dominguez* įvardino nagrinėjantis ginčą tarp privačių subjektų, t. y. p. M. Dominguez ir jos darbdavio *Centre informatique du Centre Ouest Atlantique*³¹⁶. Tuo tarpu Teisingumo Teismas pažymėjo, kad šis darbdavys yra institucija, vykdanči veiklą socialinės apsaugos srityje ir nacionalinis teismas turi įvertinti jo statusą. Iš esmės tokia Teisingumo Teismo argumentacija nurodė kryptį nacionaliniam teismui – dar kartą įvertinti atsakovo statusą, vadovaujantis Teisingumo Teismo nustatytais kriterijais. Suprantama, kad ne visais atvejais Teisingumo Teismui pakanka nacionalinės teisinės informacijos tokiam klausimui spręsti³¹⁷; be to, išlieka suklydimo galimybė turint jos nepakankamai. Kitais atvejais akceptuoja nacionalinio teismo pateiktą vertinimą³¹⁸. Siekiant teisinio tikrumo ir vienodos „valstybės“ sampratos skirtingose valstybėse narėse, Teisingumo Teismas turėtų aiškiai apibrėžti kriterijus, pagal kuriuos nacionalinis teismas galėtų nustatyti, ar konkretus subjektas patenka į „valstybės“ sąvoką. Manytina, kad funkcinį testą turėtų atitikti subjektas, kuris ne tik teikia viešąsias paslaugas, tačiau teikia tokias, kurių neturi įgaliojimų teikti privatus subjektas. Tokiu atveju švietimo paslaugas teikiantis valstybinis universitetas arba socialines paslaugas teikianti organizacija nepatektų į sąvoką „valstybė“, nes analogiškas paslaugas gali teikti ir privatus subjektai. Toks vertinimas susiaurintų subjektų ratą, patenkantį į „valstybės“ sąvoką, tačiau būtų artimesnis direktyvų tiesioginio veikimo kilmei.

Lietuvos teismų praktikoje taip pat sprendžiamas klausimas, ar gali konkrečiu atveju direktyva veikti tiesiogiai, t. y. ar bylos šalių santykis yra vertikalus. Kartais bylos šalių statusas yra akivaizdus. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, vadovaudamasis *Marshall / Facini Dori* taisykle³¹⁹, pagal kurią direktyva negali veikti tiesiogiai horizontaliai, byloje *UAB „Telegausa“ v. UAB „TELE2“*³²⁰ konstatavo, kad net jei Direktyvos Nr. 86/683 17 straipsnis atitiktų direktyvų tiesioginio veikimo reikalavimus, jis vis dėlto nega-

315 Apie šio aspekto problematiką žr. Skouris, V. *Effet Utile Versus Legal Certainty: The Case-law of the Court of Justice on the Direct Effect of Directives*. *European Business Law Review*. 2006, 17, p. 244.

316 Žr. 2012 m. sausio 24 d. Sprendimo *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33, 14 punktą.

317 2012 m. sausio 24 d. ETT Sprendimas *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33.

318 2010 m. lapkričio 18 d. ETT Sprendimas *Georgiev*, C-250/09, Rink. p. I-11869.

319 Žr. 1986 m. vasario 26 d. ETT Sprendimo *Marshall*, 152/84, Rink. p. 723, 48 punktą; 1994 m. liepos 14 d. ETT Sprendimo *Faccini Dori*, C-91/92, Rink. p. I-3325 20 punktą.

320 2010 m. birželio 14 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-176/2010.

li būti tiesiogiai taikomas, nes direktyvoms nepripažįstamas tiesioginis horizontalus veikimas, t. y. veikimas, kai ginčas sprendžiamas tarp dviejų privačių subjektų.

Kitais atvejais, nacionaliniam teismui kyla klausimų dėl galimybės direktyvos nuostatai veikti tiesiogiai³²¹. Nors vertinimą dėl subjekto atitikimo „valstybės“ sąvokai turi atlikti nacionalinis teismas, tačiau Teisingumo Teismas yra pasisakęs dėl Lietuvos subjekto, VĮ „Indėlių ir investicijų draudimas“ (toliau – IID), statuso. Teisingumo Teismas priminė, „kad tarp subjektų, kurių atžvilgiu galima remtis tiesioginį veikimą galinčia turėti direktyvos nuostata, yra ir įstaigos, kurioms, kad ir kokia būtų jų teisinė forma, valdžios institucijos aktu ir jos kontroliuojamiems buvo pavesta teikti viešąsias paslaugas ir kurios dėl to turi nepaprastai didelius įgaliojimus, palyginti su santykiais tarp privačių asmenų taikomomis taisyklėmis³²²“. Teisingumo Teismas nurodė Lietuvos teismui patikrinti, ar IID, kurios uždavinys, *o tai neginčytina*, yra užtikrinti indėlių ir įsipareigojimų investuotojams apsaugą finansinių įstaigų nemokumo atveju, atitinka šias sąlygas. Taigi nacionaliniam teismui suformuluota pareiga atlikti funkcinį ir kontrolės testus. Kaip jau minėta, *funkcinis testas*, apima subjekto vykdomos veiklos vertinimą. Pagal Indėlių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymą IID patikėta *inter alia* drausti kredito įstaigų indėlininkų indėlius ir įsipareigojimus investuotojams, apskaičiuoti ir išmokėti draudėjų indėlininkams ir investuotojams draudimo išmokas (18 straipsnis). Taigi vienintelei valstybės įmonei „Indėlių ir investicijų draudimas“ nacionaliniu įstatymu, įgyvendinančiu ES direktyvas, pavesta atlikti specifines viešąsias funkcijas siekiant užtikrinti indėlių ir įsipareigojimų investuotojams apsaugą finansų įstaigų nemokumo atveju ir taip prisidėti prie finansų rinkos stabilumo palaikymo ir visuomenės pasitikėjimo finansų įmonėmis didinimo. Atliekant *kontrolės testą* svarbu pažymėti, kad IID yra pagal Gyventojų indėlių draudimo įstatymą Lietuvos Respublikos Vyriausybės iš valstybės turto įsteigta valstybės įmonė, kurios savininko teises ir pareigas įgyvendina Finansų ministerija (16 straipsnis). Darytina išvada, kad patvirtinus nacionalinės draudimo įmonės atitikimą „valstybės“ sąvokai galimas tiesioginis direktyvos nuostatų veikimas. Nors buvo pagrįsta tikėtis tokio nacionalinio teismo vertinimo, tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nuėjo kitu keliu³²³. Kaip analizuota skirsnyje aukščiau, po prejudicinio sprendimo apskritai nebuvo sprendžiamas direktyvos tiesioginio veikimo klausimas. Autorės pateiktas subjekto vertinimas išlieka aktualus kitų, dar nagrinėjamų bylų atveju.

2.1.3. Europos Sąjungos direktyvos įgyvendinimo laikas turi būti pasibaigęs

Pareiga įgyvendinti direktyvą atsiranda valstybėms narėms nuo direktyvos įsigaliojimo, t. y. po jos paskelbimo Oficialiajame leidinyje, pačioje direktyvoje nurodytą dieną³²⁴. Jei nėra nurodyta konkreti įsigaliojimo data, tuomet direktyva įsigalioja dvidešimtą dieną po jos publikavimo (SESV 297 str.). Pačios direktyvos baigiamosiose nuostatose valstybei

321 Žr. 2015 m. birželio 25 d. ETT Sprendimo C-671/13, VĮ „Indėlių ir investicijų draudimas“, ECLI:EU:C:2015:418, 30 punktą.

322 Žr. 2015 m. birželio 25 d. ETT Sprendimo C-671/13, VĮ „Indėlių ir investicijų draudimas“, ECLI:EU:C:2015:418, 59 punktą.

323 2015 m. lapkričio 17 d. LAT nutartis Nr. 3K-7-602-684/2015.

324 Pagal Europos Ekonominės Bendrijos sutartį nebuvo pareigos skelbti direktyvas Oficialiajame leidinyje. Pagal EEB sutarties 191 str. 2 d. tuometinę redakciją pareiga įgyvendinti direktyvą atsiradavo nuo tos dienos, kai jos tekstas buvo notifikuojamas valstybei narėi, kuriai ji skirta.

narei yra nurodomas direktyvos įgyvendinimo terminas, kuris gali būti nuo kelių mėnesių iki kelių metų. Atskirais atvejais skirtingoms valstybėms narėms ar skirtingoms direktyvos nuostatomis gali būti nustatomas skirtingas įgyvendinimo terminas. Šis terminas skiriamas tam, kad valstybės narės galėtų pasiruošti įgyvendinti direktyvą ir priimti ją perkeliančias nuostatas.

Direktyvų tiesioginio veikimo klausimas keltinas tik pasibaigus direktyvos įgyvendinimo laikui. Pavyzdžiui, jau analizuotos *Ratti* bylos atveju kaltinamasis galėjo pasiremti tik direktyvos, kurios įgyvendinimo laikas pasibaigęs, nuostatomis (kitos direktyvos įgyvendinimo laikas dar nebuvo suėjęs)³²⁵.

Atsižvelgiant į tai, kad direktyvos įgyvendinimui valstybėse narėse nustatomas tam tikras laikotarpis, praktikoje iškyla klausimai, kokios teisės ir pareigos kyla šiuo įgyvendinimo laikotarpiu. Kiekviena valstybė narė pagal savo teisėkūros programą pasirenka, kada priims direktyvą įgyvendinančias teises nuostatas. Tais atvejais, kai įgyvendinimo laikotarpis yra ilgas ir planuojama įgyvendinti šio laikotarpio pabaigoje, svarbu, kad kiti valstybės teisėkūros procesai nepakenktų direktyvos tikslų įgyvendinimui ateityje, t. y. būtų susilaikyta nuo veiksmų, galinčių pakenkti veiksmingam direktyvos veikimui ateityje. Dėl to nacionaliniams atsakingiems subjektams tenka sunki užduotis – žvelgti į įgyvendinimo procesą plačiau.

Generalinis advokatas F. Mancini iškėlė direktyvų veikimo / poveikio jų įgyvendinimo laikotarpiu klausimą, teigdamas, kad: „<...> net jeigu direktyvoje nėra aiškios sąlygos dėl susilaikymo nuo veiksmų, jos paskelbimas turi „blokuojamąjį“ poveikį (vok. *Sperrwirkung*)³²⁶ įterpta autorės), t. y. valstybėms narėms draudžiama priimti direktyvos nuostatomis prieštaraujančias priemones <...>“. Valstybės narės per įgyvendinimo laikotarpį turi susilaikyti nuo naujų priemonių, kurios galėtų prieštarauti direktyvai, tačiau gali likti galioti su direktyva nesuderinamos taisyklės³²⁷. Teisingumo Teismas, vystydamas praktiką šioje srityje, sprendime *Inter-Environnement Wallonie* aiškiai pasakė, kad įgyvendinimo terminas skirtas tam, kad valstybės narės imtųsi būtinų veiksmų direktyvos tikslams pasiekti iki įgyvendinimo termino pabaigos. Tačiau kol terminas nepasibaigė, valstybėms negali būti priekaištaujama, kad jos neperkėlė direktyvos į savo vidaus teisės sistemą. Be to, per šį laikotarpį jos turi nepriimti nuostatų, galinčių labai pakenkti direktyva siekiamam rezultatui³²⁸.

Tam tikrą analogiją su tarptautine teise išvedė generalinis advokatas M. P. Maduro, pasakydamas, kad šis „gera valia“ grindžiamas požiūris iš esmės panašus į atitinkamą tarptautinės teisės nuostatą. Remiantis 1969 m. gegužės 23 d. Vienos konvencijos dėl tarptau-

325 Sprendimo *Ratti* rezoliucinės dalies 5 punktas: 1977 m. lapkričio 7 d. Europos Bendrijų Tarybos direktyva Nr. 77/728 negali turėti jokios įtakos asmeniui, kuris laikėsi minėtos direktyvos nuostatų nepasibaigus valstybei narėi nustatytam nuostatų suderinimo laikotarpiui, į kurį galėtų atsižvelgti nacionaliniai teismai (1979 m. balandžio 5 d. ETT Sprendimas *Ratti*, 148/78, Rink. p. 1629).

326 Oppermann, T.; Classen, C. D.; Nettesheim, M. *Europarecht*. München: Verlag C. H. Beck, 2009, p. 183.

327 Žr. 1987 m. spalio 7 d. generalinio advokato G. Mancini išvados byloje *Teuling*, C-30/85, Rink. p. I-2497, 7 punktą.

328 Žr. 1997 m. gruodžio 18 d. Sprendimo *Inter-Environnement Wallonie*, C-129/96, Rink. p. I-7411, 42–45 punktus.

tinių sutarčių teisės 18 straipsniu, „valstybė privalo susilaikyti nuo veiksmų, kurie pažeistų sutarties objektą ir jos tikslą <...>“³²⁹.

Iš esmės, įgyvendinimo laikotarpiu valstybė narė vykdo savo įstatymų leidybos procesą, tačiau svarbu, kad priimamos teisės normos „rimtai nepakenktų“ direktyvos tikslams. Nacionalinės teisės nuostatos gali rimtai pakenkti direktyvos tikslams, kai jos gali sukurti ilgalaikę ES tikslams prieštaraujančią situaciją. Tokia padėtis gali atsirasti dėl priimtų nuostatų arba dėl susidariusių ES tikslams prieštaraujančių *de facto* aplinkybių, kurias sudėtinga pakeisti. „Pavyzdžiui, nacionalinės teisės nuostatos gali nustatyti pareigas, kurių vykdymas daro ES lygiu atliktą suderinimą neveiksmingą ar nustato tam tikras pasirinkimo galimybes, galinčias išlikti po įgyvendinimo termino pabaigos ir savo ruožtu turėti įtakos tolesniems ES lygiu priimamų sprendimų pokyčiams“³³⁰.

Akivaizdu, kad direktyva negali veikti tiesiogiai, kol nepasibaigęs jos įgyvendinimo laikas. Tačiau ar įgyvendinimo laikotarpiu direktyva gali veikti netiesiogiai, t. y. ar kyla pareiga aiškinti nacionalinę teisę suderintai su direktyvos nuostatomis. Teisingumo Teismas *Adeneler* sprendime teigė, kad suderinto aiškinimo pareiga atsiranda tik pasibaigus direktyvos perkėlimo terminui, kartu priminė ankstesnę savo praktiką, pagal kurią valstybių narių teismai direktyvos perkėlimo laikotarpiu *kuo labiau privalo susilaikyti* (pažymėta autorės) nuo tokio nacionalinės teisės aiškinimo, kuris, pasibaigus terminui direktyvai perkelti, galėtų rimtai sutrukdyti įgyvendinti šia direktyva siekiamą tikslą³³¹. Pastaroji mintis kelia daug diskusijų, nes neaišku, ką reiškia „kuo labiau susilaikyti“. Plačiau šio aspekto problematika atskleidžiama trečioje disertacijos dalyje.

Atsižvelgiant į tai, kad nagrinėjama sąlyga yra pakankami aiški ir kiekvienas subjektas gali pasitikrinti, kada pasibaigia direktyvos įgyvendinimo laikas, nustatius, kad įgyvendinimo terminas suėjo, kelti direktyvos tiesioginio veikimo klausimą. Šiuo aspektu neiškyla teisinio saugumo principo pažeidimo klausimas.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje gilinosi į šį aspektą. Civilinėje byloje „*Smulkus urmas*“ v. *Plungės rajono savivaldybės administracija*³³² teisėjų kolegija taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad teismo pareigos užtikrinti tiesioginį direktyvų veikimą vykdydamas iš principo aktualus pasibaigus direktyvos įgyvendinimo nacionalinėje teisės sistemoje terminui. Detaliau plėtodamas šį aspektą LAT nurodė: „[N]eįgyvendinta Europos Sąjungos direktyva privatiems subjektams gali (esant direktyvų tiesioginio veikimo prielaidoms ir sąlygoms bei nesant kitų ribojimų) sukelti padarinių tik pasibaigus jos perkėlimo į nacionalinę teisės sistemą terminui. Nesuėjus šiam terminui, valstybės narės išlaiko savo veiksmų laisvę. Tačiau ši jų veiksmų laisvė nėra neribota *de minimis* tiek, kiek jos privalo susilaikyti nuo veiksmų (pasyvioji pareiga), prieštaraujančių direktyvos siekiamiems tikslams. Tai reiškia, kad valstybės narės gali prieš direktyvos įgyvendinimo terminą ją perkelti į nacionalinės teisės sistemą, tačiau bet koku atveju jos tai turi padaryti tinkamai. Net jei valstybės narės atitinkamų veiksmų tiesiogiai nesieja su direktyvos įgyvendinimu,

329 Žr. 2007 m. sausio 25 d. generalinio advokato M. P. Maduro išvados byloje *Europos Komisija prieš Belgijos Karalystę*, C-422/05, Rink. p. I-4749, 39–42 punktus.

330 Žr. 2007 m. sausio 25 d. generalinio advokato M. P. Maduro išvados byloje *Europos Komisija prieš Belgijos Karalystę*, C-422/05, Rink. p. I-4749, 49 punktą.

331 Pvz., 1997 m. gruodžio 18 d. ETT Sprendimo *Inter-Environnement Wallonie*, C-129/96, Rink. p. I-7411, 45 punktas; 2003 m. gegužės 8 d. ETT Sprendimo *ATRAL*, C-14/02, Rink. p. I-4431, 58 punktas bei 2005 m. lapkričio 22 d. ETT Sprendimo *Mangold* C-144/04, Rink. p. I-9981, 67 punktas.

332 2011 m. balandžio 5 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-155/2011.

bet koku atveju jie (veiksmai) negali lemti direktyvos tikslų ir siekiamo rezultato paneigimo.“ Ši Teismo pozicija grindžiama Teisingumo Teismo praktika bei ieškoma analogų kitose teisės sistemose. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šią pareigą sieja su 1969 m. gegužės 29 d. Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės 18 straipsnio nuostatose įtvirtintu įsipareigojimu nepažeisti sutarties objekto ir jos tikslo iki jos įsigaliojimo. Šio tarptautinės teisės principo Europos Sąjungos teisės kontekste taikymo specifiškumą išskiria LAT, ypač kiek tai susiję su nacionalinių teismų vaidmeniu užtikrinant privačių subjektų teisių gynybą ir Europos Sąjungos teisės veiksmingumą. Nagrinėjamas sprendimas yra ypatingos reikšmės kalbant apie netiesioginį direktyvų veikimą. Šis aspektas tiriamas trečioje disertacijos dalyje. Tiesioginio direktyvų veikimo kontekste svarbus yra teisėjų kolegijos daromas aiškus tiesioginio direktyvų veikimo ir netiesioginio direktyvų veikimo doktrinų atribojimas, analizuojant jų taikymo sąlygas ir ribojimus.

2.1.4. Europos Sąjungos direktyva turi būti neįgyvendinta arba netinkamai įgyvendinta

ES direktyva turi būti perkelta ne tik laiku, bet ir tinkamai, t. y. valstybėms narėms keliamas rezultato reikalavimas, pasirenkant formą ir būdus. Svarbu užtikrinti, kad nacionalinėje teisėje būtų efektyvios direktyvos tikslus atitinkančios nuostatos. Taigi nepakanka tekstinio perkėlimo, būtinas šių nuostatų veiksmingumo užtikrinimas. Jei direktyva apskritai neįgyvendinta per nustatytą laikotarpį, analizuojama tiesioginio veikimo sąlyga laikytina įvykdyta. Sudėtingiau, kai reikia įvertinti, ar direktyva įgyvendinta tinkamai.

Praktikoje gali susiklostyti įvairių situacijų. Valstybės narės galiojančios nacionalinės nuostatos gali atitikti direktyvą iki jos įsigaliojimo. Tokiu atveju užteks nurodyti, kad įstatymas įgyvendina direktyvą. Kitu atveju gali reikėti ne tik priimti naujus nacionalinės teisės aktus, tačiau suderinti su direktyva ir jau galiojančius.

Teisėkūros procese direktyvos įgyvendinimas nacionalinėje teisėje yra sudėtingas ir kompleksinis procesas. Kaip rodo praktika, dažnai valstybės, siekdamos tinkamai įgyvendinti direktyvą, tiesiog pažodžiui direktyvos nuostatas perrašo nacionaliniame įstatyme. Nors iš pirmo žvilgsnio tai atrodo „saugiausias“ kelias, tačiau dėl skirtingos terminologijos, skirtingų nacionalinių teisės sistemų, dėl ES sąvokų autonomiškumo, direktyvų tikslų pasiekimas nacionalinėje erdvėje gali tapti komplikuoatas ir skirtingas įvairiose valstybėse narėse. Už direktyvos įgyvendinimą atsakingas nacionalinis teisėkūros subjektas turi užtikrinti direktyvos perkėlimą laiku. Tačiau jis nėra kompetentingas aiškinti direktyvos nuostatų, todėl jos įgyvendinimas vyksta pagal esamą nacionalinį kontekstą ir supratimą. Praktikoje, iškilus klausimui, ar direktyvos tikslai pasiekti, visų pirma reikia sugebėti tuos tikslus identifikuoti ir suvokti, kad galima būtų atlikti vertinimą.

Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje, siekiant sklandaus ir veiksmingo direktyvų perkėlimo, parengtas veiksmingo direktyvų perkėlimo vadovas³³³, kuriame *inter alia* nurodyta, kad įgyvendinant direktyvą turi būti vengiama reglamentuoti plačiau (angl. *over-implementation, gold-plating*), nei reikalauja direktyvoje nustatyti minimalūs reikalavimai, iš-

333 Transposition Guidance: How to Implement European Directives Effectively < https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/229763/bis-13-775-transposition-guidance-how-to-implement-european-directives-effectively-revised.pdf > [2014-10-26].

plečiant taikymo apimtį, nustatant papildomus ribojimus ir pan. Be to, siūloma perrašyti pažodžiui sąvokas (angl. *copy-out*), kai tai yra įmanoma, siekiant išvengti turinio iškraipymo. Tokio pobūdžio rekomendacijos yra naudingos teisėkūros subjektui.

Lietuvoje taip pat parengtos Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimo nacionalinėje teisėje ir administracinės naštos pagrįstumo įvertinimo rekomendacijos siekiant išvengti perteklinio³³⁴ (angl. *gold plating*) reguliavimo. Įprastai tai siejama su nacionaliniu reguliavimu, kuris viršija ES teisės reikalavimus ir (arba) nebūtinai ES teisės akte nustatytiems tikslams pasiekti: pavyzdžiui, nustatomi griežtesni ar papildomi reikalavimai nei numato ES teisės aktas; nevertinama ir nepasinaudojama kitomis ES teisės akte numatytais įgyvendinimo alternatyvomis; siekiama išsaugoti galiojančius griežtesnius nacionalinės teisės reikalavimus, kai ES teisės aktas numato mažesnius reikalavimus; siūloma ankstesnė įgyvendinančio teisės akto įsigaliojimo data³³⁵. Manytina, kad Europos teisės departamento prie Lietuvos Respublikos ministerijos parengtos rekomendacijos yra reikšmingos siekiant išvengti papildomą administracinę naštą sukuriant perteklinio reguliavimo ir užtikrinant ES direktyvų veiksmingumą. Visgi jos yra skirtos subjektams, veikiantiems nacionalinės teisės, įgyvendinančios ES teisę, teisėkūros procese. Su kitais iššūkiais susiduria nacionaliniai teismai, vertinantys, ar direktyva įgyvendinta tinkamai, šiam tenka sunki užduotis – suvokti direktyvos tikslus ir turinį ir iširti nacionalinės teisės (nebūtinai vieno teisės akto) atitikimą direktyvai. Keliant klausimą, ar direktyva įgyvendinta tinkamai, reikia įvertinti tris kriterijus: visų pirma, įgyvendinančios nuostatos turinį; antra, įgyvendinančios nuostatos pobūdį ir, trečia, veiksmingą taikymą praktikoje³³⁶. Jei direktyvos nuostata neaiški, nacionalinis teismas gali kreiptis dėl prejudicinio sprendimo. Gavęs išaiškinimą, nacionalinis teismas galės įvertinti nacionalinės nuostatos atitikimą direktyvai.

Taigi nacionalinės teisės atitikimo direktyvai vertinimas yra sudėtingas nacionaliniam teismui. Čia reikalingas sisteminis požiūris ir nacionalinės teisės sistemos išmanymas. Numatomumo aspektu asmeniui sunku nustatyti nacionalinės teisės atitikimo direktyvai vertinimo rezultatą. Kaip rodo praktika, net asmeniui teigiant, kad direktyva įgyvendinta netinkamai ir teisiniu apibrėžtumui reikalingas direktyvos išaiškinimas, nacionalinis teismas vadovaujasi *acte clair* doktrina ir savarankiškai išspręsti nacionalinės teisės atitikimo direktyvai klausimą³³⁷.

2.2. Europos Sąjungos direktyvų „substitucijos“ ir „netaikymo“ veikimo teisinis pagrįstumas

Svarbu priminti, kad sprendžiant ginčą tarp privataus asmens ir „valstybės“, nustatytus nacionalinio įstatymo prieštaravimą direktyvos tiesioginio veikimo nuostatai, toks

334 Perteklinis reguliavimas (*gold-plating*) turėtų būti suprantamas kaip bet kokie reikalavimai, įskaitant ir administracinio pobūdžio reikalavimus, kuriuos siūloma įtvirtinti ar kurie yra įtvirtinti nacionaliniame teisės akte, įgyvendinančiame ES teisės aktą ir kurie viršija ES teisės akte nustatytus reikalavimus ir (arba) yra nebūtinai ES teisės akte nustatytiems tikslams pasiekti. <<http://gold-plating.etd.lt/>>

335 Šiuo klausimu žr. <<http://gold-plating.etd.lt/>>

336 Žr. Prechal, S. *Directives in EC law*. Oxford University Press, 2006, p. 32.

337 2014 m. birželio 20 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-324/2014.

nacionalinis įstatymas turi būti netaikomas³³⁸. Tiek teisės doktrinoje³³⁹, tiek generaliniai advokatai³⁴⁰ skiria dvi su prieštaravimu direktyvai susijusias sąvokas: „substitucijos“ („pa-keičiamasis“) veikimas (angl. *substitution effect*) ir „netaikymo“ („pašalinamasis“) veikimas (angl. *exclusionary effect*). Tai kelia klausimus: kokia tokio skirstymo prasmė ir reikšmė, kada galimi šie veikimo būdai.

Pirmiausia reikia išsiaiškinti, koks šių sąvokų turinys. Pirmoji, „substitucijos“ veikimas reiškia, kad asmuo remiasi teisėmis, įtvirtintomis ES teisės akte, kurios nėra reglamentuotos nacionalinėje teisėje arba kurios reglamentuotos, tačiau dėl prieštaravimo ES teisės aktui netaikomos. Taip „sukuriama“ teisė, t. y. ES teisės nuostata tampa nacionalinės teisės substitutu. Pastaruoju atveju ES teisės norma gali būti naudojama kaip „kardas“ – naujų teisių šaltinis. Kai teisės norma yra naudojama kaip „skydas“, t. y. apsauga, tampa aktualus vadinamasis „netaikymo“ veikimas³⁴¹. Jei nacionalinės teisės norma neatitinka ES teisės, ji turi būti netaikoma. Pažymėtina, kad tokiu atveju bus netaikoma prieštaraujanti nacionalinės teisės norma, tačiau nesprenžiamas jos galiojimo klausimas³⁴². Kai kurių mokslininkų nuomone, šis veikimas yra ES teisės viršenybės principo išraiška³⁴³. Teisingumo Teismo tiriami atskiri ES teisės viršenybės principo taikymo aspektai (pvz., ES teisė negali būti vertinama pagal nacionalinės teisės aktus³⁴⁴; konstitucinė ir Europos Sąjungos kontrolė yra atsietos³⁴⁵) išreiškia ES perspektyvą. Tam, kad ES teisės viršenybės principas galėtų būti veiksmingas nacionaliniame teisme, svarbi tampa nacionalinė kons-

338 Žr. 2010 m. sausio 12 d. ETT Sprendimą *Petersen*, C-341/08, Rink. p. I-47.

339 De Mol, M. *Dominguez: A Deafening Silence Court of Justice of the European Union* (Grand Chamber). Judgement of 24 January 2012, Case C-282/10, *Maribel Dominguez v. Centre informatique du Centre Ouest Atlantique and Préfet de la région Centre*. *European Constitutional Law Review*. 2012, 6, p. 281; De Mol, M. The Novel Approach of the CJEU on the Horizontal Direct Effect of the EU Principle of Non-Discrimination: (Unbridled) Expansionism of EU Law? *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 2011, 18 (1-2), p. 110–111; Danwitz, T. Rechtswirkung von Richtlinien in der neueren Rechtsprechung des EuGH. *Juristenzeitung*. 2007, p. 703–704; Tridimas, T. Black, White, and Shades of Grey: Horizontality of Directives Revisited. *Yearbook of European Law*. 2001-2002, 21, p. 328, 329; Arnall, A. *The European Union and its Court of Justice*. Oxford University Press, 2006, p. 240–245.

340 Žr. 1999 m. gruodžio 16 d. generalinio advokato Saggio išvados byloje *Océano Grupo Editorial*, C-240/98 iki C-244/98, Rink. p. I-4941, 30 ir tolimesnius punktus; 2000 m. sausio 11 d. generalinio advokato Léger išvados byloje *Linster*, C-287/98, Rink. p. I-6917, 50 ir tolimesnius punktus; 2003 m. gegužės 6 d. generalinio advokato D. Ruiz-Jarabo Colomer išvados, byloje *Pfeiffer*, C-397/01–C-403/01, Rink. p. I-8835, 25 ir tolimesnius punktus.

341 Žr. De Witte, B. Direct Effect, Supremacy, and the Nature of the Legal Order. (ed. P. Craig ir G. de Burca) *The Evolution of EU Law*. Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 331.

342 2009 m. lapkričio 19 d. ETT Sprendimą *Filipiak*, C-314/08, Rink. p. I-11049, 83 punktą; De Mol, M. *Dominguez: A Deafening Silence Court of Justice of the European Union* (Grand Chamber). Judgement of 24 January 2012, Case C-282/10, *Maribel Dominguez v. Centre informatique du Centre Ouest Atlantique and Préfet de la région Centre*. *European Constitutional Law Review*. 2012, 6, p. 281; De Mol, M. The Novel Approach of the CJEU on the Horizontal Direct Effect of the EU Principle of Non-Discrimination: (Unbridled) Expansionism of EU Law? *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 2011, 18 (1-2), p. 110–111.

343 Lenaerts, Cf. K.; Corthaut, T. Of Birds and Hedges: the Role of Primacy in Invoking Norms of EU Law. *European Law Review*. 2006, 31, p. 287–315; Muir, E. Of Ages in – Edges of EU Law. *Common Market Law Review*. 2011, 1, p. 42–47.

344 Žr. 1970 m. gruodžio 17 d. ETT Sprendimo *Internationale Handelsgesellschaft*, 11/70, Rink. 1125, 3 punktą.

345 Žr. 2010 m. rugsėjo 8 d. ETT Sprendimo *Winner Wetten*, C-409/06, Rink. p. I-8015, 53-56, 66–71 punktus.

titutinė perspektyva. Lietuva³⁴⁶ ir keletas kitų valstybių narių³⁴⁷ pripažįsta ES teisės viršenybę nacionalinės teisės (išskyrus konstitucijos) atžvilgiu. Kitos valstybės narės pripažįsta besąlyginę arba apribotą ES teisės viršenybę, kai kuriose šis klausimas lieka atviras³⁴⁸.

Atsižvelgiant į keletą diskutuotinių aspektų toliau detaliau aptariama „substitucijos“ veikimo ir pareigos netaikyti direktyvai prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos („netaikymo“ veikimo) teisinis pagrįstumas.

Skirstymas į „substitucijos“ ir „netaikymo“ veikimą yra prancūziškos kilmės³⁴⁹. Aki-vaizdu, kad Teisingumo Teismas neturi jurisdikcijos nacionalinį teisės aktą, neatitinkantį ES teisės, paskelbti negaliojančiu, tačiau žvelgiant per ES teisės konstitucinės doktrinos prizmę tokio nacionalinio teisės akto taikymas būtų nesuderinamas su ES teisės pagrindą sudarančiais reikalavimais. Dėl to nacionalinis teismas turi daryti viską, kas reikalinga tam, jog nebūtų taikomos nacionalinės teisės aktų nuostatos, galinčios sudaryti kliūtį visapusiškam ES teisės normų veiksmingumui.

Remiantis ES teisės viršenybės principu, nacionalinės teisės aktai, prieštaraujantys ES teisės nuostatai, turi būti netaikomi³⁵⁰. Kada ši pareiga turi būti taikoma, priklauso nuo ES teisės normos ir jos atitikimo tiesioginio veikimo sąlygoms. Kai nacionalinės teisės nuostata prieštarauja steigimo sutarčiai, nacionalinis teismas turi taikyti ES teisę iškart, nelaukdamas nacionalinio konstitucinio teismo sprendimo, kuriuo nacionalinės teisės norma būtų pripažinta netaikytina; be to, nesvarbu, ar ši nuostata priimta anksčiau, ar vėliau už ES teisės nuostatą. Pareiga netaikyti tokios teisės normos kyla tik ES teisės reguliavimo srityje ir tik tiek, kiek ji prieštarauja ES teisei³⁵¹. Minėtoje *Simmenthal* byloje buvo kalbama apie prieštaravimą tiesiogiai veikiančiam, t. y. pakankamai aiškiam ir besąlyginei, nereikalaujančiam papildomo įgyvendinimo EB sutarties nuostatai. Tačiau liko atviras klausimas, ar ši pareiga galioja ir tais atvejais, kai nacionalinės teisės normos kolizija kyla su kitais ES teisės šaltiniais.

346 Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, kalbėdamas apie nagrinėjamo konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 2 straipsnį, 2006 m. kovo 14 d. nutarime pasako, kad joje „*expressis verbis*“ nustatyta kolizijos taisyklė, įtvirtinanti Europos Sąjungos teisės aktų *taikymo pirmenybę* (pažymėta autorės) tais atvejais, kai Europos Sąjungos teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytuojau Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose (nesvarbu, kokia jų teisinė galia) *išskyrus pačią Konstituciją* (pažymėta autorės) (*Valstybės žinios*, 2006, Nr. 30-1050). Detaliau šis klausimas nagrinėjamas disertacijos ketvirtoje dalyje.

347 Prancūzija, Lenkija, Graikija. Duomenys pateikti pagal T. Kruis tyrimą: *Der Anwendungsvorrang des EU-Rechts in Theorie und Praxis*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013, p. 54–73.

348 Estija, Suomija, Liuksemburgas, Olandija, Austrija, Kipras pripažįsta besąlyginę ES teisės viršenybę; Belgija, Danija, Didžioji Britanija, Airija, Italija, Portugalija, Slovėnija, Švedija, Ispanija, Čekija, Vengrija pripažįsta ES teisės viršenybę su tam tikrais apribojimais; Latvijoje, Maltoje, Rumunijoje, Bulgarijoje, Slovakijoje neišspręstas ES teisės viršenybės klausimas. Duomenys pateikti pagal T. Kruis tyrimą: *Der Anwendungsvorrang des EU-Rechts in Theorie und Praxis*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013, p. 54–73.

349 Tridimas, T. Black, White, and Shades of Grey: Horizontality of Directives Revisited. *Yearbook of European Law*, 2001-2002, 21, p. 330.

350 Žr., be kita ko, 1978 m. kovo 9 d. Sprendimo *Simmenthal*, 106/77, Rink. p. 629, 17 punktą ir 1990 m. birželio 19 d. Sprendimo *Factortame ir kt.*, C-213/89, Rink. p. I-2433, 18 punktą.

351 Žr. 1978 m. kovo 9 d. ETT Sprendimo *Simmenthal*, C-106/77, Rink. p. 629, 21 punktą.

Teisingumo Teismas sprendime *Mangold* byloje³⁵² iškėlė klausimą, ar pareiga netaikyti prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos kyla ir ES bendrojo teisės principo, ir direktyvos atžvilgiu? Teisingumo Teismas, cituodamas *Simmenthal* sprendimą, konstatavo, kad „[n]acionalinis teismas privalo visiškai užtikrinti bendrojo nediskriminavimo dėl amžiaus principo taikymą, netaikydamas nė vienos prieštaraujančios nacionalinės teisės akto nuostatos, net jei nėra pasibaigęs direktyvos perkėlimo terminas (pažymėta autorės)“.³⁵³ Įdomu tai, kad Teisingumo Teismas pareigą nacionaliniam teismui kildino remdamasis dviem skirtingos hierarchijos ES teisės šaltiniais, t. y. bendruoju ES teisės principu ir ES antrinės teisės aktu – direktyva. Nacionalinio teismo pareigos susiejimas ne tik su bendruoju ES teisės principu, bet ir direktyva (nesuėjus įgyvendinimo terminui) sukūrė teisinio netikrumo situaciją, atsizvelgiant ir į tai, kad ginčas vyko tarp privačių subjektų³⁵⁴.

Kitoje byloje, *Association de médiation sociale*³⁵⁵, Teisingumo Teismas *inter alia* nagrinėjo nacionalinio teismo klausimą, ar pagrindine darbuotojų teise į informaciją ir konsultacijas, pripažinta Chartijos 27 straipsniu ir patikslinta Direktyvos 2002/14³⁵⁶ nuostatomis, galima remtis privačių asmenų ginčiuose siekiant netaikyti jai prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos. Teisingumo Teismas konstatavo, kad „Chartijos 27 straipsnis, vienas arba siejamas su Direktyvos 2002/14 nuostatomis, turi būti aiškinamas taip, kad kai šią direktyvą perkelianti nacionalinė nuostata <...> yra nesuderinama su Sąjungos teise, šiuo Chartijos straipsniu negalima remtis privačių asmenų ginčiuose siekiant, kad nebūtų taikoma minėta nacionalinės teisės nuostata“³⁵⁷. Dėl to, jei subjektas nėra „valstybė“, kaip šią sąvoką supranta Teisingumo Teismas, ieškovas gali apsvarstyti valstybės atsakomybės klausimą iškėlimą kaip asmens teisių gynybės būdą³⁵⁸.

Problemiškiau yra tuo atveju, kai iškyla klausimas dėl nacionalinio akto atitikimo išimtinai direktyvai horizontalaus santykio atveju. Kadangi „substitucijos“ veikimo atveju ES teisės aktas yra taikomas vietoje nacionalinės teisės akto ir asmuo įgyja teisę remtis ES teisės akte įtvirtintomis teisėmis, tai direktyva, kaip specifinis ES teisės aktas, negali tiesiogiai pakeisti taikytino nacionalinės teisės akto, t. y. turėti „substitucijos“ veikimo nacionaliniame procese tarp privačių subjektų³⁵⁹. Tuo tarpu „netaikymo“ veikimo atveju netaikoma direktyvai prieštaraujanti nacionalinės teisės norma, nustatanti pareigą asmeniui, tačiau nesukuriamas naujos teisės. Taigi direktyvai prieštaraujančios nacionalinės teisės normos netaikymas („netaikymo“ veikimas) negali būti asimiliuojamas su „*a contrario*“ direktyvos veikimu („substitucijos“ veikimu)³⁶⁰.

352 2005 m. lapkričio 22 d. Sprendimas *Mangold* C-144/04, Rink p. I-9981.

353 Žr. 2005 m. lapkričio 22 d. Sprendimo *Mangold* C-144/04, Rink p. I-9981, 77, 78 punktus.

354 Detaliau šią problematiką autorė tiria disertacijos 4.1 skyriuje.

355 Žr. 2014 m. sausio 15 d. ETT Sprendimo, *Association de médiation sociale*, C-176/12, ECLI:EU:C:2014:2.

356 2002 m. kovo 11 d. Europos Parlamento Ir Tarybos Direktyva 2002/14/EB dėl bendros darbuotojų informavimo ir konsultavimosi su jais sistemos sukūrimo Europos bendrijoje (OL L 80, 2002 m. kovo 23 d.).

357 Žr. 2014 m. sausio 15 d. ETT Sprendimo, *Association de médiation sociale*, C-176/12, ECLI:EU:C:2014:2, 41, 51 punktus.

358 Detaliau šis aspektas nagrinėjamas disertacijos 3.2 skyriuje.

359 Apie direktyvų veikimą žr. Editorial Comments. *Common Market Law Review*. 2006, 43, p. 4.

360 Žr. Figueroa Regueiro, P. V. Invocability of Substitution and Invocability of Exclusion: Bringing Legal Realism to the Current Developments of the Case Law of “Horizontal” Direct Effect of Directives. *Jean Monnet Working Paper*. 2002 (7), p. 30.

Toliau keltini klausimai, kada ir kokiomis sąlygomis galimi direktyvos „netaikymo“ ir „substitucijos“ veikimai. Generalinis advokatas Saggio teigė, kad „netaikymo“ veikimas yra galimas ir įpareigojantis nacionalinį teismą netaikyti jokios direktyvai prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos³⁶¹. Ši pozicija buvo siejama ne su direktyvų tiesioginiu veikimu, o su ES teisės viršenybės principu. Teisės doktrinoje, kalbant apie tiesioginio veikimo principo ir viršenybės principo santykį, toks požiūris sietinas su *pirmenybės* koncepcija, pagal kurią viršenybės principas vaidina pagrindinį vaidmenį užtikrinant nacionalinės teisės ir ES teisės vieningumą. Šiuo atveju nesvarbu, ar ES teisės norma yra tiesiogiai veikianti³⁶², jei siekiama netaikyti ES teisei (ir direktyvai) prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos. Tačiau tais atvejais, kai santykinis horizontalus, tai remiantis direktyva privatus subjektas negali įgyvendinti savo subjektyvių teisių³⁶³. T. Tridimas, analizuodamas „substitucijos“ ir „netaikymo“ veikimo skirtumus, teigė, kad „substitucijos“ atveju direktyvos nuostata turi būti aiški ir besąlyginė; toks reikalavimas nekeliamas „netaikymo“ veikimo atveju. Be to, mokslininko nuomone, horizontalus „substitucijos“ veikimas negalimas, o „netaikymo“ veikimas įmanomas³⁶⁴. S. Prechal siūlė tikrinti direktyvos atitikimą tiesioginio veikimo sąlygoms abiem atvejais³⁶⁵. F. Regueiro laikosi pozicijos, kad „netaikymo“ veikimo atveju netaikoma tik direktyvai prieštaraujanti nacionalinės teisės nuostata (lieka galioti). Tačiau direktyva netampa taikytinų teisių šaltiniu. Direktyva naudojama tik kaip „skydas“, t. y. vienas privatus subjektas remiasi direktyva tik tam, kad būtų netaikoma direktyvai prieštaraujanti nacionalinės teisės nuostata, nustatanti pareigas kitam privačiam subjektui. Atsižvelgiant į tai, kad direktyva vis tiek turi būti tinkamai įgyvendinta, ji negali būti naudojama kaip „kardas“ kito subjekto atžvilgiu. Direktyvų tiesioginio veikimo sąlygos tampa aktualios tuomet, jei netaikant prieštaraujančios naciona-

361 Nacionalinių teismų, kaip ES teismų, funkcija – užtikrinti ES teisės viršenybę nacionalinės teisės atžvilgiu. Poreikis apsaugoti ES direktyvų harmonizavimo procesą nuo jo sukompromitavimo valstybės narėse neveikimu (direktyvos neįgyvendinimas per nustatytą laikotarpį) ir veikimu (priimant nacionalines nuostatas, neatitinkančias direktyvos) reiškia, kad direktyvos neatitinkančios nacionalinės teisės nuostatos bet kuriuo atveju yra netaikytinos. Dėl to, nesvarbu tarp kokio statuso (viešo ar privataus) subjektų kilo ginčas. Generalinio advokato nuomone, „substitucijos“ ir „netaikymo“ veikimas direktyvos, kuri nebuvo laiku perkelta, yra apskritai žinomas ETT praktikoje, kurioje kalbama apie pasekmes, kurios kyla, neįvykdžius įsipareigojimo pagal Sutartį. Pagal Teisingumo Teismo praktiką, jei pažeidžiamas ES teisėje įtvirtintas įsipareigojimas, tai valstybės narės teisminės ir administracinės institucijos turi pareigą netaikyti prieštaraujančios nacionalinės nuostatos. Tokia pareiga įtvirtinta Sutarties atžvilgiu (1993 m. sausio 19 d. ETT Sprendimo *Komisija prieš Italiją*, C-101/91 Rink. p. I-191, 23 punktas), taikytina ir neįgyvendintų direktyvų atžvilgiu. Ši „netaikymo“ pareiga kildinama iš lojalaus bendradarbiavimo principo ir taikytina ir ginče tarp privačių subjektų. Dėl to, jeigu nacionalinis teismas susiduria su tokia situacija, kad nacionalinė proceso taisyklė prieštarauja direktyvai, kuri nebuvo tinkamai įgyvendinta, jis turi netaikyti tokios nacionalinės teisės nuostatos siekdamas užtikrinti ES teisės veiksmingumą (1999 m. gruodžio 16 d. generalinio advokato Saggio išvada byloje *Océano Grupo Editorial*, C-240/98 iki C-244/98, Rink. p. I-4941, 37–39 punktai).

362 Žr. Kaczorowska, A. *European Union Law*. Abingdon: Routledge, 2013, p. 267.

363 Muir, E. Of Ages in – Edges of EU Law. *Common Market Law Review*. 2011, 1, p. 42 – 44.

364 Atkreiptinas dėmesys, kad tokios išvados mokslininkas priėjo 2002 m. Vėliau Teisingumo Teismo praktika buvo dar plėtojama. Tridimas, T. Black, White, and Shades of Grey: Horizontality of Directives Revisited. *Yearbook of European Law*. 2001-2002, 21, p. 330, 333.

365 Žr. Prechal, S. Does Direct Effect still Matter? *Common Market Law Review*, 2000, 37 (5), p. 1064.

linės teisės nuostatos direktyva reguliuos teisinį santykį³⁶⁶. Pagal *dualistinę* tiesioginio veikimo principo ir viršenybės principo santykio koncepciją – ES teisės ir nacionalinės teisės sistemos yra atskiros, jos jungiasi tiesioginio veikimo principo pagalba. Kai iškyla kolizija tarp ES teisės ir nacionalinės teisės, privatus subjektas gali remtis ES teisės nuostata, jei ji atitinka tiesioginio veikimo sąlygas; ES teisės normos turi galėti nepriklausomai veikti nacionalinės teisės sistemoje, kad jomis būtų galima remtis nacionaliniuose teismuose³⁶⁷. Pagal šią koncepciją, jei horizontaliame santykiyje iškyla klausimas dėl nacionalinės teisės neatitikimo direktyvai, tai negali kilti pareiga netaikyti nacionalinės teisės nuostatos. Tuomet asmuo turi teisę kreiptis į nacionalinį teismą dėl valstybės atsakomybės taikymo³⁶⁸.

Teisingumo Teismas jau minėtoje *Faccini Dori* byloje paneigė direktyvos „substitucijos“ veikimo galimybę horizontaliai. Bylose *Bellone ir Centrosteeel*³⁶⁹ Teisingumo Teismas konstatavo, kad nacionalinės teisės nuostata, įtvirtinanti pareigą prekybos agentams registruotis specialiajame registre prieštarauja ES direktyvai, todėl netaikytina. Šiuos atvejus reikia priskirti direktyvų „netaikymo“ veikimui, kai asmeniui netaikoma prieštaraujančioje nacionalinės teisės normoje įtvirtinta pareiga, tačiau nesuteikiama ir papildomų teisių³⁷⁰.

Kaip analizuota aukščiau, teisės doktrinoje dėl įvairios Teisingumo Teismo praktikos, vystėsi skirtingos koncepcijos dėl ES direktyvai prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos netaikymo apimties. Tyrimo metu priimtas sprendimas *Dominguez*³⁷¹ byloje įnešė daugiau aiškumo šioje srityje. Teisingumo Teismas pareigą netaikyti jokios ES teisei prieštaraujančios nuostatos, kuri kildinama iš ES teisės viršenybės principo, susiejo su direktyvos nuostatos tiesioginiu veikimu su sąlyga, kad atsakovas laikytinas „valstybe“. Neatitikimo atveju pakartotas draudimas taikyti direktyvą (įskaitant iš to kylančią pareigą netaikyti prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos) bylose, kuriose šalys yra privatus asmenys. Šis sprendimas aiškiai užkirto kelią galimam direktyvų „substitucijos“ veikimui horizontaliuose santykiuose. Tokioje situacijoje dėl nacionalinės teisės neatitikimo Sąjungos teisei nukentėjusioji šalis vis dėlto galėtų reikalauti valstybės atsakomybės pagal *Francovich ir kt.* tam, kad prireikus gautų patirtos žalos atlyginimą³⁷².

Pareiga netaikyti ES teisei prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos nėra pirminė. Teisingumo Teismas savo praktikoje plėtodamas ES teisę atitinkančio aiškinimo doktriną išsakė nuomonę byloje *Murphy*³⁷³ konstatuodamas, kad nacionalinis teismas, taikydamas nacionalinę teisę, turi aiškinti ją suderintai su ES teise, o jei tai neįmanoma, tokio nacio-

366 Žr. Figueroa Regueiro, P. V. *Invocability of Substitution and Invocability of Exclusion: Bringing Legal Realism to the Current Developments of the Case Law of “Horizontal” Direct Effect of Directives*. *Jean Monnet Working Paper*. 2002 (7), p. 31.

367 Wyatt, D.; Dashwood, A. et. al. *European Union Law*. Oxford: Hart Publishing, p. 279.

368 Tokios pozicijos laikosi Muir, E. *Of Ages in – Edges of EU Law*. *Common Market Law Review*. 2011, 1, p. 42 – 44.

369 1998 m. balandžio 30 d. ETT Sprendimas *Bellone*, C-215/97, Rink. I-2191; 2000 m. liepos 13 d. ETT Sprendimas *Centrosteeel*, C-456/98, Rink. I-6007.

370 Detaliau šios bylos ir jų problematika nagrinėjama disertacijos ketvirtoje dalyje. Taip pat ketvirtoje dalyje tiriamos, šioje dalyje detaliau nenagrinėjamos *CIA Security*, *Unilever*, *Pafitis*, *Bernaldez* ir kitos bylos.

371 2012 m. sausio 24 d. ETT Sprendimas *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33.

372 Žr. 2012 m. sausio 24 d. ETT Sprendimo *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33, 41–42 punktus.

373 Žr. 1988 m. vasario 2 d. ETT Sprendimo *Murphy*, C-157/86, Rink. p. 673, 11 punktą.

nalinio teisės akto netaikyti. Ši taisyklė galioja ne tik ES pirminės teisės, bet ir direktyvų atžvilgiu. Nacionalinis teismas, nustatęs, kad nacionalinės teisės aktas neatitinka ES teisės, turėtų ne jo netaikyti, bet pateikti tokį išaiškinimą, kuris labiausiai atitiktų direktyva siekiamą tikslą³⁷⁴.

Teisingumo Teismo įpareigojimas netaikyti nacionalinės teisės normos, prieštaraujančios Sutarties tiesioginio veikimo nuostatai, yra pagrįstas atsižvelgiant į tai, kad turi būti užtikrintas ES teisės veiksmingumas. Apibendrintai galima daryti išvadą, kad skirstymo tarp ES teisės „substitucijos“ ir „netaikymo“ veikimo reikšmė yra svarbi. Abiem atvejais nacionalinės teisės norma, prieštaraujanti ES teisei, netaikytina, t. y. arba ją pakeičia ES teisės nuostata, arba prieštaraujanti teisės nuostata tiesiog yra netaikoma. Atskirai išskirtini „substitucijos“ veikimo atvejai, kai apskritai nėra santykius reglamentuojančios nacionalinės teisės normos. Tuomet ES teisės norma tampa nacionalinės teisės substitutu.

Nors teisės doktrinoje ir generalinių advokatų išvadose buvo teigiama, kad pareiga netaikyti prieštaraujančios ES teisei nacionalinės teisės nuostatos galioja ir direktyvų atžvilgiu, vis dėlto, vadovaujantis naujausia Teisingumo Teismo praktika, galima teigti, kad ši pareiga nėra absoliuti. Dėl to siekiant atlikti nacionalinės teisės atitikimo ES teisei patikrą reikia nustatyti ES teisės normos statusą. Tam, kad kiltų pareiga netaikyti prieštaraujančios nacionalinės teisės normos ir galimybė taikyti ES teisės normą („substitucijos“ veikimas), reikia, kad analizuojama ES teisės norma būtų aiški, besąlyginė ir veiktų tiesiogiai. Jei nacionaliniam teismui nėra aišku, ar direktyvos nuostata atitinka tiesioginio veikimo sąlygas, jis turėtų pateikti prašymą priimti prejudicinį sprendimą. Taigi direktyvos atveju, jei ji atitinka tiesioginio veikimo kriterijus, „substitucijos“ veikimo galimybė išlieka tik vertikaliame santykiyje tarp asmens ir valstybės. Horizontaliame santykiyje pagal Teisingumo Teismo praktiką galimas tik toks „netaikymo“ veikimas, kai netaikoma pareigą įtvirtinanti direktyvai prieštaraujanti nacionalinės teisės nuostata. Dėl šio veikimo visgi išlieka teisinio saugumo principo pažeidžiamumo galimybė, nes kitas privatus subjektas turi pagrįstą teisėtą lūkestį, kad bus taikoma galiojanti nacionalinės teisės nuostata ir remdamasis ja iš anksto nusistatė tiek savo, tiek kito subjekto teises ir pareigas ir atitinkamai ėmėsi veiksmų. Kitais atvejais, nesant galimybės nacionalinę teisę aiškinti suderintai su ES direktyva, svarstyti tas valstybės atsakomybės iškėlimo klausimas.

Net ir išsiaiškinus direktyvos „substitucijos“ veikimo (negalimas horizontaliuose santykiuose) ir „netaikymo“ veikimo sampratą, privačiam subjektui sudėtinga iš anksto nustatyti, ar konkrečiu atveju galimas „substitucijos“ veikimas, ar „netaikymo“ veikimas. Be to, priskyrimas konkrečiam veikimo tipui gali būti priklausomas nuo nacionalinio teisinio konteksto ir nacionalinio teismo vertinimo³⁷⁵. Šioje diskusijoje reikia paminėti generalinio advokato J. Mazák poziciją, pagal kurią, atsižvelgiant į teisinio saugumo principą, lemiamą yra tai, ar privataus asmens teisinė padėtis yra neigiamai paveikta dėl to, kad buvo remtasi direktyva, ir visiškai nesvarbu, ar techniškai ši neigiamą poveikį sukėlė vien

374 Žr. 2010 m. birželio 24 d. ETT Sprendimo *Sorge*, C-98/09, Rink. p. I - 5837, 55 punktą.

375 Arnall, A. *The European Union and its Court of Justice*. Oxford University Press, 2006, p. 244.

tik direktyvai prieštaraujančios atitinkamos nacionalinės taisyklės netaikymas, ar jos pakeitimas direktyva³⁷⁶.

Kalbant apie Lietuvos teismų praktiką šioje srityje, pasakytina, kad autorei nėra žinomas atvejis, kad LAT netaikytų ES direktyvai prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos. Tačiau LAT yra konstatavęs nacionalinės teisės, prieštaraujančios ES pirminei teisei, netaikymą³⁷⁷. Pareiga netaikyti ES teisei prieštaraujančios nacionalinės teisės normos analizuojama 2011 m. rugpjūčio 26 d. LVAT nutartyje *N. V. N. prieš Migracijos departamentą prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos*³⁷⁸. LVAT konstatuoja, kad kolizijos tarp ES teisės normos ir Lietuvos Respublikos teisės normos atveju kyla pareiga netaikyti Lietuvos Respublikos teisės normos. Tokia pareiga įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje³⁷⁹, ir ES teisėje. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad LVAT kolizijos taisyklės taikymo galimybę aptaria byloje, kurioje cituojamas nacionalinis įstatymas, kuriuo, be kita ko, įgyvendinamos ir 2004 m. balandžio 29 d. Tarybos direktyvos 2004/83 dėl trečiųjų šalių piliečių ar asmenų be pilietybės priskyrimo pabėgėliams ar asmenims, kuriems reikalinga tarptautinė apsauga, jų statuso ir suteikiamos apsaugos pobūdžio būtiniausių standartų nuostatos. Tačiau nagrinėjant bylą neiškyla poreikis taikyti kolizijos taisyklės, taigi praktiškai nesprendžiamas nacionalinės teisės netaikymo klausimas.

Kitoje byloje *Visuomeninė organizacija „Lietuvos žaliųjų judėjimas“, G. V., J. P., P. G., L. A. L. prieš Pakruojo rajono savivaldybę, Šiaulių visuomenės sveikatos centrą ir Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos Šiaulių regiono aplinkos apsaugos departamentą* (detalesnė analizuojama disertacijos 4.2.1 skyriuje) LVAT konstatavo, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugpjūčio 18 d. nutarimo Nr. 967 „Dėl Planų ir programų strateginio pasekmių aplinkai vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ 3.4 punktą, eliminuojantis kompetentingų subjektų pareigą atlikti strateginio pasekmių aplinkai vertinimą (atranką

376 Generalinis advokatas Mazák tokios išvados (2007 m. vasario 15 d. byloje *Palacios de la Villa*, C-411/05, Rink. 8531, 124–126 punktai) prieina remdamasis šiais ETT sprendimais: 1996 m. spalio 24 d. Sprendimo *Kraaijeveld*, C-72/95, Rink. p. I-5403, 55–61 punktus. ir 1989 m. birželio 22 d. ETT Sprendimo *Costanzo*, 103/88, Rink. p. 1839, 33 punktą.

377 Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje yra sprendęs nacionalinės teisės akto netaikymo klausimą. Vadovaudamasis ES teisės viršenybės ir tiesioginio veikimo principais bei Teisingumo Teismo praktikoje suformuluota pareiga netaikyti ES teisei prieštaraujančios nacionalinės teisės akto byloje *UAB Kauno termofikacijos elektrinė v. AB „Lietuvos energija“* konstatavo, kad „ūkio ministro įsakymo Nr. 4-304 1.4 punktą ta apimtimi, kuria jis numato, kad į remtiną elektros energijos apimtį patenka tik ta elektros energija, kuri skirta Lietuvos vartotojams, sukuria ribojimą laisvam prekių judėjimui Europos Sąjungoje, todėl teismas, siekdamas vykdyti savo pareigą ir užtikrinti ES teisės veiksmingumą, atsisako taikyti šį punktą ta apimtimi, kuria nustatyta, kad į remtiną elektros energijos apimtį patenka tik ta elektros energija, kuri skirta Lietuvos vartotojams, nes tai prieštarauja ES pirminei teisei“ (2012 m. gegužės 14 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-207/2012). Šis sprendimas reikšmingas dar ir tuo, kad remiantis Teisingumo Teismo praktika atskleistas ES teisės statusas (ES pirminės ir antrinės teisės hierarchija) ir santykis su nacionaline teise.

378 2011 m. rugpjūčio 26 d. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. A575-1054/2011.

379 Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 2 dalį; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. ir 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimus; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 7 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-91/2008; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. vasario 26 d. nutartį Nr. A8-207/2007; 2007 m. gegužės 27 d. išplėstinės kolegijos nutartį Nr. A8-238/2007. Šiuo klausimu LVAT rašė ir 2010 m. spalio 1 d. LVAT nutartyje administracinėje byloje Nr. A858-1204/2010.

vertinimui atlikti), pažeidžia ES teisę (Direktyvą 2001/42³⁸⁰), todėl yra netaikytinas. Priimdamas šią nutartį LVAT remiasi Teisingumo Teismo sprendimais (*Simmenthal, Kutz-Bauer, Berlusconi ir kt., Filipiak* bylose). Šios disertacijos keliamų mokslinių problemų kontekste pažymėtina, kad pareiga netaikyti direktyvai prieštaraujančios teisės normos nėra absoliuti, tačiau Lietuvos teismai šios teisinės problemos detaliau negvildena.

2.3. Alternatyvos dabartiniam Europos Sąjungos direktyvų veikimo reglamentavimui

Vertinant antroje dalyje tirtą ES direktyvų tiesioginio veikimo doktriną, pasakytina, kad ES direktyvų tiesioginio veikimo taisyklės sudaro prielaidas pažeisti teisinio saugumo principą. Nors ES direktyvų, kaip ES teisės šaltinio, tikslas suderinti skirtingas valstybių narių nacionalines teisės sistemas, tačiau teisės mokslininkai kritikuoja direktyvą dėl nacionalinės teisės sistemą ardančio poveikio³⁸¹. Iš tiesų, teisinio tikrumo ir skaidrumo prasme dėl direktyvų, kaip ES teisės šaltinio, specifiškumo, kyla daugybė klausimų. Valstyboms narėms paliekama diskrecija pasirinkti įgyvendinimo formą ir būdus, be to, nustatomas įgyvendinimo terminas. Privatus subjektas iš esmės negali prognozuoti valstybės narės veiksmų: ar ji laiku, ar tinkamai įgyvendins direktyvą. Be to, dėl nevienodų nacionalinės teisės sistemų skirtingose valstybėse narėse jo teisių apsaugos apimtis gali skirtis. Šie probleminiai aspektai iškeliami ne tik doktrininiai, bet ir instituciniu lygiu. Pavyzdžiui, *Sutherland pranešime*³⁸² kalbant apie vartotojų teisių apsaugą buvo pateikta rekomendacija pakeisti direktyvas tiesioginio taikymo reglamentais, kai taikant direktyvas valstybėse narėse jau yra pasiektas pakankamas nacionalinės teisės suderinimo lygis. Be to, Europos Komisijoje peržiūrint teisėkūros procesus siekiant ES Sutartimis nustatytų tikslų, kaip viena iš priemonių siekiant vienodo ES teisės taikymo ir teisinio tikrumo viasoje Europos Sąjungoje yra tinkamos teisės akto formos pasirinkimas; pabrėžiamas reglamentų, kaip tiesioginio taikymo aktų, privalumas siekiant išvengti pavėluoto, netinkamo direktyvų įgyvendinimo³⁸³. Papildomas argumentas akceptuojant tokią poziciją yra maksimalaus harmonizavimo direktyvų atveju, kai valstybės narės tiesiog perrašo direktyvos tekstą nacionaliniame teisės akte. Be abejo, taip, iš vienos pusės, sumažėja netinkamo direktyvos perkėlimo rizika, bet, iš kitos pusės, išlieka pavojus, kad valstybė ne laiku įvykdys įgyvendinimo pareigą. Direktyva yra specifinis ES teisės aktas, kuriuo siekiama suderinti nacionalinės teisės sistemas užtikrinant ES teisės *bendrumą* ir nacionalinių teisės sistemų *savitumą*. Įgyvendinant direktyvą valstybė narė gali pasirinkti įgyvendinimo formą

380 2001 m. birželio 27 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2001/42/EB dėl tam tikrų planų ir programų pasekmių aplinkai vertinimo (OL L 197, 2001 m. liepos 21 d. p. 30).

381 Šiuo klausimu žr. Smits, J. M. The Europeanisation of National Legal Systems: Some Consequences for Legal Thinking in Civil Law Countries. (ed. Van Hoecke, M.) *Epistemology and Methodology of Comparative Law*. Oxford: Hart Publishing, 2004; Prechal, S. Adieu à la Directive? *European Constitutional Law Review*. 2005, 1 (3).

382 Report to the EEC Commission by the High Level Group on the Operation of Internal Market, presided over by Peter Sutherland, October 28, 1992. <http://aei.pitt.edu/1025/1/Market_post_1992_Sutherland_1.pdf> [2014-02-11].

383 European Commission White Paper on European Governance, July 25, 2001. <http://ec.europa.eu/dgs/communication/pdf/comm-initiatives/2001-european-governance-white-paper-com2001_0428_en.pdf> [2014-02-11].

ir būdus; be to, direktyva gali būti paliekama diskrecija valstybei narei pasirinktinai įtvirtinti tam tikras veikimo sąlygas ar apribojimus. Tokiu būdu valstybė narė gali suderinti direktyvos perkėlimą su nacionalinės teisės sistema. Manytina, kad siūlymas pasirinkti reglamentą kaip reguliavimo aktą yra priimtinas tuomet, jei konkrečią teisės sritį siekiama maksimaliai harmonizuoti.

Kitas siūlymas – tai leidimas veikti direktyvai tiesiogiai horizontaliai tose valstybėse narėse, kurios neįgyvendino jos laiku. Siekiant pagrįsti šį siūlymą, pateikiami argumentai „už“ ir „prieš“ tokį direktyvų veikimą.

Pagal direktyvų tiesioginio veikimo doktriną direktyvos gali veikti tiesiogiai, tačiau tik vertikaliai ir tik atitinkant tiesioginio veikimo sąlygas. Vaizdžiai horizontalaus tiesioginio veikimo problematiką pristatė generalinis advokatas Colomer *Arcor* byloje: „tiesioginio veikimo doktrina pasireiškia vertikaloje, vienakryptėje plokštumoje (nuo privataus asmens valstybės link), nes tiek eismas priešinga kryptimi (atvirkštiniai vertikalus santykiai), tiek statmeni keliai, kurie leistų direktyva remtis tarp privačių asmenų (horizontalus tiesioginis veikimas), yra draudžiami – kai direktyva daro poveikį privačių asmenų, kurie nėra vertikalių santykių dalis, teisėms“³⁸⁴.

Tačiau vystantis Teisingumo Teismo jurisprudencijai, o kartu evoliucionuojant Europos Sąjungos teisei, vis naujai keltini klausimai dėl galimo direktyvų horizontalaus tiesioginio veikimo. Tai tiesiogiai sietina ne tik su ES direktyvų veiksmingumu, bet ir su teisinio saugumo principo užtikrinimu.

Pirmasis argumentas „prieš“ direktyvų horizontalų tiesioginį veikimą. SESV 288 straipsnyje nustatyta, kad „direktyva yra privaloma kiekvienai valstybei narei (pažymėta autorės), kuriai ji skirta, rezultato, kurį reikia pasiekti, atžvilgiu“. Teisingumo Teismas remdamasis šiuo straipsniu byloje *Marshall* paneigė galimybę direktyvai veikti tiesiogiai, konstatuodamas, kad „<...> direktyvos privalomumas suteikia pagrindo remtis ja nacionaliniame teisme, tačiau tik valstybės narės, kuriai ji skirta, atžvilgiu. Dėl to darytina išvada, kad direktyva negali sukurti įsipareigojimų asmeniui ir kad direktyvos nuostatomis negalima remtis kito tokio asmens atžvilgiu“³⁸⁵. Toks Teisingumo Teismo argumentas grįstas išimtinai lingvistiniu Sutarties nuostatos aiškinimu.

Tiesioginio direktyvos veikimo doktrina yra grindžiama estoppelio principu, siekiant „priversti“ valstybę narę įgyvendinti direktyvą, o neįgyvendinus prisiimti su tuo susijusias teises pasekmes – tiesioginį direktyvos veikimą, kaip sankciją. Legitimavus direktyvų horizontalų tiesioginį veikimą pastarasis argumentas prarastų prasmę.

Koreliuojantis pirmasis argumentas „už“ direktyvų horizontalų veikimą. Tai, kad SESV 288 straipsnyje nurodyta, kad direktyva privaloma valstybei narei rezultato atžvilgiu, nepaneigia galimybės įpareigoti privačius subjektus.

Generalinio advokato Jacobs nuomone, SESV 288 straipsnis tiesiogiai neeliminuoja galimybės kildinti iš šio straipsnio įsipareigojimus ir kitiems subjektams, ne tik valstybės narėms³⁸⁶. Tokia argumentacija iš esmės išvestina iš ankstesnės Teisingumo Teismo praktikos, kai, pavyzdžiui, EBS 119 straipsnis buvo išaiškintas kaip galintis veikti tiesio-

384 Žr. 2008 m. balandžio 1 d. generalinio advokato Colomer išvados byloje *Arcor*, C-152/07, Rink. 5959, 98 punktą.

385 Žr. 1986 m. vasario 26 d. ETT Sprendimo *Marshall I*, 152/84, Rink. p. 723, 48 punktą.

386 Žr. 1994 m. sausio 27 d. generalinio advokato Jacobs išvada byloje *Vaneveld*, C-316/93, Rink. p. I-763, 20 punktą.

giai horizontaliai, nors jo adresatu Sutarties tekste *expressis verbis* nurodytos valstybės narės³⁸⁷. Pagal tokią argumentaciją galima sakyti, kad ne teisės normos adresato statusas svarbiausia, o pačios normos turinys. P. Craig nuomone, jei sutarties nuostata, reglamentas ar sprendimas gali veikti tiesiogiai tiek horizontaliai, tiek vertikalčiai, tai kodėl turėtų negalėti direktyva³⁸⁸.

Direktyva pagal SESV 288 straipsnį reikalauja įgyvendinimo. Neįgyvendinimo atveju, esant analizuotoms sąlygoms, galimas vertikalus tiesioginis direktyvos veikimas, nors *expressis verbis* nėra įtvirtintas Sutartyje. Be to, tiesioginis veikimas galimas ne tik prieš valstybės institucijas, kurios atsakingos už direktyvų įgyvendinimą, o prieš visus subjektus, atitinkančius „valstybės“ sąvoką. Dėl plačios „valstybės“ sampratos tiesioginis direktyvų veikimas galimas net prieš subjektus, kurie tiesiogiai nėra atsakingi už valstybės narės neveikimą³⁸⁹. Šiuo atveju kritikuotina yra Teisingumo Teismo argumentacijos linija. Iš vienos pusės teigiama, kad „<...> Teisingumo Teismo praktika dėl galimybės remtis direktyvomis prieš valstybinius subjektus grindžiama 189 straipsnio (SESV 288 str., įterpta autorės) pripažintu direktyvos privalomumu „kiekvienai valstybei narei, kuriai ji skirta“. Taip siekiama neleisti „valstybei *pasinaudoti tuo, kad ji nesilaikė ES teisės* (pažymėta autorės)“³⁹⁰. Iš kitos pusės, plačiai apibrėžiant „valstybės“ sąvoką, iškraipoma argumento, grįsto estoppelio principu, esmė, nes direktyvos veikimu gali būti įpareigojami asmenys, kurie nėra susiję su tuo, kad valstybė „nesilaikė ES teisės“. Pagal plačią direktyvos tiesioginio veikimo koncepciją, leidžiančią remtis direktyvos nuostata tiesiogiai ir prieš subjektą, nesusijusį su direktyvos įgyvendinimu, paneigiama estoppelio principo svarba ir neatliekamas „sankcijos“ vaidmuo.

Nagrinėjamu atveju tik lingvistinio aiškinimo metodo taikymas laikytinas nepakanamu siekiant atskleisti Sutarties nuostatos turinį³⁹¹. Kituose, naujas teisesines doktrinas formuojančiuose sprendimuose argumentacija buvo grindžiama pasitelkiant ir teleologinį (funkcinį) bei sisteminių aiškinimo metodus³⁹², pavyzdžiui, *Van Gend en Loos*³⁹³, *Costa v. ENEL*³⁹⁴ sprendimuose, kuriuose Teisingumo Teismas įtvirtino ES teisės tiesioginio veikimo ir viršenybės principus, nors steigimo sutartyse *expressis verbis* jie nebuvo įtvirtinti.

387 1976 m. balandžio 8 d. ETT Sprendimo *Defrenne*, 43/75, Rink. p. 455, 31 punktus.

388 P. Craig, ieškodamas priežasčių tokiai Teisingumo Teismo pozicijai pagrįsti, teigė, kad motyvas gali būti „politinis“ atsakant į nacionalinių teismų prieštaravimą direktyvų tiesioginio veikimo išplėtojimui (Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 34 (3), p. 352).

389 Betlem, G. Medium Hard Law - Still no Horizontal Direct Effect of European Community Directives after *Faccini Dori*. *Columbia Journal of European Law*. 1994-1995, 1, p. 481.

390 Žr. 1986 m. vasario 26 d. ETT Sprendimo *Marshall I*, 152/84, Rink. p. 723, 48, 49 punktus, 1994 m. liepos 14 d. ETT Sprendimo *Faccini Dori*, C-91/92, Rink. p. I-3325, 22 punktą.

391 Žr. Prechal, S. *Directives in EC Law*. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 295; Craig, P. De Burca, G. *EU law. Text, cases and materials*. Oxford University Press, 2011, p. 283.

392 Žr. Coppel, J. Rights, Duties and the End of Marshall. *The Modern Law Review*. 1994, 57 (6), p. 864.

393 Žr. 1963 m. vasario 5 d. ETT Sprendimas *Van Gend & Loos*, C-26/62, Rink. p. 1

394 Žr. 1964 m. liepos 15 d. ETT Sprendimas *Costa v. ENEL*, C-6/64, Rink. p. 585.

Paprastai Teisingumo Teismas, aiškindamas steigimo sutartis taiko lingvistinį³⁹⁵, sisteminių (konteksto) ir teleologinį (funkcinį) metodus³⁹⁶. Teisingumo Teismas yra konstatavęs, kad aiškinant ES teisę turi būti pasitelktos visuotinai pripažintos teisės aiškinimo taisyklės, atsižvelgiant į vartojamų sąvokų įprastinę reikšmę Sutarties kontekste ir į Sutarties tikslus bei objektą³⁹⁷. ES teisės normos turi būti aiškinamos atsižvelgiant į visą ES teisės sistemą³⁹⁸. Šie teisės aiškinimo elementai iš esmės atitinka 1969 m. gegužės 29 d. Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės 31 straipsnio 1 d., reglamentuojančios tarptautinių sutarčių aiškinimą, sampratą³⁹⁹. Aiškinant steigimo sutartis nenaudojami *travaux préparatoires*, kurie paprastai yra pagalbinis tarptautinių sutarčių aiškinimo šaltinis⁴⁰⁰. Sutarties nuostatos tikslą ir objektą nustato Teisingumo Teismas, pasitelkdamas leistinus aiškinimo metodus.

Antrasis argumentas „prieš“ – išnyktų skirtumas tarp direktyvos ir reglamento. Tik lingvistiškai aiškinant SESV 288 straipsnį reglamentas yra tiesioginio taikymo aktas, kuriuo gali būti įpareigojami privatus subjektai, o direktyvos reikalauja įgyvendinimo ir tiesiogiai negali sukurti pareigų.

Teisingumo Teismas, neigdamas galimybę veikti direktyvai tiesiogiai horizontaliai, *Faccini Dori* byloje konstatavo: „[i]šplėsti šią Teisingumo Teismo praktiką santykiams tarp privačių asmenų reikštų pripažinti, kad ES turi teisę nustatyti privatiems asmenims *nedelsiant įsigaliojančius* (pažymėta autorės) įpareigojimus, tačiau tokią teisę ji iš tikrųjų turi tik tuo atveju, jei ji yra įgaliota priimti reglamentus“⁴⁰¹ arba sprendimus⁴⁰².

Koreliuojantis antrasis argumentas „už“: skirtumas tarp direktyvos ir reglamento neišnyktų, nes direktyvas vis tiek reiktų įgyvendinti, o valstybės narės išlaikytų diskrecijos teisę pasirinkti direktyvos įgyvendinimo formą ir būdus⁴⁰³. Esminis išlieka įgyvendinimo reikalavimas, skiriantis direktyvą nuo reglamento⁴⁰⁴.

395 Lingvistinis metodas nenaudojamas tuomet, kai konkreti doktrina ar teisės principas nėra *expressis verbis* įtvirtinti Sutarties tekste. Tuomet Teisingumo Teismui tenka pasitelkti sisteminių ir teleologinių aiškinimo metodus. Pavyzdžiui, įtvirtinant valstybės atsakomybę už galutinės instancijos teismų sprendimus (plačiau žr. Valutytė, R. *Valstybės atsakomybė dėl nacionalinių galutinės instancijos teismų sprendimų*. Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 20, 21).

396 Paunio, E.; Lindroos-Hovineimo, S. Taking Language Seriously: An Analysis of Linguistic Reasoning in EU Law. *European Law Journal*. 2010, 16 (4), p. 396; Maduro, M. P. Interpreting European Law: Judicial Adjudication in a Context of Constitutional Pluralism. *European Journal of Legal Studies*. 2007, 1 (2), p. 4; Arnall, A. *The European Union and its Court of Justice*. Oxford University Press, 2006.

397 Žr. 1982 m. kovo 23 d. Sprendimo *Levin*, 53/81, Rink. p. 1035, 9 punktą.

398 Žr. 1982 m. spalio 6 d. ETT Sprendimo *CILFIT*, 283/81, Rink. 3415, 20 punktą.

399 Miettinen, S.; Kettunen, M. *Travaux to the EU Treaties: Preparatory Work as a Source of EU Law. Cambridge Yearbook of European Legal Studies*. 2015, 17, p. 5–7.

400 Isteigus Europos Bendrijas buvo nuspręsta neviešinti Europos Bendrijų steigimo sutarčių *travaux préparatoires*. Atitinkamai Teisingumo Teismo praktikoje nekalbama apie sutarčių kūrėjų ketinimus. Nuo 1994 m. yra prieinamas istorinis archyvas Florencijoje, Italijoje (Pratter, J. *À la Recherche des Travaux Préparatoires: An Approach to Researching the Drafting History of International Agreements* <http://www.nyulawglobal.org/globalex/Travaux_Preparatoires.htm > 2005 [2015-06-02]; Beck, G. *The Legal Reasoning of the Court of Justice of the EU*. Hart Publishing, 2012, p. 217–219.

401 Žr. 1994 m. liepos 14 d. ETT Sprendimo *Faccini Dori*, C-91/92, Rink. p. I-3325, 24 punktą.

402 Žr. 1996 m. kovo 7 d. Sprendimo *Corte Inglés*, C-192/94, Rink. I-1281, 17 punktą.

403 Skevi, F. The Horizontal Effect of Directives after *Kücükdeveci*. *EU Law Foundations. The Institutional Functioning of the EU*. 2010–2011, 1, p. 126.

404 Arnall, A. *The European Union and its Court of Justice*. Oxford University Press, 2006, p. 203.

Visgi neaišku, kodėl Teisingumo Teismas sulygina galimą horizontalų direktyvos veikimą su reglamento veikimu ir vartoja „nedelsiant įsigaliojančių įsipareigojimų“ sąvoką. Jei Teisingumo Teismas pripažintų horizontalų direktyvų veikimą, jos neturėtų sukurti įsipareigojimų nedelsiant po jų įsigaliojimo. Net tiesioginio vertikalios direktyvų veikimo atveju direktyva gali veikti tiesiogiai tik pasibaigus direktyvos įgyvendinimo laikui⁴⁰⁵. Ši taisyklė turėtų būti taikoma ir horizontalaus direktyvų veikimo atveju.

Be to, atkreiptinas dėmesys, kad skirtumas tarp reglamento ir direktyvos yra tik formos klausimas, atskirais atvejais reglamentai irgi reikalauja įgyvendinimo⁴⁰⁶.

Trečiasis argumentas „prieš“ – teisinio saugumo principo pažeidžiamumas. Suteikus direktyvai galimybę veikti tiesiogiai horizontaliai, privatus subjektai turėtų patys įvertinti nacionalinės teisės normas ir direktyvos nuostatas⁴⁰⁷, aiškintis, ar direktyva tinkamai įgyvendinta, ar pasibaigęs įgyvendinimo laikas. Tais atvejais, kai direktyva nustato baudžiamąją atsakomybę, jos veikimas privataus subjekto atžvilgiu pažeistų baudžiamosios teisės principus. Dėl griežtų baudžiamosios teisės principų tokių direktyvų atžvilgiu negali būti jokių išimčių⁴⁰⁸.

Retrospektyviai žvelgiant, iki ES sutarties įsigaliojimo nebuvo pareigos paskelbti direktyvas Europos Sąjungos Oficialiajame leidinyje. Dėl to teisinio saugumo principo pažeidžiamumo kontekste buvo teigiama, kad dėl šios priežasties direktyva negali veikti tiesiogiai horizontaliai. Generalinis advokatas Lenz laikėsi pozicijos, kad tam, kad teisės norma galėtų veikti – *sine qua non* sąlyga yra jos privalomas oficialus paskelbimas. Kol tokio reikalavimo nėra, teisės akto paskelbimas laikomas deklaratyviu aktu. Dėl to horizontalaus direktyvų veikimo klausimas gali būti keliamas tik dėl tų direktyvų, kurios priimtos po ES sutarties įsigaliojimo⁴⁰⁹.

Koreliuojantis trečiasis argumentas „už“. Visų pirma, dėl direktyvos specifškumo, net ir vertikalios direktyvų veikimo atveju, privatus subjektas, siekiantis teisme pasiremti direktyva, turi išsiaiškinti, ar direktyva yra tiksliai, aiškiai, besąlyginė, ar direktyva įgyvendinta, ar pasibaigęs įgyvendinimo laikas. Be to, dėl nuolat plėtojamų ir sudėtingų Teisingumo Teismo praktikoje suformuluotų direktyvų veikimo taisyklių gausos ir išimčių privatus subjektas kaip tik dabar atsiduria teisinio netikrumo situacijoje⁴¹⁰. Asmuo, siekdamas suvokti, kokios jo teisės ir pareigos, koks elgesys atitinka teisėtumo principą, ar galimas

405 Betlem, G. Medium Hard Law - Still no Horizontal Direct Effect of European Community Directives after Faccini Dori. *Columbia Journal of European Law*. 1994-1995, 1, p. 479.

406 Lasok, D., Bridge, J. W. *Law and Institutions of the European Communities*. Butterworth, 1991, p. 148.

407 Iki Maastrichto sutarčių revizijos nebuvo privaloma direktyvų skelbti Oficialiajame leidinyje. Dėl to, tuo laikotarpiu būtų suprantamas argumentas „prieš“, kai subjektas net neturi galimybės susipažinti su galimais jam priskirtomis teisėmis ir pareigomis. Tačiau šiuo metu, kai visos direktyvos publikuojamos, šis argumentas yra nebeaktualus (Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 34 (3), p. 353).

408 Apie direktyvų veikimą baudžiamajame teisme žr. Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 34 (3), p. 353.

409 Žr. 1994 m. vasario 9 d. generalinio advokato Lenz išvados byloje *Faccini Dori*, C- 91/92, Rink. p. I-3325, 64–66 punktus.

410 Hipotezę dėl teisinio saugumo principo pažeidžiamumo iškėlė Easson, A. J. Can Directives Impose Obligations on Individuals? *European Law Review*. 1979, 4, p. 79. Tokios pozicijos laikėsi ir generalinis advokatas Jacobs 1994 m. sausio 27 d. išvadoje byloje *Vaneetveld*, C-316/93, Rink. p. I-763, 31 punktus.

tiesioginis, o gal netiesioginis direktyvos veikimas, iš esmės turi pasitelkti profesionalių teisės ekspertų pagalbą⁴¹¹.

Dėl retrospektyvaus argumento, susijusio su reikalavimo skelbti direktyvas nebuvimu, generalinis advokatas Jacobs laikėsi kitos pozicijos nei jo kolega Lenz. Jo nuomone, praktikoje, nepaisant pareigos nebuvimo skelbti direktyvas, jos vis tiek buvo publikuojamos Oficialiajame leidinyje. Dėl to teisinio saugumo principas nebūtų pažeistas leidus veikti joms horizontaliai, nebent išimtinu atveju direktyva nebūtų paskelbta⁴¹².

Dar svarbu pažymėti, kad privatūs subjektai gali atsidurti skirtingoje konkurencinėje padėtyje, lyginant veikiančius valstybėje, kuri įgyvendino direktyvą, ir veikiančius toje, kuri direktyvos neįgyvendino⁴¹³.

Kaip rodo atlikta analizė, yra argumentų „už“ ir „prieš“ horizontalių direktyvų veikimą. Akivaizdu, kad pagrindinis Teisingumo Teismo tikslas ES teisės veiksmingumo užtikrinimas. Tačiau Teisingumo Teismas nėra pakankamai nuoseklus pasirinkdamas Sutarties aiškinimo metodus. Kaip pavyzdžiui, suformuluojant ES teisės tiesioginio veikimo doktriną *Van Gend en Loos* byloje, rėmėsi teleologiniu ir sisteminiu teisės aiškinimo metodais. Tuo tarpu sprendžiant dėl direktyvų veikimo – pagrindinis buvo lingvistinis teisės aiškinimo metodas, kuris lėmė siaurą direktyvos veikimo koncepciją. ES direktyvų tiesioginio veikimo doktrina buvo suformuluota kaip teisinio saugumo principo užtikrinimo prielaida⁴¹⁴. Tačiau kaip analizuota aukščiau, tiesioginio ES direktyvų veikimo doktrina sudaro prielaidas pažeisti teisinio saugumo principą; be to Teisingumo Teismo vystomas direktyvai prieštaraujantis nacionalinės teisės normos „netaikymo“ veikimas mažina asmenų teisinį tikrumą. Dėl to manytina, kad evoliucionuojant ES teisei, ES direktyvų veikimo taisyklės nebetelpa tik į tiesioginio ir netiesioginio direktyvų veikimo doktrinų rėmus. Atsižvelgiant į tai, kad Teisingumo Teismas įtvirtino ES direktyvų veikimo sąlygas, jis turėtų jas ir pakeisti. Teisiškai formaliai tai yra įmanoma, nes paties Teisingumo Teismo nesaisto sprendimai, priimti gavus nacionalinio teismo paklausimus⁴¹⁵. Tačiau išlieka reikalavimas priimti pagrįstus sprendimus. Dėl anksčiau aptartų argumentų Teisingumo Teismui siūloma išplėsti direktyvų veikimo geometriją, suteikiant aiškioms, besąlyginėms direktyvos nuostatoms galimybę veikti tiesiogiai horizontaliai suėjus įgyvendinimo terminui. Tokiu būdu būtų užtikrintas *effet utile* principo laikymasis. Estoppelio principas nevaidintų vaidmens horizontaliame santykiyje, nes nė vienas šių subjektų nėra atsakingas už direktyvų įgyvendinimą. Kalbant apie teisinio saugumo principo pažeidžiamumą manytina, kad

411 Žr. Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 34 (3), p. 354.

412 Žr. 1994 m. sausio 27 d. generalinio advokato Jacobs išvados byloje *Vaneetveld*, C-316/93, Rink. p. I-763, 24 punktą.

413 Generalinio advokato Van Gerven nuomone, blogesnėje padėtyje yra tie subjektai, kurie veikia įsipareigojimų neįvykdžiusioje valstybėje narėje (1993 m. sausio 26 d. generalinio advokato Van Gerven išvada byloje *Marshall II*, C-271/91, Rink. I-4367, 12 punktas). Generalinis advokatas Lenz taip pat iškėlė diskriminacijos ir nelygybės argumentą. Jo nuomone, konkurencine prasme blogesnėje padėtyje atsiduria tie subjektai, kurie veikia valstybėje, įgyvendinusioje direktyvą (1994 m. vasario 9 d. generalinio advokato Lenz išvada byloje *Faccini Dori*, C- 91/92, Rink. p. I-3325).

414 Žr. 1974 m. gruodžio 4 d. Sprendimas *Van Duyn*, 41/74, Rink. p. 1337, 13 punktą.

415 Stuart, M., Warner, J. P. Judicial Decision as a Source of Community Law (ed. Grewe, W. G. et al.) *Europäische Gerichtsbarkeit und nationale Verfassungsgerichtsbarkeit*. 1981, p. 273; Arnulf, A. Owning Up to Fallibility: Precedent and the Court of Justice. *Common Market Law Review*. 1993, 30, p. 248.

privatiems subjektams iš anksto žinant, kad laiku neįgyvendinus direktyvos – ši gali veikti tiesiogiai, pagrįsta teigti, kad būtų užtikrintas numatomumo aspektas. Asmuo nustatytų savo teises ir pareigas iš aiškios direktyvos nuostatos; veikimo mechanizmas būtų aiškus (galėtų veikti tiek horizontaliai, tiek vertikaliai), todėl nebereiktų spręsti klausimo, kokio subjekto atžvilgiu toks direktyvos veikimas galimas. Tai būtų teisinis pagrindas veiksmingai asmens teisių gynybai. Pažymėtina, kad šis siūlymas ne visuomet būtų problemos sprendimas. Toks direktyvų tiesioginis horizontalus veikimas visgi būtų galimas tik esant aiškiai, tiksliai ir besąlyginei direktyvos nuostatai, nes tik tokiu atveju galima nustatyti direktyvos nuostatoje įtvirtintų teisių ir pareigų turinį. Be to, nebūtų galimas tais atvejais, kai direktyvos nuostata nustato baudžiamąją atsakomybę. Visgi reikia pasakyti, kad dėl direktyvos tiesioginio horizontalaus veikimo galėtų padidėti nacionalinių teismų krūvis, atitinkamai ir Teisingumo Teismo, nes tikėtinai pasatarasis gautų daugiau prašymų priimti prejudicinį sprendimą.

Apibendrinimas. Spręsdamas bylas dėl direktyvų tiesioginio veikimo Teisingumo Teismas atskleidžia tvyrančią įtampą tarp dviejų tikslų: bendrojo tikslo – kaip įmanoma labiau užtikrinti ES teisės veiksmingumą ir vieningą taikymą valstybių narių teismuose; ir tikslo išsaugoti savitumą direktyvos, kaip specifinio ES teisės šaltinio, apibrėžto SESV 288 straipsnyje kitaip nei reglamentas⁴¹⁶. Laviruojant tarp dviejų tikslų Teisingumo Teismo praktikoje buvo įtvirtinta direktyvų tiesioginio veikimo doktrina. Šios doktrinos klasikinė taikymo taisyklė: tais atvejais, kai valstybė narė laiku neįgyvendina ar klaidingai įgyvendina direktyvą, kurios nuostatos jų turinio atžvilgiu yra besąlyginės ir pakankamai aiškios, privatus asmenys nacionaliniuose teismuose gali jomis remtis prieš valstybę⁴¹⁷, nepriklausomai nuo to, kokias funkcijas tas subjektas konkrečiu atveju atlieka. Tai sietina su siekiu užkirsti kelią galimybei valstybei narai gauti naudos iš savo neveikimo ar netinkamo veikimo. Tačiau teisinės pasekmės, susijusios su rėmimusi neįgyventa ar netinkamai įgyvendinta direktyva teisme galimos tik pasibaigus direktyvos įgyvendinimo terminui.

Nors Teisingumo Teismas daug metų vysto tiesioginio direktyvų veikimo doktriną ir jos taikymo sąlygas, tačiau suinteresuotam privačiam subjektui, o ne retai ir nacionaliniam teismui kyla klausimai dėl šios doktrinos poveikio nacionalinės teisės sistemai ir jos veikimo geometrijos. Ne mažiau aktualus išlieka teisinio saugumo principo pažeidžiamumo aspektas. Dėl to autorė tyrė direktyvų tiesioginio veikimo doktrinos teisinio pagrįstumo problemas.

Kalbant apie direktyvų „substitucijos“ ir „netaikymo“ veikimą svarbu nubrėžti takoskyrą. Paprastai abiem atvejais direktyvai prieštaraujanti nacionalinės teisės nuostata turi būti netaikoma. Pirmuoju atveju direktyva gali veikti vietoj prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos arba kai nėra teisinį santykį reglamentuojančių nacionalinės teisės nuostatų. Keliamas atitikimo tiesioginio veikimo sąlygoms reikalavimas. Antruoju atveju privataus subjekto atžvilgiu netaikoma pareiga, įtvirtinta direktyvai prieštaraujančioje nacionalinės teisės nuostatoje, tačiau nesukuriamos naujos teisės. Nekeliamas atitikimo tiesioginio veikimo sąlygoms reikalavimas.

416 Editorial Comments. *Common Market Law Review*, 2006, 43, p. 1–8.

417 Žr. 2013 m. gegužės 8 d. ETT Sprendimo *Marinov*, C-142/12, ECLI:EU:C:2013:292, 37 punktą; 2012 m. gruodžio 19 d. ETT Sprendimo *Orfey Bgalaria*, C-549/11, ECLI:EU:C:2012:684, 51 punktą ir jame nurodytą teismo praktiką.

Nacionaliniam teismui, sprendžiančiam klausimą dėl tiesioginio direktyvų veikimo, tenka sudėtinga užduotis įvertinti, ar direktyva įgyvendinta tinkamai. Čia jis turi ne tik nustatyti įgyvendinimo faktą, tačiau ir įvertinti, ar direktyvą perkeliančios nuostatos atitinka direktyvos turinį ir tikslus. Kai direktyvos nuostata yra neaiški ar nėra jos išaiškinimo, nacionalinis teismas prejudicinio sprendimo procedūros tvarka gali išsiaiškinti jos turinį ir tikslus.

Šiame ES teisės integracijos etape, nepaisant siekio užtikrinti ES teisės veiksmingumą jau daugelį metų vystant ES direktyvų tiesioginio veikimo doktriną, privatus subjektas būtent dėl jos gali atsidurti teisinio netikrumo padėtyje. Pirma, direktyvų veikimo taisyklės, turinčios privalomąją galią, formuluojamos gausioje Teisingumo Teismo jurisprudencijoje, kurią išanalizuoti ir suprasti ne specialistui yra sudėtinga, o ir nacionaliniam teismui ne visada pavyksta išnagrinėti bylą be prejudicinio sprendimo pagalbos. Antra, privatus subjektas turi gebėti įvertinti, ar direktyva tinkamai įgyvendinta, ar ji atitinka tiesioginio veikimo sąlygas. Trečia, pagal *Marshall / Faccini Dori* taisyklę direktyva remtis galima tik prieš valstybę. Subjekto, atitinkančio „valstybės“ sąvoką, nustatymo klausimas paliktas spręsti nacionaliniams teismams. Dėl plačios „valstybės“ sampratos apimties ir kriterijų neapibrėžtumo asmuo gali atsidurti teisinio netikrumo situacijoje, nes iš anksto negali nustatyti, ar direktyva veiks tiesiogiai (nes neaišku, ar teismas pripažins subjektą „valstybe“). Be to, ir atsakovui iš anksto gali būti neaišku, ar jis bus priskirtas „valstybei“. Dėl to manytina, kad siekiant ES teisės veiksmingumo svarstytinas horizontalaus tiesioginio direktyvų veikimo legitimavimas pasibaigus direktyvos įgyvendinimo laikui ir atitinkant kitas tiesioginio veikimo sąlygas.

Atsižvelgiant į tai, kad direktyva reikalauja jos įgyvendinimo nacionalinėje teisės sistemoje, tai tol, kol ji nėra įgyvendinta ir asmenys negali aiškiai nusistatyti savo teisių apimties, išlieka teisinio netikrumo situacija. Dėl to glaudesnės ES integracijos kontekste turėtų būti realiai persvarstomas tinkamo ES teisės šaltinio parinkimas ES sutarčių tikslams pasiekti. Ypatingai tais atvejais, kai siekiama maksimalaus harmonizavimo, dėl teisinio saugumo ir skaidrumo teisėkūros procese reiktų rinktis tiesioginio taikymo aktą reglamentą, o ne direktyvą.

Kalbant apie Lietuvos teismų praktiką taikant direktyvų tiesioginio veikimo doktriną, galima pasakyti, kad Lietuvos Aukščiausiajam Teismui yra žinoma direktyvų tiesioginio veikimo doktrina. Pozityviai vertintina tai, kad LAT aiškiai išdėstė savo poziciją apie galimą konkrečių direktyvų nuostatų tiesioginį veikimą vertikaliam santykių ir negalimą tiesioginį veikimą horizontaliam santykių. Atsižvelgiant į tai, kad žemesnių instancijų teismai arba vadovaujasi LAT išaiškinimais, arba tik nurodo apie direktyvų tiesioginio veikimo doktrinos egzistavimą netaikydami jos, manytina, kad kasacinis teismas galėtų konkrečioje byloje detaliau aptarti (kaip padaryta byloje „*Smulkus urmas*“ v. *Plungės rajono savivaldybės administracija*⁴¹⁸ analizuojant netiesioginio direktyvų veikimo doktriną), kokioms sąlygoms esant direktyva gali veikti tiesiogiai. Ypatingą dėmesį šiuo atveju reiktų skirti sąlygos „subjekto atitikimas „valstybės“ sąvokai“ analizei. Nors atskiros LAT nutartys dėl kreipimosi prejudicinio sprendimo išreiškia nacionalinio teismo siekį išsiaiškinti dėl direktyvos galimo tiesioginio veikimo, tačiau praktikoje šis klausimas detaliau

418 2011 m. balandžio 5 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-155/2011.

nesprendžiamas⁴¹⁹. Kitas svarbus probleminis klausimas, kol kas išsamiai neanalizuotas Lietuvos Aukščiausiajame teisme – tai direktyvai prieštaraujančios nacionalinės teisės normos netaikymas. Atsižvelgiant į šio probleminio aspekto sudėtingumą, būtų naudingas jo conceptualus pristatymas LAT jurisprudencijoje.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas yra pristatęs ES direktyvų tiesioginio veikimo doktriną ir praktikoje sėkmingai taiko. Teigiamai vertintina tai, kad LVAT cituoja ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, ir Lietuvos Konstitucinio Teismo praktiką dėl ES teisės taikymo. Teismas taip pat yra aptaręs pareigą netaikyti ES teisei prieštaraujančios nacionalinės teisės normos, tačiau nenurodė jos taikymo ribojimų. Kadangi ši pareiga nėra absoliuti, turėtų būti aiškiai apibrėžti jos taikymo kriterijai.

419 Žr., pvz., 2015 m. birželio 25 d. ETT Sprendimo C-671/13, *VĮ „Indėlių ir investicijų draudimas“*, ECLI:EU:C:2015:418; 2015 m. lapkričio 17 d. LAT nutartis Nr. 3K-7-602-684/2015.

III. EUROPOS SĄJUNGOS DIREKTYVŲ NETIESIOGINIS VEIKIMAS IR TEISINIO SAUGUMO PRINCIPŲ UŽTIKRINIMAS

Teisingumo Teismui įtvirtinus ES direktyvų tiesioginio veikimo doktriną, tačiau leidus jai veikti tik vertikaliai liko atviras klausimas dėl direktyvų veiksmingumo horizontaliame santykiyje. Nacionalinių teismų, generalinių advokatų⁴²⁰ ir mokslininkų⁴²¹ iniciatyva vis kildavo klausimas dėl direktyvų horizontalaus tiesioginio veikimo. Teisingumo Teismas laikėsi pozicijos, kad direktyva nėra horizontaliai tiesiogiai veikianti dėl jai suteikto statuso, įtvirtinto SESV 288 straipsnyje⁴²². Tačiau siekiant ES teisės veiksmingumo Teisingumo Teismas žengė naują žingsnį, įtvirtindamas netiesioginio direktyvų veikimo doktriną, pagal kurią nacionalinis teismas turi pareigą aiškinti nacionalinę teisę suderintai su ES direktyva tiek vertikaliai⁴²³, tiek horizontaliai⁴²⁴. Ši doktrina yra autonominė, nepriklausoma nuo direktyvų tiesioginio veikimo doktrinos, galinti užtikrinti direktyvų veikimą nepriklausomai nuo to, ar direktyva (ne)tinkamai (ne)įgyvendinta⁴²⁵. Netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos įtvirtinimas siejamas su direktyvų tiesioginio veikimo doktrinos taikymo apribojimais⁴²⁶. Netiesioginio veikimo doktrina, kaip ir tiesioginio direktyvų veikimo doktrina bei valstybės atsakomybės doktrina, yra veiksmingos teisminės gynybos priemonė.

Kaip jau minėta, tiesioginio direktyvų veikimo doktrinos sukūrimas buvo susietas su teisinio saugumo principo užtikrinimu. Netiesioginio direktyvų veikimo doktrina Teisingumo Teismo siejama išimtinai su veiksmingumo principo užtikrinimu ir kildinama iš lojalalaus bendradarbiavimo principo⁴²⁷. Tokia Teisingumo Teismo argumentacija leidžia manyti, kad bet kokia priemonė, kuri susijusi su ES teisės veiksmingumu, gali būti kildinama iš labai bendros lojalalaus bendradarbiavimo pareigos. Tokiai koncepcijai trūksta teisinio pagrįstumo ir dėl to kelia abejonę dėl jos priimtimumo aspekto. Žvelgiant nuosekliai į Teisingumo Teismo SESV 288 straipsnio aiškinimą, tai *Marshall* byloje, būtent grindžiant lingvistiniu argumentu, ribojamas direktyvos tiesioginis veikimas neleidžiant joms veikti tiesiogiai horizontaliai, nes ji skirta valstybei narei ir pati savaime negali įpa-

420 1994 m. sausio 27 d. generalinio advokato Jacobs išvada byloje *Vaneetveld*, C-316/93, Rink. p. I-763; 1994 m. vasario 9 d. generalinio advokato Lenz išvada byloje *Faccini Dori*, C-91/92, Rink. p. I-3325.

421 Coppel, J. Rights, Duties and the End of Marshall. *The Modern Law Review*. 1994, 57 (6); Tridimas, T. Horizontal Effect of Directives: A Missed Opportunity. *European Law Review*. 1994; Tridimas, T. Black, White, and Shades of Grey: Horizontality of Directives Revisited. *Yearbook of European Law*. 2001–2002, 21; Skouris, V. Effet Utile Versus Legal Certainty: The Case-law of the Court of Justice on the Direct Effect of Directives. *European Business Law Review*. 2006, 17; Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 34 (3); Skevi, F. The Horizontal Effect of Directives after Kucikdeveci. EU Law Foundations. *The Institutional Functioning of the EU*. 2010–2011, 1.

422 Appleton, J. M. The Indirect – Direct Effect of European Community Directives. *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs*. 2000–2001, 5, p. 72.

423 1984 m. balandžio 10 d. ETT Sprendimas *Von Colson ir Kamann*, 14/83, Rink. p. 1891.

424 1990 m. lapkričio 13 d. ETT Sprendimas *Marleasing*, C-106/89, Rink. p. I-4135.

425 Betlem, G. The Doctrine of Consistent Interpretation: Managing Legal Uncertainty. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2002, 22 (3), p. 399.

426 Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 34 (3), p. 357.

427 Žr. 2004 m. spalio 5 d. ETT Sprendimo *Pfeiffer ir kt.*, C-397/01–C-403/01, Rink. p. I-8835, 114 punktą.

reigoti asmens⁴²⁸. Nebekvestionuojant tokio aiškinimo pagrįstumo, kiekvienas subjektas po šio sprendimo turėjo pagrįstą teisėtą lūkestį, kad direktyva negalės veikti jo atžvilgiu sukurdamą teisinę pareigą. Tačiau praktiškai *Marshall* byloje suformuluotas, lingvistiniu metodu pateisinamas apribojimas, nėra absoliutus suformulavus lojalaus bendradarbiavimo pareiga grindžiamą *Von Colson*⁴²⁹ byloje suformuluotą doktriną. Teisingumo Teismo argumentacijos nenuoseklumas ir teisinio pagrįstumo trūkumas leidžia kalbėti apie teisinio saugumo principo pažeidžiamumą priimtino aspekto.

Teisinio saugumo principo pažeidžiamumo problemos yra aktualios ne tik konceptualia prasme, tačiau ir kasdieninėje nacionalinio teismo veikloje – taikant netiesioginio direktyvų veikimo doktriną⁴³⁰. Dėl esminio ja keliamo reikalavimo – išaiškinti nacionalinę teisę suderinti su direktyva, kad būtų pasiektas direktyvos tikslas, asmeniui tampa sudėtinga nustatyti iš anksto savo teises ir atitinkamai imtis veiksmų (pažeidžiamumas numatomumo aspektu).

Detaliau netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos taikymo apimtis, sąlygos, teisinio saugumo principo pažeidžiamumo problematika, netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos santykis su tiesioginio veikimo ir valstybės atsakomybės doktrinomis analizuojama šioje disertacijos dalyje.

3.1. Netiesioginio Europos Sąjungos direktyvų veikimo sąlygos

Teisingumo Teismui suformulavus netiesioginio direktyvų veikimo doktriną, kaip ES teisės veiksmingumo užtikrinimo priemonę, reikėjo aiškių kriterijų, nuo kada kyla pareiga aiškinti nacionalinę teisę suderinti su direktyva, kokie netiesioginio direktyvų veikimo apribojimai⁴³¹. Detaliau šie aspektai analizuojami toliau.

3.1.1. Suderinto aiškinimo pareigos taikymas *ratione materiae*

Aiškumo suderinto aiškinimo doktrinai suteikė *Marleasing* sprendimas, kuriame Teisingumo Teismas nustatė, kad „nacionalinis teismas privalo kiek įmanoma suderinti su direktyvos tekstu ir tikslu (pažymėta autorės) aiškinti nacionalinės teisės nuostatas, *primtas iki direktyvos, su kuria susijusios, ir po jos* (pažymėta autorės)“⁴³². Tokia Teisingumo Teismo pozicija užvėrė duris skirtingam interpretavimui, kurios nacionalinės teisės nuostatos turi būti aiškinamos suderinti su direktyva. *Marleasing* bylos taisyklė iš esmės reiškia, kad nacionalinis teismas turi nacionalinę teisę aiškinti kiek įmanoma suderinti

428 Žr. 1986 m. vasario 26 d. ETT Sprendimo *Marshall*, 152/84, Rink. p. 723, 48 punktą.

429 1984 balandžio 10 d. Sprendimas *Von Colson ir Kamann*, 14/83, Rink. p. 1891.

430 Craig, P. Directives: Direct Effect, Indirect Effect and the Construction of National Legislation. *European Law Review*. 1997, 22. Yra atstovaujančių kitai pozicijai, teigiančių, kad teisinis netikrumas yra galimas, kai kalbama apie teisės aiškinimo atvejus tiek ES teisės, tiek nacionalinės teisės sistemoje (O'Neill, A. Presentation at Conference “Enforcing Community Law before National Courts: Ten Years of Francovich”, Trier, Academy of European Law, 14 May 2001).

431 Klamert, M. Judicial Implementation of Directives and Anticipatory Indirect Effect: Connecting the Dots. *Common Market Law Review*. 2006, 43, p. 1251.

432 Žr. 1990 m. lapkričio 13 d. ETT Sprendimo *Marleasing*, C-106/89, Rink. p. I-4135, 8 punktą.

su direktyva⁴³³. Tokios aiškinimo linijos Teisingumo Teismas laikėsi ir vėlesnėse bylose⁴³⁴. Jei direktyvos rezultato negalima pasiekti teisės aiškinimu, tuomet gali būti keliamas valstybės atsakomybės už direktyvos neįgyvendinimą klausimas⁴³⁵.

Kai kurių autorių nuomone, būtent *Marleasing* sprendimas įgalino nacionalinius teismus, tinkamai vykdant aiškinimo pareigą, „netaikyti prieštaraujančių nacionalinės teisės nuostatų taip sukuriant praktinį horizontalų veikimą“⁴³⁶. Palaikant tokią poziciją galima teigti, kad horizontalaus tiesioginio veikimo doktrina įvesta per užpakalines/galines duris⁴³⁷. Tokia autorių pozicija buvo perspektyvi žvelgiant iš šių dienų pozicijos, vertinant ir vėliau priimtus Teisingumo Teismo sprendimus, tačiau analizuojant *Marleasing* sprendimą akivaizdu, kad Teisingumo Teismas tuo metu dar nesiekė reikalauti iš teismo netaikyti ES direktyvos neatitinkančios nacionalinės teisės nuostatos⁴³⁸.

Byloje *Pfeiffer*⁴³⁹. Teisingumo Teismas patvirtino, kad aiškinimo pareiga apima ne tik nacionalinę teisę, įgyvendinančią direktyvą, bet visą nacionalinės teisės sistemą⁴⁴⁰: „[n]ors Europos Sąjungos teisę atitinkančio nacionalinės teisės aiškinimo principas daugiausia susijęs su nacionalinėmis nuostatomis, priimtomis siekiant perkelti į nacionalinę teisę atitinkamą direktyvą, jis neapsiriboja tik šių nuostatų aiškinimu, bet įpareigoja nacionalinį teismą *atsižvelgti į visą nacionalinės teisės sistemą* (pažymėta autorės), siekiant nustatyti, koku mastu ji turi būti taikoma, kad būtų išvengta priešingo nei siekiamas direktyva rezultato“⁴⁴¹. Savo praktikoje Teisingumo Teismas ėjo dar toliau, detalai paaikškino, kaip nacionaliniam teismui reiktų elgtis nacionalinės teisės sistemoje siekiant išvengti galimų prieštaravimų, tačiau kaip svarbiausią tikslą nurodė direktyvoje numatyto rezultato pasiekimą. Jei pripažintų nacionalinės teisės aiškinimo būdų taikymas tam tikromis aplinkybėmis leidžia nacionalinės teisės nuostatą aiškinti išvengiant prieštaravimo kitai nacionalinės teisės normai ar dėl to siarinti šios nuostatos taikymo sritį ją taikant tik ta dalimi, kuri atitinka minėtą nuostatą, nacionalinis teismas privalo taikyti tuos būdus, kad būtų pasiekti direktyvoje numatyti rezultatai⁴⁴². Teisingumo Teismas aiškiai nurodė nacionaliniam teismui pareigą pagal savo jurisdikciją daryti viską, kad nebūtų viršytas Direktyvoje 93/104⁴⁴³ nustatytas maksimalus 48 valandų savaitės darbo laikas.

Dar vienas svarbus aspektas, kad nacionalinis teismas, sprendamas nacionalinės teisės atitikimo direktyvai klausimą, turi įvertinti ne tik pačią nacionalinės teisės nuostatą, o ir tai, kaip ją aiškina nacionaliniai teismai. Tuo atveju, kai kyla pareiga aiškinti nacionalinę teisę suderintai su direktyva, nacionaliniam teismui gali tekti iš esmės pakeisti teisės aiški-

433 Maltby, L. *Marleasing: What Is All the Fuss About*. *Law Quarterly Review*. 1993, 109, p. 301.

434 1993 m. gruodžio 16 d. Sprendimo *Wagner Miret*, C-334/92, Rink. p. I-6911, 22 punktą.

435 Žr. 1994 m. liepos 14 d. ETT Sprendimo *Faccini Dori*, C-91/92, Rink. p. I-3325, 27 punktą.

436 Smith, H. *Seeking Redress from a Recalcitrant State*. *International Corporate Law*. 1992 March, p. 19.

437 Maltby, N. *Marleasing: What is All the Fuss About?* *Law Quarterly Review*. 1993, 103, p. 301.

438 Appleton, J. M. *The Indirect – Direct Effect of European Community Directives*. *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs*. 2000-2001, 5.

439 Žr. 2003 m. gegužės 15 d. ETT Sprendimo *Mau*, C-160/01, Rink. p. I-4791, 34 punktą.

440 Žr. 2000 m. liepos 13 d. ETT Sprendimo *Centrosteeel*, C-456/98, Rink. p. I-6007, 16 ir 17 punktus; 2004 m. spalio 5 d. ETT Sprendimo *Pfeiffer ir kt.*, C-397/01–C-403/01, Rink. p. I-8835, 117 punktą.

441 Žr. 1999 m. vasario 25 d. ETT Sprendimo *Carbonari ir kt.*, C-131/97, Rink. p. I-1103, 49 ir 50 punktus.

442 Žr. 2004 m. spalio 5 d. ETT Sprendimo *Pfeiffer ir kt.*, C-397/01–C-403/01, Rink. p. I-8835, 116 punktą.

443 1993 m. lapkričio 23 d. Tarybos direktyva 93/104/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų (OL L 307, 1993 m. gruodžio 13 d., p. 18).

nimo praktiką. Pavyzdžiui, *Centrosteel*⁴⁴⁴ byloje nacionalinės teisės neatitikimą direktyvai lėmė ne pati teisės akto nuostata, o tai, kaip ją aiškino Italijos kasacinis teismas⁴⁴⁵. Siekiant pasiekti suderinto aiškinimo tikslus, nacionaliniam teismui kilo pareiga pakeisti teismų praktiką⁴⁴⁶.

Nacionalinės teisės aiškinimas – tai išimtinė nacionalinio teismo diskrecija. Teisinio saugumo principo pažeidžiamumas taikant netiesioginio direktyvų veikimo doktriną yra opesnė teisinė problema nei pritarimas direktyvų horizontaliam tiesioginiam veikimui⁴⁴⁷. Tokia pozicija grindžiama šiais argumentais sugretinant antroje dalyje analizuotą galimybę veikti direktyvoms vertikalčiai / horizontalčiai tiesiogiai su pareiga aiškinti nacionalinę teisę suderintai su ES direktyva teisinio saugumo principo pažeidžiamumo aspektu. Tam, kad direktyvos nuostata galėtų veikti tiesiogiai, ji turi būti aiški, tikslis ir besąlyginė. Nuostatais atitikimą šioms sąlygoms, asmuo gali identifikuoti direktyva jam suteiktas teises. Netiesioginio direktyvų veikimo atveju nekeliamas reikalavimas dėl atitikimo šioms sąlygoms. Pareiga aiškinti nacionalinę teisę suderintai su ES direktyva kyla ne tik dėl direktyvą įgyvendinančios teisės nuostatos, tačiau dėl visų susijusių nacionalinės teisės normų⁴⁴⁸. Dėl to asmeniui sudėtinga *a priori* nustatyti nacionalinės teisės nuostatą, kuri galėtų būti aiškinama suderintai su direktyva ir atitinkamai priskirti tam tikras teises konkrečiam subjektui. Lyginant su direktyvų tiesioginiu veikimu, tai esant tiesioginio veikimo sąlygoms, privatus subjektas gali būti pajėgus nustatyti, kokia direktyvos nuostata jis galės tiesiogiai pasiremti ir kokios bus jos taikymo pasekmės. Tuo tarpu suderinto aiškinimo pareiga tenka nacionaliniam teismui, todėl net teisės ekspertui yra sudėtinga iš anksto nustatyti teisės aiškinimo rezultatą. Be to, neretai nacionaliniame procese nacionalinis teismas pasitelkia prejudicinio sprendimo procedūrą tam, kad prieš aiškinant suderintai nacionalinę teisę išsiaiškintų ES direktyvos turinį. Tai įrodo suderinto aiškinimo pareigos sudėtingumą, kartais sunkiai įveikiamą net nacionaliniam teismui. Tai yra prielaida pažeisti teisinio saugumo principo numatomumo aspektą. Be to, kaip tiesioginio direktyvų veikimo atveju, netiesioginio direktyvų veikimo taisyklės formuluojamos gausioje Teisingumo Teismo praktikoje, kurios dalis taisyklių nėra prieinamos lietuvių kalba. Tai gali būti trikdys subjektui racionaliai planuojant savo veiksmus vadovaujantis galiojančiomis normomis (numatomumo aspektas).

Netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos taikymas padidina galimybę gauti skirtingą analogiško teisinio ginčo sprendimo rezultatą skirtingose valstybėse narėse. Dėl to net tas pats privatus subjektas, vykdamas veiklą skirtingose valstybėse narėse, analogiško ginčo atveju gali sulaukti skirtingų teisės aiškinimo sprendimų. Tai pateisinama dėl objektyvių faktorių: skirtingos nacionalinės teisės, teismų praktikos, skirtingų teisės aiškinimo metodų. Tačiau tai nesumažina teisinio saugumo principo pažeidžiamumo galimybės⁴⁴⁹.

444 2000 m. liepos 13 d. ETT Sprendimas *Centrosteel*, C-456/98, Rink. p. I-6007.

445 2000 m. kovo 16 d. generalinio advokato Jacobs išvados byloje *Centrosteel*, C-456/98, Rink. p. I-6007, 5, 6 punktai.

446 Žr. Betlem, G. The Doctrine of Consistent Interpretation: Managing Legal Uncertainty. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2002, 22 (3), p. 405.

447 Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 34 (3); 1994 m. sausio 27 d. generalinio advokato Jacobs išvada byloje *Vaneetveld*, C-316/93, Rink. p. I-763.

448 2004 m. spalio 5 d. ETT Sprendimo *Pfeiffer ir kt.*, C-397/01–C-403/01, Rink. p. I-8835, 118–119 punktai.

449 Apie šį argumentą: Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 34 (3), p. 362.

Lietuvos teismams yra žinoma netiesioginio direktyvų veikimo doktrina. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atkreipė dėmesį į netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos taikymo apimtį. Svarbu pažymėti, kad nacionalinis teismas, analizuodamas nacionalinio įstatymo nuostatas, turi vertinti jas pagal reguliavimo sritį, nepriklausomai nuo to, ar jose įvardintas konkrečios direktyvos perkėlimo faktas. Pavyzdžiui, LAT, spręsdamas bylą *UAB „PZU Lietuva“ v. UAB „Litaksa“*⁴⁵⁰, pažymėjo, kad nacionaliniame įstatyme (Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas) nėra nurodyta, kad jis įgyvendina ES teisės direktyvą (Direktyva 2009/103⁴⁵¹), tačiau pagal reguliavimo sritį privalu atsižvelgti į šios direktyvos nuostatas bei jas aiškinančius Teisingumo Teismo sprendimus aiškinant ir taikant nacionalinį įstatymą.

Kritikuotinas yra kasacinio teismo lakoniškas ir netikslus tiesioginio ir netiesioginio direktyvų veikimo doktrinų sampratos pateikimas byloje *UAB „Akvakomfortas“ v. UAB „Autopikas“*. Nors kasatorius iškelia klausimą dėl direktyvos turinio ir jos aiškinimo, tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas laikosi pozicijos, kad „direktyvų tiesioginio ar netiesioginio veikimo prielaida yra netinkamas ar pavėluotas direktyvų nuostatų perkėlimas ar jų neperkėlimas į nacionalinės teisės sistemą. Nagrinėjamoje byloje sąlygų, kurioms esant būtų galimas netiesioginis direktyvų galiojimas, nenustatyta“⁴⁵². Tokia pozicija yra nepagrįsta ir neatitinkanti Teisingumo Teismo praktikos, analizuotos disertacijoje. Netinkamas direktyvos įgyvendinimas yra tik viena iš galimo tiesioginio direktyvos veikimo sąlygų. Tačiau nesant kitų privalomų sąlygų (pasibaigęs direktyvos įgyvendinimo laikas, direktyvos nuostata aiški, tikslė, besąlyginė, atsakovas atitinka sąvoką „valstybė“) direktyva negali veikti tiesiogiai.

3.1.2. Ribojimas aiškinti nacionalinę teisę *contra legem*

Teisingumo Teismui vystant netiesioginio direktyvų veikimo doktriną ir formuluojant su tuo susijusias pareigas nacionaliniam teismui, pagrįstai kyla klausimas, ką reiškia Teisingumo Teismo įpareigojimas nacionalinę teisę „aiškinti kiek įmanoma atsižvelgiant į susijusios direktyvos formuluotę ir į jos tikslą“⁴⁵³. Manytina, kad frazės „kiek įmanoma“ vartojimas reiškia, kad suderinto aiškinimo pareiga nėra absoliuti. Toliau aptariami leistini šios pareigos apribojimai. Kaip ne kartą yra nurodęs Teisingumo Teismas, nacionalinio teismo pareigos aiškinti direktyvą atitinkamu būdu ribas nustato bendrieji teisės principai, pirmiausia teisinio saugumo principas, ir būtent ta prasme, kad ja negali pagrįsti nacionalinės teisės aiškinimo *contra legem*⁴⁵⁴. Tai reiškia, kad aiškinant nacionalinę teisę suderintai su ES direktyva negali būti paneigta nuostatos prasmė, pakeistas tikslas ar objektas. Dėl nacionalinės teisės aiškinimo metodų ir ribų sprendžia nacionalinis teismas.

450 2013 m. kovo 21 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-162/2013.

451 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/103/EB dėl motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimo ir privalomojo tokios atsakomybės draudimo patikrinimo (OL L 263, 2009 m. spalio 7 d., p. 11).

452 2009 m. lapkričio 9 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-484/2009.

453 Žr. 2004 m. spalio 5 d. ETT Sprendimo *Pfeiffer ir kt.*, C-397/01–C-403/01, Rink. p. I-8835, 113 punktą.

454 Žr. 1987 m. spalio 8 d. ETT Sprendimo *Kolpinghuis Nijmegen*, 80/86, Rink. p. 3969, 13 punktą; 2008 m. balandžio 15 d. ETT Sprendimo *Impact*, C-268/06, Rink. p. I-2483, 100 punktą; 2009 m. balandžio 23 d. ETT Sprendimo *Angelidaki ir kt.*, C-380/07, Rink. p. I-3071, 199 punktą ir 2009 m. liepos 16 d. ETT Sprendimo *Mono Car Styling*, C-12/08, Rink. p. I-6653, 61 punktą.

Teisingumo Teismas jurisprudencijoje konstatavo tam tikrus šios doktrinos veikimo ribojimus baudžiamosiose bylose: kai valstybės narės institucijos remiasi direktyva baudžiamajame procese prieš asmenį, direktyva negali pati savaime, nepriklausomai nuo ją įgyvendinančio valstybės narės įstatymo, nustatyti arba sugriežtinti ją pažeidusių asmenų baudžiamosios atsakomybės⁴⁵⁵. Suderinto nacionalinės teisės aiškinimo pareiga gali būti įvykdoma, jei tai nelems privačiam subjektui baudžiamosios atsakomybės nustatymo ar jos sugriežtinimo. Tokia pozicija išplaukia iš nacionalinės baudžiamosios teisės principų. Kyla klausimas, ar yra nustatyti kokie nors specifiniai teisės aiškinimo apribojimai nacionaliniams teismams civilinėse bylose. Teisingumo Teismas *Arcaro* byloje konstatavo, kad „nacionalinio teismo pareiga aiškinant nacionalinę teisę atsižvelgti į direktyvos turinį yra apribota tuo, kad teisės aiškinimu negali būti suformuluojama pareiga, įtvirtinta neįgyvendintoje direktyvoje, privačiam subjektui⁴⁵⁶.“ Cituojamos bylos nacionalinis procesas vyko baudžiamosios bylos rėmuose, santykiyje valstybė prieš privatų subjektą. Leidimas veikti direktyvai tiesiogiai lemtų ne tik baudžiamosios teisės principo pažeidimą, bet ir sudarytų sąlygas „atvirktiniam direktyvos veikimui“ (valstybė prieš asmenį), pažeidžiant estoppelio principą. Nuomonės dėl šios bylos išaiškinimo išplėtimo civiliniams santykiams skiriasi. G. Betlem nuomone, toks aiškinimas aktualus tik baudžiamosioms byloms, nes atraminis principas yra *nulla poena sine lege*⁴⁵⁷. Kita pozicija, kad *Arcaro* bylos aiškinimas taikytinas plačiau, ne tik baudžiamosioms byloms⁴⁵⁸; civilinių bylų atveju dėl teisės aiškinimo gali kilti civilinė atsakomybė ar civilinės pareigos, kurių nebūtų kitu atveju⁴⁵⁹. Autorės nuomone, tais atvejais, kai nacionalinėje teisėje apskritai nėra pareigas nustatančios aktualios nuostatos ((ne)specialiai skirtos direktyvai įgyvendinti), išimtinai nacionalinės teisės aiškinimu, remiantis direktyva, negali būti sukuriamas išpareigojimas privačiam subjektui. Priešingu atveju būtų legalizuotas „substitucijos“ veikimas horizontaliuose santykiuose. Tačiau esant vertikaliai santykiui toks ribojimas nėra aktualus, nes valstybė narė yra atsakinga už direktyvos neįgyvendinimą⁴⁶⁰.

Visgi, nors ir aiškiai apibrėžęs suderinto aiškinimo esant horizontaliems santykiams ribojimus (neįpareigoti privataus subjekto ir neaiškinti nacionalinės teisės *contra legem*⁴⁶¹), Teisingumo Teismas atskirose bylose rėmėsi *Marleasing* taisykle, įpareigojančia aiškinti nacionalinę teisę suderintai su direktyva. Tokios argumentacijos pagrįstumas kelia abejonių dėl to, kad bylose, kuriose nacionalinės teisės nuostata akivaizdžiai prieštarauja

455 Žr. 1987 m. birželio 11 d. ETT Sprendimą *Pretore di Salo*, 14/86 Rink. p. 2545; 1987 m. spalio 8 d. ETT Sprendimo *Kolpinghuis Nijmegen*, 80/86, Rink. p. 3969 13 punktą; 2004 m. sausio 7 d. ETT Sprendimo *X, C 60/02*, Rink. 651, 61 punktą; 2005 m. gegužės 31 d. ETT Sprendimas *Berlusconi ir kt.*, C-387/02, C-391/02, C-403/02, Rink. p. I-3565.

456 Žr. 1996 m. rugsėjo 26 d. Sprendimo *Arcaro*, C-168/95, Rink. p. I-4705, 42 punktą;

457 Betlem, G. The Doctrine of Consistent Interpretation: Managing Legal Uncertainty. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2002, 22 (3), p. 407.

458 Žr. Figueroa Regueiro, P. V. Invocability of Substitution and Invocability of Exclusion: Bringing Legal Realism to the Current Developments of the Case Law of “Horizontal” Direct Effect of Directives. *Jean Monnet Working Paper*. 2002 (7), p. 15.

459 2000 m. kovo 16 d. generalinio advokato Jacobs išvados byloje *Centrosteel*, C- 456/98, Rink. p. I-6007, 13 punktas.

460 Arnull, A. *The European Union and its Court of Justice*. Oxford University Press, 2006, p. 219.

461 Žr. Sawyer, K. The Principle of Interpretation Conformé’: How far Can or Should National Courts Go when Interpreting National Legislation Consistently with European Community Law? *Statute Law Review*. 2007, 28(3), p. 174.

direktyvai, toks harmoningas nacionalinės teisės aiškinimas gali lemti rezultatą *contra legem*⁴⁶² ir pažeidžia teisinio saugumo principą. Pavyzdžiui, *Océano Grupo* byloje buvo nagrinėjamas ginčas tarp privačių subjektų: enciklopedijų pardavėjo ir pirkėjų (vartotojų), kurie laiku nesumokėjo už knygas. Sudarytoje sutartyje buvo įtvirtinta Barselonos teismo jurisdikcija spręsti ginčus. Nacionaliniam teismui iškilo klausimas, ar pagal 1993 m. balandžio 5 d. Tarybos direktyvą 93/13 dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais⁴⁶³ nacionalinis teismas savo iniciatyva turi atsakyti jurisdikcijos nagrinėti ginčą. Teisingumo Teismas pasakė, kad „suderinto su direktyva aiškinimo reikalavimas įpareigoja nacionalinį teismą <...> pritarti tokiam aiškinimui, kuris leis jam savo iniciatyva atsakyti jurisdikcijos, kuri buvo nustatyta jam nesąžiningomis sąlygomis⁴⁶⁴“. Čia svarbu paminėti, kad ES direktyva nebuvo įgyvendinta nacionalinėje teisėje, o galiojusi nacionalinė teisė nereglamentavo jurisdikcijos ribojimo kaip nesąžiningos sąlygos siekiant apsaugoti vartotojo teises. Taigi nacionalinio teismo atsakymas jurisdikcijos pagal Teisingumo Teismo išaiškinimą lemtų rezultatą *contra legem*.

Paprastai Teisingumo Teismas aptakiai nurodo pareigą nacionaliniam teismui nustatyti, ar jis gali nacionalinį teisės aktą aiškinti suderintai su ES teise, ir nevertina galimybės taikyti suderinto aiškinimo principą. Tačiau, pavyzdžiui, byloje *Wagner Miret* Teisingumo Teismas nurodė, kad nacionalinio teisės akto aiškinimu negali būti pasiektas direktyva siekiamas tikslas⁴⁶⁵. Nors diskrecija vertinti teisės aiškinimo ribas palikta nacionaliniam teismui, tačiau toks Teisingumo Teismo sprendimas įrodo, kad aiškinimo pareiga nėra absoliuti ir nacionalinis teismas neturi atlikti teisėkūros subjekto, pakeičiančio nacionalinę teisę, vaidmens⁴⁶⁶.

Teisingumo Teismas, spręsdamas *Spedition Welter* bylą, pakartojo *Dominguez* bylos taisyklę, pagal kurią nacionalinis teismas pirmiausia turi nustatyti, ar gali nacionalinę teisę išaiškinti suderintai su ES teise. Dar daugiau, Teisingumo Teismas net paanalizavo nacionalinės teisės nuostatą ir nustatė, kad 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/103 dėl motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimo ir privalomojo tokios atsakomybės draudimo patikrinimo⁴⁶⁷ perkelta pažodžiui. Dėl to „šias nacionalinės teisės nuostatas reikia aiškinti taip, kad jos atitiktų Sąjungos teisės nuostatą, t. y. taip, kad atstovas žalos suregulavimo reikalams yra įgaliotas priimti įteikiamus teismo aktus⁴⁶⁸“.

Čia svarbu pažymėti, kad net galimas *contra legem* rezultatas nacionalinio teismo procese neriboja Teisingumo Teismo priimti nagrinėti nacionalinio teismo paklausimą dėl

462 Žr., pvz., 2002 m. kovo 5 d. ETT Sprendimo *Axa Royale*, C-386/00, Rink. p. I-2209, 18, 19, 31 punktas; 2000 m. liepos 13 d. ETT Sprendimo *Centrosteel*, C-456/98, Rink. p. I-6007, 15 ir 16 punktas.

463 OL L 95, 1993 m. balandžio 21 d., p. 29.

464 2000 m. birželio 27 d. ETT Sprendimo *Océano Grupo*, C-240/98 iki C-244/98, Rink. p. I-4941, 30 – 31 punktas. Tokios pozicijos laikėsi ir generaliniai advokatai, pateikdami išvadas (žr. 2001 m. lapkričio 15 d. generalinio advokato Jacobs išvados byloje *Axa Royale*, C-386/00, Rink. p. I- 2209, 24 ir 27 punktas; 1999 m. gruodžio 16 d. generalinio advokato Saggio išvados byloje *Océano Grupo*, C-240/98 iki C-244/98, Rink. p. I-4941, 29 punktą).

465 Žr. 1993 m. gruodžio 16 d. Sprendimo *Wagner Miret*, C-334/92, Rink. p. I-6911, 22 punktą.

466 Drake, S. Twenty Years after “Von Colson”: the Impact of “Indirect Effect” on the Protection of the Individual’s Community rights. *European Law Review*. 2005, 30 (3), p. 342.

467 OL L 263, 2009 m. spalio 7 d., p. 11.

468 Žr. 2013 m. spalio 10 d. Sprendimo *Spedition Welter*, C-306/12, ECLI:EU:C:2013:650, 30, 31 punktas.

direktyvos nuostatų turinio išaiškinimo. Pavyzdžiui, byloje *Quelle* Vokietijos Aukščiausiasis Teismas klausė Teisingumo Teismo, ar konkreti direktyvos nuostata draudžia įtvirtintą nacionalinį reguliavimą. Bylos šalis teigė, kad toks paklausimas yra apskritai nepriimtinas, nes direktyvą perkeliančios nacionalinės nuostatos leidžia tik vienintelį aiškinimą, o Vokietijos konstitucinė teisė draudžia aiškinimą *contra legem*. Taigi, jei Teisingumo Teismas direktyvos nuostatas aiškintų kitaip, nacionalinis teismas negalėtų atsižvelgti į Teisingumo Teismo atsakymą⁴⁶⁹. Tačiau Teisingumo Teismas, cituodamas *Pfeiffer* ir *Adeneler* sprendimus, konstatavo, kad „[n]eapibrėžtumas dėl nacionalinio teismo galimybės Teisingumo Teismui pateikus atsakymą į prejudicinį klausimą dėl direktyvos išaiškinimo, laikantis Teisingumo Teismo išvestų principų <.....>, aiškinti nacionalinę teisę atsižvelgiant į šį atsakymą negali turėti įtakos Teisingumo Teismo pareigai priimti sprendimą šiuo klausimu“⁴⁷⁰. Tokios išvados Teisingumo Teismas priėjo vadovaudamasis jam priskirtos kompetencijos aiškinti ES teisę tikslu bei siekiu užtikrinti, kad nacionaliniai teismai vienodai taikytų ES teisę. Teisingumo Teismas detalai išanalizavo direktyvos tikslus ir nustatė, kad 1999 m. gegužės 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 1999/44⁴⁷¹ 3 straipsnis turi būti aiškinamas taip, jog jis draudžia nacionalinės teisės aktus, leidžiančius pardavėjui, kuris pardavė sutarties neatitinkančią vartojimo prekę, reikalauti iš vartotojo kompensacijos už sutarties neatitinkančios prekės naudojimą iki jos pakeitimo nauja. Taigi Teisingumo Teismas įvykdė jam valstybių narių patikėtą pareigą – aiškinti ES teisę. Teisingumo Teismas *expressis verbis* neįvardino, kokius aiškinimo metodus taikė, tačiau išanalizavus sprendimą galima teigti, kad Teisingumo Teismas pasitelkė lingvistinį, sisteminį, teleologinį ir istorinį aiškinimo metodus⁴⁷². Po prejudicinio sprendimo nacionalinis aukščiausiasis teismas turėjo atlikti savo pareigą – priimti galutinį sprendimą nagrinėjamoje byloje. Nors, kaip minėta, prašyme priimti prejudicinį sprendimą buvo iškeltas argumentas dėl galimo Vokietijos civilinio kodekso aiškios nuostatos aiškinimo *contra legem*, Vokietijos Aukščiausiasis Teismas išaiškino nacionalinės teisės normą suderintai su ES direktyva⁴⁷³ ir pažeidė teisinio saugumo principą. Taip, laikantis ES teisės viršenybės principo ir vadovaujantis direktyvų netiesioginio veikimo doktrina, nacionalinei normai buvo suteiktas naujas turinys. Svarbu pažymėti, kad po šio sprendimo vyko teisėkūros procedūra dėl civilinio kodekso normos pakeitimo siekiant suderinti ją su ES teise.

469 Žr. 2008 m. balandžio 17 d. Sprendimo *Quelle*, C-404/06, Rink. p. I-2685, 18 punktą.

470 Žr. 2008 m. balandžio 17 d. Sprendimo *Quelle*, C-404/06, Rink. p. I-2685, 22 punktą. Generalinė advokatė atribojo nacionalinio teismo pareigą aiškinti nacionalinę teisę suderintai su ES direktyva ir Teisingumo Teismo pareigą priimti nagrinėti paklausimą pagal EBS 234 straipsnį (dabar SESV 267 str.) vykdant steigimo sutartimi priskirtą kompetenciją aiškinti ES teisę: „Draudimo aiškinti *contra legem* principas taikomas tik tais atvejais, kai nacionalinis teismas ketina aiškinti nacionalinę teisę taip, kad ji atitiktų Bendrijos teisę; tačiau nagrinėjant prašymą priimti prejudicinį sprendimą negalima kalbėti apie draudimą aiškinti *contra legem*“ (žr. 2007 m. lapkričio 15 d. generalinės advokatės Trstenjak išvados byloje *Quelle*, C-404/06, Rink. p. I-2685, 39 punktą).

471 OL L 171, 1999 m. liepos 7 d. p. 16.

472 Šiais teisės aiškinimo metodais vadovavosi generalinė advokatė Trstenjak. Jau pasitelkusi lingvistinį teisės aiškinimo metodą generalinė advokatė konstatavo, kad ES direktyva draudžia tokią nacionalinės teisės normą. Šią savo argumentaciją ji sustiprino atlikusi aiškinimą sisteminiu ir teleologiniu būdais (žr. 2007 m. lapkričio 15 d. generalinės advokatės Trstenjak išvada byloje *Quelle*, C-404/06, Rink. p. I-2685).

473 BGH, 26.11.2008 - VIII ZR 200/05.

Toks nacionalinio teismo sprendimas yra kritikuotinas, nes būtent siekiant nepažeisti teisinio saugumo principo, Teisingumo Teismas įtvirtino draudimą aiškinti nacionalinę teisę *contra legem*. Pagal šį reikalavimą nacionalinis teismas neturi išeiti iš jam priskirtų pareigų apibrėžties. Toks Teisingumo Teismo ES teisės akto aiškinimas sietinas su ES perspektyva, t. y. Teismas suteikia direktyvos nuostatai turinį atsižvelgdamas į jos tikslus. Jis neturi įgaliojimų vertinti nacionalinės teisės ir jos aiškinimo galimybių. Nacionalinis teismas turi diskrecijos teisę spręsti, ar ir koks nacionalinės teisės aiškinimas yra galimas. Tačiau praktikoje, remiantis prejudiciniu sprendimu (galbūt jo autoritetu) ar savarankiškai, nacionalinės teisės aiškinimas suderintai su direktyvos nuostata, gali prieštarauti galiojančiam reguliavimui⁴⁷⁴. Šiuo atveju nacionalinis teismas pažeidžia teisinio saugumo principą tiek numatomumo, tiek priimtinum aspektu. Rezultato požiūriu ištrinama riba tarp tiesioginio ir netiesioginio direktyvų veikimo.

Čia paminėtina 2012 m. gegužės 18 d. LVAT nutartis byloje *V. R. prieš Lietuvos valstybę, atstovaujamą Lietuvos mėsinių galvijų augintojų ir gerintojų asociacijos*⁴⁷⁵. Nacionalinis teismas išsakė nuomonę ir dėl suderinto aiškinimo pareigos taikymo apribojimų: „be kita ko, pažymėtina, kad nacionaliniai teismai, taikydami nacionalinę teisę, ypač specialiai direktyvoms įgyvendinti išleistus teisės aktus, nacionalinę teisę turi aiškinti atsižvelgdami į direktyvų tikslus. Tačiau kartu šis įpareigojimas negali paneigti bendrų teisės principų, kurie yra Sąjungos teisės sudedamoji dalis, ypač teisinio saugumo ir *lex retro non agit* principų. Nacionalinio teismo pareiga atsižvelgti į direktyvos turinį aiškinant savo nacionalinės teisės nuostatas yra apribota, kalbant konkrečiai, kai toks aiškinimas gali lemti, kad remiantis direktyva ir nesant priimto jos perkėlimo į nacionalinę teisę įstatymo būtų nustatyta ar sugriežtinta asmenų, kurie pažeidžia direktyvos nuostatas, baudžiamoji atsakomybė“.

Kaip jau minėta, Teisingumo Teismas, suvokdamas valstybių narių atskirų teisės taikymo sistemų savitumus ir skirtumus, paliko valstybių narių teismams diskreciją aiškinti nacionalinę teisę pagal nacionalinės teisės sistemoje leistinus aiškinimo būdus. Visgi nacionalinis teismas gali susidurti su situacija, kai prejudiciniame sprendime nurodoma nacionaliniam teismui aiškinti nacionalinę teisę suderintai su direktyva dėl ES teisės veiksmingumo ir paisant viršenybės principo, o iš tikrųjų toks aiškinimas lemia *contra legem* rezultatą. Kaip rodo praktika, nacionalinis teismas renkasi įvairius sprendimo variantus.

Kaip jau minėta, nacionalinis teismas pasirenka leistinus teisės aiškinimo metodus. Teisės teorijoje teisės aiškinimo būdas (metodas) suprantamas kaip sistema giminingų loginio mąstymo priemonių, skirtų teisės principo arba normos turiniui (prasmei) atskleisti ir suvokti⁴⁷⁶. Teisės doktrina pripažįsta daug teisės aiškinimo būdų, tačiau nagrinėjamos temos kontekste kyla klausimas, kokie aiškinimo būdai yra leistini Lietuvos teismuose. Apskritai Lietuvoje teisės aiškinimo kanonai nėra bendrai reglamentuoti. Atskiruose teisės aktuose galima rasti atskiras teisės aiškinimo taisykles. Pavyzdžiui, CK 1.9 straipsnyje nurodyti civilinio kodekso aiškinimo metodai: sisteminis, lingvistinis, įstatymų leidėjo ketinimo ir teisės normos tikslo. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, kalbėdamas apie Konstitucijos ir apskritai teisės aiškinimą ne kartą yra konstatavęs, kad „privalu pai-

474 2008 m. balandžio 17 d. Sprendimas *Quelle*, C-404/06, Rink. p. I-2685; 2000 m. birželio 27 d. ETT Sprendimas *Océano Grupo*, C-240/98– C-244/98, Rink. p. I-4941

475 2012 m. gegužės 18 d. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. A556-105/2012.

476 Baublys, L., Spruogis, E. (red.) *Teisės teorijos įvadas*. Vilnius: MES, 2012, p. 417.

syti teisės aiškinimo kanonų. Konstitucijos negalima aiškinti vien pažodžiui, vien taikant lingvistinį (verbalinį) metodą, kad aiškinant Konstituciją privalu taikyti įvairius teisės aiškinimo metodus: sisteminių, bendrųjų teisės principų, loginį, teleologinį, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinį, lyginamąjį ir kt. Tas pats pasakytina ir apie visų žemesnės galios teisės aktų aiškinimą⁴⁷⁷. Kaip pažymi V. Mikelėnas, „nors apskritai teisės aiškinimo taisyklės Lietuvos teisės doktrinoje žinomos, o kartais jos aiškiai įtvirtintos įstatymuose, bet, deja, praktiškai dažnai pamiršamos“⁴⁷⁸. Jau analizuotoje Teisingumo Teismo byloje *Quelle* Vokietijos vyriausybė, argumentuodama, kad nacionalinė teisė neprieštarauja ES direktyvai, savo poziciją grindė teisės normų aiškinimo būdais: lingvistiniu, sisteminiu, istoriniu ir teleologiniu⁴⁷⁹. Teisingumo Teismas, aiškindamas ES teisę, visų pirma taiko lingvistinį aiškinimo metodą. Vien lingvistinio aiškinimo pakanka, jei nekyla abejonių, kad nuostata gali būti aiškinama vieninteliu būdu. Tačiau taip būna retai (pavyzdžiui, dėl terminų)⁴⁸⁰. Jei pažodinio metodo nepakanka, tuomet pasitelkiami kiti aiškinimo metodai: sisteminis, teleologinis, istorinis⁴⁸¹.

Manytina, kad nacionaliniai teismai, aiškindami nacionalinę teisę suderintai su ES direktyva, siekdami teisinio apibrėžtumo turėtų aiškiai nurodyti, kokiais teisės aiškinimo metodais vadovaujasi, o jei teisės aiškinimu neįmanoma pasiekti jam iškeltų tikslų, tai pagrįsti priežastis. Taigi sujungus ES teisės reikalavimus su nacionaliniais leistiniais teisės aiškinimo būdais, nacionalinis teismas turi vykdyti jam, kaip ES teismui, patikėtas pareigas.

477 Žr., pvz., Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimus.

478 Mikelėnienė, D; Mikelėnas V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999, p. 170.

479 Žr. 2007 m. lapkričio 15 d. generalinės advokatės Trstenjak išvados byloje *Quelle*, C-404/06, Rink. p. I-2685, 29 – 33 punktus.

480 Šiuo klausimu žr. 1978 m. kovo 9 d. Sprendimo *Kühlhaus Zentrum*, 79/77, Rink. p. 611, 6 punktą, kuriame aiškindamas Bendrijos teisės nuostatą Teisingumo Teismas rėmėsi vien pažodiniu aiškinimu.

481 Žr. 1980 m. gegužės 20 d. Sprendimo *Knauf Westdeutsche Gipswerke*, 118/79, Rink. p. 1183, 5 ir 6 punktus, kuriuose Teisingumo Teismas konstatavo, kad šioje byloje vien pažodinio nuostatos aiškinimo nepakanka.

3.1.3. Suderinto aiškino pareigos taikymas *ratione temporis*

Nemažai manipuliacijų praktikoje⁴⁸² ir teisės doktrinoje⁴⁸³ kilo dėl klausimo, nuo kada

ES valstybių narių teismams kyla pareiga taikyti ES teisę atitinkančio aiškino principą. Kaip nagrinėta anksčiau, direktyvų tiesioginio veikimo klausimas keltinas tik pasibaigus direktyvos įgyvendinimo laikui⁴⁸⁴. Visgi tam tikros pareigos valstybei narei kyla direktyvos įgyvendinimo laikotarpiu: valstybės narės turi nepriimti nuostatų, galinčių labai pakenkti direktyva siekiamam rezultatui⁴⁸⁵.

Dėl netiesioginio veikimo doktrinos taikymo laike Teisingumo Teismas aiškiau išdėstė *Adeneler*⁴⁸⁶ sprendime. Pirma, pakartojo apie pareigą nacionalinės teisės nuostatą aiškinti suderintai su ES teise ir ypač tuo atveju, kai direktyvos nuostata nėra tiesiogiai veikianti arba kai atitinkama nuostata nėra pakankamai aiški, tiksli ir besąlyginė, kad turėtų tokį poveikį, arba kai ginčas kilo tik tarp privačių asmenų. Antra, kol nepasibaigęs nustatytas direktyvos perkėlimo terminas, valstybės narės neturėtų būti kaltinamos tuo, kad nepriėmė direktyvai įgyvendinti jų teisinėje sistemoje reikiamų priemonių⁴⁸⁷. Iš to darytina išvada, kad pavėluotai perkėlus direktyvą bendra nacionalinių teismų pareiga nacionalinę teisę aiškinti taip, kad ji atitiktų direktyvą, atsiranda tik pasibaigus direktyvos perkėlimo terminui⁴⁸⁸. Visgi tokio teiginio vertinimas nevienareikšmis, nes tame pačiame sprendime *Adeneler* teigdamas, kad suderinto aiškino pareiga atsiranda tik pasibaigus direktyvos perkėlimo terminui, Teisingumo Teismas kartu priminė ankstesnę savo praktiką, pagal kurią valstybių narių teismai direktyvos perkėlimo laikotarpiu *kuo labiau privalo susilaikyti* (pažymėta autorės) nuo tokio nacionalinės teisės aiškino, kuris, pasibaigus direktyvos perkėlimo terminui, galėtų rimtai sutrukdyti įgyvendinti šia direktyva siekia-

482 Kaip, pvz., žr. 1992 m. liepos 22 d. generalinis advokato Jacobs išvados byloje *Mundt*, C-156/91, Rink. I-5567, 24 punktą. Generalinis advokatas Tizzano byloje *Mangold* (C-144/04, Rink. I-9981) teigė, kad pareiga aiškinti pagal Bendrijos teisę turi būti pripažinta ir direktyvoms, kurių perkėlimo terminas dar nėra pasibaigęs, nes jos yra vienas iš Bendrijos teisės šaltinių ir sukelia teisinių pasekmių ne tik pasibaigus šiam perkėlimo terminui, bet ir nuo jų įsigaliojimo, t. y., remiantis EBS 254 straipsniu, nuo direktyvose nurodytos dienos arba, jos nenurodžius, dvidešimtą dieną nuo jų paskelbimo (išvados 118 punktas). Generalinė advokatė Kokott byloje *Wippel v. Peek & Cloppenburg* (C-313/02, Rink. I- 9483) teigė, kad direktyvos įsigalioja jose nurodytą dieną arba jos nenurodžius – dvidešimtą dieną po jų paskelbimo Oficialiajame leidinyje. Nuo šios dienos jos sukelia teises pasekmes. Valstybės narės per įgyvendinimo terminą privalo susilaikyti nuo visų veiksmų, kurie galėtų rimtai trukdyti pasiekti direktyvoje nurodytus tikslus. Todėl nacionalinės teisės nuostatas, ypač bendrąsias nuostatas ir neapibrėžtas teises sąvokas, net iki perkėlimo termino pabaigos reikia aiškinti ir taikyti atsižvelgiant į direktyvą (išvados 59 ir 63 punktai).

483 Betlem, G. The Doctrine of Consistent Interpretation: Managing Legal Uncertainty. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2002, 22 (3), p. 403; Ehrlicke, U. Die richtlinienkonforme Auslegung nationalen Rechts vor Ende der Umsetzungsfrist einer Richtlinie. *Europäische Zeitung für Wirtschaftsrecht*. 1999, p. 553; Drake, S. Twenty Years after “Von Colson”: the Impact of “Indirect Effect” on the Protection of the Individual’s Community rights. *European Law Review*. 2005, 30 (3), p. 340–341.

484 1979 m. balandžio 5 d. ETT Sprendimas *Ratti*, 148/78, Rink. p. 1629.

485 Žr. 1997 m. gruodžio 18 d. ETT Sprendimo *Inter-Environnement Wallonie*, C-129/96, Rink. p. I-7411, 45 punktą.

486 2006 m. liepos 4 d. ETT Sprendimas *Adeneler*; C-212/04, Rink. I-6057.

487 Žr. 1997 m. gruodžio 18 d. ETT Sprendimo *Inter-Environnement Wallonie*, C-129/96, Rink. p. I-7411, 43 punktą.

488 Žr. 2006 m. liepos 4 d. ETT Sprendimo *Adeneler*; C-212/04, Rink. I-6057, 115 punktą.

mą tikslą⁴⁸⁹. Nors yra autorių⁴⁹⁰, teigiančių, kad *Adeneler* sprendimu Teisingumo Teismas išskleidė tvyrojusį neaiškumą dėl ES teisę atitinkančio aiškinimo pareigos atsiradimo laike, visgi, autorės nuomone, lieka neaišku, kokios apimties pareigą turi nacionalinis teismas direktyvos įgyvendinimo laikotarpiu ir ar ji skiriasi nuo pareigos, kylančios suėjus įgyvendinimo terminui. Ir kaip teismas turi aiškinti nacionalinę teisę, kad nesutrukdytų įgyvendinti direktyva siekiamą tikslą?

Ieškodamas atsakymo M. Klamert skirsto suderinto teisės aiškinimo pareigą į „prieš direktyvos įgyvendinimo terminą“ ir „po direktyvos įgyvendinimo termino“. Pirmoji pareiga kildinama iš lojalaus bendradarbiavimo principo. Antroji – sietina su SESV 288 straipsnio veiksmingumo užtikrinimu⁴⁹¹. Autorės nuomone, toks skirstymas neatsako į klausimą dėl pačios pareigos apimties ir turinio. Tik patvirtina, kad turi būti užtikrinamas direktyvos veiksmingumas ir koks yra teisinis pagrindas Europos Sąjungoje. Jei nacionalinis teismas aiškina nacionalinę teisę (priimtą specialiai direktyvos įgyvendinimui arba ne) suderintai su direktyva iki įgyvendinimo laiko pabaigos, jis atlieka iš esmės direktyvos „teisminį įgyvendinimą“, kurį dar gali pakeisti teisėkūros subjektas, nes dar nėra suėjęs direktyvos įgyvendinimo laikas. Čia svarbūs kiti M. Klamert išryškinti aspektai. „Prieš terminą“ suderintas teisės aiškinimas vykdomas vadovaujantis nacionalinėje teisėje leistiniais teisės aiškinimo metodais neįpareigoja netaikyti nacionalinės teisės normų, trukdančių pasiekti teisės aiškinimo tikslus. „Po termino“ vykdant nacionalinės teisės aiškinimą, pirmumas turi būti suteikiamas Europos Sąjungos direktyvai. Tai reiškia, kad nacionalinės proceso normos plačiąja prasme, įskaitant teisės aiškinimo metodus, trukdantys pasiekti direktyvos tikslus, turi būti netaikomi. Iš vienos pusės toks pagrindimas atskleidžia M. Klamert poziciją dėl teisinio pagrindo, tačiau neaišku, kodėl Teisingumo Teismo taisyklė, leidžianti taikyti nacionalinės teisės aiškinimo metodus⁴⁹², turėtų būti netaikoma „po termino“ atvejams. Atsižvelgdamas į direktyvos įgyvendinimo laiką ir įgyvendinimo būdą, generalinis advokatas Jacobs atskyrė pareigą aiškinti nacionalinę teisę suderintai su ES direktyva siaurąja ir plačiąja prasmėmis. Siaurąja prasme aiškinimo pareiga siejama su specialiomis direktyvą įgyvendinančiomis nuostatomis. Jei jos įsigalioja iki direktyvos įgyvendinimo laiko pabaigos, tai nacionalinės teisės nuostatos turi būti aiškinamos suderintai su direktyva. Čia, autorės nuomone, reikia turėti omeny, kad iki direktyvos įgyvendinimo laiko pabaigos teisėkūros subjektas gali pakeisti įgyvendinančią nacionalinės teisės nuostatą. Plačiąja prasme aiškinimo pareiga siejama su visomis aktualiomis nacionalinėmis teisės normomis ir taikytina suėjus direktyvos įgyvendinimo terminui ir neįgyvendinus direktyvos⁴⁹³.

Autorės nuomone, pagal Teisingumo Teismo praktiką aiškus yra tik Teisingumo Teismo tikslas – užtikrinti ES teisės veiksmingumą, siekiant išlaikyti Europos Sąjungos pa-

489 Kaip, pvz., 1997 m. gruodžio 18 d. ETT Sprendimo *Inter-Environnement Wallonie*, C-129/96, Rink. p. I-7411, 45 punktas; 2003 m. gegužės 8 d. ETT Sprendimo *ATRAL*, C-14/02, Rink. p. I-4431, 58 punktas bei 2005 m. lapkričio 22 d. ETT Sprendimo *Mangold* C-144/04, Rink. p. I-9981, 67 punktas.

490 Craig, P., de Burca, G. *EU Law, Text, Cases and Materials*. Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 201.

491 Žr. Klamert, M. *Judicial Implementation of Directives and Anticipatory Indirect Effect: Connecting the Dots*. *Common Market Law Review*. 2006, 43, p. 1269 – 1274.

492 Žr. 2006 m. liepos 4 d. ETT Sprendimo *Adeneler*; C-212/04, Rink. I-6057, 111 punktą; 2008 m. balandžio 15 d. ETT Sprendimo *Impact*, C-268/06, Rink. p. I-2483, 101 punktą.

493

grindus. Dėl šio reikalavimo teisinio neapibrėžtumo kyla klausimas dėl teisinio saugumo principo pažeidžiamumo. Nors pareiga aiškinti nacionalinę teisę suderintai su direktyva atsiranda suėjus direktyvos įgyvendinimo terminui, visgi pareiga susilaikyti nuo direktyvos tikslams prieštaraujančio aiškinimo galioja ir įgyvendinimo laikotarpiu. Vadina- si, nacionalinio teismo vykdomas nacionalinės teisės aiškinimas gali būti apribotas šios pareigos. Valstybių narių teismams priskirtos pareigos direktyvos perkėlimo laikotarpiu *kuo labiau privalo susilaikyti* (pažymėta autorės) nuo tokio nacionalinės teisės aiškinimo, kuris pasibaigus direktyvos perkėlimo terminui galėtų rimtai sutrukdyti įgyvendinti šia direktyva siekiamą tikslą⁴⁹⁴. Nors formuluojama pasyvi pareiga, bet teismas, vykdamas teisingumą, visada yra aktyvus, t. y. jis nagrinėja bylą, aiškina teisę ir priima sprendimą. Vadina- si, siekdamas nepažeisti lojalaus bendradarbiavimo principo, nacionalinis teismas galimai kitaip (nepažeisdamas direktyvos tikslų) aiškina nacionalinę teisę nei nesant di- rektyvos. Rezultato požiūriu iš esmės vykdo suderinto aiškinimo pareigą. Pasyvios parei- gos suformulavimas įgalina taikyti netiesioginio direktyvų veikimo doktriną. Tai neatitin- ka bendrosios aiškinimo pareigos *ratione temporis* sąlygos, pagal kurią aiškinimo pareiga kyla tik pasibaigus direktyvos įgyvendinimo laikui. Tokiu būdu gali būti pažeistas teisės normos negaliojimo atgal principas. Teisingumo Teismui suformulavus aktyvią ir pasyvią aiškinimo pareigas, tačiau aiškiai nenustačius pasyvios pareigos ribų, praktinis tokios pa- reigos įgyvendinimas privačiam subjektui yra nenuspėjamas. Neaišku, ar teismas aiškins suderintai su direktyva, jei ne, tai kaip aiškins nacionalinę teisę. Kokia yra šios pareigos apimtis, gali būti neaišku ir nacionaliniam teismu. Numatomumo aspekto pažeidžiamu- mas čia tampa aktualus, kaip ir suėjus įgyvendinimo terminui, nes nacionalinės teisės aiškinimo rezultatas *a priori* yra neaiškus.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas civilinėje byloje „*Smulkus urmas*“ v. *Plungės rajono savivaldybės administracija*⁴⁹⁵ detalai nagrinėjo netiesioginio direktyvos veikimo doktri- nos taikymą *ratione temporis* prasme. LAT pabrėžė, kad šioje byloje buvo sprendžiama specifinė situacija – apeliacinės instancijos teismas Direktyvos 2007/66 2 d. straipsnio nuostatų netiesioginį veikimą įgyvendino (2009 m. rugpjūčio 30 d. nutartyje) dar nepa- sibaigus jos privalomam inkorporavimui į nacionalinę teisę terminui – 2009 m. gruodžio 20 d. LAT savo argumentaciją grindė Teisingumo Teismo praktika: „kol nesibaigė di- rektyvos įgyvendinimo terminas, reikalingas nacionaliniams įgyvendinimo aktams priimti, valstybėms narėms negali būti priekaištaujama, kad jos neperkėlė direktyvos į savo teisės sistemą, tačiau, remdamosi lojalaus bendradarbiavimo pareiga (kurios laikytis įpareigoti ir teismai), turi nepriimti nuostatų, *galinčių labai pakenkti direktyva siekiamam rezultatui*. Tai, kokia apimtimi galbūt prieštaraujančios nacionalinės nuostatos perkelia direktyvą, koks nesuderinamų nuostatų taikymo faktinis poveikis, privalo įvertinti nacionaliniai teismai“⁴⁹⁶. Be to, LAT išskyrė nacionalinių teismų pareigą „nuo direktyvų įsigaliojimo momento iki jų privalomo įgyvendinimo dienos nesiimti veiksmų (t. y. priimti procesinių sprendimų, kuriuose būtų aiškinama ir taikoma nacionalinė teisė, nepriklausomai nuo jos

494 Kaip, pvz., 1997 m. gruodžio 18 d. ETT Sprendimo *Inter-Environnement Wallonie*, C-129/96, Rink. p. I-7411, 45 punktas; 2003 m. gegužės 8 d. ETT Sprendimo *ATRAL*, C-14/02, Rink. p. I-4431, 58 punktas bei 2005 m. lapkričio 22 d. ETT Sprendimo *Mangold* C-144/04, Rink. p. I-9981, 67 punktas.

495 2011 m. balandžio 5 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-155/2011.

496 Kaip nurodė LAT, žr. 1997 m. gruodžio 18 d. ETT Sprendimą *Inter-Environnement Wallonie*, C-129/96, Rink. p. I-7411.

pobūdžio ir priėmimo laiko), kurie labai pakenktų direktyva siekiamam rezultatui, juolab kad lojalus bendradarbiavimo pareigą pagal savo kompetenciją vykdo visos valstybių narių institucijos, *inter alia* teismai⁴⁹⁷. Kalbėdamas apie valstybės narės veikimo laisvę per direktyvos įgyvendinimo laikotarpį, LAT pabrėžė pasyvią pareigą susilaikyti nuo veiksmų, prieštaraujančių direktyvos tikslams. Net jei valstybės narės atitinkamų veiksmų tiesiogiai nesieja su direktyvos įgyvendinimu, bet koku atveju jie (veiksmai) negali lemti direktyvos tikslų ir siekiamo rezultato paneigimo⁴⁹⁸. Įdomu tai, kad LAT šiame kontekste išvedė paralelę su gerai žinomu tarptautinėje sutarčių teisėje „įsipareigojimu nepažeisti tarptautinės sutarties objekto ir jos tikslo iki jos įsigaliojimo“⁴⁹⁹. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atskyrė įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios pareigas nuo teisminės valdžios pareigų direktyvos įgyvendinimo laikotarpiu, pabrėždamas, kad nacionaliniams teismams: „1) nenustatyta jokie atidėjimo termino; 2) jiems nėra poreikio imtis kokių nors specifinių veiksmų; 3) jiems suteikta prerogatyva galiojančius nacionalinius teisės aktus aiškinti taip, kad atitiktų direktyvos tikslus, siekiant joje įtvirtinto rezultato, neapribota tik direktyvą įgyvendinančių teisės aktų; 4) jų pareiga, sprendžiant ginčus, atsižvelgti į Europos Sąjungos teisę, aiškinant nacionalines normas, apima ir neprivalomojo pobūdžio Europos Sąjungos teisės aktus, pavyzdžiui, rekomendacijas“ (pažymėta autorės).⁵⁰⁰ Teismų atliekamas nacionalinės teisės aiškinimas pagal direktyvos tikslus *per se* nekelia grėsmės direktyvų perkėlimo terminui, skirtam valdžios institucijoms. Toks galiojančios teisės aiškinimas taip pat negali prieštarauti vėliau priimsimam teisės aktui, nes abu turi siekti direktyvoje įtvirtinto rezultato.

Dar daugiau, LAT išskyrė teismo, kaip valstybės institucijos, vykdančios lojalus bendradarbiavimo pareigą, ypatingumą, pažymėdamas, kad teismo įsipareigojimų aktyvusis ir pasyvusis elementai yra sunkiai atskiriami arba net sutampa. Čia teisėjų kolegija, atsižvelgdama į Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnį, konstatavo, kad „net pasyvioji teismų pareiga lemia teismų konstitucinę priedermę vykdyti teisingumą – dėl nagrinėjamų ginčų priimti sprendimus. Priešingu atveju pareiga susilaikyti nuo aktyvių veiksmų reikštų teismo sprendimo nepriėmimą. Teismo susilaikymas nuo direktyvos tikslui priešingo nacionalinės teisės aiškinimo vis tiek yra teisės aiškinimas, nes jo siekis nepažeisti direktyvos tikslų, iš esmės – jo siekis šiuos tikslus atitikti. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstravo savo argumentaciją atsižvelgdamas į Teisingumo Teismo pateiktą nuostatą, kad nacionaliniai teismai pagal savo jurisdikciją visus veiksmus turi atlikti atsižvelgdami į visą vidaus teisės normų sistemą taikydami joje pripažintus aiškinimo būdus, kad būtų užtikrintas visapusiškas atitinkamos direktyvos veiksmingumas ir priimtas ja siekiamą tikslą atitinkantis sprendimas⁵⁰¹. Vis dėlto teisėjų kolegija konstatavo, kad, nepasibaigus direktyvų įgyvendinimo terminui, nacionalinė teisė aiškintina ne bendrai pagal direktyvos ar kitų Europos Sąjungos teisės aktų nuostatą, o *tik tiek* ir *tam*, kad toks

497 Kaip nurodė LAT, žr. 1990 m. lapkričio 13 d. ETT Sprendimą *Marleasing*, C-106/89, Rink. p. I-4135; 2006 m. liepos 4 d. ETT Sprendimą *Adeneler ir kt.*, C-212/04, Rink. p. I-6057.

498 Kaip nurodė LAT, žr. 2003 m. gegužės 8 d. ETT Sprendimą *ATRAL*, C-14/02, Rink. p. I-4431.

499 Kaip nurodė LAT, žr. 1969 m. gegužės 29 d. Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės 18 straipsnį.

500 Kaip nurodo LAT, šiame kontekste žr. 1989 m. gruodžio 13 d. ETT Sprendimą *Grimaldi*, 322/88, Rink. p. 4407.

501 Kaip nurodė LAT, žr., pvz., 2004 m. spalio 5 d. ETT Sprendimą *Pfeiffer ir kt.*, sujungtose bylose C-397/01-C-403/01, Rink. p. I-8835.

aiškinimas leistų išvengti direktyva siekiamo tikslo pažeidimo, t. y. nacionalinės teisės aiškinimas ribojamas specifinio tikslo – *labai nepakenkti direktyva siekiamam rezultatui*.

Byloje *Viešųjų pirkimų tarnyba v. Akmenės rajono savivaldybės administracija ir UAB „Affecto Lietuva“* LAT patvirtino, kad „[S]andorio negaliojimo nepripažinimas (išsaugojimas) nėra pagrindinis Direktyvos 2007/66 tikslas, o tik direktyva siekiamo tikslo viena iš įgyvendinimo sąlygų yra tiekėjų gynybos sistemos išimtis, kurią kompensuoja alternatyviųjų sankcijų taikymas. Dėl to nagrinėjamoje byloje nacionalinė teisė negali būti aiškinama pagal šią Direktyvos nuostatą, nes prieš jos privalomojo įgyvendinimo terminą jai užtikrinamas netiesioginis veikimas nenukreiptas į siekį nepažeisti Direktyvos 2007/66 pagrindinio tikslo. Net po 2009 m. gruodžio 20 d. *valstybės narės galėjo nepasinaudoti šia direktyvoje įtvirtinta galimybe* (pažymėta autorės), ir tai nebūtų pripažįstama veiksmingumo principo pažeidimu. Direktyvos dvidešimtojoje konstatuojamojoje dalyje nurodyta, kad ji neturėtų užkirsti kelio taikyti griežtesnes sankcijas pagal nacionalinės teisės aktus⁵⁰². Taip kasacinis teismas paaiškino ne tik netiesioginio direktyvų veikimo galimybę *ratione temporis* prasme, tačiau pabrėžė direktyvos kaip specifinio teisės akto (reikalaujančio įgyvendinimo) niuansus tais atvejais, kai valstybėms paliekama diskrecija pasirinkti sankcijų griežtumą.

3.1.4. Europos Sąjungos direktyvos tikslo nustatymas

Siekiant veiksmingai taikyti netiesioginio direktyvų veikimo doktriną, svarbu aiškiai suvokti direktyvos nuostatos turinį ir tikslą. Iš ES teisės taikymo praktikos galima konstatuoti, kad direktyvos tikslą padeda nustatyti direktyvos konstatuojamosios dalys, t. y. teisės akto preambulė, todėl teisės akto analizę reiktų pradėti būtent nuo jų. Šiuo atveju negalima teigti, kad tai tik teisės akto aprašymas ir prilyginti tik preambulės įžangai. Joje paprastai atskleidžiamos teisės akto priėmimą suponavusios priežastys, istorija ir tikslas, tai tam tikras teisės akto *travaux preparatoires*, kuris gerai žinomas ir naudojamas tarptautinėje teisėje siekiant išsiaiškinti tarptautinės teisės normos turinį. Analizuojant Teisingumo Teismo sprendimus tampa akivaizdu, kad ir pats Teisingumo Teismas dažnai remiasi ES teisės akto preambule, tačiau, skirtingai nei Tarptautinis Teisingumo Teismas, nenustatinėja leidėjo valios ir teisės normos turinio iš paruošiamųjų dokumentų. Praktikoje galima matyti, kad Europos Komisijos, turinčios Europos Sąjungoje teisės aktų leidybos iniciatyvos teisę ir atstovaujančios organizacijai Teisme, teisinis vertinimas gali kardinaliai skirtis nuo Teisingumo Teismo pozicijos⁵⁰³. Tas pats pasakytina ir apie generalinių advokatų išvadose pateikiamą poziciją, kuri gali stipriai skirtis nuo Teisingumo Teismo sprendimo. Šiuo atveju pavyzdys gali būti antroje dalyje analizuoti generalinių advokatų bandymai įtikinti Teisingumo Teismą pripažinti direktyvų horizontalų veikimą. Taigi, nors formaliai teisės akto kūrėjas turi geriausiai išmanyti teisės normos atsiradimo priežastis, turinį ir tikslą, visgi valdžių sistemoje galutinis žodis tenka teismui.

Kaip pažymėjo S. Prechal, nacionalinis teisėjas yra „įgyvendinimo grandinės“ gale, nes būtent jam tenka pareiga konkrečioje byloje pritaikyti įgyvendinimo metodus. Ki-

502 2011 m. gruodžio 14 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-507/2011.

503 Pavyzdžiui, Europos Teisingumo Teismo *Rinau* byloje (2008 m. liepos 11 d. Sprendimas C-195/08 PPU, Rink. p. I-5271). Europos Komisijos pozicija (išvada bylos medžiagoje) suformuluota kitaip, nei vėliau nusprendė ETT.

taip sakant, jam patikėta užduotis įvykdyti „teisminį įgyvendinimą“⁵⁰⁴. Taigi nacionalinis teismas nacionalinėje sistemoje yra paskutinė grandis, vykdanči ES teisės „įgyvendinimą“. Tačiau kilus neaiškumui dėl ES teisės normos turinio (kreipiantis prejudicinio sprendimo) arba pradėjus spręsti ginčą Teisingumo Teisme, teisingumo vykdymas persikelia į Europos Sąjungos lygmenį, kuriame ES teismas pateikia atsakymus.

Byla *Lietuvos autorių teisių gynimo asociacija v. UAB „Trajektorija“* paminėtina kaip viena pirmųjų bylų, kurioje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas susidūrė su iššūkiu pasiremti netiesioginio direktyvų veikimo doktrina. LAT išsamiai tyrė nacionalinės teisės (Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo bei poįstatyminių aktų) atitikimo ES direktyvai klausimą bei aiškino nacionalinę teisę suderintai su ES antrine teise, atsižvelgdamas į jos turinį ir tikslus: „<...> šių teisės aktų nuostatos buvo suformuluotos atsižvelgiant į Direktyvos 2001/29⁵⁰⁵ nuostatas. Dėl to kolegija nurodė, kad aiškinant ir taikant šiuos nacionalinės teisės aktus būtina analizuoti ir atsižvelgti į Direktyvos 2001/29 nuostatas, nes remiantis Teisingumo Teismo 2006 m. liepos 4 d. sprendimu nacionalinė teisė turi būti aiškinama taip, kad ji atitiktų ES teisę ir kad būtų pasiektas Direktyvos 2001/29 numatytas rezultatas (2006 m. liepos 4 d. Sprendimo *Adeneler*, C-212/04, Rink. I- 06057, 108, 109, 111 punktai)⁵⁰⁶.

LAT praktika analizuojamos doktrinos srityje daugiausiai išplėta sprendžiant viešųjų pirkimų bylas. Nagrinėdamas bylas dėl peržiūros institucijos vaidmens pripažįstant viešąją sutartį negaliojančia, 2009 m. liepos 31 d. LAT nutartyje civilinėje byloje *UAB „Technologinių paslaugų sprendimai“ v. Lietuvos automobilių kelių direkcija prie Lietuvos Respublikos susisiekimo ministerijos*⁵⁰⁷ pažymėjo, kad remiantis *Inter- Environnement Wallonie ir Mangold* sprendimais reikia atsižvelgti į direktyvos tekstą. Detaliau, kodėl remiasi šia Teisingumo Teismo praktika, LAT šioje nutartyje nenurodė. Atsižvelgiant į *Mangold* bylos specifiškumą pažymėtina, kad ja remtis visgi reiktų bylose, kuriose aktualus nediskriminavimo dėl amžiaus principo taikymas arba detaliau pagrįsti šios bylos citavimą. Aiškiau ir tiksliau šiuo klausimu LAT išsakė nuomonę byloje *„Viešųjų pirkimų tarnyba v. Vilniaus miesto savivaldybės administracija ir AB „City Service“*. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pabrėžė nacionalinių teismų kaip ES teismų svarbą bei jų vaidmenį aiškinant nacionalinę teisę suderintai su ES teise: „[N]acionaliniai teismai šį vadinamąjį harmoningąjį nacionalinės teisės aiškinimą pagal direktyvos tekstą ir tikslus vykdo *ex officio*, t. y. neatsižvelgdami į tai, yra ar ne proceso šalies prašymas taip aiškinti nacionalinę teisę. Tokia jų pareiga – vadinamojo netiesioginio direktyvų veikimo užtikrinimas, kuris aktualus *ir tada, kai direktyva yra laiku ir tinkamai įgyvendinta* (pažymėta autorės), nes nacionalinės teisės aiškinimas pagal Europos Sąjungos teisės akto tekstą ir tikslą, kad būtų pasiektas jame numatytas rezultatas, nacionaliniam teismui gali ne tik padėti aiškinti nacionalinę

504 Prechal, S. *Directives in EC Law*. Oxford University Press, 2006, p. 190.

505 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo (OL L 167, 2001 m. birželio 22 d., p. 10).

506 2008 m. kovo 3 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-4/2008.

507 2009 m. liepos 31 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-323/2009.

teisę ar išvengti teisės aiškinimo klaidų, bet ir nustatyti, jog direktyva iš tiesų buvo netinkamai perkelta.⁵⁰⁸

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, vadovaudamasis netiesioginio direktyvų veikimo doktrina bei reaguodamas į bylos šalių prašymus kreiptis prejudicinio sprendimo dėl ES direktyvos nuostatų išaiškinimo, yra nurodęs prejudicinio sprendimo procedūrą, kaip svarbią priemonę, siekiant išsiaiškinti ES teisės tikrąjį turinį: kasacinis teismas pažymi, kad šiomis Europos Sąjungos teisės nuostatomis sudaromos prielaidos nacionalinių teismų ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo bendradarbiavimui prejudicinio sprendimo procedūroje⁵⁰⁹. Byloje *A. D. prieš B. Š.*⁵¹⁰ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, siekdamas nustatyti nacionalinės normos, įgyvendinančios ES direktyvą, turinį, ir tikslus, kreipėsi į Teisingumo Teismą su prašymu priimti prejudicinį sprendimą *inter alia* šiuo klausimu: „ar atlygintinos teisiųjų paslaugų sutartys, kurias sudaro advokatas, besiverčiantis profesine veikla kaip laisvosios profesijos atstovas, patenka į 1993 m. balandžio 5 d. Europos Bendrijų Tarybos direktyvos 93/13 dėl nesąžiningų sąlygų vartojimo sutartyse⁵¹¹ reglamentavimo sritį?“ Teisingumo Teismui patvirtinus, kad ši direktyva taikoma tipinėms teisiųjų paslaugų sutartims, sudarytoms advokato ir fizinio asmens, toliau LAT, pasitelkdamas direktyvos nuostatas, Teisingumo Teismo jurisprudenciją bei atsižvelgdamas į Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 2 dalyje suformuluotą Europos Sąjungos teisės viršenybės principą, konstatavo, kad Europos Sąjungos teisę įgyvendinančių aktų nuostatos turi būti aiškinamos taip, kad laisvosios profesijos atstovas santykiyje su vartotoju būtų laikomas verslininku, nepaisant to, kaip jis traktuojamas nacionalinės teisės prasme. Be to, pabrėžė, kad valstybė narė negali remtis savo vidaus teisės sistemos nuostatomis, praktika ar situacija, kad pateisintų iš Europos Sąjungos teisės normų kylančių įsipareigojimų neįvykdymą.

Įvairiose apžvalgose Lietuvos Aukščiausiasis Teismas lakoniškai užsimena apie Teisingumo Teismo suformuluotą netiesioginio direktyvų veikimo doktriną ir pareigą taikant nacionalinį teisės aktą atsižvelgti į direktyvos tekstą ir tikslus⁵¹².

Stiprių proveržių galima pavadinti jau minėtą 2011 m. balandžio 5 d. LAT nutartį civilinėje byloje *UAB „Smulkus urmas“ v. Plungės rajono savivaldybės administracija*⁵¹³,

508 2013 m. rugpjūčio 1 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-415/2013. Vėliau šia praktika remiasi Lietuvos apeliacinis teismas: 2013 m. spalio 9 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 2-2287/2013.

509 Kaip nurodyta 2011 m. spalio 17 d. LAT nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-7-304/2011: prejudicinio sprendimo procedūra teismams suteikia papildomų teisiųjų instrumentų išspręsti viešųjų pirkimų ginčus tinkamai aiškinant ir taikant Viešųjų pirkimų įstatymo normas, į kurias perkeltos Europos Sąjungos direktyvų nuostatos.

510 2015 m. balandžio 14 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-149-706/2015.

511 1993 m. balandžio 5 d. Tarybos Direktyva 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais (OL L 95, 1993 m. balandžio 21 d., p. 29).

512 Žr., pvz., 2009 m. liepos 29 d. LAT Viešųjų pirkimų reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga. *Teismų praktika*. 2009. Nr. 31.; 2010 m. lapkričio 19 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga II. *Teismų praktika*. 2010. Nr. 33; 2010 m. gruodžio 29 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga. *Teismų praktika*. 2010. Nr. 34.

513 2011 m. balandžio 5 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-155/2011.

kurioje kilo teisės klausimas taip pat dėl Direktyvos 2007/66⁵¹⁴, kuri ginčijamų santykių metu dar nebuvo įgyvendinta nacionalinėje teisėje ir dar nebuvo suėjęs įgyvendinimo terminas, tiesioginio ir netiesioginio veikimo. Atsižvelgiant į šioje nutartyje pateiktą išsamią netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos analizę bei LAT požiūrį į jos praktinį taikymą nacionalinėje erdvėje, toliau pateikiama detalesnė jos analizė. Teisimas visų pirma išryškino netiesioginio direktyvų veikimo specifiškumą ir pažymėjo, „kad Lietuvos teismų praktikoje neretai kaip papildomas teisės turinio ir jo aiškinimo šaltinis (juolab direktyvų konstatuojamosiose dalyse įtvirtintas tam tikro instituto istorinis, socialinis ir teisinis pagrindas bei tikslai) nurodomos direktyvos, plačiau nepaaiškinant tokio vartojimo tikslo ir padarinių, tačiau tai *per se* nereiškia tiesioginio direktyvų veikimo“. Tokiu būdu LAT konstatavo, kad teismo nuoroda į direktyvos tekstą nesuponuoja direktyvos tiesioginio veikimo, o „atsižvelgimas“ į direktyvos tekstą yra susijęs su nacionalinės teisės aiškinimu pagal ES teisės akte įtvirtintus tikslus, siekiant jame užsibrėžto rezultato.

Siekdamas nustatyti, ar šioje byloje reikia vadovautis netiesioginio direktyvų veikimo doktrina, LAT tiria Direktyvos 2007/66 tikslus. Teisėjų kolegija konstatuoja, kad sandorio negaliojimo nepripažinimas (išsaugojimas) nėra pagrindinis Direktyvos 2007/66 tikslas, o viena iš šio tikslo įgyvendinimo sąlygų ir tiekėjų gynybos sistemos išimtis, kurią kompensuoja alternatyviųjų sankcijų taikymas. Dėl to apeliacinės instancijos teismas apskūstoje nutartyje nepagrįstai nacionalinę teisę aiškino pagal šią Direktyvos 2007/66 nuostatą, nes prieš jos privalomojo įgyvendinimo terminą jai užtikrinamas netiesioginis veikimas, nenukreiptas į siekį nepažeisti Direktyvos 2007/66 pagrindinio tikslo. Analizuojamoje nutartyje LAT pasisakė ne tik dėl netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos taikymo konkrečioje byloje, tačiau kalbėjo ir apie šios doktrinos taikymo problematiką, pabrėždamas, kad ES teisę atitinkantis nacionalinis teisės aiškinimas neturi *de facto* lemti tiesioginio direktyvų veikimo poveikio. Toks LAT konstatavimas laikytinas svarbiu, visgi praktikoje, kaip jau aptarta anksčiau, keliantis daug klausimų, pavyzdžiui, ar teisės aiškinimu nėra suteikiamas nacionalinei teisės normai toks turinys, kuriuo pasiekiamas toks pats rezultatas lyg būtų galimas tiesioginis direktyvų veikimas; ar tokiu aiškinimu nepažeidžiamas teisinio saugumo principas, nes privatus subjektas negalėjo iš anksto nustatyti jam priskirtinų netiesioginio veikimo aktu nustatytų teisių ir pareigų.

Vėlesnėje LAT praktikoje cituojamas jau analizuotas sprendimas civilinėje byloje *UAB „Smulkus urmas“ v. Plungės rajono savivaldybės administracija*⁵¹⁵ siekiant atskleisti pareigos aiškinti nacionalinę teisę suderintai su ES turinį. Kaip ir Teisingumo Teismas, LAT

514 2007 m. gruodžio 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2007/66/EB, iš dalies keičianti Tarybos direktyvas 89/665/EEB ir 92/13/EEB dėl viešųjų sutarčių suteikimo peržiūros procedūrų veiksmingumo didinimo (OL L 335, 2007 m. gruodžio 20 d., p. 31).

515 2011 m. balandžio 5 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-155/2011.

nustatinėja ES direktyvos tikslą ir turinį, analizuodamas teisės akto konstatuojamąsias dalis ir vadovaudamasis Teisingumo Teismo jau pateiktu šio teisės akto išaiškinimu⁵¹⁶.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas pastarųjų metų sprendimuose dažnai nurodo nacionalinio teismo pareigą vidaus teisę aiškinti kuo labiau atsižvelgiant į direktyvų formuluotę ir tikslą, kad būtų pasiektas jose numatytas rezultatas, pirmenybę suteikiant tokiam nacionalinių taisyklių aiškinimui, kuris labiausiai atitinka šį tikslą, ir taip priimti šių direktyvų nuostatas atitinkantį sprendimą bei prireikus netaikyti kiekvienos prieštaraujančios nuostatos. Be to, LVAT pabrėžia Teisingumo Teismo jurisprudencijos svarbą aiškinantis ES teisės turinį. Pažymėtina, kad LVAT vadovaujasi netiesioginio direktyvų veikimo doktrina nagrinėdamas bylas įvairiose srityse, pavyzdžiui, dėl trečiųjų šalių piliečių tarptautinės apsaugos, dėl asmenų išsiuntimo iš Lietuvos, atliekų tvarkymo srityje, sprenddamas dėl pridėtinės vertės mokesčio taikymo ir kt.

Pavyzdžiui, 2014 m. lapkričio 17 d. LVAT nutartyje byloje *G. L. prieš Valstybinę mokesčių inspekciją prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos*⁵¹⁷ analizavo PVM direktyvos⁵¹⁸ nuostatas remdamasis Teisingumo Teismo praktika. Teismui svarbu buvo išsiaiškinti autonominės sąvokos „ekonominė veikla“ reikšmę, nes teisė į atskaitą siejama su ketinimu vykdyti ekonominę veiklą. LVAT, remdamasis Teisingumo Teismo sprendimais, nustatė, kad sąvoka „ekonominė veikla“ gali apimti kelis iš eilės atliekamus veiksmus, įskaitant parengiamuosius veiksmus, kaip antai veiklos priemonių įsigijimą, nekilnojamojo turto pirkimą, todėl jie turi būti laikomi ekonomine veikla. Parengiamieji darbai turi būti pripažįstami ekonomine veikla. Bet kuris asmuo, vykdamas tokius parengiamuosius darbus, laikomas apmokestinamuoju asmeniu ir turi teisę į atskaitą. Teismas patvirtino, kad PVM įstatymas, kaip ir PVM direktyva, teisę į atskaitą sieja su ketinimu vykdyti ekonominę veiklą, neatsižvelgiant į tos veiklos tikslą ar rezultatą. LVAT šioje byloje, siekdamas nustatyti nacionalinio įstatymo, įgyvendinančio direktyvą, turinį, visapusiškai ištyrė tiek direktyvos nuostatas, tiek ją aiškinančią Teisingumo Teismo jurisprudenciją.

Kitoje byloje Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo išplėstinė teisėjų kolegija akcentavo, kad netiesioginė direktyvų veikimo doktrina yra aktuali sprendžiant asmens išsiuntimo (įpareigojimo išvykti) iš Lietuvos klausimus⁵¹⁹. Teismas pabrėžė, kad teismai ir institucijos taikydami nacionalinę teisę, nesvarbu, ar jos nuostatos priimtos prieš įsigalio-

516 Kaip konstatuota 2013 m. kovo 21 d. LAT nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-162/2013: Direktyva Nr. 2009/103/EB siekiami tikslai yra atskleisti šios direktyvos 2 ir 17–21 konstatuojamosiose dalyse, šiuo klausimu taip pat yra kalbėjęs ETT. Teisingumo Teismas sprendime (žr. 2011 m. gruodžio 1 d. ETT Sprendimo *Churchill Insurance Company*, C-442/10, Rink. p. I-12639, 27 punktą) nurodė, kad ES teisės nuostatomis, reglamentuojančiomis privalomąjį automobilių valdytojų civilinės atsakomybės draudimą, siekiama užtikrinti tiek transporto priemonių, kurių įprasta buvimo vieta yra ES teritorijoje, tiek jomis važiuojančių asmenų laisvą judėjimą ir garantuoti, kad nukentėjusieji per šių transporto priemonių sukeltus eismo įvykius būtų vertinami panašiai, nesvarbu, kokioje Sąjungos teritorijos vietoje įvyko eismo įvykis.

Kaip konstatuota 2011 m. liepos 21 d. LAT nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-336/2011, iš Direktyvos 2001/29/EB preambulės 28 punkto matyti, kad viena iš *raison d'être* (vert. iš pranc. k. – buvimo prasmė, protingas pagrindas) šiam ES teisės aktui priimti buvo tai, jog autorių teisių apsauga pagal šią direktyvą apima išimtinę teisę kontroliuoti kūrinio, užfiksuoto materialioje laikmenoje, platinimą.

517 2014 m. lapkričio 17 d. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. A602-949/2014.

518 2006 m. lapkričio 28 d. Tarybos direktyva 2006/112/EB dėl pridėtinės vertės mokesčio bendros sistemos (OL L 347, 2006 m. gruodžio 11 d., p. 1).

519 2011 m. spalio 17 d. LVAT sprendimas administracinėje byloje Nr. A858-2332/2011.

jant direktyvai, ar po to, turi ją aiškinti kiek galima labiau atsižvelgdami į direktyvos tekstą ir tikslą, kad būtų pasiektas direktyvoje numatytas rezultatas⁵²⁰. LVAT 2012 m. rugsėjo 3 d. sprendime byloje *Z. K. prieš Kauno apskrities vyriausiąjį policijos komisariatą*⁵²¹ detaliai paaiškino, iš kur kyla nacionalinis įsipareigojimas: „Europos Parlamentas ir Taryba 2008 m. gruodžio 16 d. priėmė direktyvą 2008/115 dėl bendrų nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių grąžinimo standartų ir tvarkos valstybėse narėse⁵²². Pagal šios Direktyvos 2008/115 20 straipsnio 1 dalį ES valstybės narės jos nuostatas privalėjo įgyvendinti nacionalinėje teisėje iki 2010 m. gruodžio 24 d. (išskyrus direktyvos 13 straipsnio 4 dalį). Direktyvos 2008/115 21 straipsnyje nurodyta, kad ši direktyva pakeičia Konvencijos dėl Šengeno susitarimo įgyvendinimo 23 ir 24 straipsnio nuostatas. Taigi aiškinant Užsieniečių teisinės padėties įstatymą ir jį įgyvendinančių teisės aktų nuostatas privalo būti atsižvelgiama ir į minėtoje direktyvoje įtvirtintą teisinį reguliavimą.“ Nacionalinis teismas, siekdamas išsiaiškinti direktyvos tikslus, analizuoja jos preambulę ir straipsnius, juos aiškinančią Teisingumo Teismo praktiką. Teisėjų kolegija, atlikusi detalią analizę, konstatavo „<...> jog aiškinant minėtas direktyvos nuostatas darytina išvada, kad reikalavimas įvertinti visas reikšmingas faktines aplinkybes taikytinas ir priimant išsiuntimo sprendimą (Lietuvos Respublikos įstatyme dėl užsieniečių teisinės padėties atitikmuo – įpareigojimas išvykti), ir apsisprendžiant dėl išsiuntimo sprendimo vykdymo (Lietuvos Respublikos įstatyme dėl užsieniečių teisinės padėties atitikmuo – išsiuntimas⁵²³). Išplėstinės teisėjų kolegijos manymu, toks teisės aiškinimas yra optimalus ir nėra pagrindo nuo jo nukrypti. Atitinkamai Užsieniečių teisinės padėties įstatymas ir jį įgyvendinančių teisės aktų nuostatos privalo būti aiškinamos atsižvelgiant į pirmiau aptartą ES teisės turinį.

2012 m. gegužės 18 d. LVAT nutartyje byloje *V. R. prieš Lietuvos valstybę, atstovaujamą Lietuvos mėšinių galvijų augintojų ir gerintojų asociacijos*⁵²⁴ pakartojo Teisingumo Teismo praktiką, išvystytą netiesioginio direktyvų veikimo srityje, ir konstatavo, kad „<...> pirmosios instancijos teismas turėjo pareigą aktualias minėtų nacionalinių teisės aktų nuostatas aiškinti ir šį ginčą išspręsti, atsižvelgdamas į Direktyvos 77/504⁵²⁵ ir į Sprendimo 84/419 nuostatas bei tikslus tam, kad būtų užtikrintas visiškas Europos Sąjungos teisės veiksmingumas. Tuo tarpu Kauno apygardos administracinis teismas šios pareigos nevykdė. Jis visiškai neanalizavo Direktyvos 77/504 ir Sprendimo 84/419⁵²⁶ priėmimo konteksto ir siekiamų rezultatų. Taip pat nevertino grynaveislių veislinių galvijų registravimo kilmės knygos kriterijų suvienodinimo visose Europos Sąjungos valstybėse narėse apimties, reikšmės ir valstybėms narėms paliktos diskrecijos. Nepasisakė dėl nacionalinės teisės aktų atitikties Direktyvos 77/504 2, 4 straipsniuose ir Sprendimo 84/419 1, 5 straipsniuose įtvirtintiems reikalavimams“.

520 Būtinąbę nacionalinę teisę aiškinti pagal direktyvų nuostatas ir tikslus Vyriausiasis administracinis teismas ne kartą buvo pažymėjęs ir anksčiau (2010 m. birželio 23 d. nutartis administracinėje byloje A858-1810/2010; 2010 m. kovo 29 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A525-471/2010; 2010 m. gruodžio 8 d. išplėstinės teisėjų kolegijos sprendimas administracinėje byloje Nr. A756-686/2010 ir kt.).

521 2012 m. rugsėjo 3 d. LVAT sprendimas administracinėje byloje Nr. A756-2681/2012.

522 OL L 348, 2008 m. gruodžio 24, p. 98).

523 2009 m. spalio 22 d. LVAT sprendimą administracinėje byloje Nr. A822-1226/2009.

524 2012 m. gegužės 18 d. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. A556-105/2012.

525 1977 m. liepos 25 d. Tarybos direktyva 75/504/EEB dėl grynaveislių galvijų (OL L 206, 1977 m. rugpjūčio 12 d., p. 8).

526 OL L 237, 1984 m. rugsėjo 5 d., p. 11.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas taiko ir detaliau netiesioginio direktyvų veikimo doktriną analizuoja byloje „*Baltijos farmacijos centras*“ prieš *Muitinės departamentą prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos*⁵²⁷. „Lietuvos Respublikos akcizų įstatymo 25 straipsnio 1 dalies 3 punktą⁵²⁸ iki jo pripažinimo prieštaraujančiu Konstitucijai, turėjo būti aiškinamas ir taikomas, remiantis direktyvų netiesioginio veikimo principu, pagal kurį nacionalinės teisės normos, įgyvendinančios atitinkamas direktyvas, turi būti aiškinamos ir taikomos, atsižvelgiant į šių direktyvų nuostatas. Byloje nagrinėjamu atveju tai reiškia, kad Lietuvos Respublikos akcizų įstatymo 25 straipsnio 1 dalies 3 punkto nuostatos iki Konstitucinio Teismo 2013 m. gruodžio 13 d. nutarimo priėmimo turėjo būti aiškinamos bei taikomos analogiškai kaip ir Direktyvos 92/83⁵²⁹ 27 straipsnio 1 dalies d punktas, t. y., neperžengiant Direktyvos 27 straipsnio 1 dalies d punkte nustatyto teisinio reglamentavimo ribų.“

Analogiškos pozicijos LVAT laikosi priimdamas sprendimą byloje *Bankrutavusi uždaroji akcinė bendrovė „Baltijos farmacijos centras“ prieš Muitinės departamentą prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos*⁵³⁰.

Apibendrintai pasakytinas, kad netiesioginio direktyvų veikimo doktrina buvo įtvirtinta siekiant eliminuoti tiesioginio direktyvų veikimo doktrinos ribotumą. Skirtingai nei direktyvų tiesioginio veikimo doktrina, netiesioginio veikimo doktrina taikytina ir horizontaliai, todėl praktikoje gali kilti klausimas, kada kurią doktriną turi taikyti nacionalinis teismas. Šis aspektas tiriamas sekančiame skyriuje.

3.2. Netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos santykis su tiesioginio direktyvų veikimo ir valstybės atsakomybės doktrinomis

Teisingumo Teismui vystant ES teisės doktrinas, teisinio saugumo principo užtikrinimo kontekste, kyla klausimai, kada nacionalinis teismas turi taikyti tiesioginio, netiesioginio direktyvų veikimo doktrinas ar valstybės atsakomybės doktriną; ar kuri nors iš doktrinų turi pirmumą taikant teisę. Papildomo aiškumo netiesioginio direktyvų veikimo doktrinai, jos santykiui su tiesioginio direktyvų veikimo bei valstybės atsakomybės už ES teisės pažeidimus doktrinų taikymu suteikia sprendimas *Dominguez*⁵³¹ byloje. Šioje byloje Prancūzijos Kasacinis Teismas kreipdamasis į Teisingumo Teismą prejudicinio sprendimo *inter alia* siekė išsiaiškinti Direktyvos 2003/88⁵³² turinį tam, kad galėtų spręsti dėl nacionalinių teisės normų taikymo. Be to, preziumuodamas, kad ginčas vyksta tarp dviejų privačių subjektų (darbuotojo ir darbdavio), nacionalinis teismas siekė sužinoti, ar direktyva įpareigoja netaikyti jai prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos. Šioje byloje, atsakydamas į nacionalinio teismo klausimus, Teisingumo Teismas žingsnis po žingsnio sudėliojo nacionalinio teismo chronologinę veikimo schemą. Pirmiausia, prašymą pri-

527 2014 m. kovo 20 d. LVAT sprendimas administracinėje byloje Nr. A438-15/2014.

528 2004 m. sausio 29 d. įstatymo Nr. IX-1987 redakcija.

529 1992 m. spalio 19 d. Tarybos direktyvą 92/83/EEB dėl akcizo mokesčio alkoholiui ir alkoholiniams gėrimams struktūrų suderinimo (OL L 316, 1992 m. spalio 31 d., p. 21).

530 2014 m. liepos 24 d. LVAT sprendimas administracinėje byloje Nr. A442-1761/2014.

531 2012 m. sausio 24 d. ETT Sprendimas *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33.

532 2003 m. lapkričio 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/88/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų (OL L 299, 2003 m. lapkričio 18 d., p. 9).

imti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, atsižvelgdamas į visą nacionalinę teisę, ypač Darbo kodekso L.223-4 straipsnį, ir taikdamas nacionalinėje teisėje pripažintus aiškinimo metodus (pažymėta autorės), kad būtų užtikrintas Direktyvos 2003/88⁵³³ veiksmingumas ir priimtas ja siekiamą tikslą atitinkantis sprendimas, turi patikrinti, ar jis gali šią teisę aiškinti taip (pažymėta autorės), kad būtų galima darbuotojo nebuvimą darbe dėl vykstant į jį patirto nelaimingo atsitikimo prilyginti vienam iš šiame Darbo kodekso straipsnyje minimų atvejų. Antra, jeigu taip aiškinti negalima, nacionalinis teismas, atsižvelgęs į atsakovų pagrindinėje byloje teisinį statusą, turi patikrinti, ar prieš juos galima remtis Direktyvos 2003/88 7 straipsnio 1 dalies tiesioginiu veikimu (pažymėta autorės). Trečia, jeigu nacionalinis teismas nepasiekia Direktyvos 2003/88 7 straipsnyje numatyto tikslo, dėl nacionalinės teisės neatitikimo Sąjungos teisei nukentėjusioji šalis gali remtis (pažymėta autorės) minėtu sprendimu *Francovich ir kt.*, kad prireikus gautų patirtos žalos atlyginimą⁵³⁴. Iš šio sprendimo aišku, kad pirminė nacionalinio teismo pareiga yra aiškinti nacionalinę teisę suderintai su ES teise. Be to, klausimas, ar nacionalinės teisės nuostata, kiek ji prieštarauja ES teisei, turi būti netaikoma, kyla tik tuomet, jei šios nuostatos negalima aiškinti taip, kad ji atitiktų ES teisę. Dar daugiau, Sąjungos teisę atitinkančio aiškinimo principas reikalauja, kad nacionaliniai teismai pagal savo kompetenciją visus veiksmus atliktų atsižvelgdami į visą vidaus teisės sistemą ir taikdami joje pripažintus aiškinimo metodus, kad būtų užtikrintas nagrinėjamos direktyvos veiksmingumas ir priimtas ja siekiamą tikslą atitinkantis sprendimas⁵³⁵. Nors nacionalinis teismas atsakovą pagrindinėje byloje laikė privačiu asmeniu, Teisingumo Teismas nurodė nacionaliniam teismui dar patikrinti šio subjekto, vykdančio veiklą socialinės apsaugos srityje, statusą. Be to, Teisingumo Teismas pažymėjo, kad aktualios direktyvos nuostatos yra aiškios ir besąlyginės⁵³⁶.

Jei neįmanoma pritaikyti ES teisę atitinkančio nacionalinės teisės aiškinimo principo⁵³⁷ ar taikyti direktyvos nuostatos tiesiogiai, nukentėjusioji šalis gali remtis Teisingumo Teismo suformuluota valstybės atsakomybės doktrina⁵³⁸.

Teisingumo Teismas sprendime *Francovich*⁵³⁹ nustatė valstybės atsakomybę už direktyvos neįgyvendinimą. Europos Sąjungos teisė įpareigojo valstybes nares atlyginti žalą, kurią privatūs asmenys patiria dėl to, kad direktyva nebuvo įgyvendinta ar netinkamai įgyvendinta nacionalinėje teisėje⁵⁴⁰. Antrajame valstybės atsakomybės doktrinos formavimosi etape buvo performuluotos *Francovich* byloje nustatytos atsakomybės sąlygos, be to, praplėstos jų taikymo galimybės bet kurių kitų pareigų, kylančių iš ES teisės, pažeidimui.

533 2003 m. lapkričio 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/88/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų (OL L 299, 2003 m. lapkričio 18 d., p. 9).

534 2012 m. sausio 24 d. ETT Sprendimas *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33.

535 Žr. 2012 m. sausio 24 d. ETT Sprendimo *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33, 27 punktą.

536 Žr. 2012 m. sausio 24 d. ETT Sprendimo *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33, 34 punktą.

537 Žr. 1994 m. liepos 14 d. ETT Sprendimo *Faccini Dori*, C-91/92, Rink. p. I-3325, 27 punktą.

538 Žr. 2012 m. sausio 24 d. ETT Sprendimo *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33 rezoliucinę dalį.

539 Žr. 1991 m. lapkričio 19 d. ETT Sprendimo *Francovich ir kt.*, C-6/90 ir C-9/90, Rink. p. I-5357, 39 punktą. Craig, P. Directives: Direct Effect, Indirect Effect and the Construction of National Legislation. *European Law Review*, 1997, p. 519-538.

540 *Francovich* byloje buvo suformuluotos trys valstybės atsakomybės sąlygos. Pirmą, direktyvos tikslas turi būti suteikti teises asmenims. Antra, tokių teisių turinį turi būti įmanoma identifikuoti remiantis tos direktyvos nuostatomis. Galiausiai, tarp valstybės įsipareigojimo neįvykdymo ir padarytos žalos turi būti priežastinis ryšys.

Svarbiausia laikytina *Brasserie du Pêcheur* byla, nustačiusi šias valstybės atsakomybės sąlygas: pirma, pažeista teisės norma siekiama suteikti teises asmeniui; antra, pažeidimas yra pakankamai akivaizdus; trečia, tarp padaryto ES teisės pažeidimo ir asmens patirtos žalos yra tiesioginis priežastinis ryšys⁵⁴¹.

Dominguez sprendime Teisingumo Teismo išdėstyta asmens teisių gynybos priemonių nacionaliniuose teismuose chronologija padeda nacionaliniam teismui parinkti jos taikymo pirmumą. Atskirose Teisingumo Teismo bylose įtvirtinus ES direktyvų tiesioginio, netiesioginio veikimo ir valstybės atsakomybės doktrinas, reikėjo aiškumo dėl jų taikymo santykio. Nors jos siejamos su siekiu apginti iš ES teisės kylančias asmens teises ir laikytinos asmens teisių gynybos priemonėmis nacionaliniuose teismuose⁵⁴², tačiau nėra lygiavertės ir pakankamos dėl šių priežasčių. Netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos taikymo galimybė ir rezultatas *a priori* yra sunkiai nustatomi. Tai priklauso nuo konkrečios valstybės narės teismų praktikos, leistinių teisės aiškinimo metodų taikymo⁵⁴³. Be to, ši doktrina netaikytina, jei apskritai nėra nacionalinės teisės normos, kurią galima būtų aiškinti suderintai su direktyva. Tiesioginio direktyvų veikimo doktrina taikytina tik vertikaliame santykyje ir esant Teisingumo Teismo nustatytoms tiesioginio veikimo sąlygoms. Jei nė vienos iš šių doktrinų taikymas neįmanomas, tuomet privatus subjektas gali pasitelkti valstybės atsakomybės doktriną. Čia asmuo vėl susiduria su naujais iššūkiais: turi įvertinti atitikimą valstybės atsakomybės sąlygoms; pateikti naują ieškinį dėl žalos atlyginimo už direktyvos neįgyvendinimą. Dėl to patiriamos papildomos išlaidos ir prailgėja asmens teisių gynybos klausimo sprendimas laike.

Dominguez byloje Teisingumo Teismas labai aiškiai pateikė direktyvų veikimo doktrinų chronologiją tam, kad nacionalinis teismas, įvertinęs atsakovo statusą ir nacionalinę teisę (įskaitant aiškinimo metodus) galėtų išspręsti ginčą. Tačiau keltinas klausimas, koks valstybės atsakomybės ir direktyvų veikimo doktrinų santykis, t. y. ar valstybės atsakomybės doktrina yra alternatyvi, ar papildoma asmens teisių gynybos priemonė. Teisingumo Teismas aiškiai į šį klausimą neatsako. Paprastai, spręsdamas klausimą dėl direktyvos tiesioginio ar netiesioginio veikimo, nesant galimybės užtikrinti veiksmingos teisminės gynybos, Teisingumo Teismas nurodo, kad asmuo gali kreiptis į teismą dėl valstybės at-

541 Žr. 1996 m. kovo 5 d. ETT Sprendimo *Brasserie du Pêcheur ir Factortame*, C-46/93 ir C-48/93, Rink. p. I-1029, 37 – 39 punktus. Vėliau valstybės atsakomybės doktrina dėl pareigos, kylančios iš ES teisės, pažeidimo patvirtinta ir plėtotą vėlesnėje ETT jurisprudencijoje, pavyzdžiui, 1996 m. spalio 8 d. ETT Sprendimas *Dillenkofer ir kt.*, C-178/94, C-179/94, C-188/94–C-190/94, Rink. p. I-4845; 1996 m. spalio 17 d. ETT Sprendimas *Denkavit ir kt.*, C-283/94, C-291/94, C-292/94, Rink. p. I-5063; 1998 m. rugsėjo 24 d. ETT Sprendimas *Brinkmann*, C-319/96, Rink. p. I-5255; 1999 m. birželio 15 d. ETT Sprendimas *Rechberger ir kt.*, C-140/97, Rink. p. I-3499.

542 Steiner, J. From Direct Effects to Francovich: Shifting Means of Enforcement of Community Law. *European Law Review*. 1993, 18 (1), p. 8–9; Betlem, G. Medium Hard Law - Still no Horizontal Direct Effect of European Community Directives after Faccini Dori. *Columbia Journal of European Law*. 1994–1995, 1, p. 489; Martin, C. P. Furthering the Effectiveness of EC Directives and the Judicial Protection of Individual Rights Thereunder. *International and Comparative Law Quarterly*. 1994, 43, p. 45–54; Drake, S. Twenty Years after “Von Colson”: the Impact of “Indirect Effect” on the Protection of the Individual’s Community rights. *European Law Review*. 2005, 30 (3), p. 343 ; Tridimas, T. Enforcing Community Rights in National Courts: Some Recent Developments. *In The Future of Remedies in Europe*. Oxford: Hart Publishing, 2000, p. 35–50.

543 Steiner, J., Woods, L. *Textbook on EC law*. London: Blackstone, 2003, p. 111.

sakomybės tam, kad gautų žalos atlyginimą⁵⁴⁴. Mokslinėje literatūroje išsiskiria pozicijos šiuo klausimu. S. Prechal laikosi pozicijos, kad nesant galimybės pasinaudoti direktyvų veikimo doktrinomis, asmeniui turi būti sudarytos procesinės galimybės pateikti ieškinį dėl žalos atlyginimo⁵⁴⁵. Tokiai pozicijai pritaria ir kiti autoriai⁵⁴⁶ iš esmės dėl to, kad asmuo yra suinteresuotas visų pirma veiksmingai pasinaudoti iš ES direktyvos kylančiomis teisėmis ir tik nesant tokios galimybės kelti klausimą dėl žalos atlyginimo. Kita nuomonė, kad valstybės atsakomybė yra savarankiška asmens teisių gynbos priemonė, nepriklausoma nuo ES teisės tiesioginio veikimo, kuria asmuo gali remtis nacionaliniame teisme⁵⁴⁷. A. Vaitkevičiūtė, atlikusi išsamią Teisingumo Teismo praktikos ir mokslininkų doktrinos analizę dėl valstybės atsakomybės ir ES teisės tiesioginio veikimo santykio, laikosi pozicijos „<...> kad valstybės atsakomybė už žalą yra papildoma asmens teisių gynbos priemonė. Jeigu ES teisės norma yra tiesiogiai veikianti, asmuo iš pradžių turėtų remtis šia tiesiogiai veikiančia ES teisės norma ir tik tuo atveju, jei ES teisės tiesioginis veikimas tampa neefektyvia asmens teisių gynbos priemone, t. y. asmens teisių apsauga yra apsunkinama arba tampa praktiškai neįmanoma, reikalauti žalos iš valstybės atlyginimo nacionaliniame teisme⁵⁴⁸“. Autorė pritaria pozicijai, kad valstybės atsakomybė už žalą yra papildoma asmens teisių gynbos priemonė. Tai sietina su veiksminga asmens teisių gynba nacionaliniame teisme. Asmuo, siekiantis pasinaudoti direktyvoje įtvirtintomis asmens teisėmis, visų pirma siekia tiesiogiai ar netiesiogiai pasiremti jomis nacionaliniame teisme. Tik jei direktyvos nuostatos tiesioginis ar netiesioginis veikimas neįmanomas arba asmens teisių gynbos prasme neveiksmingas, tuomet asmuo gali patirti žalą. Jei asmuo kreiptųsi į teismą ir keltų valstybės atsakomybės klausimą neįvertinęs galimo tiesioginio ar netiesioginio direktyvos veikimo, kuris gali būti veiksmingas asmens teisių gynbos

544 Žr. 1994 m. liepos 14 d. ETT Sprendimo *Faccini Dori*, C-91/92, Rink. p. I-3325, 26–27 punkus; 1993 m. gruodžio 16 d. ETT Sprendimo *Wagner Miret*, C-334/92, Rink. p. I-6911, 22 punktą; 2012 m. sausio 24 d. ETT Sprendimo *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33, 43 punktą; 2015 m. kovo 26 d. ETT Sprendimo *Fenoll*, C-316/13, ECLI:EU:C:2015:200, 48 punktą.

545 Prechal, S. Member State Liability and Direct Effect: What's the Difference After All? *European Business Law Review*. 2006, 17, p. 301.

546 Drake, S. Twenty Years after “Von Colson”: the Impact of “Indirect Effect” on the Protection of the Individual’s Community rights. *European Law Review*. 2005, 30 (3), p. 343; Marson, J. Holes in the safety net? State liability and the need for private law enforcement. 2004 <http://shura.shu.ac.uk/8869/3/Marson_-_Holes_in_the_Safety_Net_Paper.pdf> [2015-05-06]. atlikta analize: Van Gerven, W. Bridging the Unbridgeable: Community and National Tort Laws after Francovich and Brasserie. *International and Comparative Law Quarterly*. 1996, 45(3), p. 519; Rebhahn, R. Non-contractual Liability in Damages of Member States for Breach of Community Law. *In Tort Law of the European Community*. Wien: Springer, 2008, p. 193; Puder, M. G. Phantom Menace or New Hope: Member State Public Tort Liability After the Double-Bladed Light Saber Duel Between the European Court of Justice and the German Bundesgerichtshof in Brasserie du Pecheur. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*. 2000, 33(1), p. 352–253; Ruffert, M. Rights and Remedies in European Community Law: A Comparative View. *Common Market Law Review*. 1997, 34, p. 301 (Vaitkevičiūtė, A. *Valstybių narių atsakomybė už žalą pažeidus Europos Sąjungos teisę*. Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 32–33).

547 Ward, A. *Judicial Review and the Rights of Private Parties in EU Law*. Oxford: Oxford University Press, 2007, p. 254., kaip nurodyta A. Vaitkevičiūtės disertacijos *Valstybių narių atsakomybė už žalą pažeidus Europos Sąjungos teisę*. Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 33.

548 Vaitkevičiūtė, A. *Valstybių narių atsakomybė už žalą pažeidus Europos Sąjungos teisę*. Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 33.

prasmė, tuomet būtų sudėtinga įrodyti kilusią žalą. Būtent žalos kriterijus yra viena iš privalomų sąlygų valstybės atsakomybei kilti. Teisingumo Teismo praktikoje pripažinta, kad spręsdamas žalos klausimą nacionalinis teismas gali tikrinti, ar nukentėjęs asmuo buvo pakankamai rūpestingas, kad išvengtų žalos arba apribotų jos dydį, ir visų pirma – ar jis laiku išnaudojo visas jam prieinamas teises priemones⁵⁴⁹. Tokiomis priemonėmis laikytinas tiesioginis ir netiesioginis direktyvų veikimas⁵⁵⁰. Tačiau asmens gynybos priemonių išnaudojimas neturi būti formalumas⁵⁵¹. Manytina, kad tik tais atvejais, kai yra akivaizdu, kad nei tiesioginis, nei netiesioginis direktyvos nuostatos veikimas neįmanomas, asmuo iškart gali teikti ieškinį su reikalavimu dėl žalos atlyginimo, nemandydamas atskiru ieškiniu įgyvendinti ES direktyvoje įtvirtintų teisių.

Apibendrinant galima pasakyti, kad visos trys doktrinos priskiriamos prie asmens teisių gynybos priemonių nacionaliniame teisme, tačiau asmens teisių gynybos prasme siekiami skirtingi tikslai ir pasiekiami skirtingi rezultatai. Tiek direktyvų tiesioginio, tiek netiesioginio veikimo atveju nacionaliniame teisme (esant Teisingumo Teismo patvirtintoms sąlygoms) gali būti užtikrinama veiksminga iš ES direktyvos kylančių asmens teisių gynyba. Šie asmens teisių gynybos būdai taikomi, kai direktyva neįgyvendinta, netinkamai įgyvendinta, netinkamai taikoma⁵⁵². Jei asmuo kreipiasi į nacionalinį teismą dėl žalos atlyginimo už neįgyvendintą direktyvą, tuomet sėkmingo ginčo sprendimo atveju valstybės atsakomybės doktrina atlieka tik kompensacinę funkciją. Tačiau nesprenžiamas klausimas dėl asmens teisių, įtvirtintų ES direktyvoje, įgyvendinimo⁵⁵³.

Lietuvos teismų praktikoje taip pat keliami klausimai dėl ES teisės doktrinų taikymo ir jų santykio. LAT konstatavo *Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalgoje*: „[N]epaisant to, kad draudėjai, apdraustieji ar žalą patyrę tretieji asmenys prieš kitus privačius asmenis – draudikus – negali pasinaudoti ne laiku ar netinkamai į nacionalinę teisę perkeltomis aiškėmis, tikslėmis ir besąlygiškėmis direktyvos nuostatomis (horizontalaus direktyvų veikimo negalimumas) arba prieš viešuosius asmenis, kai direktyvų nuostatos nėra aiškios, tikslios ar besąlygiškos, nacionaliniai teismai bet koku atveju turi užtikrinti tokį nacionalinės teisės aiškinimą ir taikymą, kad jis atitiktų Europos Sąjungos teisę (netiesioginis direktyvų veikimas)“⁵⁵⁴. Čia reikia patikslinimo, kaip jau analizuota, pagal naujausią Teisingumo Teismo praktiką suderinto aiškinimo pareiga yra pirminė. Jei toks aiškinimas neįmanomas, tuomet keltina direktyvos tiesioginio veikimo klausimas.

549 Žr. 1996 m. kovo 5 d. ETT Sprendimo *Brasserie du Pêcheur ir Factortame*, C-46/93 ir C-48/93, Rink. p. I-1029, 84 punktą.

550 Prechal, S. Member State Liability and Direct Effect: What's the Difference After All? *European Business Law Review*. 2006, 17, p. 302.

551 2001 m. kovo 8 d. ETT Sprendimo *Metallgesellschaft ir kt.*, C-397/98 ir C-410/98, Rink. p. I-1727, 105–107 punktai.

552 Prechal, S. Member State Liability and Direct Effect: What's the Difference After All? *European Business Law Review*. 2006, 17, p. 301.

553 Šiuo klausimu žr. Dougan, M. The Francovich Right to Reparation: Reshaping the Contours of Community Remedial Competence. *European Public Law*. 2000, 1 (6), p. 123–126; Marson, J. Holes in the safety net? State liability and the need for private law enforcement. 2004 <http://shura.shu.ac.uk/8869/3/Marson_-_Holes_in_the_Safety_Net_Paper.pdf>, p. 11–13.

554 2010 m. gruodžio 29 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga. *Teismų praktika*. 2010, Nr. 34.

Kitoje civilinėje byloje „Smulkus urmas“ v. Plungės rajono savivaldybės administracija⁵⁵⁵ buvo nagrinėjamas teisės klausimas dėl Direktyvos 2007/66⁵⁵⁶, kuri ginčijamų santykių metu jau buvo įsigaliojusi, bet dar neįgyvendinta nacionalinėje teisėje tiesioginio ir netiesioginio veikimo nesuėjus įgyvendinimo terminui, sprendžiant dėl viešojo pirkimo sandorio, sudaryto pažeidžiant imperatyviasias teisės normas ir viešųjų pirkimų principus, galiojimo (negaliojimo) ir teisinių padarinių. Tiek bylos šalys, tiek teismas aktyviai pasisakė dėl tiesioginio ir netiesioginio direktyvų veikimo doktrinų. Kasatoriaus nuomone, apeliacinės instancijos teismas negalėjo ir nepagrindė Direktyvos 2007/66 nuostatų tiesioginio veikimo sąlygų ir pagrindų bei nenurodė, kodėl būtent šiuo atveju jis pripažįsta direktyvos tiesioginį veikimą pateisinamu. Kasacinis teismas atkreipė dėmesį, kad apeliacinės instancijos teisėjų kolegijos išvada „toku atveju atsižvelgtina į Direktyvos 2007/66 2 d. straipsnį <...> per se nelemia siekio įgyvendinti tiesioginį direktyvų veikimą, o reiškia teisės akto, kaip vieno iš šaltinių, naudojimą“. Apeliacinės instancijos teismas netyrė, ar konkrečiu atveju tenkintinos direktyvų tiesioginio veikimo sąlygos. Dėl to, LAT nuomone, galima kalbėti tik apie direktyvos netiesioginį veikimą. Teisėjų kolegija konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismo sprendimą nepripažinti ginčijamos viešojo paslaugų pirkimo sutarties niekine ir negaliojančia (nors tam prielaidų buvo), atsižvelgiant į Direktyvos 2007/66 nuostatas, reikia vertinti tik šios direktyvos netiesioginio veikimo, t. y. nacionalinės teisės aiškinimo pagal Europos Sąjungos teisės akte įtvirtintus tikslus, siekiant jame užsibrėžto rezultato, aspektu.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, aiškindamasis nacionalinės teisės atitikimo ES direktyvai klausimą, pagrįstai remiasi ne tik direktyvos tekstu, bet ir Teisingumo Teismo jurisprudencija, kurioje atskleistas jos nuostatų turinys: „[T]uo atveju, kai kyla nacionalinės teisės normų, skirtų Europos Sąjungos direktyvai įgyvendinti, turinio aiškinimo klausimas, jis turi būti sprendžiamas šias normas aiškinant ir taikant direktyvos nuostatų kontekste bei atsižvelgiant į šias nuostatas aiškinančius Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimus.“⁵⁵⁷

Netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos taikymo veiksmingumas priklauso nuo nacionalinio teismo, nes jam palikta diskrecija spręsti, kokias nacionalines teises normas vertinti, ar jis gali aiškinti nacionalinę teisę suderintai su direktyva, kokie aiškinimo metodai leistini, todėl sekančiame skyriuje detalčiau atskleidžiamas nacionalinio teismo vaidmuo taikant netiesioginio direktyvų veikimo doktriną.

Apibendrinimas. ES teisės sistemoje netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos vystymasis nuo *Von Colson ir Kamann* atskleidė vis gilėjančią ES teisės integraciją, skatinančią ES valstybių narių teisinių sistemų asimiliaciją. Netiesioginio direktyvų veikimo doktrina – tai priemonė pašalinti tiesioginio direktyvų veikimo doktrinos ribotumą ir užtikrinti ES teisės veiksmingumą. Šios doktrinos įtvirtinimas turi sustiprinti vienodą ES

555 2011 m. balandžio 5 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-155/2011.

556 2007 m. gruodžio 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2007/66/EB, iš dalies keičianti Tarybos direktyvas 89/665/EEB ir 92/13/EEB dėl viešųjų sutarčių suteikimo peržiūros procedūrų veiksmingumo didinimo (OL L 335, 2007 m. gruodžio 20 d., p. 31).

557 2012 m. sausio 26 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-8/2012. Direktyvos turinio nustatymas vadovaujantis ETT praktika: 2012 m. birželio 5 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-294/2012; 2014 m. vasario 7 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-13/2014.

direktyvų veikimą valstybėse narėse, kad būtų išvengta asmens teisių pažeidimų dėl skirtingo, netinkamo ar ne laiku valstybių narių veikimo.

Europos Sąjungos valstybės narės teismas, būdamas ES teismu, yra ES teisės veiksmingumą užtikrinantis subjektas, privalantis vadovautis lojalaus bendradarbiavimo principu. Šią pareigą jis vykdo vadovaudamasis *inter alia* netiesioginio direktyvų veikimo doktrina.

Skirtingai nei direktyvų tiesioginio veikimo doktrina, ši doktrina taikytina ir bylose tarp privačių subjektų. Nacionalinis teismas privalo kiek įmanoma suderintai su direktyvos tekstu ir tikslu aiškinti nacionalinės teisės nuostatas, priimtas iki direktyvos, su kuria susijusios, ir po jos⁵⁵⁸.

Aiškiniimo pareiga apima ne tik nacionalinę teisę, įgyvendinančią direktyvą, bet visą nacionalinės teisės sistemą⁵⁵⁹. Šios pareigos įvykdymas gali tapti neįmanomas, jei direktyva neįgyvendinta, o nacionalinėje teisėje apskritai nėra teisės normų, reguliuojančių šio teisinio santykio, tuomet privatus subjektai savo teises gali ginti pasitelkdami valstybės atsakomybės institutą. Nacionalinis teismas, spręsdamas nacionalinės teisės atitikimo direktyvai klausimą, turi įvertinti ne tik pačią nacionalinės teisės nuostatą, o ir jai nacionalinių teismų suteiktą išaiškinimą⁵⁶⁰. Teisingumo Teismas yra konstatavęs, kad suderinto aiškiniimo pareiga kyla pasibaigus direktyvos įgyvendinimo laikui, tačiau įgyvendinimo laikotarpiu nacionalinis teismas turi „kuo labiau susilaikyti nuo tokio nacionalinės teisės aiškiniimo, kuris pasibaigus direktyvos perkėlimo terminui galėtų rimtai sutrukdyti įgyvendinti šia direktyva siekiamą tikslą“⁵⁶¹.

Valstybės narės teismo pareigą aiškinti direktyvą atsižvelgiant į jos turinį riboja bendrieji teisės principai, pirmiausia teisinio saugumo principas, ir jį negali pagrįsti nacionalinės teisės aiškiniimo *contra legem*. Nacionalinis teismas, pasitelkęs vidaus teisės sistemoje leistinus aiškiniimo metodus, turi nustatyti, ar įmanomas direktyvos tikslus atitinkantis nacionalinės teisės aiškinitimas. Jei toks aiškinitimas neįmanomas, asmens teisės, įtvirtintos direktyvoje, lieka neapgintos. Tuomet svarstytinas valstybės atsakomybės už direktyvos neįgyvendinimą ar netinkamą įgyvendinimą klausimas, sprendžiantis tik kompensacinį aspektą už padarytą žalą asmeniui.

Kitas kritikos aspektas, kad leidžiant vienam privačiam subjektui remtis direktyva kito privataus subjekto atžvilgiu (net teisės aiškinitimo metodu) gali būti paneigta *Marshall* bylos taisyklė⁵⁶², jei tokiu būdu sukuriama pareiga.

Nacionalinio teismo harmoningas nacionalinės teisės aiškinitimas gali išspręsti ES teisės veiksmingumo problemą *ad hoc* konkrečioje byloje. Taip nacionalinės teisės nuostatai būtų suteiktas ES teisę atitinkantis turinys. Tačiau tai neeliminuoatų teisėkūros subjekto pareigos tinkamai įgyvendinti direktyvą. Po teisminio išaiškinitimo teisėkūros subjektas gali turėti atsižvelgti į keičiamos (jau išaiškinitos) teisės normos naują turinį.

558 Žr. 1990 m. lapkričio 13 d. ETT Sprendimo *Marleasing*, C-106/89, Rink. p. I-4135, 8 punktą.

559 Žr. 2000 m. liepos 13 d. ETT Sprendimo *Centrosteel*, C-456/98, Rink. p. I-6007, 16 ir 17 punktus, 2004 m. spalio 5 d. ETT Sprendimo *Pfeiffer ir kt.*, C-397/01–C-403/01, Rink. p. I-8835, 117 punktą.

560 2000 m. liepos 13 d. ETT Sprendimas *Centrosteel*, C-456/98, Rink. p. I-6007.

561 Pvz., 1997 m. gruodžio 18 d. ETT Sprendimo *Inter-Environnement Wallonie*, C-129/96, Rink. p. I-7411, 45 punktas; 2003 m. gegužės 8 d. ETT Sprendimo *ATRAL*, C-14/02, Rink. p. I-4431, 58 punktas bei 2005 m. lapkričio 22 d. ETT Sprendimo *Mangold* C-144/04, Rink. p. I-9981, 67 punktas.

562 Drake, S. Twenty Years after “Von Colson”: the Impact of “Indirect Effect” on the Protection of the Individual’s Community rights. *European Law Review*. 2005, 30 (3), p. 336.

Nepaisant šiai doktrinai „užkraunamos naštos“ – didinti ES direktyvų veikimo veiksmingumą, Teisingumo Teismui neigiant galimybę veikti direktyvoms horizontaliai tiesiogiai, jai priskirtinas „surogatinis“ vaidmuo. Atsižvelgiant į tai, kad kiekvienos valstybės narės teismas pagal jam suteiktą kompetenciją, taikydamas leistinus teisės aiškinimo metodus, gali pasiekti skirtingą teisės aiškinimo rezultatą, nacionalinės teisės aiškinimas suderintai su ES direktyva veiksmingumo prasme nelaikytinas analogu tiesioginiam direktyvų veikimui⁵⁶³.

Iš atliktos analizės paaiškėjo, kad netiesioginio direktyvų veikimo taisyklės sudaro prielaidas pažeisti teisinio saugumo principą:

- pirma, sudėtinga asmeniui *a priori* nustatyti nacionalinės teisės (ne tik konkrečios teisės nuostatos, o visų teisės normų, kurios galėtų būti aiškinamos suderintai) atitikimą direktyvai;
- antra, suderintai aiškinimo pareiga tenka nacionaliniam teismui, pasitelkiant leistinus teisės aiškinimo metodus, net teisės ekspertui yra sudėtinga iš anksto numatyti teisės aiškinimo rezultatą;
- trečia, nacionalinę teisę išaiškinus *contra legem*, tačiau suderintai su Teisingumo Teismo pateiktu direktyvos išaiškinimu, rezultato požiūriu ištrinama riba tarp tiesioginio ir netiesioginio direktyvų veikimo. Tokiu būdu pažeidžiamas teisinio saugumo principas;
- ketvirta, direktyvos perkėlimo laikotarpiu yra neaiški nacionalinio teismo teisės aiškinimo pareigos apimtis ir teisės aiškinimo rezultatas;
- penkta, dėl skirtingų nacionalinės teisės sistemų ir teismų praktikos skirtingose valstybėse narėse gali būti skirtingas teisės aiškinimo rezultatas.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo iniciatyva plačiau paanalizuoti Teisingumo Teismo jurisprudenciją, pateikiant savo analitinius vertinimus, kartu pasitelkiant pagal nacionalinę teisę leidžiamus aiškinimo būdus, laikytina teigiamu pavyzdžiu, kaip nacionalinis teismas turi taikyti ES teisę plačiąja prasme. Tokios praktikos pavyzdžiu laikytina plačiau disertacijoje analizuota LAT nutartis byloje „*Smulkus urmas*“ v. *Plungės rajono savivaldybės administracija*⁵⁶⁴. Teismas ne tik detalai tiria ir pristato iš ES teisės kylančius netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos taikymo reikalavimus, bet ir praktiškai sprendžia dėl jos taikymo pagrįstumo. Manytina, kad teismo praktika dėl netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos taikymo turėtų prisidėti prie ES teisės veiksmingumo. Visgi LAT pozicijos nereiktų subendrinti; nacionalinis teismas, konkrečioje byloje sprendžiantis dėl netiesioginio direktyvų veikimo, visų pirma turi vadovautis ES teise, įskaitant Teisingumo Teismo jurisprudenciją.

Neigiamai vertinama LAT praktika, kai teismas neargumentuodamas konstatuoja, kad nacionalinė teisė atitinka direktyvą arba kad ES direktyva yra aiški, todėl nebūtinai kreipimasis dėl jos išaiškinimo⁵⁶⁵. Neišsiaiškinus direktyvos turinio negalima nustatyti ir nacionalinės teisės atitikimo jai. Dėl to išlieka rizika, kad paskutinės instancijos teismas neužtikrina ES teisės veiksmingumo, pažeidžia teisinio saugumo principą. Dar daugiau, taip galimai padaro ES teisės pažeidimą.

563 Siebert, C. *Die horizontal-unmittelbare Wirkung des Gemeinschaftsrechts*. Hamburg: Verlag Dr. Kovach, 2010, p. 95.

564 2011 m. balandžio 5 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-155/2011.

565 Pvz., 2014 m. birželio 20 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-324/2014.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas yra detaliai ištyręs ir savo praktikoje pristatęs ES direktyvų netiesioginio veikimo doktriną. Teigiamai vertintina tai, kad LVAT ne tik cituoja Teisingumo Teismo praktiką šioje srityje, tačiau ir praktiškai byloje tiria konkrečios direktyvos tikslus, ES autonominių sąvokų reikšmę, nacionalinio įstatymo atitikimą direktyvai ir aiškina nacionalinę teisę suderintai su ES teise. Taip pat Teismas nurodo, kada ir kodėl negali taikyti netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos. Pažymėtina, kad LVAT, nagrinėdamas bylas, analizuoja ir kitų Lietuvos teismų praktiką taikant netiesioginio direktyvų veikimo doktriną.

Atsižvelgiant į tai, kad nacionalinis teismas pats pasirenka leistinus aiškinimo metodus ir sprendžia dėl galimybės aiškinti nacionalinę teisę suderintai su ES direktyva, manytina, kad Lietuvos teismai turėtų nurodyti, kokiais aiškinimo metodais vadovaujasi; motyvuoti, kodėl (ne)galimas suderintas teisės aiškinimas. Detalesnė teisminė argumentacija suteiktų teismo sprendimui daugiau teisinio aiškumo ir tikėtinai prisidėtų prie teisinio saugumo principo apsaugos.

IV. EUROPOS SĄJUNGOS DIREKTYVŲ SPECIFINIO VEIKIMO ATVEJAI IR TEISINIO SAUGUMO PRINCIPŲ UŽTIKRINIMAS

Ketvirtoji disertacijos dalis skirta ištirti specifinius direktyvų veikimo atvejus. Autorė pavadina „specifiniais“ iš esmės skirtingus direktyvų veikimus, kurie nėra *stricto sensu* priskirtini tiesioginiam ar netiesioginiam direktyvų veikimui.

Ši dalis padalinta į du skyrius. Pirmajame tiriamos direktyvų, susietų su teisės principais, veikimo galimybės. Antrajame skyriuje analizuojami skirtingi direktyvų veikimo atvejai, kurie suskirstomi į tris grupes. Jungiančiąja ašimi išlieka tyrimas dėl teisinio saugumo principo pažeidžiamumo, kuris integruojamas į atskirų direktyvų veikimo taisyklių analizę⁵⁶⁶.

4.1. Europos Sąjungos direktyvos ar bendrojo teisės principo tiesioginis horizontalus veikimas ir teisinio saugumo principo užtikrinimo problemos

Teisingumo Teismas jau minėtoje *Mangold* byloje įtvirtino taisyklę, kad „*nacionalinis teismas privalo visiškai užtikrinti bendrojo nediskriminavimo dėl amžiaus principo taikymą, netaikydamas nė vienos prieštaraujančios nacionalinės teisės akto nuostatos, net jei nėra pasibaigęs direktyvos perkėlimo terminas*“⁵⁶⁷. Be to, *Kücükdeveci* byloje Teisingumo Teismas konstatavo, kad Direktyva 2000/78⁵⁶⁸ neįtvirtina, o tik sukonkretina diskriminacijos dėl amžiaus principą, kaip bendrąjį Sąjungos principą⁵⁶⁹. Teisinio saugumo principo pažeidžiamumo prasme toliau tiriami keli aspektai: (1) Direktyvos, sukonkretinančios bendrąjį teisės principą, veikimo teisinis pagrįstumas; (2) Direktyvos įgyvendinimo laiko svarba; (3) Teisingumo Teismo suformuluotos taisyklės priimtumas.

4.1.1. Europos Sąjungos direktyvos, sukonkretinančios bendrąjį teisės principą, veikimo teisinis pagrįstumas

Teisingumo Teismas *Mangold* byloje patvirtino, kad nediskriminavimo dėl amžiaus principas yra ES bendrasis teisės principas⁵⁷⁰. Teisiniu požiūriu labiausiai neaišku, koku teisiniu pagrindu šiam principui suteiktas bendrojo teisės principo statusas ir kaip suprasiti Teisingumo Teismo argumentaciją dėl direktyvos ir / ar joje įtvirtinto nediskriminavimo dėl amžiaus principo veikimo. Dėl to kyla klausimas dėl teisinio saugumo principo

566 Antroje ir trečioje disertacijos dalyse, atsižvelgiant į tiesioginio ir netiesioginio direktyvų veikimo doktrinų kompleksiskumą ir detalumą, teisinio saugumo principo pažeidžiamumo problematika išskirta į atskirą skirsnį. Ketvirtoje dalyje tiriamos kitos direktyvų veikimo taisyklės, kurios nėra taip plačiai išvystytos Teisingumo Teismo jurisprudencijoje. Teisinio saugumo principo pažeidžiamumo problematika atskleidžiama integraliai analizuojant jų veikimo sąlygas.

567 Žr. 2005 m. lapkričio 22 d. Sprendimo *Mangold* C-144/04, Rink p. I-9981, 77, 78 punktus.

568 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus (OL L 303, 2000 m. gruodžio 2 d., p. 16).

569 Žr. 2010 m. sausio 19 d. ETT Sprendimo *Kücükdeveci*, C-555/07, Rink p. I-365, 50 punktą.

570 Žr. 2005 m. lapkričio 22 d. ETT Sprendimo *Mangold* C-144/04, Rink p. I-9981, 77, 78 punktus.

pažeidžiamumo numatomumo ir priimtino prasmė. Juk visiems subjektams turi būti aiškios ir žinomos teisės normos prieš susiformuojant teisiniam santykiui, t. y. asmenys, veikiantys gera valia, vadovaudamiesi galiojančiomis teisės normomis, įgiję tam tikras teises, neturėtų atsidurti tam tikroje teisinio netikrumo situacijoje. Be to, šios teisės normos turi atitikti teisinio apibrėžtumo reikalavimus, kad jos galėtų veikti tiesiogiai. Nei privatus subjektai, nei teisės specialistai iki sprendimo *Mangold* byloje negalėjo nediskriminavimo dėl amžiaus principui suteikti ES bendrojo teisės principo statuso. Dėl to savo teises ir pareigas nustatė iš galiojančios nacionalinės teisės, atitinkamai ėmėsi veiksmų ir turėjo pagrįstus teisėtus lūkesčius dėl savo elgesio teisėtumo.

Pagal Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 19 straipsnį (ex EBS 13 str.) valstybės narės tiesiogiai suteikė Tarybai įgaliojimus, remiantis šiaame straipsnyje nustatyta procedūra, imtis atitinkamų veiksmų siekiant kovoti su diskriminacija dėl, be kita ko, amžiaus, ir Taryba priėmė Direktyvą 2000/78⁵⁷¹. Kitaip sakant, ES institucija pasirinko direktyvą kaip tinkamiausią variantą iškeltiems tikslams pasiekti, puikiai suvokdama to pasekmes, t. y. kad teisės aktas skirtas valstybėms narėms ir bus reikalingas jo įgyvendinimas.

Teisingumo Teismas *Mangold* byloje konstatavo, kad „diskriminacijos formų uždraudimas, kaip matyti iš šios direktyvos pirmos ir ketvirtos konstatuojamųjų dalių, išvedamas iš įvairių tarptautinės teisės dokumentų ir bendrų valstybių narių konstitucinių tradicijų^{572c}. Atsižvelgiant į tai, kad Teisingumo Teismas patvirtino nediskriminavimo dėl amžiaus principą kaip bendrąjį ES teisės principą, o tai turės teises pasekmes privatiems subjektams, tokia Teismo lakoniška argumentacija, nukreipianti į menamus „įvairius tarptautinės teisės dokumentus ir bendras valstybių narių konstitucines tradicijas^{573c}“, stoja teisinio pagrįstumo.

Konkretus diskriminacijos dėl amžiaus draudimas tiek nacionalinėse, tiek tarptautinėse sistemose buvo pernelyg naujas ir nevienodas, kad atitiktų bendrojo teisės principo apibūdinimą⁵⁷⁴. Kalbant apie Pagrindinių teisių chartiją pirmiausia pažymėtina, kad *ratione temporis* prasme privalomasis statusas Chartijai suteiktas tik Lisabonos sutartimi, t. y. ji nebuvo privaloma susiklosčius *Mangold* ir *Kücükdeveci* bylos faktinėms aplinkybėms. Atsižvelgiant į tuometinį Chartijos statusą ir jos adresatus, manytina, kad Teisingumo Teismo pateikta nuoroda į Chartiją yra tik nuoroda į iliustracinę Europos Sąjungos ver-

571 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendrojo pagrindus (OL L 303, 2000 m. gruodžio 2 d., p. 16).

572 Žr. 2005 m. lapkričio 22 d. ETT Sprendimo *Mangold*, C-144/04, Rink. p. I-9981, 74 punktą.

573 Tuo metu tik Portugalijos ir Suomijos konstitucijos pripžino nediskriminavimo dėl amžiaus principą. Žr. Tridimas, T. Horizontal Effect of General Principles: Bold Rulings and Fine Distinctions. (ed. Bernitz, U. et al.) *General Principles of EU Law and European Private Law*. 2013, p. 217.

574 Žr. 2006 m. lapkričio 30 d. generalinė advokatės Sharpston išvadą byloje *Lindorfer*, C-227/04P, Rink.p. I-06767; FP-I-B-2-00017. Viena iš nuomonių, kad nediskriminavimo dėl amžiaus principo, kaip bendrojo teisės principo, išskyrimas atitinka ES teisės raidą, matomą iš to, kad, pirma, amžius, kaip draudžiamas diskriminacijos pagrindas, buvo įtrauktas į EB Sutarties 13 straipsnio 1 dalį ir, antra, diskriminacijos dėl amžiaus draudimas buvo įtvirtintas kaip pagrindinė teisė, kaip matyti iš Chartijos 21 straipsnio 1 dalies (2009 m. liepos 7 d. generalinio advokato Bot išvada byloje *Kücükdeveci*, C-555/07, Rink. p. I-365), tačiau neįtvirtinta galimybė taikyti privačių subjektų atžvilgiu (Explanations of the Charter (OL C 303 2007 m. gruodžio 14 d.).

tybių katalogą. Be to, pažymėtina, kad tarptautiniai aktai⁵⁷⁵ ar valstybių narių konstitucijos⁵⁷⁶ neišskiria specialaus diskriminavimo dėl amžiaus draudimo principo, todėl norisi aiškesnio patvirtinimo, iš kur atsiranda šis principas.

Kadangi šiose bylose Teisingumo Teismas remiasi dviem teisės šaltiniais (bendruoju teisės principu ir direktyva), iškyla klausimas, koks yra šių ES teisės šaltinių santykis. Bendrųjų teisės principų įtaka ES direktyvoms nėra aiški. Dėl to būtina išaiškinti šią susipynusią, sudėtingą įtaką, kurią šie teisės šaltiniai daro vienas kitam tam, kad teismai, sprendami ginčus, galėtų vadovautis aiškiais kriterijais. Viena vertus, bendrieji teisės principai yra teisinės taisyklės, panašios į pirminės teisės taisyklės, kurios yra savarankiškos ir gali būti naudojamos nustatant, ar antrinės teisės aktas galioja arba ar nacionalinės teisės nuostata yra taikoma. Kita vertus, jie papildo kitų pirminės arba antrinės teisės nuostatų, įskaitant ir nacionalinės teisės aktų nuostatų, aiškinimą. Rašytinėje teisėje įtvirtinti principai, pavyzdžiui, nediskriminavimo dėl pilietybės principas, įtvirtintas EBS 12 straipsnyje, įgyja demokratinį pobūdį, kurio trūksta juos sukuriant bylų praktikoje. Tačiau abiem atvejais principai veikia kaip kitų taisyklių parametrai ir aiškinimo kriterijai⁵⁷⁷. Teisingumo Teismas yra paaiškinęs, kad ES bendrieji teisės principai turi konstitucinį statusą. Tais atvejais, kai principo taikymui reikalinga priimti ES antrinės teisės aktus, toks principas neturėtų būti laikomas savarankišku bendruoju ES teisės principu⁵⁷⁸. D. Schiek, vertindamas Teisingumo Teismo sprendimą suteikti nediskriminavimo dėl amžiaus principui ES bendrojo teisės principo, veikiančio horizontaliai, statusą, teigė, kad ši taisyklė neturėtų būti taikoma bet kokio bendrojo principo atžvilgiu, o tik to, kuris yra konstitucinės svarbos; nediskriminavimo dėl amžiaus principo svarba kildinama iš EBS 13 straipsnio (SESV 19 str.)⁵⁷⁹. Dėl lakoniškos Teisingumo Teismo argumentacijos lieka neaišku, kokiais kriterijais vadovaujantis teisės principui suteikiamas toks statusas.

Pavyzdžiui, kitoje svarbioje *Dominguez* byloje⁵⁸⁰ generalinė advokatė Trstenjak atlikusi detalią analizę priėjo prie išvados, kad Direktyvoje 2003/88⁵⁸¹ įtvirtintai teisei į kasmetines atostogas Europos Sąjungos teisės sistemoje suteiktas bendrojo ES teisės principo statu-

575 Pagrindinis žmogaus teisių katalogas Europoje yra Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – Konvencija). Konvencijoje *expressis verbis* nėra įvardintas diskriminacijos dėl amžiaus draudimas. Diskriminacija dėl amžiaus *per se* į konkrečios Konvencijoje nustatytos teisės sritį nepatenka (kitais negu religija ar seksualinė orientacija); diskriminacijos dėl amžiaus klausimų gali kilti dėl įvairių teisių (pvz., nepilnamečio teisė į teisingą bylos nagrinėjimą). Pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką diskriminacija dėl amžiaus yra priskirta prie „kitų pagrindų“ (2010 m. birželio 10 d. EŽTT sprendimas *Schwizgebel prieš Šveicariją* (Nr. 25762/07)).

576 Tuo metu, kai buvo priimtas sprendimas *Mangold* byloje, tik 2 ES valstybių narių konstitucijose buvo įtvirtintas diskriminacijos dėl amžiaus draudimas. Žr. 2007 m. vasario 15 d. generalinio advokato Mazák išvados byloje *Palacios de la Villa*, C-411/05, Rink. p. I-8531, 88 punktą; 2009 m. liepos 7 d. generalinio advokato Bot išvados byloje *Kücükdeveci*, C-555/07, Rink. p. I-365, 77 punktą.

577 Generalinio advokato D. Ruiz-Jarabo Colomer pozicija 2008 m. sausio 24 d. išvadoje byloje *Micha-eler*, C-55/07–C-56/07, Rink. 3135, 18 – 19 punktai.

578 Žr. 2009 m. spalio 15 d. ETT Sprendimo *Audiolux*, C-101/08, Rink. p. I-9823, 63 punktą.

579 Schiek, D. The ECJ Decision in *Mangold*: A Further Twist on Effects of Directives and Constitutional Relevance of Community Equality Legislation. *Industrial Law Journal*. 2006, p. 339.

580 2012 m. sausio 24 d. Sprendimas *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33.

581 2003 m. lapkričio 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/88/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų (OL L 299, 2003 m. lapkričio 18 d., p. 9).

sas⁵⁸². Tačiau šis principas negali veikti tiesiogiai horizontaliai, nes nėra besąlygiškas⁵⁸³. Teisingumo Teismas nepriėjo šios išvados ir sprenddamas *Dominguez* bylą, kurioje ginčas taip pat kilo tarp darbuotojo ir darbdavio, priminė, kad pagal nusistovėjusią teismo praktiką⁵⁸⁴ kiekvieno darbuotojo teisė į mokamas kasmetines atostogas turi būti laikoma ypatingos svarbos Sąjungos socialinės teisės principu, nuo kurio negalima nukrypti ir kuri kompetentingos nacionalinės valdžios institucijos turi įgyvendinti laikydamosi tik aiškiai pačioje Direktyvoje 2003/88 nustatytų ribų⁵⁸⁵. Tačiau Teisingumo Teismas nekėlė klausimo dėl šios teisės kaip bendrojo ES teisės principo, neteikė nuorodų į Chartiją, kurios 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta teisė į kasmetines mokamas atostogas. Teisingumo Teismo didžioji kolegija pasirinko klasikinę – direktyvos nuostatų horizontalaus neveikimo – schemą ir išsprendė bylą pasiremdamas anksčiau suformuluota praktika, nesivadovaudamas *Mangold* ir *Kücükdeveci* taisykle.

Reiktų priminti, kad direktyva yra specifinis ES teisės aktas ir iš neįgyvendintų direktyvų negali privatiems asmenims atsirasti tiesioginių pareigų kitų privatinės teisės subjektų atžvilgiu, nes tokiu būdu būtų pažeistas teisinio saugumo principas⁵⁸⁶. Be to, realus teisės poveikis priklauso nuo nacionalinės teisės norminių aktų konteksto, kuriame yra direktyvai prieštaraujanti teisės norma; jos netaikymas gali išplėsti privatinės teisės subjekto pareigas; ar taip bus, Europos Sąjungos teisės požiūriu lemia greičiau atsitiktiniai veiksniai, būtent, ar nacionalinės teisės sistemoje yra kita (pareigas nustatanti) nuostata, kuria galima remtis „suspendavus“ direktyvai prieštaraujančios teisės normos taikymą⁵⁸⁷.

E. Muir laikosi pozicijos, kad nagrinėjamų bylų atveju tiesiogiai horizontaliai veikia ne bendrasis teisės principas, o nediskriminavimo dėl amžiaus principas, kaip jis yra sukonkretintas Direktyvoje 2000/78, t. y. šios direktyvos reguliavimo srityje⁵⁸⁸. Pagal šią poziciją apribojamas principo veikimo laukas ir sumažinamas Teisingumo Teismo argumentacijos (tiksliau jos nebuvimo) kontraversiškas⁵⁸⁹. Kita pozicija, kad direktyva tarp privačių asmenų galima remtis tuo tikslu, kad nebūtų taikoma ES teisei prieštaraujanti nacionalinės teisės nuostata; juk šiuo atveju kalbama ne apie darbdavio sprendimo neatitikimą

582 Žr. 2011 m. rugsėjo 11 d. generalinės advokatės Trstenjak išvados byloje *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2011:559, 114 punktą.

583 Žr. 2011 m. rugsėjo 11 d. generalinės advokatės Trstenjak išvados byloje *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2011:559, 141 punktą. Tokia generalinės advokatės pozicija nubrėžė Teisingumo Teismo kaip teisės kūrėjo veikimo ribas ir aiškiai parodė jos požiūrį į teisinę teisėkūrą.

584 Žr. 2001 m. birželio 26 d. Sprendimo *BECTU*, C 173/99, Rink. p. I 4881, 43 punktą; 2009 m. sausio 20 d. Sprendimo *Schultz-Hoff ir kt.*, C 350/0 6 ir C 520/06, Rink. p. I 179, 22 punktą ir 2011 m. lapkričio 22 d. Sprendimo *KHS*, C-214/10, Rink. p. I-11757, 23 punktą.

585 2012 m. sausio 24 d. Sprendimo *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33, 16–19 punktai.

586 Taip pat pateikia nuorodą į Herresthal, C. *Rechtsfortbildung im europarechtlichen Bezugsrahmen – Methoden, Kompetenzen, Grenzen dargestellt am Beispiel des Privatrechts*. Miunchenas, 2006, p. 81 ir paskesni; Danwitz, T. *Rechtswirkung von Richtlinien in der neueren Rechtsprechung des EuGH*. *Juristenzeitung*. 2007, p. 697 ir 703.

587 Žr. 2011 m. rugsėjo 8 d. generalinės advokatės Trstenjak išvados, pateiktos byloje *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33, 63 punktą.

588 Muir, E. *Of Ages in – Edges of EU Law*. *Common Market Law Review*. 2011, 1, p. 42–47.

589 De Mol, M. *The Novel Approach of the CJEU on the Horizontal Direct Effect of the EU Principle of Non-Discrimination: (Unbridled) Expansionism of EU Law?* *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 2011, 18 (1-2), p. 122.

direktyvai, o apie nacionalinės teisės normos prieštarvimą ES teisei⁵⁹⁰. Generalinio advokato Bot nuomone, Direktyva 2000/78 nediskriminavimo dėl amžiaus principas įgyvendinamas tiek, kiek juo yra draudžiama diskriminacija dėl amžiaus, todėl suteikiama daugiau galimybių remtis šia direktyva bylose tarp privačių asmenų⁵⁹¹. Remiantis šia pozicija, tais atvejais, kai yra taikytina direktyva, reikia vadovautis ja, o bendruoju principu remtis tik tiek, kiek reikia direktyvai aiškinti. Visgi tokios argumentacijos silpnoji pusė yra ta, kad pripažinus nediskriminavimo dėl amžiaus principą bendruoju principu jis hierarchine prasme priklauso pirminei teisei, o direktyva antrinei, todėl principas turi taikymo pirmenybę.

Konstatuotina, kad ES teisės šaltinių santykio kontekste, Teisingumo Teismas pasirinko painią argumentacijos liniją, įtraukdamas ir direktyvos nuostatas. Reikia pažymėti, kad Teisingumo Teismas aiškiai nepasakė, koks santykis yra tarp direktyvos ir bendrojo principo ir kaip pirmasis teisės šaltinis veikia antrojo pripažinimą ar taikymą. Hipotetiškai galima kelti klausimą, ar nesant direktyvos Teisingumo Teismas būtų pripažinęs nediskriminavimo dėl amžiaus principą bendruoju teisės principu. Pirmasis scenarijus, kad Teisingumo Teismas nebūtų pripažinęs šio principo bendruoju. Tokio varianto ydingumas tas, kad taip teigdami turėtume pripažinti, jog ES pirminė teisė yra išvedama iš antrinės, o tai jau prieštarautų ES teisės normų hierarchijai. Pagal antrąjį scenarijų nediskriminavimo dėl amžiaus principas būtų pripažintas bendruoju teisės principu, tačiau ieškovas negalėtų juo remtis nesant direktyvos, kuri jį sukonkretintų. Tokiu atveju principas atsidurtų teisiniame vakuume. Pagal šią sampratą bendrojo principo vaidmuo būtų suteikti pirminės teisės statusą normoms, kurios jį sukonkretina. Pagal trečiąjį scenarijų nediskriminavimo dėl amžiaus principas tiesiog būtų pripažintas bendruoju teisės principu. Šiuo atveju reiktų pripažinti, kad principas turi minimalų normatyvinį turinį, kad galima būtų juo remtis teisme. Vadovaujantis šiuo scenarijumi teisinio ginčo rezultatas būtų toks pats, kaip ir *Mangold* byloje⁵⁹².

Tiriant šį klausimą paaiškėja, kad problema yra gilesnė, nes Teisingumo Teismas patvirtino, kad nediskriminavimo dėl amžiaus principas gali sukelti poveikį horizontaliaame santykiyje. Tai nėra savaime akivaizdu. Teisingumo Teismas tiesiog konstatavo ir nepateikė jokios argumentacijos dėl jo atitikimo tiesioginio veikimo sąlygoms. Apskritai bendrieji teisės principai gali apsaugoti privačius asmenis santykiyje su institucijomis. Tačiau jie gali būti pernelyg abstraktūs ir neatitikti konkretumo reikalavimo, jei kalbama apie ho-

590 Kaip pažymėjo M. de Mol straipsnyje (*Dominguez: A deafening silence Court of Justice of the European Union (Grand Chamber)*). Judgement of 24 January 2012, Case C-282/10, *Maribel Dominguez v. Centre informatique du Centre Ouest Atlantique and Préfet de la région Centre: European Constitutional Law Review*. 2012, 6, p. 281); Nagrinėtose *Mangold* ir *Kücükdeveci* bylose kalbama apie horizontalų „netaikymo“ veikimą. Šio veikimo problematiką taip pat analizuoja Schiek, D. The ECJ Decision in *Mangold*: A Further Twist on Effects of Directives and Constitutional Relevance of Community Equality Legislation. *Industrial Law Journal*. 2006, p. 338.

591 2009 m. liepos 7 d. generalinio advokato Bot išvados byloje *Kücükdeveci*, C-555/07, Rink. p. I-365, 89 punktas.

592 Tridimas, T. Horizontal Effect of General Principles: Bold Rulings and Fine Distinctions. (ed. Bernitz, U et al.) *General Principles of EU Law and European Private Law*. 2013, p. 218–219.

rizontalų principo veikimą. Remiantis šiuo, jie negalėtų veikti tiesiogiai⁵⁹³. Jei Teisingumo Teismas konstatuoja, kad teisės principas yra bendrasis teisės principas, tai jis turi argumentuotai pagrįsti, ar šis principas veikia tiesiogiai horizontaliai⁵⁹⁴. Kaip pažymi P. Craig, reikia pripažinti, kad daugeliu atveju bendrieji teisės principai dėl savo pobūdžio neatitinka tiesioginio veikimo sąlygų. Pavyzdžiui, bendrasis lygybės principas negali sukurti aiškaus įsipareigojimo privačiam subjektui. Tokios išvados prieinama dėl to, kad yra skirtingos lygybės principo sampratos, kurios gali lemti skirtingus atsakymus, pavyzdžiui, dėl veiksmo legitimumo. Dar daugiau, bendrasis principas be papildomo sukonkretinimo gali neatsakyti į daugelį kitų svarbių klausimų, pavyzdžiui, kokia yra efektyvi teisinės gynybos priemonė, kam tenka įrodinėjimo našta dėl jo pažeidimo ir pan.⁵⁹⁵. Teisinio saugumo principo pažeidžiamumo galimybė iškilo dėl to, kad nediskriminavimo dėl amžiaus principui, įtvirtintam antrinėje teisėje, buvo suteikta tam tikra autonomija, leidžianti juo remtis vietoj tų teisės aktų ar savarankiškai be jų⁵⁹⁶. Nors lieka neaišku, ar gali šis principas veikti atsietai nuo direktyvos, tačiau leidimas remtis juo horizontaliuose santykiuose sudaro prielaidas pažeisti asmenų teisinį tikrumą.

Visgi, bandant pateisinti *Mangold* byloje Teisingumo Teismo pasirinktą argumentacijos kelią, svarbu pažymėti, kad Teisingumo Teismas neteigė, kad nediskriminavimo dėl amžiaus principas veikia tiesiogiai *stricto sensu*⁵⁹⁷. Atsižvelgiant į Teisingumo Teismo vartojamas formuluotes, „nacionalinis teismas turi užtikrinti nediskriminavimo dėl amžiaus principo, sukonkretinto Direktyvoje 2000/78, laikymąsi, prireikus *netaikydamas* (pažymėta autorės) bet kokios jam prieštaraujančios nacionalinės teisės akto nuostatos⁵⁹⁸“. Autorės nuomone, jei Teisingumo Teismas renkas antroje disertacijos dalyje analizuotą „substitucijos“ veikimą, tuomet turi būti atliekamas atitikimo tiesioginiam veikimui testas. Net jeigu sutiksime, kad pagrindiniu teisės šaltiniu nagrinėjamosiose bylose yra nediskriminavimo dėl amžiaus principas, kuris, anot Teisingumo Teismo, yra ES bendrasis teisės principas, tai dar nereiškia, kad jis gali veikti tiesiogiai. Jei priskirsime nagrinėjamą atvejį „netaikymo“ veikimui, tuomet nekeltinas būtų atitikimo tiesioginio veikimo sąlygoms testas. Kaip analizuota, „netaikymo“ veikimu netaikoma pareigą nustatanti nacionalinės teisės nuostata ir nesukuriamą naują pareigą. Tačiau nagrinėjamu atveju turi būti netaikoma galiojanti nacionalinės teisės nuostata, nustatanti ne pareigą, o teisę sudaryti terminuotas darbo sutartis.

Net jeigu galima būtų teigti, kad direktyva po šių sprendimų nagrinėjamam kontekste neturi horizontalaus tiesioginio veikimo, tačiau bendrojo teisės principo sukonkretinimas

593 De Mol, M. Küçükdeveci: Mangold Revisited – Horizontal Direct Effect of a General Principle of EU Law: Court of Justice of the European Union (Grand Chamber) Judgment of 19 January 2010, Case C-555/07, Seda Küçükdeveci v. Swedex GmbH & Co. KG. *European Constitutional Law Review*. 2010, 6 (2), p. 301.

594 Lenaerts, K; Gutiérrez-Fons, J. The Constitutional Allocation of Powers and General Principles of EU Law. *Common Market Law Review*. 2010, 47, p. 1647.

595 Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 3, p. 375.

596 Šiuo klausimu žr. Generalinio advokato Mazak 2007 m. vasario 15 d. išvados byloje *Palacios de la Villa*, C-411/05, Rink. p. I-8531, 137, 138 punktus.

597 Apie bendro principo veikimo problematiką plačiau žr. Gabinaud, A. Case C-555/07 Seda K Küçükdeveci v. Swedex GmbH&Co. KG, Judgement of the Court (Grand Chamber) of 19 January 2010. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 2011, 18 (1-2), p. 189–201.

598 Žr. 2010 m. sausio 19 d. ETT Sprendimo *Küçükdeveci*, C-555/07, Rink. p. I-365, rezoliucinę dalį.

direktyva „priverčia“ nacionalinį teismą netaikyti prieštaraujančios nacionalinės teisės normos. Žmogaus teisių apsaugos požiūriu gali atrodyti pozityvus poslinkis, juk sustiprinamas nediskriminavimo principas, tačiau reikia nepamiršti, kad kitoje pusėje stovi kitas privatus subjektas jau įgijęs teisę sudaryti terminuotą sutartį. Diskriminacinės nacionalinės teisės nuostatos netaikymas nacionaliniame teisme turi dvejopas pasekmes: šiuo atveju darbuotojui yra naudinga, nes būtų netaikoma jam nepalanki teisės norma. Tuo tarpu darbdavys, sudaręs terminuotą darbo sutartį pagal tuo metu galiojusius nacionalinės teisės aktus, atsidurtų nepalankesnėje padėtyje (pažeidžiamas numatomumo aspektas). Juk nacionalinis teismas turėtų vadovautis Teisingumo Teismo praktika, teisinėje argumentacijoje nurodydamas, kad nediskriminavimo dėl amžiaus principas yra ES bendrasis teisės principas, nes taip nustatė Teisingumo Teismas (priimtimumo aspektas). Visgi tam, kad galėtų veikti horizontaliai, teisės norma turi būti aiški, konkreti ir *a priori* žinoma, kad ja būtų galima remtis ir taikyti. Juo labiau, kai kalbame apie santykius tarp privačių subjektų, kurie nedalyvauja nei kuriant, nei įgyvendinant ES teisės normas. Žinoma, hipotetiškai ši problema kiek supaprastėtų, jei Teisingumo Teismo formuojamos ES teisės doktrinos būtų aiškios ir vienareikšmės, o konkretūs privatūs subjektai jas išmanytų. Mažai tikėtina, kad fiziniai ar juridiniai asmenys savarankiškai imsis aiškintis doktrinų turinį ir *a priori* suvoks galimas jų taikymo pasekmes (numatomumo aspektas). Ši sudėtinga užduotis tenka teisės taikytojams – teismams. Bet net ir jiems ši pareiga yra sudėtinga esant tokiai neaiškiai Teisingumo Teismo praktikai. Kilus neaiškumui konkrečioje byloje išlieka teisė ar pareiga kreiptis į Teisingumo Teismą prejudicinio sprendimo, kuris padėtų nacionaliniam teismui toje byloje, bet kažin ar prisidėtų prie doktrinos aiškumo.

Dar viena svarbi sąlyga norint taikyti nediskriminavimo dėl amžiaus principą, tai reikalavimas, kad konkretus atvejis patektų į Europos Sąjungos teisės reguliavimo sritį. Jei nagrinėjamas santykis nėra susijęs su ES teisės reguliavimo sritimi, tai asmuo negali remtis ES teisės principais, įskaitant nediskriminavimo dėl amžiaus, siekdamas nacionalinės teisės netaikymo. Nors direktyva nebuvo įgyvendinta, tačiau su jos reglamentavimo sritimi susijusi nacionalinės teisės nuostata buvo laikoma prieštaraujanti ES teisei. *Kücükdeveci* sprendime Teisingumo Teismas pažymėjo, kad nagrinėjamos bylos atveju diskriminuojamo pobūdžio veiksmų buvo imtasi pasibaigus nustatytam Direktyvos 2000/78 perkėlimo į nacionalinę teisę terminui. Nuo šios dienos pagal šią direktyvą pagrindinėje byloje nagrinėjamai teisės nuostatai, susijusiai su šia direktyva reglamentuojama sritimi, šiuo atveju tai yra atleidimo iš darbo sąlygoms pradėta taikyti Europos Sąjungos teisė. Taigi Teisingumo Teismas patvirtino, kad nacionalinės teisės nuostata patenka į ES teisės reguliavimo sritį, t. y. patenka į direktyvos *ratione materiae*, kai pasibaigia jos įgyvendinimo laikas⁵⁹⁹.

599 Štai, pavyzdžiui, *Bartsch* byloje našlė kreipėsi dėl maitintojo netekimo pensijos išmokėjimo pagal įmonės, kurioje dirbo jos sutuoktinis iki mirties, socialinio aprūpinimo fondo gaires. Teisingumo Teismas konstatavo, kad nagrinėjama situacija nepatenka į ES teisės reguliavimo sritį, be to, asmuo, dėl kurio diskriminacijos dėl amžiaus skundžiamasi, mirė dar nepasibaigus direktyvos įgyvendinimo laikui. Teisingumo Teismas šioje byloje aiškiai išdėstė, kad ES teisėje nenustatytas bet kokios diskriminacijos dėl amžiaus draudimas, kurio apsaugą turi užtikrinti valstybių narių teismai, kai galintis diskriminuoti elgesys neturi jokio ryšio su ES teise, nes pagrindinėje byloje nagrinėjamos gairės nėra ES teisės nuostatų perkėlimo priemonė (2008 m. rugsejo 23 d. ETT Sprendimo *Bartsch*, C-427/06, Rink. p. I-7245, 16 – 25 punktai).

Autorės nuomone, pripažinus, kad nediskriminavimo dėl amžiaus principas yra ES bendrasis teisės principas, ginčo atveju reiktų juo ir vadovautis. Taip būtų išlaikoma ES institucinė pusiausvyra ir aiški ES teisės šaltinių hierarchija.

4.1.2. Europos Sąjungos direktyvos įgyvendinimo laiko svarba

Kalbant apie antrąjį *Mangold* bylos probleminį aspektą pasakytina, kad siekiant užtikrinti bendrojo teisės principo veiksmingumą nėra svarbu, kad nėra pasibaigęs direktyvos įgyvendinimo terminas. Kaip jau minėta, Vokietija buvo pasinaudojusi galimybe pratęsti direktyvos įgyvendinimo laiką 3 metams. Esminiu akcentu darant išvadą buvo ankstesnė jo praktika, kad per nustatytą direktyvos perkėlimo terminą valstybės narės privalo susilaikyti nuo nuostatų, kurios gali rimtai trukdyti pasiekti šioje direktyvoje nurodytą rezultatą, priėmimo⁶⁰⁰. Šiuo požiūriu svarbu, ar nagrinėjama nacionalinės teisės nuostata priimta po atitinkamos direktyvos įsigaliojimo, ar siekiama ją perkelti direktyvą, ar ne⁶⁰¹. Be to, Teisingumo Teismas pabrėžė, kad valstybė narė, pasinaudojusi direktyvos įgyvendinimo laiko pratęsimu⁶⁰². Dėl to valstybė narė privalo palaispui imtis konkrečių priemonių siekiant suderinti savo teisės aktus su direktyvos reikalavimais; tokia pareiga taptų neveiksminga, jeigu šiai valstybei narei per šios direktyvos įgyvendinimo laikotarpį būtų leista priimti su jos tikslais nesuderinamas priemones⁶⁰³.

Analizuojant tokią Teisingumo Teismo argumentaciją, galima teigti, kad ES teisės veiksmingumo kontekste labai svarbūs yra valstybės narės įsipareigojimai nustatytu direktyvos įgyvendinimo laikotarpiu, tačiau nepasakyta nieko apie privatiems subjektams atsirandančius įsipareigojimus. Dar daugiau, net jeigu būtų siekis pasakyti, kad direktyvos nuostata, kurioje minimas nediskriminavimo dėl amžiaus principas, gali veikti horizontaliai, tai kontrargumentas būtų, kad direktyva neatitinka vieno iš tiesioginio direktyvų įgyvendinimo kriterijų, t. y. reikalavimo, kad būtų pasibaigęs direktyvos įgyvendinimo laikas. Teisinio saugumo principo užtikrinimo kontekste svarbu, kad tam tikros teisės normos veikimo taisyklės taikymas būtų apibrėžtas laike ir negaliojį atgal. Kaip pavyzdžiui, direktyvos tiesioginis veikimas galimas tik pasibaigus įgyvendinimo laikui. Iš esmės analogiška taisyklė taikytina ir netiesioginio direktyvų veikimo atveju, išskyrus analizuotą išimtį⁶⁰⁴. Dėl to direktyvos, sukonkretinančios teisės principą, veikimas turėtų būti nuosekliai toks pats. Kadangi Teisingumo Teismas nesilaikė šios su direktyvų veikimu susijusios taisyklės, manytina, kad esminis vaidmuo čia tenka nediskriminavimo dėl amžiaus principui, kaip bendrajam teisės principui (nors tokio statuso suteikimas kritikuotinas), o ne direktyvai, kaip ES teisės aktui. Direktyvos veikimo klausimas gali būti keliamas tik pasibaigus jos įgyvendinimo laikui, nepriklausomai nuo to, ar ji sukonkretina bendrąjį teisės principą, ar veikia autonomiškai.

600 Žr. 1997 m. gruodžio 18 d. Sprendimo *Inter-Environnement Wallonie*, C-129/96, Rink. p. I-7411, 45 punktą.

601 Žr. 2003 m. gegužės 8 d. Sprendimo *ATRAL*, C-14/02, Rink. p. I-4431, 58 ir 59 punktus.

602 Žr. 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyvos 2000/78/EB, nustatančios vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendrosius pagrindus, 18 straipsnio 2 pastraipą (OL L 303, 2000 m. gruodžio 2 d., p. 16).

603 Žr. 2005 m. lapkričio 22 d. Sprendimo *Mangold* C-144/04, Rink p. I-9981, 72 punktą.

604 Žr. disertacijos 3.1.3 skirsnį.

Dėl šio aspekto yra pasisakęs ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Civilinėje byloje „*Smulkus urmas*“ v. *Plungės rajono savivaldybės administracija*⁶⁰⁵ kaip specifinę situaciją kasacinis teismas išskiria *Mangold* bylą, pasakydamas, kad „išimtimi laikytina tokio pobūdžio direktyvos nuostata, kurioje materializuotas bendrasis Europos Sąjungos teisės principas, pavyzdžiui, draudimas diskriminuoti dėl amžiaus, todėl tokiu atveju šios fundamentalios teisės nuostatos laikymasis negali priklausyti nuo valstybėms narėms suteikto direktyvos perkėlimo termino pabaigos“⁶⁰⁶. Čia išreikštas nacionalinio teismo požiūris į „*Mangold* taisyklę“ patvirtinant ir autorės poziciją, kad tokiu atveju svarbus nacionalinės teisės atitikimas bendrajam ES teisės principui, o ne direktyvai.

4.1.3. Teisingumo Teismo suformuluotos *Mangold* taisyklės priimtumas

Teisinio saugumo principo priimtumo aspektu svarbu, ar Teisingumo Teismas, aiškindamas ES teisę ir suteikdamas nediskriminavimo dėl amžiaus principui ES bendrojo principo statusą, neperžengė jam suteiktų kompetencijos ribų.

Europos Sąjungos kompetencijos ribų nustatymas grindžiamas kompetencijos suteikimo principu. Pagal kompetencijos suteikimo principą Sąjunga veikia tik neperžengdama ribų kompetencijos, kurią siekiant Sutartyse nustatytų tikslų jai šiose Sutartyse suteikė valstybės narės. Visa Sutartimis Sąjungai nepriskirta kompetencija priklauso valstybėms narėms (žr. SESV 5 straipsnį). Pagal *rule of law* principą ES teisės sistemoje veikiančios institucijos veikia pagal Sutartimi joms suteiktą kompetenciją. Laikytis nustatytų ribų labai svarbu priimant privalomus valstybėms narėms ir jų piliečiams sprendimus. Teisingumo Teismas yra ta institucija, kuri užtikrina, kad aiškinant ir taikant sutartis būtų laikomasi teisės. Tačiau jis taip pat turi laikytis pareigos veikti pagal kompetenciją. Kadangi jam yra suteikta teisė aiškinti ES teisę, jis pats sau nusistato veikimo ribas⁶⁰⁷.

Ar Teisingumo Teismas neveikė *ultra vires*, priimdamas sprendimą *Mangold* byloje, nagrinėjo Vokietijos Federacijos Konstitucinis Teismas (toliau – VFKT) byloje *Honeywell*⁶⁰⁸, kurioje buvo ginčijamas nacionalinio teismo rėmimasis *Mangold* sprendimu. VFKT *Honeywell* sprendime pabrėžė ES teisės ir nacionalinės teisės sistemų sąveiką, grįstą bendradarbiavimu. Taip pat akcentavo Teisingumo Teismo vaidmenį aiškinant ir vystant ES teisę, ypatingai bendruosius principus bei poreikį nubrėžti takoskyrą tarp teisminės teisėkūros ir politinės Sutarčių keitimo procedūros. VFKT pažymėjo, kad sprendžiant *ultra vires* klausimą dėl Europos Sąjungos aktų, turi būti sprendžiamas institucijų kompetencijų paskirstymo pažeidimo klausimas. Šią teisę turi Teisingumo Teismas; tai pažymėjo ir pats VFKT. Vokietijos Teismas šiuo atveju gali atlikti Teisingumo Teismo veikimo peržiūrą *ultra vires* aspektu pagal savo standartus. Tai įmanoma tik tais atvejais, kai akivaizdus kompetencijos trūkumas lemia akivaizdų priskirtos kompetencijos pažeidimą. Nors VFKT niekada nesikreipė į Teisingumo Teismą prejudicinio sprendimo, tačiau pasakė, kad prieš tai, kai Vokietijos teismas priimtų sprendimą dėl ES institucijos veikimo *ultra*

605 2011 m. balandžio 5 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-155/2011.

606 Kaip nurodė LAT, žr. 2005 m. lapkričio 22 d. ETT Sprendimą *Mangold*, C-144/04, Rink. p. I-9981.

607 Kapteyn, P. J. G. *The Court of Justice after Amsterdam: Taking Stock*. (ed. T. Heukels, N. Blokker, M. Brus) *The European Union after Amsterdam – A Legal Analyses*. The Hague: Kluwer Law International. 1998, p. 140.

608 Bundesverfassungsgericht, 2 BvR 2661/06, 6.7.2010, 116.

vires, Teisingumo Teismas turi turėti galimybę išsakyti savo teisinę nuomonę prejudiciniame sprendime. VFKT gana lakoniškai pasakė, kad negalima nustatyti, kad *Mangold* sprendimu Teisingumo Teismas pažeidė kompetencijos suteikimo principą.

Tokia nuosaiki ir abstrakti nacionalinio teismo pozicija parodo, kad nacionalinis teismas supranta Europos Sąjungos ir valstybių narių kompetencijų padalijimo svarbą. Visgi VFKT nupiešta *ultra vires* peržiūros schema palieka atvirus tam tikrus klausimus. Lieka neiški VFKT pozicija dėl kreipimosi prejudicinio sprendimo į Teisingumo Teismą dėl veikimo *ultra vires*. Juk nagrinėjamos bylos kontekste kalbama apie galimą Teisingumo Teismo *ultra vires* veikimą. Vadinasi, nacionaliniame teisme kilus neaiškumui dėl Teisingumo Teismo akto, kreipiantis į Teisingumo Teismą jis pats turėtų pasisakyti dėl savęs.

Pažymėtina, kad VFKT sprendimas nebuvo priimtas vienbalsiai. Teisėjas Landau pateikė savo atskirąją nuomonę⁶⁰⁹, primindamas kitiems Senato nariams, kad valstybės narės yra „sutarčių šeimininkės“ (angl. *Masters of the Treaties*) ir bet koks ES institucijos veiksmas turi būti pagrindžiamas Sutarties nuostata tam, kad būtų išlaikytas demokratinis legitimumas⁶¹⁰. Teisėjas Landau, remdamasis D. Grimm⁶¹¹, teigė, kad pagal dabartinį ES teisės išsivystymo laipsnį tik aukščiausieji nacionaliniai teismai, ypačingai konstituciniai teismai, gali atlikti *vis-a-vis* ES institucijų kompetencijos peržiūrą. Juk VFKT ES teisės normų kontrolės konstitucinę doktriną vystė jau nuo seno. Štai, pavyzdžiui, sprendime *Solange I* VFKT pripažino nacionalinio konstitucinio teismo teisę vykdyti ES teisės normų atitikimo Vokietijos Pagrindiniame Įstatyme saugomoms fundamentalioms teisėms vertinimą⁶¹²; po dvylikos metų sprendime *Solange II* VFKT suspendavo tokią peržiūros teisę⁶¹³. Vėliau VFKT vystė tik papildomos peržiūros dėl atitikimo kompetencijos riboms idėją, sprendime *Maastricht* konstatuodamas, „<...> Vokietijos Federacijos Konstitucinis Teismas vykdo jurisdikciją dėl ES teisės taikymo kooperatyviniame santykiyje su Teisingumo Teismu, kuriame Teisingumo Teismas garantuoja pagrindinių teisių veikimą visoje ES teritorijoje, todėl Konstitucinis Teismas apsiriboja tik bendru pagrindinių teisių apsaugos

609 Teisėjo Landau atskiroji nuomonė: Bundesverfassungsgericht, 2 BvR 2661/06, 6.7.2010, p. 94–116.

610 Demokratinio legitimumo poreikis yra visuotinai pripažįstamas. Bet koks valstybės piliečių demokratiškai išreikštos valios atsisakymas sukels rimtą žmonių apsisprendimo teisės pažeidimą (Warsaw Declaration: Towards a Community of Democracies 39 ILM 1306, 2000). Tai pripažįstama Europoje, kur tiek valstybės, tiek tarptautinės organizacijos yra aiškiai pareiškusias, kad demokratija yra vienintelis legitimus valdymo būdas. (Wheatley, S. Democracy in International law: a European perspective. *International Comparative Law Quarterly*. 2002, 51, p. 234–235). Tai puikiai išreiškia Europos Sąjungos vertybinė sandara; „Sąjunga yra grindžiama šiomis vertybėmis: pagarba žmogaus orumui, laisve, demokratija, lygybe, teisine valstybe ir pagarba žmogaus teisėms, įskaitant mažumoms priklausantiems asmenų teises. Šios vertybės yra bendros valstybėms narėms, gyvenančioms visuomenėje, kurioje vyrauja pluralizmas, nediskriminavimas, tolerancija, teisingumas, solidarumas ir moterų bei vyrų lygybė“. (ESS 2 straipsnis). Šių vertybių gerbimas yra sąlyga norint tapti Europos Sąjungos nare (ESS 49 straipsnis).

611 Grimm, D. Das Grundgesetz als Riegel vor einer Verstaatlichung der Europäischen Union. Zum Lisabon-Urteil des Bundesverfassungsgerichts. *Der Staat*, 2009, 48 (9), p. 475.

612 Bundesverfassungsgericht 37, 2 BvR 52/71, 29.05.1974, 271, p. 280.

613 VFKT konstatavo, kad „tol kol Europos Bendrijos, o ypač Teisingumo Teismas savo jurisprudencijoje užtikrins veiksmingą pagrindinių teisių apsaugą, atitinkančią Pagrindiniu įstatymu teikiamą apsaugą, tai Vokietijos Federacijos Konstitucinis Teismas nespės atitinkamai Bendrijos teisės taikymo klausimo bei jos atitikimo Pagrindiniame įstatyme reglamentuotoms pagrindinėms teisėms“ (Bundesverfassungsgericht 73, 2 BvR 197/83, 22.10.1986, 339, p. 387).

garantavimu⁶¹⁴. Teisėjas Landau kritikuoja Senatą teigdamas, kad užuot sukūręs efektyvų kontrolės instrumentą VFKT žengė žingsnį atgal. Taip pat jis pažymėjo, kad sprendimu *Mangold* Teisingumo Teismas akivaizdžiai pažeidė jam suteiktas kompetencijos ribas ir veikė *ultra vires*. Be to, teisėjas Landau pažymėjo, kad Teisingumo Teismo pozicija, jog nesvarbu, kad direktyvos įgyvendinimo laikas nėra pasibaigęs, neturi būti pateisinama teisės aiškinimu ir ES teisės vystymusi. Toks plečiamasis Sutarties aiškinimas yra ekvivalentus neleistinam autonominiam Sutarties papildymui. Taip Teisingumo Teismas suteikė direktyvai, kuri dar nebuvo įsigaliojusi, (negatyvų) tiesioginį veikimą (angl. *negative direct internal effect*), kuris lėmė prieštaraujančios nacionalinės teisės netaikymą. Akivaizdu, kad tai sukėlė neigiamas pasekmes pagrindinių teisių turėtojams, kurie pasitikėjo nacionaline teise⁶¹⁵. Be to, nacionalinis darbo teismas turėjo puikią galimybę kuo anksčiau kreiptis į Teisingumo Teismą prejudicinio sprendimo siekdamas papildomai paprašyti išaiškinti tokią poziciją.

Autorės nuomone, Teisingumo Teismas pažeidė teisinio saugumo principą tiek numatomumo, tiek priimtimumo aspektais. Atitinkamai pagal formalųjį teisinio saugumo aspektą asmuo turi galėti nusistatyti savo teises ir pareigas, kad galėtų planuoti savo veiksmus, suderintus su teise. Šiuo atveju darbdavys vadovavosi galiojančiu nacionaliniu įstatymu ir nebuvo jokio teisinio pagrindo to nedaryti. Pagal materialųjį teisinio saugumo principo reikalavimą teismas turi spręsti bylą vadovaudamasis galiojančiomis teisės normomis ir taikydamas leistinus teisės aiškinimo metodus. *Mangold* byloje Teisingumo Teismas iš esmės nepagrįsdamas nediskriminavimo dėl amžiaus principą priskyre ES bendrajam teisės principui ir tokiu būdu pažeidė teisinio saugumo principą tiek numatomumo, tiek priimtimumo aspektais. Be to, Teisingumo Teismas neiškristalizavo ES teisės šaltinių (direktyvos ir ja sukonkretinto teisės principo) santykio, jų veikimo ir sąlygų. Tokia (ne)argumentacija palieka vietos teisiniui diskursui. Nors autorė pritaria, kad buvo pažeistas teisinio saugumo principas, tačiau nesutinka su teisėjo Landau pozicija dėl negatyvaus direktyvos veikimo. Sistemškai vertinant Teisingumo Teismo jurisprudenciją dėl ES teisės (direktyvų) veikimo, darytina išvada, kad *Mangold* bylos taisyklė įpareigoja nacionalinį teismą netaikyti nediskriminavimo dėl amžiaus principui (ES pirminei teisei) prieštaraujančios nacionalinės teisės normos. *Mangold* bylos atveju – netaikoma nacionalinės teisės nuostata, kuria leidžiama sudaryti terminuotas darbo sutartis su vyresniais nei 52 metų darbuotojais. Tokio „netaikymo“ pasekmė – darbo santykiai tarp privačių subjektų nenutrūksta pasibaigus terminuotai darbo sutarčiai.

Apibendrinimas. Vertinant *Mangold* ir *Kücükdeveci* sprendimus pasakytina, kad Teisingumo Teismas nediskriminavimo dėl amžiaus principą, įtvirtintą direktyvoje, pripažino bendroju ES teisės principu. Siekiant pagrįsti Teisingumo Teismo argumentaciją dėl nediskriminavimo dėl amžiaus principo, kaip ES bendrojo teisės principo statuso, galima daryti prielaidą, kad taip Teisingumo Teismas sprendė tiesioginio direktyvų veikimo doktrinos ribotumą ir negalėjimą taikyti jos horizontaliuose santykiuose. Teisingumo

614 Bundesverfassungsgericht 89, 2 BvR 2159/92, 12.10.1993, p. 155.

615 Vokietijos Federacinio Konstitucinio Teismo sprendimas byloje *Honeywell* analizuojamas ir straipsnyje Möllers, Ch., German Constitutional Court. Constitutional *Ultra Vires* Review of European Acts Only Under Exceptional Circumstances; Decision of 6 July 2010, 2 BvR 2661/06, Honeywell. *European Constitutional Law Review*, 2011, 7, p. 161.

Teismas pasirinko ES viršenybės ir veiksmingumo principus kaip pagrindinius siekiant apsaugoti asmens teisės ES teisės reguliavimo srityje. Šių siekių išdava – tai nediskriminavimo dėl amžiaus principo pripažinimas ES bendroju teisės principu. Visgi lieka atviras klausimas, ar prie tokios pačios išvados Teisingumo Teismas būtų priėjęs tuo atveju, jei direktyvos, kuri sukonkretino nediskriminavimo dėl amžiaus principą, apskritai nebūtų. Tokiu atveju nacionalinis teismas, ko gero, net nebūtų pateikęs prašymo išaiškinti ES teisę ir bent jau tuo laikotarpiu nebūtų buvę progos Teisingumo Teisme spręsti klausimą dėl nediskriminavimo dėl amžiaus principo statuso.

Be to, norint taikyti nediskriminavimo dėl amžiaus principą, galioja reikalavimas, kad konkretus atvejis patektų į Europos Sąjungos teisės reguliavimo sritį. Jei nagrinėjamas santykis nėra susijęs su ES teisės reguliavimo sritimi, tai asmuo negali remtis ES teisės principais, įskaitant nediskriminavimo dėl amžiaus, siekdamas nacionalinės teisės netaikymo⁶¹⁶.

Remiantis Teisingumo Teismo jurisprudencija galima daryti išvadą, kad nesvarbu, ar pasibaigęs direktyvos įgyvendinimo terminas, ar direktyva nebuvo laiku įgyvendinta, ar ji buvo įgyvendinta netinkamai; nediskriminavimo dėl amžiaus principas, sukonkretintas ES direktyva, gali būti taikomas santykiuose tarp privačių subjektų, užkertant kelią prieštaraujančios nacionalinės teisės taikymui. Visgi lieka neaiškus išsireiškimo „sukonkretintas ES direktyva“ svarba principo veikimui. Jei bendrojo teisės principo veikimui reikalingas sukonkretinimas, tai tokį požiūrį nacionaliniu lygmeniu būtų galima palyginti su bandymu remiantis įstatymo turiniu daryti išvadą apie konstitucinėje teisėje įtvirtintos pagrindinės teisės apsaugos sritį⁶¹⁷.

Paliekamas teisinis neaiškumas tiek kalbant apie teisės šaltinių hierarchiją⁶¹⁸, tiek apie jų veikimo geometriją. Dėl to pagrįsciau ir aiškiau būtų teigti, kad tam tikra taisyklė yra bendrasis teisės principas, nesiejant jo su ES antrinės teisės aktu. Būtų teisinga, pirma, savarankiškai nustatyti jo turinį, o ne atvirkščiai, remiantis direktyvos nuostatomis daryti išvadą dėl bendrojo teisės principo turinio.

Žvelgiant per teisinio saugumo principo pažeidžiamumo prizmę, reiktų atskirai vertinti teisės šaltinius, vien dėl skirtingo jų hierarchinio statuso. Pavyzdžiui, nediskriminavimo dėl amžiaus principą pripažinus bendroju teisės principu, juo, o ne direktyva nacionalinis teismas ir turi remtis ir juo vadovaujantis aiškinti nacionalinį teisės aktą, o

616 Pavyzdžiui, Teisingumo Teismas, remdamasis Chartija negali vertinti nacionalinės teisės, kuri nepatenka į Sąjungos teisės taikymo sritį. (žr. 2013 m. vasario 26 d. Sprendimo *Åkerberg Fransson*, C-617/10, 19 punktą ir jame nurodytą teismo praktiką). Šį Sąjungos pagrindinių teisių taikymo srities apibrėžimą patvirtina aiškinimai, susiję su Chartijos 51 straipsniu, į kuriuos, remiantis ESS 6 straipsnio 1 dalies trečia pastraipa ir Chartijos 52 straipsnio 7 dalimi, turi būti atsižvelgta ją aiškinant (šiuo klausimu žr. 2010 m. gruodžio 22 d. Sprendimo *DEB*, C-279/09, Rink. p. I-13849, 32 punktą). Pagal minėtus aiškinimus Sąjungos atžvilgiu apibrėžtas reikalavimas gerbti pagrindines teisės yra privalomas valstybėms narėms tik tuo atveju, kai jų veiksmai įeina į Sąjungos teisės taikymo sritį.

617 Fischinger, P. Normverwerfungskompetenz nationaler Gerichte bei Verstößen gegen primärrechtliche Diskriminierungsverbote ohne vorherige Anrufung des EuGH. *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*, 2011, p. 207.

618 Generalinė advokatė Trstenjak pripažįsta, kad *Kücükdeveci* sprendime Teisingumo Teismo suformuluotas teiginys, kad „direktyva tik sukonkretina bendrąjį teisės principą“, kelia abejonių, kad kartu taikant bendrąjį teisės principą ir direktyvą bus neleistinai supainioti teisės šaltiniai, kurių statusas Europos Sąjungos teisės sistemoje yra skirtingas (2011 m. rugsėjo 11 d. generalinės advokatės Trstenjak išvada byloje *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2011:559).

negalint išaiškinti – netaikyti tokios nacionalinės teisės nuostatos. Taip būtų išvengta manipuliacijos dėl horizontalaus tiesioginio direktyvų veikimo. Kitaip sakant, privataus asmens teisės būtų apsaugotos negriaunant ES teisės šaltinių sistemos ir jos veikimo formų.

Tam tikra teisinio saugumo pažeidžiamumo galimybė vis tiek išlieka dėl kitų teisės principų, kurie nėra įvardinti, kaip bendrieji teisės principai ir kurių veikimo geometrija *a priori*, iki Teisingumo Teismo išaiškinimo, gali kelti tam tikrų klausimų. Tai galiojo ir nediskriminavimo dėl amžiaus principui iki *Mangold* sprendimo, nes jis nebuvo traktuojamas kaip ES bendrasis teisės principas. Juk tik šiuo sprendimu buvo suteiktas jam toks statusas, leidžiant veikti jam ir horizontaliaame santykiyje. Tyrimo kontekste svarbu pažymėti, kad nepaisant generalinių advokatų ir teisės mokslininkų diskusijų, nagrinėtose bylose nebuvo paneigta *Marshall* bylos taisyklė⁶¹⁹, pagal kurią direktyvos neveikia tiesiogiai horizontaliai. Vertinant šią aptartą bylų epopėją, pradedant sprendimu *Mangold* byloje, manytina, kad svarbiausi akcentai yra teisės principo (nediskriminavimo dėl amžiaus) pripažinimas bendruoju teisės principu; unikalų yra tai, kad principas sukonkretintas direktyvos tekste, tačiau lieka neaišku, kokią įtaką jo (ar kito) principo veikimui daro antrinės teisės aktas, kuriame jis įtvirtintas; suformuluojama pareiga netaikyti bendrajam teisės principui prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos horizontaliaame santykiyje. *Mangold* byla yra pavyzdys, kad teisės principas Teisingumo Teismo gali būti pripažintas bendruoju teisės principu, paveikiančiu privačių subjektų teisinę padėtį. Iš anksto nustatyti, ką konkretaus teisės principo atžvilgiu nuspręs Teisingumo Teismas yra sudėtinga. Pavyzdžiui, minėtoje *Dominguez*⁶²⁰ byloje svarbus socialinis principas, pagal kurį asmuo turi teisę į kasmetines mokamas atostogas, nelaikytinas bendruoju teisės principu. Jei iškiltų klausimas dėl kito teisės principo, kurio veikimo Teisingumo Teismas dar nėra analizavęs, darytina išvada, kad nacionalinis teismas prejudicinio sprendimo pagalba turėtų pasitikrinti dėl šio principo statuso ir veikimo.

Apibendrinant pasakytina, kad priėmus sprendimus *Mangold* ir *Kücükdeveci* bylose buvo patvirtinta, kad nediskriminavimo dėl amžiaus principas yra ES bendrasis teisės principas. Šiame kontekste dažnai iškyla klausimas, ar kuriant Bendrijas valstybės narės taip suprato Europos integraciją ir ES teisės turinį. Dar daugiau, ar suteikė įgaliojimus Europos Sąjungos Teisingumo Teismui „kurti“ teisę. Bet yra ir geroji šio reikalo pusė tyrinėtojams, nes kur yra vietos dvejonėms, atsiranda vieta ir diskusijai. Nepaisant teisinio pagrįstumo stokos Teisingumo Teismo argumentacijoje ši jurisprudencija buvo akceptuota nacionaliniuose teismuose (priimtinum aspektas)⁶²¹.

Tokia Teisingumo Teismo praktika, kai direktyvoje įtvirtintiems teisės principams suteikiamas ES bendrojo teisės principo statusas, sudaro prielaidas pažeisti teisinio saugumo principą. Prie tokios išvados prieinama vertinant retrospektyviai. Tačiau po konkretaus teisės principo pripažinimo bendruoju, tiesiogiai veikiančiu, teismine praktika suteikus jam aiškų turinį ir nesiejant jo veikimo galimybės su direktyva, išnyksta teisinio saugumo pažeidžiamumo problema.

619 Žr. 1986 m. vasario 26 d. ETT Sprendimo *Marshall*, 152/84, Rink. p. 723, 48 punktą.

620 2012 m. sausio 24 d. ETT Sprendimas *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33.

621 Šioje vietoje autorė pateikia kiek prozišką Teisingumo Teismo „kūrybiškumo“ vertinimą. Teisingumo Teismas nėra tik teisės saugotojas, reprezentatyvus karalius, kartais jis yra pilkasis kardinolas, vis netikėtai pateikiantis naujas ES teisės doktrinas, kurios tampa privalomos neaišku ar to norėjusioms valstybėms narėms, ir šios, tiksliau jų Konstitucijų saugotojai, retkarčiais „pasispyrioja“ nagrinėdami klausimą, ar Teisingumo Teismas neveikia *ultra vires*.

4.2. Kiti direktyvų veikimo atvejai ir teisinio saugumo principo užtikrinimo problemos

Šiame skyriuje analizuojama Teisingumo Teismo praktika, nepatenkanti į jau analizuotas klasikines tiesioginio ir netiesioginio direktyvų veikimo doktrinų schemas. Nagrinėjamų bylų ypatumas tas, kad pagal Teisingumo Teismo formuluojamas direktyvų veikimo taisyklės teisinės pasekmės patiria privatūs subjektai.

Nors Teisingumo Teismo praktika, apimanti kitus direktyvų veikimo atvejus pradėjo formuotis XX a. paskutiniajame dešimtmetyje, tačiau mokslinėje doktrinoje žvelgiant retrospektyviai jau seniai retkarčiais pasirodydavo tam tikrų inspiracijų šia tema. Štai C. W. A. Timmermans nepritarė direktyvų horizontaliam veikimui, kuris sukelia neigiamas pasekmes privačiam subjektui⁶²². M. Dougan, kritiškai kalbėdamas apie „kitokį“ arba, kaip jis vadina, „atsitiktinį“ (angl. *incidental*) tiesioginį horizontalų direktyvų veikimą, apgailestavo, kad Teisingumo Teismo praktika šioje srityje tampa dalimi jau vykstančio nesėkmingo pasirodymo, pilno keistų niuansų. Tai tampa tokios ES konstitucinės teisės dalimi, kurioje nepagrįstai daromas skirtumas: tarp EBS 141 straipsnio (kuris skirtas valstybėms narėms, bet pagal Teisingumo Teismo praktiką gali būti taikomas ir horizontaliai) ir EBS 249 straipsnio 3 d. (direktyva neveikia horizontaliai, nes yra skirta valstybėms narėms); tarp teisių piliečių, gyvenančių ar dirbančių toje pačioje valstybėje narėje, priklausomai nuo to, ar jų teisiniai santykiai susiklosto su viešu ar privačiu subjektu⁶²³. Nors toks veikimas teisės doktrinoje pavadinamas „atsitiktiniu“, visgi tokiam veikimui tapus taisykle – netikslu jį priskirti nenumatytiems, netikėtiems atvejams.

Nepaisant jau analizuotų siūlymų praplėsti direktyvų tiesioginio veikimo sąlygas, Teisingumo Teismas stengėsi laikytis nuoseklios *Marshall / Faccini Dori* byloje suformuluotos pamatinės pozicijos, kad direktyvos nuostatomis negalima tiesiogiai remtis prieš privačius asmenis. Tačiau atskiri Teisingumo Teismo praktikos pavyzdžiai liudija, kad direktyvos nuostatos gali turėti poveikį privatiems subjektams. Siekiant aiškumo Teisingumo Teismo bylas autorė suskirsto į tris grupes.

4.2.1. Pirmoji bylų grupė (*Grosskrotzenburg, Wells ir kt.*)

Šiai grupei priskiriamos bylos, kai direktyva neįtvirtina subjektinių teisių asmeniui, tačiau nustato pareigas valstybės narės institucijoms, kurios vadovaujantis direktyvų objektyviu veikimu yra įpareigtos įvykdyti nustatytas pareigas⁶²⁴. Tokio pobūdžio atvejis buvo nagrinėtas Teisingumo Teismo sprendime *Komisija prieš Vokietiją* (doktrinoje vadinamas *Grosskrotzenburg*). Europos Komisija pradėjo pažeidimo procedūrą prieš Vokietiją, kurios atsakinga institucija leido šiluminės elektrinės plėtrą be poveikio aplinkai vertinimo. Leidimo išdavimo metu susijusi ES direktyva nebuvo įgyvendinta ir buvo pasibaigęs jos įgyvendinimo laikas. Vokietija laikėsi pozicijos, kad išipareigojimų nevykdymo klausimas svarstytinas tik tokiu atveju, jei direktyva veiktų tiesiogiai, o tai įmanoma tik

622 Timmermans, C. W. A. Directives: their Effect within the National Legal Systems. *Common Market Law Review*. 1979, p. 543, 551.

623 Dougan, M. The „Disguised“ Vertical Direct Effect of Directives? *Cambridge Law Journal*. 2000, 59 (3), p. 610–611.

624 Zur unmittelbaren Wirkung von EG-Richtlinien <http://www.bmub.bund.de/fileadmin/bmu-import/files/pdfs/allgemein/application/pdf/2003_35_eg_empfehlungen_anhang3.pdf> [2014-09-15].

jei ji suteikia teises asmeniui. Tačiau Teisingumo Teismas konstatavo, kad klausimas dėl nuostatos tiesioginio veikimo turi būti sprendžiamas atsietai nuo to, ar privatus subjektas gali remtis neįgyvendintos direktyvos sąlyginėmis, pakankamai aiškiais ir tiksliais nuostatomis taip, kaip santykyje su valstybe⁶²⁵. Čia sąvoka tiesioginis veikimas siejama su iš direktyvos kylančia pareiga (privalomai atlikti poveikio aplinkai vertinimą). Be to, ji nesusijusi su direktyvos tiesioginiu veikimu klasikine prasme, nes procese nedalyvauja privatūs subjektai, o vykdoma pažeidimo procedūra⁶²⁶. Taigi, nors teisminiame ginče nedalyvauja privatūs subjektai, tačiau juos paveikia toks valstybės elgesys. Bendruomenė gali nukentėti dėl neatlikto poveikio aplinkai vertinimo, atitinkamai tiesiogiai nukenčia subjektas, kuris gavo administracinės institucijos leidimą, išduotą pažeidžiant direktyvos nuostatas. Kaip pažymi K. Lackhoff ir H. Nyssens, privataus subjekto dalyvavimas įmanomas nacionaliniame procese skundžiant administracinės institucijos sprendimą išduoti leidimą dėl jo prieštaravimo direktyvos nuostatomis⁶²⁷. Nors šiuo atveju santykis būtų vertikalus, tačiau teismo sprendimas turėtų poveikį ne bylos šaliai, o subjektui, prašiusiam leidimo. Taigi, privati bylos šalis gali remtis neperkeltos ar netinkamai perkeltos direktyvos nuostatomis prieš valstybę ar jos institucijas, net jei direktyva neįtvirtina jam jokių teisių⁶²⁸.

Vokiečių teisės doktrinoje toks veikimas vadinamas „objektyviu tiesioginiu veikimu“, pagal kurį pakankamai aiškios, tikslios ir sąlyginės direktyvos nuostatos įpareigoja nacionalines institucijas, nepriklausomai nuo to, ar jos suteikia teises asmeniui⁶²⁹.

Taip pat šiai grupei priskirtini atvejai, kai direktyva suteikia asmeniui teises, kuriomis jis gali tiesiogiai remtis prieš valstybę ir dėl to paveikiamas kitas privatus (trečiasis) subjektas. Teisinių pasekmių požiūriu susiklosto situacija: asmuo – valstybė – asmuo (vok. *die Drittwirkung*) arba valstybė – asmuo (vok. *die Doppelwirkung*). Teisingumo Teismo praktika šioje srityje daugiausiai išvystyta poveikio aplinkai vertinimo ir viešųjų pirkimų⁶³⁰ srityse.

Štai, pavyzdžiui, *Wells* byloje buvo sprendžiamas klausimas dėl Poveikio aplinkai vertinimo direktyvos⁶³¹ veikimo. Teisingumo Teismas pirmiausia priminė, „kad pagal nusistovėjusią teismo praktiką, vadovaujantis teisinio saugumo principu, direktyva pati savaime negali sukurti asmeniui pareigų, o tik suteikti teisių. Dėl to asmuo negali rem-

625 Žr. 1995 m. rugpjūčio 11 d. Sprendimo *Komisija prieš Vokietiją*, C-431/92, Rink. 2189, 26 punktą.

626 Tai buvo platesnė tiesioginio veikimo samprata nei byloje samprotavo Vokietija. Dar ankstesnėje Teismo praktikoje suformuluota asmens teisė remtis direktyvoje nustatyta pareiga valstybei. Tai galima pavadinti panašiu į tiesioginį direktyvos veikimą. Žr. 1974 m. gruodžio 4 d. Sprendimą *Van Duyn*, 41/74, Rink. 1337.

627 Lackhoff, K., Nyssens, H. Direct Effect of Directives in Triangular Situations. *European Law Review*. 1998, 23, p. 402–403.

628 Blutman, L. Preclusive Effect of Directives: An Explanatory Framework for the Post-Lisbon Era. *Miskolc Journal of International Law*. 2009, 6 (2), p. 71.

629 Siebert, C. *Die horizontal-unmittelbare Wirkung des Gemeinschaftsrechts*. Hamburg: Verlag Dr. Kováč, 2010, p. 55; Epiney, A. Unmittelbare Anwendbarkeit und objektive Wirkung von Richtlinien. *Deutsches Verwaltungsblatt*. 1996 (1), p. 412.

630 Pavyzdžiui, įmonė, kurios pasiūlymas sudaryti viešųjų darbų pirkimo sutartį, atmetamas, o tai neatitinka direktyvos nuostatų, gali ginčyti šį sprendimą nacionaliniame teisme, net jei sutartis sudaryta su trečiąja šalimi. Žr. 1989 m. birželio 22 d. Sprendimą *Costanzo*, 103/88, Rink. p. 1839.

631 1985 m. birželio 27 d. Tarybos direktyva 85/337/EEB dėl tam tikrų valstybės ir privačių projektų poveikio aplinkai vertinimo (OL L 175, 1985 m. liepos 5 d., p. 40).

tis direktyva prieš valstybę narę, jei valstybė turi pareigą, kuri tiesiogiai susijusi su kitos pareigos, pagal šią direktyvą nustatytos trečiajam asmeniui, vykdymu. Tačiau negali būti pateisinamas asmens teisės remtis direktyvos nuostatomis prieš susijusią valstybę narę atėmimas vien dėl to, kad tai neigiamai paveiks trečiojo asmens teises⁶³². Nėra visiškai aiški čia pateikta Teisingumo Teismo argumentacijos linija. Iš pradžių Teisingumo Teismas patvirtino draudimą remtis direktyva vadovaujantis teisinio saugumo principu, o vėliau pateisino asmens teisę remtis tokios direktyvos nuostatomis. Akivaizdu, kad Teismas nenori nukrypti nuo klasikinės *Marshall / Faccini Dori* taisyklės⁶³³, kuri draudžia direktyva kurti pareigas asmeniui ir atitinkamai remtis ja prieš privatų subjektą. Tačiau ginče su pažeidžiant direktyvos nuostatas leidimą išdavusia institucija tiesiogiai nėra sukuriama pareiga privačiam subjektui, todėl formaliai vertinant nepažeidžiamas teisinio saugumo principas. Veikiau tai leidimą išdavusios institucijos veiksmų teisėtumo įvertinimas. Nors teismo sprendimas gali turėti neigiamą poveikį privačiam trečiajam asmeniui, tačiau pagal Teisingumo Teismo argumentaciją, tokiu būdu negalima pateisinti asmens teisės remtis direktyva prieš suinteresuotąją valstybę narę atėmimo⁶³⁴. Taigi, nors iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad ginčo santykis yra vertikalus: privatus subjektas p. Wells prieš valstybę, tačiau šalutinį poveikį (angl. *side effect*) patiria kitas privatus asmuo⁶³⁵. Tai nėra tiesioginis atvirkštinis direktyvos veikimas, kuris yra draudžiamas, tačiau naujas fenomenas ES teisėje. Iš esmės toks direktyvos veikimas sietinas su pačiu direktyvos pobūdžiu, priskiriant ją „viešosios teisės direktyvų grupei“. Jos apima direktyvas, įpareigojančias valstybes nares atlikti tam tikras viešąsias funkcijas ir nereglamentuojančias santykių tarp privačių subjektų⁶³⁶.

Ši Teisingumo Teismo išvystyta koncepcija nebuvo vienkartinė. Teisingumo Teismas ir vėlesnėse bylose rėmėsi bylos *Wells* argumentais. Pavyzdžiui, byloje *Leth* Teisingumo Teismas pakartojo, kad privatus asmuo gali remtis Direktyvoje 85/337⁶³⁷ įtvirtinta pareiga

632 Dėl privataus asmens teisės remtis direktyva ir nacionalinio teismo pareigos į ją atsižvelgti susijusių asmenų galimybės remtis direktyvoje įtvirtinta pareiga apribojimas būtų nesuderinamas su toje nuostatoje nustatyta direktyvos privalomumu. Ypač tuo atveju, kai Bendrijos institucijos direktyvoje valstybėms narėms nustato tam tikro elgesio pareigą, tokio akto veiksmingumas susilpnėtų, jeigu privatūs asmenys negalėtų juo remtis teisinio proceso metu, o nacionaliniai teismai negalėtų atsižvelgti į ją tikrindami, ar nacionalinis įstatymų leidėjas, naudodamasis suteikta galimybe pasirinkti direktyvos įgyvendinimo formą ir priemones, neperžengė direktyvoje nustatytų diskrecijos ribų. Žr. 2004 m. sausio 7 d. ETT Sprendimo *Wells*, C-201/02 Rink. p. I-723, 56, 57 punktus.

633 Žr. 1986 m. vasario 26 d. ETT Sprendimo *Marshall*, 152/84, Rink. p. 723, 48 punktą, 1994 m. liepos 14 d. ETT Sprendimo *Faccini Dori*, C-91/92, Rink. p. I-3325, 20 punktą.

634 Žr., be kita ko, 1997 m. gruodžio 4 d. Sprendimo *Daihatsu Deutschland*, C-97/96, Rink. p. I-6843, 24 ir 26 punktus; 2004 m. sausio 7 d. Sprendimo *Wells*, C-201/02, Rink. p. I-723, 57 punktą ir 2008 m. liepos 17 d. Sprendimo *Arcor AG*, C-152/07–C-154/07, Rink. p. I-5959, 35 punktą.

635 Squintani, L., Vedder, H. H. B. Case Note Towards Inverse Direct Effect? A Silent Development of a Core European Law Doctrine. *Review of European Community & International Environmental Law*, 2014, 23 (1), p. 145. Toks direktyvos veikimas dar vadinamas „šalutiniu“, „refleksiniu“, sukeliančiu netiesiogines pasekmes (Skouris, V. Rechtswirkungen von nicht umgesetzten EG-Richtlinien und EU-Rahmenbeschlüssen gegenüber Privaten: neue Entwicklungen in der Rechtsprechung des EuGH. *Zeitschrift für europarechtliche Studien*. 2005, 8 (4), p. 470).

636 Dashwood, A. From Van Duyn to Mangold via Marshall: Reducing Direct Effect to Absurdity? *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*. 2006-2007, 9, p. 98.

637 1985 m. birželio 27 d. Tarybos direktyva 85/337/EEB dėl tam tikrų valstybės ir privačių projektų poveikio aplinkai vertinimo (OL L 175, 1985 m. liepos 5 d., p. 40).

atlikti poveikio aplinkai vertinimą⁶³⁸. Taigi šioje direktyvoje suinteresuotiems asmenims suteikiama teisė reikalauti, kad kompetentingos institucijos įvertintų atitinkamo projekto poveikį aplinkai ir išklaustų jų nuomonę šiuo klausimu⁶³⁹. Be to, Teisingumo Teismas plačiau pasisakė dėl nacionalinio teismo vaidmens siekiant panaikinti neteisėtą ES teisės pažeidimo pasekmes: “<...> nacionalinis teismas turi nustatyti, ar pagal vidaus teisę įmanoma panaikinti jau išduotą leidimą ar sustabdyti jo galiojimą tam, kad pagal Direktyvos 85/337 reikalavimus būtų atliktas nagrinėjamo projekto poveikio aplinkai vertinimas, arba jei asmuo su tuo sutinka, yra galimybė šiam asmeniui reikalauti atlyginti visą patirtą žalą⁶⁴⁰”.

Wells bylos schema asmuo – valstybė – asmuo kartojasi ir vėlesnėse bylose *Kraaijeveld*⁶⁴¹ ir *Waddenzee*⁶⁴², kai privatus subjektas pateikia skundą dėl valstybės institucijos sprendimo, kurio panaikinimas paveikia kitą privatų subjektą.

Iš Lietuvos teismų praktikos yra žinomas pavyzdys, kai pagal privačių asmenų skundą LVAT panaikino institucijų sprendimus, *inter alia* remiantis tuo, kad sprendžiant klausimą dėl poveikio aplinkai vertinimo vadovautasi nacionalinės teisės aktais, prieštaraujančiais ES teisei. Dėl tokio konstatavimo neigiamą poveikį patyrė susiję privatūs subjektai, norėję atidaryti kiaulininkystės ūkius. Suinteresuoti asmenys („Lietuvos žaliųjų judėjimas“ ir Pakruojo rajono gyventojų atstovai) pateikė skundus nacionaliniam teismui dėl kiaulininkystės ūkių vystymo Pakruojo rajone, kur nebuvo atliktas detaliųjų planų, kuriais numatyta statyti du atskirus 4 000 vietų kiaulių penėjimo kompleksus, strateginis pasekmių aplinkai vertinimas ar bent jau atranka šiam vertinimui atlikti. Tokia situacija susiklostė dėl aplinkybės, jog ginčo laikotarpiu galioję nacionalinės teisės aktai, t. y. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugpjūčio 18 d. nutarimo Nr. 967 „Dėl Planų ir programų strateginio pasekmių aplinkai vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ (toliau – ir Nutarimas) 3.4 punktas eliminavo kompetentingų subjektų pareigą atlikti tokį vertinimą (atranką vertinimui atlikti), kai buvo planuojamas tik vienas ūkinės veiklos objektas. Iškilus klausimui dėl nacionalinio reglamentavimo atitikimo ES teisei, tiksliau Direktyvai 2001/42 ir Direktyvai 85/337, LVAT kreipėsi prejudicinio sprendimo. Teisingumo Teismas pateikė išaiškinimą, pagal kurį Direktyvos 2001/42 3 straipsnio 5 dalį, skaitomą kartu su jos 3 straipsnio 3 dalimi, reikia aiškinti taip, kad šiuo straipsniu draudžiama tokia nacionalinės teisės nuostata, kaip nagrinėjamoji pagrindinėje byloje, kurioje bendrai ir neišnagrinėjus kiekvieno atvejo numatyta, kad vertinimas pagal minėtą direktyvą neatliekamas, kai planų, taikomų nedideliuose plotuose vietiniu lygiu, sprendiniuose numatytas tik vienas ūkinės veiklos objektas. LVAT, atsižvelgdamas į tokį išaiškinimą konstatavo: pirma, kad šioje byloje nagrinėjamiems ginčo teisiniamis santykiams Nutarimo 3.4 punktas negali būti taikomas, nes prieštarauja ES teisei; antra, šis sprendimas svarbus tuo, kad LVAT paneigęs Nutarimo 3.4 punkte numatytos išimties taikymą, vertino, ar pagal kitas aktualias teisės aktų nuostatas turėjo būti atliktas ginčo planavimo strateginis pasekmių aplinkai vertinimas. Teismas konstatavo, kad ginčo ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimas negali būti pripažintas, kaip aprėpiantis visus strateginio pasekmių aplinkai vertinimo aspektus,

638 Žr. 2004 m. sausio 7 d. Sprendimo *Wells*, C-201/02, Rink. p. I-723, 61 punktą.

639 Žr. 2013 m. kovo 14 d. ETT Sprendimo *Leth*, C-420/11, ECLI:EU:C:2013:166, 32 punktą.

640 Žr. 2013 m. kovo 14 d. ETT Sprendimo *Leth*, C-420/11, ECLI:EU:C:2013:166, 37 punktą.

641 1996 m. spalio 24 d. Sprendimas *Kraaijeveld*, C-72/95, Rink. I-5403.

642 2004 m. rugsėjo 7 d. Sprendimas *Waddenzee*, C-127/02, Rink. I-7405.

kiek tai susiję su ginčo detaliųjų planų sprendinių reikšmingų pasekmių aplinkai vertinimu. Nors nacionalinis teismas nesirėmė šiame skirsnyje analizuojama Teisingumo Teismo praktika, tačiau po prejudicinio sprendimo byloje priėmimo⁶⁴³, konstatavo, kad netaikytina ES teisei prieštaraujanti nacionalinės teisės nuostata ir atsakingos administracinės institucijos, sprendžiančios dėl ūkinės veiklos planų, be kita ko, atsižvelgdamos į taršos šaltinių koncentraciją, turi įvertinti strateginio pasekmių aplinkai vertinimo poreikį⁶⁴⁴.

Šiek tiek daugiau aiškumo šių bylų grupėje įneša vėlesnė Teisingumo Teismo praktika, kurioje jis išdėsto, kaip reikia suprasti *Wells* bylos argumentus. Byloje *Salzburger Flughafen prieš Umweltsenat* Teisingumo Teismas paaiškino, kad išvadą, padarytą *Wells* byloje, reikia suprasti taip: „pirma, kad asmeniui turi būti pripažinta galimybė remtis Direktyvos 85/337 nuostatomis, ir, antra, kad nagrinėjamų žemės sklypų savininkai (kur būtinas poveikio aplinkai vertinimas (sukonkretinta autorės) *privalo atsakyti už pasekmes* (pažymėta autorės) dėl pavėluoto atitinkamos valstybės narės pareigų, kylančių iš šios direktyvos, įgyvendinimo⁶⁴⁵“. Atitinkamai cituojamoje byloje Teisingumo Teismas teigė, kad „pagrindinėje byloje tuo atveju, jei sprendimu būtų konstatuota būtinybė atlikti poveikio aplinkai tyrimą, *Salzburger Flughafen*, kaip nagrinėjamų žemės sklypų valdytojas, *taip pat turėtų atsakyti už tokio sprendimo pasekmes* (pažymėta autorės)⁶⁴⁶“. Toks teiginys akivaizdžiai įpareigoja žemės sklypo, kuriame vykdoma veikla gali turėti reikšmingą poveikį aplinkai, valdytoją. Tai leidžia daryti išvadą dėl teisinio saugumo principo pažeidžiamumo dėl to, kad, pirma, privatus subjektas žino, kad už direktyvų tinkamą įgyvendinimą yra atsakinga valstybė narė ir, antra, kad subjektas turi pagrįstą teisėtą lūkestį, jog neįgyvendinta direktyva nesukurs jam įsipareigojimo (numatomumo aspektas).

Dėl to vis dar lieka atviras teisinio apibrėžtumo klausimas, ką daryti privačiam subjektui, siekiančiam suvokti savo teisių ir pareigų apimtį. Ar tai reiškia, kad privatus subjektas veikdamas ES valstybėje narėje turi vadovautis ne tik galiojančia tiesiogiai taikoma teise, tačiau išmanyti ir specifinį, Teisingumo Teismo praktikoje leistiną direktyvos „trišalį veikimą“ (angl. *triangular effect*). Kitaip sakant, būti teisiškai išprusęs, kad galėtų įvertinti ES direktyvos turinį, žinoti perkėlimo į nacionalinę teisę terminą, valstybės narės įsipareigojimų apimtį, kad prašydamas valstybės institucijos leidimo užsiimti veikla galėtų vertinti jos veiksmų teisėtumą.

Visgi analizuojant tokias situacijas reikia pasakyti, kad *Wells* bylos atveju privatus subjektas pradėjo ginčą prieš administracinę instituciją, kurios sprendimo panaikinimas turėjo neigiamą poveikį susijusiam privačiam subjektui. Toliau pateikiamoje schemoje atvaizduota, kad vieno privataus subjekto pradėtas procesas prieš „valstybę“ paveikia kitą privatų subjektą (punktyrinė linija).

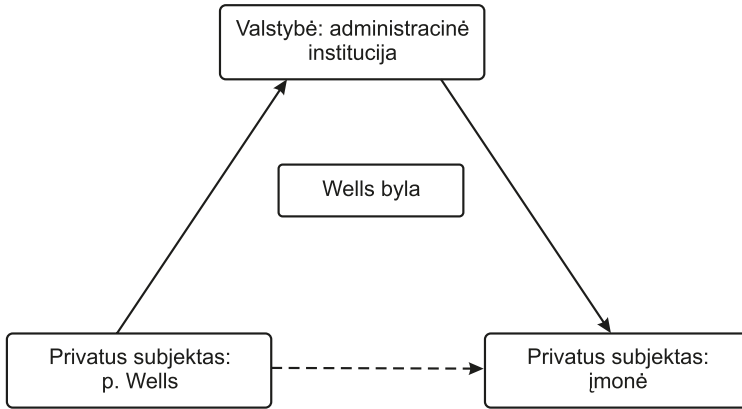
643 2011 m. rugsėjo 22 d. ETT Sprendimas *Valčiukienė ir kt.*, C-295/10, Rink. p. I-8819.

644 2011 m. gruodžio 16 d. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. A-492-12-11.

645 Žr. 2013 m. kovo 21 d. ETT Sprendimo *Salzburger Flughafen prieš Umweltsenat*, C-244/12, ECLI:EU:C:2013:203, 46 punktą.

646 Žr. 2013 m. kovo 21 d. ETT Sprendimo *Salzburger Flughafen prieš Umweltsenat*, C-244/12, ECLI:EU:C:2013:203, 47 punktą.

Schematiškai *Wells* bylą galima iliustruoti taip (1 pavyzdys):

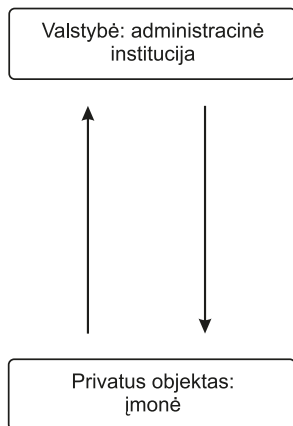

Bylos *Salzburger Flughafen* atveju pirminis ginčas kilo tarp administracinių institucijų, t. y. Zalcburgo aplinkosaugos tarnybos (vok. *Landesumweltschaft Salzburg*), kuri prašė Zalcburgo Vyriausybės tarnybos (vok. *Amt der Salzburger Landesregierung*) įpareigoti atlikti poveikio aplinkai tyrimą tiek dėl oro uosto plėtros, tiek dėl infrastruktūros vystymo. Pastarajai atsisakius, Zalcburgo aplinkosaugos tarnyba tokį sprendimą apskundė Administracinių bylų kolegijai, kompetentingai aplinkos apsaugos srityje (vok. *Umweltsenat*). Nors pradinis nacionalinis ginčas kilo tarp administracinių institucijų, tačiau įpareigojimas atlikti poveikio aplinkai vertinimą⁶⁴⁷, vadovaujantis netinkamai įgyvendintos direktyvos nuostatomis, sukėlė poveikį, tolygų atvirkštiniam direktyvos tiesioginiam veikimui.

Taigi, iš vienos pusės, praplečiamas subjektų ratas, kurie gali remtis netinkamai įgyvendintos direktyvos nuostatomis. Šiuo atveju valstybės institucija prieš valstybės instituciją. Jeigu ginčas būtų pasibaigęs šiame etape, tai oro uosto įmonė būtų įpareigota netiesiogiai ir nepažeistų *Marshall / Faccini Dori* taisyklės. Tačiau, iš kitos pusės, oro uosto įmonei apskundus *Umweltsenat* sprendimą, Teisingumo Teismo konstatavimas, kad žemės sklypų savininkai privalo atsakyti už pasekmes dėl pavėluoto atitinkamos valstybės narės pareigų, kylančių iš šios direktyvos, įgyvendinimo, sudarė sąlygas direktyvos nuostata remtis valstybei prieš privatų asmenį (angl. *inverse vertical effect*).

⁶⁴⁷ Pagal nacionalinės bylos duomenis, žemesnės instancijos administracinės institucijos nereikalavo poveikio aplinkai vertinimo ir davė leidimą plėsti oro uostą ir vystyti infrastruktūrą, tačiau bylai patekus į *Umweltsenat*, ši institucija konstatavo, kad reikia atlikti poveikio aplinkai vertinimą pagal Direktyvą 85/337. Siekdama pagrįsti savo sprendimą ši institucija, pažymėjo, kad nors pagrindinėje byloje nacionalinės teisės aktai nereikalauja jokio poveikio aplinkai vertinimo, jei neviršijama nustatyta riba, t. y. skrydžių skaičiaus padidėjimas ne mažiau kaip 20 000 skrydžių per metus, vis dėlto tokiais teisės aktais nepakankamai perkeliama Direktyva 85/337. Be to, nacionaliniai teisės aktai neišskiria teritorijų, kurioms reikalinga ypatinga apsauga, nes jos yra tankiai apgyvendintos ir yra netoli Zalcburgo miesto.

Rezultato požiūriu *Salzburger Flughafen* bylos atvejį galima iliustruoti taip (2 pavyzdys):

Nors Teisingumo Teismas tiesiogiai nekonstatavo, kad šiame ES vystymosi etape toks veikimas įmanomas, ir *expressis verbis* nesugriovė daug metų plėtotos direktyvų veikimo doktrininės linijos, tačiau būtent jo tyla ir generalinio advokato išvados nebuvimas atvėrė kelius dar didesnėms diskusijoms. Galima daryti prielaidą, kad Teisingumo Teismas poveikio aplinkai vertinimą, susijusį su aplinkosauginiu visuomenės interesu (viešasis interesas), iškelia aukščiau privataus ūkio subjekto intereso. Šį argumentą galima pagrįsti ES siekiu užtikrinti aukštą aplinkosaugos lygį, kuris turi būti užtikrintas pagal tvaraus vystymosi principus⁶⁴⁸. Vertinant sistemaiškai, kitų ES direktyvų veikimo taisyklių kontekste, Teisingumo Teismas turėtų aiškiai pagrįsti (priimtino aspekto), suformuluoti teisiškai apibrėžtą taisyklę dėl tokio direktyvos veikimo, grįsto viešojo intereso svarba arba pagrindžiant aplinkosauginiais principais (pvz., atsargumo ir prevencinių veiksmų) vadovaujantis, pavyzdžiui, *Mangold* bylos modeliu.

4.2.2. Antroji bylų grupė (*Pafitis, Bernaldez ir kt.*)

Šiai grupei priskirtini tie atvejai, kai direktyva suteikia teises asmeniui ir saugo jį nuo tam tikrų valstybės veiksmų. Toks pavyzdys yra sprendimas *Pafitis* byloje⁶⁴⁹. Pagrindinėje byloje seni banko akcininkai padavė ieškinį prieš naujus akcininkus, ginčydami banko kapitalo padidinimą, kuris buvo atliktas įsikišus Graikijos administracinei tarnybai, sprendusiai banko finansinių sunkumų klausimus, pažeidžiant Direktyvos 77/91⁶⁵⁰ nuostatą,

648 Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 37 straipsnis (OL C 306, 2007 m. gruodžio 17 d.; OL C 326, 2012 m. spalio 26 d., p. 13, p. 391).

649 1996 m. kovo 12 d. Sprendimas *Pafitis*, C- 441/93, Rink. 1347.

650 1976 m. gruodžio 13 d. Antroji Tarybos direktyva 77/91/EEB dėl apsaugos priemonių, kurių valstybės narės, siekdamos tokias priemones suvienodinti, reikalauja iš Sutarties 58 straipsnio antroje pastraipoje apibrėžtų akcinių bendrovių, jų narių ir kitų interesų apsaugai, bendroves steigiant, palaikant ir keičiant jų kapitalą, koordinavimo (OL L 26, 1977 m. sausio 31 d., p. 1).

įpareigojančią tai atlikti tik visuotinio akcininkų susirinkimo sprendimu. Ginčas buvo tarp senų ir naujų banko akcininkų, tačiau tai nesutrukdė Teisingumo Teismui konstatuoti, kad nacionalinės teisės nuostatos, kuriomis remiantis banko kapitalas gali būti padidinamas be visuotinio akcininkų susirinkimo, yra nesuderinamos su Direktyva 77/91. Taigi šiuo atveju nauji banko akcininkai, kurių nenaudai priimtas sprendimas, atsidūrė nepalankioje padėtyje dėl to, kad valstybė netinkamai įgyvendino direktyvą. Tuo tarpu senieji akcininkai galėjo remtis šia Teisingumo Teismo suformuluota taisykle, siekdami sau palankaus sprendimo. Tokiu atveju naujieji akcininkai atsidūrė panašioje situacijoje kaip ir valstybė narė, neįvykdžiusi įsipareigojimo, t. y. jų atžvilgiu galima netaikyti prieštaraujančių nacionalinių nuostatų. Anot M. Dougan, loginė tokios taisyklės išdava yra ta, kad neįgiamas pasekmes patiria ne tik viešas subjektas, bet ir pašalinis asmuo (privatus subjektas), kuris neturėtų nukentėti dėl to, kad valstybė narė pažeidė ES teisę⁶⁵¹. Nors *Pafitis* bylos argumentacijos linija nebuvo nauja, o jau žinoma iš kitų Teisingumo Teismo sprendimų, kuriuose ta pati Direktyva 77/91 buvo tiesiogiai pritaikyta, netaikant prieštaraujančių nacionalinės teisės nuostatų, tačiau, skirtingai nei nagrinėjamoje byloje, santykis tose bylose tarp ginčo subjektų buvo vertikalus⁶⁵². Nors akivaizdu, kad *Pafitis* byloje santykis yra horizontalus, yra teigiančių, kad santykis yra vertikalus direktyvos veikimo prasme⁶⁵³. Nesant specialių Teisingumo Teismo taisyklių – toks direktyvos veikimas sudaro prielaidas pažeisti teisinio saugumo principą.

Dar vienas pavyzdys – tai sprendimas *Bernaldez* byloje⁶⁵⁴, susijęs su transporto priemonės civilinės atsakomybės draudimu. P. Bernaldez padarė avariją vairuodamas neblaivus. Pagal Ispanijos privalomojo civilinės atsakomybės draudimo taisykles, draudimo įmonė atleidžiama nuo draudimo išmokos išmokėjimo, jei žalą sukelia neblaivus vairuotojas. Vairuotojas teisme argumentavo, kad tai nesuderinama su Transporto priemonių draudimo direktyva 72/166⁶⁵⁵. Teisingumo Teismas konstatavo, kad šioje direktyvoje nustatyta, jog naudojama transporto priemonė turi būti apdrausta draudimu, kuriuo atlyginama avarijos aukų patirta žala ir nenumatytos išimties, kurias įtvirtina Ispanijos teisė. Taigi, nors draudikai, privatus subjektai, vadovavosi galiojančia nacionaline teise, tačiau dėl jos neatitikimo ES teisei šiuo atveju pateiktas ES teisės aiškinimas, pagal kurį draudikai negali remtis galiojančia nacionaline teisės norma, numatančia išimtį iš pareigos išmokėti draudimo išmoką. ES teisės aiškinimo klausimai iškilo baudžiamojoje byloje, kurioje prokuroras pateikė kaltinimą vairuotojui, kuris neblaivus sukėlė avariją. Kartu buvo sprendžiamas civilinės atsakomybės klausimas. Kaip ir *Pafitis* sprendime Teisingumo Teismas nekalbėjo nei apie tiesioginį, nei apie netiesioginį direktyvos veikimą, o tiesiog pateikė jos turinio išaiškinimą, pasakydamas, kad galiojanti nacionalinė teisė, leidžianti draudimo

651 Kaip vaizdžiai įvardino M. Dougan „oportunistinis pakeleivis“: Dougan, M. The „Disguised“ Vertical Direct Effect of Directives? *Cambridge Law Journal*, 2000, 3, p. 607.

652 Žr. 1991 m. gegužės 30 d. ETT Sprendimą *Karella ir Karellas*, C-19/90 ir C-20/90, Rink. I-2691; 1992 m. kovo 24 d. ETT Sprendimą *Syndesmos Melon tis Eleftheras Evangelikis Ekklesias ir kt.*, C-381/89, Rink. p. I-2111.

653 Stuyck, J. Note to Cases *El Corte Ingles*, *Bernaldez* and *Pafitis*. *Common Market Law Review*, 1996, 33, p. 1261–1272.

654 1996 m. kovo 28 d. ETT Sprendimas *Bernaldez*, C-129/94, Rink. 1829.

655 1972 m. balandžio 24 d. Tarybos Direktyva dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimu ir privalomojo tokios atsakomybės draudimo įgyvendinimu, suderinimo (OL L 103, 1972 m. gegužės 2 d., p. 1).

sutartyje nustatyti išimtį, kad jei žala turtui ar žmonėms sukelia neblavus vairuotojas, draudimo išmoka yra nemokama, nesuderinama su ES direktyva. Vadinas, tokia nacionalinės teisės norma negali būti taikoma.

Nors tiek *Pafitis*, tiek *Bernaldez* sprendimuose Teisingumo Teismas tiesiai nepasako, kad direktyva veikia horizontaliai, tačiau jo argumentacija veda būtent į tai. Kad ir kaip skirtingai pavadinamas toks direktyvų veikimas, nenuneigsime, kad valstybės narės pareigos tinkamai įgyvendinti direktyvą neįvykdymas daro poveikį privatiems subjektams. Minėtuose *Pafitis* ir *Bernaldez* sprendimuose Teisingumo Teismas pateikė konkrečių direktyvų nuostatų aiškinimą, tačiau neišsakė nuomonės dėl *Marshall / Faccini Dori*⁶⁵⁶ ar *Marleasing*⁶⁵⁷ taisyklių (ne)taikymo šiose bylose. Kodėl Teisingumo Teismas nekalba šiose bylose apie tiesioginį direktyvų veikimą horizontaliuose santykiuose, galima paaiškinti procedūriškai – nes nacionalinis teismas jo to neklausė. Nacionaliniai teismai šiuo atveju siekė išsiaiškinti direktyvų turinį tam, kad galima būtų identifikuoti nacionalinių normų prieštaravimą ES teisei. Svarbu pažymėti, kad, pavyzdžiui, *Faccini Dori* byloje nacionalinis teismas konkrečiai klausė dėl direktyvos tiesioginio horizontalaus veikimo ir gavo neigiamą atsakymą⁶⁵⁸. Be to, nacionalinė teisė visai neatitiko direktyvos, todėl *Marleasing* taisyklės taikymas yra neįmanomas, nes lemtų *contra legem* rezultatą⁶⁵⁹ ir pažeistų teisinio saugumo principą.

Kitas svarbus aspektas, ar toks direktyvos veikimas, užkertantis kelią taikyti prieštaraujančią nacionalinės teisės normą, sukelia įsipareigojimus privatiems subjektams. Nors Teisingumo Teismas tiesiogiai šio klausimo nenagrinėjo šiose bylose, tačiau pagal *Marshall / Faccini Dori* taisyklę, pareigų, kylančių iš neįgyvendintos direktyvos, sukūrimas privačiam subjektui yra draudžiamas. Vadinas, pareiga netaikyti prieštaraujančios nacionalinės teisės normos galioja tuomet, kai toks veikimas neįpareigoja privataus subjekto

656 Žr. 1986 m. vasario 26 d. ETT Sprendimo *Marshall*, 152/84, Rink. p. 723, 48 punktą, 1994 m. liepos 14 d. ETT Sprendimo *Faccini Dori*, C-91/92, Rink. p. I-3325, 20 punktą.

657 Žr. 1990 m. lapkričio 13 d. ETT Sprendimo *Marleasing*, C-106/89, Rink. p. I-4135, 8 punktą.

658 Čia autorė nori pareikšti pastebėjimą šiek tiek nukrypdamą į šoną dėl nacionalinio teismo vaidmens prejudicinio sprendimo procedūroje. Teisingumo Teismas paprastai paaiškina tik dėl to, ko klausia nacionalinis teismas ar pareiškia byloje dalyvaujančios šalys, kartais reformuluodamas ar sujungdamas klausimus ir tik labai retai papildomai įterpia aktualų pastebėjimą. Nacionalinio teismo kreipimosi formulotės gali pakreipti Teismo argumentacijos ilgį ir plotį. Žinoma, reikia prisiminti, kad paklausimai neturi būti hipotetiniai, o išimtinai susiję su byla, kurioje reikia priimti nacionalinį sprendimą. Pastebėtina, kad nacionalinio teismo klausimai dėl direktyvos nuostatų aiškinimo gali būti susiję tiesiog su nacionalinio teismo siekiu išsiaiškinti direktyvos nuostatos turinį tam, kad galėtų įvertinti nacionalinės teisės nuostatos atitikimą direktyvai ar aiškinti nacionalinę nuostatą remiantis direktyva. O čia ir išryškėja nacionalinio teismo svarba taikant Europos Sąjungos teisę. Ne visada yra paprasta išsiaiškinti direktyvos turinį susidoroti su užduotimi taikyti / netaikyti nacionalinę teisę. Gavus Teisingumo Teismo atsakymą, sprendimas, kaip pasiekti direktyva siekiamą tikslą, yra nacionalinio teismo rankose. Čia gali kilti įvairūs klausimai: ar galima nacionalinę teisę taikyti remiantis direktyvos nuostatomis, ar reikia netaikyti, ar reikia papildomų nacionalinių teisiųjų procedūrų, kad galima būtų normos netaikyti. Jei nacionaliniam teismui svarbu, ar konkrečios ES teisės nuostatos gali būti taikomos horizontaliam santykiuje, tai jis būtent taip ir turi formuluoti prejudicinį paklausimą Teisingumo Teismui.

659 Figueroa Regueiro, P. V. *Invocability of Substitution and Invocability of Exclusion: Bringing Legal Realism to the Current Developments of the Case Law of “Horizontal” Direct Effect of Directives*. *Jean Monnet Working Paper*. 2002 (7), p. 15.

ir tai galima konstatuoti tik analizuojant konkrečiu atveju direktyvos turinį⁶⁶⁰. *Pafitis* bylos atveju, Teisingumo Teismo išaiškinimas lemia tai, kad įstatinio kapitalo padidinimas negalimas be visuotinio susirinkimo sprendimo. *Bernaldez* bylos atveju – apsidraudęs vairuotojas neturi atlyginti žalos nukentėjusiesiems. *Expressis verbis* Teisingumo Teismas neformuluoja pozityviųjų pareigų privatiems subjektams, o tik išaiškina direktyvų nuostatas, palikdamas nacionalinio teismo diskrecijai spręsti klausimą dėl teisės (ne)taikymo.

Panašią argumentacijos liniją Teisingumo Teismas palaikė ir *Bellone* byloje, kurioje kilus ginčui tarp prekybos agento ir subjekto, kurio vardu jis veikė, Teisingumo Teismas konstatavo, kad Direktyva 86/653⁶⁶¹ draudžia tokias nacionalinės teisės normas, kurios tarpininkavimo sutarties galiojimą susieja su prekybos agento įrašymu į specialų registrą⁶⁶². Taigi, nors ginčas kilo tarp privačių subjektų, tačiau Teisingumo Teismas, kaip ir nagrinėtose bylose, nepaaiškino direktyvos veikimo doktrinine prasme.

Kalbant apie netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos taikymą, pagal Teisingumo Teismo jurisprudenciją nacionalinio teismo prerogatyva yra spręsti, ar galima aiškinti nacionalinės teisės normas taip, kad jos atitiktų direktyvos tikslą. Tačiau akivaizdu, kad nagrinėtų bylų atveju, kai nacionalinė teisė aiškiai prieštarauja ES teisei, remiantis *Marleasing* taisykle toks teisės aiškinimas būtų *contra legem*, jei neperkėlus direktyvos nuostatų privatus subjektas būtų įpareigotas surengti visuotinį akcininkų susirinkimą *Pafitis* bylos atveju, o draudikas atlyginti žalą nukentėjusiesiems *Bernaldez* bylos atveju. Nors ši pozicija atrodo pagrįsta ir neprieštaraujanti klasikinėms direktyvų veikimo doktrinų sąlygoms, tačiau detalesnis sprendimas *Centrosteel* byloje iškelia daugiau klausimų, nei pateikia atsakymų. Šioje byloje buvo sprendžiamas panašus ginčas kaip *Bellone* byloje tarp prekybos agento ir atstovaujamos įmonės. Italijos teismas, susipažinęs su ankstesniu *Bellone* sprendimu, formuluodamas prejudicinį paklausimą Teisingumo Teismui, priminė, kad direktyvos negali veikti tiesiogiai horizontaliai ir atitinkamai konstatavo, kad dėl to negali kilti pareiga netaikyti nacionalinės teisės⁶⁶³. Teisingumo Teismas, reaguodamas į nacionalinio teismo argumentus, pritarė, kad taikytina *Marshall / Faccini Dori* taisyklė, tačiau toliau, cituodamas *inter alia Marleasing* sprendimą, formulavo pareigą aiškinti nacionalinę teisę suderintai su direktyvos tekstu ir tikslu⁶⁶⁴. Atsižvelgiant į aiškiai direktyvai prieštaraujančią nacionalinės teisės normą, įpareigojimas taikyti *Marleasing* taisyklę lemtų *contra legem* rezultatą, o tai reiškia – pažeistų teisinio saugumo principą. Dėl netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos netaikymo horizontaliai, kai aktualios nacionalinės teisės nuostata yra iš esmės priešinga direktyvos nuostatai, ne kartą pasisakė ir generaliniai advokatai, atskirdami pareigą aiškinti nacionalinę teisę suderintai su direktyvos nuostatomis nuo pareigos netaikyti direktyvai prieštaraujančios nacionalinės teisės⁶⁶⁵. Lieka neaišku, kodėl dėl tos pačios direktyvos Teisingumo Teismas rinkosi skirtingą argumentacijos kelią – sprendime

660 Žr. Blutman, L. Preclusive Effect of Directives: An Explanatory Framework for the Post-Lisbon Era. *Miskolc Journal of International Law*. 2009, 6 (2), p. 75–78.

661 1986 m. gruodžio 18 d. Tarybos Direktyva dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su savarankiškai dirbančiais prekybos agentais, derinimo OL L 382, 1986 m. gruodžio 31 d. gruodžio 31 d.

662 Žr. 1998 m. balandžio 30 d. ETT Sprendimo *Bellone*, C-215/97, Rink. I-2191, 18 punktą.

663 Žr. 2000 m. liepos 13 d. ETT Sprendimo *Centrosteel*, C-456/98, Rink. I-6007, 9 punktą.

664 Žr. 2000 m. liepos 13 d. ETT Sprendimo *Centrosteel*, C-456/98, Rink. I-6007, 14–16 punktus.

665 Žr. 2001 m. lapkričio 15 d. generalinio advokato Jacobs išvados byloje *Axa Royale*, C-386/00, Rink. p. I-2209, 24 ir 27 punktus; 1999 m. gruodžio 16 d. generalinio advokato Saggio išvados byloje *Océano Grupo*, C-240/98 iki C-244/98, Rink. p. I-4941, 29 punktą.

Bellone pagal *Bernaldez* argumentaciją, o sprendime *Centrosteel – Marleasing* taisyklės taikymą⁶⁶⁶.

Ieškant paaiškinimo *Pafitis* bylos argumentacijai teigiama, kad direktyva, įpareigojanti netaikyti prieštaraujančios nacionalinės teisės, yra tiesiogiai taikoma (nors tiesiogiai ir neveikia), nes ji pati, be papildomų priemonių, užkerta kelią prieštaraujančios nacionalinės teisės taikymui, „neutralizuoja“ ją⁶⁶⁷. Visgi sunku pritarti tokiai pozicijai, nes, kaip jau analizuota ankstesniame skyriuje, Teisingumo Teismas iš esmės savo jurisprudencijoje neišskiria „tiesioginio veikimo“ ir „tiesioginio taikymo“ kaip skirtingų sąvokų ir dažnai jas vartoja kaip sinonimus.

Taigi, jei direktyva neveikia nei tiesiogiai, nei netiesiogiai, tai tokios Teisingumo Teismo praktikos paaiškinimas galimas remiantis jau anksčiau analizuotu netaikymo veikimu (angl. *exclusionary effect*), kai netaikoma nacionalinė teisės nuostata, prieštaraujanti direktyvai. Net ir pritariant tokiam direktyvos veikimui, reikia sutikti, kad neigiamas pasekmes dėl galiojančios nacionalinės teisės netaikymo patiria privatus subjektas. Teisinio saugumo principo pažeidžiamumo prasme privatiems subjektams iš anksto sudėtinga įvertinti nacionalinės teisės atitikimo direktyvai klausimą ir nustatyti, ar čia galimas „netaikymo“ veikimas (numatomumo aspektas). Kontraversiškas sprendimas *Centrosteel* byloje, kai Teisingumo Teismas nurodo aiškinti nacionalinę teisę *contra legem*, priskirtinas prie teisės klaidų, o ne taisyklių atvejo. Svarbu pažymėti, kad nacionalinis teismas išlaiko diskreciją vertinti, ar galimas toks teisės aiškinimas.

Apskritai vertinant šias bylas ir siekiant teisinio saugumo, toks netaikymo veikimas turėtų būti suprantamas kaip specifinis veikimas, kuris nėra tiesioginis direktyvos veikimas klasikine prasme, taip pat nėra netiesioginis direktyvos veikimas. Teisės doktrinoje kai kurie autoriai atskiria tiesioginį direktyvos veikimą kaip pilnutinį direktyvos veikimą (pranc. *l'invocabilité maximale*) ir netaikymo veikimą kaip dalinį veikimą (pranc. *l'invocabilité partielle*)⁶⁶⁸. Toks skirstymas gali būti pagrįstas, jei netaikymo veikimas būtų aiškinamas kaip *sui generis* veikimas, siekiant išvengti prieštaravimo klasikinėms direktyvų tiesioginio ir netiesioginio veikimo doktrinoms.

Nors pareiga netaikyti ES teisei prieštaraujančios teisės nuostatos yra gerai žinoma nuo sprendimo priėmimo *Simmenthal*⁶⁶⁹ byloje, tačiau *Pafitis* ir *Bernaldez* sprendimuose Teisingumo Teismas necituoja minėtos bylos ir atsako į klausimą vartodamas nacionalinio teismo paklausime pateiktas formuluotes: „direktyva įpareigoja netaikyti nacionalinės teisės“ (angl. *directive precludes national legislation*)⁶⁷⁰. Taip direktyva veikia nacionalinę teisę, susiaurindama jos veikimo apimtį, įpareigodama netaikyti tokios teisės normas. Nors Teisingumo Teismo praktikoje tokio pobūdžio veikimui yra vartojamos skirtingos formuluotės (angl. *preclude, setting aside, non-application, disapplication*), tačiau esmė yra ta pati – pareiga netaikyti prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos.

666 Dėl šio aspekto žr. Figueroa Regueiro, P. V. *Invocability of Substitution and Invocability of Exclusion: Bringing Legal Realism to the Current Developments of the Case Law of “Horizontal” Direct Effect of Directives*. *Jean Monnet Working Paper*. 2002 (7), p. 18.

667 Žr. Blutman, L. *Preclusive Effect of Directives: An Explanatory Framework for the Post-Lisbon Era*. *Miskolc Journal of International Law*. 2009, 6 (2), p. 69–70.

668 Žr. Blumann, C.; Dubouis, L. *Droit institutionnel de l'Union européenne*. Paris: Litec, 2007, p. 458–460.

669 Žr. 1978 m. kovo 9 d. ETT Sprendimo *Simmenthal*, C-106/77, Rink. p. 629, 22 punktą.

670 Žr. 1996 m. kovo 12 d. ETT Sprendimo *Pafitis*, C-441/93, Rink. 1347, 60 punktą ; 1996 m. kovo 28 d. ETT Sprendimo *Bernaldez*, C-129/94, Rink. 1829, 20 punktą.

Apibendrintai galima pasakyti, kad bylose tarp privačių subjektų Teisingumo Teismas turėtų formuluoti labai aiškias teisės (ne)taikymo taisykles siekiant užtikrinti asmenų teisinį saugumą. Jei formuluojama pareiga netaikyti prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos, tai turi būti aiškiai apibrėžta šios pareigos apimtis, kad neliktų vietos netinkamoms teisinėms interpretacijoms nacionaliniame teisme.

4.2.3. Trečioji bylų grupė (*CIA Security, Unilever ir kt.*)

Trečiajai bylų grupei priskirtini *CIA Security*⁶⁷¹ ir *Unilever*⁶⁷² sprendimai. Šie sprendimai mokslinėje doktrinoje⁶⁷³ priskiriami vienai grupei. Direktyvos veikimas šiais atvejais vadinamas atsiktiniu (angl. *incidental*)⁶⁷⁴, netikru, neigiamu (vok. *unechte, negative Wirkung*)⁶⁷⁵. Šiems sprendimams bendra tai, kad valstybės narės nesilaikė 1983 m. kovo 28 d. Tarybos direktyvoje 83/189, nustatančioje informacijos apie techninius standartus ir reglamentus teikimo tvarką (toliau – Direktyva 83/189)⁶⁷⁶, įtvirtintų procedūrinių reikalavimų, priimant nacionalinius techninius reglamentus (pavyzdžiui, technines specifikacijas).

671 1996 m. balandžio 30 d. ETT Sprendimas *CIA Security*, C-194/94, Rink. p. I-2201.

672 2000 m. rugsėjo 26 d. ETT Sprendimas *Unilever*, C-443/98, Rink. p. I-7535.

673 Tridimas, T. Black, White, and Shades of Grey: Horizontality of Directives Revisited. *Yearbook of European Law*. 2001-2002, 21; Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 34 (3); Figueroa Regueiro, P. V. Invocability of Substitution and Invocability of Exclusion: Bringing Legal Realism to the Current Developments of the Case Law of “Horizontal” Direct Effect of Directives. *Jean Monnet Working Paper*. 2002 (7); Skouris, V. Effet Utile Versus Legal Certainty: The Case-law of the Court of Justice on the Direct Effect of Directives. *European Business Law Review*. 2006, 17; Skevi, F. The Horizontal Effect of Directives after Kūčukdeveci. *EU Law Foundations. The Institutional Functioning of the EU*. 2010–2011, 1; Squintani, L., Vedder, H. H. B. Case Note Towards Inverse Direct Effect? A Silent Development of a Core European Law Doctrine. *Review of European Community & International Environmental Law*. 2014, 23 (1).

674 Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 34 (3), p. 364.

675 Schmidt, T. A. *Von "Mangold" bis "Maruko": Die Judikatur des EuGH zur Gleichbehandlungsrahmenrichtlinie und ihr Einfluss auf die deutsche Rechtsordnung*. Berlin: Berliner Wissenschaftsverlag. 2014, p. 208.

676 1983 m. kovo 28 d. Tarybos direktyva 83/189/EEB, nustatanti informacijos apie techninius standartus ir reglamentus teikimo tvarką (OL L 109, p. 8). Pirmą kartą kodifikuota 1998 m. birželio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 98/34/EB, nustatanti informacijos apie techninius standartus ir reglamentus teikimo tvarką (OL L 204, 1998 m. liepos 21 d. p. 37). Antrą kartą kodifikuota 2015 m. rugsėjo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2015/1535/ES, kuria nustatoma informacijos apie techninius reglamentus ir informacinės visuomenės paslaugų taisyklės teikimo tvarka (OL 241, 2015 m. rugsėjo 17 d., p. 1.).

jas, kurių būtina laikytis parduodant gaminius valstybėje narėje)⁶⁷⁷. Aiškumo dėlei reikia pasakyti, kad procedūriniais reikalavimams priskiriama *inter alia* pareiga informuoti (notifikuoti) Europos Komisiją apie techninių reglamentų projektus prieš jų patvirtinimą arba atidėti jų taikymą⁶⁷⁸. Pagal Direktyvoje 83/189 nustatytą pranešimo procedūrą, Europos Komisija ir ES valstybės narės gali nagrinėti techninius reglamentus, kuriuos valstybės narės ketina taikyti gaminiams iki jų priėmimo. Teisingumo Teismas yra nusprendęs, kad pareigos pranešti nesilaikymas yra esminis procedūrinis pažeidimas, todėl šie nacionaliniai techniniai reglamentai negali būti taikomi. Vadinasi, jais negali būti remiamasi prieš privačius asmenis. Tačiau privatus asmenys šiuo netaikymu gali remtis nacionaliniame teisme, kuris turi atsakyti taikyti galiojančią nacionalinį techninį reglamentą, apie kurį nebuvo pranešta Europos Komisijai pagal direktyvoje nustatytą procedūrą⁶⁷⁹.

Kyla klausimai, ar Teismas norėjo pakeisti tiesioginio direktyvos veikimo doktriną, ar tai tėra specifinė išimtis iš jos, ar tik „atsitiktinė“ teisminė praktika, ar ji suderinama su teisinio saugumo principu. Ieškant atsakymo reikia detaliau paanalizuoti Teisingumo Teismo jurisprudenciją.

CIA Security byloje⁶⁸⁰ nacionaliniame procese buvo sprendžiamas ginčas tarp konkurentų, kurie gamino ir pardavinėjo signalizacijos sistemas. Įmonė „CIA Security“ pateikė prieš atsakovus ieškinį, teigdamą, kad konkurentai vykdo nesąžiningą komercinę veiklą, skleisdami informaciją, kad šios įmonės signalizacijos sistemos neatitinka teisę aktų reikalavimų. Atsakovai – konkurentai pateikė priešieškinį, reikalaudami įmonės „CIA Security“ nutraukti prekybą signalizacijos sistemomis, argumentuodami tuo, kad įmonės prekės nėra aprobuotos pagal nacionalinę teisę (techninį reglamentą). Nacionaliniam teismui iškilo abejonė dėl šių nacionalinių teisės normų atitikimo ES teisei, nes jos buvo priimtos neinformuojant Europos Komisijos pagal Direktyvoje 83/189 nustatytą notifikuavimo procedūrą. Teisingumo Teismas, atsakydamas į prejudicinius klausimus, konstatavo, kad bylai aktualios nacionalinės teisės normos yra netaikytinos, nes priimtos pažeidžiant direktyvoje nustatytą notifikuavimo procedūrą (procedūrinis pažeidimas)⁶⁸¹. Dėl to preky-

677 Pagal 1998 m. birželio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 98/34/EB, nustatančią informacijos apie techninius standartus ir reglamentus teikimo tvarką (OL L 204, 1998 m. liepos 21 d. p. 37) (dėl teisinio aiškumo konsoliduojama 1983 m. kovo 28 d. Tarybos direktyva 83/189/EEB, nustatanti informacijos apie techninius standartus ir reglamentus teikimo tvarką (OL L 109, 1983 m. balandžio 26 d., p. 8) „techninis reglamentas“ – techninės specifikacijos ir kiti reikalavimai, įskaitant atitinkamas administracines nuostatas, kurių būtina laikytis *de jure* ir *de facto* parduodant ar naudojant gaminius valstybėje narėje. *De facto* techniniai reglamentai – tai įstatymai ir kiti teisės aktai, kuriuose yra pateikiama nuoroda į technines specifikacijas ar kitus reikalavimus. „Techninė specifikacija“ – dokumente pateikti reikalavimai tokioms gaminio charakteristikoms kaip kokybės lygiai, darbiniai parametrai, sauga ar matmenys, taip pat reikalavimai parduodamo gaminio pavadinimui, terminijai, simboliams, bandymams ir bandymų metodams, pakavimui, žymėjimui ar ženklavimui etiketėmis ir atitikties įvertinimo procedūroms.

678 Vadovaudamasi Direktyva 83/189 (dabar 2015/1535) valstybės narės turi informuoti Europos Komisiją apie kiekvieno techninio reglamento projektą iki jo priėmimo. Nuo pranešimo apie projektą dienos, trijų mėnesių atidėjimo laikotarpiu, per kurį pranešanti valstybė narė negali priimti aktualaus techninio reglamento, suteikiama galimybė Komisijai ir kitoms valstybėms narėms išnagrinėti tekstą, apie kurį buvo pranešta, ir atitinkamai reaguoti.

679 1996 m. balandžio 30 d. ETT Sprendimo *CIA Security*, C-194/94, Rink. p. I-2201.

680 Žr. 1996 m. balandžio 30 d. ETT Sprendimą *CIA Security*, C-194/94, Rink. p. I-2201.

681 Žr. 1996 m. balandžio 30 d. ETT Sprendimo *CIA Security*, C-194/94, Rink. p. I-2201, 13-18 punktai ir rezoliucinė dalis.

ba signalizacijos sistemomis, kurios neatitinka netaikytino nacionalinio techninio reglamento, nelaikytina neteisėta.

Teisingumo Teismas *CIA Security* byloje nesirėmė *Marshall / Faccini Dori* taisykle, nepaminėjo fakto, kad procesas vyksta tarp privačių subjektų. Nors *stricto sensu* Direktyva 83/189 neįpareigojo atsakovo, tačiau nurodymu netaikyti nacionalinio techninio reglamento Teisingumo Teismas „pašalino“ jame nustatytus reikalavimus ir atvėrė kelius atsakomybės klausimo sprendimui pagal kitas nacionalines nuostatas⁶⁸². Atsakovai nacionalinėje byloje, vadovavęsi galiojančia nacionaline teise, po tokio Teisingumo Teismo sprendimo negalėjo reikalauti iš įmonės „CIA Security“ laikytis nacionaliniame techniniame reglamente nustatytų reikalavimų. Taigi direktyvoje nustatyta notifikavimo pareiga, kartu su tokiu Teisingumo Teismo išaiškinimu, paveikė privačius subjektus.

Priėmus sprendimą *CIA Security* byloje, ieškant pagrindimo tokiai argumentacijai ir siekiant nepaneigti *Marshall / Faccini Dori* taisyklės, teisės doktrinoje teigiama, kad šios bylos ypatumas, kad ginčas nagrinėjamas viešosios teisės srityje, t. y. įmonė kreipėsi į teismą, vadovaudamasi Belgijos viešąja teise, siekdama užkirsti kelią nesąžiningai komercinei veiklai⁶⁸³. Tačiau kontrargumentas tokiai pozicijai, kad skirstymas į viešąją ir privatinę teisę skiriasi priklausomai nuo valstybės narės. Jei pastarasis atvejis patenka į viešosios teisės sritį, tai sunku nustatyti, kas į ją nepatenka. Taigi, jei „viešosios teisės elementu“ grįsta teorija gali būti išimtis iš draudimo veikti direktyvai tiesiogiai horizontaliai, tuomet kaip turi būti pateisinamas nukrypimas nuo reikalavimo išimtis aiškinti tik siaurai⁶⁸⁴. Be to, tokiu atveju turėtų būti taikomos vertikalių santykių taisyklės⁶⁸⁵. Aiškesnis ir labiau pagrįstas yra Direktyvos 83/189, įtvirtinančios notifikavimo Europos Komisijai procedūrą, priskyrimas procedūrinio pobūdžio direktyvoms, kurios nenustato jokių pareigų privatiems subjektams; tuo ji iš esmės skiriasi nuo Direktyvos 85/577⁶⁸⁶, dėl kurios veikimo buvo sprendžiamas klausimas *Faccini Dori* byloje⁶⁸⁷.

Po šio sprendimo liko atviras klausimas, ar Direktyva 83/189 visada gali veikti tiesiogiai horizontaliai ir nebetaikoma *Marshall / Faccini Dori* byloje nustatyta taisyklė? Teisinio aiškumo padaugėjo Teisingumo Teismui priėmus sprendimą *Unilever* byloje⁶⁸⁸. Šiuo atveju nacionaliniame teisme buvo sprendžiamas ginčas tarp privačių subjektų dėl įmonės „Unilever“ pristatyto aliejaus įmonei „Central food“. Pastaroji įmonė atsisakė sumokėti už prekes, teigdama, kad aliejaus kilmės žymėjimas neatitinka Italijos teisės aktų. Tuomet įmonė „Unilever“ pateikė ieškinį, kuriuo reikalavo atsiskaityti už prekes, argumentuodama tuo, kad nacionalinės nuostatos netaikomos, nes Europos Komisija nurodė atidėti jų taikymą (procedūrinis aspektas).

682 Craig, P. De Burca, G. *EU law. Text, cases and materials*. Oxford University Press, 2011, p. 208..

683 Timmermans, C. W. A. Community Directives Revisited. *Yearbook of European Law*. 1997, 17, p. 17.

684 Lenz, M.; Sif Tynes, D.; Young, L. Horizontal what? Back to Basis. *European Law Review*. 2000, 25, p. 509–522.

685 Figueroa Regueiro, P. V. Invocability of Substitution and Invocability of Exclusion: Bringing Legal Realism to the Current Developments of the Case Law of “Horizontal” Direct Effect of Directives. *Jean Monnet Working Paper*. 2002 (7), p. 16.

686 1985 m. gruodžio 20 d. Tarybos direktyva 85/577 dėl vartotojų apsaugos, susijusios su sutartimis, sudarytomis ne prekybai skirtose patalpose (OL L 372, 1985 m. gruodžio 31 d., p. 31.).

687 Žr. 1995 m. spalio 25 d. generalinio advokato Elmer išvados byloje *CIA Security*, C-194/94, Rink. p. I-2201, 71 punktą.

688 Žr. Žr. 2000 m. rugsėjo 26 d. ETT Sprendimą *Unilever*, C-443/98, Rink. p. I-7535.

Generalinis advokatas Jacobs⁶⁸⁹, išsakydamas nuomonę dėl šio ginčo, pasiūlė atskirti du skirtingus direktyvų tipus. Pirmasis apima įprastines direktyvas, kurios numato teisių ir pareigų sistemos sukūrimą ir perkėlimą į valstybių narių nacionalinę teisę. Pavyzdžiui gali būti Direktyva dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais⁶⁹⁰, Darbo laiko direktyva⁶⁹¹. Tokio pobūdžio direktyvomis siekiama vienodai sureguliuoti nacionalinėje teisėje privačių subjektų teisinius santykius, įgyvendinant jų nuostatas. Atitinkamai čia aktuali gali tapti tiesioginio veikimo doktrina vertikaliame santykiyje. Antro tipo direktyvos apima išimtinės priemonės, kuriomis siekiama sureguliuoti santykius tarp Europos Sąjungos institucijų ir valstybių narių, nesiekiant sukurti vientisos teisių ir pareigų sistemos privatiems subjektams. Generalinis advokatas laikėsi pozicijos, kad Direktyva 83/189 būtent ir priklauso antrajam tipui, t. y. ja siekiama sureguliuoti Europos Komisijos ir valstybės narių, kuriai kyla pareiga pateikti techninių reglamentų projektus, santykius. Kitaip sakant, kadangi šia direktyva nesiekama sukurti teisių ir pareigų privatiems subjektams, jai nėra taikomi jau išplėtoti ir gerai žinomi tiesioginio veikimo principai. Pagal šį principą teisės doktrinoje direktyvos skirstomos į dvi grupes: „privatinės teisės direktyvas“, kurių tikslas pakeisti teisinius santykius dažniausiai tarp privačių subjektų ir jos pagal Teisingumo Teismo praktiką negali veikti horizontaliai tiesiogiai (*Faccini Dori* bylos atvejis⁶⁹²); kita grupė – „viešosios teisės direktyvos“, susijusios su įpareigojimų valstybei narei santykiyje su privačiais subjektais suformulavimu⁶⁹³.

Tačiau vertindamas *CIA Security* sprendimą generalinis advokatas nepritarė taisyklei, kuria remiantis nepateikti techniniai reglamentai būtų laikomi netaikytiniais taip pat ir santykiuose tarp privačių subjektų. Ir tik tuo atveju, jei vienas iš ginčo subjektų veiktų kaip atsakingos už teisės įgyvendinimą institucijos atstovas, gali būti taikoma *CIA Security* sprendime suformuluota taisyklė. Kritikuotina ir tai, kad šios taisyklės taikymas yra privalomas, nepriklausomai nuo to, ar techninis reglamentas riboja, ar kaip tik palengvina laisvą prekių judėjimą⁶⁹⁴. Čia reikia pritari generaliniam advokatui Jacobs, nes procedūriniai reikalavimai yra įtvirtinti turint tikslą pasitikrinti, ar nacionalinis reglamentas atitinka vidaus rinkos principus ir ES teisę⁶⁹⁵.

Teisingumo Teismas, prisimindamas sprendimą *CIA Security* byloje, pažymėjo, kad Direktyvoje 83/189 nustatyta pareiga valstybei narei teikti Europos Komisijai techninių reglamentų projektus siejama su preventyvia kontrole siekiant apsaugoti laisvą prekių judėjimą. Ši kontrolė yra naudinga, nes direktyvoje numatyti techniniai reglamentai gali ap-

689 Žr. 2000 m. sausio 27 d. generalinio advokato Jacobs išvadą byloje *Unilever*, C-443/98, Rink. p. I-7535.

690 1993 m. balandžio 5 d. Tarybos Direktyva 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais (OL L 095, 1993 m. balandžio 21 d., p. 29).

691 1993 m. lapkričio 23 d. Tarybos direktyva 93/104/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų (OL L 307, 1993 m. gruodžio 13 d., p. 18).

692 Buvo sprendžiamas klausimas dėl 1985 m. gruodžio 20 d. Tarybos direktyvos 85/577 dėl vartotojų apsaugos, susijusios su sutartimis, sudarytomis ne prekybai skirtose patalpose (OL L 372, 1985 m. gruodžio 31 d., p. 31.) veikimo.

693 Dashwood, A. From Van Duyn to Mangold via Marshall: Reducing Direct Effect to Absurdity? *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*. 2006-2007, 9, p. 98.

694 Žr. 2000 m. sausio 27 d. generalinio advokato Jacobs išvadą byloje *Unilever*, C-443/98, Rink. p. I-7535, 100, 112 punktus.

695 Žr. 1998 m. birželio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 98/34/EB, nustatančios informacijos apie techninius standartus ir reglamentus teikimo tvarką, preambulės 2–4 konstatuojamąsias dalis (OL L 204, 1998 m. liepos 21 d. p. 37).

riboti prekybą prekėmis tarp valstybių narių, o šie apribojimai leidžiami tik kai jie yra būtini patenkinti imperatyvius bendrojo intereso tikslo reikalavimus⁶⁹⁶. Tačiau tais atvejais, kai pareiga notifikuoti nacionalinį reglamentą dėl produkto (konkrečiu *Lemmens* bylos atveju – alkotesterio) neįvykdoma pagal Direktyvą 83/189, tai neturi poveikio šių alkotesterių, leistinių pagal nacionalinę teisę, duomenų naudojimui įrodinėjant asmens neblaivumą vairuojant automobilį⁶⁹⁷. Alkotesterių naudojimas *Lemmens* bylos atveju išimtinai siejamas su blaivumo tikrinimu, leistinu pagal Kelių eismo įstatymą ir jį įgyvendinančius teisės aktus, todėl nacionalinio techninio reglamento nenotifikavimas Europos Komisijai, nesukelia netaikymo pasekmių, nes neturi jokios įtakos laisvam prekių judėjimui. Tokiu būdu Teisingumo Teismas nustatė ribas Direktyvos 83/189 veikimo taisyklės taikymui, įpareigojant netaikyti nenotifikuoto nacionalinio techninio reglamento tik tais atvejais, kai jo taikymas gali paveikti laisvą prekių judėjimą.

Tiek *CIA Security* byloje, tiek *Unilever* byloje Teisingumo Teismas konstatavo procedūrinį pažeidimą, tik pirmuoju atveju tarp įmonių buvo nesutartiniai santykiai (procesas susijęs su nesąžininga komercine veikla) ir valstybė pažeidė Europos Komisijos informavimo procedūros taisyklę, o antruoju – procedūros įgyvendinimo, t. y. reikalavimo atidėti techninio reglamento priėmimo taisyklę, ir tarp įmonių buvo sutartiniai santykiai. Teisingumo Teismas palaikė *CIA Security* sprendime suformuluotą praktiką ir tik lakoniškai paminėjo Italijos ir Danijos išsakytą poziciją, kad pagal *Marshall / Faccini Dori*⁶⁹⁸ sprendimo taisyklę direktyva pati savaime negali nustatyti pareigų privačiam asmeniui, ir dėl to ja negalima remtis prieš šį asmenį. Taip pat iškart konstatavo, kad minima jurisprudencija netaikoma tais atvejais, *kai yra esminis direktyva nustatytos procedūros pažeidimas* (pažymėta autorės). Dėl to nacionalinis teismas turi netaikyti tokio techninio reglamento⁶⁹⁹. Taigi įmonė „Central food“, kuri pagal nacionalinę teisę galėjo atsisakyti priimti prekes, jas turi priimti pagal ES teisę. Nors tai nėra tiesioginis veikimas klasikine prasme, bet jis savo poveikiu privatiems subjektams yra labai panašus į tokį. Direktyva paveikia privatų subjektą; pakeičia įmonės „Central food“ padėtį⁷⁰⁰.

Teisingumo Teismas aiškiai konstatavo, kad *Marshall / Faccini Dori* taisyklė čia neturi jokio poveikio, nes Direktyva 83/189 nenustato jokių pareigų privatiems subjektams. Jei direktyva įpareigotų teisinio santykio privačius subjektus, akivaizdžiai būtų pažeistas teisinio saugumo principas⁷⁰¹. Reikia pritari, kad pareigų nenustato, tačiau direktyva turi

696 Tam surkuta visa procedūrinė kontrolės sistema: Komisija, gavusi techninių reglamentų projektus, kaip įmanoma greičiau informuoja kitas valstybes nares apie pateiktus dokumentus; tiek Komisija, tiek kitos valstybės narės gali teikti pastabas dėl to, ar pateikti projektai nesukuria apribojimų laisvai prekybai. Po pateikimo Komisijai nustatomas reglamento priėmimo atidėjimo terminas, kuris gali būti pratęstas, jei Europos Sąjungoje atsiranda harmonizuoto reguliuojamos srities teisės akto iniciatyva. Pagrindinėje byloje būtent dėl šios priežasties ir buvo Komisijos nustatytas techninio reglamento priėmimo atidėjimas (2000 m. rugsėjo 26 d. ETT Sprendimo *Unilever*, C-443/98, Rink. p. I-7535, 36–40 punktai).

697 1998 m. birželio 16 d. Sprendimo *Lemmens*, C-226/97, Rink. p. I-3711, 37 punktas.

698 Žr. 1986 m. vasario 26 d. ETT Sprendimo *Marshall*, 152/84, Rink. p. 723, 48 punktą; 1994 m. liepos 14 d. ETT Sprendimo *Faccini Dori*, C-91/92, Rink. I-3325, 20 punktą.

699 Žr. 2000 m. rugsėjo 26 d. ETT Sprendimo *Unilever*, C-443/98, Rink. p. I-7535, 50 punktą.

700 Žr. Weatherill, S. Breach of Directives and Breach of Contract. *European Law Review*, 2001, 26, p. 177–186.

701 Dashwood, A. From Van Duyn to Mangold via Marshall: Reducing Direct Effect to Absurdity? *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*. 2006-2007, 9, p. 97.

teisinių poveikį privačių asmenų teisiniams santykiams. Direktyvai 83/189 suteikus veikimo galimybę ir įpareigojus netaikyti nacionalinio techninio reglamento vienas privatus subjektas (pirkėjas) „netenka teisių reikalauti“, kitas subjektas (pardavėjas) įgyja „imunitetą“ šio atžvilgiu (*Unilever* byla)⁷⁰². C.W.A. Timmermans nuomone, siekiant aiškumo turi būti daroma perskyra tarp „neleistino pareigos, įtvirtintos neįgyvendintoje direktyvoje, užkrovimo privačiam subjektui“ ir „leistino „šalutinio“ direktyvos poveikio privačiam subjektui“⁷⁰³.

Dėl tokio direktyvos poveikio privatiems subjektams iškyla klausimai dėl teisinio saugumo principo pažeidžiamumo.

Visų pirma, nacionalinio techninio reglamento, priimto pažeidžiant procedūrinius reikalavimus, netaikymo taisyklė suformuluota išimtinai tik Teisingumo Teismo jurisprudencijoje. Pastaroji yra prieinama ne visomis oficialiomis ES kalbomis. Teisinio saugumo principo užtikrinimui svarbus reikalavimas įtvirtinti asmens teisės ir pareigos suprantama kalba⁷⁰⁴. Be to, kiekvienas teisinio santykio subjektas turi pagrįstą teisėtą lūkestį, kad bus taikoma galiojanti nacionalinės teisės nuostata (numatomumo aspektas). Iki sprendimo priėmimo *CIA Security* byloje nebuvo jokios taisyklės, įpareigojančios netaikyti nacionalinio techninio reglamento, priimto pažeidžiant Direktyvos 83/189 procedūrinius reikalavimus. Nors notifikavimo pareigos neįvykdo atsakingos valstybės narės institucijos, tačiau privačiam subjektui tenka pareiga įrodyti teismui, kad valstybė neįvykdė jai priskirtos pareigos.

Antra, kadangi Teisingumo Teismo suformuluota taisyklė taikoma tik techninių reglamentų atžvilgiu, iškyla klausimas, ar privatus subjektas visada gali *a priori* nusistatyti, ar konkreti nacionalinės teisės nuostata yra techninis reglamentas, be to, ar jį priimant buvo laikomasi procedūrinių reikalavimų⁷⁰⁵. Skirtingai nei direktyvų tiesioginio horizontalaus veikimo legitimavimo atveju (subjektai galėtų iš anksto projektuoti savo veiksmus suderintai su direktyva), Direktyvos 83/189 veikimo atveju privatus subjektai visiškai nekontroliuoja jos poveikio, net gali nežinoti apie valstybės padarytą procedūrinį pažeidimą⁷⁰⁶. Valstybių narių pateikti pranešimai viešinami Europos Komisijos techninių reglamentų informacinėje sistemoje⁷⁰⁷, tačiau apie notifikavimo procedūrą nėra jokios informacijos Lietuvos nacionaliniame teisės aktų registre, kur skelbiami teisės aktai, jų projektai.

Trečia, nors procedūrinių taisyklių nesilaikė valstybė narė, tačiau neigiamas pasekmes patiria privatus subjektai, kurie niekaip nėra susiję su techninių reglamentų priėmimo procesu. Pavyzdžiui, dviem privatiems subjektams sudarius distribucijos sutartį dėl

702 Vartojama, W. N. Hohfeld leksika (*Fundamental Legal Conceptions as Applied in Legal Reasoning*. Yale University Press, 1919) Žr. Editorial Comments. *Common Market Law Review*, 2006, 43, p. 3; Dashwood, A. From Van Duyn to Mangold via Marshall: Reducing Direct Effect to Absurdity? *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*. 2006-2007, 9, p. 100.

703 Timmermans, C. W. A. Community Directives Revisited. *Yearbook of European Law*. 1997, 17, p.17.

704 1975 m. vasario 18 d. ETT Sprendimo *Farrauto*, 66/74, Rink. 157, 6 punktas.

705 Dėl šio aspekto žr. 2000 m. sausio 27 d. generalinio advokato Jacobs išvados byloje *Unilever*, C-443/98, Rink. p. I-7535, 100, 112 punktas.

706 P. Craig tokį direktyvos veikimą vadina „tiesioginis antrinis teisinis poveikis“ (angl. *direct second order legal effect*) Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 34 (3), p. 366, 367; Dėl šio aspekto pasisako ir Dougan, M. When Worlds Collide! Competing Visions of the Relationship between Direct Effect and Supremacy. *Common Market Law Review*. 2007, 44, p. 931.

707 <<http://ec.europa.eu/enterprise/tris/>>

konkreto produkto pardavimo, distributorius gali atsisakyti platinti tą produktą dėl jo neatitikimo nacionaliniam techniniam reglamentui, kuris buvo netinkamai notifikuotas Europos Komisijai (pažeidžiama ES teisė). Arba kaip tik netaikyti nacionalinio techninio reglamento, priimto pažeidžiant notifikavimo procedūrą (atitinka ES teisę). Abiem atvejais neišvengiamas pasekmes patirs privatus subjektas.

Autorės nuomone, tokį Teisingumo Teismo žingsnį (*CIA Security* ir *Unilever* sprendimų kontekste) klaidinga būtų vadinti atsitiktiniu, tai daugiau situacinis atvejis, kai direktyva nustato procedūrinius reikalavimus valstybėms narėms, o pastarosios pažeidus juos susiję nacionaliniai techniniai reglamentai negali būti taikomi. Netgi pritariant tam, kad Direktyva 83/189 nenustato įsipareigojimų privatiems subjektams, visgi Teisingumo Teismo suformuluota taisyklė, įpareigojanti netaikyti nacionalinių nuostatų, pažeidžiančių direktyvines procedūras, taikoma ir horizontaliai. Dėl to, manytina, kad tokį direktyvos veikimą reikia priskirti savarankiškam „netaikymo“ veikimui. Teisingumo Teismas, pasakydamas, kad tokiam direktyvos veikimui netaikoma *Marshall / Faccini Dori* taisyklė, konstatuoja, kad čia nekyla direktyvos tiesioginio veikimo klausimas. Akivaizdu, kad direktyvos veikimas nėra ir netiesioginis, nes čia nesprendžiamas teisės aiškinimo klausimas. Siekiant teisinio tikrumo Teisingumo Teismas, nepriskirdamas direktyvos veikimo klasikinėms direktyvų veikimo doktrinoms, turėtų suteikti tokio direktyvos pobūdžio veikimui aiškų apibrėžtumą.

Teisės doktrinoje toks ES teisės veikimas įvardinamas kaip nacionalinės teisės teisėtumo kontrolė. Kartu pabrėžiama, kad visai nesvarbu, kad direktyva yra tas teisės aktas, kuriuo remiantis atliekama nacionalinės teisės nuostatų teisėtumo kontrolė; svarbiausia, kad direktyva yra teisiškai privalomas teisės aktas, todėl gali būti naudojama kaip nacionalinės teisės nuostatų teisėtumo kontrolės priemonė; taip pat, kaip ir viena nacionalinės teisės nuostata gali būti kitos nacionalinės teisės nuostatų teisėtumo kontrolės priemonė, kai ji, pavyzdžiui, priimta nesilaikant nustatytų nacionalinių procedūrinių reikalavimų⁷⁰⁸. Visgi reiktų korektiškai pažymėti, kad ES teisė negali paveikti nacionalinės teisės nuostatų galiojimo, tai jau pačios nacionalinės teisės sistemos reguliavimo sritis. Tačiau nacionalinės teisės sistema, pripažįstanti ES teisės viršenybės principą, iš esmės pripažįsta ir ES teisės poveikį nacionalinės teisės sistemai, įskaitant galimybę kontroliuoti, esant konkrečioms sąlygoms, ar nacionalinė teisės norma priimta teisėtai. Kitaip sakant viena teisės sistema (nacionalinė) leidžia kitos teisės sistemos (Europos Sąjungos) normoms kontroliuoti nacionalinės teisės normų teisėtumą. Dėl to nacionaliniai teismai, vadovaudamiesi ES teisės viršenybės principu bei paisydami Teisingumo Teismo jurisprudencijos, nacionalinės teisės prieštaravimo procedūriniais reikalavimams atveju privalo netaikyti tokios nacionalinės teisės nuostatų. Analizuotų bylų atveju ES direktyva, nustatanti procedūrinius reikalavimus priimant nacionalines technines taisykles, yra ta kontrolės priemonė. Visgi, kad ir kaip novatoriškai skambėtų išdėstyta argumentacija, tokiai Teisingumo Teismo pozicijai trūksta legitimumo vertinant per klasikinių ES direktyvų veikimo doktrinų prizmę.

Tokios „netaikymo“ taisyklės taikymas gali tapti tikru iššūkiu nacionalinėje teisinėje sistemoje. Geriausiai šios Teisingumo Teismo suformuotos taisyklės problematiką padeda atskleisti praktika. Autorėi nėra žinoma Lietuvos teismų praktika, kurioje būtų taikoma

708 Žr. Lenaerts, Cf. K., Corthaut, T. Of Birds and Hedges: the Role of Primacy in Invoking Norms of EU Law. *European Law Review*. 2006, 31, p. 297–309.

trečios grupės bylų taisyklė, tačiau reikšmingas Lietuvos Respublikos teisėkūros pavyzdį, kuriuo buvo padarytas esminis procedūrinis pažeidimas ir, kuris iliustruoja šios grupės bylos taisyklių taikymo komplikuotumą, sudarantį prielaidas pažeisti teisinio saugumo principą.

2011 m. gruodžio 23 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Alkoholio kontrolės įstatymo 2, 3, 18, 22, 34 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymą⁷⁰⁹ (toliau – Alkoholio kontrolės įstatymo pakeitimo įstatymas). Šiuo Alkoholio kontrolės įstatymo pakeitimo įstatymo 3 straipsnio 5 ir 6 dalimis, 6 straipsnio 2 dalimi Alkoholio kontrolės įstatymo 18 straipsnio 4 dalis papildoma naujais 4 ir 5 punktais, kuriais nuo 2013 m. sausio 1 d. Lietuvos Respublikoje draudžiama parduoti: 1) alų, sidrą, alaus mišinius su nealkoholiniais gėrimais, alkoholinius kokteilius, *išpilstytus į didesnę negu vieno litro tarą*, mažmeninės prekybos vietose; 2) alų, sidrą, alaus mišinius su nealkoholiniais gėrimais, alkoholinius kokteilius, *kurių tūrinė alkoholio koncentracija yra didesnė kaip 7,5 procento*⁷¹⁰. Nors šiuo atveju toks reglamentavimas gali būti analizuojamas kaip ribojimas laisvo prekių judėjimo aspektu ir ribojimo pagrįstumą vertina Europos Komisija, tačiau šio tyrimo kontekste svarbesnis klausimas yra, kad nebuvo įvykdytas notifikavimo Europos Komisijai reikalavimas. Pagal Direktyvą 98/34⁷¹¹, nustatančią informacijos apie techninius standartus ir reglamentus teikimo tvarką, valstybė privalo Europos Komisijai notifikuoti techninių reglamentų⁷¹² projektus⁷¹³. Neįvykdžius šio reikalavimo, šis techninis reglamentas negali būti taikomas. Pagal nusistovėjusią teismo praktiką Direktyvoje 98/34 numatyta preven-

709 *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 165-7859.

710 2011 m. gruodžio 23 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Alkoholio kontrolės įstatymo 2, 3, 18, 22, 34 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymą, įsigaliojusį 2013 m. sausio 1 d. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 165-7859. Pažymėtina, kad atliekant mokslinį tyrimą Seimo narių grupės iniciatyva 2013 m. balandžio 25 d. buvo priimta Alkoholio kontrolės įstatymo 18 straipsnio pakeitimo įstatymo pataisa, kuria siaurinama galiojančiame Alkoholio kontrolės įstatyme įtvirtinto draudimo taikymo sritis (draudimai nebūtų taikomi alkoholiniams gėrimams, išpilstytiems į stiklinę, keraminę, medinę ar metalinę tarą). Vis dėlto laisvo prekių judėjimo kontekste lieka neatsakytas klausimas dėl nustatytų priemonių būtinumo norint apsaugoti visuomenės sveikatą ir ar šio tikslo negalima pasiekti mažiau ribojančiomis priemonėmis. Dar vienas svarbus aspektas – tai tinkamas notifikavimo pareigos Europos Komisijai pagal direktyvą 98/34/EB įvykdymas. Pagrindinis Sveikatos reikalų komitetas 2013 m. balandžio 24 d. posėdyje patvirtina išpareigojimą informuoti Europos Komisiją apie tokią pataisą, o 2013 m. balandžio 25 d. ši pataisa priimama Seimo plenariniame posėdyje. 2013 m. gegužės 21 d. (po priėmimo) atliekama notifikavimo procedūra. Atsižvelgiant į tai, kad valstybė turi pareigą notifikuoti techninio reglamento projektą, o ne priimtą įstatymą, keltinas klausimas dėl pakartotinio notifikavimo pareigos pažeidimo. Teisinis tikrumas atkurtas parengus Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 18 straipsnio pakeitimo įstatymo projektą, kuris buvo notifikuotas Europos Komisijai iki priėmimo (2014 m. gruodžio 15 d. <<http://ec.europa.eu/growth/tools-databases/tris/en/search/?trisaction=search.detail&year=2014&num=628>>) ir priimtas 2015 m. birželio 4 d (TAR, 2015-06-15, Nr. 9296).

711 Atkreiptinas dėmesys, kad Direktyva 98/34 kodifikavo šiame skyriuje jau analizuotą Direktyvą 83/189 (OL L 204, 1998 m. liepos 21 d. p. 37).

712 Pagal ETT praktiką iš Direktyvos 98/34 1 straipsnio 11 punkto matyti, kad sąvoka „techninis reglamentas“ skirstoma į tris kategorijas, tai yra, pirma, „techninę specifikaciją“, kaip tai suprantama pagal minėtos direktyvos 1 straipsnio 3 punktą, antra, „kitą reikalavimą“, kuris apibrėžiamas šios direktyvos 1 straipsnio 4 punkte, ir, trečia, „draudimą gaminių gaminti, įvežti, pardavinėti ar naudoti“, nurodyta tos pačios direktyvos 1 straipsnio 11 punkte (žr. 2005 m. balandžio 21 d. ETT Sprendimo *Lindberg*, C-267/03, Rink. p. 3247, 54 punktą ir 2007 m. lapkričio 8 d. ETT Sprendimo *Schwibbert*, C-20/05, Rink. p. I-9447, 34 punktą).

713 OL L 204, 1998 m. liepos 21 d., p. 37.

cinė priežiūra siekiant apsaugoti laisvą prekių judėjimą, kuris yra vienas iš Europos Sąjungos pagrindų, ir ši priežiūra naudinga tiek, kiek techniniai reglamentai, kuriems taikoma ši direktyva, valstybių narių tarpusavio prekybai prekėmis gali sudaryti kliūčių, kurios gali būti pateisinamos tik tuomet, kai yra būtinos bendrojo intereso tikslu grindžiamiems imperatyviems reikalavimams patenkinti⁷¹⁴.

Analizuojamu atveju Alkoholio kontrolės įstatymo pakeitimo įstatymas, nustatantis draudimą prekiauti tam tikros taros, tam tikro stiprumo alkoholiniais gėrimais, laikytinas nacionaliniu techniniu reglamentu. Jo nuostatos nebuvo iki jo priėmimo notifikuotos Europos Komisijai, taigi padarytas procedūrinis pažeidimas, dėl kurio Alkoholio kontrolės įstatymo pakeitimo įstatymas turi būti netaikomas.

Konkrečiu atveju Europos Komisija atkreipė dėmesį į jau analizuotą Teisingumo Teismo jurisprudenciją byloje *CIA Security* ir pažymėjo, kad esant procedūriniam pažeidimui šios nacionalinės nuostatos netaikytinos prieš privačius subjektus⁷¹⁵. Europos Komisija 2012 m. pabaigoje tik konstatavo, kad analizuojamos nuostatos priskiriamos techniniam reglamentui ir pateikė nuorodą į aktualią Teisingumo Teismo jurisprudenciją (analizuotas *CIA Security ir Unilever*⁷¹⁶ bylas). Nors tiek pagal Teisingumo Teismo jurisprudenciją, tiek pagal Europos Komisijos poziciją Alkoholio kontrolės įstatymo pakeitimo įstatymas neturi būti taikomas privačių subjektų atžvilgiu, tačiau, kaip rodo praktika, mažmeninės prekybos vietos atsakė priimti produkciją, neatitinkančią šio įstatymo reikalavimų, ir gamintojų nuoroda į Teisingumo Teismo jurisprudenciją neveikė kaip teisinis argumentas⁷¹⁷.

Teisingumo Teismo jurisprudencijoje suformuluota pareiga netaikyti nenotifikuoto techninio reglamento yra svarbi taisyklė asmens teisių gynimo aspektu, tačiau tuo pačiu kelianti daug iššūkių praktikoje ir galinti pažeisti teisinio saugumo principą.

Toks procesas, be abejo, įdomus teisine prasme ir vertas analizės baltame popieriaus lape. Tačiau už viso to stovi privatus subjektas, kuriam analizuojamų nuostatų taikymas (esant reikalavimui netaikyti) arba aiškinimasis dėl jų taikymo atneš finansinių nuostolių. Be to, procesų karuselėje bus įsukti susiję privatūs subjektai (mažmeninės prekybos įmonės), nacionaliniai teismai, o gal ir Europos Sąjungos teismai.

Doktrinos samprata Europos Sąjungoje pateikta anksčiau. Detaliau kalbėdama apie konkrečią, o ne abstrakčią situaciją, autorė toliau pateikia argumentus, kaip pagrįsti analizuojamų nacionalinių nuostatų netaikymą Lietuvoje. Analizuojamu atveju mažmeninės prekybos įmonių ir kai kurių gamintojų elgesys akivaizdžiai rodė, kad jie taikė šias nuostatas⁷¹⁸. Kontrargumentas tokiai jų pozicijai yra atsakymas į klausimą, koks yra ES teisės

714 Žr. 1996 m. balandžio 30 d. ETT Sprendimo *CIA Security International*, C-194/94, Rink. p. I-2201, 40 ir 48 punktus; 2005 m. rugsėjo 8 d. ET Sprendimo *Lidl Italia*, C-303/04, Rink. p. I-7865, 22 punkta ir 2011 m. birželio 9 d. ETT Sprendimo *Intercommunale Interrosane irr Fédération de l'industrie et du gaz*, C-361/10, Rink.p. I-5079, 10 punktą.

715 Europos Komisijos raštas Mažų alaus daryklų asociacijai 2012 m. rugsėjo 29 d. ENTR/C/2/LS/fs/D(2012) 1281130.

716 1996 m. balandžio 30 d. ETT Sprendimas *CIA Security*, C-194/94, Rink. p. I-2201; 2000 m. rugsejo 26 d. ETT Sprendimo *Unilever*, C-443/98, Rink. p. I-7535.

717 Žr. Portalo DELFI straipsnis „Prekybininkai „bambalių“ atsikrato išpardavimais“ <<http://verslas.delfi.lt/verslas/prekybininkai-bambaliu-atsikrato-ispardavimais.d?id=60307349>> [2012-12-27].

718 Žr. Portalo DELFI straipsnis „Prekybininkai „bambalių“ atsikrato išpardavimais“ <<http://verslas.delfi.lt/verslas/prekybininkai-bambaliu-atsikrato-ispardavimais.d?id=60307349>> [2012-12-27].

ir nacionalinės teisės santykis. Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“⁷¹⁹ (toliau – Konstitucinis aktas) 2 dalyje nustatyta: „Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus.“

Autorė pritaria I. Jarukaičio pozicijai, kad Konstitucinio akto formuluotę „jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga“ reikia aiškinti plačiai, kaip apimančią ir Teisingumo Teismo praktiką⁷²⁰. Kad ir kaip kritikuojama Teisingumo Teismo „kūryba“ ir jos legitimumas, visgi kol „Sutarčių Šeimininkės“ nenustatė kitaip, Teisingumo Teismo Teismo jurisprudencija, *inter alia* plėtojanti tiesioginio ir netiesioginio veikimo doktrinas, yra sudėtinė ES teisės sistemos dalis⁷²¹, privaloma ir Lietuvai. Tai išplaukia iš ES teisės viršenybės principo. Taigi *expressis verbis* yra nustatyta kolizijos taisyklė, įtvirtinanti Europos Sąjungos teisės aktų taikymo pirmenybę tais atvejais, kai Europos Sąjungos teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytu Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose (nesvarbu, kokia jų teisinė galia), išskyrus pačią Konstituciją.⁷²²

Apie Teisingumo Teismo jurisprudencijos vietą ir svarbą Konstitucinis Teismas išdėstė vėlesniame – 2006 m. gruodžio 21 d. nutarime, kuriame remiasi Teisingumo Teismo jurisprudencija, sugretindamas jos, kaip teisės aiškinimo šaltinio, vaidmenį su Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija⁷²³. Šie Konstitucinio Teismo nutarimų pavyzdžiai parodo pozityvų Konstitucinio Teismo požiūrį į ES teisę. Tokio požiūrio turėtų laikytis ir kiti Lietuvos teismai⁷²⁴, institucijos ir privatus subjektai. Iškilus klausimui dėl nenotifikuoto nacionalinio techninio reglamento taikymo, vadovaujantis ES teisės viršenybės principu ir Teisingumo Teismo jurisprudencijoje (*CIA Security, Unilever*) suformuluotomis taisyklėmis, tokia nacionalinės teisės norma turi būti netaikoma.

Apibendrinimas. Esminis klausimas išlieka tas pats, ar direktyva gali veikti tiesiogiai privataus subjekto atžvilgiu. Teisingumo Teismas analizuotose bylose *expressis verbis* neigė, kad direktyva gali veikti tiesiogiai horizontaliai. Tačiau analizuojant situacijas, kai privatus subjektas ginčija valstybės institucijos suteiktą leidimą kitam privačiam subjektui vykdyti veiklą be poveikio aplinkai vertinimo, galima teigti, kad susiklosto klasikinė situacija, kurioje sprendžiamas direktyvos tiesioginio vertikalios veikimo klausimas. Šiuo atveju yra svarbūs ES viršenybės ir „estoppelio“ principai. Tačiau tai, kad teismui panaikinus

719 *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 111-4123.

720 Jarukaitis, I. *Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: konstituciniai narystės pagrindai*. Vilnius: Justitia, 2011, p. 501.

721 Pvz., ABTĮ 4 str. 3 d. nustatyta, kad teismas, taikdamas Europos Sąjungos teisės normas, taip pat vadovaujasi Europos Sąjungos teisminių institucijų sprendimais.

722 Žr. 2006 m. kovo 14 d. LRKT nutarimą Dėl nuosavybės teisių ribojimo ypač vertingose vietovėse ir miško žemėje (*Valstybės žinios*. 2006, Nr. 30-1050).

723 Nutarime Konstitucinis Teismas nurodė: Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra svarbi ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui. Tai pasakytina ir apie Europos Bendrijų Teisingumo Teismo ir Europos Bendrijų Pirmosios instancijos teismo jurisprudenciją (*Valstybės žinios*. 2006, Nr. 151-5430).

724 Autorės žiniomis, trečios grupės bylų taisyklė dar nebuvo pritaikyta Lietuvos teismų praktikoje.

tokį leidimą yra paveikiamas trečiasis asmuo, t. y. privatus subjektas, kuris turėjo pagrįstą teisėtą lūkestį, kad valstybės institucija veiks teisėtai ir laikysis galiojančių teisės normų, leidžia kelti klausimą apie direktyvos veikimą / poveikį šio subjekto atžvilgiu. Taigi, nors klasikine direktyvų tiesioginio veikimo prasme direktyva negalima remtis prieš kitą privatų subjektą, bet akivaizdu, kad direktyvos poveikis yra toks, kad gali neigiamai paveikti šį subjektą ir pažeisti jo teisinį saugumą. Tačiau *Salzburger Flughafen*⁷²⁵ bylos atveju privačiam subjektui skirtas įpareigojimas atsakyti už pasekmes dėl netinkamo direktyvoje valstybei narei nustatytų pareigų įgyvendinimo leidžia daryti išvadą dėl teisinio saugumo principo pažeidžiamumo dėl to, kad, pirma, privatus subjektas žino, kad už direktyvų tinkamą įgyvendinimą yra atsakinga valstybė narė ir, antra, kad subjektas turi pagrįstą teisėtą lūkestį, jog neįgyvendinta direktyva nesukurs jam įsipareigojimo (numatomumo aspektas). Dėl to vis dar lieka atviras teisinio apibrėžtumo klausimas, ką daryti privačiam subjektui, siekiančiam suvokti savo teisių ir pareigų apimtį. Ar tai reiškia, kad privatus subjektas veikdamas ES valstybėje narėje turi vadovautis ne tik galiojančia tiesiogiai taikoma teise, tačiau išmanyti ir specifinį, Teisingumo Teismo praktikoje leistiną direktyvos „trišalį veikimą“ (angl. *triangular effect*). Kitaip sakant, būti teisiškai išspręs, kad galėtų įvertinti ES direktyvos turinį, žinoti perkėlimo į nacionalinę teisę terminą, valstybės narės įsipareigojimų apimtį, kad prašydamas valstybės institucijos leidimo užsiimti veikla galėtų vertinti jos veiksmų teisėtumą. Kadangi Teisingumo Teismas aiškiai nepagrindžia naujai formuluojamos pareigos privačiam subjektui, tai autorė daro prielaidą, kad toks teismo sprendimas gali būti siejamas su viešu interesu, t. y. siekiu apsaugoti aplinką nuo neigiamo poveikio.

Apibendrinant antrajai grupei priskirtas bylas galima pasakyti, kad analizuotose bylose Teisingumo Teismas, paaiškindamas direktyvos turinį, konstatuoja pareigą nacionaliniam teismui netaikyti prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos. Tačiau argumentacijos ištakos nėra vienodos: iš esmės sutampa bylose *Pafitis*, *Bernaldez*, *Bellone*, tačiau *Centrosteeel* remiamasi *Marleasing* taisykle griauinant visą tokio pobūdžio bylų teisinio argumentavimo pateisinimą ir leidžia kalbėti apie teisinio saugumo principo pažeidžiamumą. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad tik nacionalinis teismas gali nustatyti, ar konkrečiu atveju galimas harmoningas aiškinimas, būtent jis, nustatęs, kad teisės aiškinimas lems *contra legem* rezultata, turi motyvuotai jo atsisakyti. Šiai grupei priskirtų bylų argumentacijai trūksta teisinio apibrėžtumo. Atsižvelgiant į tai, kad procesai vyko tarp privačių subjektų, formuluojama teisinė taisyklė turi būti aiški ir tikslė, kad nepažeistų asmenų teisinio saugumo. Jei nacionalinis teismas įpareigojamas netaikyti prieštaraujančios teisės normos, tai Teisingumo Teismas turi aiškiai nurodyti, kokiomis sąlygomis ši pareiga taikytina.

Apibendrinant trečiajai grupei priskirtus sprendimus, esminė šiuose sprendimuose suformuluota taisyklė – tai pareiga nacionaliniam teismui netaikyti nacionalinės teisės nuostatos, kuri yra techninis reglamentas, jeigu buvo pažeisti direktyvoje nustatyti procedūriniai reikalavimai, keliami tokių taisyklių priėmimui. Tokį nukrypimą nuo savo nustovėjusios praktikos Teisingumo Teismas pagrindė tuo, kad Direktyvoje 83/189 visiškai nėra nustatomas materialus teisės normos turinys, kuriuo remdamasis nacionalinis teismas turi išspręsti savo nagrinėjamą bylą. Ji nesukuria asmenims nei teisių, nei pareigų. Tačiau šios jurisprudencijos ypatumas tas, kad tokia Teisingumo Teismo išvada – taisy-

725 2013 m. kovo 21 d. ETT Sprendimas *Salzburger Flughafen* prieš *Umweltsenat*, C-244/12, ECLI:EU:C:2013:203.

klė sukelia teisinės pasekmės privačių subjektų tarpusavio teisiniams santykiams. Dėl to gali būti pažeistas asmenų teisinis saugumas. Asmenims gali būti sudėtinga nustatyti, ar konkreti nacionalinės teisės norma yra techninis reglamentas, ar tinkamai atlikta notifikavimo pareiga. Be to, procedūrinio pažeidimo pasekmės yra suformuluotos tik Teisingumo Teismo jurisprudencijoje, kuri paskelbta ne visomis oficialiomis ES kalbomis, todėl pažeidžiamas teisinio saugumo principo reikalavimas asmens teisės ir pareigas nustatyti suprantama kalba.

Toks ES teisės veikimas sukelia pasekmes ir nacionalinėje teisės sistemoje – nacionalinė teisės norma, priimta pažeidžiant direktyvoje nustatytus reikalavimus, yra netaikytina, nors ir galioja. Žvelgiant iš ES perspektyvos toks ES teisės veikimas gali būti suprantamas kaip nacionalinės teisės tėsėtumo kontrolė. Analizuotų bylų atveju ES direktyva, nustatanti procedūrinius reikalavimus priimant nacionalines technines taisykles, yra ta kontrolės priemonė. Visgi šiai Teisingumo Teismo pozicijai trūksta legitimumo vertinant per klasikinių ES direktyvų veikimo doktrinų prizmę.

Lietuvos Respublikos institucijos, įskaitant teismus, turėtų netaikyti nacionalinės teisės nuostatų, priimtų pažeidžiant direktyvoje nustatytus procedūrinius reikalavimus. Nacionalinio teismo argumentacijoje pagrįsta būtų remtis Teisingumo Teismo suformuluota taisykle, pagal kurią pareigos notifikuoti techninio reglamento projektą pažeidimas yra procedūrinis pažeidimas, dėl kurio tokios nacionalinės teisės nuostatos negali būti taikomos. Autorės nuomone, tokia argumentacija būtų pakankama siekiant pagrįsti galiojančio nacionalinio teisės akto netaikymą.

Apibendrintai pasakytina, kad ieškant pateisinimo tokiai Teisingumo Teismo praktikai (antroji ir trečioji bylų grupės) pagrindine ašimi tampa „netaikymo“ veikimas. Net ir esant prieštaravimui ES direktyvai turi būti remiamasi jau analizuotu „netaikymo“ veikimu (angl. *exclusionary effect*), nepriklausomai nuo to, ar ginče dalyvauja privatūs, ar vieši subjektai. Tačiau reikia pasakyti, kad ši pareiga taip pat nėra absoliuti, nes reikia atsižvelgti į direktyvos kaip teisės akto pobūdį, teisinio saugumo principą, iš kurių išplaukia draudimas sukurti privačiam subjektui įsipareigojimus⁷²⁶. Be to, Teisingumo Teismo jurisprudencijoje, nepaneigiant klasikinės *Marshall / Facini Dori* taisyklės, lieka galioti direktyvų horizontalaus tiesioginio veikimo draudimas. Autorės nuomone, direktyvai prieštaraujančios nacionalinės teisės netaikymas horizontaliame santykiyje yra galimas remiantis dviem argumentais: ES teisės viršenybės principu⁷²⁷ ir pripažįstant tokį direktyvos veikimą kaip *sui generis*, t. y. netapatinant jo nei su tiesioginiu, nei su netiesioginiu

726 Blutman, L. Preclusive Effect of Directives: An Explanatory Framework for the Post-Lisbon Era. *Miskolc Journal of International Law*. 2009, 6 (2), p. 66.

727 Žr. 1999 m. gruodžio 16 d. generalinio advokato Saggio išvados byloje *Océano Grupo Editorial*, C-240/98 iki C-244/98, Rink. p. I-4941, 38, 39 punktus; 2000 m. sausio 11 d. generalinio advokato Léger išvados byloje *Linster*, C-287/98, Rink. p. I.-6917, 57–67 punktus; Figueroa Regueiro, P. V. Invocability of Substitution and Invocability of Exclusion: Bringing Legal Realism to the Current Developments of the Case Law of “Horizontal” Direct Effect of Directives. *Jean Monnet Working Paper*. 2002, 7; Lenaerts, Cf. K.; Corthaut, T. Of Birds and Hedges: the Role of Primacy in Invoking Norms of EU Law. *European Law Review*. 2006, 31, p. 302–309. Kiti autoriai laikosi pozicijos, kad pareiga netaikyti ES prieštaraujančios teisės normos reiškia tos ES normos tiesioginį veikimą: Lenz, M., Sif Tynes, D., Young, L. Horizontal what? Back to Basis. *European Law Review*. 2000, 25, p. 516; Lackhoff, K. Nyssens, H. Direct Effects of Directives in Triangular Situations. *European Law Review*. 1998, 23 (5), p. 399.

veikimu. Kaip vaizdžiai perfrazavus K. Lenaerts, galima pasakyti, kad privatus subjektas gali remtis direktyva kaip skydu, siekdamas, kad būtų netaikoma jai prieštaraujanti nacionalinės teisės nuostata⁷²⁸.

Visgi autorė, vertindama teisinio saugumo principo pažeidimo galimybę, laikosi skeptiškos pozicijos Teismo „neribotos kūrybinės“ veiklos atžvilgiu. Teismo veikla, įskaitant teisinių doktrinų kūrimą, turi būti grįsta „rule of law“. Bet kokio ribojimo asmeniui sukūrimas turi būti pagrįstas. Ir Europos Sąjungos atveju institucijos ir valstybės narės gali veikti ES lygyje tik esant išreikštam Sutarties pagrindui (priimtumo aspektas). Teisingumo Teismas, puikiai suprasdamas teisinio pagrįstumo poreikį, argumentacijoje remiasi ES teisės principais, Sutarties nuostatomis. Tačiau kartais toks Teismo pagrindimas atrodo grįstas tik glaudesnės Europos Sąjungos integracijos idėja, kitaip sakant, politika.

Kad ir kaip kritiškai vertintume tokius „drąsius“ Teisingumo Teismo ėjimus, be analizuotų sprendimų ES teisės sistema būtų panaši į bet kokios kitos tarptautinės organizacijos, atsieta nuo integralumo galios⁷²⁹.

728 Lenaerts, K., Arts, D. *Procedural Law of the European Union*. London: Sweet & Maxwell, 1999, p. 82. Pavyzdžiui, *Centrosteeel* ir *Bellone* bylų atveju direktyva veiks kaip skydas, kuriuo privatus subjektas galės gintis prieš kitą privatą subjektą siekdamas, kad nebūtų taikoma prieštaraujanti nacionalinės teisės nuostata, reikalaujanti prekybos agentams registruotis specialiaame registre.

729 Tridimas, T. Horizontal Effect of Directives: a Missed Opportunity? *European Law Review*. 1994, 6, p. 632.

V. EUROPOS SĄJUNGOS DIREKTYVŲ VEIKIMO PROCESINIAI REIKALAVIMAI NACIONALINEI TEISEI

Nacionaliniams teismams, kaip ES teismams, suteiktas reikšmingas vaidmuo užtikrinant ES teisės veiksmingumą. Tokį statusą jiems suteikė pats ES Teisingumo Teismas, vadovaudamasis ES teise⁷³⁰. Šis vaidmuo jiems didėjo palaipsniui, Teisingumo Teismui formuluojant vis naujas doktrinas: ES teisės tiesioginio, netiesioginio veikimo, viršenybės, atsakomybės ir plėtojant jas. Teisingumo Teismas plėtodamas savo jurisprudenciją nacionalinius teismus padarė savo sąjungininkais, pajungdamas juos į savo sukurtų taisyklių vykdymą. Nacionaliniai teisėjai vaidina fundamentalų vaidmenį teisės sistemų sąveikoje, užtikrindami nacionalinės teisės taikymą ir Europos Sąjungos teisės integraciją bei veiksmingą veikimą.

Nors kiekvienos valstybės nacionaliniai teismai veikia tos teisinės sistemos aplinkoje ir teisinėje tradicijoje, šio skyriaus tikslas nėra surasti skirtumus tarp šių teismų, bet nustatyti ir įvertinti jų vaidmenį ir iš ES teisės kylančias pareigas taikant direktyvų veikimo taisykles.

Bendra nacionaliniams teismams tenkanti pareiga – užtikrinti ES teisės veiksmingumą ir asmens teisių, kylančių iš ES teisės, efektyvią apsaugą, suderintą su Teisingumo Teismo jurisprudencija. Nors formalusis teisminės valdžios vykdymo pagrindas įtvirtintas nacionalinės teisės sistemoje, jų kaip Europos Sąjungos teismų veikimo plotai slypi pačioje ES teisėje.

Bendriausia nacionaliniams teismams priskirta pareiga yra lojalus bendradarbiavimo reikalavimas. Šiuo pagrindu Teisingumo Teismas paprastai remiasi siekdamas pagrįsti ir nacionalinių teismų pareigą užtikrinti ES teisės veiksmingumą⁷³¹. Iš šio principo kildinamos nacionaliniam teismui priskiriamos užduotys⁷³². Nacionalinių teismų, kaip ES teismų,

730 Žr. 2011 m. kovo 8 d. ETT (plenarynė sesija) nuomonės, 1/09, Rink. p. I-1137, 69 punktą; 1981 m. gruodžio 16 d. ETT Sprendimo *Foglia*, 244/80, Rink. p. 3045, 16 punktą ir 1995 m. birželio 15 d. ETT Sprendimo *Zabala Erasun ir kt.*, C-422/93–C-424/93, Rink. p. I-1567, 15 punktą. Nacionalinis teismas laikomas „*juge de droit commun*“ (angl. *ordinary court*) ES teisinėje sistemoje (Lenaerts, K. *The Rule of Law and the Coherence of the Judicial System of the European Union. Common Market Law Review*. 2007, 44 (6), p. 1625–1659).

731 Lojalus bendradarbiavimo pareigos svarbą nuolat pabrėžia Teisingumo Teismas. Valstybės narės pirmiausia pagal lojalus bendradarbiavimo principą savo atitinkamose teritorijose turi užtikrinti Sąjungos teisės taikymą ir jos laikymąsi (žr. 1998 m. liepos 16 d. ETT Sprendimo *Oelmühle ir Schmidt Söhne*, C-298/96, Rink. p. I-4767, 23 punktą). Nacionaliniai teismai ir Teisingumo Teismas turi garantuoti visišką ES teisės taikymą visose valstybėse narėse bei iš šios teisės jos subjektams kylančių teisių teismine apsaugą (2007 m. kovo 13 d. ETT Sprendimo *Unibet*, C-432/05, Rink. p. I-2271, 38 punktą ir jame nurodytą teismų praktiką). Tai bendradarbiavimo tarp nacionalinių ir ES teismų principas, iš kurio nacionaliniams teismams kildinamos pareigos, susijusios su ES teisės įgyvendinimu (Tridimas, T. *The General Principles of EU Law*. Oxford University Press, 2006, p. 421).

732 Temple Lang, J. *The Duties of Cooperation of National Courts under European Union Law – Principles and Unresolved Issues: Euro Evening Lecture 2011. Lincoln's Inn Lectures on European Law and Human Rights*. 2012, p. 37.

svarbą patvirtina ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas⁷³³.

Geriausiai nacionalinio teismo, kaip Europos Sąjungos teismo, vaidmenį atspindi jam suteikto ES mandato⁷³⁴ apimtis, kuri išreiškta pareigų nacionaliniam teismui pavidalu. Čia galima išskirti nacionalinio teismo, kaip Sąjungos teismo, pareigas, susijusias su direktyvų veiksmingumo užtikrinimu:

- pareiga užtikrinti direktyvų veiksmingumą ir taikyti direktyvos nuostatas, atitinkančias tiesioginio veikimo sąlygas;
- pareiga neleisti nacionalinėms institucijoms remtis nacionaline teise, kuri neatitinka direktyvos, kurią reikėjo įgyvendinti, nuostatų;
- pareiga aiškinti ir taikyti nacionalinę teisę, kaip įmanoma labiau suderintai su ES direktyva, kad atitiktų jos keliamus reikalavimus;
- pareiga užtikrinti, kad žalos atlyginimas už valstybės narės padarytą ES teisės pažeidimą (ES direktyvos neįgyvendinimą) būtų adekvatus;
- pareiga taikyti ES teisę tokiomis pačiomis sąlygomis, kaip esant panašaus pobūdžio ir reikšmės nacionalinės teisės pažeidimui;
- pareiga užtikrinti privatiems subjektams teisinę apsaugą, išvedamą iš ES direktyvų tiesioginio veikimo;
- pareiga užtikrinti laikinųjų apsaugos priemonių taikymą tam, kad apsaugotų subjektų teises, kurias garantuoja ES direktyvos;
- pareiga iškelti savo iniciatyva ES teise grįstą teisinį pagrindą;
- pareiga užpildyti procesines spragas tam, kad būtų apsaugotos ES teisėje įtvirtintos asmens teisės⁷³⁵.

Šios dalies tikslas yra atskleisti valstybės narės teismo proceso autonomiją ir jos ribas tam, kad galima būtų įvertinti Lietuvos teismų procesinę diskreciją taikant direktyvų veikimo taisykles ir nacionalines procesines galimybes užtikrinti direktyvų veiksmingumą. Detaliau tiriami ES direktyvų veikimui svarbūs teisiniai aspektai: laikinųjų apsaugos priemonių taikymas ir ES teise grįsto teisinio pagrindo nagrinėjimas *ex officio* nacionaliniame teisme. Analizuojami ES direktyvų veikimo teisiniai pagrindai Lietuvoje.

5.1. Valstybės narės teismo proceso autonomija ir jos ribos

Nacionalinis teismas, vykdydamas teisingumą, privalo vadovautis ES teisės viršenybės ir tiesioginio veikimo principais. Siekiant efektyvios iš ES direktyvų kylančių teisių gyny-

733 „Valstybių narių nacionaliniai teismai – Europos Sąjungos teismai, kartu su Teisingumo Teismu sudarantys Europos Sąjungos teismų sistemą, užtikrina Europos Sąjungos teisės veiksmingumą, jos taikymo vienodumą bei privačių asmenų subjektinių teisių, kylančių iš Europos Sąjungos teisės, apsaugą. Tokia nacionalinių teismų pareiga *inter alia* pagrįsta lojalus bendradarbiavimo principu (Europos Sąjungos Sutarties 4 straipsnio 3 dalis). Pagal Teisingumo Teismo praktiką nacionaliniai teismai turi pareigą užtikrinti Europos Sąjungos teisės veiksmingumą ir vienodumą visoje jos teritorijoje, nepriklausomai nuo valdžios institucijų pareigų įgyvendinti Europos Sąjungos teisės įgyvendinimą nacionalinės teisės sistemoje tinkamo vykdymo“ (2013 m. rugpjūčio 1 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-415/2013).

734 M. Claes, kalbėdama apie nacionalinio teismo kaip ES teismo vaidmenį, vartoja ES mandato sąvoką. Claes, M. *The National Courts' Mandate in the European Constitution*. Oxford: Hart Publishing, 2006.

735 Temple Lang, J. The Duties of Cooperation of National Courts under European Union Law – Principles and Unresolved Issues: Euro Evening Lecture 2011. *Lincoln's Inn Lectures on European Law and Human Rights*. 2012, p. 41.

bos yra aktualu, kur baigiasi ES teisė ir prasideda nacionalinė teisė. ES teisės viršenybės principas nėra vienareikšmė kolizijos sprendimo taisyklė. ES direktyvų veikimas nacionaliniuose teismuose priklauso ir nuo nacionalinių procesinių taisyklių⁷³⁶. Siekiant efektyvios ES teise garantuojamų asmens teisių gynybos nacionalinėje erdvėje turi būti aišku, kaip procesiškai šias teises asmuo gali ginti valstybėje narėje. Tai jau nacionalinės teisės reikalas. Teisingumo Teismas tai vadina valstybių narių proceso autonomijos principu. Teisingumo Teismo išplėtotas *valstybių narių proceso autonomijos principas*⁷³⁷ kildinamas iš institucinio autonomijos principo, pagal kurį kiekviena valstybė narė pati sprendžia, kuri institucija ir pagal kokias procedūras bus atsakinga už efektyvų, iš ES teisės kylančių įsipareigojimų, įskaitant direktyvas, vykdymą⁷³⁸. Teisės doktrinoje ši autonomija laikoma fundamentalia valstybių narių teise, kuria išreiškiama pagarba valstybių narių konstitucinei autonomijai⁷³⁹. Siekiant efektyvios ES teise garantuojamų asmens teisių gynybos valstybėje narėje, turi būti aišku, kur ir kaip šias teises asmuo gali ginti. Valstybės narės turi užtikrinti veiksmingą tokių teisių teisminę gynybą, kuri laikoma bendroju ES teisės principu, kildinamu iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų⁷⁴⁰. Tai konstitucinis principas, priskiriamas ES pirminei teisei, viršesnis už nacionalinio proceso autonomijos principą⁷⁴¹.

Lisabonos sutarčių revizija buvo kodifikuota Teisingumo Teismo jurisprudencija. ESS 19 straipsnyje įtvirtinta: „valstybės narės numato teisių gynimo priemones, būtinas užtikrinant veiksmingą teisminę apsaugą Sąjungos teisei priklausančiose srityse.“⁷⁴² Ši nuostata apima valstybių narių pareigą *inter alia* turėti veiksmingą nacionalinį procesą tam, kad būtų užtikrinta iš ES direktyvos kylančių teisių apsauga⁷⁴³.

Veiksmingos teisminės gynybos principas įtvirtintas ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos⁷⁴⁴ 6 ir 13 straipsniuose bei Europos Sąjungos pagrindinių

736 Prechal, S.; Widdershoven, R.J.G.M. Effectiveness or Effective Judicial Protection: A Poorly Articulated Relationship (ed. T. Baumé et al.) *Today's Multi-layered Legal Order: Current Issues and Perspectives*. Zutphen: Paris 2011, p. 283.

737 Pirmą kartą apie proceso autonomijos reikšmę ETT prabilo 1976 m. gruodžio 16 d. sprendimuose *Rewe*, C-33/76, Rink. p. 1989 ir *Comet*, 45/76, Rink. p. 2043; 2006 m. liepos 4 d. ETT Sprendimo *Adeneler ir kt.*, C-212/04, Rink. p. I-6057, 95 punkte; 2006 m. rugsėjo 7 d. ETT Sprendimo *Marrosu ir Sardino*, C-53/04, Rink. p. I-7213, 52 punkte bei 2006 m. rugsėjo 7 d. ETT Sprendimo *Vassallo*, C-180/04, Rink. p. I-7251, 37 punkte.

738 Apie nacionalinio proceso autonomijos principą plačiau žr. Claes, M. *The National Courts' Mandate in the European Constitution*. Oxford: Hart Publishing, 2006, p. 120–148.

739 Mouton, J. D. Vers la reconnaissance de droit fondamentaux aux etats dans le systeme communautaire? *Les dynamiques du droit européen en début de siècle; études en l'honneur de Jean-Claude Gautron*. Pedone, 2004, p. 463.

740 Žr. 1986 m. gegužės 15 d. ETT Sprendimo *Johnston*, 222/84, Rink. p. 1651, 18–19 punktus; 2002 m. liepos 25 d. ETT Sprendimo *Unión de Pequeños Agricultores prieš Tarybą*, C-50/00 P, Rink. p. I-6677, 39 punktą ir 2007 m. kovo 13 d. ETT Sprendimo *Unibet*, C-432/05, Rink. p. I-2271, 37 punktą.

741 Žr. Arnulf, A. The Principle of Effective Judicial Protection in EU Law: An Unruly Horse? *European Law Review*. 2011, 36, p. 68.

742 ESS (OL C 326, 2012 m. spalio 26 d., p. 13).

743 Adinolfi, A. The “Procedural Autonomy” of Member States and the Constraints Stemming from the ECJ's Case Law: is Judicial Activism still Necessary? (ed. Micklitz, H. W.; de Witte, B.) *The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States*. Intersentia, 2012, p. 283.

744 Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987; 2011, Nr. 156-7390.

teisių chartijos⁷⁴⁵ 47 straipsnyje. Kaip bus užtikrinama veiksminga teisminė gynyba – sprendžia valstybės narės, kurios „numato teisių gynimo priemones, būtinas užtikrinant veiksmingą teisminę apsaugą Sąjungos teisei priklausančiose srityse“⁷⁴⁶. Nors pagrindinis vaidmuo tenka teisėkūros subjektui, tačiau dėl ES teisės vystymosi (ypač Teisingumo Teismo pagalba) dinamiškumo svarbus vaidmuo tenka nacionaliniams teismams. Nors jie buvo įkurti taikyti ir aiškinti nacionalinę teisę, keičiantis visuomeniniams santykiams jų kompetencijos ribos išsiplėtė. Vadovaudamiesi lojalaus bendradarbiavimo principu, įtvirtintu ESS 4 straipsnio 3 dalyje, valstybės narės teismai turi pozityvią (aktyvią) pareigą imtis bet kurių reikiamų bendrų ar specialių priemonių siekiant užtikrinti iš Sutarčių ar Sąjungos institucijų teisės aktų kylančių pareigų vykdymą; be to, teismai turi ir negatyvią (pasyvią) pareigą nesiimti jokių priemonių, kurios gali trukdyti siekti Sutartimis ir teisės aktais įtvirtintų ES tikslų⁷⁴⁷.

Iš vienos pusės, valstybėms narėms palikta teisė teismo proceso taisykles, būtinas veiksmingai teisių, kylančių iš ES teisės, apsaugai reglamentuoti nacionaliniuose įstatymuose. Iš kitos pusės, Teisingumo Teismo jurisprudencija nubrėžia valstybių narių proceso autonomijos ribas, kurios apriboja valstybių narių veikimo laisvę. ES pirminė teisė nereikalauja, kad valstybėse narėse būtų sukurtos naujos teisinės gynybos priemonės, kurios būtų skirtos užtikrinti ES teisės laikymąsi ir kurių neįtvirtina nacionalinė teisė⁷⁴⁸. Tokia Teisingumo Teismo argumentacija tarsi nubrėžia plačias valstybės narės proceso autonomijos ribas. Tačiau kitose Teisingumo Teismo sprendimuose, pavyzdžiui, turėti kompetentingus teismus ir nacionalines proceso taisykles, suteikiančias teisę pareikšti ieškinius, skirtus užtikrinti iš ES teisės kylančių asmens teisių apsaugą⁷⁴⁹, turėti teisinę galimybę nacionaliniame teisme taikyti laikinąsias apsaugos priemones⁷⁵⁰, savo iniciatyva iškelti ES teise grįstą teisinį pagrindą⁷⁵¹. Tai leidžia teigti, kad valstybė narė yra atsakinga už efektyvų nacionalinį procesą, kuriame sprendžiamas klausimas patenka į ES teisės reguliavimo sritį.

Mokslinėje doktrinoje kalbant apie valstybių proceso autonomiją skiriamos šios pozicijos. M. Dougan Teisingumo Teismo praktiką skirsto į laikotarpius: aštuntame dešimtmetyje buvo laikomasi nuosaikios pozicijos nacionalinių proceso priemonių atžvilgiu,

745 Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, paskelbta 2000 m. gruodžio 7 d. Nicoje, privaloma galia suteikta Lisabonos sutartimi (OL C 306, 2007 m. gruodžio 17 d.; OL C 326, 2012 m. spalio 26 d., p. 13, p. 391).

746 ESS 19 straipsnis (OL C 326, 2012 m. spalio 26 d., p. 13).

747 ESS (OL C 326, 2012 m. spalio 26 d., p. 13).

748 Žr. 1968 m. gruodžio 19 d. ETT Sprendimą *Salgoil*, 13/68, Rink. p. 680; 1976 m. gruodžio 16 d. ETT Sprendimą *Rewe*, C-33/76, Rink. p. 1989, 5 punktą; 1985 m. liepos 9 d. ETT Sprendimo *Bozzetti*, C-179/84, Rink. p. 2301, 17 punktą; 1995 m. gruodžio 14 d. ETT Sprendimo *Peterbroeck*, C-312/93, Rink. p. I-4599, 12 punktą; 2001 m. rugsėjo 20 d. ETT Sprendimo *Courage ir Crehan*, C-453/99, Rink. p. I-6297, 29 punktą; 2003 m. rugsėjo 30 d. ETT Sprendimo *Köbler*, C-224/01, Rink. p. I-10239, 46 punktą; 2007 m. birželio 7 d. ETT Sprendimo *Van der Weerd ir kt.*, C-222/05, Rink. p. I-4233, 28 punktą.

749 Šiuo klausimu žr. 1981 m. liepos 7 d. ETT Sprendimo *Rewe prieš Hauptzollamt Kiel*, 158/80, Rink. p. 1805, 44 punktą.

750 1990 m. birželio 19 d. ETT Sprendimas *Factortame*, C-213/89, Rink. p. I-2433; 1991 m. vasario 21 d. ETT Sprendimas *Zuckerfabrik*, C-143/88 ir C-92/89, Rink. p. I-415; 2007 m. kovo 13 d. ETT Sprendimas *Unibet*, C-432/05, Rink. p. I-2271.

751 Žr. 2002 m. lapkričio 21 d. ETT Sprendimo *Cofidis*, C-473/00, Rink. p. I-10875, 33 punktą; 2006 m. spalio 26 d. ETT Sprendimo *Mostaza Claro*, C-168/05, Rink. p. I-10421, 29 punktą.

paskutiniame XX a. dešimtmetyje Teisingumo Teismo praktika buvo kategoriškesnė, naujame amžiuje daugiau dėmesio skiriama derinimo aspektams⁷⁵². Dėl kintančios ir nevienodos praktikos sudėtinga daryti apibendrinimus, todėl vieni laikosi nuomonės, kad Teisingumo Teismas eina per toli, grįsdamas savo argumentaciją lojaliu bendradarbiavimu⁷⁵³, kitų nuomone, turi būti skiriama daugiau dėmesio nacionalinio proceso normų harmonizavimui⁷⁵⁴. Keltinas klausimas, ar apskritai teisinga vartoti terminą „proceso autonomija“. „Autonomija“ reiškia galėjamą veikti ir priimti sprendimus nekontroliuojamai⁷⁵⁵. Pagal šią sampratą valstybės narės teismas turėtų galėti veikti neatsižvelgdamas į Teisingumo Teismo praktiką. Tačiau, kaip rodo disertacijoje analizuojama Teisingumo Teismo praktika, taip nėra. Dėl to toliau tyrime analizuojama, kaip ribojama valstybių narių proceso autonomija ir ieškoma tinkamesnės sąvokos.

Proceso autonomijos principas yra ribojamas dvių sąlygų, t. y. lygiavertiškumo ir veiksmingumo tam, kad būtų užtikrintas minimalus teisminės apsaugos valstybėse narėse lygis. Siekiant aiškumo, toliau analizuojama lygiavertiškumo ir veiksmingumo principų reikšmė nacionalinio teismo procese bei kiti reikalavimai, keliami nacionaliniam procesui.

5.1.1. Lygiavertiškumo ir veiksmingumo principų reikšmė nacionalinio teismo procese

Teisingumo Teismas pabrėžė, kad asmens teisė kreiptis į teismą iš esmės kyla iš nacionalinės teisės, tačiau ES teisė reikalauja, kad nacionalinės teisės aktai nepažeistų teisės į veiksmingą teisminę gynybą⁷⁵⁶. Atsižvelgiant į tai valstybės narės turi pareigą turėti teisių gynimo priemonių ir procedūrų sistemą, leidžiančią užtikrinti šios teisės laikymąsi⁷⁵⁷. Tokios priemonės ir procedūros turi atitikti ES teisėje įtvirtintus lygiavertiškumo⁷⁵⁸ ir veiksmingumo principus⁷⁵⁹. Nors šie principai yra atskiri, tačiau kumuliatyvūs. Iš Teisingumo Teismo praktikos matyti, kad iš lygiavertiškumo ir veiksmingumo principų kylan-

752 Dougan, M. *National Remedies before the Court of Justice. Issues of Harmonisation and Differentiation*. Oxford: Hart Publishing, 2004, p. 229–333.

753 Biondi, A. The European Court of Justice and Certain National Procedural Limitations: Not such a tough Relationship. *Common Market Law Review*. 1999, 36, p. 1271–1287.

754 Van Gerven, W. Of Rights, Remedies and Procedures. *Common Market Law Review*. 2000, 37, p. 502–536.

755 *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Oxford: Oxford University Press. 2005, p. 85.

756 Žr., pavyzdžiui, 1991 m. liepos 11 d. ETT Sprendimo *Verholen ir kt.*, C-87/90–C-89/90, Rink. p. I-3757, 24 punktą ir 2003 m. rugsėjo 11 d. ETT Sprendimo *Safalero*, C-13/01, Rink. p. I-8679, 50 punktą.

757 Žr. 2002 m. liepos 25 d. ETT Sprendimo *Unión de Pequeños Agricultores prieš Tarybą*, C-50/00 P, Rink. p. I-6677, 41 punktą.

758 Lygiavertiškumo principas yra bendro lygybės ir nediskriminavimo principo, reikalaujančio, kad panašios situacijos nebūtų vertinamos nevienodai, o skirtingos situacijos – vienodai, jei toks vertinimas negali būti objektyviai pagrįstas, išraiška. Dėl vienodo požiūrio principo žiūrėti nusistovėjusią Teisingumo Teismo praktiką, ypač 2006 m. rugsėjo 12 d. ETT Sprendimo *Eman ir Sevinger*, C-300/04, Rink. p. I-8055, 57 punktą ir 2007 m. rugsėjo 11 d. ETT Sprendimo *Lindorfer prieš Tarybą*, C-227/04 P, Rink. p. I-6767; FP-I-B-2-00017, 63 punktą.

759 Žr. 1976 m. gruodžio 16 d. ETT Sprendimo *Rewe*, C-33/76, Rink. p. 1989, 5 punktą; 1995 m. gruodžio 14 d. ETT Sprendimo *Peterbroeck*, C-312/93, Rink. p. I-4599, 12 punktą; 2012 m. liepos 12 d. ETT Sprendimo *VALE Építési*, C-378/10, ECLI:EU:C:2012:440, 48 punktą ir jame nurodytą teismų praktiką.

tys reikalavimai galioja tiek apibrėžiant tai, kas yra teismai, turintys jurisdikciją nagrinėti šia teise pagrįstus ieškinius, tiek apibrėžiant tokius ieškinius reglamentuojančias proceso taisykles⁷⁶⁰.

Lygiavertiškumo principas yra bendro lygybės ir nediskriminavimo principo, reikalaujančio, kad panašios situacijos nebūtų vertinamos nevienodai, o skirtingos situacijos – vienodai, jei toks vertinimas negali būti objektyviai pagrįstas, išraiška. Lygiavertiškumo principas reikalauja, kad ES teise grindžiamiems ieškiniams taikomos proceso normos būtų ne mažiau palankios už tas, kurios taikomos išimtinai nacionaline teise grindžiamiems ieškiniams⁷⁶¹. Šis principas taip pat reikalauja, kad teisių gynimo procedūroms ir priemonėms taikomos normos būtų vienodai taikomos tiek Sąjungos, tiek nacionalinės teisės pažeidimu grindžiamiems ieškiniams, kurių dalykas ir pagrindas panašūs⁷⁶². Be to, suinteresuotasis asmuo, kuris gina iš ES teisės kylančias teises, neturi būti priverstas patirti papildomų išlaidų ir sugaišti daugiau laiko negu tuo atveju, jei pareikštų ieškinį tik pagal nacionalinę teisę⁷⁶³. Siekiant patikrinti, ar lygiavertiškumo principo buvo laikytasi konkrečioje byloje, nacionalinis teismas, vadovaudamasis *jura novit curia* principu, turi pareigą išnagrinėti tariamai panašių vidaus teise grindžiamų ieškinių dalyką esmines aplinkybes⁷⁶⁴. Be to, nacionalinis teismas kiekvieną bylą, kurioje kyla klausimas, ar nacionalinės proceso teisės nuostata yra mažiau palanki nei ta, kuri susijusi su panašiais vidaus teise grindžiamais ieškiniams, turi nagrinėti atsižvelgdamas į šios nuostatos vaidmenį visame procese, proceso eigą ir ypatumus įvairiose nacionalinėse administracinėse ir teisminėse institucijose. Kadangi nacionalinis teismas geriausiai išmano nacionalinę teisę ir turi teisę ją aiškinti, tai jis ir turi atlikti lygiavertiškumo principo kontrolę. Tačiau praktikoje įgyvendinti šį reikalavimą nėra paprasta, nes nacionalinis teismas turi gerai išmanyti ES teisę, kad galėtų atlikti palyginimą.

Atitikimo lygiavertiškumo principui vertinimas yra probleminis. Visų pirma tam, kad galima būtų įvertinti nacionalinės teisės normos atitikimą šiam principui, reikia gerai išmanyti nacionalinę teisę. Dėl to Teisingumo Teismo praktika, kai jis išsako savo poziciją

760 Žr. 2013 m. birželio 27 d. ETT Sprendimo *ET Agroconsulting-04-Velko Stoyanov*, C-93/12, ECLI:EU:C:2013:432, 37 punktą.

761 Žr. 2010 m. kovo 18 d. ETT Sprendimo *Alassini ir kt.*, C-317/08–C-320/08, Rink. p. I-2213, 48 punktą.

762 Žr., be kita ko, 2009 m. spalio 29 d. ETT Sprendimo *Pontin*, C-63/08, Rink. p. I-10467, 45 punktą ir jame nurodytą teismų praktiką; 2012 m. liepos 19 d. ETT Sprendimo *Littlewoods Retail ir kt.*, C-591/10, ECLI:EU:C:2012:478, 31 punktą.

763 Žr. 1998 m. gruodžio 1 d. ETT Sprendimo *Levez*, C-326/96, Rink. p. I-7835, 51 punktą ir 2000 m. gegužės 16 d. ETT Sprendimo *Preston ir kt.*, C-78/98, Rink. p. I-3201, 60 punktą.

764 Žr. 1998 m. gruodžio 1 d. ETT Sprendimo *Levez*, C-326/96, Rink. p. I-7835, 43 punktą; 2000 m. gegužės 16 d. ETT Sprendimo *Preston ir kt.*, C-78/98, Rink. p. I-3201769, 45 punktą.

dėl lygiavertiškumo, yra ydinga⁷⁶⁵. Iš vienos pusės, Teisingumo Teismas veikia kaip kelrodis nacionaliniam teismui. Iš kitos pusės, išlieka rizika, kad Teisingumo Teismas, neturėdamas visapusiškos informacijos apie nacionalinę teisę ir jos taikymui svarbią teismų praktiką, tačiau būdamas autoritetas, gali „suklaidinti“ nacionalinį teismą. Išlieka aktualus klausimas dėl Teisingumo Teismo įsikišimo į nacionalinio teismo ar net nacionalinio teisėkūros subjekto kompetencijos sritį. Antra problema, su kuria susiduria nacionalinis teismas, tai palyginimui reikalingos nacionalinės teisės normos nebuvimas. Tokie atvejai yra galimi ypač tais atvejais, kai ieškiniai susiję išimtinai su ES teisės reguliuojamu dalyku, o nacionalinėje teisėje tokio atitikmens nėra⁷⁶⁶.

Veiksmingumo principas reiškia, kad nacionalinėje teisės sistemoje ES teisėje įtvirtinta asmens teisių apsauga turi būti efektyvi, t. y. ne tik turi būti įtvirtinta galimybė kreiptis į teismą, bet teisminė gynyba turi būti veiksminga. Akivaizdu, kad tais atvejais, kai nacionalinė teisė neleidžia apskritai pateikti ieškinio, tai ir nekeltinas klausimas dėl ieškinio senaties: jei nėra galimybės apskritai kreiptis dėl teisių gynimo, tai neįmanoma diskutuoti ir dėl proceso veiksmingumo. Kitas atvejis, kai sudaroma galimybė pateikti ieškinį, tačiau

765 Kaip, pvz., *Asturcom* byloje ETT pakartojė klasikinę taisyklę, kad siekiant patikrinti, ar lygiavertiškumo principo buvo laikytasi nacionalinio teismo nagrinėjamoje byloje, šis teismas, vieninteliis tiesiogiai žinantis ieškinio pareiškimą reglamentuojančias nacionalines proceso normas, turi išnagrinėti tariamai panašių vidaus teisė grindžiamų ieškinių dalyką ir pagrindinius elementus (žr. be kita ko, 2000 m. gegužės 16 d. ETT Sprendimo *Preston ir kt.*, C-78/98, Rink. p. I-3201, 49 ir 56 punktus). Vis dėlto vertinimo, kurį turės atlikti šis teismas, tikslais Teisingumo Teismas pateikė tam tikrų ES teisės aiškinimo elementų (žr. 2000 m. gegužės 16 d. ETT Sprendimo *Preston ir kt.*, C-78/98, Rink. p. I-3201, 50 punktą). Priskyre aktualios direktyvos nuostatas imperatyvioms normoms, be to, atkreipė dėmesį į jam žinomą aktualią nacionalinių teismų praktiką (žr. 2009 m. spalio 6 d. ETT Sprendimo *Asturcom Telecomunicaciones*, C-40/08, Rink. p. I-9579, 50–58 punktus). Byloje *Transportes Urbanos* Teisingumo Teismas atliko atitikimo lygiavertiškumo principui vertinimą, t. y. analizavo, ar *Transportes Urbanos* ieškinyje dėl valstybės atsakomybės, grindžiamas ES teisės pažeidimu, ir ieškinyje, kurį ta bendrovė galėjo pareikšti remdamasi galimu Konstitucijos pažeidimu, gali būti laikomi panašiais atsižvelgiant į jų tikslą ir esminius požymius. Teisingumo Teismas moteriu išvadą, kad atsižvelgiant į jų tikslą ir esminius požymius abu minėti ieškiniai dėl atsakomybės gali būti laikomi panašiais, nes, pirma, jie susiję su lygiai tokiu pačiu tikslu, t. y. atlyginti žalą, kurią asmuo patyrė dėl valstybės veikimo arba neveikimo, ir, antra, vieninteliis skirtumas tarp dviejų minėtų ieškinių yra aplinkybė, kad teisės pažeidimai, kuriais jie grindžiami, pirmuoju atveju konstatuojami Teisingumo Teismo sprendimu, priimamu pagal EBS 226 straipsnį, o antruoju atveju – kompetentingo nacionalinio teismo sprendimu. Taigi vien šios aplinkybės, nesant kitų požymių, kuriais remiantis būtų galima daryti išvadą, jog yra kitų skirtumų tarp minėtų ieškinių, nepakanka, kad būtų įrodytas skirtumas tarp šių dviejų ieškinių lygiavertiškumo principo atžvilgiu (žr. 2010 m. sausio 26 d. ETT Sprendimo *Transportes Urbanos*, C-118/08, Rink. p. I-63533, 36, 43–46, 48 punktus ir rezoliucinę dalį).

766 Pvz., bylos *Pontin* (2009 m. spalio 29 d. ETT Sprendimas *Pontin*, C-63/08, Rink. p. I10467) atveju nacionaliniam teismui iškilo klausimas, ar nacionalinėje teisėje nustatytas 15 dienų terminas nuo darbo sutarties nutraukimo yra suderinamas su ES teise, kuri garantuoja specifinę nėščių moterų apsaugą. Pasakytina, kad ši apsauga yra nustatyta 1992 m. spalio 19 d. Tarybos direktyvoje 92/85/EEB dėl priemonių, skirtų skatinti, kad būtų užtikrinta geresnė nėščių ir neseniai pagimdžiusių arba maitinančių krūtimi darbuotojų sauga ir sveikata, nustatymo (OL L 348, 1992, p. 1; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 5 sk., 2 t., p. 110), t. y. ES antrinės teisės akte, kuris reikalauja įgyvendinimo. Lygiavertiškumo testo atlikimui nacionalinis teismas turi rasti nacionalinį atitikmenį. Neradęs tokio, jis turi peržiūrėti bendruosius terminus, taikytinus darbo teisės byloje. Tačiau tokiais atvejais vertinimas gali būti labai nutolęs nuo pageidaujamo ir siejamo su pažeidžiamu asmeniu – nėščia moteriu, kuriai pagal ES teisę garantuojama specifinė apsauga.

nėra aišku, ar įmanoma efektyviai ginti pažeistas teises vadovaujantis nacionalinėmis proceso normomis.

Veiksmingumo principas reikalauja, kad nacionalinis teismas, jei reikia, pasiteldamas Teisingumo Teismo jurisprudenciją, galėtų nustatyti, kaip reikia ginti ES teisės saugotiną teisę. Dėl to nacionalinis teismas turi įvertinti nacionalinių proceso nuostatų veiksmingumą.

Visgi keltinas klausimas, kokios yra veiksmingumo ribos. Vertinant, ar nacionalinės teisės proceso nuostatos atitinka veiksmingumo principą, kiekviena byla, kurioje iškeliamas klausimas, ar nacionalinė proceso norma padaro ES teisės taikymą neįmanomą ar pernelyg sudėtingą, turi būti nagrinėjama atsižvelgiant į šios normos svarbą procesui, į proceso eigą ir jo ypatumus, nagrinėjant tai kaip visumą visose valstybės narės teismų instancijose⁶⁷. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, išnagrinėjęs bylą pagal Čekijos bendrovės „Dekont International s. r. o.“ kasacinį skundą, patenkino kasatoriaus prašymą dėl termino pareiškimui dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo paduoti atnaujinimo, grindžiamą tuo, kad proceso šaliai nebuvo įteiktas sprendimas⁶⁸. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, vadovaudamasis Europos Sąjungos teisės viršenybės principu, konstatavo, kad pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai nepagrįstai rėmėsi LR CPK 805 straipsnio 2 dalies taisykle, nustatančia, kad užsienyje esančiai šaliai skirti procesiniai dokumentai lieka byloje ir yra laikomi įteiktais. Motyvuojuamojoje sprendimo dalyje kasacinis teismas nurodė, kad remiantis Teisingumo Teismo jurisprudencija *ASML Netherlands* byloje „atsakovo galimybė veiksmingai pateikti skundą ir taip apginti savo teises reiškia, jog jis turi turėti galimybę susipažinti su už akių priimto sprendimo motyvais tam, kad jį galėtų tinkamai apskųsti. Skundą dėl sprendimo galima pateikti tik tuo atveju, jei skundžiamas asmuo galėjo susipažinti su jo turiniu, o tam nepakanka paprasčiausio žinojimo apie šio sprendimo egzistavimą. Asmeniui turi būti žinomas šio sprendimo turinys, o tai reiškia, kad šis sprendimas jam turi būti įteiktas“⁶⁹. Taip kasacinis teismas konstatavo, kad nacionalinė proceso norma nesuderinama su teisminės gynybos veiksmingumo principu, todėl yra netaikytina.

Pagal Teisingumo Teismo praktiką, visų pirma turi būti atliekamas atitikimo lygiavertiškumo principui, vėliau veiksmingumo principui testas. Tais atvejais, kai lygiavertiškumo testo negalima atlikti (pavyzdžiui, nėra nacionalinės teisės normos), veiksmingumą gali tekti užtikrinti teismo taikytinomis asmens teisių gynybos priemonėmis. Toks pavyzdys yra sprendimas *Factortame* byloje⁷⁰, kai nacionalinėje teisėje nesant normų, reglamentuojančių laikinųjų apsaugos priemonių taikymą, nacionalinis teismas, siekdamas ES teisės veiksmingumo, tenkina prašymą taikyti laikinąsias apsaugos priemones „sukurdamas“ veiksmingą asmens teisių gynybos priemonę.

Vertinant šiame poskyryje analizuotą Teisingumo Teismo praktiką reikia pasakyti, kad klasikinio testo dėl atitikimo lygiavertiškumo ir veiksmingumo principams reikalavimas

67 Žr. 1995 m. gruodžio 14 d. ETT Sprendimo *Peterbroeck*, C-312/93, Rink. p. I-4599, 12 punktą.

68 2006 m. gruodžio 29 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-690/2006.

69 2006 m. gruodžio 14 d. ETT Sprendimo *ASML Netherlands*, C-283/05, Rink. p. I2041, 34, 35, 41–49 punktai. Dėl to Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, vadovaudamasis Europos Sąjungos teisės viršenybės principu, konstatavo, kad pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai nepagrįstai rėmėsi Lietuvos Respublikos CPK 805 straipsnio 2 dalies taisykle, nustatančia, kad užsienyje esančiai šaliai skirti procesiniai dokumentai lieka byloje ir yra laikomi įteiktais.

70 1990 m. birželio 19 d. ETT Sprendimas *Factortame*, C-213/89, Rink. p. I-2433.

neatitinka šių dienų valstybės autonomijos principo sampratos. Čia reiktų sutikti su nuomone, kad dabar aktualus yra „balanso“ ar „proporciningumo“ testas, pagal kurį turi būti įvertinami pagrįsti Europos Sąjungos ir valstybių narių teisėti lūkesčiai⁷⁷¹. Tačiau kol kas šis metodas yra per abstraktus. Praktikoje toliau taikomi atitikimo lygiavertiškumo ir veiksmingumo principams arba bent vienam iš (dažniausiai veiksmingumo principui) jų testai.

5.1.2. Reikalavimai nacionalinio proceso teisiniam reglamentavimui

Svarbu pažymėti, kad valstybių narių teisminės asmens teisių gynbos sistemos yra skirtingos ir ES teisė nereikalauja jų suvienodinti. ES teisė neįtvirtina pareigos valstybėms narėms numatyti atskiros ieškinių rūšies nacionalinėje teisėje, kurios dalykas būtų *nacionalinės teisės nuostatų atitikties ES direktyvai* nagrinėjimas. ES teisė reikalauja, kad nacionalinėje teisėje būtų sukurtos lygiavertės priemonės, užtikrinančios veiksmingą teisių, kildinamų iš ES teisės, apsaugą. Be to, veiksmingumo principas reikalauja, kad subjektas, siekiantis užginčyti nacionalinės teisės nuostatų atitikimą ES direktyvai, *ipso facto* nebūtų priverstas išprovokuoti administracines ar baudžiamąsias procedūras ir užsitraukti galimas iš jų išplaukiančias sankcijas⁷⁷².

Europos Sąjungos direktyvų veiksmingumui užtikrinti Lietuvoje yra svarbūs keli aspektai. Visų pirma, tai procesinės galimybės kelti ir nagrinėti klausimus dėl nacionalinės teisės atitikimo ES direktyvai. Lietuvos civilinį ir administracinį procesą reglamentuojančiose normose nėra atskirų proceso normų dėl nacionalinės teisės atitikimo ES direktyvai nagrinėjimo. Toks reikalavimas nekyla ir iš ES teisės. Svarbiausia, kad būtų užtikrinta ES teisės viršenybė ir veiksmingumas. Kolizijos taisyklė yra suformuluota Lietuvos Respublikos konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“⁷⁷³ 2 straipsnyje, kurią LRKT aiškina kaip „Europos Sąjungos teisės aktų *taikymo pirmenybę* (pažymėta autorės) tais atvejais, kai Europos Sąjungos teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytu Lietuvoje nacionaliniuose teisės aktuose (nesvarbu, kokia jų teisinė galia) *išskyrus*

771 Prie tokios išvados priinama tiriant 1995 m. gruodžio 14 d. ETT Sprendimo *Van Schijndel ir van Veen*, C-430/93 ir C-431/93, Rink. 1995 p. I-4705, 19 punktą. Žr. Bobek, M. Why there is no Principle of “Procedural Autonomy” of the Member States. (ed. Micklitz, H. W.; de Witte, B.) *The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States*. 2012, p. 305–306.

772 Žr. 2007 m. kovo 13 d. ETT Sprendimo *Unibet*, C-432/05, Rink. p. I-2271, 62–65 punktus. Kai, pavyzdžiui, nesant specialių nacionalinės teisės normų, kuriomis vadovaujantis būtų sprendžiamas nacionalinės teisės atitikimo ES teisei klausimas, asmuo yra priverstas pažeisti teisės normą tam, kad vėliau savo teises galėtų ginti teisme. Paprastai tai susiję su administracinių priežiūros institucijų netinkamu ES teisės taikymu, neatsižvelgiant į ETT jurisprudenciją.

773 *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 111-4123.

pačią Konstituciją (pažymėta autorės)⁷⁷⁴. Tokiu būdu LRKT išreiškė nacionalinę ES teisės viršenybės perspektyvą. Tačiau nacionalinės teisės normos nereglamentuoja detaliau, kaip turi būti sprendžiamas nacionalinės teisės neatitikimo direktyvai klausimas. Konkrečius procesinius veiksmus nacionalinis teismas turi atlikti pagal Teisingumo Teismo suformuluotus reikalavimus. Iškilus nacionaliniame teisme kolizijai tarp nacionalinės teisės ir ES direktyvos, teismas turi įvertinti, ar gali išaiškinti nacionalinę teisę suderintai su direktyva; jei ne, tai ar ES direktyva gali veikti tiesiogiai; jei ne, tai lieka tik kompensacinio pobūdžio priemonė – valstybės atsakomybė, nepaisant to, kad nacionalinės teisės proceso normos *expressis verbis* neišreiškia šių teisminės gynybos priemonių⁷⁷⁵. Jei nacionalinis teismas veikia pagal Teisingumo Teismo suformuluotas sąlygas, tai net nesant specialių proceso normų, nepažeidžiamas ES teisės veiksmingumo principas. Nepažeidžiamas ir teisinio saugumo principas procesine prasme, jei asmuo gali kelti teisme nacionalinės teisės atitikimo direktyvai klausimą, remtis direktyvų veikimo doktrinomis. Svarbu, kad siekdamas veiksmingos teisių gynybos nebūtų priverstas padaryti teisės pažeidimą. Tačiau išlieka teisinio saugumo principo pažeidžiamumo galimybė dėl ES direktyvų veikimo doktrinų, ypač formalizuojų požiūriu, kaip analizuota antrroje, trečioje ir ketvirtoje disertacijos dalyse.

Vien tai, kad tam tikri ieškiniai valstybėje narėje gali būti pareikšti ne visuose nacionaliniuose teismuose, o tik konkrečiame teisme, dar nereiškia, kad pažeidžiamas veiksmingumo principas. Priešingai, tam tikra teismų sistemos specializacija gali atitikti teisėtą poreikį; nes ji padeda veiksmingiau organizuoti teisingumo administravimą ir daugelyje valstybių narių pasireiškia įvairiausiomis formomis. Pagal nusistovėjusią Teisingumo Teismo praktiką kiekvieną atvejį, kai kyla klausimas, ar dėl nacionalinės proceso normos ES teisės taikymas tampa neįmanomas ar pernelyg sudėtingas, reikia nagrinėti atsižvelgiant į šios normos svarbą visam procesui, proceso eigą ir jo ypatumus įvairiose nacionalinėse administracinėse ir teisminėse institucijose⁷⁷⁶. Prireikus reikia atsižvelgti į pagrindi-

774 LRKT kartu pažymi, kad Konstitucijoje taip pat įtvirtintas principas, kad tais atvejais, kai nacionalinis teisės aktas (aišku, išskyrus pačią Konstituciją) nustato tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruoja su nustatytuojų tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis. Žr. 2006 m. kovo 14 d. LRKT nutarimą „Dėl nuosavybės teisių ribojimo ypač vertingose vietovėse ir miško žemėje“ (*Valstybės žinios*. 2006, Nr. 30-1050). Tokia LRKT argumentacija yra svarbi dviem aspektais: pirma, iš esmės paaiškinama ES teisės viršenybė, kaip taikymo pirmenybė; antra, atsakoma į klausimą, kaip pagal LR Konstituciją suprantama teisės aktų hierarchija: iš esmės konstatuojama ES teisės taikymo pirmenybė visų nacionalinės teisės aktų, išskyrus pačios Konstitucijos, atžvilgiu. Atkreiptinas dėmesys, kad tai yra nacionalinio konstitucinio teismo pozicija, kuri niekaip nesaisto Europos Sąjungos Teisingumo Teismo, kuris pripažįsta besąlyginę ES teisės pirmenybę.

775 Lietuvoje civilinį procesą reglamentuojančiuose teisės aktuose nėra nustatyta speciali ieškinių rūšių dėl nacionalinės teisės nuostatų atitikimo ES teisei nagrinėjimo. LR CPK 3 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad Teismas, nagrinėdamas bylas, taiko ES teisės normas ir vadovaujasi ES teisminių institucijų sprendimais, preliminariais nutarimais Europos Sąjungos teisės aktų aiškinimo ir galiojimo klausimais. To paties straipsnio 6 dalyje įtvirtinta, kad, jeigu nėra įstatymo, reglamentuojančio ginčo materialinį arba procesinį santykį, teismas taiko įstatymą, reglamentuojantį panašius santykius (įstatymo analogija), o jeigu ir tokio įstatymo nėra, teismas vadovaujasi bendraisiais teisės principais (teisės analogija).

776 Žr. 2009 m. spalio 6 d. ETT Sprendimo *Asturcom Telecomunicaciones*, C-40/08, Rink. p. I-9579, 39 punktą ir 2012 m. birželio 14 d. ETT Sprendimo *Banco Español de Crédito*, C-618/10, ECLI:EU:C:2012:349, 49 punktą.

nus nacionalinės teismų sistemos principus, pavyzdžiui, teisę į gynybą, teisinio saugumo principą ir tinkamą proceso eigą⁷⁷⁷.

Dažniausiai dėl ES proceso normų nebuvimo ir reikalavimo laikytis lygiavertiškumo ir veiksmingumo principų iškyla klausimas dėl valstybių narių proceso autonomijos apimtys⁷⁷⁸. Nors Teisingumo Teismas teigia, kad valstybių narių teismai turi proceso autonomiją vadovaujantis nacionalinėmis proceso taisyklėmis užtikrinti ES teisės veiksmingumą, tačiau esant skirtingoms valstybių narių proceso normoms gali iškilti klausimas dėl ES veiksmingumo ir lygiavertiškumo principų laikymosi. Dėl to įvyksta susikirtimas ir balansuojama tarp intereso užtikrinti ES teisės veiksmingumą ir pareigos laikytis nacionalinių proceso taisyklių⁷⁷⁹. Proceso autonomijos ribos nustatomos iš Teisingumo Teismo jurisprudencijos. Nacionaliniai teismai turi nuolat domėtis Teisingumo Teismo praktikos vystymusi. Nors Teisingumo Teismas yra patvirtinęs, kad nacionaliniai teismai veikia vadovaudamiesi nacionalinėmis proceso taisyklėmis, tačiau nacionaliniai teismai, veikdami kaip ES teismai, gali atsidurti tokioje padėtyje, kai ES teisė reikalauja veiksmingos teisminės gynybos, o nacionalinė teisė teismui nesuteikia tokių galių⁷⁸⁰. Dėl to glaudesnės ES integracijos kontekste siekiant efektyvaus ES teisės veikimo, reikalingas ir darnus teisėkūros subjekto darbas eliminuojant teisės spragas. Atsižvelgiant į tai, kad teisėkūros subjektas nėra toks dinamiškas ir reaktyvus, nacionalinis teismas pagal savo kompetenciją taip pat vaidina svarbų vaidmenį užpildant teisės spragas (*inter alia* taikant teisės analogiją, bendruosius teisės principus bei aiškinant teisę). Skirtingai nei teisėkūros subjektas, kurio prerogatyva yra šalinti teisės spragas, Lietuvos teismai gali užpildyti teisės spragas tik *ad hoc*, t. y. jie jas gali pašalinti tik individualiam visuomeniniam santykiui⁷⁸¹. Tuo tarpu pareiga galutinai pašalinti teisės spragas realizuojama tik teisę kuriančioms institucijoms išleidus atitinkamus teisės aktus.

Žvelgiant kritiškiau, reikia pažymėti, kad tiek proceso autonomijos deklaravimas, tiek ribojimo apimtis konstatuojama Teisingumo Teismo jurisprudencijoje byla po bylos. Todėl keltinas klausimas dėl ES teisės legitimumo ir *inter alia* teisinio saugumo, proporcingumo ir subsidiarumo principų galimo pažeidimo Teisingumo Teismo teisėjų kuriamą

777 Žr. 1995 m. gruodžio 14 d. ETT Sprendimo *Peterbroeck*, C-312/93, Rink. p. I-4599, 14 punktą; 2009 m. spalio 6 d. ETT Sprendimo *Asturcom Telecomunicaciones*, C 40/08, Rink. p. I-9579, 39 punktą; 2010 m. liepos 8 d. ETT Sprendimo *Bulicke*, C-246/09, Rink. p. I-7003, 35 punktą.

778 Žr. Bobek, M. Why there is no Principle of “Procedural Autonomy” of the Member States. (ed. Micklitz, H. W.; de Witte, B.) *The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States*. 2012, p. 305–306.

779 Žr. Engström, J. National Courts’s Obligation to Apply Community Law Ex Officio – The Court Showing New Respect for Party Autonomy and National Procedural Autonomy? *Review of European Administrative Law*. 2008, 1 (1), p. 68.

780 Praktikoje gali susidaryti tokia patinė situacija, kai asmuo dėl nacionalinės teisės ribojimų negalės apskritai apginti savo pažeistų teisių nacionaliniame teisme. Štai, pavyzdžiui, pagal bylos *Dangeville prieš Prancūziją* faktus draudimo įmonė turėjo sumokėti PVM, pažeidžiant ES direktyvos, kurios neįgyvendino Prancūzija, nuostatas. Paprašius iš mokesčių institucijos kompensacijos, įmonės prašymas pripažintas nepriimtinu. Tuomet įmonė kreipėsi į teismą, keldama valstybės atsakomybės klausimą, tačiau ieškinyс buvo nepriimtas dėl Prancūzijos proceso normos (pranc. *distinction des voies de recours*), pagal kurią negalimas naujas ieškinyс, kuris nesuderinamas su *res judicata* sprendimu. (apie šį atvejį žr. Delicostopoulos, J. S. Towards European Procedural Primacy in National Legal Systems. *European Law Journal*. 2003, 9 (5), p. 602–603).

781 Apie teismų vaidmenį šalinant ir užpildant teisės spragas *ad hoc* žr. 2007 m. birželio 7 d. LRKT nutarimą. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 65-2529.

teise veikiant skirtingas nacionalines proceso teisės sistemas⁷⁸². Nagrinėjamos temos kontekste svarbus procesinis teisinis saugumas, kaip galimybė “išsiaiškinti susijusius faktus ir teisinius klausimus”⁷⁸³. Šiuo aspektu svarbiausia ne pačio ginčo sprendimo numatomumas, bet teisinis saugumas dėl asmens galimybės kreiptis į teismą su tikslu išspręsti teisinį ginčą remiantis procesinėmis normomis. Jos negarantuoja konkretaus rezultato, tačiau sudaro sąlygas apginti savo teises⁷⁸⁴.

Jei valstybių narių proceso autonomija būtų absoliuti, tai asmuo turėtų remtis tik nacionalinės teisės proceso normomis. Tačiau valstybių narių proceso autonomija ribojama Teisingumo Teismo jurisprudencijoje. Teisinio saugumo prasme yra svarbu, kad asmuo galėtų aiškiai nusistatyti, kokias procesines teises jis turi. Tyrimo kontekste aktualios tos procesinės teisės, kurios būtinos ES direktyvų veiksmingumui užtikrinti. Kiekvienas subjektas, kuriam ES teisė suteikia teises, tikisi, kad galės jomis remtis nacionaliniame teisminiame procese. Dėl to svarbu, ar nacionalinio proceso normos įgalina ir neriboja asmens teisių ginti teisme ES direktyvoje reglamentuotas teises.

ES direktyvų veiksmingam veikimui svarbūs aspektai bus atskleisti toliau darbe: tai laikinųjų apsaugos priemonių taikymas ir ES teisės klausimo iškėlimas nacionaliniame teisme *ex officio*. Analizuojant šias potemes – aiškiau atsiskleis valstybės narės teismo proceso autonomijos realumas.

5.2. Laikinių apsaugos priemonių taikymas nacionaliniame procese

Nacionalinio teismo procesas sprendžiant dėl nacionalinės teisės nuostatos atitikimo ES teisei (dažnai direktyvai) arba Teisingumo Teismui sprendžiant ES teisės (dažnai direktyvos) galiojimo klausimą užtrunka tam tikrą laiką, o tai gali sukelti neigiamas pasekmes susijusiam subjektui. Dėl to veiksmingo teisių gynimo kontekste kyla klausimas, ar nacionalinė teisė turi reglamentuoti laikinųjų apsaugos priemonių (toliau – LAP) taikymą, sustabdant nacionalinių teisės nuostatų taikymą, kol kompetentingas teismas nuspręs dėl jų atitikties ES direktyvai arba Teisingumo Teismas nuspręs dėl ES direktyvos, kurios pagrindu priimtas nacionalinis teisės aktas, galiojimo. Tai sietina su grėsme, jog nesiėmus laikinųjų apsaugos priemonių teismo sprendimo įvykdymas gali pasunkėti arba pasidaryti neįmanomas.

Laikinių apsaugos priemonių taikymas analizuojamas šioje disertacijoje, nes teisminiame procese dažnai kyla klausimas dėl nacionalinės teisės suderinamumo su ES direktyva. Kol teismas spręs šį klausimą, bylos šalis gali turėti pagrįstą interesą prašyti laikinai netaikyti nacionalinės nuostatos. Atliekant tyrimą dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo vartojama bendresnė sąvoka „ES teisė“, o ne „ES direktyva“, nes laikinųjų apsaugos priemonių taikymo klausimas gali iškilti ir ne direktyvų veikimo atveju.

782 Kritiškas požiūris pateikiamas Delicostopoulos, J. S. Towards European Procedural Primacy in National Legal Systems. *European Law Journal*. 2003, 9 (5), p. 603.

783 Habermas, J. *Between Facts And Norms – Contributions To A Discourse Theory Of Law*. MIT Press, 1996, p. 220.

784 Habermas, J. *Between Facts And Norms – Contributions To A Discourse Theory Of Law*. MIT Press, 1996, p. 388.

Teisingumo Teismas sprendimuose *Factortame*⁷⁸⁵ ir *Zuckerfabrik*⁷⁸⁶ nustatė, kad iš ES teisės kylančių teisių veiksmingos teisminės gynybos principas suteikia teisę į laikinąją apsaugą.

Galima išskirti du atvejus, kai gali tapti aktualus LAP taikymo klausimas. Pirmuoju atveju, kaip buvo byloje *Factortame*, ginčijamas nacionalinis įstatymas dėl jo neatitikties ES teisei ir ieškovas reikalauja laikinai sustabdyti šio nacionalinio įstatymo taikymą⁷⁸⁷. Antruoju atveju, kaip buvo byloje *Zuckerfabrik*, ginčijamas ES teisės aktas, o ieškovas reikalauja laikinai sustabdyti jo pagrindu priimto nacionalinio teisės akto / sprendimo taikymą⁷⁸⁸.

Kalbant apie pirmąjį atvejį, Teisingumo Teismas sprendime *Factortame* teigė, kad vadovaujantis lojalaus bendradarbiavimo principu nacionaliniai teismai privalo užtikrinti teisingą apsaugą, kurią asmenys kildina iš tiesioginio ES teisės nuostatų veikimo. Remdamasis *Simmenthal* sprendimo koncepcija, Teisingumo Teismas pabrėžė pareigą netaikyti nacionalinės teisės normos, kuri galėtų sutrukdyti ES teisės reguliuojamą ginčą nagrinėjamam teisėjui taikyti laikinąsias apsaugos priemones, siekiant užtikrinti visišką būsimo teismo sprendimo veiksmingumą⁷⁸⁹. Čia iškyla probleminis klausimas, ką turi daryti nacionalinis teismas, jei nacionalinės teisės sistemoje apskritai nėra numatyta galimybė teismui sustabdyti teisės akto taikymą. Šį probleminį aspektą autorė atskleis nagrinėdama reglamentavimą Lietuvoje.

Vėlesnėje jurisprudencijoje Teisingumo Teismas, spręsdamas laikinųjų apsaugos priemonių taikymo problematiką, *Unibet* byloje konstatavo, kad „ES teisės asmenims suteiktų teisių veiksmingos teisminės gynybos principas turi būti aiškinamas kaip reikalaujantis valstybės narės teisėje numatyti galimybę taikyti LAP, kol kompetentingas teismas nuspręs dėl nacionalinės teisės nuostatų atitikties ES teisei, jeigu taikyti šias priemones yra būtina siekiant užtikrinti visišką būsimo teismo sprendimo dėl šių teisių buvimo veiksmingumą“⁷⁹⁰. Nesant nagrinėjamą klausimą reglamentuojančių ES teisės aktų, kiekvienos valstybės narės teisė turi nustatyti laikinųjų apsaugos priemonių, skirtų užtikrinti iš ES teisės kylančių asmenų teisių gynybą, taikymo sąlygas. Dėl šios priežasties LAP, sustabdančios nacionalinių nuostatų taikymą, kol kompetentingas teismas nuspręs dėl jų atitikties ES teisei, taikomos vadovaujantis šio teismo taikytinos nacionalinės teisės nustatytais kriterijais. Tačiau šie kriterijai turi atitikti lygiavertiškumo ir veiksmingumo principus⁷⁹¹.

Antruoju atveju pasakytina, kad Teisingumo Teismas praktikoje yra pasisakęs dėl LAP taikymo, kai spręstinas ES teisės akto galiojimo klausimas. Teisminės apsaugos sistemos darnumas reikalauja, kad ir nacionalinis teismas galėtų nurodyti sustabdyti nacionalinės teisės akto, paremto ES teisės aktu, kurio teisėtumas yra ginčijamas, taikymą. Valstybės narės teismas, veikdamas kaip ES teismas, gali taikyti LAP, stabdant nacionalinio teisės akto, kuris priimtas ginčytino ES teisės akto pagrindu, taikymą, jei tenkinami šie Teisin-

785 1990 m. birželio 19 d. ETT Sprendimas *Factortame*, C-213/89, Rink. p. I-2433.

786 1991 m. vasario 21 d. ETT Sprendimas *Zuckerfabrik*, C-143/88 ir C-92/89, Rink. p. I-415.

787 Taip pat žr. 2007 m. kovo 13 d. ETT Sprendimą *Unibet*, C-432/05, Rink. p. I-2271.

788 Taip pat žr. 1995 m. lapkričio 9 d. ETT Sprendimo *Atlanta*, C-465/93, Rink. p. I-3761, 22 punktą; 1996 m. lapkričio 26 d. ETT Sprendimo *T. Port*, C-68/95, Rink. p. I-6065, 49 punktą.

789 Žr. 1990 m. birželio 19 d. ETT Sprendimo *Factortame*, C-213/89, Rink. p. I-2433, 19–21 punktus.

790 Žr. 2007 m. kovo 13 d. ETT Sprendimo *Unibet*, C-432/05, Rink. p. I-2271, 77 punktą.

791 Žr. 2007 m. kovo 13 d. ETT Sprendimo *Unibet*, C-432/05, Rink. p. I-2271, 80–83 punktus.

gumo Teismo nustatyti reikalavimai: (a) tas teismas turi rimtų abejonių dėl Sąjungos akto galiojimo ir pats perduoda klausimą Teisingumo Teismui, jeigu pastarajam dar nebuvo pateiktas klausimas dėl ginčijamo akto galiojimo; (b) atvejis yra skubus ir laikinoji apsauga būtina siekiant išvengti didelės bei nepataisomos žalos laikinosios apsaugos siekiančiai šaliai; (c) nacionalinis teismas tinkamai atsižvelgia į Sąjungos interesą. Įvertinęs visas šias sąlygas teismas laikosi Teisingumo Teismo sprendimų dėl ES akto teisėtumo arba nutarčių dėl laikinųjų priemonių, kuriomis siekiama suteikti panašias laikinąsias priemones ES lygmeniu⁷⁹².

(A) Pagrįsta abejonė dėl ES teisės akto galiojimo. Teisingumo Teismas nustatė, kad nacionalinis teismas, prieš sprenddamas dėl LAP taikymo, turi turėti pagrįstą abejonę dėl ES teisės akto, kurio pagrindu priimtas nacionalinis teisės aktas ar sprendimas, galiojimo⁷⁹³. Nors Teisingumo Teismas nepateikia paaiškinimo, ką reiškia „pagrįsta abejonė“, tačiau manytina, kad nacionaliniam teismui šiuo atveju tenka sudėtinga užduotis – įvertinti ES teisės akto priėmimo sąlygas ir galimumą pripažinti Teisingumo Teisme šį aktą negaliojančiu. Nacionalinis teismas turi plačiai pažvelgti į ES teisę, įvertinti ES institucijų diskrecijos ribas, atsižvelgdamas į Teisingumo Teismo praktiką šioje srityje. Be to, nacionaliniam teismui privalu laikytis Teisingumo Teismo ar Bendrojo Teismo sprendimų dėl ES teisės akto galiojimo. Jei Teisingumo Teismas patvirtino ES teisės akto galiojimą, tai nacionalinis teismas negali šiuo atveju taikyti nacionalinių LAP arba turi atšaukti paskirtas LAP, nebent abejonė dėl ES teisės akto galiojimo iškilo kitu pagrindu, kurio nenagrinėjo ES Teismai⁷⁹⁴. Jeigu Teisingumo Teisme nesprensdžiamas klausimas dėl konkretaus ES teisės akto galiojimo, o nacionaliniam teismui kyla pagrįstų abejonių dėl jo galiojimo, tai pagal SESV 267 straipsnį šis nacionalinis teismas turi įgyvendinti pareigą kreiptis pre-judicinio sprendimo.

(B) Atvejis yra skubus ir laikinoji apsauga būtina siekiant išvengti rimtos bei nepataisomos žalos laikinosios apsaugos siekiančiai šaliai. Teisingumo Teismas, kalbėdamas apie skubą, pažymėjo, kad būtina, jog ieškovo nurodyta žala galėtų atsirasti dar iki Teisingumo Teismo sprendimo dėl ginčijamo ES teisės akto galiojimo priėmimo. Šiuo atveju LAP paskyrimas laiku padėtų išvengti rimtos ir nepataisomos žalos (lot. *preciculum in mora*). Kalbant apie žalos pobūdį, kaip Teisingumo Teismas jau yra keletą kartų pareiškęs savo nuomonę, išskirtinai finansiniai nuostoliai iš esmės negali būti laikomi nepataisomi, nebent sunki nepataisoma žala yra tokia žala, kuri kelia grėsmę ieškovo išlikimui⁷⁹⁵, negali būti apskaičiuojama⁷⁹⁶ arba kai kompensacija negali atkurti ieškovo padėties, buvusios prieš žalai atsirandant⁷⁹⁷. Įrodinėjimo pareiga tenka pareiškėjui, kuris turi įrodyti, kad negali laukti, kol bus išspręsta pagrindinė byla, nes nepaskyrus LAP jis asmeniškai patir-

792 Žr. 2010 m. gruodžio 22 d. ETT Sprendimo *Europos Komisija prieš Italijos Respubliką*, C-304/09, Rink. p. I-13903, 45 punktą; 1995 m. lapkričio 9 d. ETT Sprendimo *Atlanta*, C-465/93, Rink. p. I-3761 795, 51 punktą.

793 Žr. 1991 m. vasario 21 d. ETT Sprendimo *Zuckerfabrik*, C-143/88 ir C-92/89, Rink. p. I-415, 23–24 punktus; 1995 m. lapkričio 9 d. ETT Sprendimo *Atlanta*, C-465/93, Rink. p. I-3761, 35–36 punktus; 1996 m. lapkričio 26 d. ETT Sprendimo *T. Port*, C-68/95, Rink. p. I-6065, 48 punktą.

794 Žr. 1995 m. lapkričio 9 d. ETT Sprendimo *Atlanta*, C-465/93, Rink. p. I-3761, 38 ir 46–50 punktus.

795 Žr. 1986 m. vasario 6 d. ETT Sprendimą *Deufil*, C-310/85 R, Rink. 537; 1988 m. birželio 10 d. ETT Sprendimą *Sofrimport*, C-152/88 R, Rink. p. 2931.

796 1990 m. gegužės 23 d. ETT Sprendimas *Cosmos-Tank*, C-51/90 R ir C-59/90 R, Rink. p. I-2167.

797 1990 m. liepos 12 d. ETT Sprendimas *Komisija prieš Vokietiją*, C-195/90 R, Rink. p. I-3351.

tų rimtą ir nepataisomą žalą⁷⁹⁸. Pareigą išnagrinėti konkrečias aplinkybes turi prašymą dėl LAP taikymo svarstantis nacionalinis teismas. Jis taip pat privalo įvertinti įrodymus, leidžiančius daryti išvadą, ar tikėtina, kad dėl neatidėliotino teisės akto, kurio vykdymą prašoma sustabdyti, taikymo ieškovas patirs nepataisomą žalą, kurios nebūtų įmanoma atlyginti ES teisės akta paskelbus negaliojančiu⁷⁹⁹.

(C) Pareiga atsižvelgti į Europos Sąjungos interesą. Nacionalinis teismas, sprendamas klausimą dėl LAP taikymo, turi atsižvelgti į ES interesą; ši pareiga susijusi su ES teisės veiksmingumo užtikrinimu. Dėl to svarbu, kad nebūtų ribojamas ES teisės aktų ir jas įgyvendinančių priemonių taikymas, nesant atitinkamų garantijų. Nacionalinis teismas privalo patikrinti, ar aptariamas ES teisės aktas prarastų veiksmingumą, jei nebūtų nedelsiant pritaikytas⁸⁰⁰. Šiuo aspektu nacionalinis teismas turi įvertinti, kokią žalą gali sukelti LAP taikymas ginčytinu ES teisės aktu sukurto teisiniam režimui. Dėl to turi būti įvertintas ne tik kumuliatyvus poveikis, kuris gali atsirasti, jei daug teismų pritaikytų tokias LAP, bet ir specifinės LAP prašančiojo savybės, išskiriančios jį iš kitų susijusių subjektų⁸⁰¹. Gali susidaryti tokia situacija, kai teismai skirtingai pritaiko LAP, stabdančias nacionalinio teisės akto, priimto ES teisės akto pagrindu, taikymą. Tai kelia grėsmę ES teisės aktu sukurto teisinio režimo veiksmingumui ir sudaro prielaidas pažeisti teisinio saugumo principo numatomumo aspektą. Visgi lieka neaišku, ar priimdamas sprendimą nacionalinis teismas turi atsižvelgti ir į kitų valstybių narių teismų praktiką ir kokią išvadą po tokio vertinimo jis turi padaryti atsižvelgdamas į ES teisės veiksmingumo užtikrinimą. Dėl subjektų specifškumo vertinimo reikalavimo taip pat yra neaišku, kokiais kriterijais vadovaujantis turi būti atliekamas vertinimas.

Be to, nacionalinis teismas turi diskreciją reikalauti, kad ieškovas pateiktų atitinkamas garantijas, pavyzdžiui, sumokėtų piniginių užstatą ar pateiktų kitokią užtikrinimo priemonę, jeigu dėl tokio LAP taikymo Europos Sąjunga gali susidurti su finansine rizika⁸⁰².

Skirtingai nei pirmuoju atveju, antruoju atveju Teisingumo Teismas detalizavo LAP taikymo kriterijus. Šiuo atveju nacionalinis teismas glaudžiai susietas su Teisingumo Teismu, kuris jau nagrinėja ES teisės akto galiojimo klausimą arba prejudicinio sprendimo procedūros gauna prašymą spręsti ES teisės akto galiojimo klausimą. Tačiau LAP, kuriomis stabdomas nacionalinio teisės akto, priimto ginčijamo ES teisės akto pagrindu, taikomos pagal konkrečios valstybės narės nacionalines proceso taisykles. Nesant vieningų ES teisės taisyklių dėl LAP taikymo, gali susidaryti tokia situacija, kad vienoje valstybėje narėje bus pritaikytos LAP, kurios sustabds nacionalinio teisės akto taikymą konkrečiame ginče. Tuo tarpu, esant poreikiui sustabdyti kitos valstybės narės nacionalinio teisės akto, priimto to paties ginčytino ES teisės akto pagrindu, taikymą, gali būti priimtas neigiamas nacionalinio teismo sprendimas. Taigi, nepaisant ES teisės siekio užtikrinti veiksmingą teisminę gynybą, dėl valstybių narių teisinių sistemų skirtumo šis tikslas gali būti nepa-

798 1987 birželio 15 d. ETT Sprendimas *Belgija prieš Komisiją*, C-142/87 R, Rink. p. 2589.

799 Žr. 1991 m. vasario 21 d. ETT Sprendimo *Zuckerfabrik*, C-143/88 ir C-92/89, Rink. p. I-415, 29 punktą; 1995 m. lapkričio 9 d. ETT Sprendimo *Atlanta*, C-465/93, Rink. p. I-3761, 40 punktą; 1996 m. lapkričio 26 d. ETT Sprendimo *T. Port*, C-68/95, Rink. p. I-6065, 48 punktą.

800 Žr. 1991 m. vasario 21 d. ETT Sprendimo *Zuckerfabrik*, C-143/88 ir C-92/89, Rink. p. I-415, 30–32 punktus; 1995 m. lapkričio 9 d. ETT Sprendimo *Atlanta*, C-465/93, Rink. p. I-3761, 42, 43, 44 punktus; 1996 m. lapkričio 26 d. ETT Sprendimo *T. Port*, C-68/95, Rink. p. I-6065, 48 punktą.

801 Žr. 1995 m. lapkričio 9 d. ETT Sprendimo *Atlanta*, C-465/93, Rink. p. I-3761, 44 punktą.

802 Žr. 1991 m. vasario 21 d. ETT Sprendimo *Zuckerfabrik*, C-143/88 ir C-92/89, Rink. p. I-415, 32 punktą.

siektas. Pažymėtina, kad nors Teisingumo Teismas *Atlanta* sprendime nustatė bendruosius LAP taikymo kriterijus, tačiau jis neturi galimybės kontroliuoti nacionalinio teismo veiksmų dėl LAP taikymo, išskyrus tuos atvejus, kai nacionaliniame teisme iškilus klausimui dėl ES teisės aiškinimo jis kreiptųsi į Teisingumo Teismą toje byloje, kurioje buvo pritaikytos LAP.

Siekiant išvengti tokių situacijų ir užtikrinti LAP taikymo nacionaliniuose teismuose veiksmingumą, Teisingumo Teismas akcentuoja, kad nors ES teisė ir neregamentuoja LAP taikymo nacionaliniuose teismuose, tačiau nagrinėjamam LAP taikymui visose valstybėse narėse turėtų būti numatytos vienodos sąlygos, analogiškos laikinųjų apsaugos priemonių taikymo sąlygoms Teisingumo Teisme⁸⁰³. Pagal SESV 279 straipsnį nagrinėjamosiose bylose Teisingumo Teismas gali nustatyti *bet kurias būtinas* laikinąsias apsaugos priemones. LAP taikymą Teisingumo Teisme detaliau reglamentuoja Europos Sąjungos Teisingumo Teismo reglamento 10 skyrius, pagal kurio 160 straipsnį prašymą taikyti LAP turi pateikti nagrinėjamos bylos šalis ir jis turi būti susijęs su byla; prašymas sustabdyti bet kurios ES institucijos priimto teisės akto taikymą priimtinas tik tada, kai prašymą pateikusi šalis užginčija tą aktą ieškiniu Teisme. Pagal nusistovėjusią Teisingumo Teismo praktiką, LAP taikantis teisėjas gali jas taikyti, tik jei yra įrodyta, kad jų taikymą *prima facie* pateisina faktiniai ir teisiniai pagrindai (*fumus boni juris*) ir kad jas būtina taikyti skubiai, nes siekiant išvengti rimtos ir nepataisomos žalos ieškovo interesams jos turi būti priimtos ir sukelti pasekmes iki sprendimo pagrindinėje byloje priėmimo. LAP taikantis teisėjas prireikus gali derinti esamus interesus⁸⁰⁴. Šios sąlygos yra kumuliacinės, todėl jei bent viena iš jų nėra patenkinta, turi būti atsisakyta taikyti laikinąsias apsaugos priemones⁸⁰⁵.

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 3 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad Teismas, nagrinėdamas bylas, taiko ES teisės normas ir vadovaujasi ES teisminių institucijų sprendimais, preliminariais nutarimais⁸⁰⁶ Europos Sąjungos teisės aktų aiškinimo ir galiojimo klausimais. LR CPK teisės akto laikino taikymo sustabdymas (netaikymas) nėra *expressis verbis* nurodytas kaip laikinųjų apsaugos priemonių rūšis. CPK 145 straipsnio 1 dalies 13 punkte nustatyta, kad LAP gali būti kitos įstatymuose numatytos ar *teismo pritaikytos priemonės*, kurių nesiėmus teismo sprendimo įvykdymas gali pasunkėti ar pasidaryti nebeįmanomas. Teismo diskrecija spręsti, ar klausimo dėl nacionalinio teisės akto atitikimo ES teisei nagrinėjimas, nesustabdžius nacionalinio teisės akto, ar jo dalies taikymo, gali pasunkinti ar padaryti neįmanomą teismo sprendimo įvykdymą.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas laikosi pozicijos, kad teismas gali taikyti tik CPK ir kituose įstatymuose nurodytas laikinąsias apsaugos priemones. Išimtiniais atvejais, byloje prireikus laikinai sureguliuoti itin specifinę ginčo situaciją, kuriai įstatymuose tinkama laikinoji apsaugos priemonė nėra įtvirtinta, teismas, vadovaudamasis teisingumo, protin-

803 Žr. 1991 m. vasario 21 d. ETT Sprendimo *Zuckerfabrik, C-143/88* ir C-92/89, Rink. p. I-415, 26–27 punktus; 1995 m. lapkričio 9 d. ETT Sprendimo *Atlanta, C-465/93*, Rink. p. I-3761, 39 punktą; 2005 m. gruodžio 6 d. ETT Sprendimo *ABNA ir kt., C-453/03, C-11/04, C-12/04* ir C-194/04, Rink. p. I-10423, 104 punktą.

804 Žr. 2001 m. vasario 23 d. ETT Nutarties *Austrija prie Tarybą, C-445/00 R*, Rink. p. I-1461, 73 punktą.

805 Žr. 2004 m. rugsėjo 27 d. ETT Sprendimo *Komisija prieš Akzo ir Acros, C-7/04 P(R)*, Rink. p. I-8739, 28 punktą.

806 Nors LR CPK vartojama sąvoka „preliminarius nutarimas“, reiktų vartoti ES pirmineje teiseje, Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 267 straipsnyje įtvirtintą sąvoką „prejudicinis sprendimas“.

gumo ir sąžiningumo kriterijais bei specialiaisiais laikinųjų apsaugos priemonių taikymo principais, gali *ad hoc* pritaikyti originalaus pobūdžio apsaugos priemonę⁸⁰⁷.

Nesant specialių proceso normų, reglamentuojančių LAP taikymą, sustabdant nacionalinio teisės akto taikymą, praktikoje gali pagrįstai iškilti klausimas dėl veiksmingos teisminės gynybos principo pažeidžiamumo. Kaip turėtų elgtis nacionalinis teismas, nesant specialiųjų tai reglamentuojančių teisės normų? Kyla klausimai, ar apskritai nacionalinis teismas gali taikyti LAP – sustabdyti nacionalinės teisės akto taikymą; ar laikinoji apsaugos priemonė turi būti taikoma visuotinai dėl savo pobūdžio, ar tikrai konkrečioms susijusiems subjektams, kurie apie laikinąją apsaugos priemonę informuojami?

Lietuvos teismų praktikoje jau buvo kreiptasi į nacionalinį teismą su prašymu taikyti LAP – sustabdyti nacionalinių teisės normų taikymą, kol bus išspręstas nacionalinės teisės atitikimo ES direktyvoms klausimas. Konkrečiu atveju bylos šalis kartu prašė kreiptis prejudicinio sprendimo tam, kad būtų išsiaiškintas direktyvos nuostatų turinys. Po Teisingumo Teismo išaiškinimo nacionalinis teismas būtų turėjęs spręsti nacionalinės teisės atitikimo ES direktyvoms klausimą. Tačiau nacionalinis teismas laikėsi pozicijos, kad ES teisė yra aiški, nacionalinė teisė atitinka ES teisę, todėl nei kreipimasis prejudicinio sprendimo, nei LAP taikymas yra nereikalingas. Detaliau apie galimybę taikyti LAP teismas nepasisakė⁸⁰⁸.

Galvęs prašymą taikyti LAP civilinėje byloje nacionalinis teismas civiliniame procese turėtų įvertinti, ar nepritaikius LAP teismo sprendimo įvykdymas gali pasunkėti ar pasidaryti neįmanomas. Jei taip, tai vadovaudamasis lojalaus bendradarbiavimo ir ES teisės viršenybės principais, taikydamas CPK 145 straipsnio 1 dalies 13 punktą, pritaikytų originalią LAP – laikinai sustabdančią teisės akto taikymą. Jei Lietuvos teismas pritaikytų LAP, būtų laikoma, kad yra veiksminga ir lygiavertė priemonė, nors *expressis verbis* nėra įtvirtinta speciali nagrinėjama LAP. Pažymėtina, kad nagrinėjamų LAP taikymo civiliniame procese atveju nebūtų stabdomas teisės akto galiojimas. Nustačius, kad nacionalinės teisės akto nuostatos atitinka ES teisę, jos toliau bus taikomos; nustačius prieštaravimą ES teisei, tokios teisės nuostatos netaikytinos.

Administraciniame procese yra įtvirtintas laikinųjų apsaugos priemonių civiliniame procese analogas – reikalavimo užtikrinimo priemonės (Administracinių bylų teisenos įstatymo (toliau – ABTĮ) 71 straipsnio 3 dalis). Remiantis Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika pažymėtina, jog reikalavimo užtikrinimo priemonė yra tas teisinis mechanizmas, kuriuo remiantis, esant įstatyme nustatytoms sąlygoms bei įvertinus visas reikšmingas aplinkybes ir interesus, galėtų būtų užkertamas kelias neatitaisomam asmens teisių ir teisėtų interesų pažeidimui atsirasti⁸⁰⁹. Teismas, sprenddamas proceso dalyvio prašymą dėl ABTĮ 71 straipsnio 3 dalyje nurodytų reikalavimo užtikrinimo priemonių taikymo, kiekvienu konkrečiu atveju turi nustatyti, ar yra reali grėsmė, jog netaikius reikalavimo užtikrinimo priemonių teismo sprendimo įvykdymas pasunkėtų arba pasidarytų negalimas, t. y. kad teismui priėmus sprendimą panaikinti skundžiamą akto dalį iki jo priėmimo buvusios padėties atkūrimas pasunkėtų arba taptų negalimas⁸¹⁰.

807 Bendrųjų klausimų dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo apžvalga. *Teismų praktika*. 2011, Nr. 34.

808 2013 m. liepos 29 d. Vilniaus apygardos teismo nutartis Nr. B2-2267-611/2013.

809 2008 m. rugsėjo 18 d. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. P525-196/2008; 2011 m. rugsėjo 23 d. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. AS525-632/2011.

810 2012 m. balandžio 4 d. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. AS858-310/2012.

ABTĮ 71 straipsnio 3 dalis įtvirtina baigtinį reikalavimo užtikrinimo priemonių rūšių sąrašą, tarp kurių nėra įtvirtinta galimybė laikinai sustabdyti akto taikymą. Tarp kitų reikalavimo užtikrinimo priemonių ABTĮ 71 straipsnio 3 dalies 3 punktas numato ir ginčijamo akto *galiojimo* laikiną sustabdymą. Ši priemonė iš esmės yra konservacinio pobūdžio, skirta užtikrinti, kad tuo metu, kai nagrinėjama byla, remiantis ginčijamu aktu, nebūtų priimami aktai ar atliekami veiksmai, kurie padarytų negalimą ar apsunkintų būsimo teismo sprendimo įvykdymą⁸¹¹. Laikiniai sustabdyti ginčijamo akto galiojimą paprastai galima tik tada, kai toks aktas dar nėra įvykdytas⁸¹².

Europos Sąjungos teisė nereikalauja sustabdyti akto galiojimą. Esminis iš Teisingumo Teismo praktikos kylantis reikalavimas, kad būtų sudaryta procesinė galimybė laikinai netaikyti akto. Manytina, kad tuo atveju, jei teisminiame procese iškiltų akto atitikimo ES teisės normai klausimas arba Teisingumo Teisme būtų sprendžiamas ES teisės akto, kurio pagrindu priimtas nacionalinis aktas, galiojimo klausimas, tenkinant reikalavimo užtikrinimo priemonės taikymo sąlygas, tokio akto galiojimą teismas laikinai galėtų sustabdyti vadovaudamasis ABTĮ 71 straipsnio 3 dalies 3 punktu. Toks nacionalinės proceso normos taikymas būtų laikomas atitinkančiu ES lygiavertiškumo ir veiksmingumo principus. Asmeniui, grindžiančiam savo reikalavimus ES teise, būtų taikoma proceso norma, lygiavertė išimtinai nacionaline teise grindžiamiems reikalavimams. Veiksmingumo aspektu, nacionaliniam teismui laikinai sustabdžius akto galiojimą, būtų pasiektas ES teise siekiamas tikslas – laikinai netaikyti akto, siekiant apsaugoti asmens teises.

Nacionalinio teisės akto *galiojimo* sustabdymas yra žinomas iš konstitucinės doktrinos. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalį „Respublikos Prezidento teikimas Konstituciniam Teismui ar Seimo nutarimas iširti, ar aktas sutinka su Konstitucija, sustabdo šio akto galiojimą“⁸¹³. Konstitucijos 145 straipsnyje nustatyta, kad esant ypatingoms sąlygoms – įvedus karo ar nepaprastąją padėtį – gali būti laikinai apribojamos teisės ir laisvės, nurodytos Konstitucijos 22, 24, 25, 32, 35 ir 36 straipsniuose. Tai galėtų būti padaroma sustabdant atitinkamų įstatymų normų galiojimą. Kitų įstatymo galiojimo sustabdymo atvejų Konstitucija nenumato. Be to, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad apskritai įstatymų galiojimo sustabdymas yra nebūdingas įstatymų leidybai ir gali sukelti visuomenėje nestabilumo, nepasitikėjimo teisine sistema būseną, sudaryti prielaidas atsirasti teisės spragoms, tad taikomas tik retais, išimtiniais, Konstitucijoje numatytais atvejais. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje nėra pasisakyta apie teisės akto taikymo sustabdymą teisme.

Konstatavus, kad Lietuvos civilinį procesą ir administracinį procesą reglamentuojančiose teisės normose nėra specialių normų, nustatančių laikinųjų apsaugos priemonių taikymą – laikinai netaikant nacionalinės teisės nuostatos, dėl kurios atitikimo direktyvai sprendžiamas klausimas, nepažeidžiamas ES teisės veiksmingumo principas, keltinas

811 2007 m. sausio 18 d. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. AS403-70/2007.

812 2011 m. gruodžio 16 d. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. AS442-734/2011; 2009 m. balandžio 24 d. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. AS63-290/2009, kaip cituojama Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos, taikant Administracinių bylų teisenos įstatymo normas, apibendrinime (LVAT biuletenis Nr. 23).

813 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatyme detalai reglamentuota, kaip vykdoma teisės akto galiojimo sustabdymo procedūra. Teisėkūros pagrindų įstatyme yra nustatyta, kad Teisės aktų registro objektai yra *inter alia* Konstitucinio Teismo pranešimai dėl ginčijamo akto galiojimo sustabdymo ir dėl sustabdyto akto galiojimo atnaujinimo.

klausimas dėl teisinio saugumo principo pažeidžiamumo. Nesant specialių nacionalinių proceso normų, asmuo gali nežinoti apie savo procesines teises, nustatytas Teisingumo Teismo jurisprudencijoje. Pavyzdžiui, apie galimybę prašyti teismo laikinai netaikyti nacionalinės teisės normos, dėl kurios atitikimo ES direktyvai sprendžiamas klausimas. Dėl šios priežasties svarstytinas CPK ir ABTĮ papildymo klausimas. Autorė siūlo CPK 145 str. 1 dalį papildyti 14 punktu: „laikinas nacionalinės teisės normos, dėl kurios atitikimo Europos Sąjungai sprendžiamas klausimas, netaikymas“. Atitinkamai ABTĮ 71 str. 3 d. papildyti 4 punktu: „dėl atitikimo Europos Sąjungos teisei ginčijamo akto laikinas netaikymas“.

LAP taikymo nacionalinė problematika, kai nėra specialių proceso normų, atskleidžiama *Factortame* byloje. Nacionalinėje byloje ieškovai prašė taikyti LAP, kol bus priimtas galutinis sprendimas dėl jų prašymo patikrinti nacionalinės teisės atitikimo ES teisei klausimą. Pagrindinėje byloje nacionalinis teismas pritaikė LAP, sustabdydamas nacionalinio įstatymo ir taisyklių taikymą ieškovų atžvilgiu. Tokį jo sprendimą panaikino aukštesnės instancijos teismas, argumentuodamas tuo, kad pagal nacionalinę teisę teismai neturi teisės, taikydami laikinas apsaugos priemones, sustabdyti Parlamento įstatymų taikymo. Bylai patekus į Lordų Rūmus, šie laikėsi nuomonės, kad apeliančių pagrindinėje byloje teiginiai, jog nepritaikius laikinųjų apsaugos priemonių ir laimėjus pagrindinę bylą jie patirtų nepataisomą žalą, buvo pagrįsti. Tačiau Lordų Rūmai nusprendė, kad pagal nacionalinę teisę Jungtinės Karalystės teismai neturėjo įgaliojimų taikyti LAP jų nagrinėjamoje pagrindinėje byloje; tiksliau tariant, tokiam LAP taikymui prieštarautų senoji bendrosios teisės (*common law*) taisyklė, pagal kurią Karališkosios valdžios, t. y. vyriausybės, atžvilgiu negali būti taikoma jokia laikinoji apsaugos priemonė, kartu darant prielaidą, kad Parlamento įstatymas neprieštaraus ES teisei, kol bus priimtas sprendimas dėl šio įstatymo suderinamumo su minėta teise⁸¹⁴. Visgi šioje byloje dėl teisinių neaiškumų buvo nuspręsta kreiptis prejudicinio sprendimo, jo rezoliucijoje Teisingumo Teismas konstatavo, kad „ES teisė turi būti aiškinama kaip reiškianti, kad jei nacionalinis teismas, nagrinėdamas su ES teise susijusį ginčą, mano, jog vienintelė kliūtis, užkertanti jam kelią taikyti laikinas apsaugos priemones, yra nacionalinės teisės norma, jis privalo tokios teisės normos netaikyti“⁸¹⁵. Žvelgiant į tokią išvadą kyla klausimas, ar yra Lietuvoje nacionalinės teisės norma, užkertanti kelią taikyti LAP. Lietuvos Respublikos teisėje apskritai nėra *expressis verbis* išreikštų procesinių galimybių kreiptis subjektui į nacionalinį teismą dėl nacionalinio teisės akto neatitikimo ES direktyvai, kartu prašant taikyti LAP – sustabdyti nacionalinio įstatymo taikymą; kitaip sakant, nėra reglamentuota nacionalinio teismo kompetencija spręsti šio klausimo. Visgi grįžtant prie neskaidomos ES efektyvios teisminės gynybos koncepcijos, į kurios turinį patenka ir LAP taikymas, *Factortame* sprendime konstatuota pareiga netaikyti jokios nacionalinės teisės normos, trukdančios taikyti LAP, gali būti suprantama ir plačiau, atsižvelgiant į tai, kad Teisingumo Teismas pateikė tokį atsakymą, puikiai suvokdamas Jungtinės Karalystės teismo jurisdikcijos nebuvimą. S. A. Apter, vertindamas tokią situaciją, teigė, kad „nacionaliniai teismai turi įgaliojimus, kylančius iš ES teisės, taikyti LAP ginčiuose, kuriuose keliamas klausimas dėl nacionalinės teisės atitikimo ES teisei, nepaisant to, ar pagal nacionalinę teisę šie teismai turi ar

814 Žr. 1990 m. birželio 19 d. ETT Sprendimą *Factortame*, C-213/89, Rink. p. I-2433.

815 Žr. 1990 m. birželio 19 d. ETT Sprendimo *Factortame*, C-213/89, Rink. p. I-2433, 21 punktą.

neturi jurisdikciją taikyti tokio pobūdžio LAP⁸¹⁶. Pažymėtina, kad po Teisingumo Teismo sprendimo *Factortame* byloje Lordų Rūmai priėmė sprendimą pritaikyti LAP ispanų kilmės žvejų naudai netaikant nacionalinio įstatymo, įvertinę dvi svarbias sąlygas. Pirmą, nepritaikius LAP įmonė „Factortame“ patirtų didelių nepatogumų ir žalą. Be to, jei įmonės „Factortame“ ieškinyš nebūtų patenkintas, LAP taikymas britų žvejybos pramonei ir atskiriems jos nariams LAP taikymo laikotarpiu sukeltų santykinai mažą žalą. Antra, yra didelė tikimybė, kad įmonės „Factortame“ iškeltas klausimas dėl nacionalinio teisės akto prieštaravimo ES teisei yra pagrįstas, atsižvelgiant ir į Teisingumo Teismo vertinimą dėl įmonės argumentų svarumo⁸¹⁷.

Jau nagrinėtoje *Atlanta* byloje Vokietijos teismas kėlė klausimą dėl administracinio akto, priimto ginčytino ES teisės akto pagrindu, taikymo sustabdymo, kol bus išspręstas ES teisės akto galiojimo klausimas. Nesant specialių proceso normų, nacionalinis teismas tiesiogiai taikė konstituciją. Nacionalinis teisinis pagrindas taikyti LAP buvo Vokietijos Pagrindinio Įstatymo konstitucinė nuostata – 19 straipsnio 4 dalis, pagal kurią LAP netaikymas prieštarautų teisinės gynybos garantijai⁸¹⁸.

Šiuo atveju kyla klausimas dėl ES teisės veiksmingumo nacionalinės teisminės gynybos kontekste. Lietuvoje nėra specialių nacionalinių teisės normų, reglamentuojančių nacionalinės teisės atitikimo ES teisei (direktyvai) nagrinėjimą. Nors ES teisė nereikalauja nacionalinėje teisėje nustatyti atskirą ieškinių rūšį dėl nacionalinės teisės atitikimo ES direktyvai, tačiau veiksmingos teisminės gynybos principas reikalauja, kad nacionalinis teismas vis dėlto galėtų taikyti ES teisių gerbimui užtikrinti būtinas laikinąsias apsaugos priemones. Kartu Teisingumo Teismas pažymi, kad tais atvejais, kai ieškinyš nepriimtinas pagal nacionalinę teisę ir *ES teisė nekvestionuoja šio nepriimtimumo* (pažymėta autorės), ES teisė nereikalauja nustatyti nacionalinėje teisėje galimybės kompetentingam teismui taikyti LAP⁸¹⁹. Apskritai pareiga taikyti LAP kyla ginčą nagrinėjančiam teismui, o ieškinių nepriimtimumo atveju nėra pagrindo teismą laikyti „nagrinėjančiu ginčą“, kai pagrindinis ieškinyš yra pareikštas tokia forma, kurios nepripažįsta nacionalinė teisė ir kurios įtvirtinti nereikalauja ES teisė⁸²⁰. Darytina išvada, kad ES teisės asmenims suteiktų teisių veiksmingos teisminės gynybos principas turi būti aiškinamas kaip reikalaujantis valstybės narės teisėje numatyti galimybę taikyti LAP, kol kompetentingas teismas nuspręs dėl nacionalinės teisės nuostatų atitikties ES teisei, jeigu taikyti šias priemones yra būtina siekiant užtikrinti visišką būsimo teismo sprendimo dėl šių teisių buvimo veiksmingumą, kol kompetentingas teismas nuspręs dėl jų atitikties ES teisei. LAP turi būti taikomos vadovaujantis nacionalinės teisės nustatytais kriterijais, jeigu šie kriterijai nėra mažiau

816 Žr. Apter, S. A. Interim measures in EC Law: Towards a Complete and Autonomous System of Provisional Judicial Protection before National Courts? *Electronic Journal of Comparative Law* 2003 (7.2). <<http://www.ejcl.org/72/art72-1.html>> [2013-05-01].

817 1990 m. liepos 26 d. Jungtinės Karalystės Lordų Rūmų sprendimas *R v Secretary of State for Transport ex p Factortame Ltd* (Interim Relief Order) [1990] UKHL 7. <[http://judgmental.org.uk/judgments/UKHL/1990/\[1990\]_UKHL_7.html](http://judgmental.org.uk/judgments/UKHL/1990/[1990]_UKHL_7.html)> [2013-05-16].

818 Reikia pažymėti, kad Vokietijos Pagrindinio Įstatymo 19 str. 4 d. nustatyta asmens teisės ginti savo pažeistas teises teisiniu keliu, jei jas pažeidė viešoji valdžia. <http://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg_01.html> [2013-05-17].

819 Žr. 2007 m. kovo 13 d. ETT Sprendimo *Unibet*, C-432/05, Rink. p. I-2271, 71–73 punktus.

820 Žr. 2006 m. balandžio 30 d. generalinės advokatės Sharpston išvados byloje *Unibet*, C-432/05, Rink. I-02271, 72 punktą.

palankūs už taikomus panašiams nacionaline teise grindžiamiems prašymams ir dėl jų šių teisių laikinoji teisminė gynyba netampa praktiškai neįmanoma arba pernelyg sudėtinga⁸²¹. Nors Teisingumo Teismas nesuabsoliutina teisės į LAP, teigdamas, kad LAP taikymą reglamentuoja nacionalinės teisės nuostatos ir nacionalinis teismas turi diskreciją spręsti dėl LAP taikymo būtino. Visgi vertinant Teisingumo Teismo argumentaciją, pasakytina, kad pačios galimybės taikyti LAP nustatymas sietinas su poreikiu veiksmingai apsaugoti asmenų teises, kildinamas iš ES teisės. Dėl to ES teisės reguliavimo srityje turi būti teisinė galimybė pritaikyti tokią teisminę gynybos priemonę nacionaliniame teisme praktiškai.

Nors Lietuvos įstatymų leidėjas nėra *expressis verbis* reglamentavęs LAP taikymo (kai sprendžiamas nacionalinio teisės akto atitikimo ES teisei klausimas arba kai sprendžiamas ES teisės akto galiojimo klausimas, kurio pagrindu priimtas nacionalinis teisės aktas), tai neturi riboti Lietuvos nacionaliniame teisme nagrinėjamų LAP taikymo. Atsižvelgiant į tai, kad LAP taikymas yra integrali veiksmingos teisminės gynybos dalis, Lietuvos teismai, vadovaudamiesi lojalios bendradarbiavimo ir ES teisės viršenybės principais turėtų turėti galimybę taikyti nagrinėjamas laikinas apsaugos priemones. Nacionalinis teismas, nagrinėdamas prašymą dėl LAP taikymo netaikant galimai prieštaraujančios ES teisei nacionalinės teisės nuostatos, turi įvertinti, ar ieškovo teiginiai, kad jis patirs nepataisomos žalos, jei nebus taikomos jo prašomos LAP, yra pagrįsti. Tačiau išsprendus tik žalos atlyginimo klausimą, bet nesustabdžius nacionalinių teisės nuostatų taikymo ar apskritai nepakeitus jų, subjektas būtų priverstas ir vėl reikšti ieškinius dėl patiriamos žalos atlyginimo, argumentuodamas tuo, kad valstybė narė rimtai pažeidžia savo įsipareigojimus pagal ES teisę. Teisių gynybos prasme žalos atlyginimo klausimo išsprendimas neišsprendžia prieštaraujančios ES teisei nacionalinės teisės normos galiojimo ir taikymo klausimo. Konkretaus ginčo atveju įstatymo nuostatų taikymas gali būti stabdomas laikinosiomis apsaugos priemonėmis, tačiau teismui išsprendus žalos atlyginimo klausimą, o teisėkūros subjektui nepakeitus įstatymo nuostatų jos lieka galioti. Manytina, kad šios prieštaraujančios nuostatos, vadovaujantis ES teisės viršenybės ir lojalios bendradarbiavimo principais tiesiog turi būti netaikomos, nepaisant to, kad jos yra galiojančios. Jei vis dėlto institucijos nepaiso šio reikalavimo ir taiko tokio įstatymo nuostatas, tai subjektas, patyręs žalą, vėl gali kreiptis į teismą ir reikalauti žalos atlyginimo.

Čia svarbu priminti, kad net nepritaikius LAP, sprendžiant dėl nacionalinio teisės akto atitikimo ES teisei klausimą, nacionalinis teismas, nustatęs prieštaravimą, turi pareigą pagrindinėje byloje netaikyti tokio nacionalinės teisės akto. Kitaip sakant, tiek laikinai stabdant nacionalinio teisės akto taikymą, kai iškeliamą abejonė dėl nacionalinio teisės akto atitikimo ES teisei, tiek nustačius prieštaravimą ES teisei, rezultatas yra tas pats – nacionalinės teisės akto nuostatos netaikomos. Tik pirmuoju atveju netaikymas apribotas laike iki kol teismas įvertins nacionalinio teisės akto atitikimo ES teisei klausimą. Po tokio sprendimo eitų teisėkūros subjekto legislatyvinė procedūra, skirta suderinti nacionalinę teisę su ES teise.

821 Žr. 2007 m. kovo 13 d. ETT Sprendimo *Unibet*, C-432/05, Rink. p. I-2271, rezoliucinės dalies 2 ir 3 punktus.

5.3. Europos Sąjungos teise grįsto teisinio pagrindo nagrinėjimas nacionaliniame teisme *ex officio*

Nacionalinio proceso autonomijos kontekste siekiant nepažeisti lygiavertiškumo ir veiksmingumo principų, kyla klausimas, ar nacionalinis teismas turi pareigą savo iniciatyva iškelti ES teise grįstą teisinį pagrindą, nors bylos šalys pačios jo nenurodė? Paprastai nacionaliniame civiliniame procese bylos šalys yra įpareigtos teisinį pagrindą pateikti iki tam tikro proceso etapo. Taip siekiama išlaikyti proceso operatyvumą ir apibrėžtumą visų proceso dalyvių atžvilgiu. Taigi bylos šalys vadovaudamosi rungtyniškumo principu teikia argumentus, kuriuos grindžia teise, o teismas vertina. Atitinkamai teismas sprendžia ginčą paprastai neišeidamas už ginčo ribų, grindžia sprendimą jam pateiktais faktais. Tik išimtiniais atvejais teismas yra aktyvus. Tai susiję su poreikiu apginti silpnesniąją šalį ar ginti *ordre public* (liet. *viešoji tvarka*) ar viešąjį interesą.

Nagrinėjamas klausimas yra probleminis dėl to, kad reikia pasverti konkuruojančius interesus: poreikį apsaugoti ES teisėje įtvirtintas teises ir užtikrinti ES teisės veiksmingumą bei laikytis nacionalinės proceso autonomijos⁸²².

Norint atsakyti į anksčiau iškeltą klausimą, reikia išnagrinėti Teisingumo Teismo praktiką. Pirmą kartą Teisingumo Teismas nagrinėjo šį klausimą *Verholen* byloje. Teisingumo Teismas laikėsi pozicijos, kad tais atvejais, kai nacionalinis teismas pagal nacionalinę teisę turi teisę iškelti klausimą *ex officio*, ES teisė to nedraudžia⁸²³. Tokia argumentacija grįsta lygiavertiškumo principo taikymu ir suderinama su nacionalinio proceso autonomijos principu: nacionalinis teismas tais atvejais, kai pagal nacionalinę proceso teisę turi būti aktyvus, gali kelti ir ES teise grįstus pagrindus *ex officio*.

Vėlesnėje jurisprudencijoje Teisingumo Teismas, nors ir pakartojo lygiavertiškumo principo svarbą, tačiau ES teisinio pagrindo *ex officio* iškėlimą iš esmės susiejo su poreikiu užtikrinti ES teisės veiksmingumą. Šiuo atveju yra svarbūs du sprendimai *Peterbroeck*⁸²⁴ ir *Van Schijndel ir van Veen*⁸²⁵ bylose, kuriose Teisingumo Teismas tą pačią dieną priėjo prie skirtingų išvadų.

Sprendime *Peterbroeck* Teisingumo Teismas konstatavo, kad netaikytina yra nacionalinė proceso norma, ribojanti nacionalinio teismo teisę iškelti teisinį pagrindą savo iniciatyva tuo atveju, kai keltinas klausimas susijęs su nacionalinės teisės nuostatos atitikimo ES teisei nustatymu ir kai tokio pagrindo iškėlimas yra apribotas laike⁸²⁶. Tokia situacija susiklostė dėl to, kad ieškovas pagrindinėje byloje negalėjo remtis nacionalinės nuostatos neatitiktimi ES teisei. *Peterbroeck* sprendimo specifiškumas susijęs su nacionalinės teisės niuansais. Dėl šiai bylai būdingų aplinkybių (apeliacinis teismas, nagrinėjęs bylą, buvo

822 Žr. Engström, J. National Courts's Obligation to Apply Community Law Ex Officio – The Court Showing New Respect for Party Autonomy and National Procedural Autonomy? *Review of European Administrative Law*, 2008, 1 (1), p. 71.

823 Žr. 1991 m. liepos 11 d. ETT Sprendimo *Verholen*, C-87/90, C-89/90, Rink. I-3757, 29 punktą. Atkreiptinas dėmesys, kad generalinis advokatas, vadovaudamasis ES teisės tiesioginio veikimo ir viršenybės principais, laikėsi pozicijos, kad visais atvejais nacionalinis teismas ES teisės klausimus turi iškelti *ex officio* (žr. 1991 m. gegužės 29 d. generalinio advokato Darmon išvados byloje *Verholen*, C-87/90, C-89/90, Rink. I-3757, 14 punktą).

824 1995 m. gruodžio 14 d. ETT Sprendimas *Peterbroeck*, C-312/93, Rink. p. I-4599.

825 1995 m. gruodžio 14 d. ETT Sprendimas *Van Schijndel ir van Veen*, C-430/93 ir C-431/93, Rink. 1995 p. I-4705.

826 Žr. 1995 m. gruodžio 14 d. Sprendimo *Peterbroeck*, C-312/93, Rink. p. I-4599, 15–21 punktus.

pirmas procese teismas EBS 177 straipsnio (dabar SESV 267 str.) prasme, be to, ieškovas buvo apribotas nacionalinių procesinių terminų siekiant iškelti klausimą dėl nacionalinės teisės nuostatos atitikties ES teisei, joks kitas nacionalinis teismas negalėjo nagrinėti šio klausimo) Teisingumo Teismas priėjo būtent prie tokios išvados.

Prie kitokios išvados Teisingumo Teismas priėjo *Van Schijndel ir van Veen* sprendime. Teisingumo Teismas šioje byloje tyrė, ar nacionalinės teisės principas, pagal kurį nacionalinio teismo pareiga *ex officio* remtis teisiniais pagrindais apsiriboja pareiga nenukrypti nuo ginčo objekto ir pagrįsti savo sprendimą jam pateiktais faktais, nepažeidžia veiksmingumo principo. Teisingumo Teismas paneigdamas pareigą iškelti nacionaliniam teismui teisinio pagrindo klausimą *ex officio*, sutiko su nacionalinės teisės argumentu, kad iniciatyva procese priklauso šalims, o teismas *ex officio* turi veikti tik išimtiniais atvejais gindamas viešąjį interesą. Taip išlaikomas proceso sklandumas, apsaugoma teisė į gynybą, išlaikomas proceso operatyvumas, kuris gali būti pažeistas vertinant naujus pagrindus⁸²⁷. Dėl to tais atvejais, kai šalys pačios turi realią galimybę remtis ES teise grindžiamu pagrindu nacionaliniuose teismuose, veiksmingumo principas nėra pažeidžiamas, jei šio klausimo nacionalinis teismas neiškelia *ex officio*. Taigi šiame sprendime Teisingumo Teismas iš esmės pasvėrė konkuruojančius interesus ir aiškiai suformulavo veikimo taisyklę nacionaliniam teismui. Šioje byloje Teisingumo Teismas netaikė klasikinio veiksmingumo ir lygiavertiškumo testo. Iš esmės buvo atliktas „balanso“ ar „proporcingumo“ testas pasveriant, ar yra balansas tarp ES ir valstybių narių teisėtų lūkesčių⁸²⁸. Teisingumo Teismo jurisprudencijos evoliucijoje šis sprendimas turėtų būti vertinamas teigiamai, nes Teisingumo Teismas nebesivadovavo lygiavertiškumo ir veiksmingumo testo taisykle, be to, nevartojo „fiktyvios“ autonomijos sąvokos.

Tačiau šiame etape Teisingumo Teismas detaliau nepaaiškino, kodėl buvo priimti kardinaliai skirtingi sprendimai. Dėl to teisės doktrinoje buvo diskutuojama, bandant išskirti svarbius kriterijus, atsižvelgiant į tai, kad vyko skirtingi procesai (administracinis / civilinis), klausimai dėl ES teisės iškilo skirtingos instancijos teismuose (paskutinės instancijos / pirmosios instancijos)⁸²⁹.

Nors sprendimai minėtose bylose skyrėsi, vėlesnėje jurisprudencijoje Teisingumo Teismas paaiškino, kodėl ankstesnė praktika nagrinėjant bylą *Van der Weerd* nėra svarbi. Iš esmės tokia argumentacija grindžiama specifinėmis ankstesnių bylų aplinkybėmis. Pavyzdžiui, sprendime *Océano Grupo* Teisingumo Teismas konstatavo, kad veiksminga vartotojo apsauga pagal 1993 m. balandžio 5 d. Tarybos direktyvą 93/13 dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais bus užtikrinta tik jei nacionalinis teismas galės savo iniciatyva įvertinti vartojimo sutarties nuostatų nesąžiningumą⁸³⁰. Prie tokios išvados Teisingumo Teismas priėjo atsižvelgdamas į tai, kad vartotojas yra mažiau palankioje padėtyje

827 Žr. 1995 m. gruodžio 14 d. ETT Sprendimo *Van Schijndel ir van Veen*, C-430/93 ir C-431/93, Rink. 1995 p. I-4705, 21 punktą.

828 Žr. Bobek, M. Why there is no Principle of “Procedural Autonomy” of the Member States. (ed. Micklitz, H. W.; de Witte, B.) *The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States*. 2012, p. 312.

829 Žr. Engström, J. National Courts’s Obligation to Apply Community Law Ex Officio – The Court Showing New Respect for Party Autonomy and National Procedural Autonomy? *Review of European Administrative Law*. 2008, 1 (1), p. 77; Hoskins, M. Tilting the Balance, Supremacy and National Procedural Rules. *European Law Review*. 1996, 21, p. 365–377.

830 Žr. 2000 m. birželio 27 d. ETT Sprendimo *Océano Grupo*, C-240/98–C-244/98, Rink. p. I-4941, 26 punktą.

sudarydamas sutartį su pardavėju, be to, jis gali nežinoti visų savo teisių kreipdamasis į teismą. Teismas žino teisę ir vadovaujasi maksima *da mihi factum, tabo tibi jus* (liet. *pateikite faktus, aš žinau teisę*). Šios pozicijos Teisingumo Teismas nuosekliai laikėsi ir vėlesnėse bylose⁸³¹. Be to, šios jurisprudencijos argumentacija vėliau pritaikyta ir kitose su vartotojų teisių apsauga susijusiose bylose išplečiant jos taikymą Vartojimo kredito direktyvos⁸³² atžvilgiu⁸³³.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas laikosi šiose bylose įtvirtintos Teisingumo Teismo pozicijos, pripažindamas vartotojų teisių gynimo bylų specifiką, dėl kurios teismas turi pareigą būti aktyvus⁸³⁴. Atsižvelgiant į tai, kad vartotojų teisių apsauga yra konstitucinis valstybės ūkio tvarkymo principas ir Lietuvos valstybės įsipareigojimas, kylantis iš Europos Sąjungos teisės, bei į tai, kad su vartotojų teisių apsauga susijusiose ginčuose neretai peržengiamos privačių santykių ribos, vartotojo teisių gynimas vertintinas kaip viešasis interesas, svarbus ne tik pačiam vartotojui, bet kartu ir didelei visuomenės daliai ar net visai visuomenei. Dėl to ginčą nagrinėjantis teismas turi pareigą vartojimo sutarčių sąlygų atitiktį sąžiningumo kriterijams vertinti *ex officio*⁸³⁵.

Veiksmingumo principo kontekste svarbu, kad vartotojas siektų apginti savo teises ir nebūtų visai pasyvus. Nors, kaip ir minėta, nacionalinis teismas turėtų kompensuoti vartotojo, nežinančio savo teisių, procesinį neveikimą, tačiau jis negali kompensuoti visiško vartotojo pasyvumo. Būtent tokia situacija susiklostė *Asturcom Telecomunicaciones* byloje, kai vartotoja nedalyvavo arbitražo procese pagal sutartyje įtvirtintą arbitražo išlygą, nepareiškė ieškinio dėl arbitražo sprendimo panaikinimo ir jis dėl to tapo galutinis. Teisingumo Teismas, kalbėdamas apie veiksmingumo principą, išskiria kontekstinį požiūrį: ar dėl nacionalinės proceso nuostatos ES teisę taikyti tampa neįmanoma arba pernelyg sudėtinga, turi būti nagrinėjama atsižvelgiant į šios nuostatos vaidmenį visame procese, jo eigą ir ypatumus įvairiose nacionalinėse administracinėse ir teisminėse institucijose (*konteksto aspektas*). Žvelgiant iš šios perspektyvos, prirėikus reikia atsižvelgti į pagrindinius nacionalinės teismų sistemos principus, kaip antai: teisės į gynybą apsaugą, teisinio saugumo

831 Žr. 2002 m. lapkričio 21 d. ETT Sprendimo *Cofidis*, C-473/00, Rink. p. I-10875, 33 punktą; 2006 m. spalio 26 d. ETT Sprendimo *Mostaza Claro*, C-168/05, Rink. p. I-10421, 29 punktą.

832 1998 m. vasario 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 98/7/EB, iš dalies keičianti Direktyvą 87/102/EEB dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, susijusių su vartojimo kreditu, suderinimo (OL L 101, 1998 m. balandžio 1 d., p. 17). Šiuo metu galiojanti 2008 m. balandžio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/48/EB dėl vartojimo kredito sutarčių ir panaikinanti Tarybos direktyvą 87/102/EEB (OL L 133, 2008 m. gegužės 22 d., p. 66).

833 Žr. 2007 m. spalio 4 d. ETT Sprendimo *Rampion*, C-429/05, Rink. p. I-8017, 60–69 punktus.

834 2002 m. spalio 7 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1137/2002; 2008 m. spalio 28 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-536/2008. LAT civilinėje byloje Nr. 3K-3-106/2010 pasisakė dėl ES direktyvos nuostatų turinio *ex officio*, atsižvelgdamas į tai, kad pirmosios instancijos teismas šalių ginčui spręsti taikė Europos Bendrijų Tarybos Direktyvą 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais ir laikė preliminarįją žemės pirkimo-pardavimo sutartį vartojimo sutartimi, o nustatytą netesybų sąlygą nesąžininga atsakovei kaip vartotojui. Šis argumentas nenurodomas kasaciniame skunde, bet dėl jo išsakoma nuomonė atsiliepime į kasacinį skundą. Kasacinis teismas dėl jo išdėsto savo poziciją, nes to reikalauja viešasis interesas (CPK 353 straipsnio 2 dalis).

835 2009 m. kovo 24 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartinuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga. *Teismų praktika*. 2009. Nr. 30.; 2006 m. vasario 22 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-141/2006; 2008 m. vasario 29 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-211/2008.

principą ir tinkamą proceso eigą (*vertinimo / pasvėrimo aspektas*)⁸³⁶. Dėl lygiavertiškumo principo Teisingumo Teismas nurodė, kad nacionalinis teismas turi pareigą savo iniciatyva įvertinti vartotojo ir pardavėjo ar tiekėjo sudarytoje sutartyje esančios arbitražinės išlygos nesąžiningą pobūdį, jeigu pagal nacionalinės teisės proceso normas jis gali atlikti tokį vertinimą nagrinėdamas panašius vidaus teise grindžiamus ieškinius⁸³⁷. Nors vertinimą turi atlikti nacionalinis teismas, tačiau Teisingumo Teismas nurodo dėl aktualių ES teisės normų. Teisingumo Teismas, konstatuodamas vartotojų teisių apsaugos svarbą, visų pirma išskyrė, kad Direktyvos dėl nesąžiningų sąlygų 6 straipsnio 1 dalis yra imperatyvi norma. Antra, pabrėžė viešojo intereso svarbą siekiant apsaugoti vartotojus, trečia, konstatavo, kad ši direktyva yra būtina priemonė Europos Sąjungos nustatytoms užduotims vykdyti ir būtent gyvenimo lygiui ir kokybei kelti visoje Europos Sąjungoje. Dėl to direktyvos 6 straipsnis turi būti laikomas lygiaverčiu nacionalinėms normoms, kurios vidaus teisės sistemoje priskiriamos imperatyvių normų kategorijai. Taigi nacionalinis teismas turi savo iniciatyva įvertinti arbitražinės išlygos atitikimą ES teisei, jei jis turi diskreciją savo iniciatyva vertinti tokios išlygos atitiktį nacionalinėms imperatyvioms normoms⁸³⁸. Ši byla yra pavyzdys, kai Teisingumo Teismas išdėsto savo nuomonę dėl veiksmingumo ir lygiavertiškumo principų. Dar daugiau, turėdamas tam tikrą informaciją apie nacionalinės teisės normas bei teismų praktiką, pateikia vertinimą dėl lygiavertiškumo principo, pabrėždamas nacionalinio teismo diskreciją šioje srityje. Pažymėtina, kad dėl tokio detalaus Teisingumo Teismo pasisakymo teikiant nuorodas į nacionalinę teisę ir teismų praktiką, išlieka rizika dėl nacionalinio teismo, kuris geriausiai išmano nacionalinę teisę, galimo „suklaidinimo“.

Kaip jau minėta, dar viena išimtis iš teismo pasyviojo vaidmens – poreikis apsaugoti *ordre public* ar kitus svarbius visuomenei interesus. *Eco Swiss* byloje kilo klausimas dėl nacionalinio teismo teisės panaikinti arbitražo sprendimą dėl jo prieštaravimo ES konkurencijos teisės normai, nors šis argumentas nebuvo iškeltas arbitražo procese. Pagal nacionalinę teisę arbitražo sprendimo prieštaravimas *ordre public* yra pagrindas jį panaikinti, tačiau konkurencijos teisės normos netaikymas nepateko į šią sritį. Teisingumo Teismas laikėsi pozicijos, kad ES konkurencijos teisės režimas yra ypatingos svarbos ir jo nesilaikymas būrų nesuderinamas su *ordre public* principu. Dėl to Teisingumo Teismas priėjo prie išvados, kad tais atvejais, kai nacionalinės proceso normos reikalauja iškelti arbitražo sprendimo panaikinimo klausimą *ordre public* pagrindu, tai nacionalinis teismas turi iškelti savo iniciatyva ir klausimą dėl prieštaravimo ES konkurencijos teisei⁸³⁹.

Vartotojų teisių apsaugos srityje, ypač siejant su nesąžiningomis vartojimo sutarčių sąlygomis, vartotojų teisių apsaugą reglamentuojančioms ES teisės normoms suteikiamas imperatyvus statusas, susiejant vartotojų apsaugą su *ordre public*. Toks *ordre public* koncepcijos apimties išplėtimas yra inovatyvus, nes paprastai tai siejama su labai svarbiomis teisės normomis. Skirtingai nei analizuotos konkurencijos teisės normos, įtvirtintos ES pirminėje teisėje, vartotojų teisių apsauga reglamentuota antrinėmis, netiesioginio veikimo ES teisės normomis.

836 Žr. 2009 m. spalio 9 d. Sprendimo *Asturcom Telecomunicaciones*, C-40/08, Rink. p. I-9579; 1995 m. gruodžio 14 d. Sprendimo *Peterbroeck* C-312/93, Rink. p. I-4599, 14 punktą.

837 Žr. 2009 m. spalio 9 d. Sprendimo *Asturcom Telecomunicaciones*, C-40/08, Rink. p. I-9579, 59 punktą.

838 Žr. 2009 m. spalio 9 d. Sprendimo *Asturcom Telecomunicaciones*, C-40/08, Rink. p. I-9579, 49–58 punktus.

839 Žr. 1999 m. birželio 1 d. Sprendimo *Eco Swiss*, C-126/97, Rink. p. I-3055, 35–37 punktus.

Dėl nagrinėjamos pareigos ribojimų Teisingumo Teismas argumentavo *Heemskerk* byloje, konstatuodamas, kad ES teisė negali įpareigoti nacionalinio teismo *ex officio* taikyti ES teisės nuostatą, jei dėl to būtų pažeistas nacionalinėje proceso teisėje įtvirtintas *reformatio in pejus* draudimo principas. Pagal šį principą ieškinį pareiškęs asmuo negali atsidurti nepalankesnėje padėtyje, nei būtų buvęs, jeigu nebūtų jo pareiškęs. Be to, tokia pareiga pažeistų teisės gynybą, teisinio saugumo ir teisėtų lūkesčių apsaugos principus⁸⁴⁰.

Lietuvos Respublikoje civilinis procesas grindžiamas dispozityvumo principu (CPK 13 str.), pagal kurį bylos šalys *inter alia* nustato bylos nagrinėjimo dalyką ir pagrindą. Jei yra grynai privati byla, tai šalių galimybė laisvai disponuoti savo materialiosiomis teisėmis ir pareigomis nėra ribojama. Kitai grupei priskirtinos bylos, kurių nagrinėjimas ir sprendimas susijęs su viešojo intereso apsauga, kai subjektų galimybės laisvai disponuoti savo materialiomis teisėmis ir pareigomis yra ribotos. Tokios bylos atsiranda iš šeimos, darbo teisinių santykių, yra susijusios su žmogaus teisių gynimu, nesąžininga konkurencija, bankrotu ir panašiai⁸⁴¹. Vadovaujantis rungimosi principu (CPK 12 str.) ieškovas nurodo ne tik savo reikalavimą, bet ir jį pagrindžiančius faktus bei juos patvirtinančius įrodymus, atitinkamai atsakovas nurodo aplinkybes ir įrodymus, kuriais jis remiasi nesutikdamas su ieškiniu. Rungimosi principas taikomas tik faktiniam bylos aspektui. Nustatyti, teisingai išaiškinti ir taikyti teisės normą, reguliuojančią šalių ginčo santykį, yra teismo prerogatyva (lot. *iura novit curia*). Išimtis yra užsienio teisės taikymas (CPK 808 str. 2 d.), kai užsienio teisės taikymą šalys numatė šalių susitarime. Tuomet užsienio teisės klausimas yra fakto, o ne teisės klausimas, todėl šalis privalo įrodyti užsienio teisės taikymo pagrindą, pateikti jos turinį ir taikymo praktiką⁸⁴².

Taigi bendra taisyklė Lietuvos civiliniame procese, kad teismas turi neišėti už bylos nagrinėjimo ribų. Išimtyms yra siejamos su poreikiu apsaugoti viešąjį interesą. Viešojo intereso sąvoka (civilinėje teisėje vartojama viešosios tvarkos sąvoka, lot. *ordre public*) siejama su nauda visuomenei ar jos daliai, bendromis vertybėmis, žmonių gerove, yra vertinamojo pobūdžio⁸⁴³. Apeliacinės instancijos teismas turi ribotą galimybę peržengti apeliacinio skundo ribas dėl viešojo intereso (leistina CPK 320 str. 2 dalyje nustatytų kategorijų byloje). Kasacinio teismo teisė jas peržengti siekiant apsaugoti viešąjį interesą tam tikra bylos kategorija yra neribojama (CPK 353 str. 2 d.). Kasacinis teismas tikrina, ar teismo sprendimas (nutartis) visa apimtimi nepažeidžia viešojo intereso *ex officio*. Lietuvos civiliniame procese taip pat galioja *non reformatio in pejus* principas tiek apeliaciniame, tiek kasaciniame procese, kuriuo vadovaujantis negali būti priimtas blogesnis sprendimas, negu yra skundžiamas, jei sprendimą skundžia tik viena šalis. Šios taisyklės kasacinis teismas yra nesaistomas, jei siekiant apginti viešąjį interesą išeinama iš skundo ribų⁸⁴⁴.

840 Žr. 2008 m. lapkričio 25 d. Sprendimo *Heemskerk*, C-455/06, Rink. p. I-8763, 44–48 punktus.

841 Žr. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras, I tomas. Vilnius: Justitia. 2004, p. 85.

842 Žr. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras, I tomas. Vilnius: Justitia. 2004, p. 81–82.

843 2003 m. gruodžio 15 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1103/2003; 2006 m. balandžio 19 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-291/2006; 2006 m. rugsėjo 18 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-486/2006.

844 Žr. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras, I tomas. Vilnius: Justitia. 2004, p. 416–420.

Lietuvos teismo praktikos pavyzdžiu tikslinga pateikti *L. Š. prieš Rumunijos ambasada* bylą⁸⁴⁵, susijusią su iš ES direktyvų⁸⁴⁶ kylančių darbuotojų teisių apsauga. Byloje buvo sprendžiamas dėl diskriminacijos lyties ir negalios pagrindais padarytos turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo priteisimo klausimas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atkreipė dėmesį, kad teismas darbo bylose privalo būti aktyvus siekdamas apsaugoti tiek privatų darbuotojo, tiek viešąjį interesą⁸⁴⁷. Šioje byloje tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismai sprendė tik dėl ieškovės pateiktų reikalavimų pagrįstumo. LAT konstatavo, kad bylą nagrinėję teismai, net ieškovei ir nereiškiant reikalavimų, susijusių su teisiųjų padarinių taikymu darbdaviui, neteisėtai ją atleidusiam iš darbo, *savo iniciatyva* turėjo taikyti DK 297 straipsnio 4 dalį ir priteisti ieškovei DK 140 straipsnio 1 dalyje nustatyto dydžio išeitinę išmoką ir vidutinį darbo užmokestį už priverstinės pravaikštos laiką nuo atleidimo iš darbo iki teismo sprendimo įsigaliojimo dienos.

Kitoje byloje *A. A. ir kt. prieš BAB „Snoras“* Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėjo kasacinį skundą, pateiktą asmenų, siekusių įsigyti banko „Snoras“ akcijų, lėšų, kurios buvo pervestos į šio banko sąskaitą kredito įstaigoje „Finasta“. Iškilus klausimui dėl Lietuvos Respublikos indėlių ir įsipareigojimų investuotojams draudimo įstatymo nuostatų atitikimo Indėlių direktyvai⁸⁴⁸ ir Investuotojų direktyvai⁸⁴⁹, LAT nusprendė kreiptis į Teisingumo Teismą dėl direktyvų nuostatų išaiškinimo. Nors ieškiniu buvo prašoma pripažinti ieškovus indėlininkais Indėlių direktyvos prasme, tačiau LAT *inter alia* Teisingumo Teismo klausė: „ar indėlių draudimo apsauga gali būti taikoma tik nustačius, kad kredito įstaiga konkrečiu atveju veikė kaip investicinė įmonė, o lėšos jai buvo perduotos investicinei veiklai vykdyti, kaip šios sąvokos suprantamos pagal Investuotojų direktyvą“? Klausimo formuluotę lėmė Lietuvos pasirinktas Indėlių ir Investuotojų direktyvų įgyvendinimo nacionalinėje teisėje būdas, kai indėliu laikomos ir lėšos, į kurias indėlininkas turi reikalavimo teises, atsirandančias iš kredito įstaigos įsipareigojimo suteikti investicines paslaugas. Toks pasirinktas teisės išsiaiškinimo būdas leidžia daryti prielaidą, kad LAT žvelgia plačiau nei patys ieškovai. Nors pastarieji prašo pripažinti juos indėlininkais ir nekalba apie jų kaip investuotojų apsaugą. Tikėtina, kad LAT, gavęs Teisingumo Teismo išaiškinimą, gali *ex officio* iškelti ieškovų kaip investuotojų apsaugos klausimą. Toks teismo pasirinkimas vertintinas teigiamai dėl kelių priežasčių. Visų pirma, atsižvelgiant į tai, kad didelė dalis ieškovų yra vartotojai, teismas pateisintų aktyvaus teismo statusą tokio pobūdžio bylose. Antra, asmens teisių gynybos klausimas būtų išspręstas vienoje byloje. Jei teismas nepripažins ieškovų apsaugos pagal Indėlių direktyvą, tikėtina, kad asmenys

845 LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-199/2014.

846 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus (OL L 303, 2000 m. gruodžio 2 d., p. 16); 2006 m. liepos 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/54/EB dėl vyrų ir moterų lygių galimybių ir vienodo požiūrio į moteris ir vyrus užimtumo bei profesinės veiklos srityje principo įgyvendinimo (OL L 204, 2006 m. liepos 26 d., p. 23).

847 2005 m. vasario 28 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-113/2005; 2011 m. spalio 11 d. LAT civilinėje byloje Nr. 3K-3-384/2011.

848 1994 m. gegužės 30 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 94/19/EB dėl indėlių garantijų sistemų ir Europos ir Tarybos 2009 m. kovo 11 d. direktyva 2009/14/EB, iš dalies keičiančios direktyvos 94/19/EB dėl indėlių garantijų sistemų nuostatas dėl kompensacijų lygio ir išmokėjimo termino (OL L 135, 1994 m. gegužės 31 d., p. 5).

849 1997 m. kovo 3 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 97/9/EB dėl investuotojų kompensavimo sistemų (OL L 084, 1997 m. kovo 26 d., p. 22).

kreiptųsi į teisimą su nauju ieškiniu dėl jų teisių apsaugos pagal Investuotojų direktyvą. Tai būtų brangus teisminis procesas tiek laiko, tiek išlaidų prasme.

Apibendrinimas. Nors Teisingumo Teismo jurisprudencijoje deklaruojama, kad nacionaliniai teismai, nesant vieningų ES teisės normų, nagrinėdami bylas vadovaujasi proceso autonomijos principu, iš tiesų, proceso autonomija nėra absoliuti. Žingsnis po žingsnio ji ribojama Teisingumo Teismo jurisprudencijos, nustatant reikalavimus nacionaliniam procesui, susijusiam su ES teisės užtikrinimu. Dėl to svarstyti, ar ne tiksliau būtų vietoj termino proceso autonomija, kalbėti apie valstybių narių teismų kompetenciją procese, nes autonomija, kaip ji suprantama bendriausia prasme, tai yra „galėjimas veikti ir priimti sprendimus nekontroliuojamam“⁸⁵⁰. Galima konstatuoti, kad proceso autonomija yra ribojama veiksmingumo, lygiavertiškumo ir ES bendrųjų teisės principų⁸⁵¹. Dėl to tiksliau būtų kalbėti apie proceso autonomijos ir ES teisės viršenybės dichotomiją arba nacionalinių teismų kompetencijos derinimą su ES teisės viršenybės ir veiksmingumo principais.

Teisingumo Teismas palieka valstybių narių diskrecijai spręsti, kokie teismai ir pagal kokias nacionalines proceso normas užtikrins veiksmingą teisminę apsaugą ES teisei priklausančiose srityse. Svarbiausia, kad taikytinos priemonės ir procedūros atitiktų ES įtvirtintus lygiavertiškumo ir veiksmingumo principus. Nors Teisingumo Teismas kartoja dar *Rewe* ir *Comet* bylose įtvirtintą taisyklę, pagal kurią turi būti atliekamas lygiavertiškumo ir veiksmingumo testas, tačiau rezultatas, kurį pasiekia Teisingumo Teismas, priklauso ir nuo bylos aplinkybių, ir nuo laikmečio⁸⁵². Dar daugiau, Teisingumo Teismas, nors ir cituoja klasikinę „lygiavertiškumo ir veiksmingumo mantrą“, tačiau pats dažnai teikia nuorodą tik į veiksmingumo principą, o kitais atvejais atlieka lygiavertiškumo testą, nors tai nacionalinio teismo diskrecija.

Bendrų unifikuoatų ES proceso teisės normų nebuvimas suponuoja klausimą, ar vienodai valstybėse narėse užtikrinama iš ES teisės kylančių teisių apsauga. Kiekvienoje valstybėje taikant skirtingas nacionalines proceso normas, bendroje rinkoje veikiančios įmonės gali rinktis veiksmingą ir jų standartus atitinkantį teisinį režimą ir atitinkamai investavimo vietą. Dėl to keltinas klausimas dėl proceso normų harmonizavimo ES lygiu, su tikslu užtikrinti fizinių ir juridinių asmenų vienodą procesinę teisių apsaugą⁸⁵³.

850 Žr. *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 85.

851 Žr. Schebesta, H. Does the National Court Know European Law? A Note on *Ex Officio* Application after *Asturcom*. *European Review of Private Law*. 2010, 4, p. 855–856.

852 Pvz., 1991 m. Teisingumo Teismas nereikalavo valstybių narių teismų iškelti ES teisės klausimus savo iniciatyva, tačiau konstatavo, kad tai nedraudžiama (žr. 1991 m. liepos 11 d. ETT Sprendimą *Verholen*, C-87/90, C-89/90, Rink. I-3757). 1995 m. kai kuriose bylose Teisingumo Teismas paliko galimybę nacionaliniams teismams laikytis pasyvaus vaidmens (žr. 1995 m. gruodžio 14 d. ETT Sprendimą *Van Schijndel ir van Veen*, C-430/93 ir C-431/93, Rink. 1995 p. I-4705), kitose reikalavo būti aktyviam (1995 m. gruodžio 14 d. ETT Sprendimas *Peterbroeck*, C-312/93, Rink. p. I-4599). 1999 m. ETT konkurencijos teisės byloje jau reikalavo iš nacionalinio teismo aktyvaus veikimo (1999 m. birželio 1 d. ETT Sprendimas *Eco Swiss*, C-126/97, Rink. p. I-3055).

853 Problematika plačiau atskleidžiama: Adinolfi, A. The “Procedural Autonomy” of Member States and the Constraints Stemming from the ECJ’s Case Law: is Judicial Activism still Necessary? (ed. Micklitz, H. W.; de Witte, B.) *The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States*. Intersentia, 2012, p. 294–296.

Teisingumo Teismas pripažino teisę į LAP nacionaliniame teisme, kaip integralią ES tiesioginę, operatyvią ir efektyvią teisminę gynybos koncepcijos dalį⁸⁵⁴. Pirmuoju atveju, kai sprendžiamas nacionalinės teisės atitikimo ES teisei klausimas, LAP taikomos vadovaujantis nacionalinės teisės normomis; antruoju atveju, kai Teisingumo Teisme sprendžiamas ES teisės galiojimo klausimas, o nacionalinio teismo prašoma sustabdyti šio teisės akto pagrindu priimto nacionalinio teisės akto taikymą – nacionalinis teismas turi vadovautis Teisingumo Teismo nustatytais bendraisiais LAP taikymo kriterijais ir nacionalinės teisės normomis. Visgi, atsižvelgiant į tai, kad nėra ES teisės normų, detalai reglamentuojančių LAP taikymą nacionaliniuose teismuose, atsižvelgiant į skirtingą valstybių narių teisminio proceso reglamentavimą, galima labai skirtingai užtikrinama asmens teisių, kildinamų iš ES teisės, apsauga. Tai aktualu ypač tais atvejais, kai susiję procesai vyksta skirtingose valstybėse narėse ir vienoje gali būti patvirtintos LAP, o kitoje ne.

Lietuvos Respublikos teisėje nėra specialių civilinio proceso teisės normų, reglamentuojančių ieškinių dėl nacionalinės teisės atitikimo ES teisei nagrinėjimą, taip pat nereglamentuotas laikinųjų apsaugos priemonių taikymas laikinai sustabdant nacionalinės teisės nuostatos taikymą. Tačiau teismas civiliniame procese gali taikyti ir kitas (originalias) laikinas apsaugos priemones. Atsižvelgiant į tai, kad LAP taikymas yra integrali bendrojo veiksmingo teisminio gynybos principo dalis, darytina išvada, kad vadovaujantis ES teisės viršenybės ir lojalaus bendradarbiavimo principais bei taikant CPK, nacionalinis teismas, naudodamasis suteikta diskrecija, gali taikyti LAP, sustabdydamas nacionalinės teisės akto taikymą (laikina netaikydamas jo) *ad hoc*. Administraciniame procese yra įtvirtinta reikalavimo užtikrinimo priemonė „ginčijamo akto galiojimo laikinas sustabdymas“ (ABTĮ 71 str. 3 d. 3 p.). Nors tai nėra speciali priemonė sprendžiant klausimą dėl nacionalinio akto atitikimo ES direktyvai, tačiau manytina, kad galėtų būti taikoma ir tuo atveju, kai administraciniame procese iškiltų klausimas dėl ginčijamo akto laikino netaikymo. Siekiant nepažeisti asmenų procesinio teisinio saugumo, autorė siūlo papildyti CPK ir ABTĮ nuostatomis dėl LAP, *expressis verbis* nurodant galimybę laikinai netaikyti nacionalinio akto, dėl kurio atitikimo ES teisei sprendžiamas klausimas.

ES veiksmingumo principas nesukuria nacionaliniams teismams absoliučios pareigos *ex officio* nagrinėti Europos Sąjungos teise pagrįstų reikalavimų. Svarbu, kad bylos šalys turėtų realią galimybę pareikšti ES teise pagrįstus reikalavimus nacionaliniame teisme. Vadovaujantis lygiavertiškumo principu, tais atvejais, kai nacionalinė teisė leidžia tokio pobūdžio reikalavimus nagrinėti *ex officio*, tai turi būti taikoma ir ES teisės atveju. Išimtiniais atvejais priskiriami tie, kurie susiję su *ordre public* principo apsauga arba siekiu apsaugoti silpnesniąją bylos šalį. Ši pareiga kildinama iš Teisingumo Teismo jurisprudencijos ir būtent pagal ją ir turi būti aiškinama šios pareigos samprata ir apimtis.

854 Apter, S. A. Interim measures in EC Law: Towards a Complete and Autonomous System of Provisional Judicial Protection before National Courts? *Electronic Journal of Comparative Law*. 2003 (7.2). <<http://www.ejcl.org/72/art72-1.html>> [2013-05-01].

IŠVADOS

Apibendrinama atliktą tyrimą autorė konstatuoja, kad tyrimo pradžioje iškelti ginamieji disertacijos teiginiai pasitvirtino. Atlikto tyrimo rezultatų pagrindu autorė teikia tokias išvadas.

1. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad Europos Sąjungos direktyvų veikimo taisyklės sudaro prielaidas pažeisti teisinio saugumo principą šiais aspektais.

- 1.1. Teisinio saugumo principo užtikrinimui yra svarbu, kad asmuo galėtų iš anksto nustatyti savo teises ir pareigas iš jam suprantama kalba paskelbtų teisės normų, kad galėtų planuoti savo elgesį. Steigimo sutartyse *expressis verbis* nėra įtvirtintos direktyvų veikimo taisyklės. Jos formuluojamos išimtinai Teisingumo Teismo jurisprudencijoje, kurios dalis prieinama ne visomis oficialiomis Europos Sąjungos kalbomis. Dėl šios priežasties galima daryti prielaidą dėl teisinio saugumo principo pažeidžiamumo numatomumo aspektu. Teisingumo Teismo praktika formuojant direktyvų veikimo doktrinas yra nenuosekli ir jai trūksta teisinio pagrįstumo: ES tiesioginio veikimo doktrina suformuota *Van Gen Loos* byloje aiškinant steigimo sutartį lingvistiniu, sisteminiu ir teleologiniu metodais; tačiau *Marshall* byloje išimtinai lingvistiniu steigimo sutarties aiškinimu pateisinamas draudimas veikti direktyvai horizontaliai. Šis draudimas nėra absoliutus suformulavus lojalus bendradarbiavimo pareiga grindžiamą netiesioginio veikimo doktriną ir įpareigojant netaikyti direktyvai prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos („netaikymo“ veikimas) horizontaliame santykiyje. Teisingumo Teismo jurisprudencijoje nesant aiškaus teisinio pagrindimo, vystant nenuoseklią teisminę argumentaciją galima daryti prielaidą dėl teisinio saugumo principo pažeidžiamumo priimtinumą aspektu.
- 1.2. Direktyvų tiesioginio veikimo sąlygos yra sudėtingos ir teisiškai nepakankamai apibrėžtos, todėl asmuo, net pasitelkdamas ES teisės ekspertą, gali atsidurti teisinio netikrumo situacijoje *a priori* negalėdamas nustatyti, ar direktyvos nuostata gali veikti tiesiogiai. Pagal maksimoje „*venire contra factum proprium*“ išreikštą teisinę idėją, teisės turėtoji, kuris netinkamai elgiasi, draudžiama pasinaudoti teise šios teisės įpareigoto subjekto atžvilgiu. Taigi direktyva tiesiogiai turėtų veikti tik prieš subjektą, kuris yra atsakingas už direktyvos tinkamą įgyvendinimą. Pernelyg išplėtus subjektų, priskirtinų „valstybei“ ratą, tačiau neįtvirtinus aiškių kvalifikavimo kriterijų, asmuo atsiduria teisinio netikrumo situacijoje negalėdamas nustatyti, ar direktyva veiks tiesiogiai. Visgi net ir specialistui, o ir pačiam nacionaliniam teismui ne visada aišku, ar direktyvos nuostata yra pakankamai aiški, tiksli ir besąlyginė, kad galėtų veikti tiesiogiai. Siekdamas nustatyti, ar direktyvos nuostata atitinka tiesioginio veikimo sąlygas, nacionalinis teismas neretai pasitelkia prejudicinio sprendimo procedūrą. Tai įrodo, kad tokio klausimo nagrinėjimas gali būti sudėtingas net nacionaliniam teismui. Dėl šios priežasties, asmeniui negalint iš anksto nustatyti taisyklingos teisės (ES direktyvos ar nacionalinės) nuostatos, teisių ir pareigų bei teisinių pasekmių, pažeidžiamas teisinio saugumo principas (numatomumo aspektas).

- 1.3. Atsižvelgiant į tai, kad direktyva turi būti įgyvendinta per joje nustatytą laikotarpį, asmenys turi pagrįstą teisėtą lūkestį, kad direktyva galės sukelti teisinės pasekmės tik pasibaigus jos įgyvendinimo laikui. Tačiau Teisingumo Teismas valstybių narių teismams priskiria pareigą direktyvos perkėlimo laikotarpiu *kuo labiau susilaikyti* nuo tokio nacionalinės teisės aiškinimo, kuris pasibaigus direktyvos perkėlimo terminui galėtų rimtai sutrukdyti įgyvendinti šia direktyva siekiamą tikslą. Nors formuluojama pasyvi pareiga, bet teismas, vykdamas teisingumą, visada yra aktyvus, t. y. jis nagrinėja bylą, aiškina teisę ir priima sprendimą. Reikalaujamo rezultato požiūriu nacionalinis teismas iš esmės įpareigojamas vykdyti suderinto aiškinimo pareigą. Tai neatitinka bendrosios aiškinimo pareigos *ratione temporis* sąlygos, pagal kurią aiškinimo pareiga kyla tik pasibaigus direktyvos įgyvendinimo laikui ir sudaro sąlygas pažeisti teisinio saugumo principą (numatomumo ir priimtumo aspektais).
 - 1.4. Kiekvienas teisinio santykio subjektas turi pagrįstą teisėtą lūkestį, kad bus taikoma galiojanti nacionalinės teisės nuostata. Teisingumo Teismo (*CIA Security, Unilever*) suformuluota taisyklė reikalauja netaikyti nacionalinės teisės nuostatų (techninių reglamentų), priimtų pažeidžiant direktyvoje įtvirtintus procedūrinius reikalavimus ir santykiuose tarp privačių subjektų. Lietuvos teisės aktų registre nėra skelbiama informacija apie teisės aktų projektų notifikavimo procedūrą, privatus subjektai visiškai nedalyvauja šiame procese, net gali nežinoti apie valstybės padarytą procedūrinį pažeidimą, kuris lemia tokios nacionalinės teisės nuostatos netaikymą. Tai sudaro prielaidas pažeisti teisinio saugumo principą (numatomumo aspektu), nes asmuo negali nustatyti savo teisių ir pareigų, planuoti savo elgesio, kuris atitiktų taikytiną teisę.
 - 1.5. Teisingumo Teismas (*Salzburger Flughafen*) nustatė įpareigojimą privatiems subjektams, žemės sklypų, kur būtinas poveikio aplinkai vertinimas, savininkams atsakyti už pasekmes dėl pavėluoto atitinkamos valstybės narės pareigų, kylančių iš direktyvos, įgyvendinimo. Tai leidžia daryti išvadą dėl teisinio saugumo principo pažeidžiamumo, nes privatus subjektas žino, kad už direktyvų tinkamą įgyvendinimą yra atsakinga valstybė narė ir turi pagrįstą teisėtą lūkestį, jog neįgyvendinta direktyva nesukurs jam įpareigojimo (numatomumo aspektas). Galima daryti prielaidą, kad Teisingumo Teismas poveikio aplinkai vertinimą, susijusį su aplinkosauginiu visuomenės interesu (viešasis interesas), iškelė aukščiau privataus ūkio subjekto intereso. Šį argumentą galima pagrįsti ES siekiu užtikrinti aukštą aplinkosaugos lygį, kuris turi būti užtikrintas pagal tvaraus vystymosi principus. Vertinant sistemiškai, kitų ES direktyvų veikimo taisyklių kontekste, Teisingumo Teismas turėtų ateityje aiškiai pagrįsti (priimtumo aspektas), suformuluoti teisiškai apibrėžtą taisyklę dėl tokio direktyvos veikimo, grįsto viešojo intereso svarba arba pagrindžiant aplinkosauginiais principais (pvz.: atsargumo ir prevencinių veiksmų).
2. Teisingumo Teismo įpareigojimas netaikyti nacionalinės teisės normos, prieštaraujančios ES teisei pagrįstai teisės doktrinoje skirstomas į „substitucijos“ ir „netaikymo“ veikimą. Abiem atvejais nacionalinės teisės norma, prieštaraujanti ES teisei, netaikytina, t. y. arba ją pakeičia ES teisės nuostata, arba prieštaraujanti teisės nuostata tiesiog yra netaikoma. Pareiga netaikyti direktyvai prieštaraujančios na-

cionalinės teisės nuostatos („substitucijos“ veikimas) nėra absoliuti, dar daugiau – nėra pirminė. Ši pareiga galioja tiek vertikaliame, tiek horizontaliame santykyje tais atvejais, kai ES garantuojama asmens teisė įtvirtinta ES Sutartyse arba kildinama iš ES bendrųjų teisės principų, atitinkančių tiesioginio veikimo sąlygas. Jei ES direktyvos nuostata atitinka tiesioginio veikimo sąlygas, tai pareiga netaikyti prieštaraujančios nacionalinės teisės normos („substitucijos“ veikimas) atsiranda tik vertikaliame santykyje.

3. Lietuvos civiliniame procese ir administraciniame procese nesant specialių teisės normų, reglamentuojančių laikinųjų apsaugos priemonių taikymo – laikinai netaikant nacionalinės teisės nuostatos, dėl kurios atitikimo ES direktyvai sprendžiamas klausimas, sudaromos prielaidos pažeisti teisinio saugumo principą ir nepažeidžiamas veiksmingumo principas, jei nacionalinis teismas užtikrina galimybę svarstyti tokių priemonių taikymo klausimą:
 - 3.1. civilinio proceso atveju taikydamas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 145 straipsnio 1 dalies 13 punkte įtvirtintas kitas (originalias) laikinąsias apsaugos priemones, šiuo atveju sustabdydamas nacionalinės teisės akto taikymą (laikina netaikydamos jo) *ad hoc*;
 - 3.2. administraciniame procese taikydamas Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 71 straipsnio 3 dalies 3 punkte įtvirtintą reikalavimo užtikrinimo priemonę „ginčijamo akto galiojimo laikinas sustabdymas“. Nors tai nėra speciali priemonė sprendžiant klausimą dėl nacionalinio akto atitikimo ES teisei, tačiau manytina, kad galėtų būti taikoma ir tuo atveju, kai administraciniame procese iškiltų klausimas dėl ginčijamo nacionalinio akto laikino netaikymo.

PASIŪLYMAI

1. Galiojantis draudimas veikti direktyvai tiesiogiai horizontaliai grindžiamas SESV 288 straipsnio lingvistiniu aiškinimu. Teleologiniu metodu, kuris plačiai taikomas Teisingumo Teismo jurisprudencijoje, aiškinant šį straipsnį bei atsižvelgiant į ES teisės integraciją, būtų teisiškai pagrįstas direktyvų horizontalaus tiesioginio veikimo *a priori* legitimavimas tose valstybėse narėse, kurios laiku neįgyvendino direktyvos. Ši galimybė atsirastų suėjus direktyvos įgyvendinimo terminui, jei direktyvos nuostata yra aiški, tiksli ir besąlyginė. Tokiu būdu būtų užtikrintas *effet utile* principo laikymasis. Kalbant apie teisinio saugumo principo pažeidžiamumą manytina, kad privatiems subjektams iš anksto žinant, kad laiku neįgyvendinus direktyvos – ši aiški, tiksli ir besąlyginė direktyvos nuostata, iš kurios asmuo galės nustatyti savo teises ir pareigas, veiks tiesiogiai, pagrįsta teigti, kad būtų užtikrintas asmenų teisinis saugumas.
2. Kadangi Teisingumo Teismo praktikoje pasikartoja atvejai, kai konstatuojama pareiga netaikyti direktyvai prieštaraujančios nacionalinės teisės normos horizontaliuose santykiuose („netaikymo“ veikimas), tai siekiant nepažeisti teisinio saugumo principo, siūloma Teisingumo Teismui pripažinti direktyvai prieštaraujančios nacionalinės teisės normos netaikymą horizontaliame santykiyje direktyvos *sui generis* veikimu, netapatinant jo nei su tiesioginiu veikimu, nei su netiesioginiu veikimu. Toks pripažinimas legitimuotų „netaikymo“ veikimą horizontaliuose santykiuose, įpareigojant netaikyti pareigą nustatančios nacionalinės teisės normos, tačiau nesukuriant naujų pareigų. Aiškus išankstinis savarankiškos direktyvos veikimo taisyklės suformulavimas suteiktų teisinį tikrumą privatiems subjektams.
3. Aukščiau pateiktos išvados patvirtina, kad Teisingumo Teismo suformuluotų direktyvų veikimo taisyklių taikymas gali lemti teisinio saugumo principo pažeidimus. Dėl to ES teisės glaudesnės integracijos kontekste Europos Sąjungos lygyje turėtų būti realiai persvarstomas tinkamo ES teisės akto parinkimas ES Sutarčių tikslams pasiekti. Ypatingai tais atvejais, kai siekiama maksimalaus harmonizavimo, teisinio tikrumo ir skaidrumo, reiktų teisėkūros procese rinktis tiesioginio taikymo aktą reglamentą, o ne direktyvą.
4. Išanalizavus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktiką paaiškėjo, kad ES direktyvų tiesioginio ir netiesioginio veikimo doktrinos taikomos, tačiau nekeliamas klausimas dėl teisinio saugumo principo pažeidžiamumo; ne visada aiškiai pagrindžiamas konkrečios direktyvų veikimo doktrinos (ne)taikymo klausimas. Siekiant teisinio aiškumo siūloma Lietuvos teismams priimant sprendimus aiškiai nurodyti: kokie nacionalinės teisės aktų aiškinimo metodai naudojami; pagrįsti, kodėl negalimas suderintas su direktyva nacionalinės teisės aiškinimas, ar netaikytina tiesioginio direktyvų veikimo doktrina; remiantis Teisingumo Teismo praktika aiškiai apibrėžti, kokioms sąlygoms esant netaikytina direktyvai prieštaraujanti nacionalinės teisės nuostata. Sujungus ES teisės reikalavimus su nacionaline proceso teise, leistiniais teisės aiškinimo metodais, nacionalinis teismas turi vykdyti jam, kaip ES teismui, patikėtas pareigas.
5. Lietuvos civilinio proceso ir administracinio proceso teisėje nesant specialių proceso normų, nustatančių galimybę prašyti teismo laikinai netaikyti nacionalinės tei-

sės normos, dėl kurios atitikimo ES direktyvai sprendžiamas klausimas, gali būti pažeistas asmens procesinis teisinis saugumas, jei asmuo nežino ir / ar negali įgyvendinti ES teisėje įtvirtintos teisės prašyti laikinųjų apsaugos priemonių dėl šios teisės aiškaus reglamentavimo nacionalinėje teisėje nebuvimo. Dėl šios priežasties siūlomas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso ir Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo papildymas. Siūloma Civilinio proceso kodekso 145 straipsnio 1 dalį papildyti 14 punktu: „laikinas nacionalinės teisės normos, dėl kurios atitikimo Europos Sąjungos teisei sprendžiamas klausimas, netaikymas“. Atitinkamai Administracinių bylų teisenos įstatymą 71 straipsnio 3 dalį papildyti 4 punktu: „dėl atitikimo Europos Sąjungos teisei ginčijamo akto laikinas netaikymas“.

LITERATŪROS ŠARAŠAS

TEISĖS AKTAI

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (*Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014).
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinis aktas Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje (*Valstybės žinios*. 2004, Nr. 111-4123).
3. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (*Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987; 2011, Nr. 156-7390).
4. Europos Sąjungos sutartis (OL C 326, 2012 m. spalio 26 d., p. 13).
5. Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (OL C 326, 2012 m. spalio 26 d., p. 1).
6. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (OL C 306, 2007 m. gruodžio 17 d.; OL C 326, 2012 m. spalio 26 d., p. 13, p. 391).
7. Europos Bendrijos steigimo sutarties suvestinė redakcija (OL C 321E, 2006 m. gruodžio 29 d., p. 1).
8. 1972 m. balandžio 24 d. Tarybos Direktyva dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su motorinių transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės draudimu ir privalomojo tokios atsakomybės draudimo įgyvendinimu, suderinimo (OL L 103, 1972 m. gegužės 2 d., p. 1).
9. 1976 m. vasario 9 d. Tarybos direktyva 76/207 dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo taikymo įsidarbinimo, profesinio mokymo, pareigų paaugstinimo ir darbo sąlygų atžvilgiu (OL L 39, 1976 m. vasario 14 d. p.40).
10. 1976 m. gruodžio 13 d. Antroji Tarybos direktyva 77/91/EEB dėl apsaugos priemonių, kurių valstybės narės, siekdamos tokias priemones suvienodinti, reikalauja iš Sutarties 58 straipsnio antroje pastraipoje apibrėžtų akcinių bendrovių, jų narių ir kitų interesų apsaugai, bendrovės steigiant, palaikant ir keičiant jų kapitalą, koordinavimo (OL L 26, 1977 m. sausio 31 d., p. 1).
11. 1980 m. spalio 20 d. Tarybos direktyvos dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su darbuotojų apsauga jų darbdaviui tapus nemokiam, suderinimo (OL L 283, p. 23) su pakeitimais, padarytais 2002 m. rugsėjo 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2002/74/EB (OL L 270, p. 10).
12. 1983 m. kovo 28 d. Tarybos direktyva 83/189/EEB, nustatanti informacijos apie techninius standartus ir reglamentus teikimo tvarką (OL L 109, 1983 m. balandžio 26 d., p. 8).
13. 1985 m. gruodžio 20 d. Tarybos direktyva 85/577 dėl vartotojų apsaugos, susijusios su sutartimis, sudarytomis ne prekybai skirtose patalpose (OL L 372, 1985 m. gruodžio 31 d., p. 31.).
14. 1986 m. gruodžio 18 d. Tarybos direktyva dėl valstybių narių įstatymų, susijusių su savarankiškai dirbančiais prekybos agentais, derinimo (OL L 382, 1986 m. gruodžio 31 d. gruodžio 31 d.).
15. 1993 m. balandžio 5 d. Tarybos Direktyva 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais (OL L 95, 1993 m. balandžio 21d., p. 29).
16. 1993 m. lapkričio 23 d. Tarybos direktyva 93/104/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų (OL L 307, 1993 m. gruodžio 13 d., p. 18).
17. 1994 m. gegužės 30 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 94/19/EB dėl indėlių garantijų sistemų ir Europos ir Tarybos 2009 m. kovo 11 d. direktyva 2009/14/EB, iš dalies

- keičiančios direktyvos 94/19/EB dėl indėlių garantijų sistemų nuostatas dėl kompensacijų lygio ir išmokėjimo termino (OL L 135, 1994 m. gegužės 31 d., p. 5).
18. 1998 m. birželio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 98/ 34/ EB, nustatanti informacijos apie techninius standartus ir reglamentus teikimo tvarką (OL L 204, 1998 m. liepos 21 d., p. 37.).
 19. 1999 m. kovo 18 d. Bendrasis susitarimas dėl darbo pagal terminuotas sutartis, kuri įgyvendina 1999 m. birželio 28 d. Tarybos direktyva 1999/70/EB dėl Europos profesinių sąjungų konfederacijos (ETUC), Europos pramonės ir darbavių konfederacijų sąjungos (UNICE) ir Europos įmonių, kuriose dalyvauja valstybė, centro (CEEP) bendrojo susitarimo dėl darbo pagal terminuotas sutartis (OL L 175, 1999 m. liepos 10 d. p. 43).
 20. 1999 m. gegužės 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 1999/44/EB dėl vartojimo prekių pardavimo ir susijusių garantijų tam tikrų aspektų (OL L 171, 1999 m. liepos 7 d. p. 16).
 21. 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus (OL L 303, 2000 m. gruodžio 2 d., p. 16).
 22. 2002 m. kovo 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2002/14/EB dėl bendros darbuotojų informavimo ir konsultavimosi su jais sistemos sukūrimo Europos bendrijoje (OL L 80, 2002 m. kovo 23 d.).
 23. 2003 m. lapkričio 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2003/88/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų (OL L 299, 2003 m. lapkričio 18 d., p. 9).
 24. 2015 m. rugsėjo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2015/1535/ES, kuria nustatoma informacijos apie techninius reglamentus ir informacinės visuomenės paslaugų taisyklės teikimo tvarka (OL 241, 2015 m. rugsėjo 17 d. , p. 1.).
 25. Explanations of the Charter (OL C 303, 2007 m. gruodžio 14 d.).
 26. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340)
 27. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (*Valstybės žinios*, 1999, Nr. 13-308).
 28. 2011 m. gruodžio 23 d. Lietuvos Respublikos Alkoholio kontrolės įstatymo 2, 3, 18, 22, 34 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas (*Valstybės žinios*. 2011, Nr. 165-7859).

TEISMŲ PRAKTIKA

Nacionalinių teismų sprendimai, išvados

29. 1995 m. sausio 24 d. LRKT išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtąjo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (*Valstybės žinios*, 1995, Nr. 9-199).
30. 1995 m. spalio 17 d. LRKT nutarimas (*Valstybės žinios*, 1995, Nr. 89-2007).
31. 2000 m. birželio 30 d. LRKT nutarimas (*Valstybės žinios*, 2000, Nr. 54-1587).
32. 2001 m. liepos 12 d. LRKT nutarimas (*Valstybės žinios*, 2001-07-18, Nr. 62-2276).
33. 2002 m. liepos 2 d. LRKT nutarimas (*Valstybės žinios*, 2002, Nr. 69-2832).
34. 2003 m. gegužės 30 d. LRKT nutarimas (*Valstybės žinios*, 2003-05-31, Nr. 53-2361).
35. 2003 m. gruodžio 3 d. LRKT nutarimas (*Valstybės žinios*, 2003-12-10, Nr. 115-5221).

36. 2004 m. gegužės 25 d. LRKT nutarimas (*Valstybės žinios*, 2004-05-26 Nr.85-3094).
37. 2004 m. gruodžio 13 d. LRKT nutarimas (*Valstybės žinios*, 2004-12-18 Nr.181-6708; 2004-12-29 Nr.186 (*atitaisymas*)).
38. 2006 m. kovo 14 d. LRKT nutarimas (*Valstybės žinios*, 2006, Nr. 30-1050).
39. 2006 m. rugpjūčio 8 d. LRKT sprendimas (*Valstybės žinios*, 2006, Nr. 88-3475).
40. 2007 m. birželio 7 d. LRKT nutarimas (*Valstybės žinios*, 2007, Nr. 65-2529).
41. 2014 m. sausio 24 d. LRKT nutarimas (Teisės aktų registras, 2014-01-24, Nr. 2014-00478).
42. 2003 m. gruodžio 15 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1103/2003.
43. 2006 m. balandžio 19 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-291/2006.
44. 2008 m. kovo 3 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-4/2008.
45. 2006 m. rugsėjo 18 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-486/2006.
46. 2009 m. liepos 31 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-323/2009.
47. 2009 m. lapkričio 9 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-484/2009.
48. 2010 m. vasario 10 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-106/2010
49. 2010 m. birželio 14 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-176/2010.
50. 2011 m. balandžio 5 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-155/2011.
51. 2011 m. liepos 21 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-336/2011.
52. 2011 m. spalio 17 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-304/2011.
53. 2011 m. gruodžio 14 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-507/2011.
54. 2012 m. sausio 26 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-8/2012.
55. 2012 m. gegužės 14 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-207/2012.
56. 2012 m. birželio 5 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-294/2012.
57. 2013 m. kovo 21 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-162/2013.
58. 2013 m. rugpjūčio 1 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-415/2013.
59. 2013 m. spalio 9 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-436/2013.
60. 2014 m. vasario 7 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-13/2014.
61. 2014 m. birželio 20 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-324/2014.
62. 2015 m. balandžio 14 d. LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-149-706/2015.
63. 2015 m. lapkričio 17 d. LAT nutartis Nr. 3K-7-602-684/2015.
64. 2013 m. spalio 9 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 2-2287/2013.
65. 2013 m. liepos 29 d. Vilniaus apygardos teismo nutartis Nr. B2-2267-611/2013.
66. 2009 m. spalio 22 d. LVAT sprendimą administracinėje byloje Nr. A822-1226/2009.
67. 2010 m. kovo 29 d. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. A525-471/2010.
68. 2010 m. birželio 23 d. LVAT nutartis administracinėje byloje A858-1810/2010.
69. 2010 m. lapkričio 8 d. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. A8 – 1375/2010.
70. 2010 m. gruodžio 6 d. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. N444 – 2513/2010.
71. 2010 m. gruodžio 8 d. LVAT sprendimas administracinėje byloje Nr. A756-686/2010.
72. 2011 m. rugpjūčio 26 d. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. A575-1054/2011.
73. 2011 m. spalio 17 d. LVAT sprendimas administracinėje byloje Nr. A858-2332/2011.
74. 2011 m. gruodžio 16 d. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. A-492-12/2011
75. 2012 m. gegužės 18 d. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. A556-105/2012.

76. 2012 m. rugsėjo 3 d. LVAT sprendimas administracinėje byloje Nr. A756-2681/2012.
77. 2014 m. kovo 20 d. LVAT sprendimas administracinėje byloje Nr. A438-15/2014.
78. 2014 m. liepos 24 d. LVAT sprendimas administracinėje byloje Nr. A442-1761/2014.
79. 2014 m. lapkričio 17 d. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. A602-949/2014.
80. Bundesverfassungsgericht 37, 2 BvR 52/71, 29.05.1974, 271.
81. Bundesverfassungsgericht 73, 2 BvR 197/83, 22.10.1986, 339.
82. Bundesverfassungsgericht 89, 2 BvR 2159/92, 12.10.1993, 155.
83. Bundesarbeitsgericht, 7 AZR 500/04, 26.04.2006.
84. Bundesverfassungsgericht, 2 BvR 2661/06, 6.7.2010.
85. Bundesgerichtshof, VIII ZR 200/05, 26.11.2008.
86. Italian Constitutional Court, 1974, 2 *Common Market Law Review*, p. 372.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika, Generalinių advokatų išvados

87. 1957 m. liepos 12 d. Sprendimas *Algera prieš Europos anglių ir plieno bendrijos asamblėją*, 7/56, 3/57 ir 7/57, Rink. p. 39.
88. 1963 m. vasario 5 d. Sprendimas *Van Gend en Loos*, C-26/62, Rink. p. 1.
89. 1964 m. liepos 15 d. Sprendimas *Costa v. ENEL*, C-6/64, Rink. p. 585.
90. 1968 m. gruodžio 19 d. Sprendimas *Salgoil*, 13/68, Rink. p. 680.
91. 1973 m. spalio 10 d. Sprendimas *Variola*, 34/73, Rink. p. 981.
92. 1974 m. birželio 21 d. Sprendimas *Reyners*, C-2/74, Rink. p. 631.
93. 1974 m. gruodžio 4 d. Sprendimas *Van Duyn*, 41/74, Rink. p. 1337.
94. 1975 m. vasario 18 d. Sprendimas *Farrauto*, 66/74, Rink. 157.
95. 1976 m. balandžio 8 d. Sprendimas *Defrenne*, 43/75, Rink. p. 455.
96. 1976 m. gruodžio 16 d. Sprendimas *Rewe – Zentralfinanz*, C-33/76 Rink. 1989.
97. 1976 m. gruodžio 16 d. Sprendimas *Comet*, 45/76, Rink. 2043.
98. 1977 m. vasario 1 d. Sprendimas *Verbond*, 51/76, Rink. p. 113.
99. 1977 m. birželio 7 d. Sprendimas *Merkur*, 97/76, Rink. 1063.
100. 1978 m. kovo 9 d. Sprendimas *Simmenthal*, C-106/77, Rink. p. 629.
101. 1978 m. kovo 9 d. Sprendimas *Kühlhaus Zentrum*, 79/77, Rink. p. 611.
102. 1979 m. sausio 25 d. Sprendimas *Racke*, 98/78, Rink. 69.
103. 1979 m. balandžio 5 d. Sprendimas *Ratti*, C-148/ 78, Rink. p. 1629.
104. 1980 m. gegužės 20 d. Sprendimas *Knauf Westdeutsche Gipswerke*, 118/79, Rink. p. 1183.
105. 1980 m. gegužės 22 d. Sprendimas *Santillo*, 131/79, Rink. p. 1585.
106. 1981 m. liepos 9 d. Sprendimas *Administration des Douanes*, 169/80, Rink. 1931.
107. 1981 m. lapkričio 12 d. Sprendimas *Salumi ir kt.*, 212/80–217/80, Rink. p. 2735.
108. 1981 m. gruodžio 16 d. Sprendimas *Foglia*, 244/80, Rink. p. 3045.
109. 1982 m. sausio 19 d. Sprendimas *Becker*, 8/81, Rink. p. 53.
110. 1982 m. kovo 23 d. Sprendimas *Levin*, 53/81, Rink. p. 1035
111. 1983 m. rugsėjo 22 d. Sprendimas *Auer*, 271/82, Rink. p. 2727.
112. 1983 m. gruodžio 15 d. Sprendimas *Rienks*, 5/83, Rink. p. 4233.

113. 1984 m. vasario 22 d. Sprendimas *Kloppenburg*, 70/83, Rink. p. 1075.
114. 1984 balandžio 10 d. Sprendimas *Von Colson ir Kamann*, 14/83, Rink. p. 1891.
115. 1984 m. balandžio 10 d. Sprendimas *Harz*, 79/83, Rink. p. 1921.
116. 1985 m. liepos 9 d. Sprendimas *Bozzetti*, C- 179/84, Rink. 2301.
117. 1986 m. vasario 26 d. Sprendimas *Marshall*, 152/84, Rink. p. 723.
118. 1986 m. gegužės 15 d. Sprendimas *Johnston*, 222/84, Rink. p. 1651.
119. 1986 m. gruodžio 4 d. Sprendimas *Federatie Nederlandse Vakbeweging*, 71/85, Rink. p. 3855.
120. 1987 m. gegužės 12 d. Sprendimas *Traen*, 372/85–374/85, Rink. p. 2141.
121. 1987 m. birželio 11 d. Sprendimas *Pretore di Salò*, 14/86, Rink. p. 2545.
122. 1987 m. spalio 7 d. generalinio advokato G. Mancini. išvada byloje, C-30/85, Rink. p. I-2497.
123. 1987 m. spalio 8 d. Sprendimas *Kolpinghuis Nijmegen*, 80/86, Rink. P. 3969.
124. 1987 m. gruodžio 15 d. Sprendimas *Airija prieš Komisiją*, 325/85.
125. 1988 m. vasario 2 d. Sprendimas *Murphy*, C-157/86, Rink. p. 673.
126. 1988 m. rugsėjo 20 d. Sprendimas *Beentjes*, 31/87, Rink. p. 4635.
127. 1989 m. birželio 22 d. Sprendimas *Costanzo*, 103/88, Rink. p. 1839.
128. 1989 m. birželio 27 d. Sprendimas *Kühne*, 50/88, Rink. p. 1925.
129. 1990 m. vasario 25 d. Sprendimas *Busseni*, C-221/88, Rink. p. 495.
130. 1990 m. lapkričio 13 d. Sprendimas *Marleasing*, C-106/89, Rink. I-4135.
131. 1990 m. birželio 19 d. Sprendimas *Factortame*, C-213/89, Rink. I-2433.
132. 1990 m. liepos 12 d. Sprendimas *Foster*, C-188/89, Rink. I-3313.
133. 1991 m. vasario 21 d. Sprendimas *Zuckerfabrik Süderdithmarschen ir Zuckerfabrik Soest*, C-143/88 ir C-92/89, Rink. p. I-415.
134. 1991 vasario 28 d. Sprendimas *Delimitis*, C-234/89, Rink. I- 935.
135. 1991 m. liepos 11 d. Sprendimas *Verholen*, C-87/90, C-89/90, Rink. I-3757.
136. 1991 m. lapkričio 19 d. Sprendimas *Francovich*, C-6/90, Rink. I-5357.
137. 1992 m. liepos 22 d. generalinio advokato Jacobs išvada byloje *Mundt*, C-156/91, Rink. I-5567.
138. 1993 m. sausio 26 d. generalinio advokato Van Gerven išvada byloje *Marshall II*, C-271/91, Rink. I-4367.
139. 1993 m. rugpjūčio 2 d. Sprendimas *Marshall II*, C-271/91, Rink. I-4367.
140. 1993 m. gruodžio 16 d. Sprendimas *Wagner Miret*, C-334/92, Rink. p. I-6911.
141. 1994 m. sausio 27 d. generalinio advokato Jacobs išvada byloje *Vaneetveld*, C-316/93, Rink. p. I-763.
142. 1994 m. vasario 9 d. generalinio advokato Lenz išvada byloje *Faccini Dori*, C- 91/92, Rink. p. I-3325.
143. 1994 m. vasario 23 d. Sprendimas *Comitato di coordinamento per la difesa della Cava*, C-236/92, Rink. p. I-483.
144. 1994 m. liepos 14 d. Sprendimas *Faccini Dori*, C-91/92, Rink. p. I-3325.
145. 1995 m. birželio 15 d. Sprendimas *Zabala Erasun ir kt.*, C-422/93–C-424/93, Rink. p. I-1567.

146. 1995 m. lapkričio 9 d. Sprendimas *Atlanta Fruchthandelsgesellschaft ir kt.*, C-465/93, Rink. p. I-3761.
147. 1995 m. gruodžio 14 d. Sprendimas *Peterbroeck*, C-312/93, Rink. p. I-4599.
148. 1995 m. gruodžio 14 d. Sprendimas *Van Schijndel ir van Veen*, C-430/93 ir C-431/93, Rink. 1995 p. I-4705.
149. 1996 m. vasario 15 d. Sprendimas *Duff ir kt.*, C-63/93, Rink. p. I-569.
150. 1996 m. kovo 5 d. Sprendimas *Brasserie du Pêcheur ir Factortame*, C-46/93 ir C-48/93, Rink. p. I-1029.
151. 1996 m. kovo 12 d. Sprendimas *Pafitis*, C- 441/93, Rink. 1347.
152. 1996 m. kovo 7 d. Sprendimas *Corte Inglés*, C-192/94, Rink. I-1281.
153. 1996 m. kovo 28 d. Sprendimas *Bernaldez*, C-129/94, Rink. 1829.
154. 1996 m. balandžio 30 d. Sprendimas *CIA Security International*, C-194/94, Rink. p. I-2201.
155. 1996 m. rugsėjo 26 d. Sprendimas *Arcaro*, C-168/95, Rink. p. I-4705.
156. 1996 m. spalio 8 d. Sprendimas *Dillenkofer ir kt.*, C-178/94, C-179/94, C-188/94-C-190/94, Rink. p. I-4845.
157. 1996 m. spalio 17 d. Sprendimas *Denkavit ir kt.*, C-283/94, C-291/94, C-292/94, Rink. p. I-5063.
158. 1996 m. spalio 24 d. Sprendimas *Kraaijeveld*, C-72/95, Rink. I-5403.
159. 1996 m. lapkričio 26 d. Sprendimas *T.Port*, C-68/95, Rink. p. I-6065.
160. 1996 m. sausio 18 d. Sprendimas *SEIM*, C-446/93, Rink. p. I-73.
161. 1996 m. balandžio 30 d. Sprendimas *CIA Security International*, C-194/94, Rink. p. I-2201.
162. 1997 m. liepos 10 d. Sprendimas *Bonifaci*, C-94/95, Rink. I-3969.
163. 1997 m. rugsėjo 17 d. Sprendimas *Dorsch Consult*, C-54/96, Rink. p. I-4961.
164. 1997 m. gruodžio 4 d. Sprendimas *Daihatsu Deutschland*, C-97/96, Rink. p. I-6843.
165. 1997 m. gruodžio 18 d. Sprendimas *Inter-Environnement Wallonie*, C-129/96, Rink. p. I-7411.
166. 1998 m. kovo 5 d. Sprendimas *Solred*, C-347/96, Rink. p. I-937.
167. 1998 m. balandžio 30 d. Sprendimas *Bellone*, C-215/97, Rink. I-2191.
168. 1998 m. birželio 16 d. Sprendimo *Lemmens*, C-226/97, Rink. p. I-3711.
169. 1998 m. liepos 16 d. Sprendimas *Oelmühle ir Schmidt Söhne*, C-298/96, Rink. p. I-4767.
170. 1998 m. rugsėjo 24 d. Sprendimas *Brinkmann*, C-319/96, Rink. p. I-5255.
171. 1998 m. gruodžio 1 d. Sprendimas *Levez*, C-326/96, Rink. p. I-7835.
172. 1999 m. rugsėjo 16 d. Sprendimas *WWF*, C-435/97, Rink. p. I-5613.
173. 1999 m. birželio 1 d. Sprendimas *Eco Swiss*, C-126/97, Rink. p. I-3055.
174. 1999 m. birželio 15 d. Sprendimas *Recgberger ir kt.*, C-140/97, Rink. p. I-3499.
175. 1999 m. vasario 25 d. Sprendimas *Carbonari ir kt.*, C-131/97, Rink. p. I-1103.
176. 1999 m. gruodžio 16 d. generalinio advokato Saggio išvada byloje *Océano Grupo*, C-240/98 iki C-244/98, Rink. p. I-4941.
177. 2000 m. sausio 11 d. generalinio advokato Léger išvada byloje *Linster*, C-287/98, Rink. p. I.-6917.

178. 2000 m. sausio 27 d. generalinio advokato Jacobs išvada byloje *Unilever*, C-443/98, Rink. p. I-7535.
179. 2000 m. kovo 16 d. generalinio advokato Jacobs išvada byloje *Centrosteeel*, C- 456/98, Rink. p. I-6007.
180. 2000 m. gegužės 16 d. Sprendimas *Preston ir kt.*, C-78/98, Rink. p. I-3201.
181. 2000 m. gegužės 18 d. Sprendimas *Rombi ir Arkopharma*, C-107/97, ;Rink. I-3367.
182. 2000 m. birželio 6 d. Sprendimas *Angonese*, C-281/98, Rink. p. I 4139.
183. 2000 m. birželio 27 d. Sprendimas *Océano Grupo*, C-240/98 iki C-244/98, Rink. p. I-4941.
184. 2000 m. liepos 13 d. Sprendimas *Centrosteeel*, C-456/98, Rink. p. I-6007.
185. 2000 m. rugsėjo 14 d. Sprendimas *Masterfoods ir HB*, C 344/98, Rink. p. I-11369.
186. 2000 m. rugsėjo 14 d. Sprendimas *Collino ir Chiappero*, C-343/98, Rink. p. I-6659.
187. 2000 m. rugsėjo 19 d. Sprendimas *Linster*, C-287/98, Rink. p. I-6917.
188. 2000 m. rugsėjo 26 d. Sprendimas *Unilever*, C-443/98, Rink. p. I-7535.
189. 2001 m. sausio 11 d. Sprendimas *Monte Acrosu*, C-403/98, Rink. p. I-103, 26 punktas.
190. 2001 m. vasario 23 d. Nutartis *Austrija prie Tarybų*, C-445/00 R, Rink. p. I-1461.
191. 2001 m. rugsėjo 20 d. Sprendimas *Courage ir Crehan*, C-453/99, Rink. p. I-6297.
192. 2001 m. lapkričio 15 d. generalinio advokato Jacobs išvada byloje *Axa Royale*, C-386/00, Rink. p. I- 2209.
193. 2002 m. kovo 5 d. Sprendimas *Axa Royale*, C-386/00, Rink. p. I- 2209
194. 2002 m. liepos 11 d. Sprendimas *Carpenter*, C-60/00, Rink. I-6279.
195. 2002 m. liepos 25 d. Sprendimas *Unión de Pequeños Agricultores prieš Tarybų*, C-50/00 P, Rink. p. I-6677.
196. 2002 m. lapkričio 21 d. Sprendimas *Cofidis*, C-473/00, Rink. p. I-10875.
197. 2003m. gegužės 6 d. generalinio advokato D. Ruiz-Jarabo Colomer išvada byloje *Pfeiffer*, C-397/01–C-403/01, Rink. p. I-8835.
198. 2003 m. gegužės 8 d. Sprendimas *ATRAL*, C-14/02, Rink. p. I-4431.
199. 2003 m. gegužės 15 d. Sprendimas *Mau*, C-160/01, Rink. p. I-4791.
200. 2003 m. gegužės 22 d. Sprendimas *Connect Austria*, C-462/99, Rink. p. I-5197.
201. 2003 m. rugsėjo 30 d. Sprendimas *Köbler*, C-224/01, Rink. p. I 10239.
202. 2004 m. sausio 7 d. Sprendimas *Wells*, C-201/02, Rink. p. I-723.
203. 2004 m. vasario 4 d. Sprendimas *Rieser*, C-157/02, Rink. 1477.
204. 2004 m. balandžio 29 d. Sprendimas *Sudholz*, C-17/01, Rink. p. I-4243.
205. 2004 m. gegužės 18 d. generalinės advokatės Kokott išvada byloje *Wippel v. Peek & Cloppenburg*, C-313/02, Rink. I-9483.
206. 2004 m. rugsėjo 7 d. Sprendimas *Waddenzee*, C-127/02, Rink. I-7405.
207. 2004 m. rugsėjo 27 d. Sprendimas *Komisija prieš Akzo ir Acros*, C-7/04 P(R), Rink. p. I-8739.
208. 2004 m. spalio 5 d. Sprendimas *Pfeiffer ir kt.*, C-397/01–C-403/01, Rink. p. I-8835.
209. 2005 m. balandžio 21 d. Sprendimas *Lindberg*, C-267/03, Rink. p. 3247.
210. 2005 m. birželio 7 d. Sprendimas *VEMW ir kt.*, C-17/03, Rink. p. I-4983.
211. 2005 m. birželio 16 d. Sprendimas *Pupino*, C-105/03, Rink. p. I-5285.

212. 2005 m. birželio 28 d. Sprendimas *Dansk Rørindustri ir kt. prieš Komisiją*, C 189/02 P, C 202/02 P, C 205/02 P–C 208/02 P ir C 213/02 P, Rink. p. I 5425.
213. 2005 m. rugsėjo 8 d. Sprendimas *Lidl Italia*, C-303/04, Rink. p. I-7865.
214. 2005 m. lapkričio 22 d. Sprendimas *Mangold*, C-144/04, Rink. p. I-9981.
215. 2005 m. gruodžio 6 d. Sprendimas *ABNA ir kt.*, C-453/03, C-11/04, C-12/04 ir C-194/04, Rink. p. I-10423.
216. 2006 m. kovo 16 d. Sprendimas *Kapferer*, C-234/04, Rink. p. I-02585.
217. 2006 m. liepos 4 d. Sprendimas *Adeneler ir kt.*, C-212/04, Rink. p. I-6057.
218. 2006 m. liepos 6 d. Sprendimas *Kersbergen-Lap e.a.*, C-154/04, Rink. 6249
219. 2006 m. rugsėjo 7 d. Sprendimas *Marrosu ir Sardino*, C-53/04, Rink. p. I-7213.
220. 2006 m. rugsėjo 7 d. Sprendimas *Vassallo*, C-180/04, Rink. p. I-7251.
221. 2006 m. rugsėjo 12 d. Sprendimas *Eman ir Sevinger*, C-300/04, Rink. p. I-8055.
222. 2006 m. spalio 26 d. Sprendimas *Mostaza Claro*, C-168/05, Rink. p. I-10421.
223. 2006 m. lapkričio 30 d. generalinės advokatės Sharpston išvada byloje *Lindorfer*, C-227/04P, Rink. p. I-06767; FP-I-B-2-00017.
224. 2006 m. gruodžio 14 d. Sprendimas *ASML Netherlands*, C-283/05, Rink. 12041.
225. 2007 m. sausio 11 d. Sprendimas *ITC*, C-208/05, Rink. p. I-181.
226. 2007 m. sausio 25 d. generalinio advokato M. P. Maduro išvada byloje *Europos Komisija prieš Belgijos Karalystę*, C-422/05, Rink. p. I- 4749.
227. 2007 m. vasario 15 d. generalinio advokato Mazák išvada byloje *Palacios de la Villa*, C-411/05, Rink. I-8531.
228. 2007 m. kovo 13 d. Sprendimas *Unibet*, C-432/05, Rink. p. I-2271.
229. 2007 m. balandžio 19 d. Sprendimas *Farrell*, C-356/05, Rink. p. I-3067.
230. 2007 m. birželio 7 d. Sprendimas *Van der Weerd ir kt.*, C-222/05, Rink. p.I-4233.
231. 2007 m. birželio 21 d. Sprendimas *ROM-projecten*, C-158/06, Rink. p. I-5103.
232. 2007 m. rugsėjo 11 d. Sprendimas *Lindorfer prieš Tarybą*, C-227/04 P, Rink. p. I -6767; FP-I-B-2-00017.
233. 2007 m. spalio 4 d. Sprendimas *Rampion*, C-429/05, Rink. p. I-8017.
234. 2007 m. spalio 16 d. Sprendimas *Palacios de la Villa*, C-411/05, Rink. p. I-8531.
235. 2007 m. lapkričio 8 d. Sprendimas *Schwibbert*, C-20/05, Rink. p. I-9447.
236. 2007 m. lapkričio 15 d. generalinės advokatės Trstenjak išvada byloje *Quelle*, C-404/06, Rink. p. I-2685.
237. 2007 m. gruodžio 11 d. Sprendimas *International Transport Workers' Federation ir Finnish Seamen's Union*, C-438/05, Rink. p. I-10779.
238. 2008 m. sausio 9 d. generalinės advokatės Kokott išvada byloje *Impact*, C-268/06, Rink. p. I-2483.
239. 2008 m. sausio 17 d. Sprendimas *Viamex*, C-37/06 ir C-58/06, Rink. p. I-69
240. 2008 m. sausio 17 d. Sprendimas *Navarro*, C-246/06, Rink. p. I-105.
241. 2008 m. balandžio 1 d. generalinio advokato Colomer išvada byloje *Arcor*, C-152/07, Rink. 5959.
242. 2008 m. balandžio 15 d. Sprendimas *Impact*, C-268/06, Rink. p. I-2483.
243. 2008 m. balandžio 17 d. Sprendimas *Quelle*, C-404/06, Rink. p. I-2685.

244. 2008 m. liepos 11 d. Sprendimas *Rinau*, C-195/08 PPU, Rink. I-5271.
245. 2008 m. liepos 17 d. Sprendimas *Arcor AG*, C-152/07–C-154/07, Rink. p. I-5959
246. 2008 m. gegužės 22 d. generalinės advokatės Sharpston išvada byloje *Bartsch* byloje, C-427/06, Rink. p. I-7245.
247. 2008 m. rugsėjo 23 d. Sprendimas *Bartsch*, C-427/06, Rink. p. I-7245.
248. 2008 m. gruodžio 18 d. Sprendimas *Altun*, C-337/07, Rink. 10323.
249. 2009 m. kovo 5 d. Sprendimas *Age Concern England*, C-388/07, Rink. p. I-1569.
250. 2009 m. kovo 10 d. Sprendimas *Heinrich*, C-345/06, Rink. p. I-1659.
251. 2009 m. balandžio 23 d. Sprendimas *Angelidaki ir kt.*, C-378/07–C-380/07, Rink. p. I-3071.
252. 2009 m. birželio 18 d. Sprendimas *Hütter*, C-88/08, Rink. p. I-5325.
253. 2009 m. liepos 7 d. generalinio advokato Bot išvada byloje *Kücükdeveci*, C-555/07, Rink. p. I-365.
254. 2009 m. liepos 16 d. Sprendimas *Mono Car Styling*, C-12/08, Rink. p. I-6653.
255. 2009 m. rugsėjo 10 d. Sprendimas *Plantanol*, C-201/08, Rink. P. I-8343.
256. 2009 m. spalio 6 d. Sprendimas *Asturcom Telecomunicaciones*, C-40/08, Rink. p. I-9579.
257. 2009 m. spalio 29 d. Sprendimas *Pontin*, C-63/08, Rink. p. I-10467.
258. 2010 m. sausio 12 d. Sprendimas *Petersen*, C-341/08, Rink. p. I-47.
259. 2010 m. sausio 12 d. Sprendimas *Wolf*, C-229/08, Rink. p. I-1.
260. 2010 m. sausio 19 d. Sprendimas *Kücükdeveci*, C-555/07, Rink. p. I-365.
261. 2010 m. kovo 18 d. Sprendimas *Alassini ir kt.*, C-317/08–C-320/08, Rink. p. I-2213.
262. 2010 m. balandžio 13 d. Sprendimas *Wall*, C-91/08, Rink. p. I-2815.
263. 2010 m. birželio 24 d. Sprendimas *Sorge*, C-98/09, Rink. p. I-5837.
264. 2010 m. liepos 8 d. Sprendimas *Bulicke*, C-246/09, Rink. p. I-7003.
265. 2010 m. rugsėjo 8 d. Sprendimas *Winner Wetten*, C-409/06, Rink. p. I-8015.
266. 2010 m. lapkričio 25 d. Sprendimas *Fuß*, C-429/09, Rink. p. I-12167.
267. 2011 m. kovo 8 d. Teisingumo Teismo (plenarinė sesija) nuomonė, 1/09, Rink. p. I-1137.
268. 2011 m. kovo 19 d. Sprendimas *ThyssenKrupp Nirosta*, C-352/09 P, Rink. p. I-02359
269. 2011 m. gegužės 26 d. Sprendimas *Stichting Natuur en Milieu ir kt.*, C-165/09–C-167/09, Rink. p. I-4599.
270. 2011 m. birželio 9 d. Sprendimas *Intercommunale Interrosane irr Fédération de l'industrie et du gaz*, C-361/10, Rink. 5079.
271. 2011 m. rugsėjo 8 d. generalinės advokatės Trstenjak išvada byloje *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2011:559.
272. 2011 m. rugsėjo 22 d. Sprendimas *Valčiukienė ir kt.*, C-295/10, Rink. p. I-8819.
273. 2011 m. lapkričio 15 d. Sprendimas *Dereci ir kt.*, C-256/11, Rink. p. I-11315.
274. 2011 m. lapkričio 22 d. Sprendimas *KHS*, C-214/10, Rink. p. I-11757.
275. 2011 m. gruodžio 1 d. Sprendimas *Churchill Insurance Company*, C-442/10, Rink. p. I-12639.
276. 2011 m. gruodžio 21 d. Sprendimas *Danske Svineproducenter*, C-316/10, ECLI:EU:C:2011:863.
277. 2012 m. sausio 24 d. Sprendimas *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33.

278. 2012 vasario 16 d. Sprendimas *Marcello Costa*, C-72/10 – C-77/10, Rink. ECLI:EU:C:2012:80.
279. 2012 m. birželio 14 d. Sprendimas *Banco Español de Crédito*, C-618/10, ECLI:EU:C:2012:349.
280. 2012 m. liepos 12 d. Sprendimas *VALE Építési*, C-378/10, ECLI:EU:C:2012:440.
281. 2012 m. liepos 12 d. Sprendimas *Curra*, C-466/11, ECLI:EU:C:2012:465.
282. 2012 m. liepos 19 d. Sprendimas *Littlewoods Retail ir kt.*, C-591/10, ECLI:EU:C:2012:478.
283. 2012 m. lapkričio 12 d. Sprendimas *Otis ir kt.*, C-199/11, ECLI:EU:C:2012:684.
284. 2012 m. gruodžio 19 d. Sprendimas *Orfey Balcaria*, C-549/11, ECLI:EU:C:2012:832.
285. 2013 m. sausio 15 d. Sprendimas *Križan*, C-416/10, ECLI:EU:C:2013:8.
286. 2013 m. vasario 28 d. Sprendimas *Réexamen Arango Jaramillo ir kt. prieš EIB*, C-334/12 RX-II, ECLI:EU:C:2013:134.
287. 2013 m. kovo 14 d. Sprendimas *Leth*, C-420/11, ECLI:EU:C:2013:166.
288. 2013 m. kovo 21 d. Sprendimas *Salzburger Flughafen GmbH prieš Umweltssenat*, C-244/12, ECLI:EU:C:2013:203.
289. 2013 m. gegužės 7 d. Sprendimas *Åkerberg Fransson*, C-617/10, ECLI: EU:C:2013:105.
290. 2013 m. gegužės 8 d. Sprendimas *Marinov*, C-142/12, ECLI: EU:C:2013:292.
291. 2013 m. gegužės 30 d. generalinio advokato Cruz Villalón išvada byloje *Spedition Welter*, C-306/12, ECLI: EU:C:2013:650.
292. 2013 m. birželio 27 d. Sprendimas *ET Agrokonsulting-04-Velko Stoyanov*, C-93/12, ECLI: EU:C:2013:432.
293. 2014 m. sausio 15 d. Sprendimas, *Association de médiation sociale (AMS)*, C-176/12, ECLI:EU:C:2014:2.
294. 2014 m. balandžio 30 d. Sprendimas *Pfleger ir kt.*, C-390/12, ECLI: EU:C:2014:281
295. 2014 m. liepos 10 d. Sprendimas *Impresa Pizzarotti*, C-213/13, ECLI: EU:C:2014:2067.
296. 2015 m. birželio 25 d. Sprendimas „*Indėlių ir investicijų draudimas*“ ir kt. C-671/13, ECLI:EU:C:2015:418.

SPECIALIOJI LITERATŪRA

Knygos ir disertacijos

297. Aarnio, A. *The Rational as Reasonable, A Treatise on Legal Justification*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1987.
298. Aarnio, A. *Reason and Authority, A Treatise on the Dynamic Paradigm of Legal Dogmatics*. Aldershot: Ashgate, 1997.
299. Alter, K. *Establishing the Supremacy of European Law. The Making of an International Rule of Law in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
300. Arnull, A. *The European Union and its Court of Justice*. Oxford University Press, 2006.
301. Barnard, C. *The Fundamentals of EU Law Revisited: Assessing the Impact of Constitutional Debate*. Oxford University Press, 2007.
302. Baublys, L., Spruogis, E. (red.) *Teisės teorijos įvadas*. Vilnius: MES, 2012.
303. Beck, G. *The Legal Reasoning of the Court of Justice of the EU*. Hart Publishing, 2012.

304. Bernitz, U. (ed.), et al. *General Principles of EU Law and European Private Law*. Alphen / Rijn: Kluwer Law International, 2013.
305. Bix, B. *Language and Legal Determinacy*. Oxford: Oxford University Press, 1995.
306. Bydlinski, F. *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff*. Vienna: Springer Verlag, 1982.
307. Bleckmann, A. *Europarecht*. Heymanns Carl Vlg KG, 1997.
308. Blokker, N. M. (ed.), et al. *The European Union after Amsterdam: A Legal Analysis*. Kluwer Law International, 1998.
309. Blumann, C., Dubouis, L. *Droit institutionnel de l'Union européenne*. Paris: Litec, 2007.
310. Cane, P., Conaghan, J. (ed.) *The New Oxford Companion to Law*. Oxford University Press, 2008.
311. Claes, M. *The National Courts' Mandate in the European Constitution*. Oxford: Hart Publishing, 2006.
312. Claßen, Ch. *Nichtumsetzung von Gemeinschaftsrichtlinien*. Berlin: Duncker & Humblot, 1999.
313. Craig, P. De Burca, G. *EU law. Text, cases and materials*. Oxford University Press, 2011.
314. Dougan, M. *National Remedies before the Court of Justice. Issues of Harmonisation and Differentiation*. Oxford: Hart Publishing, 2004.
315. Easson, A. J. EEC Directives for the Harmonisation of Laws: Some Problems of Validity, Implementation and Legal Effects. *Yearbook of European Law*, 1981, 1 (1).
316. Franzen, M. *Privatrechtsangleichung durch die Europäische Gemeinschaft*. Berlin: Walter de Gruyter, 1999.
317. Galetta, D. U. *Procedural Autonomy of EU Member States: Paradise Lost? A Study on the "Functionalized Procedural Competence" of EU Member States*. Heidelberg: Springer, 2011.
318. Gedmintaitė, A. *Teisėtų lūkesčių apsaugos principas viešojoje teisėje*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016.
319. Grabitz, E. The Sources of Community Law: Acts of the Community Institutions. *Thirty Years of Community Law*, 1981.
320. Groussot, X. *General Principles of Community Law*. European Law Publishing, 2006.
321. Habermas, J. *Between Facts And Norms – Contributions To A Discourse Theory Of Law*. MIT Press, 1996.
322. Hartley, T. C. *The Foundations of European Community Law*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
323. Heise, C. *Zur Reichweite der unmittelbaren Wirkung von EU-Richtlinien*. Marburg: Format Druck, 2007.
324. Herresthal, C. *Rechtsfortbildung im europarechtlichen Bezugsrahmen – Methoden, Kompetenzen, Grenzen dargestellt am Beispiel des Privatrechts*. München, 2006.
325. Herrmann, Ch. *Richtlinienumsetzung durch die Rechtsprechung*. Berlin: Duncker & Humblot, 2003.
326. Heukels, T. (ed.) et al. *The European Union after Amsterdam – A Legal Analyses*. The Hague: Kluwer Law International, 1998.
327. Ipsen, H. P. *Europäisches Gemeinschaftsrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1972.

328. Jansen, R. H. M. (ed.) et al. *European Ambitions of the National Judiciary*. The Hague: Kluwer Law International, 1997.
329. Jarukaitis, I. *Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: konstituciniai narystės pagrindai*. Vilnius: Justitia, 2011.
330. Kaczorowska, A. *European Union Law*. Abingdon: Routledge, 2013.
331. Klein, E., *Objektive Wirkungen von Richtlinien*, in *Festschrift für Ulrich Everling*. Baden-Baden, 1995.
332. Kruis, T. *Der Anwendungsvorrang des EU-Rechts in Theorie und Praxis*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013.
333. Lasok, D., Bridge, J. W. *Law and Institutions of the European Communities*. Butterworth, 1991.
334. Lenaerts, K., Arts, D. *Procedural Law of the European Union*. London: Sweet & Maxwell, 1999.
335. Lord McNair. *The Laws of Treaties*. Oxford Clarendon Press, 1961.
336. Mikelėnienė, D; Mikelėnas V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999.
337. Nettesheim, M. *Die mitgliedstaatliche Durchführung von EG-Richtlinien*. Berlin: Duncker & Humblot, 1999.
338. *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
339. Oppermann, T.; Classen, C. D.; Nettesheim, M. *Europarecht*. München: Verlag C. H. Beck, 2009.
340. Paunio, E. *Beyond Words, The European Court of Justice and Legal Certainty in Multilingual EU Law*. Helsinki: Unigrafia, 2011.
341. Peczenik, A. *On Law and Reason*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1989.
342. Prechal, S. *Directives in EC law*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
343. Prokopf, K. H. *Das gemeinschaftsrechtliche Rechtsinstrument der Richtlinie*. Berlin: Duncker & Humblot, 2007.
344. Pühs, W. *Der Vollzug von Gemeinschaftsrecht. Formen und Grenzen eines effektiven Gemeinschaftsrechtvollzugs und Überlegungen zu seiner Effektivierung*. Berlin: Duncker & Humblot, 1997.
345. Raitio, J. *The Principle of Legal Certainty in EC Law*. Kluwer Law International, 2003.
346. Rasmussen, H. *On Law and Policy in the European Court of Justice, A Comparative Study in Judicial Policymaking*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1986.
347. Röcker, I. *Die Pflicht zur rahmenbeschlusskonformen Auslegung nationalen Rechts*. Heidelberg: Springer, 2012.
348. Sinaniotis, D. *The Interim Protection of Individuals Before the European and National Courts*. Alphen aan de Rijn: Kluwer Law International, 2006.
349. Siebert, C. *Die horizontal-unmittelbare Wirkung des Gemeinschaftsrechts*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2010.
350. Steiner, J., Woods, L. *Textbook on EC law*. London: Blackstone, 2009.
351. Sudre, F. *Droit européen et international des droits de l'homme*. Paryžius: PUF, 2008.
352. Schermers H. G, Waelbroeck, D. *Judicial Protection in the European Communities*. Boston: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1992.

353. Schmidt, T. A. *Von "Mangold" bis " Maruko": Die Judikatur des EuGH zur Gleichbehandlungsrahmenrichtlinie und ihr Einfluss auf die deutsche Rechtsordnung*. Berlin: Berliner Wissenschaftsverlag, 2014
354. Scwarze, J.; Becker, U.; Pollak, Ch. *Die Implementation von Gemeinschaftsrecht*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1993.
355. Tamavičiūtė, V. Prejudicinis sprendimas dėl Europos Sąjungos teisės akto galiojimo. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
356. Tridimas, T. *The General Principles of EU Law*. Oxford University Press, 2006.
357. Usher, J. A. *Bendrieji Europos Bendrijos teisės principai*. Vilnius: Naujoji Rosma, 2001.
358. Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2009.
359. Vaitkevičiūtė, A. *Valstybių narių atsakomybė už žalą pažeidus Europos Sąjungos teisę*. Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, 2010.
360. Valutytė, R. *Valstybės atsakomybė dėl nacionalinių galutinės instancijos teismų sprendimų*. Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, 2010.
361. Vervaele, J. A. E. (ed.) *Compliance and Enforcement of European Community Law*. The Hague : Kluwer Law International, 1999.
362. Wyatt, D.; Dashwood, A. et. al. *European Union Law*. Oxford: Hart Publishing.

Moksliniai straipsniai

363. Adinolfi, A. The "Procedural Autonomy" of Member States and the Constraints Stemming from the ECJ's Case Law: is Judicial Activism still Necessary? (ed. Micklitz, H. W.; de Witte, B.) *The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States*. Intersentia, 2012.
364. Albers-Llorens, A. Keeping up Appearances: The Court of Justice and the Effects of EU Directives. *Cambridge Law Journal*. 2010, 69 (3).
365. Appleton, J. M. The Indirect – Direct Effect of European Community Directives. *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs*. 2000-2001, 5.
366. Apter, S. A. Interim measures in EC Law: Towards a Complete and Autonomous System of Provisional Judicial Protection before National Courts? *Electronic Journal of Comparative Law* 2003 (7.2). <<http://www.ejcl.org/72/art72-1.html>> [2013-05-01].
367. Arnall, A. Owning Up to Fallibility: Precedent and the Court of Justice. *Common Market Law Review*. 1993, 30.
368. Arnall, A. The Principle of Effective Judicial Protection in EU Law: An Unruly Horse? *European Law Review*. 2011, 36.
369. Bebr, G. Court of Justice: Judicial Protection and the Rule of Law. (ed. Curtin, D.; Henkels, T.) *Institutional Dynamics of European Integration, Vol. II, Essays in Honour of Henry G. Schermers*. Dordrecht: Nijhoff. 1994.
370. Beyer-Katzenberger, M. Judicial Activism and Judicial Restraint at the Bundesverfassungsgericht: Was the Mangold Judgement of the European Court of Justice an Ultra Vires Act? *ERA Forum*. 2011, 11.
371. Bengoetxea, J., Jääskinen, N. Rights and Diverse Effects in EU Law: A Hohfeldian Approach to the Doctrine of Direct Effect of Directives. (ed. R. Banakar) *Rights in Context. Law and Justice in Late Modern Society*. 2010.

372. LeVan Bergman, K. Going Horizontal? Four Possible Interpretations of the Küçükdeveci Case. *Europarättslig Tidskrift*. 2011, 14 (1).
373. Betlem, G. The Effet Utile of Indirect Effect. *Maastricht Journal of European & Comparative Law*. 1995, 2.
374. Betlem, G. Medium Hard Law - Still no Horizontal Direct Effect of European Community Directives after Faccini Dori. *Columbia Journal of European Law*. 1994-1995, 1.
375. Betlem, G. The Doctrine of Consistent Interpretation: Managing Legal Uncertainty. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2002, 22 (3).
376. Betlem, G. Nollkaemper, A. Giving effect to Public International Law and European Community Law before Domestic Courts. A Comparative Analysis of the Practice of Consistent Interpretation. *European Journal of International Law*. 2003, 14 (3).
377. Biondi, A., The European Court of Justice and Certain National Procedural Limitations: Not such a tough Relationship. *Common Market Law Review*. 1999, 36.
378. Blutman, L. Preclusive Effect of Directives: An Explanatory Framework for the Post-Lisbon Era. *Miskolc Journal of International Law*. 2009, 6 (2).
379. Bobek, M. Why there is no Principle of “Procedural Autonomy” of the Member States. (ed. Micklitz, H. W.; de Witte, B.) *The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States*. Intersentia, 2012.
380. Bobek, M. Van Gend en Loos + 50: the Changing Social Context of Direct Effect. *Conference Proceedings of 50 th Anniversary of the Judgment in Van Gend en Loos 1963 – 2013*. 2013.
381. Van den Brink, T. Implementing European Union Law in the Netherlands: the Current System, its Limitations and Possible Alternatives. *European Public Law*. 2006, 12.
382. O’Brolchain, G. Unimplemented Directives – Re-examining the Need for Horizontal Direct Effect. *University College Dublin Law Review*. 2003, 3.
383. De Burca, G. Giving Effect to European Community Directives. *The Modern Law Review*. 1992, 55 (2).
384. Downes, T., Hilson, C. Making Sense of Rights: Community Rights in EU Law. *European Law Review*, 1999 (24).
385. Caranta, R. Judicial Protection Against Member States: A New Jus Commune Takes Shape. *Common Market Law Review*. 1995 (32).
386. Classen, Ch. Nichtumsetzung von Gemeinschaftsrichtlinien: von der unmittelbaren Wirkung bis zum Schadenersatzanspruch. *Beiträge zum europäischen Wirtschaftsrecht*. 1998.
387. Coppel, J. Rights, Duties and the End of Marshall. *The Modern Law Review*. 1994, 57 (6).
388. Craig, P. Once Upon a Time in the West: Direct Effect and the Federalization of EEC Law. *Oxford Journal Legal Studies*. 1992, 12 (4).
389. Craig, P. Directives: Direct Effect, Indirect Effect and the Construction of National Legislation. *European Law Review*. 1997, 22.
390. Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 34 (3).
391. Craig, P. The ECJ, National Courts and the Supremacy of Community Law. *The European Constitution in the Making*. 2009. <<http://www.ecln.net/elements/conferences/bookrome/craig.pdf>>[2013-06-01]

392. Cremona, M. The Judgment – Framing the Argument. *Conference Proceedings of 50 th Anniversary of the Judgment in Van Gend en Loos 1963 – 2013*. 2013.
393. Curtin, D. Directives: The Effectiveness of Judicial Protection of Individual Rights” *Common Market Law Review*. 1990, 27.
394. Danwitz, T. Rechtswirkung von Richtlinien in der neueren Rechtsprechung des EuGH. *Juristenzeitung*. 2007.
395. Dashwood, A. From Van Duyn to Mangold via Marshall: Reducing Direct Effect to Absurdity? *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*. 2006-2007, 9.
396. Deards, E. Indirect Effect after Webb v. Emo Air Cargo (UK) Ltd: How Must National Law be Interpreted to Comply with a Directive? *European Public Law*. 1996, 2.
397. Dickson, J. Directives in EU Legal Systems: Whose Norms Are They Anyway? *European Law Journal*. 2011, 17 (2).
398. Docksey, Ch., Fitzpatrick, B. The Duty of National Courts to Interpret Provisions of National Law in Accordance with Community Law. *Industrial Law Journal*. 1991, 20.
399. Dougan, M. The Francovich Right to Reparation: Reshaping the Contours of Community Remedial Competence. *European Public Law*. 2000, 1 (6).
400. Dougan, M. The „Disguised“ Vertical Direct Effect of Directives? *Cambridge Law Journal*. 2000, 59 (3).
401. Dougan, M. When Worlds Collide! Competing Visions of the Relationship between Direct Effect and Supremacy. *Common Market Law Review*. 2007, 44.
402. Drake, S. Twenty Years after “Von Colson”: the Impact of “Indirect Effect” on the Protection of the Individual’s Community rights. *European Law Review*. 2005, 30 (3).
403. Driukas, A. Ieškinio senaties instituto raida Lietuvoje: materialiniai ir procesiniai teisiniai aspektai. *Jurisprudencija*. 2003, 39 (31).
404. Ehrlicke, U. Die richtlinienkonforme Auslegung nationalen Rechts vor Ende der Umsetzungsfrist einer Richtlinie. *Europäische Zeitung für Wirtschaftsrecht*. 1999.
405. Emmert, F. Les jeux sont faits: rien ne va plus ou une nouvelle occasion perdue par la CJCE. *Revue trimestrielle de droit européen*. 1995, 1.
406. Engström, J. National Courts’s Obligation to Apply Community Law Ex Officio – The Court Showing New Respect for Party Autonomy and National Procedural Autonomy? *Review of European Administrative Law*. 2008, 1 (1).
407. Epiney, A. Unmittelbare Anwendbarkeit und objektive Wirkung von Richtlinien. *Deutsches Verwaltungsblatt*. 1996 (1).
408. Erecinski, T. Supremacy, Direct Effect and Consistent Interpretation – Tools for an Effective and Uniform Application of European Union Law? *ERA Forum*. 2011, 11.
409. Enchelmaier, S. Supremacy and Direct Effect of European Community Law Reconsidered, or the Use and Abuse of Political Science for Jurisprudence. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2003, 23 (2).
410. Figueroa Regueiro, P. V. Invocability of Substitution and Invocability of Exclusion: Bringing Legal Realism to the Current Developments of the Case Law of “Horizontal” Direct Effect of Directives. *Jean Monnet Working Paper*. 2002 (7).
411. Flynn, L. When National Procedural Autonomy Meets the Effectiveness of Community Law, Can it Survive the Impact? *Scriptaiuris Europaei*. 2008, 9 (2).

412. Fuchs, M. Mangold – kein ausbrechender Rechtsakt. *Zeitschrift für europäisches Sozial- und Arbeitsrecht*. 2011.
413. Gabinaud, A. Case C-555/07 Seda K Küçükdeveci v. Swedex GmbH&Co. KG, Judgement of the Court (Grand Chamber) of 19 January 2010. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 2011, 18 (1-2).
414. Gas, T. Die unmittelbare Anwendbarkeit von Richtlinien zu Lasten Privater im Urteil "Mangold". *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht*. 2005.
415. Gedmintaitė, A. Teisėtų lūkesčių apsauga contra legem. *Teisė*. 2014, 93.
416. Gerken, L. et. al. Das Mangold-Urteil des EuGH, "Mangold" als ausbrechender Rechtsakt. 2009.
417. Van Gerven, W. The Horizontal Direct Effect of Directive Provisions Revisited: The Reality of Catchwords. (ed. T. Heukels, D. Curtin) *The Institutional Dynamics of European Integration. Liber Amicorum Henry G. Schermers*. Dordrecht: Nijhoff. 1994.
418. Van Gerven, W. Of rights, remedies and procedures. *Common Market Law Review*. 2000, 37.
419. Grabenwarter, C. National Constitutional Law Relating to the European Union (ed. A. von Bogdandy; J. Bast), *Principles of European Constitutional Law*. Oxford: Hart Publishing. 2010.
420. Grewe, C. The Relationship between the EU and Member States in Constitutional Case Law: A Comparison between Western and Eastern Europe. *Cambridge Year Book of European Legal Studies*. 2007-2008, 10.
421. Grimm, D. Das Grundgesetz als Riegel vor einer Verstaatlichung der Europäischen Union. Zum Lissabon-Urteil des Bundesverfassungsgerichts. *Der Staat*. 2009, 48 (4).
422. Grimm, D. The European Court of Justice and National Courts: The German Constitutional Perspective after the *Maastricht* Decision. *Columbia Journal of European Law*. 1996-1997, 3.
423. Granger, M.-P. France is 'Already' Back in Europe: The Europeanization of French Courts and the Influence of France in the EU. *European Public Law*. 2008, 14.
424. Hartkamp, A. The Concept of (Direct and Indirect) Horizontal Effect of EU Law: The Terminology of European Law Scholars and of Private Law Scholars Compared. (ed. U. Bernitz et al.) *General Principles of EU Law and European Private Law*. Alphen aan den Rijn : Wolters Kluwer, Law & Business, 2013.
425. Herrmann, Ch. Die negative unmittelbare Wirkung von Richtlinien im horizontalen Rechtsverhältnissen. *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht*. 2006.
426. Hoskins, M. Tilting the Balance, Supremacy and National Procedural Rules. *European Law Review*. 1996, 21.
427. Ipsen, H. P. Das Verhältnis des Rechts der europäischen Gemeinschaften zum nationalen Recht. *Aktuelle Fragen des Europäischen Gemeinschaftsrechts*. 1965.
428. Jacobs, F. G. Enforcing Community Rights and Obligations in National Courts: Striking the Balance. (ed. J. Lonbay, A. Biondi) *Remedies for Breach of EC Law*. Chichester: Wiley, 1997.
429. Jans, J. H. The Effect in National Legal Systems of the Prohibition of Discrimination on Ground of Age as a General Principle of Community Law. *Legal Issues of Economic Integration*. 2007, 34.

430. Jaremba, U. The Impact of EU Law on National Judiciaries: Polish Administrative Courts and their Participation in the Process of Legal Integration in the EU. *German Law Journal*. 2011, 12.
431. Jones, L. Opinions of the Court of the European Union in National Courts. *New York University Journal of Legislation and Public Policy*. 1995-1996, 28.
432. Klamert, M. Judicial Implementation of Directives and Anticipatory Indirect Effect: Connecting the Dots. *Common Market Law Review*. 2006, 43.
433. Klamert, M. Richtlinienkonforme Auslegung und unmittelbare Wirkung von EG-Richtlinien in der Rechtsprechung der österreichischen Höchstgerichte. *Juristische Blätter*. 2008, 130.
434. Kovar, R. Observations sur l'intensité normative des directives. (ed Capotorti, F.) *Du droit international au droit de l'intégration. Liber Amicorum Pierre Pescatore*. Baden-Baden: Nomos, 1987.
435. Kovar, R. Le Conseil d'Etat et l'effet direct des directives: la fin d'une longue marche. *Europe*. 2010, 20 (1).
436. Krause, K. European Union Directives and Poland: a Case Study. *University of Pennsylvania Journal of International Economic Law*. 2006, 27.
437. Kruis, T. Primacy of European Union Law — from Theory to Practice. *Ritsumeikan Law Review*. 2011, 28.
438. Kühn, Z. The Application of European Law in the New Member States: Several (Early) Predictions. *German Law Journal*. 2005, 6 (3).
439. Lackhoff, K. Nyssens, H. Direct Effects of Directives in Triangular Situations. *European Law Review*. 1998, 23 (5).
440. Laffranque, J. The Judicial System of Estonia and European Union Law. *International Journal on Legal Information*. 2005, 23.
441. Lang, T. Legal Certainty and Legitimate Expectation as General Principle of Community Law (ed. U. Bernitz et. al.). *General Principles of European Community Law*. Kluwer. 2000.
442. Laurent, P. Between Judicial Minimalism and Avoidance: the Court of Justice Sidestepping of Fundamental Constitutional Issues in Römer and Dominguez. *Common Market Law Review*. 2012, 49 (6).
443. Lenaerts, K; Gutiérrez-Fons, J. The Constitutional Allocation of Powers and General Principles of Eu Law. *Common Market Law Review*. 2010, 47.
444. Lenaerts, K. The Rule of Law and the Coherence of the Judicial System of the European Union. *Common Market Law Review*. 2007, 44 (6).
445. Lenaerts, K., Corthaut, T. Of Birds and Hedges: the Role of Primacy in Invoking Norms of EU Law. *European Law Review*. 2006, 31.
446. Lenz, M., Sif Tynes, D., Young, L. Horizontal what? Back to Basis. *European Law Review*. 2000, 25.
447. Maduro, M. P. Interpreting European Law: Judicial Adjudication in a Context of Constitutional Pluralism. *European Journal of Legal Studies*. 2007, 1 (2).
448. Mayer, F. C. Supremacy – Lost? – Comment on Roman Kwiecien. *German Law Journal*. 2005, 6.

449. Mayer, F. C. The European Constitution and the Courts. Adjudicating European Constitutional Law in a Multilevel System. *Jean Monnet Working Paper*. 2003.
450. Maltby, N. Marleasing: What is All the Fuss About? *Law Quarterly Review*. 1993, 103.
451. Marson, J. Holes in the Safety Net? State Liability and the Need for Private Law Enforcement. 2004 <http://shura.shu.ac.uk/8869/3/Marson_-_Holes_in_the_Safety_Net_Paper.pdf> [2015-05-06].
452. Martin, C. P. Furthering the Effectiveness of EC Directives and the Judicial Protection of Individual Rights Thereunder. *International & Comparative Law Quarterly*. 1994, 43.
453. Martinico, G.; Pollicino, O. Between Constitutional Tolerance and Judicial Activism: the “Specificity” of European Judicial Law. *European Journal of Law Reform*. 2008, 10.
454. Masson, A., Micheau, C. The *Werner Mangold* Case: An Example of Legal Militancy. *European Public Law*. 2007, 13.
455. McGlynn, C. EC Legislation Prohibiting Age Discrimination: Towards a Europe for All Ages? *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*. 2000.
456. Van Meerbeeck, J. The Principle of Legal Certainty in the Case-Law of the European Court of Justice: from Certainty to Trust. <https://www.academia.edu/12521882/The_principle_of_legal_certainty_in_the_case-law_of_the_European_Court_of_justice_from_certainty_to_trust> [2015-09-01].
457. Miettinen, S.; Kettunen, M. Travaux to the EU Treaties: Preparatory Work as a Source of EU Law. *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*. 2015, 17.
458. De Mol, M. Küçükdeveci: Mangold Revisited – Horizontal Direct Effect of a General Principle of EU Law: Court of Justice of the European Union (Grand Chamber) Judgment of 19 January 2010, Case C-555/07, Seda Küçükdeveci v. Swedex GmbH & Co. KG. *European Constitutional Law Review*. 2010, 6 (2).
459. De Mol, M. The Novel Approach of the CJEU on the Horizontal Direct Effect of the EU Principle of Non-Discrimination: (Unbridled) Expansionism of EU Law? *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 2011, 18 (1-2).
460. De Mol, M. *Dominguez*: A Deafening Silence Court of Justice of the European Union (Grand Chamber). Judgement of 24 January 2012, Case C-282/10, Maribel Dominguez v. Centre informatique du Centre Ouest Atlantique and Préfet de la région Centre. *European Constitutional Law Review*. 2012, 6.
461. Möllers, Ch. German Constitutional Court. Constitutional Ultra Vires Review of European Acts Only under Exceptional Circumstances; Decision of 6 July 2010, 2 BvR 2661/06, Honeywell. *European Constitutional Law Review*. 2011, 7.
462. Muir, E. Of Ages in – Edges of EU Law. *Common Market Law Review*. 2011, 1.
463. Niedobitek, M. Kollisionen zwischen EG Recht und nationalem Recht. *Verwaltungsarchiv*. 2001.
464. Oliver, P., Roth, W. H. The Internal Market and the Four Freedoms. *Common Market Law Review*. 2004, 41.
465. Ogren, M. L. *Francovich v. Italian Republic*: Should Member States be Directly Liable for Nonimplementation of European Union Directives? *Transnational Law*. 1994, 7.
466. Papadopoulos, T. Criticising the Horizontal Direct Effect of the EU General Principle of Equality. *European Human Rights Review*. 2011, 4.

467. Paunio, E.; Lindroos-Hovinheimo, S. Taking Language Seriously: An Analysis of Linguistic Reasoning in EU Law. *European Law Journal*. 2010, 16 (4).
468. Paunio, E. Beyond Predictability – Reflections on Legal Certainty and the Discourse Theory of Law in the EU Legal Order. *German Law Journal*. 2009, 10 (11).
469. Pescatore, P. The Doctrine of Direct Effect: An Infant Disease of Community Law. *European Law Review*. 1983.
470. Pollicino, O. Legal Reasoning of the Court of Justice in the Context of the Principle of Equality Between Judicial Activism and Self-restraint. *German Law Journal*. 2004, 5 (3).
471. Pranevičienė, B. Teisėtų lūkesčių principo esmė ir teisėtų lūkesčių apsaugos galimybės administraciniuose teismuose. (red. V.Valančius) *Administraciniai teismai Lietuvoje: nūdienos iššūkiai*. Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. 2010.
472. Pranevičienė, B.; Mikalauskaitė-Šostakienė, K. Guarantee of Principles of Legitimate Expectations, Legal Certainty and Legal Security in the Territorial Planning Process. *Jurisprudencija*. 2012, 19 (2).
473. Pratter, J. À la Recherche des Travaux Préparatoires: An Approach to Researching the Drafting History of International Agreements. <http://www.nyulawglobal.org/globalex/Travaux_Preparatoires.htm > 2005 [2015-06-02].
474. Prechal, S. Member State Liability and Direct Effect: What's the Difference After All? *European Business Law Review*. 2006, 17.
475. Prechal, S. Does Direct Effect still Matter? *Common Market Law Review*. 2000, 37 (5).
476. Prechal, S. Direct Effect Reconsidered, Redefined, Rejected (ed. Prinssen, J. M., Schrauwen, A.) *Direct Effect. Rethinking a Classic of EC Legal Doctrine*. Groningen: European Law Publishing, 2002.
477. Prechal, S. Adieu à la Directive ? *European Constitutional Law Review*. 2005, 1 (3).
478. Prechal, S.; Widdershoven, R.J.G.M. Effectiveness or Effective Judicial Protection: A Poorly Articulated Relationship (ed. T. Baumé et al.) *Today's Multi-layered Legal Order: Current Issues and Perspectives*. Zutphen: Paris, 2011.
479. Puder, M. G. Supremacy of the Law and Judicial Review in the European Union: Celebrating Marbury v. Madison with COSTA v. ENEL. *George Washington International Law Review*. 2004, 36.
480. Raitio, J. The Expectation of Legal Certainty and Horizontal Effect of EU Law. (ed. Bernitz, U.) *General Principles of EU Law and European Private Law*. Alphen aan de Rijn: Kluwer Law International, 2013.
481. Raubenheimer, A. The Possible Effects of EU Directives on Relations between Individuals. *International Review of Industrial Property and Copyright Law*. 1997, 28 (2).
482. Ravluševičius, P. The Enforcement of the Primacy of the European Union Law: Legal Doctrine and Practice. *Jurisprudencija*. 2011, 18 (4).
483. Raz, J. Incorporation by Law. *Legal Theory*. 2004, 10.
484. Romeu, F. R. Law and Politics in the Application of EC Law: Spanish Courts and the ECJ 1986-2000. *Common Market Law Review*. 2006, 43.
485. Sarmiento, D. Member State Autonomy, European Remedies and Constitutional Pluralism in EU Law. (ed. Micklitz, H. W.; de Witte, B.) *The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States*. 2012.

486. Sawyer, K. The Principle of Interpretation Conformé: How Far Can or Should National Courts Go when Interpreting National Legislation Consistently with European Community Law? *Statute Law Review*. 2007, 28(3).
487. Sharon, T. Horizontal Direct Enforcement of Directives Rejected. *Northern Ireland Legal Quarterly*. 1995, 42 (2).
488. Skevi, F. The Horizontal Effect of Directives after Küçükdeveci. *EU Law Foundations. The Institutional Functioning of the EU*. 2010-2011, 1.
489. Skouris, V. Rechtswirkungen von nicht umgesetzten EG-Richtlinien und EU-Rahmenbeschlüssen gegenüber Privaten: neue Entwicklungen in der Rechtsprechung des EuGH. *Zeitschrift für europarechtliche Studien*. 2005, 8 (4).
490. Skouris, V. Effet Utile Versus Legal Certainty: The Case-law of the Court of Justice on the Direct Effect of Directives. *European Business Law Review*. 2006, 17.
491. Smith, H. Seeking Redress from a Recalcitrant State. *International Corporate Law*, 1992 March.
492. Smits, J. M. The Europeanisation of National Legal Systems: Some Consequences for Legal Thinking in Civil Law Countries. (ed. Van Hoecke, M.) *Epistemology and Methodology of Comparative Law*. Oxford: Hart Publishing, 2004.
493. Soloveičikas, D. Europos Sąjungos teisės tiesioginis veikimas ir jos taikymas – dvi skirtingos tapačios doktrinos dalys? *Jurisprudencija*. 2007, 4 (94).
494. Squintani, L., Vedder, H. H. B. Case Note Towards Inverse Direct Effect? A Silent Development of a Core European Law Doctrine. *Review of European Community & International Environmental Law*. 2014, 23 (1).
495. Steiner, J. From Direct Effects to Francovich: Shifting Means of Enforcement of Community Law. *European Law Review*. 1993, 18(1).
496. Stith, R., Weiler, J. H. Can Treaty Law Be Supreme, Directly Effective, and Autonomous – All at the Same Time? (an Epistolary Exchange). *New York University Journal on International Law*. 2001-2002, 34.
497. Stuart, M., Warner, J. P. Judicial Decision as a Source of Community Law (ed. Grewe, W. G. et al.) *Europäische Gerichtsbarkeit and nationale Verfassungsgerichtsbarkeit*. 1981.
498. Stuyck, J.; Wytinck, P. Comment on case C-106/89 Marleasing. *Common Market Law Review*. 1991.
499. Stuyck, J. Note to Cases El Corte Ingles, Bernaldez and Pafitis. *Common Market Law Review*. 1996, 33.
500. Szczyżczak, E. Making Europe More Relevant to its Citizens: Effective Judicial Process? *European Law Review*. 1996, 21.
501. Scheuing, D. H. The Approach to European Law in German Jurisprudence. *German Law Journal*. 2004, 5.
502. Schiek, D. The ECJ Decision in Mangold: A Further Twist on Effects of Directives and Constitutional Relevance of Community Equality Legislation. *Industrial Law Journal*. 2006.
503. Šlosarčík, I. Czech Republic and the European Union Law in 2004 – 2006. *European Public Law*. 2007, 13.
504. Temple Lang, J. The Duties of Cooperation of National Courts under European Union Law – Principles and Unresolved Issues: Euro Evening Lecture 2011. *Lincoln's Inn Lectures on European Law and Human Rights*. 2012.

505. Thomas, O. *Mangold V Helm* (Case C-144/04) Grand Chamber, European Court Of Justice 22 November 2006. Yet Another Way Round Horizontal Direct Effect... *The Denning Law Journal*. 2006, 18.
506. Tiller, E. H.; Cross, F. B. What Is Legal Doctrine? *Northwestern Public Law Research Paper*. 2005. 5, 6.
507. Timmermans, C. W. A. Directives: their Effect within the National Legal Systems. *Common Market Law Review*. 1979.
508. Timmermans, C. W. A. Community Directives Revisited. *Yearbook of European Law*. 1997, 17.
509. Tridimas, T. Horizontal Effect of Directives: A Missed Opportunity. *European Law Review*. 1994, 19.
510. Tridimas, T. Enforcing Community Rights in National Courts: Some Recent Developments. (ed. Kilpatrick, C.; Novitz, T.; Skidmore, P.) *In The Future of Remedies in Europe*. Oxford: Hart Publishing, 2000.
511. Tridimas, T. Liability for Breach of Community Law: Growing Up and Mellowing Down? *Common Market Law Review*. 2001, 38.
512. Tridimas, T. Black, White, and Shades of Grey: Horizontality of Directives Revisited. *Yearbook of European Law*. 2001-2002, 21.
513. Tridimas, T. Horizontal Effect of General Principles: Bold Rulings and Fine Distinctions. (ed. Bernitz, U et al.) *General Principles of EU Law and European Private Law*. 2013.
514. Varner, C. A. The Effectiveness of European Community Law with Specific Regard to Directives: The Critical Step not Taken by the European Court of Justice. *Michigan Journal of International Law*. 2000-2001, 22.
515. Vlaicu, A. M. Effectiveness of EU Law in Member States. *Lex ET Scientia International Journal*. 2011, 18.
516. Walter, F. Das Quelle-Urteil des BGH: Richtlinienkonforme Rechtsfortbildung – Auslegung contra legem? *Europäisches Wirtschafts – und Steuerrecht*, 2009.
517. Ward, A. From Direct Effect to Review of Discretion: the Impact of Directives in National Law and the End of Individuals Rights? *Europarättslig Tidskrift*. 2007, 10 (1).
518. Wheatley S., Democracy in International Law: a European Perspective. *International Comparative Law Quarterly*. 2002, 51.
519. Weiler, J. H. H. (ed.). The Lisbon Urteil and the Fast Food Culture. *20 European Journal of International Law*. 2009, 20.
520. Weiler, J. H. H. Revisiting Van Gend en Loos: Subjectifying and Objectifying the Individual. *Conference Proceedings of 50 th Anniversary of the Judgment in Van Gend en Loos 1963 – 2013*. 2013.
521. Wiesbrock, A. Case Note - Case C-555/07, Küçükdeveci v. Swedex, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 19 January 2010. *German Law Journal*. 2010.
522. Wiesbrock, A. The Implications of Mangold for Domestic Legal Systems: the Honeywell Case. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 2011, 18 (1-2).
523. Williamson, E. M. The Horizontal Direct Effect of Directive – Time for a Change in Direction? *King's Student Law Review*. 2011-2012, 3.
524. Winter, J. A. Direct Applicability and Direct Effect: Two Distinct and Different Concepts in Community Law. *Common Market Law Review*. 1972, 9 (4).

525. Winter, G. Direktivirkung von EG Richtlinien. *Deutsches Verwaltungsblatt*. 1991.
526. De Witte, B. Direct Effect, Supremacy, and the Nature of the Legal Order. (ed. P. Craig ir G. de Burca) *The Evolution of EU Law*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
527. Žalimienė, S. Teisinio saugumo principas ir Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Lietuvos notarų rūmai, 2012.
528. Žaltauskaitė-Žalimienė, S. Nacionalinio teismo vaidmuo įgyvendinant Europos Sąjungos teisę ir teisinio saugumo principo pažeidžiamumas. *Teisė*. 2011 (78).
529. Zhelyazkova, A. Complying with EU Directives Requirements: the Link between EU Decision-making and the Correct Transposition of EU Provisions. *Journal of European Public Policy*. 2013, 20 (5).

Kiti šaltiniai

530. Report to the EEC Commission by the High Level Group on the Operation of Internal Market, presided over by Peter Sutherland – October 28, 1992. <http://aei.pitt.edu/1025/1/Market_post_1992_Sutherland_1.pdf> [2014-02-11].
531. European Commission White Paper on European Governance, July 25, 2001. <http://ec.europa.eu/dgs/communication/pdf/comm-initiatives/2001-european-governance-white-paper-com2001_0428_en.pdf> [2014-02-11].
532. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimo. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2014/n140124_atSKUOM_ES.pdf> [2014-02-10].
533. 2009 m. liepos 29 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Viešųjų pirkimų reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga. Teismų praktika. 2009. Nr. 31.
534. 2010 m. lapkričio 19 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga II. Teismų praktika. 2010. Nr. 33.
535. 2010 m. gruodžio 29 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo reglamentavimo ir teismų praktikos apžvalga. Teismų praktika. 2010, Nr. 34.
536. Europos Komisijos raštas Mažų alaus daryklų asociacijai 2012 m. rugsėjo 29 d. ENTR/C/2/LS/fs/D(2012) 1281130.
537. Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimo nacionalinėje teisėje ir administracinės naštos pagrįstumo įvertinimo rekomendacijos siekiant išvengti perteklinio reguliavimo <<http://gold-plating.etd.lt/>>.

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Aistė Samuilytė-Mamontovė

EUROPOS SĄJUNGOS DIREKTYVŲ VEIKIMAS: TEISINIO
SAUGUMO PRINCIPO UŽTIKRINIMO ASPEKTAI

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2016

Daktaro disertacija rengta 2013–2016 metais, ginama Mykolo Romerio universitete pagal Mykolo Romerio universitetui ir Vytauto Didžiojo universitetui Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. birželio 8 d. įsakymu Nr. V-1019 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Ignas Vėgėlė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01 S)

Daktaro disertacija ginama Mykolo Romerio universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto teisės mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas:

prof. dr. Lyra Jakulevičienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01S)

Nariai:

prof. dr. Darius Beinoravičius (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01S);

doc. dr. Inga Daukšienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01S);

prof. dr. Janis Načisčionis (Turības universitetas, Latvijos Respublika, socialiniai mokslai, teisė, 01 S);

doc. dr. Skirgailė Žalimienė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 01S).

Daktaro disertacija bus ginama viešame teisės mokslo krypties tarybos posėdyje 2016 m. rugsėjo 12 d. 13 val. Mykolo Romerio universitete, I-414 auditorijoje.

Adresas: Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva

Daktaro disertacijos santrauka išsiųsta 2016 m. rugpjūčio 12 d.

Daktaro disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (Gedimino pr. 51, Vilnius), Mykolo Romerio universiteto bibliotekoje (Ateities g. 20, Vilnius) ir Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekoje (K. Donelaičio g. 52, Kaunas).

EUROPOS SĄJUNGOS DIREKTYVŲ VEIKIMAS: TEISINIO SAUGUMO PRINCIPO UŽTIKRINIMO ASPEKTAI

SANTRAUKA

La directive intrigue, dérange, divise.
Sa singularité en est la cause, ...⁸⁵⁵
„Direktyva intriguoja, trikdo, supriešina.
To priežastis yra jos savitumas, ...“

Tyrimo aktualumas ir problematika. Jau ankstyvojoje Europos Sąjungos (toliau – ES) teisės kūrimosi stadijoje Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – Teisingumo Teismas) jurisprudencijoje suformuluota ES teisės tiesioginio veikimo doktrina buvo stiprus postūmis Europos Sąjungoje siekiant užtikrinti vienodą ES teisės taikymą ir iš ES teisės kildinamų asmens teisių veiksmingą apsaugą valstybėse narėse⁸⁵⁶. Be to, tai tapo tam tikru atskaitos tašku, nuo kurio Teisingumo Teismas sustiprino savo vaidmenį. Toks Teisingumo Teismo aktyvumas, pasireiškiantis ES teisės doktrinų formavimu, iš esmės pakeitė ES teisės sistemą, tiesiogiai turėjo įtakos valstybių narių nacionalinės teisės sistemoms, paskatino glaudesnę ES teisės integraciją.

ES teisės veiksmingumas tiesiogiai susijęs su Europos Sąjungos teisės sistemai būdingo teisės šaltinio, direktyvos, veikimu. Reikalavimas užtikrinti ES direktyvų veiksmingumą buvo vėliava, po kuria pateko ES direktyvų veikimo doktrinos. Vėliavnešio funkciją atliekantis Teisingumo Teismas byla po bylos, jau daugiau nei keturis dešimtmečius, formuluoja direktyvų veikimo taisykles, kurios žvelgiant per Europos Sąjungos prizmę yra ES direktyvų veiksmingumo garantas. Tačiau vertinant iš privataus subjekto perspektyvos – kiekviena Teisingumo Teismo suformuluota direktyvos veikimo taisyklė verčia spręsti teisinį diskursą: *effet utile versus teisinis saugumas*.

Teisingumo Teismas, siekdamas teisinio pagrįstumo, patvirtino, kad tiesioginio direktyvų veikimo doktrina yra teisinio saugumo principo užtikrinimo prielaida⁸⁵⁷. Su šia pozicija galima būtų sutikti, jei ji atitiktų teisinio saugumo lūkestį, kuris reikalauja, kad kiekvienas asmuo turėtų teisę į teisinę apsaugą. Šiuo tikslu teisės normos turi būti aiškios, kad galima būtų iš anksto nustatyti savo teises ir pareigas, o teismai turi vykdyti teisingumą vadovaudamiesi galiojančiomis teisės normomis priimdami motyvuotus sprendimus, o ne, vaizdžiai kalbant, grįžtus monetos metimo rezultatu, kad asmenys galėtų racionaliai planuoti savo veiksmus (formalusis (*numatomumo*) teisinio saugumo aspektas). Ne mažiau svarbu, kad sprendimus priimtų nešališkas ir teisingas teismas, taikantis leistinus

855 Kovar, R. Observations sur l'intensité normative des directives. (ed. Capotorti, F.) *Du droit international au droit de l'intégration. Liber Amicorum Pierre Pescatore*. Baden-Baden: Nomos, 1987, p. 359.

856 Žr. Skouris, V. Effet Utile Versus Legal Certainty: The Case-law of the Court of Justice on the Direct Effect of Directives. *European Business Law Review*. 2006, 17, p. 242.

857 Žr. 1974 m. gruodžio 4 d. Sprendimas *Van Duyn*, 41/74, Rink. p. 1337, 13 punktą.

teisės aiškinimo metodus ir, kad jie būtų akceptuoti teisinės bendruomenės (materialusis (*priimtinumas*) teisinio saugumo aspektas)⁸⁵⁸. Priimtino problema iškyla patvirtinus apribojimą direktyvai veikti tiesiogiai horizontaliai. Kritikuotinas Teisingumo Teismo nenuoseklumas pasirenkant šiuo atveju išimtinai lingvistinį steigimo sutarties aiškinimo metodą, kuris lėmė siaurą direktyvos tiesioginio veikimo koncepciją. Sukūrus apribojimus (draudimas veikti direktyvai horizontaliai), nustatęs sąlygas (subjektas turi atitikti plačią sąvokos „valstybė“ sampratą) Teisingumo Teismas sudarė prielaidas pažeisti asmenų teisinį tikrumą. Šį teiginį pagrindžia P. Craig teigdamas, kad kiekviena teisinė taisyklė turi konkretų tikslą ir teisinio saugumo vardan turi būti teisiškai apibrėžta; išimties iš taisyklės gali reikšti teisinį netikrumą dėl konkrečios taisyklės turinio, taikymo apimtys ir normatyvinio „svorio“⁸⁵⁹.

Dėl tiesioginio direktyvų veikimo doktrinos ribotumo (netaikymo horizontaliai) Teisingumo Teismas suformulavo naują teisinę taisyklę: netiesioginio direktyvų veikimo doktriną, kurios teisiniu pagrindu tapo lojalus bendradarbiavimo principas, nustatantis bendro pobūdžio pareigą imtis visų bendrų ar specialių priemonių. Tokiu būdu Teisingumo Teismas įpareigojo nacionalinius teismus vykdyti konkrečią pareigą: aiškinti savo nacionalinės teisės nuostatas atsižvelgiant į direktyvos tekstą ir tikslą. Šiai doktrinai leidus veikti ir horizontaliai, gali iškilti teisinio saugumo principo pažeidžiamumo problema, kai aiškinant nacionalinę teisę suderintai su direktyva atsiranda tokios pačios teisinės pasekmės kaip ir tiesioginio direktyvų veikimo atveju.

Aktyvi diskusija dėl direktyvų horizontalaus veikimo nuolat vyksta Teisingumo Teismo „scenos užkulisiuose“ – generaliniai advokatai, vertindami direktyvų veikimo doktrinas, judėjo dviem kryptimis. Vieni ne kartą bandė Teisingumo Teismą įtikinti pripažinti tiesioginį horizontalų direktyvų veikimą⁸⁶⁰. Kiti teigė, kad reikia išlaikyti horizontalaus ir vertikalus tiesioginio veikimo atskyrimą⁸⁶¹. Pirmųjų siekis buvo grindžiamas poreikiu efektyviai užtikrinti privataus subjekto teisių apsaugą, ypatingai siejant su žmogaus teisių apsauga. Antrieji laikėsi pozicijos, kad direktyvos skirtos valstybėms narėms ir turi būti laikomasi teisinio tikrumo principo.

Be to, nors suderinto aiškinimo pareiga kyla tik pasibaigus direktyvos perkėlimo terminui, tačiau paraleliai Teisingumo Teismas nustato valstybių narių teismams pareigą direktyvos perkėlimo laikotarpiu *kuo labiau susilaikyti* nuo tokio nacionalinės teisės aiškinimo, kuris, pasibaigus direktyvos perkėlimo terminui, galėtų rimtai sutrukdyti įgyvendinti šia direktyva siekiamą tikslą. Siekiant teisinio aiškumo reikia atsakyti į klausimus: kokie yra netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos taikymo ribojimai, kaip nacionalinis teis-

858 Pagal dvinarę teisinio saugumo koncepciją, išvystytą A. Aarnio ir A. Peczenik (Žr. Aarnio, A. *The Rational as Reasonable, A Treatise on Legal Justification*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company. 1987, p. 3, 189 – 191. Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. 1989, p. 29 – 31).

859 Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 34 (3), p. 350.

860 Žr., pavyzdžiui, 2000 m. sausio 18 d. generalinio advokato S. Alber išvados, pateiktos byloje *Collino ir Chiappero*, C-343/98, Rink. p. I-6659, 29–31 punktus; 2003m. gegužės 6 d. generalinio advokato D. Ruiz-Jarabo Colomer išvados, pateiktos byloje *Pfeiffer*, C-397/01–C-403/01, Rink. p. I-8835, 58 punktą; 2009 m. liepos 7 d. generalinio advokato Y. Bot išvados, pateiktos byloje *Kücükdeveci*, C-555/07, Rink. p. I-365, 63 ir 70 punktus.

861 Žr., pavyzdžiui, 2011 m. rugsėjo 8 d. generalinės advokatės Trstenjak išvados, pateiktos byloje *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33, 63 punktą.

mas turi įgyvendinti jam priskirtą pasyvią pareigą, koks yra santykis su direktyvų tiesioginio veikimo doktrina ir kokie turėtų būti padaryti doktrininiai pakeitimai nepažeidžiant asmenų teisinio saugumo.

ES direktyvų veikimo ribos tampa neaiškiomis Teisingumo Teismui priimant naujus sprendimus, kuriuose leidžiamas tam tikras direktyvų horizontalus veikimas, nebetelpantis į anksčiau jo jurisprudencijoje nustatytus rėmus. Ieškant naujų direktyvų veiksmingumo užtikrinimo būdų, išimties iš bendrosios *Marshall / Faccini Dori* taisyklės, draudžiančios direktyva sukurti įsipareigojimus privačiam subjektui, rodos, tampa taisykle: kai direktyva sukonkretinamas teisės principas, kuriam Teisingumo Teismas suteikia ES bendrojo teisės principo statusą (pvz., *Mangold, Küçükdeveci*)⁸⁶²; kai direktyvos veikimas gali sukelti neigiamas pasekmes kitai bylos šaliai – privačiam subjektui (pvz., *Pafitis, CIA Security* ir kt. bylos)⁸⁶³ ir taip pažeisti jų teisinį tikrumą; arba trečiajam subjektui (pvz., *Wells, Waddenzee* ir kt. bylos)⁸⁶⁴, kai privatus subjektas remiasi direktyva, nustatančia specifinius įsipareigojimus valstybei, kurių vykdymas gali turėti neigiamų pasekmių kitiems (tretiesiems) privatiems subjektams; arba, kai leidžiama direktyvos nuostata remtis valstybei prieš privatų asmenį (angl. *inverse vertical effect*), sukuriant pareigą privačiam subjektui (*Salzburger Flughafen*)⁸⁶⁵. Dėl teisinio neapibrėžtumo autorė ieško pagrindimo šioms taisyklėms bei sprendinių, padėsiančių užtikrinti teisinio saugumo principą.

Siekiant efektyvios ES direktyva garantuojamų asmens teisių gynbos nacionalinėje erdvėje, ne mažiau svarbus yra procesinis teisinio saugumo aspektas (turi būti aišku, kur ir kaip šias teises asmuo gali ginti valstybėje narėje). Šiame sudėtingame neįgyvendintų ar netinkamai įgyvendintų direktyvų veiksmingumo užtikrinimo procese centrinį vaidmenį atlieka nacionaliniai teismai⁸⁶⁶. Tai jie kasdieniniame savo darbe turi atsakyti į daugybę klausimų: ar direktyva perkelta tinkamai į nacionalinę teisę; ar galiojantys nacionalinės teisės aktai neprieštarauja direktyvos tikslams; ar įmanomas suderintas nacionalinės teisės aiškinimas; ar nacionalinės teisėkūros subjektas nepadarė procedūrinių pažeidimų priimdamas techninius reglamentus ir kt. Veikdami kaip Europos Sąjungos teismai, jie turi „tariamą“ proceso autonomiją, kuri iš tiesių yra ribojama Teisingumo Teismo formuluojamomis taisyklėmis, pavyzdžiui, atitikimo lygiavertiškumo ir (ar) veiksmingumo principams testu.

Keliant klausimą, ar Lietuvos teismuose užtikrinamas ES direktyvų veiksmingumas, svarbu įvertinti, aktualias Lietuvos civilinio proceso ir administracinio proceso normas⁸⁶⁷ ir nacionalinių teismų praktiką taikant direktyvų veikimo doktrinas.

862 2005 m. lapkričio 22 d. ETT Sprendimas *Mangold*, C-144/04, Rink. p. I-9981; 2010 m. sausio 19 d. ETT Sprendimas *Küçükdeveci*, C-555/07, Rink. p. I-365.

863 1996 m. kovo 12 d. ETT Sprendimas *Pafitis*, C- 441/93, Rink. 1347; 1996 m. balandžio 30 d. ETT Sprendimas *CIA Security*, C-194/94, Rink. p. I-2201.

864 2004 m. sausio 7 d. ETT Sprendimas *Wells*, C-201/02, Rink. p. I-723; 2004 m. rugsėjo 7 d. ETT Sprendimas *Waddenzee*, C-127/02, Rink. I-7405.

865 2013 m. kovo 21 d. ETT Sprendimas *Salzburger Flughafen prieš Umweltsenat*, C-244/12, ECLI:EU:C:2013:203.

866 Disertacijoje analizuojamas direktyvų veikimo doktrinų taikymas tik nacionaliniuose teismuose (neapimant ikitaisminių institucijų). Atitinkamai nacionalinis teisminis procesas disertacijos apimtyje suprantamas kaip teisminis civilinių bylų nagrinėjimo ir teisminis administracinių bylų nagrinėjimo procesas, neapimant baudžiamųjų bylų nagrinėjimo proceso.

867 Tiriamas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340) ir Lietuvos administracinių bylų teisenos įstatymas (Valstybės žinios, 1999, Nr. 13-308).

Pažymėtina, kad pagal Teisingumo Teismo jurisprudenciją Europos Sąjungos direktyvų veikimo taisyklės yra vis dar besivystančios. Dėl jų sudėtingumo ir daugialypumo praktikoje doktrinų taikymas nacionaliniame teisme vis dar yra iššūkis. Dėl to mokslinis tyrimas pasirinkta tema padėtų ištirti ES direktyvų veikimo doktrinų dinamiką, jų atitikimą teisinio saugumo principui, nustatyti jų taikymo valstybėje narėje problematiką, įvertinti procesines galimybes užtikrinti direktyvų veiksmingumą ir Lietuvos teismuose, pateikti siūlymus dėl direktyvų veikimo perspektyvos Europos Sąjungoje ir veiksmingumo užtikrinimo Lietuvoje.

Mokslinio tyrimo objektas, tikslas ir uždaviniai. *Mokslinio tyrimo objektas* – Europos Sąjungos Teisingumo Teismo suformuluotos ES direktyvų veikimo doktrinos ir jų taikymas nacionaliniame teisminiame procese užtikrinant ES direktyvų veiksmingumą ir asmenų teisinį saugumą.

Atkreiptinas dėmesys, kad šiuo darbu nesiekama atlikti atskirų valstybių narių teismų praktikos, taikant ES direktyvų veikimo doktrinas, analizės. ES direktyvų veikimo doktrinų taikymo problematika atskleidžiama per Teisingumo Teismo jurisprudenciją, kuri vystoma gavus nacionalinių teismų paklausimus dėl prejudicinio sprendimo. Tokiu būdu atsiskleidžia teisinės problemos, aktualios skirtingiems nacionaliniams teismams, kurie sprendžia su ES direktyvų veiksmingumo užtikrinimu susijusius klausimus. Tyrime apsiribojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo bylų, kuriose taikytos ar turėjo būti taikytos direktyvų veikimo doktrinos, analize. Tokią tyrimo apimtį suponavo Lietuvos žemesnės instancijos teismų praktikos taikant šias doktrinas fragmentiškumas, iš esmės pasireiškiantis deklaratyviu doktrinų paminėjimu arba rėmimusi aukščiausios instancijos teismų praktika šioje srityje.

Mokslinio tyrimo tikslas – ištirti ES direktyvų veikimo doktrinas, įvertinti jų atitikimą teisinio saugumo principui, identifikuoti jų taikymo problemas nacionaliniame teisminiame procese ir pateikti siūlymus dėl alternatyvaus direktyvų veikimo reglamentavimo.

Tyrimo tikslui pasiekti keliami šie *uždaviniai*:

1. ištirti ES direktyvų veikimo doktrinų turinį ir įvertinti ES direktyvų veikimo doktrinų atitikimą teisinio saugumo principui ir pateikti siūlymus dėl jų tobulinimo siekiant užtikrinti teisinio saugumo principą;
2. išnagrinėti ES direktyvų veikimo doktrinų taikymo Lietuvos Aukščiausiajame Teisme ir Lietuvos vyriausiajame administraciniame teisme praktiką ir įvertinti, ar ji atitinka Teisingumo Teismo nustatytas sąlygas;
3. nustatyti nacionalinio teismo pareigos netaikyti direktyvai prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos vykdymo sąlygas;
4. įvertinti Lietuvos civilinio proceso ir administracinio proceso normų, reikšmingų direktyvų veiksmingumui užtikrinti nacionaliniame teisme, atitikimą teisinio saugumo principui ir nustačius teisės spragas pateikti pasiūlymus dėl jų užpildymo.

Ginamieji mokslinio tyrimo teiginiai. Moksliniu tyrimu įrodinėjamas šių ginamųjų mokslinių teiginių pagrįstumas:

1. Teisingumo Teismo suformuluotos ES direktyvų veikimo taisyklės sudaro prielaidas pažeisti teisinio saugumo principą.

2. Lietuvos civiliniame procese ir administraciniame procese nesant specialių teisės normų, reglamentuojančių laikinųjų apsaugos priemonių taikymo – laikinai neataikant nacionalinės teisės nuostatų, dėl kurios atitikimo ES direktyvai sprendžiamas klausimas, nepažeidžiamas ES teisės veiksmingumo principas, tačiau sudaromos prielaidos pažeisti teisinio saugumo principą.

Ankstesnių mokslinių tyrimų apžvalga. Direktyvas kaip specifinį ES teisės šaltinį ir jų veikimo doktrinas tyrė S. Prechal⁸⁶⁸, tačiau vertinant ES direktyvų veikimo doktrinų dinamiką šios autorės tyrimai atlikti iki 2007 m., o nuo to laiko Teisingumo Teismo jurisprudencija šioje srityje evoliucionavo. Daugiausiai tyrimų rezultatų pristatyta mokslinių straipsnių pavidalu. Bendrai ES teisės veikimo doktrinų problematiką tyrinėjo A. Arnull⁸⁶⁹, B. de Witte⁸⁷⁰, T. Erecinski⁸⁷¹, A. Hartkamp⁸⁷², K. Lenaerts⁸⁷³. Horizontalaus direktyvų veikimo problemas analizavo T. Tridimas⁸⁷⁴, C. Siebert⁸⁷⁵, F. Skevi⁸⁷⁶, G. O’Brolchain⁸⁷⁷. Netiesioginio direktyvų veikimo doktrinai daug dėmesio skyrė G. Betlem⁸⁷⁸,

868 Prechal, S. *Directives in European Community Law: A Study on EC Directives and their Enforcement in National Courts*. Clarendon Press, 1995, p. 15; Prechal, P. Does Direct Effect still Matter? *Common Market Law Review*, 2000, p. 1047; Prechal, S. *Direct Effect Reconsidered, Redefined, Rejected*. Direct Effect. Rethinking a Classic of EC Legal Doctrine. Groningen: European Law Publishing, 2002, p. 15; Prechal, S. *Directives in EC Law*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

869 Arnull, A. *The European Union and its Court of Justice*. Oxford University Press, 2006.

870 De Witte, B. Direct Effect, Supremacy, and the Nature of the Legal Order. (ed. P. Craig ir G. de Burca) *The Evolution of EU Law*. Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 323.

871 Erecinski, T. Supremacy, Direct Effect and Consistent Interpretation – Tools for an Effective and Uniform Application of European Union Law? *ERA Forum*. 2011.

872 Hartkamp, A. The Concept of (Direct and Indirect) Horizontal Effect of EU Law: The Terminology of European Law Scholars and of Private Law Scholars Compared. (ed. U. Bernitz et al.) *General Principles of EU Law and European Private Law*. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, Law & Business, 2013, p. 189.

873 Lenaerts, K. The Rule of Law and the Coherence of the Judicial System of the European Union. *Common Market Law Review*. 2007, 44 (6), p. 1625; Lenaerts, K., Corthaut, T. Of Birds and Hedges: the Role of Primacy in Invoking Norms of EU Law. *European Law Review*. 2006, 31, p. 287.

874 Tridimas, T. Black, White, and Shades of Grey: Horizontality of Directives Revisited. *Yearbook of European Law*. 2001-2002, 21, p. 113; Tridimas, T. Horizontal Effect of General Principles: Bold Rulings and Fine Distinctions. (ed. Bernitz, U et al.) *General Principles of EU Law and European Private Law*. 2013, p. 213; Tridimas, T. Horizontal Effect of Directives: A Missed Opportunity. *European Law Review*. 1994, 19, p. 621.

875 Siebert, C. *Die horizontal-unmittelbare Wirkung des Gemeinschaftsrechts*. Hamburg: Verlag Dr. Kováč, 2010.

876 Skevi, F. The Horizontal Effect of Directives after Kükükdeveci. *EU Law Foundations. The Institutional Functioning of the EU*. 2010-2011, 1, p. 123.

877 O’Brolchain, G. Unimplemented directives – re-examining the need for horizontal direct effect. *University College Dublin Law Review*. 2003, 3, p. 92.

878 Betlem, G. The Doctrine of Consistent Interpretation: Managing Legal Uncertainty. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2002, 22 (3), p. 397; Betlem, G. Nollkaemper, A. Giving effect to public international law and European Community law before domestic courts. A comparative analysis of the practice of consistent interpretation. *European Journal of International Law*. 2003, p. 569; Betlem, G. The Effect of Indirect Effect. *Maastricht Journal of European & Comparative Law*. 1995, p. 73.

M. Klamert⁸⁷⁹, S. Drake⁸⁸⁰, K. Sawyer⁸⁸¹ nagrinėjo šios doktrinos veikimo apribojimus. *Mangold* bylos tipo problemas tyrė M. de Mol⁸⁸², M. Beyer-Katzenberger⁸⁸³, M. Fuchs⁸⁸⁴, A. Gabinaud⁸⁸⁵, A. Masson, C. Micheau⁸⁸⁶. Tačiau reikia pažymėti, kad šių autorių darbai yra skirti konkrečių direktyvų veikimo doktrinų susiformavimo prielaidų, jų taikymo sąlygų analizei, netiriant teisinio saugumo principo užtikrinimo aspektų. Kiti direktyvų veikimo (nepatenkančių į tiesioginį ir netiesioginį) atvejai analizuoti ne taip gausiai, netiriant naujausios Teisingumo Teismo praktikos šių mokslininkų (K. Lackhoff, H. Nyssens⁸⁸⁷, A. Ward⁸⁸⁸, C. Siebert⁸⁸⁹, A. Epiney⁸⁹⁰, P. V. Figueroa Regueiro⁸⁹¹, A. Dashwood⁸⁹²) straipsniuose. Šioje srityje išskirtinas L. Squintani, H. H. B. Vedder straipsnis⁸⁹³, kuriame

879 Klamert, M. Richtlinienkonforme Auslegung und unmittelbare Wirkung von EG-Richtlinien in der Rechtsprechung der österreichischen Höchstgerichte. *Juristische Blätter*. 2008, p. 130; Klamert, M. Judicial Implementation of Directives and Anticipatory Indirect Effect: Connecting the Dots. *Common Market Law Review*. 2006, 43, p. 1251.

880 Drake, S. Twenty Years after “Von Colson”: the Impact of “Indirect Effect” on the Protection of the Individual’s Community rights. *European Law Review*. 2005, 30 (3), p. 329.

881 Sawyer, K. The Principle of Interpretation Conformé: How Far Can or Should National Courts Go when Interpreting National Legislation Consistently with European Community Law? *Statute Law Review*. 2007, 28(3), p. 168.

882 De Mol, M. *Kücükdeveci*: *Mangold* Revisited – Horizontal Direct Effect of a General Principle of EU Law: Court of Justice of the European Union (Grand Chamber) Judgment of 19 January 2010, Case C-555/07, *Seda Küçükdeveci v. Swedex GmbH & Co. KG*. *European Constitutional Law Review*. 2010, 6, p. 293. De Mol, M. *Dominguez*: A deafening silence Court of Justice of the European Union (Grand Chamber). Judgement of 24 January 2012, Case C-282/10, *Maribel Dominguez v. Centre informatique du Centre Ouest Atlantique and Préfet de la région Centre*. *European Constitutional Law Review*. 2012, 6, p. 280.

883 Beyer-Katzenberger, M. Judicial Activism and Judicial Restraint at the Bundesverfassungsgericht: Was the Mangold Judgement of the European Court of Justice an Ultra Vires Act? *ERA Forum*. 2011, 11, p. 517.

884 Fuchs, M. Mangold – kein ausbrechender Rechtsakt. *Zeitschrift für europäisches Sozial- und Arbeitsrecht*. 2011, p. 3.

885 Gabinaud, A. Case C-555/07 *Seda K Küçükdeveci v. Swedex GmbH&Co. KG*, Judgement of the Court (Grand Chamber) of 19 January 2010. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 2011, 18 (1-2), p. 189.

886 Masson, A., Micheau, C. The *Werner Mangold* Case: An Example of Legal Militancy. *European Public Law*. 2007, 13, p. 587.

887 Lackhoff, K. Nyssens, H. Direct Effects of Directives in Triangular Situations. *European Law Review*. 1998, 23 (5), p. 397.

888 Ward, A. From Direct Effect to Review of Discretion: the Impact of Directives in National Law and the End of Individuals Rights? *Europarättslig Tidskrift*. 2007, 10 (1), p. 123.

889 Siebert, C. *Die horizontal-unmittelbare Wirkung des Gemeinschaftsrechts*. Hamburg: Verlag Dr. Kováč, 2010.

890 Epiney, A. Unmittelbare Anwendbarkeit und objektive Wirkung von Richtlinien. *Deutsches Verwaltungsblatt*. 1996 (1), p. 409.

891 Figueroa Regueiro, P. V. Invocability of Substitution and Invocability of Exclusion: Bringing Legal Realism to the Current Developments of the Case Law of “Horizontal” Direct Effect of Directives. *Jean Monnet Working Paper*. 2002 (7).

892 Dashwood, A. From Van Duyn to Mangold via Marshall: Reducing Direct Effect to Absurdity? *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*. 2006-2007, 9, p. 81.

893 Squintani, L., Vedder, H. H. B. Case Note Towards Inverse Direct Effect? A Silent Development of a Core European Law Doctrine. *Review of European Community & International Environmental Law*, 2014, 23 (1), p. 144.

nagrinėjama kontraversiška *Salzburger Flughafen* byla⁸⁹⁴, kurioje direktyvos veikimu įpareigojamas privatus asmuo ir dėl ko kyla teisinio saugumo principo užtikrinimo problema.

Teisinio saugumo principo samprata Europos Sąjungoje analizuota J. Raitio⁸⁹⁵ monografijoje, tačiau tik fragmentiškai skirta dėmesio ES direktyvų veikimo doktrinoms. ES direktyvų veikimo doktrinų teisinio pagrindimo problemas kėlė V. Skouris⁸⁹⁶, keldamas klausimą dėl *effet utile* santykio su teisinio saugumo principu. Visgi jo tyrimas yra daugiau apžvalginio pobūdžio, skirtas aptarti naujausią tuo metu Teisingumo Teismo jurisprudenciją. Kaip vienas svarbiausių tyrėjų nagrinėjamos teismo kontekste išskirtinas P. Craig⁸⁹⁷, analizavęs atskirų direktyvų veikimo taisyklių (suformuluotų jam atliekant mokslinį tyrimą) atitikimą teisinio saugumo principui. P. V. Figueroa Regueiro⁸⁹⁸ analizavo tam tikrus teisinio saugumo principo pažeidžiamumo aspektus išimtinai nacionalinės teisės netaikymo esant prieštaravimui direktyvai „substitucijos“ ir „netaikymo“ atvejais. Apibendrinusi tyrimo šaltinius autorė daro prielaidą, kad teisinio saugumo principo ryšys su ES direktyvų veikimo doktrinomis nėra kompleksiskai ištirtas.

Europos Sąjungos mokslinėje doktrinoje tirtas ES valstybių narių teismų vaidmuo įgyvendinant ES teisę atskirais aspektais. Išskirtina M. Claes monografija⁸⁹⁹, kurioje tiriamos ES valstybių narių teismų, kaip ES teismų, veikimas pagal Europos Sąjungos suteiktą jiems mandatą; U. Galetta monografijoje⁹⁰⁰, kiti autoriai (M. Bobek⁹⁰¹, A. Adinolfi⁹⁰², L.

894 2013 m. kovo 21 d. ETT Sprendimas *Salzburger Flughafen prieš Umweltsenat*, C-244/12, ECLI:EU:C:2013:203.

895 Raitio, J. The Expectation of Legal Certainty and Horizontal Effect of EU Law. (ed. Bernitz, U.) *General Principles of EU Law and European Private Law*. Alphen aan de Rijn: Kluwer Law International, 2013.

896 Skouris, V. Rechtswirkungen von nicht umgesetzten EG-Richtlinien und EU-Rahmenbeschlüssen gegenüber Privaten: neue Entwicklungen in der Rechtsprechung des EuGH. *Zeitschrift für europarechtliche Studien*. 2005, 8 (4); Skouris, V. Effet Utile Versus Legal Certainty: The Case-law of the Court of Justice on the Direct Effect of Directives. *European Business Law Review*. 2006, 17, p. 241.

897 Craig, P. Directives: Direct Effect, Indirect Effect and the Construction of National Legislation. *European Law Review*. 1997, 22, p. 525; Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 34 (3), p. 349; Craig, P. The ECJ, National Courts and the Supremacy of Community Law. <<http://www.ecln.net/elements/conferences/bookrome/craig.pdf>> [2013-06-01].

898 Žr. Figueroa Regueiro, P. V. Invocability of Substitution and Invocability of Exclusion: Bringing Legal Realism to the Current Developments of the Case Law of “Horizontal” Direct Effect of Directives. *Jean Monnet Working Paper*. 2002 (7).

899 Claes, M. *The National Courts' Mandate in the European Constitution*. Oxford: Hart Publishing, 2006.

900 Galetta, D. U. *Procedural Autonomy of EU Member States: Paradise Lost?*, A Study on the “Functionalized Procedural Competence” of EU Member States. Springer, 2011.

901 Bobek, M. Why there is no Principle of “Procedural Autonomy” of the Member States. (ed. Micklitz, H. W.; de Witte, B.) *The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States*. Intersentia, 2012, p. 306.

902 Adinolfi, A. The “Procedural Autonomy” of Member States and the Constraints Stemming from the ECJ’s Case Law: is Judicial Activism still Necessary? (ed. Micklitz, H. W.; de Witte, B.) *The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States*. Intersentia, 2012, p. 281.

Flynn⁹⁰³, J. Engström⁹⁰⁴) straipsniuose analizuoja valstybių narių teismo proceso autonomijos ribas. Nacionalinių teismų vaidmenį įgyvendinant ES teisę atskirais aspektais tyrė: F. G. Jacobs⁹⁰⁵, W. van Gerven⁹⁰⁶, M. Dougan⁹⁰⁷. Tačiau iš esmės neanalizuota, ar Lietuvos civilinis ir administracinis procesas užtikrina ES direktyvų veiksmingumą ir asmenų procesinį teisinį saugumą.

Viena iš ES direktyvų veiksmingumo užtikrinimo priemonių teisme yra laikinųjų apsaugos priemonių taikymas, t. y. laikinai nacionalinio teismo proceso metu netaikoma nacionalinė teisės norma, dėl kurios atitikimo ES teisei (direktyvai) iškilo abejonė arba yra sprendžiamas ES teisės akto, kurio pagrindu priimtas nacionalinis teisės aktas, galiojimo klausimas. Šiame kontekste, kaip svarbūs, išskirtini D. Sinaniotis⁹⁰⁸ ir S. Apter⁹⁰⁹ moksliniai darbai. V. Tamavičiūtės disertacijoje⁹¹⁰ tirta prejudicinio sprendimo procedūra dėl ES teisės akto (įskaitant direktyvas) galiojimo. Autorė šiam aspektui skirs dėmesį tik tiek, kiek būtina laikinųjų apsaugos priemonių taikymo problematikai atskleisti.

Lietuvoje iš esmės netirtas ES direktyvų veikimo doktrinų taikymo nacionaliniame teisme klausimas. Bendrai klasikines ES teisės veikimo doktrinų bylas analizavo I. Jarukaitis⁹¹¹, apie ES teisės tiesioginio veikimo ir taikymo sąvokų problematiką rašė D. Soloveičikas⁹¹². S. Žaltauskaitė-Žalimienė⁹¹³ tyrė nacionalinio teismo vaidmenį įgyvendinant ES teisę, ypač atkreipiant dėmesį į galimą Europos Sąjungos teisės viršenybės ir teisinio saugumo principų koliziją bei jų suderinamumo problematiką. Teisėtų lūkesčių principo sampratą Europos Sąjungoje analizavo A. Gedmintaitė⁹¹⁴. Valstybės atsakomybės už ES

903 Flynn, L. When National Procedural Autonomy Meets the Effectiveness of Community Law, Can it Survive the Impact? *Scripta iuris Europaei*. 2008, 9 (2), p. 245.

904 Engström, J. National Courts's Obligation to Apply Community Law Ex Officio – The Court Showing New Respect for Party Autonomy and National Procedural Autonomy? *Review of European Administrative Law*, 2008, 1 (1), p. 501.

905 Jacobs, F. G. Enforcing Community Rights and Obligations in National Courts: Striking the Balance. (red. J. Lonbay, A. Biondi) *Remedies for Breach of EC Law*. Chichester: Wiley, 1997, p. 25.

906 Van Gerven, W. Of rights, remedies and procedures. *Common Market Law Review*. 2000, 37, p. 501.

907 Dougan, M. *National Remedies before the Court of Justice*. Issues of Harmonisation and Differentiation. Oxford: Hart Publishing, 2004; Dougan, M. The „Disguised“ Vertical Direct Effect of Directives? *Cambridge Law Journal*. 2000, 59 (3), p. 586.

908 Sinaniotis, D. *The Interim Protection of Individuals Before the European and National Courts*. Kluwer Law International, 2006.

909 Apter, S. A. Interim measures in EC Law: Towards a Complete and Autonomous System of Provisional Judicial Protection before National Courts? Iš *Electronic Journal of Comparative Law* 2003 (7.2). <<http://www.ejcl.org/72/art72-1.html>>[2013-05-01].

910 Tamavičiūtė, V. *Prejudicinis sprendimas dėl Europos Sąjungos teisės akto galiojimo*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.

911 Jarukaitis, I. *Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: konstituciniai narystės pagrindai*. Vilnius: Justitia, 2011.

912 Soloveičikas, D. Europos Sąjungos teisės tiesioginis veikimas ir jos taikymas – dvi skirtingos tapačios doktrinos dalys? *Jurisprudencija*. 2007, 4 (94), p. 35.

913 Žaltauskaitė-Žalimienė, S. Nacionalinio teismo vaidmuo įgyvendinant Europos Sąjungos teisę ir teisinio saugumo principo pažeidžiamumas. *Teisė*. 2011 (78), 137 – 151; Žaltauskaitė-Žalimienė, S. Teisinio saugumo principas ir Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Lietuvos notarų rūmai, 2012, p. 136 – 156.

914 Gedmintaitė, A. *Teisėtų lūkesčių apsaugos principas viešojoje teisėje*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016.

teisės pažeidimus, įskaitant už direktyvos neįgyvendinimą, doktrinos tema Lietuvoje parašytos R. Valutytės⁹¹⁵ ir A. Vaitkevičiūtės⁹¹⁶ disertacijos, todėl šiame tyrime ši doktrina detaliau netiriama, tik vertinama kaip *ultima ratio* priemonė, kai nebėra kitų veiksmingų būdų pritaikyti direktyvų veikimo doktrinas.

Apibendrinama autorė daro išvadą, kad kompleksiskai nėra ištirtas ES direktyvų veikimo doktrinų atitikimas teisinio saugumo principui, neišanalizuotos nacionalinės procesinės galimybės užtikrinti direktyvų veiksmingumą Lietuvos teismuose.

Mokslinio tyrimo naujumas ir praktiškė reikšmė. Šio mokslinio tyrimo naujumą atskleidžia keletas aspektų. Disertacijos originalumas pasižymi tuo, kad autorė atlieka kompleksinį ES direktyvų veikimo doktrinų tyrimą teisinio saugumo principo, kuris yra jungiančioji tyrimo ašis, užtikrinimo kontekste. Autorė tiria ES direktyvų veikimo taisyklių atitikimą teisinio saugumo formaliajam (numatomumo) ir materialiajam (priimtinum) aspektams. Atsižvelgiant į galimas teisinio saugumo principo pažeidžiamumo prielaidas, siūlomi alternatyvūs sprendiniai dabartiniam direktyvų veikimo reglamentavimui.

Disertacijoje tiriami ES teisės keliama procesiniai reikalavimai valstybės narėms, siekiant užtikrinti ES direktyvų veiksmingumą. Tyrimo mokslinis naujumas pasižymi tuo, kad vertinamas Lietuvos civilinio proceso ir administracinio proceso normų, reikšmingų direktyvų veiksmingumui užtikrinti nacionaliniame teisme, atitikimas teisinio saugumo principui.

Analizuojama Lietuvos teismų praktika taikant ES direktyvų veikimo taisykles, atliekamas vertinimas dėl direktyvų veiksmingumo užtikrinimo nacionaliniame teisminiame procese.

Disertacijos tyrimo rezultatai gali turėti reikšmingą praktinę reikšmę. Visų pirma, atliktas tyrimas padės atskleisti ES valstybės narės teismo vaidmenį užtikrinant ES direktyvų veiksmingumą, kitaip sakant – „įgyvendinant“⁹¹⁷ ES direktyvas. Atsižvelgiant į tai, kad nacionaliniai teismai įkurti nacionalinės konstitucijos pagrindu, bet veikia kaip ir ES teismai, jų vaidmuo taikant ir įgyvendinant ES teisę yra daugiafunkcinis. Teismas, kaip teisingumo vykdytojas, turi gerai išmanyti ES teisės sistemą, įskaitant kintančią ES Teisingumo Teismo jurisprudenciją, kuri ES direktyvų veikimo doktrinų kontekste yra pagrindinis kelrodis. Šis tyrimas reikšmingas tuo, kad jame analizuojama naujausia Teisingumo Teismo jurisprudencija, tiriamos ES direktyvų veikimo doktrinų pritaikymo galimybės Lietuvos teismuose, nustatomos teisinio reglamentavimo spragos. Tyrimo tema yra itin naudinga Lietuvos teismų praktikai ir jos formavimui. Tinkamas ES direktyvų veikimo doktrinų ištyrimas ir jų taikymo nacionaliniuose teismuose problemų identifikavimas leistų Lietuvos teismams efektyviai apginti iš ES direktyvų kildinamas asmens teises bei trumpinti su ES elementu susijusių ginčų nagrinėjimo trukmę.

915 Valutytė, R. *Valstybės atsakomybė dėl nacionalinių galutinės instancijos teismų sprendimų*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.

916 Vaitkevičiūtė, A. *Valstybių narių atsakomybė už žala pažeidus Europos Sąjungos teisę*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.

917 Tyrimo vartojama ES direktyvų teismo įgyvendinimo sąvoka turi būti suprantama kaip ES direktyvos įgyvendinimas konkrečiame teisminiame procese *ad hoc*: tiesiogiai remiantis direktyvos nuostatomis arba išaiškinant nacionalinę teisę suderintai su direktyva tokiu būdu užtikrinant ES teisės veiksmingumą. Tačiau neeliminuoja teisėkūros subjekto pareiga tinkamai įgyvendinti direktyvą.

Antra, disertacija galėtų būti naudinga teisės praktikams, atstovaujantiems teisme subjektams, kurie siekia apginti ES direktyvoje įtvirtintas teises.

Trečia, tyrimas gali būti panaudojamas kaip metodinė medžiaga rengiant mokymus ar praktinį vadovą apie ES direktyvų veikimą.

Ketvirta, autorės pateikiami siūlymai dėl ES direktyvų veikimo doktrinų transformavimo ES lygiu siekiant užtikrinti asmenų teisinį saugumą yra reikšmingi Teisingumo Teismo praktikos vystymui ES lygiu.

Penkta, autorės pateikiami siūlymai dėl nacionalinės teisės normų keitimo gali būti naudingi Lietuvos įstatymų leidėjui tobulinant civilinio proceso ir administracinio proceso normas siekiant jų suderinamumo su ES teisės reikalavimais.

Darbo struktūra. Mokslinį tyrimą sudaro įvadas, penkios dalys, išvados ir pasiūlymai.

Pirmosios dalies tikslas ištirti bendruosius ES direktyvų veikimo ir teisinio saugumo principo užtikrinimo klausimus. Visų pirma atskleidžiamos ES teisės tiesioginio veikimo doktrinos susiformavimo prielaidos, „tiesioginio taikymo“ ir „tiesioginio veikimo“ sąvokų atribojimo problemos; analizuojamos ES direktyvų tiesioginio, netiesioginio veikimo sampratos, atskleidžiamos kitos direktyvų veikimo taisyklės, jų ypatumai. Pristatoma teisinio saugumo principo samprata Europos Sąjungoje, tiriamas jo ryšys su ES direktyvų veikimo doktrinomis, apibrėžiami tolimesnio tyrimo, dėl ES direktyvų veikimo taisyklių suderinamumo su teisinio saugumo principu, rėmai.

Antroji tyrimo dalis skirta ištirti direktyvų tiesioginio veikimo sąlygas. Analizuojami kriterijai, pagal kuriuos nustatoma, ar subjektas atitinka sąvoką „valstybė“. Vertinama Lietuvos aukščiausiųjų teismų praktika, identifikuojamos problemos, su kuriomis susiduria nacionaliniai teismai. Tiriamas direktyvų „substitucijos“ ir „netaikymo“ veikimo teisinis pagrįstumas, atskleidžiamas pareigos netaikyti ES direktyvai prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos vykdymo turinys ir apimtis. Pateikiami argumentai „už“ ir „prieš“ direktyvų tiesioginį horizontalų veikimą. Pagrindine ašimi tampa direktyvų tiesioginio veikimo doktrinos atitikimo teisinio saugumo principui analizė. Ištyrus Teisingumo Teismo praktikos dėl tiesioginio direktyvų veikimo kitimo dinamiką atsižvelgiant į ES glaudesnės integracijos procesus, daromi apibendrinimai ir siūlomos alternatyvos dabartiniam direktyvų veikimo reglamentavimui.

Trečioji tyrimo dalis skirta ES netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos teisiniams pagrindams. Šioje dalyje atskleidžiama, kokios yra ES direktyvų netiesioginio veikimo doktrinos taikymo ribos *ratione materiae*, *ratione temporis*. Išryškintas netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos ir tiesioginio direktyvų veikimo bei valstybės atsakomybės doktrinų santykis taikant jas nacionaliniame teismo procese. Taip pat analizuojamas nacionalinio teismo, kaip ES teismo, vaidmuo ir diskrecija aiškinant nacionalinę teisę suderinti su ES teise, pristatoma Lietuvos aukščiausiųjų teismų praktika ir netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos taikymo problemos. Atliekama iškeltos mokslinės problemos analizė siekiant išsiaiškinti, ar direktyvų netiesioginio veikimo doktrina suderinama su teisinio saugumo principu.

Ketvirtoje dalyje analizuojami specifiniai direktyvų veikimo atvejai, netelpantys į klasikinių (tiesioginio ir netiesioginio) ES direktyvų veikimo doktrinų rėmus. Pirmame skyriuje atskleidžiamos *Mangold*⁹¹⁸ bylos tipo situacijos, kai Teisingumo Teismas ES direk-

918 2005 m. lapkričio 22 d. ETT Sprendimas *Mangold*, C-144/04, Rink. p. I-9981.

tyvoje sukonkretintą principą priskiria ES bendriesiems principams ir leidžia jam sukelti nacionalinės teisės netaikymo pasekmes. Šios doktrinos sudėtingumą ir daugialypumą parodo Teisingumo Teismo sprendimai vēlesnēse bylose *Kūcūkdeveci*⁹¹⁹, *Dominguez*⁹²⁰. Ketvirtoje dalyje tiriama šios „teisminės teisėkūros“ problematika privačių subjektų atžvilgiu teisinio saugumo principo pažeidžiamumo aspektu. Antrame skyriuje analizuojamos trys Teisingumo Teismo bylų grupės. Bendra šioms byloms tai, kad dėl direktyvos veikimo gali būti neigiamai paveikiamas privatus subjektas (bylos šalis) arba trečiasis asmuo. Tyrime pateikiamas *CIA Security*⁹²¹ ir *Unilever*⁹²² bylose suformuluotos taisyklės turinys ir jos (ne)taikymo Lietuvoje problematika. Atliekamas tyrimas teisinio saugumo principo pažeidžiamumo aspektu ir pateikiamas apibendrinimas.

Penktoje tyrimo dalyje atskleidžiami ES teisės keliami reikalavimai nacionaliniam procesui siekiant užtikrinti ES direktyvų veiksmingumą. Šios dalies tikslas yra atskleisti valstybės narės teismo proceso autonomiją ir jos ribas tam, kad galima būtų įvertinti Lietuvos teismų procesinę diskreciją taikant direktyvų veikimo taisykles. Tam, kad užtikrintų ES direktyvų veiksmingumą, valstybės narės pareiga turėti teisių gynimo priemonių ir procedūrų sistemą, leidžiančią užtikrinti šios teisės laikymąsi. Tokios priemonės ir procedūros turi atitikti ES teisėje įtvirtintus lygiavertiškumo ir veiksmingumo principus, kurių turinys atskleidžiamas disertacijoje. Šioje dalyje sprendžiama mokslinė problema: ar nesant specialių teisės normų, reglamentuojančių nacionalinės teisės atitikimo ES direktyvoms nagrinėjimo ir laikinųjų apsaugos priemonių taikymo – laikinai netaikant nacionalinės teisės nuostatos, dėl kurios atitikimo ES direktyvai sprendžiamas klausimas, nepažeidžiamas teisinio saugumo ir ES teisės veiksmingumo principai.

Tyrimo pabaigoje pateikiamos išvados, pasiūlymai ir literatūros sąrašas.

Tyrimo metodai. Atsižvelgdama į pasirinktą tyrimo objektą, tikslą ir uždavinius autorė taikė šiuos tyrimo metodus: loginį analitinį, sisteminę analizę, lingvistinį, istorinį, teleologinį, lyginamąjį, bylų (dokumentų) analizę).

Duomenų šaltinių apžvalga ir rinkimo eiga. Atsižvelgiant į tai, kad ES teisės veikimo doktrinos suformuluotos Teisingumo Teismo jurisprudencijoje, pagrindinis dėmesys tyrime skiriamas Teisingumo Teismo sprendimų⁹²³ analizei. Moksliniam tyrimui svarbios yra ir generalinių advokatų išvados, kuriose pateikiama ekspertinė nuomonė reaguojant į ankstesnių Teisingumo Teismo sprendimus bei formuluojami siūlymai Teisingumo Teismui dėl doktrininų pokyčių.

Siekiant iširti Lietuvos teismuose vykdomą ES direktyvų „įgyvendinimą“, analizuojami Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimai⁹²⁴. Nacionaliniai teisės aktai tiriami tiek, kiek būtina norint įvertinti Lietuvos teis-

919 2010 m. sausio 19 d. ETT Sprendimas *Kūcūkdeveci*, C-555/07, Rink. p. I-365.

920 2012 m. sausio 24 d. ETT Sprendimas *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33.

921 1996 m. balandžio 30 d. ETT Sprendimas *CIA Security*, C-194/94, Rink. p. I-2201.

922 2000 m. rugsėjo 26 d. ETT Sprendimas *Unilever*, C-443/98, Rink. p. I-7535.

923 Atsižvelgiant į mokslinio tyrimo atlikimo laikotarpį, šiame darbe analizuota Teisingumo Teismo jurisprudencija, priimta iki 2015 m. rugsėjo 1 d.

924 Atsižvelgiant į mokslinio tyrimo atlikimo laikotarpį, šiame darbe analizuota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo jurisprudencija, priimta iki 2015 m. rugsėjo 1 d.

mų procesines galimybes „įgyvendinti“ ES direktyvas ir užtikrinti jų veiksmingumą. Tiek ES Teisingumo Teismo, tiek nacionalinių teismų sprendimų paieškai naudojami oficialūs paieškos sistemos tinklalapiai.

Mokslinių pozicijų ir nuomonių įvairovei ištirti pasitelkiamos mokslo atstovų monografijos, disertacijos, straipsniai, studijos, kurios randamos Lietuvos ir užsienio mokslo institucijų bibliotekose, elektroninėse duomenų bazėse, konferencijose.

Išvados. Apibendrinama atliktą tyrimą autorė konstatuoja, kad tyrimo pradžioje iškelti ginamieji disertacijos teiginiai pasitvirtino. Atlikto tyrimo rezultatų pagrindu autorė teikia tokias išvadas.

1. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad Europos Sąjungos direktyvų veikimo taisyklės sudaro prielaidas pažeisti teisinio saugumo principą šiais aspektais.
 - 1.1. Teisinio saugumo principo užtikrinimui yra svarbu, kad asmuo galėtų iš anksto nustatyti savo teises ir pareigas iš jam suprantama kalba paskelbtų teisės normų, kad galėtų planuoti savo elgesį. Steigimo sutartyse *expressis verbis* nėra įtvirtintos direktyvų veikimo taisyklės. Jos formuluojamos išimtinai Teisingumo Teismo jurisprudencijoje, kurios dalis prieinama ne visomis oficialiomis Europos Sąjungos kalbomis. Dėl šios priežasties galima daryti prielaidą dėl teisinio saugumo principo pažeidžiamumo numatomumo aspektu. Teisingumo Teismo praktika formuojant direktyvų veikimo doktrinas yra nenuosekli ir jai trūksta teisinio pagrįstumo: ES tiesioginio veikimo doktrina suformuota *Van Gen Loos* byloje aiškinant steigimo sutartį lingvistiniu, sisteminiu ir teleologiniu metodais; tačiau *Marshall* byloje išimtinai lingvistiniu steigimo sutarties aiškinimu pateisinamas draudimas veikti direktyvai horizontaliai. Šis draudimas nėra absoliutus suformulavus lojalaus bendradarbiavimo pareiga grindžiamą netiesioginio veikimo doktriną ir įpareigojant netaikyti direktyvai prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos („netaikymo“ veikimas) horizontaliame santykiyje. Teisingumo Teismo jurisprudencijoje nesant aiškaus teisinio pagrindimo, vystant nenuoseklią teisminę argumentaciją galima daryti prielaidą dėl teisinio saugumo principo pažeidžiamumo priimtimumo aspektu.
 - 1.2. Direktyvų tiesioginio veikimo sąlygos yra sudėtingos ir teisiškai nepakankamai apibrėžtos, todėl asmuo, net pasitelkdamas ES teisės ekspertą, gali atsidurti teisinio netikrumo situacijoje *a priori* negalėdamas nustatyti, ar direktyvos nuostata gali veikti tiesiogiai. Pagal maksimoje „*venire contra factum proprium*“ išreikštą teisinę idėją, teisės turėtojui, kuris netinkamai elgiasi, draudžiama pasinaudoti teise šios teisės įpareigoto subjekto atžvilgiu. Taigi direktyva tiesiogiai turėtų veikti tik prieš subjektą, kuris yra atsakingas už direktyvos tinkamą įgyvendinimą. Pernelyg išplėtus subjektų, priskirtinų „valstybei“ ratą, tačiau neįtvirtinus aiškių kvalifikavimo kriterijų, asmuo atsiduria teisinio netikrumo situacijoje negalėdamas nustatyti, ar direktyva veiks tiesiogiai. Visgi net ir specialistui, o ir pačiam nacionaliniam teismui ne visada aišku, ar direktyvos nuostata yra pakankamai aiški, tiksli ir besąlyginė, kad galėtų veikti tiesiogiai. Siekdamas nustatyti, ar direktyvos nuostata atitinka tiesioginio veikimo sąlygas, nacionalinis teismas neretai pasitelkia prejudicinio sprendimo procedūrą. Tai įrodo, kad tokio klausimo nagrinėjimas gali būti sudėtingas net naciona-

liniam teismui. Dėl šios priežasties, asmeniui negalint iš anksto nustatyti taikytinos teisės (ES direktyvos ar nacionalinės) nuostatos, teisių ir pareigų bei teisinių pasekmių, pažeidžiamas teisinio saugumo principas (numatomumo aspektas).

- 1.3. Atsižvelgiant į tai, kad direktyva turi būti įgyvendinta per joje nustatytą laikotarpį, asmenys turi pagrįstą teisėtą lūkestį, kad direktyva galės sukelti teises pasekmes tik pasibaigus jos įgyvendinimo laikui. Tačiau Teisingumo Teismas valstybių narių teismams priskiria pareigą direktyvos perkėlimo laikotarpiu *kuo labiau susilaikyti* nuo tokio nacionalinės teisės aiškinimo, kuris pasibaigus direktyvos perkėlimo terminui rimtai sutrukdytų įgyvendinti šia direktyva siekiamą tikslą. Nors formuluojama pasyvi pareiga, bet teismas, vykdamas teisingumą, visada yra aktyvus, t. y. jis nagrinėja bylą, aiškina teisę ir priima sprendimą. Reikalaujamo rezultato požiūriu nacionalinis teismas iš esmės įpareigojamas vykdyti suderinto aiškinimo pareigą. Tai neatitinka bendrosios aiškinimo pareigos *ratione temporis* sąlygos, pagal kurią aiškinimo pareiga kyla tik pasibaigus direktyvos įgyvendinimo laikui ir sudaro sąlygas pažeisti teisinio saugumo principą (numatomumo ir priimtumo aspektais).
- 1.4. Kiekvienas teisinio santykio subjektas turi pagrįstą teisėtą lūkestį, kad bus taikoma galiojanti nacionalinės teisės nuostata. Teisingumo Teismo (*CIA Security, Unilever*) suformuluota taisyklė reikalauja netaikyti nacionalinės teisės nuostatų (techninių reglamentų), priimtų pažeidžiant direktyvoje įtvirtintus procedūrinius reikalavimus ir santykiuose tarp privačių subjektų. Lietuvos teisės aktų registre nėra skelbiama informacija apie teisės aktų projektų notifikavimo procedūrą, privatus subjektai visiškai nedalyvauja šiame procese, net gali nežinoti apie valstybės padarytą procedūrinį pažeidimą, kuris lemia tokios nacionalinės teisės nuostatos netaikymą. Tai sudaro prielaidas pažeisti teisinio saugumo principą (numatomumo aspektu), nes asmuo negali nustatyti savo teisių ir pareigų, planuoti savo elgesio, kuris atitiktų taikytiną teisę.
- 1.5. Teisingumo Teismas (*Salzburger Flughafen*) nustatė įpareigojimą privatiems subjektams, žemės sklypų, kur būtinas poveikio aplinkai vertinimas, savininkams atsakyti už pasekmes dėl pavėluoto atitinkamos valstybės narės pareigų, kylančių iš direktyvos, įgyvendinimo. Tai leidžia daryti išvadą dėl teisinio saugumo principo pažeidžiamumo, nes privatus subjektas žino, kad už direktyvų tinkamą įgyvendinimą yra atsakinga valstybė narė ir turi pagrįstą teisėtą lūkestį, jog neįgyvendinta direktyva nesukurs jam įpareigojimo (numatomumo aspektas). Galima daryti prielaidą, kad Teisingumo Teismas poveikio aplinkai vertinimą, susijusį su aplinkosauginiu visuomenės interesu (viešasis interesas), išskėlė aukščiau privataus ūkio subjekto intereso. Šį argumentą galima pagrįsti ES siekiu užtikrinti aukštą aplinkosaugos lygį, kuris turi būti užtikrintas pagal tvaraus vystymosi principus. Vertinant sistemiškai, kitų ES direktyvų veikimo taisyklių kontekste, Teisingumo Teismas turėtų ateityje aiškiai pagrįsti (priimtumo aspektas), suformuluoti teisiškai apibrėžtą taisyklę dėl tokio direktyvos veikimo, grįšto viešojo intereso svarba arba pagrindžiant aplinkosauginiais principais (pvz.: atsargumo ir prevencinių veiksmų).

2. Teisingumo Teismo įpareigojimas netaikyti nacionalinės teisės normos, prieštaraujančios ES teisei pagrįstai teisės doktrinoje skirstomas į „substitucijos“ ir „netaikymo“ veikimą. Abiem atvejais nacionalinės teisės norma, prieštaraujanti ES teisei, netaikytina, t. y. arba ją pakeičia ES teisės nuostata, arba prieštaraujanti teisės nuostata tiesiog yra netaikoma. Pareiga netaikyti direktyvai prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos („substitucijos“ veikimas) nėra absoliuti, dar daugiau – nėra pirminė. Ši pareiga galioja tiek vertikaliame, tiek horizontaliame santykiyje tais atvejais, kai ES garantuojama asmens teisė įtvirtinta ES Sutartyse arba kildinama iš ES bendrųjų teisės principų, atitinkančių tiesioginio veikimo sąlygas. Jei ES direktyvos nuostata atitinka tiesioginio veikimo sąlygas, tai pareiga netaikyti prieštaraujančios nacionalinės teisės normos („substitucijos“ veikimas) atsiranda tik vertikaliame santykiyje.
3. Lietuvos civiliniame procese ir administraciniame procese nesant specialių teisės normų, reglamentuojančių laikinųjų apsaugos priemonių taikymo – laikinai netaikant nacionalinės teisės nuostatos, dėl kurios atitikimo ES direktyvai sprendžiamas klausimas, sudaromos prielaidos pažeisti teisinio saugumo principą ir nepažeidžiamas veiksmingumo principas, jei nacionalinis teismas užtikrina galimybę svarstyti tokių priemonių taikymo klausimą:
 - 3.1. civilinio proceso atveju taikydamas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 145 straipsnio 1 dalies 13 punkte įtvirtintas kitas (originalias) laikinąsias apsaugos priemones, šiuo atveju sustabdydamas nacionalinės teisės akto taikymą (laikinai netaikydamos jo) *ad hoc*;
 - 3.2. administraciniame procese taikydamas Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 71 straipsnio 3 dalies 3 punkte įtvirtintą reikalavimo užtikrinimo priemonę „ginčijamo akto galiojimo laikinas sustabdymas“. Nors tai nėra speciali priemonė sprendžiant klausimą dėl nacionalinio akto atitikimo ES teisei, tačiau manytina, kad galėtų būti taikoma ir tuo atveju, kai administraciniame procese iškiltų klausimas dėl ginčijamo nacionalinio akto laikino netaikymo.

Pasiūlymai

1. Galiojantis draudimas veikti direktyvai tiesiogiai horizontaliai grindžiamas SESV 288 straipsnio lingvistiniu aiškinimu. Teleologiniu metodu, kuris plačiai taikomas Teisingumo Teismo jurisprudencijoje, aiškinant šį straipsnį bei atsižvelgiant į ES teisės integraciją, būtų teisiškai pagrįstas direktyvų horizontalaus tiesioginio veikimo *a priori* legitimavimas tose valstybėse narėse, kurios laiku neįgyvendino direktyvos. Ši galimybė atsirastų suėjus direktyvos įgyvendinimo terminui, jei direktyvos nuostata yra aiški, tiksli ir besąlyginė. Tokiu būdu būtų užtikrintas *effet utile* principo laikymasis. Kalbant apie teisinio saugumo principo pažeidžiamumą manytina, kad privatiems subjektams iš anksto žinant, kad laiku neįgyvendinus direktyvos – ši aiški, tiksli ir besąlyginė direktyvos nuostata, iš kurios asmuo galės nustatyti savo teises ir pareigas, veiks tiesiogiai, pagrįsta teigti, kad būtų užtikrintas asmenų teisinis saugumas.
2. Kadangi Teisingumo Teismo praktikoje pasikartoja atvejai, kai konstatuojama pareiga netaikyti direktyvai prieštaraujančios nacionalinės teisės normos horizonta-

liuose santykiuose („netaikymo“ veikimas), tai siekiant nepažeisti teisinio saugumo principo, siūloma Teisingumo Teismui pripažinti direktyvai prieštaraujančios nacionalinės teisės normos netaikymą horizontaliaime santykiyje direktyvos *sui generis* veikimu, netapatinant jo nei su tiesioginiu veikimu, nei su netiesioginiu veikimu. Toks pripažinimas legitimuotų „netaikymo“ veikimą horizontaliuose santykiuose, įpareigojant netaikyti pareigą nustatančios nacionalinės teisės normos, tačiau nesukuriant naujų pareigų. Aiškus išankstinis savarankiškos direktyvos veikimo taisyklės suformulavimas suteiktų teisinį tikrumą privatiems subjektams.

3. Aukščiau pateiktos išvados patvirtina, kad Teisingumo Teismo suformuluotų direktyvų veikimo taisyklių taikymas gali lemti teisinio saugumo principo pažeidimus. Dėl to ES teisės glaudesnės integracijos kontekste Europos Sąjungos lygyje turėtų būti realiai persvarstomas tinkamo ES teisės akto parinkimas ES Sutarčių tikslams pasiekti. Ypatingai tais atvejais, kai siekiama maksimalaus harmonizavimo, teisinio tikrumo ir skaidrumo, reiktų teisėkūros procese rinktis tiesioginio taikymo aktą reglamentą, o ne direktyvą.
4. Išanalizavus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktiką paaiškėjo, kad ES direktyvų tiesioginio ir netiesioginio veikimo doktrinos taikomos, tačiau nekeliamas klausimas dėl teisinio saugumo principo pažeidžiamumo; ne visada aiškiai pagrindžiamas konkrečios direktyvų veikimo doktrinos (ne)taikymo klausimas. Siekiant teisinio aiškumo siūloma Lietuvos teismams priimant sprendimus aiškiai nurodyti: kokie nacionalinės teisės aktų aiškinimo metodai naudojami; pagrįsti, kodėl negalimas suderintas su direktyva nacionalinės teisės aiškinimas, ar netaikytina tiesioginio direktyvų veikimo doktrina; remiantis Teisingumo Teismo praktika aiškiai apibrėžti, kokioms sąlygoms esant netaikytina direktyvai prieštaraujanti nacionalinės teisės nuostata. Sujungus ES teisės reikalavimus su nacionaline proceso teise, leistiniais teisės aiškinimo metodais, nacionalinis teismas turi vykdyti jam, kaip ES teismui, patikėtas pareigas.
5. Lietuvos civilinio proceso ir administracinio proceso teisėje nesant specialių proceso normų, nustatančių galimybę prašyti teismo laikinai netaikyti nacionalinės teisės normos, dėl kurios atitikimo ES direktyvai sprendžiamas klausimas, gali būti pažeistas asmens procesinis teisinis saugumas, jei asmuo nežino ir / ar negali įgyvendinti ES teisėje įtvirtintos teisės prašyti laikinųjų apsaugos priemonių dėl šios teisės aiškaus reglamentavimo nacionalinėje teisėje nebuvimo. Dėl šios priežasties siūlomas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso ir Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo papildymas. Siūloma Civilinio proceso kodekso 145 straipsnio 1 dalį papildyti 14 punktu: „laikinas nacionalinės teisės normos, dėl kurios atitikimo Europos Sąjungos teisei sprendžiamas klausimas, netaikymas“. Atitinkamai Administracinių bylų teisenos įstatymą 71 straipsnio 3 dalį papildyti 4 punktu: „dėl atitikimo Europos Sąjungos teisei ginčijamo akto laikinas netaikymas“.

MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

1. Pagrindinės tyrimo dalys publikuotos moksliniuose žurnaluose:
2. Samuilytė-Mamontovė, A. Europos Sąjungos teisės įgyvendinimas valstybės narės teisme: netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos taikymo ribos. *Socialinių mokslų studijos*. 2013, 5 (3), p. 865–883.
3. Samuilytė-Mamontovė, A. Laikinosios apsaugos priemonės – nacionalinės teisės netaikymas kaip veiksmingos teisminės gynybos Europos Sąjungoje sudėtinė dalis. *Socialinių mokslų studijos*. 2014, 6 (1), p. 135–155.
4. Samuilytė-Mamontovė, A. Principle of legal certainty and (in)direct effect of directives. *Social Transformations in Contemporary Society*. 2014 (2) http://stics.mruni.eu/wp-content/uploads/2014/08/STICS_2014_2_57-68.pdf

MOKSLINIO TYRIMO PRISTATYMAS MOKSLINIUOSE RENGINIUOSE

2015 m. kovo 5 d. mokslinio tyrimo problemos pristatytos Christiano Albrechtso universiteto Rytų Europos teisės institute, Kylyje. 2014 m. birželio 5 d. skaitytas pranešimas „Principle of legal certainty and (in)direct effect of directives“ tarptautinėje doktorantų konferencijoje „Social Transformations in Contemporary Society“ Mykolo Romerio universitete. 2013 m. gruodžio 2 d. mokslinio tyrimo problemos pristatytos Jaunųjų mokslininkų sąjungos organizuotoje viešojoje diskusijoje.

MOKSLINĖS STAŽUOTĖS

Doktorantūros studijų metu autorė stažavosi Europos Komisijos bibliotekoje Briuselyje ir Christiano Albrechtso universiteto Rytų Europos teisės institute Kylyje.

CURRICULUM VITAE

Vardas	Aistė
Pavardė	Samuilytė-Mamontovė
El.paštas	asamuilyte@yahoo.com
Išsilavinimas	
2013 – 2016	Mykolo Romerio universitetas, Vilnius (studijos doktorantūroje)
2003 – 2005	Christian Albrechts universitetas, Kylis (Teisės magistro laipsnis, LL.M. – <i>summa cum laude</i>)
1999 – 2003	Lietuvos teisės universitetas (Teisės bakalauro laipsnis)
2001 vasaris – 2001 liepa	Rheinische Friedrich-Wilhelms universitetas, Bona (studijos pagal Erasmus programą)
Darbo patirtis	
2013 liepa – dabar	Teisininkė APB FORT
2013 kovas – dabar	Europos Sąjungos teisės lektorė Mykolo Romerio universitete
2009 spalio – 2013 kovas	Lietuvos Respublikos Prezidentės patarėja teisės klausimais
2005 lapkritis – 2009 spalio	Konsultantė tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės klausimais Lietuvos Aukščiausiojo teismo Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės apibendrinimo departamente
2007 rugsėjis – 2008 liepa	Europos aplinkosaugos teisės ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo dalykų lektorė Mykolo Romerio universitete
2005 kovas – 2005 lapkritis	Patarėja teisės klausimais Lietuvos Respublikos Seimo Audito komitete

MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

Aistė Samuilytė-Mamontovė

EFFECT OF EUROPEAN UNION DIRECTIVES: ASPECTS OF
ENSURING THE PRINCIPLE OF LEGAL CERTAINTY

Summary of Doctoral Thesis
Social Sciences, Law (01 S)

Vilnius, 2016

The Doctoral Thesis was prepared during the period of 2013–2016 at Mykolas Romeris University under the right to organize doctoral studies granted to Mykolas Romeris University and Vytautas Magnus University by the order of the Minister of Education and Science of the Republic of Lithuania No. V-1019 dated on June 8, 2011.

Scientific supervisor:

Prof. Dr. Ignas Vėgėlė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law, 01 S)

The Doctoral Thesis will be defended at the Legal Research Council of Mykolas Romeris University and Vytautas Magnus University:

Chairman:

Prof. Dr. Lyra Jakulevičienė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law, 01 S)

Members:

Prof. Dr. Darijus Beinoravičius (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law, 01);

Assoc. Prof. Dr. Inga Daukšienė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law, 01 S);

Prof. Dr. Janis Načisčionis (Turība University, Republic of Latvia, Social Sciences, Law, 01 S);

Assoc. Prof. Dr. Skirgailė Žalimienė (Vilnius University, Social Sciences, Law, 01 S).

The public defence of the Doctoral Thesis will take place at the Legal Research Council at Mykolas Romeris University on the 12th of September, 2016 at 1:00 PM in the Conference Hall of Mykolas Romeris University (Room I-414).

Address: Ateities str. 20, LT-08303 Vilnius, Lithuania.

The summary of the Doctoral Thesis was sent out on the 12th of August, 2016.

The Doctoral Thesis is available at Martynas Mažvydas National Library of Lithuania (Gedimino ave. 51, Vilnius,) and the Libraries of Mykolas Romeris University (Ateities str. 20, Vilnius) and Vytautas Magnus University (K. Donelaičio str. 52, Kaunas).

EFFECT OF EUROPEAN UNION DIRECTIVES: ASPECTS OF ENSURING THE PRINCIPLE OF LEGAL CERTAINTY

Summary

La directive intrigue, dérange, divise.
*Sa singularité en est la cause, ...*⁹²⁵

Relevance and issues of the research. Already in the early stage of the development of European Union (hereinafter – EU) law, the doctrine of direct effect⁹²⁶ formed in the jurisprudence of the Court of Justice of the European Union (hereinafter – ECJ) was a powerful impulse in aiming to ensure uniform application of EU law and effective protection of personal rights deriving from EU law in the Member States. Furthermore, this became a certain reference point marking the strengthening of the role of the ECJ. Such activity of the ECJ manifesting itself in the formation of the doctrines of EU law caused essential changes in the system of EU law, had a direct impact on the Member States' national legal systems, encouraged closer integration of EU law.

The effectiveness of EU law is directly related to the effect of a source of law characteristic of the EU legal system – the directive. The requirement to ensure the effectiveness of directives was the flag under which the place found the doctrines of the effect of EU directives. The ECJ, playing the role of a standard-bearer, case by case have, for already more than four decades, been formulating the rules of the effect of directives that, from the EU perspective, is the guarantee of the effectiveness of EU directives. However, from the point of view of a private subject⁹²⁷, every rule of the effect of a directive formulated by the ECJ forces to deal with a legal discourse: *effet utile versus legal certainty*.

The ECJ confirmed that the doctrine of the direct effect of directives is a precondition for ensuring the principle of legal certainty⁹²⁸. One may accept this position if it corresponds to the legal certainty expectation demanding that every person has the right to legal protection. Therefore, legal norms must be clear in order to allow for the determination of one's rights and duties in advance, while courts must execute justice on the basis of the legal norms in effect and make motivated decisions instead of, figuratively speaking,

925 Kovar, R. Observations sur l'intensité normative des directives. (ed. Capotorti, F.) *Du droit international au droit de l'intégration. Liber Amicorum Pierre Pescatore*. Baden-Baden: Nomos, 1987, p. 359.

926 In the dissertation, the notion of a “doctrine” is used to refer to the legal rules and principles formulated and developed in the case-law of the ECJ. The rules of the effect of EU law are conceptual, comprising criteria, methods of application, also, they are formulated by a court; therefore, to define them, the term “doctrine” characteristic of the common law system and used, *inter alia*, to define the binding legal rule or principle created by a court, is applied.

927 In this dissertation, the notion of a “private subject” is understood as any natural or legal person outside of the content of the notion of a “state” in the context of the effect of EU directives.

928 See Case 41/74 *Van Duyn* [1974] ECR 1337 Paragraph 13.

coin flipping, so that people can rationally plan their actions (the formal (*predictability*) aspect of legal certainty. It is equally important that the decisions are made by an impartial and just court that applies justifiable methods of the interpretation of law and that they are accepted by the legal community (the material (acceptability) aspect of legal certainty)⁹²⁹. The problem of acceptability arises when the restriction of the direct horizontal effect of a directive is established. The inconsistency of the ECJ in choosing, in this case, an exclusively linguistic way of interpreting the establishing treaty that determined the narrow conception of the direct effect of a directive, deserves criticism. The ECJ, by creating restrictions (prohibition of the horizontal effect of a directive) and establishing conditions (a subject must fit the broad notion of a “state”), created preconditions for the violations of the legal certainty of individuals. Craig justifies this proposition by claiming that the existence of complex exceptions / qualifications to legal rules can betoken uncertainty about the policy that underlies the basic rule, and/or its normative weight, which is then manifest in a willingness to allow the rule to be circumvented⁹³⁰.

Due to the limitations of the doctrine of the direct effect of directives (rejection of the horizontal effect), the ECJ formulated a new legal rule – a doctrine of the indirect effect of directives, the legal basis of which is the principle of sincere cooperation that establishes the common obligation to take all general or particular measures. In this way, the ECJ obliged national courts to interpret the provisions of national law in the light of the wording and purpose of directives. The possibility of horizontal effect may cause a problem of the vulnerability of the principle of legal certainty when the interpretation of national law in the light of a directive brings the same legal consequences as in the case of the direct effect of directives.

An active discussion about the horizontal direct effect of directives is still relevant. On the “backstage” of the ECJ Advocates General take two directions. One group of Advocates General have repeatedly tried to convince the ECJ to accept the direct horizontal effect of directives⁹³¹. Others were of the opinion that it was necessary to maintain the separation between the horizontal and vertical direct effect⁹³². The aim of the first group was grounded on the need to effectively ensure the protection of the rights of private subjects, especially as regards the protection of human rights. The second group held the position that directives were meant for Member States and the principle of legal certainty must be observed.

Furthermore, even though the duty of harmonious interpretation arises only once the period for the transposition of the directive in question has expired, the ECJ, in parallel,

929 According to the binary legal certainty conception developed by Aarnio and Peczenik (see Aarnio, A. *The Rational as Reasonable, A Treatise on Legal Justification*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company. 1987, p. 3, 189 – 191. Peczenik A. *On Law and Reason*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. 1989, p. 29 – 31).

930 Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 34 (3), p. 350.

931 See, for example, Paragraphs 29–31 of the Opinion of Advocate General Alber of 18 January 2000 in case *Collino and Chiappero*, C-343/98, ECR I-6659; Paragraph 58 of the Opinion of Advocate General Ruiz-Jarabo Colomer of 6 May 2003 in case *Pfeiffer*, C-397/01–C-403/01, ECR I-8835; Paragraphs 63 and 70 of the Opinion of Advocate General Bot of 7 July 2009 in case *Kücükdeveci*, C-555/07, ECR I-365.

932 See, for example, Paragraph 63 of the Opinion of Advocate General Trstenjak of 8 September 2011 in case *Dominguez*, C-282/10, ECLI:EU:C:2012:33.

establishes that during the period prescribed for the transposition of a directive national Member States' courts are under a duty to refrain *as far as possible* from such interpretation of the national law that could seriously compromise the achievement of the result prescribed by that directive after the expiration of its transposition period. For the sake of legal clarity, the following questions must be answered: what the restrictions of the application of the doctrine of the indirect effect of directives are; how national courts must fulfil the passive obligation placed on them; what the relation to the doctrine of the direct effect of directives is; what doctrinal changes must be introduced without violating the legal certainty of individuals.

The boundaries of the effect of EU directives become unclear when the ECJ issues new judgements allowing certain horizontal effect of directives that does not anymore fit into the frame formerly shaped in its jurisprudence. In search for new ways of ensuring the effectiveness of directives, exceptions to the *Marshall/Faccini Dori* rule that does not allow a directive to impose obligations on an individual seem to become a rule: when a directive concretizes / merely gives expression to a legal principle that was rendered the status of a general principle of EU law by the ECJ (for example, *Mangold, Küçükdeveci*⁹³³); when the effect of a directive can cause negative consequences for the other party in a case – a private subject (for example, *Pafitis, CIA Security, etc.*⁹³⁴) and thus violate his or her legal certainty; or a third subject (for example, *Wells, Waddenzee, etc.*⁹³⁵) when a private subject refers to a directive imposing specific obligations on a state the fulfilment of which may cause negative consequences for other (third) private subjects; or when a state is allowed to refer to a provision of a directive in a case against a private person (inverse vertical effect) by imposing an obligation on a private subject (*Salzburger Flughafjen*⁹³⁶). Reacting to the legal uncertainty, the author searches for the grounding for these rules and solutions enabling to ensure that the principle of legal certainty is respected.

To ensure effective protection of the rights of individuals in the national frame guaranteed by an EU directive, the procedural aspect of legal certainty is not less important (it should be clear where and how a person may defend these rights in a Member State). In this complex process of ensuring the effectiveness of unimplemented or improperly implemented directives, the central role is played by national courts. Namely these courts, in their everyday activity, have to answer numerous questions: whether a directive is properly transposed into the national law; whether the national legal acts in effect are in line with the purpose of the directive; whether harmonious interpretation of national law is possible; whether the subject of national legislation avoided procedural violations in adopting technical regulations, etc. Acting as EU courts, they have the “supposed” procedural autonomy that is actually restricted by the rules formulated by the ECJ, for example, the test of conformity to the principles of equality and (or) effectiveness.

In discussing whether the Lithuanian courts ensure the effectiveness of EU directives, it is very important to take into consideration the relevant provisions of the Lithuanian

933 Case C-144/04 *Mangold* [2005] ECR I-9981; Case C-555/07 *Küçükdeveci* [2010] ECR I-365.

934 Case C-441/93 *Pafitis* [1996] ECR I-1347; Case C-194/94 *CIA Security* [1996] ECR I-2201.

935 Case C-201/02 *Wells* [2004] ECR I-723; Case C-127/02 *Waddenzee* [2004] ECR I-7405.

936 Case C-244/12 *Salzburger Flughafjen prieš Umweltsenat* ECLI:EU:C:2013:203.

civil and administrative procedure⁹³⁷ and the case-law of national courts related to the application of the doctrines of the effect of directives.

It must be noted that according to the jurisprudence of the ECJ, the rules of the effect of EU directives are still under development. Due to their complexity and multiplicity, the application of doctrines by national courts in practice remains a challenge. Therefore, a scientific research into the selected issue could help investigating the dynamics of the doctrines of the effect of EU directives, their compliance with the principle of legal certainty, identifying the problem aspects of their application in a Member State, evaluating procedural possibilities to ensure the effectiveness of directives in the Lithuanian courts, making suggestions regarding the prospects of the effect of directives in the EU and the guarantee of their effectiveness in Lithuania.

The object, aim and tasks of the scientific research. *The object of the scientific research* is the doctrines of the effect of EU directives formulated by the ECJ and their application in national court proceedings ensuring the effectiveness of EU directives and the legal certainty of individuals.

Attention must be paid to the fact that the aim of this paper is not to carry out an analysis of the case-law of separate Member States in applying the doctrines of the effect of EU directives. The problem aspects of the application of the doctrines of the effect of EU directives are revealed through the jurisprudence of the ECJ that is developed when national courts' references for preliminary rulings are received. In this way, legal problems relevant for different national courts that deal with issues related to the guarantee of the effectiveness of EU directives are revealed. The present research is limited to the analysis of the Supreme Court of Lithuania and the Supreme Administrative Court of Lithuania cases in which the doctrines of the effect of directives were or had to be applied. Such a scope of research was determined by the fragmented case-law of the Lithuanian courts of lower instance marked by declarative mentioning of doctrines or reference to the case-law of the courts of the highest instance in this field.

The aim of the scientific research is to analyse the doctrines of the effect of directives, evaluate their compliance with the principle of legal certainty, identify the problems of their application in national court proceedings and provide suggestions regarding alternative regulation of the effect of directives.

To reach the aim of the research, the following *tasks* are set:

1. to analyse the content of the doctrines of the effect of EU directives and evaluate the compliance of the doctrines of the effect of EU directives with the principle of legal certainty as well as provide suggestions regarding their improvement in order to ensure that the principle of legal certainty is respected;
2. to study the case-law of the Supreme Court of Lithuania and the Supreme Administrative Court of Lithuania in applying the doctrines of the effect of EU directives and determine whether it complies with the conditions established by the ECJ;
3. to identify the conditions for the fulfilment of the national courts' obligation to refrain from applying provisions of national law that are in conflict with a directive;

937 The Code of Civil Procedure of the Republic of Lithuania (Official Gazette, 2002, No. 36-1340) and the Law on Administrative Proceedings of the Republic of Lithuania (Official Gazette, 1999, No. 13-308) are under investigation.

4. to evaluate the compliance of the norms of the Lithuanian civil and administrative procedure, significant in terms of the guarantee of the effectiveness of directives at national courts, with the principle of legal certainty and, after identifying legal gaps, suggest possible ways to fill them.

Propositions to be defended. The validity of the following scientific propositions is defended:

1. The rules of the effect of EU directives formulated by the ECJ create preconditions for the violations of the principle of legal certainty.
2. In the absence of special legal norms regulating the application of provisional measures, temporary non-application of a norm of national law the compliance of which with an EU directive is under consideration, in the Lithuanian civil and administrative procedure does not violate the principle of the effectiveness of EU law; however, preconditions for the violation of the principle of legal certainty are created.

Review of previous scientific research. Directives as a specific source of EU law and the doctrines of their effect were studied by Prechal⁹³⁸; however, this author's research into the dynamics of the doctrines of the effect of EU directives covered the period up to 2007, while the jurisprudence of the ECJ has evolved since then. The majority of studies have been presented in the form of scientific articles. The problem aspects of the doctrines of the effect of EU directives in general were analysed by Arnall⁹³⁹, de Witte⁹⁴⁰, Erecinski⁹⁴¹, Hartkamp⁹⁴², Lenaerts⁹⁴³. The issues of the horizontal effect of directives were studied by

938 Prechal, S. *Directives in European Community Law: A Study on EC Directives and their Enforcement in National Courts*. Clarendon Press, 1995, p. 15; Prechal, P. Does Direct Effect still Matter? *Common Market Law Review*, 2000, p. 1047; Prechal, S. *Direct Effect Reconsidered, Redefined, Rejected*. Direct Effect. Rethinking a Classic of EC Legal Doctrine. Groningen: European Law Publishing, 2002, p. 15; Prechal, S. *Directives in EC Law*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

939 Arnall, A. *The European Union and its Court of Justice*. Oxford University Press, 2006.

940 De Witte, B. Direct Effect, Supremacy, and the Nature of the Legal Order. (ed. P. Craig ir G. de Burca) *The Evolution of EU Law*. Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 323.

941 Erecinski, T. Supremacy, Direct Effect and Consistent Interpretation – Tools for an Effective and Uniform Application of European Union Law? *ERA Forum*. 2011.

942 Hartkamp, A. The Concept of (Direct and Indirect) Horizontal Effect of EU Law: The Terminology of European Law Scholars and of Private Law Scholars Compared. (ed. U. Bernitz et al.) *General Principles of EU Law and European Private Law*. Alphen aan den Rijn : Wolters Kluwer, Law & Business, 2013, p. 189.

943 Lenaerts, K. The Rule of Law and the Coherence of the Judicial System of the European Union. *Common Market Law Review*. 2007, 44 (6), p. 1625; Lenaerts, K., Corthaut, T. Of Birds and Hedges: the Role of Primacy in Invoking Norms of EU Law. *European Law Review*. 2006, 31, p. 287.

Tridimas⁹⁴⁴, Siebert⁹⁴⁵, Skevi⁹⁴⁶, O’Brolchain⁹⁴⁷, Betlem⁹⁴⁸, Klamert⁹⁴⁹, Drake⁹⁵⁰ focused their attention on the doctrine of the indirect effect of directives. Sawyer’s⁹⁵¹ works dealt with the restrictions of the effect of this doctrine. Problems of the *Mangold* case type were analysed by de Mol⁹⁵², Beyer-Katzenberger⁹⁵³, Fuchs⁹⁵⁴, Gabinaud⁹⁵⁵, Masson, Micheau⁹⁵⁶. However, it must be noted that works by these authors were devoted to the analysis of the preconditions for the formation of the doctrines of the effect of specific directives and the conditions for their application without taking into consideration the aspects of the guarantee of the principle of legal certainty. Other cases of the effect of directives (except for the direct or indirect effect) did not receive a similar level of scholars’ attention, their

- 944 Tridimas, T. Black, White, and Shades of Grey: Horizontality of Directives Revisited. *Yearbook of European Law*. 2001-2002, 21, p. 113; Tridimas, T. Horizontal Effect of General Principles: Bold Rulings and Fine Distinctions. (ed. Bernitz, U et al.) *General Principles of EU Law and European Private Law*. 2013, p. 213; Tridimas, T. Horizontal Effect of Directives: A Missed Opportunity. *European Law Review*. 1994, 19, p. 621.
- 945 Siebert, C. *Die horizontal-unmittelbare Wirkung des Gemeinschaftsrechts*. Hamburg: Verlag Dr. Kováč, 2010.
- 946 Skevi, F. The Horizontal Effect of Directives after Küçükdeveci. *EU Law Foundations. The Institutional Functioning of the EU*. 2010-2011, 1, p. 123.
- 947 O’Brolchain, G. Unimplemented directives – re-examining the need for horizontal direct effect. *University College Dublin Law Review*. 2003, 3, p. 92.
- 948 Betlem, G. The Doctrine of Consistent Interpretation: Managing Legal Uncertainty. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2002, 22 (3), p. 397; Betlem, G. Nollkaemper, A. Giving effect to public international law and European Community law before domestic courts. A comparative analysis of the practice of consistent interpretation. *European Journal of International Law*. 2003, p. 569; Betlem, G. The Effet Utile of Indirect Effect. *Maastricht Journal of European & Comparative Law*. 1995, p. 73.
- 949 Klamert, M. Richtlinienkonforme Auslegung und unmittelbare Wirkung von EG-Richtlinien in der Rechtsprechung der österreichischen Höchstgerichte. *Juristische Blätter*. 2008, p. 130; Klamert, M. Judicial Implementation of Directives and Anticipatory Indirect Effect: Connecting the Dots. *Common Market Law Review*. 2006, 43, p. 1251.
- 950 Drake, S. Twenty Years after “Von Colson”: the Impact of “Indirect Effect” on the Protection of the Individual’s Community rights. *European Law Review*. 2005, 30 (3), p. 329.
- 951 Sawyer, K. The Principle of Interpretation Conformé’: How Far Can or Should National Courts Go when Interpreting National Legislation Consistently with European Community Law? *Statute Law Review*. 2007, 28(3), p. 168.
- 952 De Mol, M. *Küçükdeveci: Mangold Revisited – Horizontal Direct Effect of a General Principle of EU Law: Court of Justice of the European Union (Grand Chamber) Judgment of 19 January 2010, Case C-555/07, Seda Küçükdeveci v. Swedex GmbH & Co. KG*. *European Constitutional Law Review*. 2010, 6, p. 293. De Mol, M. *Dominguez: A deafening silence Court of Justice of the European Union (Grand Chamber). Judgement of 24 January 2012, Case C-282/10, Maribel Dominguez v. Centre informatique du Centre Ouest Atlantique and Préfet de la région Centre*. *European Constitutional Law Review*. 2012, 6, p. 280.
- 953 Beyer-Katzenberger, M. Judicial Activism and Judicial Restraint at the Bundesverfassungsgericht: Was the Mangold Judgement of the European Court of Justice an Ultra Vires Act? *ERA Forum*. 2011, 11, p. 517.
- 954 Fuchs, M. Mangold – kein ausbrechender Rechtsakt. *Zeitschrift für europäisches Sozial- und Arbeitsrecht*. 2011, p. 3.
- 955 Gabinaud, A. Case C-555/07 Seda K Küçükdeveci v. Swedex GmbH&Co. KG, Judgement of the Court (Grand Chamber) of 19 January 2010. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 2011, 18 (1-2), p. 189.
- 956 Masson, A., Micheau, C. The *Werner Mangold* Case: An Example of Legal Militancy. *European Public Law*. 2007, 13, p. 587.

analyses published in scientific articles did not include the most recent case-law of the ECJ (Lackhoff, Nyssens⁹⁵⁷, Ward⁹⁵⁸, Siebert⁹⁵⁹, Epiney⁹⁶⁰, Figueroa Regueiro⁹⁶¹, Dashwood⁹⁶²). In this field, an article by Squintani and Vedder⁹⁶³ is worth mentioning; the article deals with the controversial *Salzburger Flughafen* case⁹⁶⁴ in which the effect of a directive creates an obligation for an individual and thus the problem of the guarantee of the principle of legal certainty is caused.

The conception of the principle of legal certainty in the European Union was analysed in Raitio's⁹⁶⁵ monograph; however, attention to the doctrines of the effect of EU directives was fragmentary.

Skouris⁹⁶⁶ analysed the legal validity of the doctrines of the effect of EU directives by raising questions regarding the relation of *effet utile* to the principle of legal certainty. However, his research is rather a review aimed at discussing the then recent jurisprudence of the ECJ. Craig⁹⁶⁷ should be mentioned separately as one of the most prominent researchers in the context of the topic under investigation. He analysed the consistency of separate rules of the effect of directives (formulated at the time of his research) with the principle of legal certainty. Figueroa Regueiro⁹⁶⁸ investigated certain aspects of the vulnerability of the principle of legal certainty exclusively in "substitution" and "non-ap-

957 Lackhoff, K. Nyssens, H. Direct Effects of Directives in Triangular Situations. *European Law Review*. 1998, 23 (5), p. 397.

958 Ward, A. From Direct Effect to Review of Discretion: the Impact of Directives in National Law and the End of Individuals Rights? *Europarättslig Tidskrift*. 2007, 10 (1), p. 123.

959 Siebert, C. *Die horizontal-unmittelbare Wirkung des Gemeinschaftsrechts*. Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2010.

960 Epiney, A. Unmittelbare Anwendbarkeit und objektive Wirkung von Richtlinien. *Deutsches Verwaltungsblatt*. 1996 (1), p. 409.

961 Figueroa Regueiro, P. V. Invocability of Substitution and Invocability of Exclusion: Bringing Legal Realism to the Current Developments of the Case Law of "Horizontal" Direct Effect of Directives. *Jean Monnet Working Paper*. 2002 (7).

962 Dashwood, A. From Van Duyn to Mangold via Marshall: Reducing Direct Effect to Absurdity? *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*. 2006-2007, 9, p. 81.

963 Squintani, L., Vedder, H. H. B. Case Note Towards Inverse Direct Effect? A Silent Development of a Core European Law Doctrine. *Review of European Community & International Environmental Law*, 2014, 23 (1), p. 144.

964 2013 m. kovo 21 d. ETT Sprendimas *Salzburger Flughafen prieš Umweltssenat*, C-244/12, ECLI:EU:C:2013:203.

965 Raitio, J. The Expectation of Legal Certainty and Horizontal Effect of EU Law. (ed. Bernitz, U.) *General Principles of EU Law and European Private Law*. Alphen aan de Rijn: Kluwer Law International, 2013.

966 Skouris, V. Rechtswirkungen von nicht umgesetzten EG-Richtlinien und EU-Rahmenbeschlüssen gegenüber Privaten: neue Entwicklungen in der Rechtsprechung des EuGH. *Zeitschrift für europarechtliche Studien*. 2005, 8 (4); Skouris, V. Effet Utile Versus Legal Certainty: The Case-law of the Court of Justice on the Direct Effect of Directives. *European Business Law Review*. 2006, 17, p. 241.

967 Craig, P. Directives: Direct Effect, Indirect Effect and the Construction of National Legislation. *European Law Review*. 1997, 22, p. 525; Craig, P. The Legal Effect of Directives: Policy, Rules and Exceptions. *European Law Review*. 2009, 34 (3), p. 349; Craig, P. The ECJ, National Courts and the Supremacy of Community Law. <<http://www.ecln.net/elements/conferences/bookrome/craig.pdf>> [2013-06-01].

968 Žr. Figueroa Regueiro, P. V. Invocability of Substitution and Invocability of Exclusion: Bringing Legal Realism to the Current Developments of the Case Law of "Horizontal" Direct Effect of Directives. *Jean Monnet Working Paper*. 2002 (7).

plication” cases of the non-application of national law which is in conflict with a directive. After summarizing the sources of research, the author presumes that there is a lack of a complex research into the relation of the principle of legal certainty to the doctrines of the effect of EU directives.

In the EU scientific doctrine, various aspects of the role of the courts of EU Member States in the implementation of EU law have been analysed. A monograph by Claes⁹⁶⁹, in which the activity of the courts of EU Member States as EU courts within the mandate given to them by the EU is analysed, deserves separate mentioning; in Galetta’s monograph⁹⁷⁰ and other authors’ (Bobek⁹⁷¹, Adinolfi⁹⁷², Flynn⁹⁷³, Engström⁹⁷⁴) articles, the boundaries of the autonomy of the Member States’ court proceedings are analysed. The role of national courts in the implementation of EU law was analysed from various perspectives by Jacobs⁹⁷⁵, van Gerven⁹⁷⁶, Dougan⁹⁷⁷. However, there is a lack of in-depth analysis of the question whether the Lithuanian civil and administrative procedure ensures the effectiveness of EU directives and the procedural legal certainty of individuals.

One of the measures to ensure the effectiveness of EU directives in court is the application of provisional measures, i.e. during national court proceedings, temporary non-application of a norm of national law the consistency of which with the EU law (a directive) is doubtful or an issue regarding the effect of an EU legal act on the basis of which a national legal act has been adopted is being resolved. In this context, such authors as Sinaniotis⁹⁷⁸ and Apter⁹⁷⁹ are to be distinguished. In her dissertation, Tamavičiūtė⁹⁸⁰ analysed the preliminary ruling procedure regarding the question of the effect of an EU legal act

969 Claes, M. *The National Courts’ Mandate in the European Constitution*. Oxford: Hart Publishing, 2006.

970 Galetta, D. U. *Procedural Autonomy of EU Member States: Paradise Lost?*, A Study on the “Functionalized Procedural Competence” of EU Member States. Springer, 2011.

971 Bobek, M. Why there is no Principle of “Procedural Autonomy” of the Member States. (ed. Micklitz, H. W.; de Witte, B.) *The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States*. Intersentia, 2012, p. 306.

972 Adinolfi, A. The “Procedural Autonomy” of Member States and the Constraints Stemming from the ECJ’s Case Law: is Judicial Activism still Necessary? (ed. Micklitz, H. W.; de Witte, B.) *The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States*. Intersentia, 2012, p. 281.

973 Flynn, L. When National Procedural Autonomy Meets the Effectiveness of Community Law, Can it Survive the Impact? *Scripta iuris Europaei*. 2008, 9 (2), p. 245.

974 Engström, J. National Courts’s Obligation to Apply Community Law Ex Officio – The Court Showing New Respect for Party Autonomy and National Procedural Autonomy? *Review of European Administrative Law*, 2008, 1 (1), p. 501.

975 Jacobs, F. G. Enforcing Community Rights and Obligations in National Courts: Striking the Balance. (red. J. Lonbay, A. Biondi) *Remedies for Breach of EC Law*. Chichester: Wiley, 1997, p. 25.

976 Van Gerven, W. Of rights, remedies and procedures. *Common Market Law Review*. 2000, 37, p. 501.

977 Dougan, M. *National Remedies before the Court of Justice*. Issues of Harmonisation and Differentiation. Oxford: Hart Publishing, 2004; Dougan, M. The „Disguised“ Vertical Direct Effect of Directives? *Cambridge Law Journal*. 2000, 59 (3), p. 586.

978 Sinaniotis, D. *The Interim Protection of Individuals Before the European and National Courts*. Kluwer Law International, 2006.

979 Apter, S. A. Interim measures in EC Law: Towards a Complete and Autonomous System of Provisional Judicial Protection before National Courts? *Iš Electronic Journal of Comparative Law* 2003 (7.2). <<http://www.ejcl.org/72/art72-1.html>>[2013-05-01].

980 Tamavičiūtė, V. *Prejudicinis sprendimas dėl Europos Sąjungos teisės akto galiojimo*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.

(including directives). The author pays attention to this aspect to the extent that it is necessary in order to reveal the problem aspects of the application of provisional measures.

In Lithuania, there has been no comprehensive research into the issue of the application of the doctrines of the effect of EU directives in national courts. A general analysis of the classical cases related to the doctrines of the effect of EU directives was carried out by Jarukaitis⁹⁸¹. Soloveičikas⁹⁸² wrote about the problem aspects of the conceptions of the direct effect and application of EU law. Žaltauskaitė-Žalimienė⁹⁸³ studied the role of a national court in the implementation of EU law paying special attention to the possible collision between the primacy of EU law and the principle of legal certainty and problem aspects of their compatibility. Gedmintaitė⁹⁸⁴ analysed the conception of the principle of legitimate expectations in the EU. The topic of the doctrine of the state liability for the violations of EU law, including non-implementation of a directive, was analysed in two dissertations by Valutytė⁹⁸⁵ and Vaitkevičiūtė⁹⁸⁶; therefore, in the present research, this doctrine is not further analysed – it receives attention as an *ultima ratio* measure when all other effective ways to apply the doctrines of the effect of EU directives are exhausted.

In summary, the author concludes that there is a lack of a complex analysis of the compliance of the doctrines of the effect of EU directives with the principle of legal certainty and national procedural possibilities to ensure the effectiveness of directives in Lithuanian courts.

Originality and practical significance of the research. The originality of the present research is revealed by several aspects. The originality of the dissertation lies in the complex analysis of the doctrines of the effect of EU directives in the context of the guarantee of the principle of legal certainty that is the connecting point of the research. The author analyses the compliance of the rules of the effect of EU directives with the formal (predictability) and material (acceptability) aspects of legal certainty. Taking into consideration the possible preconditions for the vulnerability of the principle of legal certainty, alternative solutions regarding the existing regulation of the effect of directives are suggested.

The dissertation deals with an analysis of procedural requirements for Member States imposed by the EU law in order to ensure the effectiveness of EU directives. Scientific

981 Jarukaitis, I. *Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: konstituciniai narystės pagrindai*. Vilnius: Justitia, 2011.

982 Soloveičikas, D. Europos Sąjungos teisės tiesioginis veikimas ir jos taikymas – dvi skirtingos tapačios doktrinos dalys? *Jurisprudencija*. 2007, 4 (94), p. 35.

983 Žaltauskaitė-Žalimienė, S. Nacionalinio teismo vaidmuo įgyvendinant Europos Sąjungos teisę ir teisinio saugumo principo pažeidžiamumas. *Teisė*. 2011 (78), 137 – 151; Žaltauskaitė-Žalimienė, S. Teisinio saugumo principas ir Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Lietuvos notarų rūmai, 2012, p. 136 – 156.

984 Gedmintaitė, A. *Teisėtų lūkesčių apsaugos principas viešojoje teisėje*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016.

985 Valutytė, R. *Valstybės atsakomybė dėl nacionalinių galutinės instancijos teismų sprendimų*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.

986 Vaitkevičiūtė, A. *Valstybių narių atsakomybė už žalą pažeidus Europos Sąjungos teisę*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.

novelty of the research lies in the fact that it includes an evaluation of the compliance of the norms of the Lithuanian civil and administrative procedure that are significant for ensuring the effectiveness of directives in national courts with the principle of legal certainty.

The author analyses the Lithuanian case-law in applying the rules of the effect of EU directives, carries out assessment regarding the guarantee of the effectiveness of directives in national court proceedings.

The results of the research could be of great practical significance. First of all, it could help to reveal the role of a Member State's national court in ensuring the effectiveness of EU directives, in other words, "implementing"⁹⁸⁷ EU directives. Taking into consideration the fact that national courts are established on the grounds of national constitutions but act as EU courts also, their role in the application and implementation of EU law is multi-functional. A court as an administrator of justice must have comprehensive knowledge of the EU legal system, including the changing jurisprudence of the ECJ that, in the context of the doctrines of the effect of EU directives, is the main signpost. The significance of this research is that it deals with an analysis of the most recent jurisprudence of the ECJ, the possibilities of the application of the doctrines of the effect of EU directives in Lithuanian courts and the identification of gaps in legal regulation. The topic of this research is of exceptional use for the Lithuanian case-law and its development. Proper analysis of the doctrines of the effect of EU directives and identification of the problems of their application in national courts would allow the Lithuanian courts to effectively defend personal rights deriving from EU directives as well as shorten the duration of the hearings of disputes related with the EU element.

Secondly, the dissertation could be of use for the practitioners of law who represent subjects seeking for the defence of the rights set out in EU directives in courts.

Thirdly, the research could be used as a methodical resource for the preparation of courses or a practical guide dealing with the effect of EU directives.

Fourthly, suggestions made by the author regarding the transformation of the doctrines of the effect of EU directives at the EU level in order to ensure the legal certainty of individuals are significant for the development of the case-law of the ECJ at the EU level.

Fifthly, the author's suggestions regarding the amendment of national legal norms could be useful for the Lithuanian legislator in improving the norms of the civil and administrative procedure seeking for their compatibility with the requirements of EU law.

Structure of the paper. The research is comprised of an introduction, five sections, conclusions and suggestions.

The *first* section is dedicated to the analysis of the general issues of the effect of EU directives and guarantee of the principle of legal certainty. First of all, the preconditions for the formation of the doctrine of the direct effect of EU law are revealed, problems regarding the separation of the concepts of "direct application" and "direct effect" are identified; the conceptions of direct and indirect effect of EU directives are analysed, the rules of the

987 The conception of the judicial implementation of EU directives used in the research has to be understood as the implementation of an EU directive in particular court proceedings *ad hoc*: by directly referring to the provisions of the directive or interpreting national law in conformity with the directive and thus ensuring the effectiveness of EU law. However, the obligation of a subject of legislature to properly implement the directive is not eliminated.

effect of other directives and their specific features are revealed. Also, the conception of the principle of legal certainty in the EU is presented, its relation of the doctrines of the effect of EU directives is investigated, the frame of further research into the compatibility of the rules of the effect of EU directives with the principle of legal certainty is defined.

The *second* section of the research deals with an analysis of the conditions for the direct effect of directives. The criteria for the determination whether a subject suits the notion of a “state” are under investigation. The case-law of the supreme courts of Lithuania is evaluated, problems faced by national courts are identified. The author also analyses the legal validity of the effect of the “substitution” and “non-application” of directives, reveals the content and scope of the obligation to refrain from applying provisions of national law that are in conflict with an EU directive. Arguments “for” and “against” the direct horizontal effect of directives are provided. The analysis of the compliance of the doctrine of the direct effect of directives with the principle of legal certainty becomes the central axis. After an analysis of the dynamics of the change of the case-law of the ECJ related to the direct effect of directives taking into consideration the processes of closer EU integration, the author generalizes the results and suggests alternatives for the existing regulation of the effect of directives.

The *third* section of the research is devoted to the analysis of the legal grounds for the doctrine of the indirect effect of EU directives. In this section, the limitations *ratione materiae* and *ratione temporis* of the application of the doctrine of the indirect effect of EU directives are revealed. The relation between the indirect and direct effect of directives and the doctrines of the responsibility of a state in the context of their application in national court proceedings is highlighted. Furthermore, the role and discretion of a national court as an EU court in interpreting national law in conformity with EU law is analysed, the case-law of the supreme courts of Lithuania as well as the problems of the application of the doctrine of the indirect effect of directives are presented. An analysis of the raised scientific problem is carried out in order to find out whether the doctrine of the indirect effect of directives is compatible with the principle of legal certainty.

In the *fourth* section, the author analyses the specific cases of the effect of directives that do not fall within the frame of the classical doctrines of the effect (direct and indirect) of EU directives. The first part deals with the *Mangold*⁹⁸⁸ case type situations, when the ECJ attributes a principle concretized in an EU directive to the general EU principles and enables it to create the outcome of the non-application of national law. The complexity and multiplicity of this doctrine is shown by the judgements of the ECJ in later cases *Kücükdeveci*⁹⁸⁹, *Dominguez*⁹⁹⁰. The fourth section deals with an analysis of the problem issues of this “judicial legislature” in respect of private subjects from the perspective of the vulnerability of the principle of legal certainty. In the second part, the author analyses three groups of the ECJ cases. The possible negative impact of the effect of a directive on a private subject (a party to a case) or a third party is common to all of these cases. The content of the rule formulated in cases *CIA Security*⁹⁹¹ and *Unilever*⁹⁹² as well as the

988 Case C-144/04 *Mangold* [2005] ECR I-9981.

989 Case C-555/07 *Kücükdeveci* [2010] ECR I-365.

990 Case C-282/10 *Dominguez* ECLI:EU:C:2012:33.

991 Case C-194/94 *CIA Security* [1996] ECR I-2201.

992 Case C-443/98 *Unilever* [2000] ECR I-7535.

problem aspects of its (non-)application in Lithuania are presented. An analysis from the point of view of the vulnerability of the principle of legal certainty is carried out and generalizing comments are made.

In the *fifth* section of the paper, the author reveals the procedural requirements for the national procedure imposed by EU law in order to ensure the effectiveness of EU directives. The aim of this section is to reveal the autonomy of the court proceedings of a Member State as well as its boundaries in order to evaluate the procedural discretion of Lithuanian courts in applying the rules of the effect of directives. To ensure the effectiveness of EU directives, Member States are under an obligation to have a system of the measures and procedures for the protection of rights that allow ensuring that this law is observed. Such measures and procedures must correspond to the principles of equivalence and effectiveness established in EU law, the content of which is revealed in the present dissertation. This section deals with a scientific problem: whether in the absence of special legal norms regulating the examination of the compliance of national law with EU directives and the application of provisional measures, temporary non-application of a norm of national law the compliance of which with an EU directive is under consideration does not violate the principles of legal certainty and the effectiveness of EU law.

Finally, conclusions, suggestions and the list of bibliography are presented.

Methodology of the research. While conducting the research the following methods were used: logical, systemic analysis, comparative, teleological, linguistic, historical, case (document) analysis, descriptive.

Review of the sources of data and the process of its collection. Taking into consideration the fact that the doctrines of the effect of EU directives are formulated in the jurisprudence of the ECJ, attention in this research is focused on the analysis of the judgements of the ECJ⁹⁹³. Opinions of Advocates General containing expert evaluation of previous judgements of the ECJ and suggestions for the ECJ regarding doctrinal changes are important for the present research as well.

In order to investigate the “implementation” of EU directives carried out by the Lithuanian courts, the author analyses the decisions of the Supreme Court of Lithuania and the Supreme Administrative Court of Lithuania⁹⁹⁴. National legal acts are analysed to the extent that it is necessary in order to evaluate the procedural possibilities of the Lithuanian courts to “implement” EU directives and ensure their effectiveness. For the search for the judgements and decisions of the ECJ as well as national courts, official search system websites are used.

To analyse the wide variety of scientific positions and opinions, monographs, dissertations, articles, studies available at the libraries of Lithuanian and foreign scientific institutions, electronic databases and conferences were used.

993 Taking into consideration the time of the research, the jurisprudence of the ECJ dated up to 1 September 2015 was analysed.

994 Taking into consideration the time of the research, the jurisprudence of the Supreme Court of Lithuania and the Supreme Administrative Court of Lithuania dated up to 1 September 2015 was analysed.

Conclusions. In summary of the research carried out, the author states that the propositions formulated at the beginning of the research are proved. On the basis of the results of the research, the following conclusions are made.

1. The results of the research showed that the rules of the effect of EU directives created preconditions for the violation of the principle of legal certainty in these aspects:

1.1. To ensure the principle of legal certainty, it is important that a person can in advance find out his or her rights by referring to legal norms published in a language that he or she understands so that he or she can plan his or her behaviour. In the establishing treaties, the rules of the effect of directives are not set out *expressis verbis*. They are formulated in the jurisprudence of the ECJ only, a part of which is not available in all official EU languages. Therefore, it is possible to make certain assumptions regarding the predictability of the vulnerability of the principle of legal certainty. The case-law of the ECJ in forming the doctrines of the effect of directives is inconsistent and lacking legal validity: in case *Van Gen Loos*, the EU direct effect doctrine is formed by interpreting the establishing treaty on the basis of the linguistic, systemic and teleological methods; however, in the *Marshall* case, the prohibition for a directive to have horizontal effect is justified on the basis of the linguistic interpretation exclusively. This prohibition is not absolute if the doctrine of indirect effect based on the sincere cooperation obligation is formulated and an obligation to refrain from applying a provision of national law that is in conflict with a directive (the “exclusionary” effect) in a horizontal relation is established. In the absence of a clear legal grounding, the development of inconsistent court argumentation allows making assumptions regarding the vulnerability of the principle of legal certainty from the point of view of acceptability.

1.2. The conditions for the direct effect of directives are complex and their legal definition is not explicit enough; therefore, a person, even with the help of an expert of EU law, can end up in a situation of uncertainty being unable to *a priori* determine whether a provision of a directive can have direct effect. According to the legal idea expressed in the maxim “*venire contra factum proprium*”, the holder of a right who behaves improperly is prohibited to use a right in respect of the subject on which it imposed an obligation. Therefore, a directive should have direct effect only in respect of a subject that is responsible for the proper implementation of that directive. If the circle of subjects attributable to a “state” is expanded too much and clear qualification criteria are not established, a person, having no possibilities to determine whether a directive will have direct effect, gets into a situation of legal uncertainty. Still, neither for specialists nor for the national courts themselves it is always clear whether a provision of a directive is sufficiently clear, concrete and unconditional so as to have direct effect. In order to determine whether a provision of a directive fulfils the conditions for direct effect, national courts often resort to the procedure of preliminary ruling. This shows that the examination of such questions can be confusing even for national courts. For this reason, when a person cannot in advance determine the applicable provision of law (EU di-

rective or national), rights and obligations as well as legal consequences, the principle of legal certainty (the aspect of predictability) is violated.

- 1.3. Taking into consideration the fact that a directive must be implemented during the period established in that directive, individuals have a legitimate expectation that a directive will be able to cause legal consequences only once the period for its transposition has expired. However, the ECJ attributes to national courts the obligation to refrain *as far as possible* from such interpretation of the national law that could seriously compromise the achievement of the result prescribed by that directive after the expiration of its transposition period. Even though a passive obligation is formulated, a court administering justice is always active, i.e. it hears cases, interprets law and adopts decisions. From the point of view of the required result, national courts are under an obligation to implement harmonious interpretation. This does not fulfil the *ratione temporis* condition for the general obligation of interpretation under which the obligation occurs only once the period for the transposition of a directive has expired and creates preconditions for the violation of the principle of legal certainty (predictability and acceptability aspects).
- 1.4. Every subject of a legal relation has a legitimate expectation that a provision of national law in effect will be applied. The rule formulated by the ECJ (*CIA Security, Unilever*) requests the non-application of the provisions of national law (technical regulations) adopted without adhering to the procedural requirements set out in a directive in relations between private subjects as well. The Lithuanian Register of Legal Acts contains no information about the procedure of the notification of draft legal acts, private subjects do not in any form participate in this process and may even not be aware of the procedural violation made by the state that determines the non-application of a certain provision of national law. Thus, preconditions for the violation of the principle of legal certainty (the aspect of predictability) are created, as an individual cannot determine his or her rights and obligations, plan his or her behaviour so that it corresponds to the applicable law.
- 1.5. In the *Salzburger Flughafen* case, the ECJ established an obligation for private subjects, owners of land lots where environmental impact assessment is necessary, to take responsibility for the causes of late fulfilment of obligations arising from a directive by a respective Member State. This allows making conclusions regarding the vulnerability of the principle of legal certainty, as a private subject knows that the state is responsible for proper implementation of directives and has a valid and legitimate expectation that the unimplemented directive will not impose an obligation on him or her (the aspect of predictability). It might be presumed that the ECJ gave the priority to the environmental impact assessment related to the environmental interest of the society (public interest) over the interest of a private business entity. This argument can be justified by the EU's aim to ensure high level of environment protection that has to be guaranteed following the principles of sustainable development. From the systemic point of view, in the context of other rules of the effect of EU directives, the ECJ should in future provide clear argumentation (the aspect of acceptability),

- formulate a legally defined rule regarding the effect of a directive based on the importance of the public interest or grounded by the principles of environmental protection (for example, precautionary or preventive actions).
2. The classification of the obligation imposed by the ECJ to refrain from applying a national legal norm that is in conflict with EU law into the “substitution” and “exclusionary” effect in the legal doctrine is valid. In both cases, a legal norm that is in conflict with EU law is not to be applied, i.e. it either is replaced by a provision of EU law or not applied at all. The obligation to refrain from applying a provision of national law that is in conflict with an EU directive (“substitution” effect) is not absolute; all the more, it is not primary. This obligation is valid in both vertical and horizontal relations in cases when a right of an individual guaranteed by the EU is set out in EU treaties or stems from the EU general principles of law fulfilling the conditions for direct effect. If a provision of an EU directive fulfils the conditions for direct effect, the obligation to refrain from applying a national legal norm that is in conflict (“substitution” effect) occurs in the vertical relation only.
 3. In the absence of special legal norms regulating the application of provisional protection measures, temporary non-application of a norm of national law the compliance of which with an EU directive is under consideration, in the Lithuanian civil and administrative procedure, creates preconditions for the violation of the principle of legal certainty but does not violate the principle of effectiveness, if the national court ensures the possibility to consider the application of the following measures:
 - 3.1. in civil procedure, the application of other (original) provisional protection measures set out in Article 145(1)(13) of the Code of Civil Procedure of the Republic of Lithuania in this case suspending the application of a national legal act (temporary refraining from its application) *ad hoc*;
 - 3.2. in administrative procedure, the application of one of the measures securing the claim – “suspension of the validity of a contested act” – set out in Article 71(3)(3) of the Law on Administrative Proceedings of the Republic of Lithuania. Although it is not a special measure in the context of the resolution of the question of the compliance of a national legal act with EU law, it could be applied in cases when the issue of temporary non-application of a contested national act arises in the administrative procedure.

Suggestions

1. The currently valid prohibition of the horizontal effect of a directive is based on the linguistic interpretation of Article 288 of the Treaty on the Functioning of the European Union. If this Article was interpreted using the teleological method widely applied in the jurisprudence of the ECJ and the integration of EU law was taken into consideration, the a priori legitimization of the direct horizontal effect of directives in Member States that failed to timely transpose the directive into the national law would be legally grounded. This possibility would occur once the period for the transposition of the directive has expired, if the provision of the directive is clear, exact and unconditional. Thus the adherence to the *effet utile* principle would be ensured. As regards the vulnerability of the principle of legal

certainty, if private subjects know in advance that in the case of late transposition of a directive this clear, exact and unconditional provision of the directive allowing an individual to identify his or her rights and duties has a direct effect, it is possible to claim that the legal certainty of individuals would be ensured.

2. Cases when an obligation to refrain from applying the provisions of national law that are in conflict with a directive in horizontal relations (“exclusionary” effect) are frequent in the case-law of the ECJ; therefore, in order to avoid violations of the principle of legal certainty, the ECJ should recognize the non-application of a provision of national law that is in conflict with a directive as a *sui generis* effect of the directive that is different from the direct and indirect effect. Such recognition would legitimize the “exclusionary” effect in horizontal relations by creating the obligation to refrain from applying the provision of national law imposing an obligation but not imposing any new obligations. A clear early formulation of the independent rule of the effect of a directive would ensure the legal certainty of private subjects.
3. The abovementioned conclusions prove that the application of the rules of the effect of directives may cause violations of the principle of legal certainty. Therefore, in the context of closer EU integration, it is necessary to reconsider, at the EU level, the choice of an appropriate EU legal act ensuring the implementation of the goals of EU treaties. In the legislation process, especially when maximum harmonization, legal certainty and transparency are pursued, a regulation as an act of direct application rather than a directive should be chosen.
4. The analysis of the case-law of the Supreme Court of Lithuania and the Supreme Administrative Court of Lithuania showed that the doctrines of the direct and indirect effect of EU directives were applied without taking into consideration the issue of the vulnerability of the principle of legal certainty, not always the (non) application of a specific doctrine of the effect directives was clearly grounded. For the sake of legal clarity, Lithuanian courts, while adopting decisions, should: clearly identify what methods for the interpretation of national legal acts are used; provide grounded explanation why harmonious interpretation is not possible and whether the doctrine of the direct effect of directives is inapplicable; clearly define, with reference to the case-law of the ECJ, under what conditions a provision of national law that is in conflict with a directive should not be applied. Once the requirements of EU law are merged with national procedural law by means of permissible methods of the interpretation of law, national courts must carry out the duties entrusted to them as EU courts.
5. In the absence of special procedural norms of the Lithuanian civil and administrative procedure providing for a possibility of temporary non-application of a norm of national law the compliance of which with an EU directive is under consideration, procedural legal certainty of an individual may be violated if the individual is not aware of and/or cannot implement the right, established in EU law, to request for provisional measures due to the absence of clear national regulation of this right. Therefore, it is suggested to amend the Code of Civil Procedure of the Republic of Lithuania and the Law on Administrative Proceedings of the Republic of Lithuania. Article 145(1) of the Code of Civil Procedure should be amended

by adding subparagraph 14: “temporary non-application of a norm of national law the compliance of which with an EU law is under consideration”. Respectively, Article 71(3) of the Law on Administrative Proceedings should be amended by adding subparagraph 4: “temporary non-application of a legal act the conformity of which with the EU law is contested”.

List of scientific publications. Certain parts and results of the research were published in the scientific journals:

1. Samuilytė-Mamontovė, A. Europos Sąjungos teisės įgyvendinimas valstybės narės teisėje: netiesioginio direktyvų veikimo doktrinos taikymo ribos (Implementation of European Union Law in the National Court of the Member State: Limits of the Doctrine of Indirect Effect of the Directives). *Socialinių mokslų studijos*. 2013, 5 (3), p. 865–883.
2. Samuilytė-Mamontovė, A. Laikinosios apsaugos priemonės – nacionalinės teisės netaikymas kaip veiksmingos teisinės gynybos Europos Sąjungoje sudėtinė dalis (Provisional Measures – Disapplication of National Law as an Integral Part of the Principle of Effective Judicial Protection of the European Union Law). *Socialinių mokslų studijos*. 2014, 6 (1), p. 135–155.
3. Samuilytė-Mamontovė, A. Principle of legal certainty and (in)direct effect of directives. *Social Transformations in Contemporary Society*. 2014 (2) http://stics.mruni.eu/wp-content/uploads/2014/08/STICS_2014_2_57-68.pdf

Presentations in scientific conferences. On 5 March 2015, the problems of the scientific research were presented at the Institute of Eastern Europe Law of the Christian Albrechts University in Kiel. On 5 June 2014, a presentation entitled “Principle of Legal Certainty and (In)direct Effect of Directives” was made at an international conference of doctoral students “Social Transformations in Contemporary Society” at Mykolas Romeris University. On 2 December 2013, the problems of the scientific research were presented during a public discussion organized by the Lithuanian Society of Young Researchers.

Scientific internships. During her doctoral studies, the author has been on an internship at the library of the European Commission in Brussels and the Institute of Eastern Europe Law of the Christian Albrechts University in Kiel.

CURRICULUM VITAE

Name Aistė
Surname Samuilytė-Mamontovė
E-mail asamuilyte@yahoo.com

Education

2013 – 2016 Mykolas Romeris University, Vilnius,
doctoral studies
2003 – 2005 Christian Albrechts University,
Kiel (LL.M. – *summa cum laude*)
1999 – 2003 Law University of Lithuania
(Bachelor's Degree in Law)
February 2001– July 2001 Rheinische Friedrich-Wilhelms
University, Bonn (Erasmus studies)

Work experience

July 2013 – Present Lawyer at the Law Office FORT
March 2013 – Present Lecturer on European Union Law at the
Mykolas Romeris University
October 2009 – March 2013 Legal adviser to the President of the
Republic of Lithuania
November 2005 – October 2009 Adviser on EU law and International
law issues, Department of International
Law and European Union law of the
Supreme Court of Lithuania
September 2007 – July 2008 Lecturer on European Environmental
Law, European Court of Justice at the
Mykolas Romeris University
March 2005 – November 2005 Legal adviser on EU issues at the
Committee on Audit of the Parliament
of Lithuania (Seimas)

Samuilytė-Mamontovė, Aistė

EUROPOS SĄJUNGOS DIREKTYVŲ VEIKIMAS: TEISINIO SAUGUMO PRINCIPŲ UŽTIKRINIMO ASPEKTAI: daktaro disertacija. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016. 248 p.

Bibliogr. 186-207 p.

ISBN ISBN 978-9955-19-810-9 (internete)

ISBN 978-9955-19-811-6 (spausdintas)

Autorė disertacijoje „Europos Sąjungos direktyvų veikimas: teisinio saugumo principo užtikrinimo aspektai“ tiria Europos Sąjungos Teisingumo Teismo suformuluotas ES direktyvų veikimo doktrinas, identifikuoja jų taikymo problemas nacionaliniame teisminiame procese, teikia siūlymus dėl alternatyvaus direktyvų veikimo reglamentavimo. Disertacijoje atliekamas tyrimas dėl direktyvų veikimo taisyklių atitikimo teisinio saugumo formaliajam (numatomumo) ir materialiajam (priimtinumui) aspektams. Disertacijoje autorė atlieka taip pat vertinimą dėl Lietuvos civilinio proceso ir administracinio proceso normų, reikšmingų direktyvų veiksmingumui užtikrinti nacionaliniame teisme, atitikimo teisinio saugumo principui. Nustačius, kad dėl galiojančio teisinio reglamentavimo gali būti pažeistas teisinio saugumo principas, autorė teikia siūlymus dėl jo tobulinimo. Siekiant nustatyti, ar direktyvų veiksmingumas užtikrinamas nacionaliniame teisminiame procese, disertacijoje analizuojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika taikant ES direktyvų veikimo taisykles.

The author of the dissertation “Effect of the European Union Directives: Aspects of Ensuring the Principle of Legal Certainty” analyses the doctrines of the effect of EU directives formulated by the Court of Justice of the European Union, identifies problems of their application in national court proceedings and provides suggestions regarding alternative regulation of the effect of directives. The research analyses the compliance of the rules on the effect of EU directives with the formal (predictability) and material (acceptability) aspects of legal certainty. The author carries out also an evaluation of the compliance of the norms of the Lithuanian civil and administrative procedure that are significant for ensuring the effectiveness of directives in national courts with the principle of legal certainty. The author arrives at a conclusion that the existing legal regulation may cause violations of the principle of legal certainty and provides suggestions for its improvement. In order to find out whether the effectiveness of the directives is ensured in national court proceedings, the case-law of the Supreme Court of Lithuania and the Supreme Administrative Court of Lithuania in applying the rules of the effect of EU directives is investigated.

Aistė Samuilytė-Mamontovė
**EUROPOS SĄJUNGOS DIREKTYVŲ VEIKIMAS:
TEISINIO SAUGUMO PRINCIPŲ UŽTIKRINIMO ASPEKTAI**
Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

ISBN ISBN 978-9955-19-810-9 (internete)
ISBN 978-9955-19-811-6 (spausdintas)

Maketavo Laura Tekorienė

2016 08 05
Tiražas 20 egz. Užsakymo Nr. 08630
Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, Vilnius
Puslapis internete www.mruni.eu
El. paštas leidyba@mruni.eu

Parengė spaudai UAB „Baltic Printing House”.
Svajonės g. 40, LT-94101, Klaipėda
www.balticprinting.com

Spausdino UAB "Baltijos kopija"
Kareivių g. 13B, Vilnius
El. paštas info@kopija.lt
www.kopija.lt

ISBN 978-9955-19-811-6

9 789955 198116